

ჰერმან შვარცი

კონსტიტუციური მართლშაჯულების დამკვიდრება პოსტკომუნისტურ ევროპაში

მოსამართლე პატრიცია მ. ვალდის წინასიტყვაობით

მთარგმნელი ქეთევან ალექსიძე
სამეცნიერო რედაქტორი კონსტანტინე კუბლაშვილი
რედაქტორი ნანა კაპანაძე

ISBN 99928-0-710-5

© აირის საქართველო, 2003

წიგნი დიბეჭდა გამომცემლობა "სეზანის" სტამბაში

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ქართული გამოცემის წინათქმა

7

პატრიცია მ. ვალდის წინასიტყვაობა

19

ავტორის წინათქმა

31

შესავალი

34

თავი პირველი

პირველი ნაბიჯები

49

თავი მეორე

საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოება

61

თავი მესამე

პოლონეთი

100

თავი მეოთხე

უნგრეთი

136

თავი მეხუთე

რუსეთი

182

თავი მეექვსე
ბულგარეთი
257

თავი მეშვიდე
სლოვაკეთი
299

თავი შერვე
დასკენა
343

შენიშვნები
376

ბიბლიოგრაფია
480

მე-20 საუკუნის 80-90-იან წლებში საქართველოში განვითარებულ მოვლენათა შორის თავისი მნიშვნელობით გამოირჩევა 1995 წელს ახალი კონსტიტუციის მიღება, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ახალ ქართულ სახელმწიფოს, განსაზღვრა მისი პოლიტიკური წყობილების ფორმა, აღიარა ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, დაადგინა ქვეყნის უმაღლესი სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილებები, სტრუქტურა და საქმიანობის წესი, აგრეთვე საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებათა ერთმანეთთან ურთიერთობის ფორმა და პროცედურები. 90-იანი წლების დასაწყისის სისხლისმღვრელი სამოქალაქო ომის, შეიარაღებული კონფლიქტებისა და მთელ ქვეყანაში გამეფებული ქაოსის მიუხედავად, ქვეყნისათვის ურთულეს გარდამავალ პერიოდში საქართველომ შეძლო ახალი კონსტიტუციის მიღება, რომელმაც ახალგაზრდა, დემოკრატიისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებზე დაფუძნებულ სახელმწიფოს სტაბილურობა შემატა.

დღეს საქართველოში ყველასათვის, განსაკუთრებით კი იურიდიული საზოგადოებისათვის კარგად არის ცნობილი, რომ 1995 წლის კონსტიტუციის შემუშავებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ უცხოელი ექსპერტები, რომლებმაც ფასდაუღებელი დახმარება გაუწიეს ქართველ იურისტებს და ტრანსფორმაციის პერიოდში მყოფ ჩვენს ქვეყანას. ამ პროცესის მონაწილე პოლიტიკოსთა და იურისტთაგან, ალბათ, ბევრი დამეთანხმება, რომ ექსპერტთა შორის თავისი ენერგიულობით, პროფესიონალიზმითა და შემართებით გამოირჩეოდა მსოფლიოში ცნობილი და აღიარებული კონსტიტუციონალისტი, ვაშინგტონის სამართლის სკოლის პროფესორი ჰერმან შვარცი. ამ დიდი მეცნიერის პროფესიონალიზმი ბევრი ახალგაზრდა ქართველი იურისტისათვის კიდევ ერთხელ ცხადი გახდა 2000 წელს საქართველოს კონსტიტუციის 5 წლისთავისადმი მიძღვნილი კონფერენციის დღეებში, როდესაც საქართველოში ჩამობრძანებული პროფესორი შვარცი დაწვრილებით იხილავდა და აფასებდა კონსტიტუციის ცალკეულ დებულებებს, საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობას და ადამიანის ძირითად უფლებათა მნიშვნელობას.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ სიამოვნებით მივიღე ამერიკული ორგანიზაციის „აირის საქართველოს“ წინადადება, რომელმაც პროფესორ შვარცის ნაშრომის „კონსტიტუციური მართლმსაჯულების დამკვიდრება პოსტკომუნისტურ ევროპაში“ ქართული გამოცემის მეცნიერული რედაქტირება შემომთავაზა. ნაშრომი ეძღვნება აღმოსავლეთ ევროპის ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებში მე-20 საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნაზე განხორციელებულ კონსტიტუციურ რეფორმებს, უფრო კონკრეტულად კი ახალ დემოკრატიულ ინსტიტუტებს – საკონსტიტუციო სასამართლოებს და მათ საქმიანობას არსებობის პირველი ათი წლის განმავლობაში.

ნაშრომის ქართულ გამოცემაზე მუშაობისას ჩემთვის თავიდანვე ნათელი გახდა, რომ პროფესორმა შვარცმა უდიდესი, ფასდაუდებელი შრომა გასწია, დაწვრილებით გამოიკვლია და შთამბეჭდავად აღწერა ხუთ პოსტკომუნისტურ სახელმწიფოში – რუსეთში, პოლონეთში, უნგრეთში, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში – საკონსტიტუციო სასამართლოთა ათწლიანი ისტორია. ამკარაა, რომ ავტორის მიზანი იყო გამოეკვლია, შეესწავლა და ფართო საზოგადოებისათვის წარმოედგინა ტრანსფორმაციის ურთულეს პერიოდში მიმდინარე კონსტიტუციური რეფორმებისა და ახალი დემოკრატიების მშენებლობის პროცესში საკონსტიტუციო სასამართლოთა საქმიანობა. აღნიშნულ მოვლენათა აღწერისას ავტორმა ყურადღება გაამახვილა მთავარზე: შეძლეს თუ არა აღნიშნულ ხუთ ქვეყანაში რეველუციური გარდაქმნების დროს წარმოშობილმა საკონსტიტუციო სასამართლოებმა, რომლებსაც პირველი ნაბიჯების გადადგმა პოლიტიკური ქარცეცხლისა და განადგურებული ეკონომიკის პირობებში მოუხდათ, დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, თანამიმდევრული სასამართლო პრაქტიკის განვითარება, „კონსტიტუციის დამკველებად“ ჩამოყალიბება, დემოკრატიის განმტკიცებისა და კანონის უზენაესობის დამკვიდრებისათვის ხელშეწყობა. ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად ავტორი დაწვრილებით იხილავს თითოეულ ქვეყანაში განვითარებულ მოვლენებსა და საკონსტიტუციო სასამართლოს მოღვაწეობას, კონკრეტულ სასამართლო საქმეებს, რომლებმაც გავლენა მოახდინა ამ სახელმწიფოს პოლიტიკურ თუ სოციალურ განვითარებაზე. ამასთან, განხილვა სისტემურად, მწყობრად ხორციელდება, კონკრეტული თემების მიხედვით, დაწყებული საკონსტიტუციო სასამართლოთა შექმნის წინა ისტორიით, სასამართლოთა ფორმირების წესითა და კონკრეტული უფლებამოსილებებით, სამართალწარმოების წესებითა და კონკრეტულ საკითხებზე მიღებული გადაწყვეტილებებით და დამთავრებული აღნიშნულ წლებში სასამართლოს სამართალშემოქმედებით მიღებული შედეგების მოკლე შეფასებით.

ნაშრომის დასაწყისშივე ავტორი ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ყველა განხილულ ქვეყანაში საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობა იწვევდა სახელისუფლებო სტრუქტურების უკმაყოფილებას და ეს არც არის გასაკვირი, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოს უმთავრესი ფუნქცია კონსტიტუციის არსისა და თითოეული სიტყვის დაცვაა. ამისათვის კი იგი აღჭურვილია ისეთი უფლებამოსილებებით, რომლებსაც განსაკუთრებული ძალა და უპირატესობა აქვთ ყველა სხვა სახელისუფლებო ორგანოსა თუ პირის მიმართ. აქედან გამომდინარე, სასამართლოს განსახილველი საქმეების უდიდესი ნაწილი პოლიტიკურად და სოციალურად მეტად მგრძობიარე და წინააღმდეგობრივ საკითხებს ეხება, რაც ყოველთვის იწვევს გარეშე პირთა მძაფრ, მწვავე რეაქციას, ზოგჯერ – სასამართლოს მიმართ პირდაპირ აგრესიასაც კი. საკონსტიტუციო სასამართლოთა გადაწყვეტილებების საფუძველზე წარმოშობილი ასეთი რეაქციები ხშირია დასავლეთ ევროპის ისეთი ტრადიციული დემოკრატიული სახელმწიფოებისათვის, როგორც საფრანგეთი, გერმანია, ავსტრია და ესპანეთი. ცნობილია შემთხვევები, თუ როგორ მწვავედ აკრიტიკებდნენ ამ სახელმწიფოთა სათავეში მყოფი პოლიტიკური ძალები საკონსტიტუციო სასამართლოსა და მის ცალკეულ წევრებს, რაოდენ დიდი იყო საზოგადოების ფართო ფენების აღშფოთება სასამართლოს ცალკეულ გადაწყვეტილებათა გამო, როგორ აწყობდნენ მრავალათასიან დემონსტრაციებს სასამართლოთა შენობების წინ ავსტრიასა და გერმანიაში, რასაც ხშირად დემონსტრანტების მიერ ნასროლი ქვებით შენობის მინების მსხვერვა და სხვა დაზიანება მოჰყვებოდა [ასეთი რეაქცია მოჰყვა სიცოცხლის უფლებასთან (აბორტის სამართლებრივი მხარის განსაზღვრისას) და რელიგიის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებს აღნიშნულ ქვეყნებში]. მაგრამ აღმოსავლეთ ევროპის ყოფილ სოციალისტურ სახელმწიფოებში გარდატეხის პერიოდის „ახალ-შობილ“ საკონსტიტუციო სასამართლოებს გაცილებით დიდი საფრთხე ემუქრებოდათ მმართველი ძალებისაგან, რადგან სწორედ ამ პერიოდში მიმდინარეობდა ამ ქვეყნების ლიბერალურ კონსტიტუციურ დემოკრატიებად ჩამოყალიბება და გაურკვეველი იყო რამდენად წარმატებით დასრულდებოდა ეს პროცესი. ბევრ ქვეყანაში ძველი კომუნისტური ძალები ეწინააღმდეგებოდნენ ახალი სისტემისა და ღირებულებების დამკვიდრებას, ზოგან კი გარდატეხის პერიოდში ნაციონალიზმი მძლავრობდა და ავტორიტარული რეჟიმის დამყარების საფრთხე რეალური იყო. ცხადია, ასეთ პირობებში ახალ საკონსტიტუციო სასამართლოებს ძალიან მძიმე მომავალი ელოდათ და შესაძლებელი იყო ისინი არა „კონსტიტუციის დამცველებად“, არამედ პოლიტიკური

ძალების მორჩილ იარაღად ქცეულიყვნენ. ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ლიბერალური დემოკრატიის პირშეა. დემოკრატიული გარემოს გარეშე მას არ ძალუძს ეფექტიანად საქმიანობა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნება.

ზემოაღნიშნულის ნათელი მაგალითი იყო ბელორუსში, ყაზახეთსა და ალბანეთში განვითარებული მოვლენები, სადაც საკონსტიტუციო სასამართლო ან სრულიად გააუქმეს (ყაზახეთში), ან მოსამართლეები დააშინეს და სასამართლო პრეზიდენტ ლუკაშენკოს ქვეშევრდომად იქცა (ბელორუსში), ან კიდევ სასამართლო მორჩილად ასრულებდა პრეზიდენტ სალი ბერიშას დავალებებსა და მითითებებს (ალბანეთში). რაც შეეხება ნაშრომში აღწერილ ხუთ ქვეყანას, მხოლოდ პოლონეთსა და უნგრეთში იქცნენ საკონსტიტუციო სასამართლოები მართლაც დამოუკიდებელ ინსტიტუტებად, გამოავლინეს გასაოცარი გამბედაობა და პროფესიონალიზმი და მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს თავიანთ ქვეყნებში კანონის უზენაესობის დამკვიდრებისა და ლიბერალური დემოკრატიების ჩამოყალიბების პროცესში. ეს დიდწილად იმანაც განაპირობა, რომ თავად ამ ქვეყნების მმართველმა ძალებმა და მთლიანად ხალხმა თავიდანვე სწორი მიმართულება აიღეს და ერთობლივად წარმატებით მიაღწიეს დასახულ მიზანს, ანუ შეიქმნა ისეთი სოციალურ-პოლიტიკური გარემო, რომელშიც საკონსტიტუციო სასამართლომ წარმატებით შეძლო განვითარება, დამოუკიდებლობისა და ობიექტურობის შენარჩუნება და ქვეყნის საერთო განვითარებისათვის ხელის შეწყობა. აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოებმა გააუქმეს რამდენიმე კანონი, რომლებსაც მმართველი პოლიტიკური ძალები ეკონომიკური განვითარებისათვის აუცილებელ და უმნიშვნელოვანეს კანონებად მიიჩნევდნენ. მაგრამ სასამართლოები არ შეუშინდნენ პოლიტიკური ძალების მხრიდან არაერთხელ გაკეთებულ განცხადებებს ამ კანონების გაუქმების შემთხვევაში მოსალოდნელი ეკონომიკური კოლაფსის შესახებ, დაიცვეს კონსტიტუციით აღიარებული სოციალური სამართლიანობისა და თანასწორობის ძირითადი პრინციპები და მიიღეს შესაბამისი გადაწყვეტილებები. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელსაც პროფესორი შვარცი აღმოსავლეთ ევროპის ყველაზე წარმატებულ სასამართლოს უწოდებს, არ დაუჭირა მხარი ე.წ. „სიმკაცრის პაკეტს“ და სოციალურად დაუცველი ფენების სასარგებლო გადაწყვეტილება მიიღო. იგივე განმეორდა პოლონეთშიც და ამ გადაწყვეტილებებს არ გამოუწვევია ეკონომიკური და, მით უმეტეს, კონსტიტუციური კრიზისი. ამ ქვეყნების პოლიტიკურმა ხელმძღვანელებმა აღიარეს საკონსტიტუციო სასამართლოების ხელისუფლების განსაკუთრებული ძალა და ის სამართლებრივი

შესაძლებლობები, რაც გამოყენებულ იქნა ეკონომიკური და სოციალური სამართლიანობის კონსტიტუციური ნორმების უზრუნველსაყოფად.

აღნიშნული ქვეყნებისაგან განსხვავებულად განვითარდა მოვლენები ბულგარეთში, სლოვაკეთში და განსაკუთრებით რუსეთში. პრეზიდენტ ელცინის მმართველობის ადრეულ წლებში წარმოშობილმა საკონსტიტუციო სასამართლომ თავიდანვე აქტიურად დაიწყო საქმიანობა და რამდენიმე ანტიკონსტიტუციური კანონი და პრეზიდენტის ბრძანებულება გააუქმა. აღსანიშნავია, რომ განხილული ოთხი ქვეყნისაგან განსხვავებით, რომლებიც უნიტარული სახელმწიფოებია, ფედერალურ რუსეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუხდა ცენტრსა და ტერიტორიულ ერთეულებს შორის ურთიერთობის გარკვევა. სასამართლომ განიხილა რამდენიმე პოლიტიკურად მეტად მგრძნობიარე საქმე, რომელიც ფედერალურ ხელისუფლებასა და ავტონომიურ რესპუბლიკებს შორის უფლებამოსილებათა გამიჯვნას ეხებოდა. საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ სასამართლომ ობიექტურად იმსჯელა და ღირსეულად გაართვა თავი ამ საკითხების გადაწყვეტას, თავისი გადაწყვეტილებებით შეძლო ავტონომიური ერთეულების დამოუკიდებლობის მისწრაფების კონსტიტუციურ-სამართლებრივ ფარგლებში მოქცევა და ამავე დროს რუსეთის ფედერალური ტერიტორიული მოწყობის კონსტიტუციური პრინციპების განმარტება და განმტკიცება. მიუხედავად ასეთი აქტიური დასაწყისისა, საკონსტიტუციო სასამართლომ ვერ შეძლო ობიექტურობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა და თანდათან ჩაება ქვეყანაში განვითარებულ პოლიტიკურ ბატალიებში. ეს, ერთი მხრივ, მისთვის მინიჭებულმა უფლებამოსილებებმაც გამოიწვია, რომლის მიხედვითაც, საკონსტიტუციო სასამართლო იხილავდა პოლიტიკური პარტიების აკრძალვისა და შეიარაღებული კონფლიქტების კონსტიტუციურობის საკითხებს. სწორედ ამ უფლებამოსილებებზე დაყრდნობით სასამართლოს მოუწია კომუნისტური პარტიისა და ეროვნული ხსნის ფრონტის საკითხების, აგრეთვე ჩეჩნეთში მიმდინარე ომის კანონიერების საკითხის განხილვა. სულ მალე კი სასამართლო სახელისუფლებო სტრუქტურების ურთიერთობაში ჩაერია და პრეზიდენტისა და პარლამენტის ინტენსიური პოლიტიკური დაპირისპირების მსაჯული გახდა. ყოველივე ამას თავდაპირველად მოსამართლეთა დაშინება და შევიწროება, მათთვის მინიჭებული პრივილეგიების ჩამორთმევა, შემდეგ კი პრეზიდენტის მიერ ძალადობრივი გზით ხელისუფლების ხელში აღება და საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის 18 თვით შეჩერება მოჰყვა. აღდგენილი სასამართლო კი გაცილებით ლოიალურად რეაგირებდა ხელისუფლების მოქმედებებზე.

დაახლოებით იგივე ვითარება იყო ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, სადაც, საკონსტიტუციო სასამართლოების მონდომების მიუხედავად, სტაბილური ლიბერალური დემოკრატიებისა და დამოუკიდებელი „კონსტიტუციის დამცველების“ ჩამოყალიბება ვერ მოხერხდა. ბულგარეთში გარდატეხის მძიმე პერიოდში დიდხანს ნეოკომუნისტური რეჟიმი არსებობდა, რომელიც გამუდმებით ცდილობდა სასამართლო ხელისუფლების დამორჩილებას და ანტიკომუნისტური მთავრობის მიერ დაწყებული დემოკრატიული რეფორმების გაუქმებას. სლოვაკეთში კი გარდამავალ პერიოდში მიმდინარე პოლიტიკური ბრძოლების შემდეგ ჩამოყალიბდა ნაციონალისტური ლიდერის ავტორიტარული რეჟიმი, რომელიც ასევე საკონსტიტუციო სასამართლოს დასუსტებას და საკუთარ იარაღად გადაქცევას ცდილობდა. მიუხედავად ამჟამად არათანასწორი ძალებისა, ბულგარეთისა და სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოები არ ეპუებოდნენ პოლიტიკურ ზეგავლენას და მედგრად იცავდნენ თავიანთ პოზიციებსა და კონსტიტუციის პრინციპებს. ორივე ქვეყანაში სასამართლოებმა არ დაამტკიცეს პრივატიზაციისა და რესტიტუციის გეგმები, რომლებიც არღვევდა კონსტიტუციით აღიარებულ სოციალური სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპებს. შეიძლება ითქვას, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოთა გადაწყვეტილებებმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა აღნიშნული რეჟიმების პოლიტიკური მარცხი.

აღმოსავლეთ ევროპის ზემოაღნიშნულ ხუთ სახელმწიფოში საკონსტიტუციო სასამართლოების საქმიანობის ნაშრომში მოცემული სამართლებრივი ანალიზი და ამ ქვეყნებში მიმდინარე პოლიტიკური ქარტეხილების განხილვა თავისთავად ძალიან საინტერესოა. მაგრამ ამავე დროს შევნიშნავ, რომ ნაშრომი გვაძლევს ჩვენს ქვეყანაში გარდამავალ პერიოდში განვითარებული მოვლენებისა და კონსტიტუციური გარდაქმნების პროცესში 1995 წლის კონსტიტუციით შექმნილი საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის შედარების საშუალებას ნაშრომში მოცემულ ანალიზსა და შეფასებებთან.

შედარების დაწყებისთანავე იკვეთება ერთი განსხვავება: ნაშრომში განხილულ ქვეყნებში საკონსტიტუციო სასამართლოები 1980-90-იანი წლების მიჯნაზე ჩამოყალიბდნენ, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო კი კონსტიტუციის მიღების შემდეგ, 1996 წელს ამოქმედდა. ამდენად, საქართველო ამ მხრივ, სულ ცოტა, ხუთი წლით მაინც ჩამორჩება აღმოსავლეთ ევროპას. მიუხედავად ამისა, დღეისათვის საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი არსებობის მერვე წელიწადს ითვლის, რაც, ვფიქრობ, საკმარისი პერიოდია აღნიშნული მიზნის – შედარების განსახორციელებლად.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო კონსტიტუციური კონტროლის სასამართლო ორგანოა. მისი უფლებამოსილებები, შექმნისა და საქმიანობის წესი განსაზღვრულია კონსტიტუციითა და „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ ორგანული კანონით. აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა საკონსტიტუციო სასამართლოების მსგავსად, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოც განიხილავს ისეთ პოლიტიკურად მეტად მგრძობიარე საკითხებს, როგორცაა სახელმწიფო ორგანოებს შორის დავა კომპეტენციის შესახებ, პოლიტიკური გაერთიანებების, რეფერენდუმისა და არჩევნების კონსტიტუციურობის საკითხები. მიუხედავად ამისა, არსებობის პირველ წლებში სასამართლოს საქმიანობას არავითარი საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური გამოძახილი არ მოჰყოლია. საქართველოს ისტორიაში პირველად წარმოშობილი ეს ახალი ინსტიტუტი ცდილობდა არ შეჭრილიყო პოლიტიკურ სარბიელზე და მშვიდად განეციტარებინა საკუთარი პრაქტიკა. ეს ნაწილობრივ იმიტაც იყო განპირობებული, რომ მოსახლეობის ფართო ფენებისათვის სრულიად უცნობი იყო ამ ახალი სასამართლო ორგანოს საქციფიკურობა, რის გამოც არსებობის პირველ თვეებში სასამართლოში შეტანილ საკმაროდ დიდი რაოდენობის სარჩელთა უმეტესი ნაწილი განსახილველად არ მიუღიათ, რადგან არ იყო საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი. ის სარჩელები კი, რომლებიც სასამართლომ არსებითად განსახილველად მიიღო, ძალიან ნელა იხილებოდა, რადგან საკონსტიტუციო სამართალწარმოების კანონით დადგენილი ვადები ხელოვნურად ქმნიდა ბარიერს სასამართლოს აქტიური საქმიანობისათვის. ამასთან, კანონმდებლობა ითვალისწინებდა ე.წ. „უწყვეტობის პრინციპს“, რომლის თანახმადაც, საქმის განხილვის მონაწილე მოსამართლეს არ ჰქონდა უფლება მონაწილეობა მიეღო სხვა საქმის განხილვაში, ვიდრე გადადებული ან შეჩერებული საქმის განხილვა არ დასრულდებოდა. ასეთი მოუქნელი და არაეფექტიანი კანონმდებლობის შედეგად საქმის განხილვა ხშირად ორი წლის განმავლობაში გრძელდებოდა და 2003 წლისათვის ჯერ კიდევ არ იყო განხილული 2000 წლის სარჩელების უმრავლესობა.

ზემოაღნიშნული კანონმდებლობა საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნიდან მომდევნო შვიდი წლის მანძილზე მოქმედებდა, რაც, ბუნებრივია, არ უწყობდა ხელს საზოგადოებაში ამ ახალი სასამართლო ორგანოს მიმართ ნდობის ჩამოყალიბებას. მიუხედავად ამისა, არც თავად სასამართლო და არც ხელისუფლების სხვა განშტოებები არ ცდილობდნენ კანონმდებლობაში ცვლილებების შეტანით საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის გააქტიურებას.

საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი გადაწყვეტილება, რომელსაც მწვავე საზოგადოებრივი და პოლიტიკური რეაქცია მოჰყვა, 1998 წლის ნოემბერში გამოქვეყნდა. იგი ეხებოდა ქვეყანაში მიმდინარე საერთო სასამართლოების სისტემის რეფორმას, რომელიც მიზნად ისახავდა ძველი, კომუნისტური პერიოდის მოსამართლეთა კორპუსისათვის გამოცდების ჩატარებას და სასამართლო სისტემის ახალი მოსამართლეებით დაკომპლექტებას. ერთ-ერთი ასეთი მოქმედი მოსამართლის მიერ შეტანილი სარჩელის საფუძველზე საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო მოქმედი მოსამართლეებისათვის გამოცდების ჩატარება და მიიჩნია, რომ საქართველოს 1978 წლის კომუნისტური კონსტიტუციის (რომელშიც 1990 წელს ეროვნულმა ხელისუფლებამ ცვლილებები შეიტანა) საფუძველზე დანიშნულ მოსამართლეთა გათავისუფლება მათი უფლებამოსილების ვადის (10 წლის) გასვლამდე დაუშვებელი იყო. ეს, ფაქტობრივად, სასამართლო რეფორმის შერჩევას ნიშნავდა. გადაწყვეტილებას ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის უმწვავესი რეაქცია მოჰყვა. პრეზიდენტმა საჯაროდ გააკრიტიკა საკონსტიტუციო სასამართლო, ერთ-ერთმა პოლიტიკურმა ლიდერმა მიხეილ სააკაშვილმა საქმეს „ჩაწყობილი“, ხოლო მოსამართლეებს „ნაყიდი“ უწოდა. მწვავე იყო საზოგადოების რეაქციაც, რომელმაც დაგმო გადაწყვეტილება, სასამართლოს შენობის წინ კი მოეწყო დემონსტრაცია, რომლის დროსაც დაწვეს გადაწყვეტილების მიმღები სამი მოსამართლის ფიგურლები. იურისტთა უმრავლესობამ გადაწყვეტილება შეაფასა როგორც შინაარსობრივად მცდარი და არგუმენტაციის თვალსაზრისით უკიდურესად სუსტი. ქვეყნის პარლამენტმა და პრეზიდენტმა, მართალია, შეცვალეს ანტიკონსტიტუციურად ცნობილი ორგანული კანონის შესაბამისი დებულებები, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ ფორმალურად, ფაქტობრივად კი დარჩა იგივე შინაარსის ცვლილებები, რის შედეგადაც სასამართლო რეფორმა გაგრძელდა და 1999 წლისათვის ძველი მოსამართლეთა კორპუსის დაახლოებით 75 პროცენტი ჩამოსცილდა სასამართლო სისტემას.

აღნიშნულ მოვლენათა შემდეგ საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობა ძველებური ინერტულობით გაგრძელდა. განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ სასამართლოს ისედაც არამყარი ავტორიტეტი და მისდამი მოსახლეობის ნდობა სრულიად გაუფასურდა. გახშირდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა აღუსრულებლობის შემთხვევებიც. მაგალითად, პარლამენტმა არაფრად ჩააგდო გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც, სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო რამდენიმე რაიონში 1999 წლის მაჟორიტარული არჩევნების შედეგები. შესაბამისად, პარლამენტს უნდა შეეწყვიტა უფლებამოსი-

ლება ამ რაიონებიდან არჩეული პარლამენტის წევრებისათვის, მაგრამ ფორმალურ არგუმენტებზე დაყრდნობით საკანონმდებლო ორგანომ კენჭისყრაც კი არ ჩაატარა საკითხის გადასაწყვეტად. თუმცა, აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი, ქვეყნის პოლიტიკური ძალებისათვის არასასიამოვნო გადაწყვეტილებები ძალიან იშვიათი იყო, პრეზიდენტი და პარლამენტი სრულიად კმაყოფილი იყვნენ შექმნილი ვითარებით. პარლამენტში ზოგჯერ გაისმოდა მოწოდებები ხელმოწერების შეგროვებისა და ამა თუ იმ კანონის წინააღმდეგ საკონსტიტუციო სარჩელის შეტანის შესახებ, მაგრამ რეალურად საქმე სასამართლომდე არასოდეს მისულა. ოპოზიციური პოლიტიკური ძალებიც და, მით უმეტეს, ხელისუფლება არ თვლიდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს „კონსტიტუციის ობიექტურ და მიუკერძოებელ, ნაბდვილ დამცველად“ და სასამართლოში დავის განხილვას ისევ პოლიტიკურ დებატებსა და მოლაპარაკებას ამჯობინებდნენ.

პროფესორ შვარცის ნაშრომში განხილული ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოთა სამართალშემოქმედება ძირითადად სამი მიმართულებით განვითარდა. ეს იყო დავები სახელმწიფო ხელისუფლებს ორგანოებს შორის უფლებამოსილებათა გადანაწილების შესახებ, ადამიანის უფლებათა დარღვევებთან დაკავშირებული საკითხები და წარსულში ამ ქვეყნებში არსებული პოლიტიკური რეჟიმების სამართლებრივი შეფასების საკითხი. განვლილი წლების განმავლობაში საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალშემოქმედებას თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ აღნიშნული სამიდან ორი მიმართულებით ჩვენს სასამართლოს საერთოდ არ მიუღია გადაწყვეტილება: არ განხილულა დავები სახელმწიფო ორგანოებს შორის კომპეტენციის შესახებ და ასევე არც ერთი საკითხი ძველი კომუნისტური რეჟიმის საქმიანობასთან დაკავშირებით. თუ გავითვალისწინებთ განვლილ წლებში საქართველოში განვითარებულ პოლიტიკურ მოვლენებს და ხელისუფლების სათავეში ისევ ძველი პარტიული ნომენკლატურის დიდი ნაწილის არსებობას, სრულიად ბუნებრივი და ლოგიკურია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოში არ იქნებოდა წარდგენილი და განხილული სარჩელები ზემოაღნიშნულ საკითხებზე.

საკონსტიტუციო სასამართლოს გაცილებით მეტი რაოდენობის გადაწყვეტილებები აქვს მიღებული ადამიანის უფლებათა საკითხებზე, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ განვლილ წლებში მან განიხილა და განმარტა კონსტიტუციის მეორე თავში მოცემული ძირითადი უფლებების უმეტესობის მნიშვნელობა. პირიქით, ადამიანის უფლებათა საკითხებზე მიღებულ გადაწყვეტილებათაგან უმრავლესობა მხოლოდ ერთ ძირითად უფლებას — საკუთრებას ეხება (დაახლოებით 85 გა-

დაწვევტილება), სხვა ძირითად უფლებებზე კი (შესაბამისი სარჩელების არარსებობის გამო) ან საერთოდ არ ყოფილა, ან მხოლოდ რამდენიმე გადაწვევტილებაა მიღებული. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს რამდენიმე გადაწვევტილება, რომლებიც მაღალკვალიფიციური იურიდიული არგუმენტაციითა და დასაბუთებით გამოიჩინევა. ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს 1997 წლის გადაწვევტილება, რომლითაც არაკონსტიტუციურად მიიჩნიეს და გააუქმეს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით დამატებით სასჯელად გათვალისწინებული „ქონების კონფისკაცია“, რაც დამნაშავე პირისათვის კანონიერად შეძენილი ქონების ჩამორთმევას ნიშნავდა. 1996 წლის გადაწვევტილებით არაკონსტიტუციურად იქნა მიჩნეული ქალაქ ფოთის მერის განკარგულება, რომელიც არღვევდა კერძო სამართლის იურიდიული პირის კონსტიტუციით უზრუნველყოფილ საკუთრების უფლებას. 1996 წლის ბოლოს საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ შრომის კანონთა კოდექსის 213-ე მუხლი ზოგიერთი კატეგორიის მოსამსახურეს ართმევდა კონსტიტუციით მინიჭებულ უფლებას – თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად პირდაპირ სასამართლოსათვის მიემართა. შრომის კანონთა კოდექსის აღნიშნული მუხლი კონსტიტუციის 42-ე მუხლის პირველი პუნქტის შეუსაბამოდ და გაუქმებულად გამოცხადდა.

2002 წლის დასაწყისიდან შეიმჩნევა საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის გააქტიურება, რაც გამოწვეულია 2002 წლის თებერვალში კანონმდებლობაში შეტანილი ცვლილებებით, რომლებმაც ხელი შეუწყო მოქნილი და ეფექტიანი საკონსტიტუციო სამართალწარმოების ჩამოყალიბებას. აღნიშნული ცვლილებებით გაუქმდა ე.წ. „უწყებობის პრინციპი“, შემოღებულ იქნა ზოგადი და დიფერენცირებული ვადები, რომლებიც გამორიცხავს გაჭიანურებას და უზრუნველყოფს საქმეთა დაუბრკოლებელ განხილვას; ასევე განისაზღვრა საკითხთა წრე, რომლებსაც სასამართლო რიგგარეშე განიხილავს მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე. ასეთია დაგები რეფერენდუმის ან არჩევნების კონსტიტუციურობის შესახებ, პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ცნობის ან უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის საკითხი, საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა კონსტიტუციურობის საკითხი, კონსტიტუციით გათვალისწინებულ თანამდებობის პირთა მიერ კონსტიტუციის დარღვევის საკითხი და საერთო სასამართლოთა წარდგინებები; შემოღებულ იქნა ფორმალური კონსტიტუციური კონტროლი, რომელიც ითვალისწინებს ნორმატიული აქტის მიღების პროცედურული წესების კონსტიტუციურობის შემოწმებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საკონსტიტუციო სასამართლო-

სადმი სარჩელით მიმართვის უფლების მქონე სუბიექტთა წრის გაფართოება. კონსტიტუციის 45-ე მუხლის მიხედვით, ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, მათი შინაარსის გათვალისწინებით, ვრცელდება იურიდიულ პირებზეც. ამ დებულების შესაბამისად, კონსტიტუციის მეორე თავში აღიარებული უფლებების დარღვევის შემთხვევაში კონსტიტუციური სარჩელის წარდგენის უფლება მიენიჭათ იურიდიულ პირებსაც.

ზემოაღნიშნულმა ცვლილებებმა სასიკეთოდ იმოქმედა საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაზე. ცვლილებების ამოქმედებიდან მოკლე ხანში ორჯერ და მეტად გაიზარდა კონსტიტუციურ სარჩელთა რიცხვი, შესაბამისად, იმატა გადაწყვეტილებებმაც. მათ შორის აღსანიშნავია 2002 წლის გადაწყვეტილება შეკრებებისა და მანიფესტაციების ძირითად უფლებასთან დაკავშირებით. ამ გადაწყვეტილებით გაუქმდა „შეკრებებისა და მანიფესტაციების შესახებ“ კანონის მე-8 მუხლის დებულება, რომელიც ზღუდავდა შეკრებისა თუ მანიფესტაციის ორგანიზატორთა კონსტიტუციურ უფლებას და მათი მხრიდან ხელისუფლების ორგანოების „წინასწარ გაფრთხილებას“ ფაქტობრივად „ნებაართვად“ აქცევდა. კანონის მე-8 მუხლის მე-5 პუნქტის მიხედვით, ხელისუფლების ორგანოს შეეძლო „არ მიეღო გაფრთხილება“ სხვადასხვა მიზეზით. სწორედ ეს აშკარად არაკონსტიტუციური ნორმა გააუქმა საკონსტიტუციო სასამართლომ.

2003 წლის იანვარში სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 72-ე მუხლი, რომელიც არღვევდა კონსტიტუციის მე-18 მუხლით უზრუნველყოფილ ადამიანის თავისუფლებას. კოდექსის აღნიშნული მუხლის მიხედვით, ნებისმიერი პირი დაკავებიდან პირველი 12 საათის განმავლობაში სრულიად უუფლებოდ რჩებოდა. პოლიციის დაწესებულებაში ან მოკვლევის სხვა ორგანოში მიყვანიდან 12 საათის განმავლობაში მას ფაქტობრივად არ ჰქონდა კონსტიტუციით განსაზღვრული არანაირი სტატუსი. დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილის სტატუსს პირი იღებდა დაკავებიდან 12 საათის გასვლისას და მხოლოდ ამის შემდეგ შეეძლო ესარგებლა კონსტიტუციით მინიჭებული უფლებებით. აშკარაა, რომ ეს დებულება პირდაპირ ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის მე-18 მუხლის მე-5 და მე-6 პუნქტებს, რომელთა მიხედვითაც, ჯერ ერთი, დასაშვებია მხოლოდ ეჭვმიტანილის დაკავება, ანუ დაკავებისას პირი უკვე ეჭვმიტანილად უნდა იყოს ცნობილი და ეს არ უნდა მოხდეს დაკავებიდან 12 საათის შემდეგ, და მეორე, დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს შესაბამისად დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე (და არა დაკავებიდან 12 საათის შემდეგ) უნდა განუტარტოს მისი უფლებები და

თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი. მას დაკავებისთანავე ან დაპატიმრებისთანავე შეუძლია მოითხოვოს დამცველის დახმარება, რაც უნდა დაკმაყოფილდეს. ამ ნორმით სახელმწიფო ვალდებულია დაკავებული ეჭვმიტანილის მოთხოვნისთანავე უზრუნველყოს იგი დამცველით. საკონსტიტუციო სასამართლომ არგუმენტირებულად დაასაბუთა აღნიშნული ნორმის არაკონსტიტუციურობა და გაუქმებულად გამოაცხადა იგი.

დაბოლოს, აღსანიშნავია სასამართლოს 2002 წლის 30 დეკემბრის გადაწყვეტილება ელექტროენერჯის ტარიფთან დაკავშირებით. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ელექტროენერჯის ტარიფის განსაზღვრა არ ხორციელდებოდა სამართლიანად და მოქმედი ტარიფი არ შეესაბამებოდა სოციალური სამართლიანობის პრინციპს. ამასთან, სასამართლომ მიუთითა: იმის გამო, რომ ელექტროენერჯის ტარიფებთან დაკავშირებით ქვეყანაში არ არსებობდა სახელმწიფოს მხრიდან ჩამოყალიბებული სოციალური ვალდებულება, საჭირო იყო აღნიშნულის გამოსწორება, რათა მოსახლეობის არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე სამომხმარებლო ტარიფით გამოწვეული ტვირთის სუბსიდირება მოეხდინა სახელმწიფოს.

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ცვლილებებისა, საკონსტიტუციო სამართალწარმოებასა და სასამართლოს სამართალშემოქმედებაში გარკვეული პროგრესისა, ჯერ კიდევ ძნელია რამის თქმა და მისი კონკრეტული შეფასება. დრო გვიჩვენებს რამდენად და როგორ იმოქმედებს აღნიშნული ცვლილებები საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალშემოქმედებაზე, მოსამართლეთა დამოუკიდებლობასა და ობიექტურობაზე და პოლიტიკურ სახელისუფლებო ძალებთან სასამართლოს ურთიერთობაზე. ჯერჯერობით შეგვიძლია მხოლოდ აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოსა და პროფესორ შვარცის ნაშრომში აღწერილ აღმოსავლეთ ევროპის ზუთი ქვეყნის სასამართლოთა შორის მსგავსება ძალიან ცოტაა, განსხვავება კი ძალიან დიდი. სამწუხაროდ, ყველაზე მთავარი განსხვავება ისაა, რომ არ შეგვიძლია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ვთქვათ იგივე, რასაც პროფესორი შვარცი აღმოსავლეთ ევროპულ სასამართლოებზე ამბობს: ამ ქვეყნებში „საკონსტიტუციო სასამართლოები კანონის უზენაესობისა და კონსტიტუციური რწმენის მეტროშეებად იქცნენ.... მათ შეინარჩუნეს დამოუკიდებლობა, ობიექტურობა, თავიდანვე სწორი გეზი აიღეს და მიადწიეს სერიოზულ წარმატებებს.... ისინი კონსტიტუციის უდრეკი დამცველები გახდნენ“.

წარმოდგენილი მცირე მიმოხილვის დასასრულს, მინდა მაღლობა ვუთხრა პროფესორ ჰერმან შვარცს ამ შესანიშნავი ნაშრომისათვის

და „აირის საქართველოს“ მისი ქართულად გამოცემისათვის. დარწმუნებული ვარ, ეს წიგნი ყოველი ქართველი კონსტიტუციონალისტისათვის ფასდაუდებელი შენაძენი იქნება.

კონსტანტინე კუბლაშვილი
აგვისტო, 2003

წინასიტყვაობა

მეოცე საუკუნის დასასრულს აღმოსავლეთი ევროპა მრავალი შეიარაღებული, ეკონომიკური, კულტურული, პოლიტიკური თუ სოციალური რევოლუციის ველად გადაიქცა. მაგრამ არც ერთი არ იყო ისეთი დრამატული და წარმატებული, როგორც კონსტიტუციური რეფორმები. რუსეთის, რუმინეთის, ბულგარეთის, უნგრეთის, პოლონეთის, ჩეხეთისა და სლოვაკეთის პოლიტიკურმა სისტემებმა კარგად გააცნობიერეს სასამართლოს დამოუკიდებლობის, კანონის უზენაესობის, ადამიანის უფლებებისა და ლიბერალური დემოკრატიის კონცეფციები. ათასობით ამერიკელი და დასავლეთ ევროპელი მრჩეველი დაირაზმა, რათა ამ ახლად აღმოცენებულ რესპუბლიკებს, საბჭოთა პერიოდის მარიონეტ სახელმწიფოებს დამოუკიდებელ დემოკრატიებად ჩამოყალიბებაში დახმარებოდნენ. ვაღიარებ, მეც სწორედ ერთი ამ რაზმელთაგანი ვიყავი.

1990-იანი წლების პირველ ნახევარში აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ახალი კონსტიტუციები მიიღეს. ზოგი მათგანი თავიდან დაიწერა, ზოგი გადაისინჯა, ზოგიც უბრალოდ შეიცვალა. ახალმიღებული კონსტიტუციური დებულებები სასამართლოს დამოუკიდებლობის გარანტიებსა და ადამიანის პოლიტიკურ უფლებებთან ერთად ეკონომიკური და სოციალური უფლებების ვრცელ ჩამონათვალსაც შეიცავდა. ეს მაშინ, როდესაც ამერიკელ ექსპერტთა რჩევით კონსტრუქციულად მხოლოდ ადამიანის ცხოვრებასა და საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩარევის წინააღმდეგ მიმართული ნეგატიური უფლებები და არა სახელმწიფოს მხრიდან დახმარებასთან დაკავშირებული პოზიტიური უფლებები უნდა ასახულიყო. ამას მოჰყვა მართლმსაჯულების სისტემის შესახებ კანონმდებლობის საფუძვლიანი რევიზია, რაც მიზნად ისახავდა ბიუროკრატიული, პასიური, ხშირად სხვაზე დამოკიდებულ და, უმეტეს შემთხვევაში, რეალობას მოწყვეტილ მოსამართლეთა კორპუსის კანონის უზენაესობისა და დემოკრატიულ ღირებულებათა უშიშარ დამცველებად გადაქცევას. მიუხედავად ამისა, ძველი თაობის მოსამართლეებში პროფესიული დამოუკიდებლობის გრძნობის გაღვივება არც თუ ადვილი აღმოჩნდა. არც ერთმა აღმოსავლეთ ევროპულ-

მა კონსტიტუციამ არ მიანიჭა საერთო სასამართლოებს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტების კონტროლის უფლება. ყველა ქვეყანამ უარყო ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლო მოდელი, რომელიც ყველა სასამართლოს ანიჭებს კონსტიტუციური საკითხების განხილვისა და გადაწყვეტის უფლებას. ამის ნაცვლად ისინი დაუბრუნდნენ მეორე მსოფლიო ომამდელ გამოცდილებას, რომელიც მნიშვნელოვან კონსტიტუციურ საკითხთა განსახილველად სპეციალური ტრიბუნალების შექმნას ითვალისწინებდა. ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები სარგებლობდნენ განსაკუთრებული უფლებამოსილებით გაეუქმებინათ ის კანონები და აღმასრულებელი აქტები, რომლებიც არ შეესაბამებოდა კონსტიტუციას, ზოგ შემთხვევაში კი მოეთხოვათ ახალი კანონების მიღება საკონსტიტუციო ხარვეზების აღმოსაფხვრელად. სასამართლოთა უფლებამოსილებას განეკუთვნებოდა აგრეთვე არჩევნებისა და პოლიტიკური პარტიების კანონიერების, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოთა შორის უფლებამოსილებათა გამიჯვნის, ეროვნულ და ადგილობრივ ხელისუფლებას შორის კომპეტენციათა გადანაწილებისა და, საჭიროების შემთხვევაში, მთავრობის იმპიჩმენტის საკითხები.

1990-იან წლებში აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ახლად დასიშნული მოსამართლეები თავიანთი წინამორბედებისაგან პრინციპულად განსხვავებული „გვარისანი“ იყვნენ. ახალი სასამართლოების მოსამართლეების ერთ ნაწილს ახალი რესპუბლიკის პარლამენტი ნიშნავდა, ნაწილს კი – პრეზიდენტი. მოსამართლეთა უმეტესობას არ ჰქონდა მოსამართლედ მუშაობის გამოცდილება, რადგან მათ ძირითადად პროფესორთა წრიდან არჩევდნენ. უწინ პროფესორობა მსოფლიოს ამ ნაწილში გაცილებით პრესტიჟულად ითვლებოდა, ვიდრე უბრალო მოსამართლეობა. ამ დროისათვის საყოველთაოდ გაზიარებული დოქტრინა იყო ისიც, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოებს უნდა გადაეწყვეტათ არა მარტო საკონსტიტუციო სამართლის მნიშვნელოვანი საკითხები, არამედ ასევე გავლენა მოეხდინათ როგორც პოლიტიკურ მოვლენებზე, ისე საზოგადოებაში თანამედროვე სოციალური, ეკონომიკური და სხვა საერთაშორისოდ აღიარებული ღირებულებების ჩამოყალიბებაზე. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, რომელიც ხელისუფლების სხვა განშტოებებისაგან იზოლირებულია და მათ მხოლოდ იმდენად ეხება, რამდენადაც ეს საჭიროა ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ფაქტების გამოსავლენად და აღსაკვეთად, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოები პარლამენტისა და პრეზიდენტის დასახმარებლად შეიქმნა. ზოგიერთი სასამართლო უფლებამოსილი, ზოგ შემთხვევაში კი ვალდებულიც იყო

განემარტა ცალკეული დეკლარაციული კონსტიტუციური დებულებებში ამ დებულებათა შესახებ კონკრეტული დავის წარმოშობამდე. მაგალითად, 1990 წელს უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ სიკვდილით დასჯა არაკონსტიტუციური იყო, მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის 80 პროცენტი მხარს უჭერდა სიკვდილით დასჯის შენარჩუნებას. სასამართლომ გადაწყვეტილება დაასაბუთა იმით, რომ სიკვდილით დასჯა არღვევდა „სიცოცხლისა და ადამიანის ღირსების ხელშეუვალ უფლებას, რომელიც სცილდება სახელმწიფოს კომპეტენციას“. სანამ საკონსტიტუციო სასამართლო ამ რეკოლუციურ გადაწყვეტილებას მიიღებდა, საკანონმდებლო დებატების დროს ამ იდეას თავიანთ გამოსვლებში პროფესორები და კრიმინოლოგები მხარს უჭერდნენ, ადვოკატები კი – არა.

აღმოსავლეთ ევროპის აღმოცენებად დემოკრატიებში საკონსტიტუციო სასამართლოები კანონის უზენაესობისა და კონსტიტუციური რწმენის მედროშეები იყვნენ. თუმცა ამ სტატუსს მუდმივად რისკი ახლავს თან, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოთა უმეტესობას არაკეთილგანწყობილ გარემოში უხდება ფუნქციობა. ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა, ბელორუსი, ალბანეთი, ყაზახეთი და რუმინეთი საკონსტიტუციო სასამართლოები საერთოდ გააუქმეს ან მათი გავლენა მნიშვნელოვნად შეასუსტეს. ხშირ შემთხვევაში ყველაზე სტაბილურ სასამართლოებსაც კი მცირე დრო ჰქონდათ იმისათვის, რომ კონსტიტუციის უდრეკი დამცველები გამხდარიყვნენ. ამ ქვეყნებში პოპულისტური ზეგავლენა უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე ამერიკის შეერთებულ შტატებში. სოციალისტური რეჟიმების მიმდევრებმა ბიუროკრატიას შეაფარეს თავი. კორუფციამ შეაღწია მთავრობასა და სასამართლო ხელისუფლების მნიშვნელოვან ნაწილში, ეკონომიკა კი გაცამტვერდა. ყველივე ამან ჩვეულებრივ ადამიანებს ცხოვრება ჯოჯოხეთად უქცია.

მიუხედავად ამისა, პროფესორ შვარცის წიგნში განხილულ ხუთ ქვეყანაში – რუსეთში, პოლონეთში, უნგრეთში, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში – საკონსტიტუციო სასამართლოებმა შეინარჩუნეს დამოუკიდებლობა, გეზი აიღეს და მიაღწიეს კიდევ შესაძინევ, ხშირ შემთხვევაში, საკმაოდ სერიოზულ წარმატებებს. ამ მხრივ ისინი მარშალისა და უორენის აქტიურ სასამართლოებს უფრო მოგვაგონებენ, ვიდრე ახალ, შეზღუდულ და განვითარებად სასამართლოებს.

გარკვეულწილად ღიმილის მომგვრელია ის, რომ დღეს, როდესაც ამერიკის შეერთებულ შტატებში ეკონომიკური აღმავლობაა, მისი უზენაესი სასამართლო კარგავს იმ წამყვან როლს, რომელსაც წარსულში ასრულებდა ადამიანის უფლებების შინაარსის განსაზღვრისა და დანერგვის საქმეში. სწორედ ამიტომ, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების

ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები სამართლებრივი დახმარებისათვის უფრო ხშირად მიმართავენ ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოსა და გერმანიის ფედერაციულ საკონსტიტუციო სასამართლოს. ამრიგად, პროფესორ შვარცის მიერ ამ ხუთი საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოკვლევა წარმოშობს კითხვას: ხომ არ უნდა ისწავლოს რაღე მათი გამოცდილებიდან ჩვენმა, უფრო მშვიდ და კომფორტულ პირობებში მყოფმა მართლმსაჯულებამ? სტაბილურობა და თანამიმდევრულობა ნამდვილად აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს ღირსებაა, მაგრამ ხშირად იმის გამო, რომ სასამართლო სახელისუფლებო ორგანოებს შორის დაუების გადაწყვეტითაა დაკავებული, საფრთხე ექმნება სასამართლოს მიერ ხალხისათვის მნიშვნელოვან საკითხებზე მართლმსაჯულების განხორციელებას.

პროფესორმა შვარცმა ფასდაუდებელი შრომა გასწია და საკმაოდ მოკლე დროში გამოიკვლია ზემოაღნიშნული ხუთი საკონსტიტუციო სასამართლო. ამ წიგნში მან თავი მოუყარა მდიდარ მასალას და სასამართლოთა საქმიანობა განიხილა გარკვეული კრიტერიუმების მიხედვით: (1) ძირითადი სფეროები, რომლებზეც სასამართლოებმა გავლენა იქონიეს. ეს არის ხელისუფლების განშტოებათა შორის ხელისუფლების დანაწილება, ადამიანის უფლებების დაცვის ზედამხედველობა და სოციალისტური რეჟიმის გადმონაშთებთან ბრძოლა; (2) კანონის უზენაესობის ჩამოყალიბებაზე ზეგავლენა; (3) სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დამკვიდრება და შენარჩუნება; და (4) საჭირო აქტიურობასა და არანაკლებ საჭირო ნეიტრალურობას შორის ბალანსის დაცვა. ბოლოს, პროფესორი შვარცი გვთავაზობს გონიერულ წინადადებებს მათი საქმიანობის მოდელის (*modus operandi*) შესაცვლელად, რაც სასამართლოებს მოქალაქეებისათვის უფრო ხელმისაწვდომს გახდის, მაგრამ ამავე დროს არ მოხდება სასამართლოების ზედმეტად გადატვირთვა. გადაწყვეტილების მიღების პროცესში იგი სასამართლოებს ურჩევს მეტ გამჭვირვალობას, მოსამართლეების განსხვავებული აზრის გამოქვეყნებას და სასამართლოს ფარგლებს მიღმა მათ მიერ განცხადებების გაკეთებისაგან თავის შეკავებას. აღნიშნული ხუთი სასამართლოს შვარცისეული საბოლოო შეფასება, რომელსაც მეც ვეთანხმები, ნამდვილად ოპტიმისტურია: „აღმოსავლეთ ევროპაში თითქმის ყველა სასამართლო შესამჩნევად დამოუკიდებელია, ზოგ შემთხვევაში, გასაოცრად დამოუკიდებელიც კი. ფაქტობრივად, ისინი მზად არიან სათუო გახადონ და გააუქმონ მნიშვნელოვანი კანონები და კანონქვემდებარე აქტები. ბევრ შემთხვევაში მათ უკვე შეძლეს კიდევ ეს”.

პროფესორ შვარცის ნაშრომში უხვი ინფორმაციაა თავმოყრილი. მინდა გაგიზიაროთ წიგნის წაკითხვის შემდეგ მიღებული ჩემი შთაბეჭდილებები, რომლებიც განპირობებულია იმითაც, რომ ზუსტად იმ დროს (90-იან წლებში) ოცზე მეტი ვიზიტი მქონდა აღმოსავლეთ ევროპაში და ამერიკის შეერთებულ შტატებში კი ოცი წელი ვიმუშავე ფედერალურ სააქელაციო სასამართლოში.

პროფესორი შვარცი ხშირად და დამაჯერებლად აცხადებს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოები, სხვა ეროვნული ინსტიტუტების მსგავსად, იმ სოციალურ-პოლიტიკური კლიმატის პირმშო არიან, რომლებშიც ისინი არსებობენ. ამრიგად, ის ქარცეცხლი, რომელიც ხუთმა ახალმა სასამართლომ გამოიარა და, ის, თუ რამდენად შეაფერხა ამან სასამართლოთა განვითარება და რა შემთხვევებში შეაცვლევინა მათ აღებული გეზი, რა თქმა უნდა, დამოკიდებულია ყოველი კონკრეტული ქვეყნის თავისებურებებზე. თუმცა, ამ ძნელბედობის ჟამს მათ მიერ გამოვლენილი სიმტკიცე და ის როლი, რომელიც მათ ითამაშეს თავიანთი ერებისათვის კანონის უზენაესობისაკენ მიმავალ გზაზე, შთამბეჭდავია. ეს კიდევ უფრო ამყარებს ჩემს რწმენას, რომ მთელ მსოფლიოში არსებობს ერთიანი, გონიერებაზე დამყარებული საფუძველი, რომელიც საერთოა ყველა სისტემისათვის, მიუხედავად განსხვავებებისა კანონებს, პროცესულურ ნორმებსა და სახელისუფლებო სტრუქტურებს შორის და რაც უფრო მეტია მოლოდინი მოსამართლეებისგან, მით უფრო დიდი ძალისხმევით შეეცდებიან ისინი მის გამართლებას. გასაოცარი და ამავე დროს სასიამოვნოცაა იმის დანახვა, თუ რამდენად მსგავსია აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მოსამართლეების გადაწყვეტილებათა სამოტივაციო და სარეზოლუციო ნაწილები, როდესაც ისინი მსგავს საკითხებს განიხილავენ.

ჩემი აზრით, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოთა სასამართლო პრაქტიკა ბოლოს უღებს დასავლეთის ექსპერტებსა და მიმომხილველთა შორის მიმდინარე მწვავე პაექრობას (რომელიც არსებობდა, მაგრამ დღემდე არ არის სათანადოდ დოკუმენტირებული) იმის თაობაზე, თუ რამდენად მიზანშეწონილია კონსტიტუციური ნორმებით პოზიტიური ეკონომიკური თუ სოციალური უფლებების განმტკიცება. ამერიკელების უმრავლესობას მიაჩნია, რომ ასეთი პოზიტიური უფლებებით კონსტიტუციის გადატვირთვა საშიშია. ამერიკის შეერთებულ, შტატების კონსტიტუცია შემოიფარგლება მოქალაქეთა უფლებების მხოლოდ ნეგატიური დაცვით, რომელიც მიმართულია მათ ცხოვრებაში ხელისუფლების უკანონო ჩარევის წინააღმდეგ. არსებობის უფლების, დედობრივი მზრუნველობის, შესაფერისი სადგომით ან უსაფრთხო გარემო პირობებით უზრუნველყოფის

ასახვა კონსტიტუციაში საყოველთაო ცინიზმს იწვევს მაშინ, როდესაც ეკონომიკური პირობების გამო სახელმწიფოს არ შეუძლია შეასრულოს ეს დაპირებები. ამასთან ერთად შეიძლება ის საშიშროებაც განჩნდეს, რომ სახელმწიფოს მხრიდან ზედმეტი ჩარევის წინააღმდეგ მიმართული ნეგატიური უფლებებიც განუხორციელებელ კონსტიტუციურ გარანტიებად იქნეს აღქმული. რამდენიმე მეცნიერი (მათ შორის პროფესორი შვარციც) ეწინააღმდეგებოდა ამ საყოველთაოდ აღიარებულ სიბრძნეს და იგი არც რომელიმე ახალმა კონსტიტუციამ გაიზიარა. იმ ხუთი საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩანაწერები კი, რომლებიც იზიარებენ ასეთი პოზიტიური კონსტიტუციური ნორმების არსებობას, ამყარებს საპირისპირო შეხედულებას. ზოგიერთმა საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ისეთი ეკონომიკური კანონები, რომლებიც სოციალურად ნაკლებად დაცულს ტოვებდნენ მუშებს, მოხუცებსა და ბავშვებს, იმ მოტივით, რომ კანონი არღვევდა სოციალური სამართლიანობის ძირითად პრინციპსა და თანასწორობას. ზოგ შემთხვევაში კი კანონები ძალადაკარგულად ცხადდებოდა იმ მოტივით, რომ ისინი ძალაში დაუყოვნებლივ შედიოდნენ ყოველგვარი გარდამავალი პერიოდის გარეშე, რაც აუცილებელი იყო მოსახლეობის იმ ფენისათვის, რომელსაც ეს კანონები უშუალოდ ეხებოდა. ამის პირველი მაგალითი იყო პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, რომელმაც:

გააუქმა დაქირავებულთა და უმუშევართა შესახებ 1991 წლის აქტის დებულება. ეს დებულება მკაცრად ზღუდავდა პერიოდს, რომლის განმავლობაშიც დახმარების მიღება შეეძლოთ იმ უმუშევრებს, რომლებიც ოჯახის ერთადერთი მარჩენალი წევრები იყვნენ. ტრიბუნალმა დადგინა, რომ ეს დებულება არღვევდა „ადამიანის ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საშუალებათა სამართლიანი განაწილების წესს და ეწინააღმდეგებოდა სოციალური სამართლიანობის კონსტიტუციურ პრინციპს. იგი ასევე არღვევდა სახელმწიფოს კონსტიტუციურ მოვალეობას ეზრუნა დედებსა და ოჯახებზე და შრომის კონსტიტუციური უფლებებიდან გამოძვინარე, სახელმწიფოს ვალდებულებას იმ უმუშევარ პირთა მიმართ, რომლებიც მზად არიან იმუშაონ“. სხვა საქმეში ტრიბუნალმა დაადგინა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც სახელმწიფო ამცირებს უმუშევრობის დახმარებას, იგი მაინც ვალდებულია იზრუნოს იმ ადამიანებზე, რომლებსაც არა აქვთ დახმარების სხვა საშუალება.

აშშ-ის კონსტიტუციური ტრადიციით როგორი მკაცრიც უნდა იყოს შეზღუდვები საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის რესურსების გადანაწილების პოლიტიკის საკითხში, პოლონეთის მაგალითმა გვიჩ-

ვენა, რომ აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ არ გამოიწვია არც კონსტიტუციური კრიზისი და არც სახელმწიფოს მხრიდან სამოქალაქო თავისუფლების შეზღუდვას მისცა ბიძგი. როგორც პროფესორი შვარცი აღნიშნავს, ამ გადაწყვეტილებით ეროვნულ ბიუჯეტში წარმოქმნილი ფინანსური პრობლემების მიუხედავად, პარლამენტი არ დაუპირისპირდა სასამართლოს, თუმცა, კონსტიტუციურად ჰქონდა ამის შესაძლებლობა. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელსაც პროფესორი შვარცი მოიხსენიებს როგორც ყველაზე წარმატებულს აღმოსავლეთ ევროპაში, უარი განაცხადა მხარი დაეჭირა მკაცრი გეგმისათვის, რომელიც მიზნად ისახავდა მუშების ოჯახებისათვის დახმარების გაუქმებას. სასამართლომ მოითხოვა შეღავათების უფრო ეტაპობრივი, თანდათანობითი შემცირება. იმავე პერიოდში ავტორიტარულ სლოვაკეთში, რომლის სათავეშიც ილიოსინკრატული პრემიერი ვლადიმირ მაციარი იდგა, და ბულგარეთში, რომელსაც დროებით ისევ სოციალისტური მთავრობა მართავდა, საკონსტიტუციო სასამართლოებმა არ დაამტკიცეს პრევატიზაციისა და რესტიტუციის გეგმები, რომლებიც სახელმწიფოს განსაკუთრებულ პრივილეგიებს ანიჭებდა კერძო ბაზარზე გასვლისათვის საჭირო მიწისა და საწარმოო საშუალებების შექენაში.

ეს მაგალითები გვიჩვენებს, რომ სასამართლოებს შეუძლიათ მოძებნონ სამართლებრივი შესაძლებლობები ეკონომიკური და სოციალური სამართლიანობის კონსტიტუციური ნორმების უზრუნველსაყოფად. შეიძლება, ეს ყველაფერი არ შეესაბამება ამერიკის საკონსტიტუციო ტრადიციებს, მაგრამ, როგორც ვხედავთ, მან დადებითი როლი ითამაშა ამ ქვეყნებში როგორც ერთგვარმა ხილმა, ერთი მხრივ, სოციალური კეთილდღეობის უზრუნველყოფას, როგორც სახელმწიფოს ლეგიტიმური მოვალეობის ძველ ტრადიციასა, და, მეორე მხრივ, კანონის უზენაესობისა და კონსტიტუციური წესრიგის დამკვიდრების საქმეში.

ამასთანავე, დრომ დაადანტურა, რომ მართალი იყვნენ დასავლეთის ექსპერტები, როდესაც გვაფრთხილებდნენ, რომ ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოების დატვირთვა ისეთი პოლიტიკური უფლებამოსილებებით, როგორცაა დასკვნის გამოტანა პრეზიდენტისა თუ პარლამენტის ჯერ ძალაში არ შესული აქტების კონსტიტუციურობის თაობაზე, კონსტიტუციის ნორმათა აბსტრაქტული და არა კონკრეტული დავის საფუძველზე ინტერპრეტაცია, აგრეთვე, არჩევნებისა თუ პოლიტიკური პარტიების საქმიანობის კანონიერების საკითხების გადაწყვეტა, საკონსტიტუციო სასამართლოს პოლიტიკურ ორომტრიალში ჩაითრევდა. სამწუხაროდ, ზოგიერთი სასამართლო ამ საკითხებთან დაკავშირებით ინტენსიურ პოლიტიკურ ბატალიებში ჩაება. რუსეთის სა-

კონსტიტუციო სასამართლოს საკმაოდ მალე მოუწია კომუნისტური პარტიისა და ეროვნული ხსნის ფრონტის კანონიერების, ასევე ჩეჩნეთის ომის კანონიერების საკითხთა განხილვა. ბულგარეთში საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ეთნიკური ნიშნით დაფუძნებული თურქული პარტიის აკრძალვა, რასაც კონკრეტული მოსამართლეების მიმართ მუქარა მოჰყვა.

გარკვეული პერიოდის შემდეგ პოლონეთისა და უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოებმა განაცხადეს, რომ ისინი კონსტიტუციურ ნორმებს აღარ განმარტავდნენ აბსტრაქტულად და აღარ გამოსცემდნენ საკონსულტაციო რჩევებს. მათმა პრაქტიკამ დაადასტურა ვაშინგტონის შეხედულება, რომ კონსტიტუციის ინტერპრეტაცია ყველაზე უკეთ ისეთ საქმეთა საფუძველზე ხდება, რომლებიც კონკრეტულ ადამიანებს ეხება, და რომ მოსამართლეები უკეთ გრძნობენ თავს (თუმცა, ჩვენს სისტემაში მათ ეს ზოგჯერ არ გამოხდით), როდესაც შეუძლიათ აირიონ ისეთი პოლიტიკური ბატალიები, როგორცაა შეიარაღებული ძალების გამოყენების თუ მიმდინარე ომის კანონიერების საკითხები. ამრიგად, ამერიკელმა მოსამართლეებმა წინდახედულად შეიმუშავეს მეტად წინააღმდეგობრივი „პოლიტიკური საკითხის“ დოქტრინა, რომელიც მათ საშუალებას აძლევს თავი დააღწიონ მწვავე პოლიტიკურ ბატალიებს.

მე, როგორც სააპელაციო სასამართლოს ამერიკელი მოსამართლე, რომელიც განიხილავდა კონსტიტუციურ საკითხთა საკმაოდ ფართო წრეს, დიდად ვიყავი დაინტერესებული ამ ელიტურ საკონსტიტუციო სასამართლოებსა და კონსტიტუციურ იურისდიქციას მოკლებულ საერთო სასამართლოებს შორის ურთიერთობით. საფიქრებელია, რომ კონსტიტუციური საკითხების თავმოყრა ერთ სასამართლოში, რომელიც განუმარტავს სხვა სასამართლოებს, თუ რას გულისხმობს კონსტიტუცია და როგორ უნდა მოხდეს მისი გამოყენება, დაკნინებს მათ, განსაკუთრებით კი აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების წინაშე, რომლებიც სასამართლოებს არასაკმარისად უზრუნველყოფენ ფინანსური რესურსებითა და კვალიფიციური კადრებით.

პროფესორ შვარცის კვლევებიდან ჩანს, რომ სასამართლოთაშორისი ურთიერთობა არცთუ უპრობლემოა. თითქმის ყველა ქვეყანაში საერთო სასამართლოებს უფლება აქვთ მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს წარდგინებით, თუ მიაჩნიათ, რომ კანონი ან კანონქვემდებარე აქტი ეწინააღმდეგება კონსტიტუციას. მაგრამ, როგორც პროფესორი შვარცი ამბობს, ფაქტობრივად, ასეთი რამ იშვიათად ხდება. საერთო სასამართლოები მალავენ ან უგულებელყოფენ ასეთ საკითხებს. რუსეთში „ასაკით უფროსმა“ უზენაესმა სასამართლომ უარი თქვა

კონსტიტუციური საკითხების გადაწყვეტის ექსკლუზიური უფლების საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის გადაცემაზე, რის გამოც საკონსტიტუციო სასამართლო იძულებული გახდა გამოეცა სპეციალური რეზოლუცია, რომლითაც უზენაეს სასამართლოს აუკრძალა ასეთი საკითხების განხილვა და გადაწყვეტა (რამდენად განხორციელდა ეს ბრძანება, უცნობია). სლოვაკეთში უზენაესი სასამართლო დღემდე ეჭვქვეშ აყენებს საკონსტიტუციო სასამართლოს ექსკლუზიურობას. ბულგარეთში საკონსტიტუციო სასამართლომ საკმაო პატივისცემა მოიხვეჭა სოციალისტურ მთავრობასთან უკომპრომისო ურთიერთობით, მაგრამ საერთო სასამართლოები მას კონსტიტუციურ საკითხებზე მანც ნაკლებად მიმართავენ. უნგრეთშიც, სადაც ამჟამად იგრძნობა საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი კარგი დამოკიდებულება, საერთო სასამართლოები იშვიათად თუ მიმართავენ მას.

ამრიგად, საერთო სასამართლოების მხრიდან კონსტიტუციური საკითხების უგულვებელყოფა ხელს უშლის სისხლსავე კონსტიტუციური მართლმსაჯულების განვითარებას. პროფესორი შვარცი ალტერნატივად გვთავაზობს ცვლილებას, რომლის მიხედვითაც მოქალაქეებს შეეძლებათ პირდაპირ მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს მათი ძირითადი უფლებების შელახვის შემთხვევაში, სასამართლო კი უფლებამოსილი იქნება დისკრეციულად განიხილოს ისინი, სწორედ ისე, როგორც ჩვენი უზენაესი სასამართლოს *certiorari* სისტემა მუშაობს.

დაბოლოს, რა არის ის, რაც გამოარჩევს კონსტიტუციური მართლმსაჯულების პიონერებს, რომლებიც მტრულ გარემოში ფეხვავსადგმელად იბრძვიან? გაგიზიარებთ რამდენიმე მოსაზრებას. საკონსტიტუციო სასამართლებმა ენერგიულად და წარმატებით დაიცვეს თავიანთი დამოუკიდებლობა. სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია, ერთი მხრივ, ავტორიტარულ პრემიერ-მინისტრსა და, მეორე მხრივ, დემოკრატიული მიმართულების მქონე პრეზიდენტს შორის დაძაბულ პოლიტიკურ ურთიერთობაში ჩარევა. საქმეების უმრავლესობაში სასამართლო პრეზიდენტის პოზიციას იზიარებდა. პრემიერ-მინისტრმა არა მარტო მოსამართლეთა პირად დაშინებას მიმართა, არამედ დაემუქრა კიდევ მათ, რომ საკანონმდებლო ცვლილებას მოახდენდა, რომლის თანახმადაც, საკანონმდებლო აქტის გასაუქმებლად საჭირო იქნებოდა სასამართლოს აბსოლუტური უმრავლესობა. ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს დაუპირისპირდა პროსოციალისტური მთავრობა, რომელიც მუდმივად ემუქრებოდა სასამართლოს (სასამართლო შენობიდან გაგდებითაც კი), მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სასამართლო თანამიმდევრულად განაგრძობდა იმ ძირითადი

საკითხების გადაწყვეტას, რომლებიც საპრეზიდენტო ძალაუფლებას ეხებოდა და, თანაც ისე, როგორც ამას თავად მიიჩნევდა სწორად. სასამართლომ დაადგინა, რომ დაკავებული შენობიდან მისი გამოსახლება არაკონსტიტუციური იყო. მანამდე ერთი წლით ადრე კი სასამართლომ ვეტო დაადო იმ უკუმოქმედების ძალის მქონე ნორმას, რომელიც მოსამართლეობის კანდიდატებისაგან ხუთწლიან სამუშაო გამოცდილებას ითხოვდა. აღნიშნული მოთხოვნა ავტომატურად ართმევდა მოსამართლეობის უფლებას იმ პირებს, რომლებსაც კომუნისტური რეჟიმის დროს არ უმუშავიათ. ადრეულ წლებში რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილი როლი ითამაშა პრეზიდენტ ელცინსა და პარლამენტს შორის არსებულ უთანხმოებაში. სასამართლოს საქმეთა 30 პროცენტი შეეხებოდა უფლებამოსილებათა გამიჯვნის საკითხს. საკონსტიტუციო სასამართლოს ცუდად მოუბრუნდა პოლიტიკურ ასპარეზზე შეჭრა – პრეზიდენტმა ელცინმა სასამართლოს უფლებამოსილება 18 თვით შეაჩერა. განახლებული ფორმით დაბრუნებული სასამართლო კი უფრო ფრთხილად მოქმედებდა.

და მაინც, ამ ახალი სასამართლოების მხრიდან უფრო ძლიერ ხელისუფლების განშტოებებთან პირდაპირი კონფრონტაციის ინტენსივობა, შეუპოვრობა და მათი ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის მისასალმებელია, შედეგები კი, უმეტეს შემთხვევაში, – იმედის მომცემი. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ წარდგენილ საქმეთაგან ძალადაკარგულად გამოაცხადა საკანონმდებლო აქტების 30 პროცენტი (ეს თანაფარდობა ბევრად აღემატება იმას, რასაც აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ თავისი არსებობის განმავლობაში მიაღწია). გარდა ამისა, უნგრეთის სასამართლომ 260 საქმესთან დაკავშირებით დაავალდებულა პარლამენტი გამოესწორებინა და შეეცაო კონსტიტუციური ხარვეზები. აღსანიშნავია, რომ ეს, ეგრეთ წოდებული „განშტოებათაშორისი“ ტექნიკა ჩვენს უზენაეს სასამართლოს არასოდეს გამოუყენებია. პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა ძალადაკარგულად გამოაცხადა 40 თუ 50 კანონი, რომლებიც მან ნაადრევად მიიჩნია და ასევე ჩამოართვა პრეზიდენტს უფლება სურვილისამებრ გადაეყენებინა მნიშვნელოვანი დამოუკიდებელი სახელმწიფო მოხელეები, როგორც იყო, მაგალითად, რადიოსა და ტელევიზიის საბჭოს თავმჯდომარე. როგორც უნგრეთის, ისე რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოებმა ბევრად უფრო მკაცრად შემოსაზღვრეს პრეზიდენტის უფლებამოსილების ფარგლები პარლამენტის დათხოვნის საკითხში, ვიდრე ეს მათ პრეზიდენტებს მოეწონებოდათ. სლოვაკეთის სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ მოსახლეობას უფლება ჰქონდა პეტიციით მიემართა სასამართლოსათვის თავის მშობლიურ ენაზე. მაგრამ სასა-

მართლო ნაკლებად პრინციპული იყო ძლიერი საპარლამენტო ოპოზიციის წინაშე თავისუფალი მედიის მიერ მოახლოებული არჩევნების გაშუქების საკითხში. საბოლოოდ, სასამართლომ გადაწყვეტილება მიიღო მედიის სასარგებლოდ, თუმცა ეს საკითხი გადაწყვეიდა არჩევნების ჩატარების შემდეგ. ბულგარეთის სასამართლომ განმარტა კანონი და ზაზი გაუსვა მოქალაქეების მიერ პოლიტიკური ლიდერების კრიტიკის მნიშვნელობას. თავდაპირველი სისუსტის შემდეგ ეს სასამართლოები თანდათანობით იქცნენ ძლიერ ძალად, რომელსაც შეეძლო უზრუნველყო კანონის უზენაესობა და შეეზღუდა ხელისუფლება. სასამართლოთა უმრავლესობამ საკმაოდ ფართოდ განმარტა თავიანთი უფლებამოსილება, მათ საქმიანობაში არ შეიმჩნეოდა ეგრეთ წოდებული „თავდაპირველი მიზნების“ თეორიებით გატაცება, რომლებიც ზღუდავდა მათ კონსტიტუციის ინტერპრეტაციაში. მოცემული ხუთი სასამართლოდან უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო ყველაზე ნაკლებ კონფორტაციაში იყო ხელისუფლების სხვა განმტოვებებთან. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ საკმაოდ ბევრი კანონი გააუქმა, უნგრეთის პარლამენტს არ გამოუყენებია თავისი კონსტიტუციური ძალაუფლება იმისათვის, რომ გაეუქმებინა სასამართლოს გადაწყვეტილება. სასამართლომ ღიად იკისრა „უხილავი კონსტიტუციის“ კონცეფციის ლობისტის როლი, რომელიც გულისხმობდა საერთაშორისო სამართლის ნორმების, კონვენციების, ხელშეკრულებებისა და სხვა ეროვნული სასამართლოების პრეცედენტების გამოყენებას კონსტიტუციის განმარტების დროს. სასამართლომ ასევე შექმნა პროპორციულობისა და საჭიროების დაბალანსებული მეთოდები, რათა გადაეწყვიტა იმ ეკონომიკური ღონისძიებების კონსტიტუციურობა, რომლებიც დაუცველ ჯგუფებს შეეხებოდა.

არსებითად, სასამართლოები კონსტიტუციური თავგადასავლების მოყვარული არიან. უნგრეთის სასამართლომ კონსტიტუციაში მარტო აღმინისტრაციული ორგანოების გადაწყვეტილებების კონსტიტუციური კონტროლის საშუალება კი არ „იპოვა“, არამედ მონაცემთა საიდუმლოების დაცვის უფლებასაც „მიაგნო“. პოლონეთის ტრიბუნალმა უფრო სრულყოფილად განსაზღვრა გენდერული დისკრიმინაცია, ვიდრე ამერიკის სასამართლოებმა, როდესაც ყურადღება გაამახვილა მთლიანად სოციალურ კონტექსტში იმ ტვირთზე, რომელსაც კანონები აკისრებს ქალს, და არა იმაზე, არის თუ არა თავისთავად კანონი დისკრიმინაციული. ჯერჯერობით ამ სასამართლოებმა კონსტიტუციური დებულებების ხორცშესხმის საქმეში პრაგმატულობა გამოიჩინეს. უმეტეს შემთხვევაში მათ თავი აარიდეს გაუთავებელ დებატებს, რომლებიც ასე ხშირია ჩვენი სასამართლოების ცხოვრებაში.

მაგრამ ეს ახალი სასამართლოები ყოველთვის როდი გვიჩვენებენ მამაცობის მაგალითებს. პოლონეთის ტრიბუნალს არ სურდა დაპირისპირებოდა ეკლესიას ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტისა თუ საჯარო სკოლებში რელიგიური სწავლების საკითხებში. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო სოციალური მართლმსაჯულების დოქტრინას ავითარებს მხოლოდ ეტაპობრივად, ზრდისა და გაძლიერების კვალობაზე. საყურადღებო იყო რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოსა და პრეზიდენტ ელცინის შორის მეორე კონფრონტაციაც. მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, ამ ხუთი სასამართლოს ათწლიანი საქმიანობა ნამდვილად ქებას იმსახურებს. მჯერა, რომ, როდესაც პროფესორი შვარცი ათი წლის შემდეგ დაწერს თავისი ნაშრომის გაგრძელებას, მისი მთავარი დასკვნა კვლავაც ასეთი იქნება: ეს საკონსტიტუციო სასამართლოები „ევროპის საპარლამენტო სისტემებში ჭეშმარიტად ახალი ინსტიტუტები“ არიან.

პატრიცია მ. ვალდი

ყოფილი იუგოსლავიის საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალის წევრი, ამერიკის შეერთებული შტატების კოლუმბიის ოლქის სააპელაციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე

ავტორის წინათქმა

ამ წიგნს ჩემი პირადი გამოცდილება უდევს საფუძვლად. ყოფილი კომუნისტური ბლოკის ქვეყნებში აღმოცენებადი დემოკრატიების კონსტიტუციურ და სამართლებრივ რეფორმებზე მუშაობის დროს, განსაკუთრებით კი საუბრების, შთაბეჭდილებებისა და მრავალი წერილობითი მასალის გაცნობის შედეგად დიდი გამოცდილება დამიგროვდა. თუმცა, უნდა ვთქვა, რომ არ ვიცი ბევრი იმ ქვეყნის ენა, რომელიც წიგნშია განხილული, მე არც მათ სამართლებრივ სისტემას ან ეროვნულ კულტურას ვიცნობ საკმარისად. წიგნზე მუშაობისას ვხელმძღვანელობდი მხოლოდ იმ ცალკეულ გადაწყვეტილებათა და მოვლენათა ამსახველი დოკუმენტების ინგლისური თარგმანით, რომლებსაც ამ ნაშრომში განვიხილავთ.

აღნიშნულისა და კიდევ მრავალი სხვა მიზეზის გამო ძირითადად ვეყრდნობოდი მეცნიერების, მოსამართლეების, იურისტების, სახელმწიფო მოხელეებისა და სხვა პირთა (მათი რიცხვი ძალიან დიდია) მხარდაჭერას, რომლებმაც მომაწოდეს ინფორმაცია, შესწორებები, კრიტიკა, შენიშვნები და წინადადებები. მათ გარეშე ამ კვლევის დასრულება შეუძლებელი იქნებოდა.

განსაკუთრებით მინდა მადლიერება გამოვხატო მათ მიმართ, ვინც, დატვირთული სამუშაო გრაფიკის მიუხედავად, გამონახა დრო ამ მონოგრაფიის ნაწილობრივ თუ სრულად წასაკითხავად. განსაკუთრებით მადლობელი ვარ ჩემი მეგობრების, პოლიტიკის მეცნიერებათა პროფესორის რობერტ შარლეტისა, რომელმაც სრულად წაიკითხა ნაშრომი და არა მარტო ბევრი სერიოზული შენიშვნა და წინადადება მომაწოდა, არამედ თავიდანვე მხარში მედგა და მამხნევებდა, როდესაც ამ წიგნზე მუშაობა გადაწყვიტე და შემდეგაც, როდესაც მუშაობაში სირთულეებს ვაწყდებოდი; პროფესორ ვიქტორ ოსიატინსკისა, რომელმაც დიდი დახმარება აღმომიჩინა და თავისი საფუძვლიანი ცოდნის წყალობით პოლონეთის და, საერთოდ, ევროპის შესახებ მნიშვნელოვანი შორსმდევარი წინადადებებით დამეხმარა; და პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მოსამართლის, ვარშავის უნივერსიტეტის პროფესორის ლეშეკ გარლიცკისა, რომელმაც წაიკითხა ნაშრომის დიდ

ნაწილი და ბევრი შეცდომა თუ სადავო დებულება გაასწორა, არა მარტო პოლონეთთან, არამედ სხვა ქვეყნებთან დაკავშირებულ საკითხებთან მიმართებაშიც.

ბევრმა სხვა მეცნიერმაც, მოსამართლემ და ექსპერტმა მომაწოდა შენიშვნები და ინფორმაცია კონკრეტულ თავებთან დაკავშირებით, რისთვისაც ძალიან მადლობელი ვარ მათი. კერძოდ, პროფესორმა მიქაელ ტროპერმა (I თავი), პროფესორმა დოქტორმა ჰელმუტ შტაინბერგერმა (I, II თავი), დოქტორმა მარკ ბეჟინსკიმ, პროფესორმა ირენეუმ კონდაკმა, მოსამართლემ ლეონარდ ლუკაშჩუკმა (პოლონეთი), პროფესორმა გაბორ ჰალმაიმ, დეკანის მოადგილემ პეტერ პაშჩოლაიმ, მოსამართლემ ლასლო სალიომბა, პროფესორმა კიმ ლანე შჩეპელემ (უნგრეთი), პროფესორმა ალექსანდრე ბლანკენაგელმა (გერმანია), აწ განსვენებულმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლემ ერნესტ ამეტისტოვმა, პროფესორმა პეტერ მაგსმა, ვილიამ პომერანჟმა (რუსეთი), მოსამართლემ ტოდორ ტოდოროვმა, დოქტორმა ვენელინ განემა, პროფესორმა რუმაიანა კოლაროვამ, პროფესორმა ევგენი ტანჩევმა, დოქტორმა ანტონანელა პავლოვამ (ბულგარეთი), მოსამართლემ იან დრგონეცმა, პროფესორმა პეტერ კრესაკიმ, მოსამართლემ ერნესტ ვალკომ და დოქტორმა კატარინა მათერნოვამ (სლოვაკეთი), აგრეთვე პროფესორმა მანფრედ სტელცერმა, რომელმაც ავსტრიიდან მომაწოდა მნიშვნელოვანი ინფორმაცია და შენიშვნები. მათ გარდა სხვა ბევრმა ადამიანმაც გამოიხატა დრო ჩემთან სასაუბროდ და, რა თქმა უნდა, მე ძალიან ბევრი რამ გავიგე მოსამართლეებისაგან, პროფესორებისაგან, იურისტებისაგან, მინისტრებისა და პარლამენტის წევრებისაგან, რომლებთანაც 1989 წლიდან ვთანამშრომლობდი ამ საკითხებზე. ესენი არიან მარკ ელისი, ამერიკის ადვოკატთა ასოციაციის ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის სამართლებრივი ინიციატივის აღმასრულებელი დირექტორი, ლოიდ კატლერი, საფრანგეთის სახელმწიფო საბჭოს მოსამართლე როჯერ ერერა, პროფესორი ა.ე. დიკ ჰოვარდი, პროფესორი ერიკ სტეინი, დოქტორი ფრედერიკ ქუინი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე ავთანდილ დემეტრაშვილი, სომხეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე გაგიკ პარატუნიანი, ტიით კაბინი ესტონეთიდან და ბევრი სხვა.

მადლობა მინდა გადაუხადო მათ, ვინც ამ უკანასკნელი თორმეტი წლის განმავლობაში მხარი დაუჭირა და ფინანსურად უზრუნველყო ჩემი მუშაობა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში, კერძოდ, არიე ნაიერს, ფონდ „ღია საზოგადოების ინსტიტუტის“ პრეზიდენტს, რომელმაც 1987 წელს პირველმა ჩამაბა აღმოსავლეთ ევროპასთან დაკავშირებულ საქმიანობაში; უენდი ლაუერსს, რომლის მიერ დაარსე-

ბულმა სამოქალაქო საზოგადოების ფონდმაც თავიდანვე დიდი დახმარება გამიწია; აგრეთვე რობინ ჯორდანს და აწ განსვენებულ დევიდ ბრონჰაიმს, რომლებიც 1993 წლიდან მუდმივად მიწვევდნენ სხვადასხვა პროექტში. მათი მონღომების მიუხედავად, ფაქტებსა და მსჯელობებში რამე შეცდომა თუ დავუშვი, მხოლოდ ჩემი ბრალია.

დასასრულ, მინდა დიდი მადლიერება გამოვთქვა ორი პიროვნების მიმართ. ესენი არიან ჩემი დეკანი პროფესორი კლაუდიო გროსმანი, ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკული კომისიის ყოფილი თავმჯდომარე და ამჟამად წევრი, რომელმაც, როგორც დეკანმა, ფინანსური და სხვა მხარდაჭერა აღმომიჩინა, და როგორც კოლეგას მქონდა მისი მეგობრობის პრივილეგია.

დაბოლოს, მადლობა მინდა გადავუხადო ჩემს მეუღლეს მერის, რომელსაც არავითარი სხვა წვლილი არ მიუძღვის ამ წიგნის შექმნაში „ჩემი ცხოვრების ერთგული მეგზურობის გარდა.“

შესავალი

მეოცე საუკუნის დასასრულს, საბჭოთა ბლოკის დაშლის შემდეგ, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში გამარჯვებულმა ძალებმა გეზი აიღეს თავიანთი ქვეყნების ლიბერალურ კონსტიტუციურ დემოკრატიებად ჩამოყალიბებისაკენ.¹ ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად პოლონეთში, უნგრეთსა და ბულგარეთში ამ პროცესს კომუნისტური პარტიის წარმომადგენლებიც კი შეუერთდნენ. ამ სახელმწიფოთა კონსტიტუციების გადასინჯვისა და გადაამუშავების შედეგად შეიქმნა ახალი ინსტიტუტი – ტრიბუნალი (საკონსტიტუციო სასამართლო), რომელიც მოსამართლეებით იყო დაკომპლექტებული და უფლებამოსილი იყო ძალადაკარგულად ეცნო საკანონმდებლო თუ სხვა აქტები, თუ ამ აქტებს უზენაესი კანონის – კონსტიტუციის საწინააღმდეგოდ მიიჩნევდა.²

აღმოსავლეთ ევროპის ეს სასამართლოები მრავალმხრივ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან როგორც სიდიდით, ისე შემადგენლობით, აგრეთვე საკითხთა წრით, რომელთა განხილვის უფლებაც მათ აქვთ, მათი ხელმისაწვდომობით, მათი გადაწყვეტილებების შედეგებით და სხვ.³ თუმცა ყველა ამ სასამართლოს აქვს განსაკუთრებული უფლებამოსილება გააუქმოს ან ძალადაკარგულად ცნოს ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოთა გადაწყვეტილებები.

ამგვარი ინსტიტუტის შექმნა უდიდესი სიახლე და ამ ქვეყნებისათვის მართლაც რომ წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. მე-20 საუკუნის 50-იანი წლებიდან ლიბერალური მიმართულების საკონსტიტუციო სასამართლოებმა საკმაოდ კარგად დაიმკვიდრეს ადგილი დასავლეთ ევროპასა და საერთოდ მთელ მსოფლიოში. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ამ ქვეყანაში ასეთი ინსტიტუტისადმი ინტერესს საკმაოდ გრძელი ისტორია აქვს (ამას I თავში უფრო დეტალურად განვიხილავთ). რაც შეეხება აღმოსავლეთ ევროპას, ის იდეა, რომ სახელმწიფოში კანონის უზენაესობა უნდა ბატონობდეს, არ შეესაბამებოდა კომუნისტური სამართლის ფილოსოფიას. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ დასავლური სამართლებრივი აზროვნებით აღფრთოვანებულ საბ-

ჭოთა სამართლის ზოგიერთ ექსპერტს ჰქონდა ამ პრინციპების საბ-
ჭოთა სამართლის თეორიაში⁴ ინკორპორაციის რამდენიმე წარუმატე-
ბელი მცდელობა.⁵

კონსტიტუციური დემოკრატიისა და მისი აუცილებელი ატრიბუ-
ტის – კანონის უზენაესობის დამკვიდრება არ იყო ადვილი საქმე. ეს
პროცესი ბევრად იმაზე მეტს გულისხმობს, ვიდრე კონსტიტუციის
გადასინჯვა, თუმცა ეს მისი აუცილებელი ნაწილია. მაგრამ კონსტი-
ტუციის გადასინჯვა მხოლოდ პირველი ნაბიჯია. რაღფ დარენდორფი
აღწერს სამეტაპიან პროცესს⁶:

1. ახალი კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, რომელიც მოიცავს ძირითად უფლებებს, კანონის უზენაესობას, შეიცავს ძირეულ მორა-
ლურ ნორმებს, რაც უზრუნველყოფილია დამოუკიდებელი სასამარ-
თლო სისტემითა და ხელისუფლების დანაწილების გზით. ეს არის
„იურისტების სათი“⁷;
2. საბაზრო ეკონომიკის შექმნა, რომელიც მოიცავს ანტიმონოპოლიურ
პოლიტიკას, თავისუფალი კონკურენციის დაცვასა და ხელშეწყობას
და გარკვეული სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფას;
3. სამოქალაქო საზოგადოების ანუ „ხელისუფლების ძირითადი წყაროს
შექმნას სახელმწიფოს გარეთ და, უფრო ხშირად, სახელმწიფოს წი-
ნააღმდეგ. ეს გულისხმობს ავტონომიური ინსტიტუტებისა და ორგა-
ნიზაციების მტკიცე ქსელის შექმნას, რომელსაც აქვს არა ერთი,
არამედ ათასი ცენტრი და რომელსაც ვერ დაშლის მონოპოლისტი
ხელისუფლება თუ პარტია“⁸. იგი უნდა იყოს ცივილიზებული, სამო-
ქალაქო და მოქალაქეობისადმი სერიოზულად განწყობილი.

დარენდორფმა, ცოტა არ იყოს, ოპტიმისტურად განსაზღვრა, რომ
პირველ ეტაპს დასჭირდებოდა ექვსი თვე, მეორეს – ექვსი წელი,
ხოლო მესამეს – სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას – სამო-
ცი წელი.⁹

სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება, ერთი მხრივ, და კანონის
უზენაესობის დამკვიდრება, მეორე მხრივ, ქათმისა და კვერცხის ურ-
თიერთობას წააგავს. არასამთავრობო ინსტიტუტები, რომლებიც აუცი-
ლებელი და მნიშვნელოვანია როგორც სამოქალაქო საზოგადოებისათ-
ვის, ისე საბაზრო ეკონომიკური გარდატეხისათვის, ფუნქციობენ მხო-
ლოდ ისეთ გარემოში, სადაც მონაწილეები გამოხატავენ პატივისცემას
და ნდობას სამართლის მიმართ და ემორჩილებიან მას, როგორც ჩვეუ-
ლებრივ, თავისთავად ცხად მოვლენას. მაგრამ ასეთი პატივისცემა,
თავის მხრივ, დამოკიდებულია სამოქალაქო საზოგადოების ეკონომი-
კური და ინსტიტუციური ურთიერთობის მონაწილეებზე, რომლებმაც
უნდა გაიაზრონ, რომ იმისათვის, რომ იარსებონ, საჭიროა სტაბილური

და აღსრულებადი წესები. ყოველივე ამას შეიძლება დიდი დრო დასჭირდეს იდეალური გარემოებების პირობებშიც კი, ხოლო აღმოსავლეთ ევროპაში გარემოებები საუკეთესოდან საკმაოდ შორს არის. ეს განსაკუთრებით ძნელია აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთი ხალხისათვის, რადგან ისინი საუკუნოვანი სამართლებრივი ნიჰილიზმით არიან მოცული: მათ ღრმად სწამთ, რომ სამართლებრივ ნორმებს პრაქტიკულად არანაირი ზეგავლენა არ შეიძლება ჰქონდეთ ჩინოვნიკებზე. სამართლებრივი ნორმების ეფექტიანობის მიმართ სკეპტიკური დამოკიდებულება წლების განმავლობაში გაამყარა კორუფციამ, რომელმაც მთელ რიგ სფეროებში ფართო გავრცელება პოვა არა მარტო კომუნისტურ პერიოდამდე და მის დროს, არამედ, დღესაც.

ძნელი გამოსანახი აღმოჩნდა ტრანსფორმაციის კონკრეტული ეფექტიანი გზებიც. უმეტეს შემთხვევაში აღმოსავლეთ ევროპაში საბჭოთა რეჟიმის დაშლამ გამოიწვია ხელისუფლების გადაცემა, რომელიც ძირითადად მშვიდობიანად განხორციელდა. ზოგ შემთხვევაში ხელისუფლების გადაცემა მოხდა კომუნისტურ პარტიასა და დისიდენტებს შორის შეთანხმებით (პოლონეთსა და უნგრეთში), ზოგან — ეტაპობრივად, უკან დახევით და ძალაუფლების დაკარგვით (ბულგარეთში) ან რეჟიმის უეცარი კოლაფსით (ჩეხოსლოვაკიასა და აღმოსავლეთ გერმანიაში).¹⁰ სხვადასხვა მიზეზის გამო, რომლებსაც განვიხილავთ კონკრეტულ საკითხებთან მიმართებაში, ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში ბიუროკრატიის დიდი ნაწილი, თანამედროვე ხელისუფლების სამუშაო აპარატი დღესაც *ნომენკლატურის*¹¹ ხელშია. ბევრი ადამიანი, რომელიც პრივილეგირებული იყო კომუნისტური რეჟიმის დროს, გადავიდა კერძო სექტორში. მათ შეძლეს თავიანთი ყოფილი თანამდებობებისა და ნაცნობობის გამოყენებით მოეპოვებინათ გავლენიანი პოზიციები და მოეხვეჭათ სიმდიდრე, ხშირად საშინელი კორუფციული მეთოდებითაც კი. საერთაშორისო კონტაქტებით მდიდარი და ხშირად ყოფილი საიდუმლო პოლიციის თანამშრომლების მიერ კონტროლირებადი ახალი მაფიები დაუძლეველი და ყოველისშემძლე გაერთიანების სახეს იღებდნენ. ეს გარემოება არა მარტო ართულებდა საბაზრო ეკონომიკასთან მიახლოებას, არამედ აღრმავებდა კიდევ სამართლის ნორმებისადმი მოსახლეობის უნდობლობას.

გარდა ამისა, ამ ქვეყნებში კომუნიზმის მიმდევრები ჯერაც არ გამქრალან. კვლავ არსებობენ ჯგუფები, რომელთა ინტერესია, როგორმე წინ აღუდგნენ კონსტიტუციური დემოკრატიისაკენ მიმავალ ნაბიჯებს, რადგან ამ ნაბიჯებით შესაძლოა საფრთხე შეექმნას მათ, როგორც მუშების, ადრე პრივილეგირებული ინტელექტუალებისა და ბიუროკრატების, პოზიციებს. ამ მხრივ, მათ შეუერთდა უფროსი თაობის

არა ერთი წარმომადგენელი, რომლებიც ემოციურად და ფილოსოფიურად კვლავ კომუნისტური აზროვნებისა და მოქმედების ერთგული დარჩნენ. როგორც ხუან ლინცი და ალფრედ სტეპანი აღნიშნავენ, კომუნიზმმა შექმნა სოციალური კლასი, რომელსაც ამ სისტემის შენარჩუნების ძლიერი ემოციური და მატერიალური ინტერესი აქვს.¹²

ეკონომიკური ნანგრევები, კომუნისტური რეჟიმის დაშლის შემდეგ რომ დარჩა, კიდევ ერთი ფაქტორია, რომელიც ართულებს კონსტიტუციური დემოკრატიის წესებისა და შეზღუდვების მიღებას. შეიძლება მართალიც იყოს, რომ უეცარი ეკონომიკური წარმატება არ არის კონსტიტუციური დემოკრატიის ჩამოყალიბების აუცილებელი წინაპირობა¹³, თუმცა ხანგრძლივი ეკონომიკური სიღუბჭირეც, რა თქმა უნდა, აფერხებს ცვლილებას და ხშირად შესაძლებლობას აძლევს ოპონენტებს თავის სასარგებლოდ გამოიყენონ ვითარება, რომელიც თავადვე შექმნეს. საუკეთესო პირობებშიც კი დემოკრატია მმართველობის რთული ფორმაა, ხოლო ახალი კონსტიტუციური დემოკრატიის ჩამოყალიბება მწვავე და წინააღმდეგობებით სავსე ეკონომიკური ტრანსფორმაციისას. განსაკუთრებით მძიმედ მიმდინარეობს.

ამრიგად, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში პროგრესი არ იყო ერთგვაროვანი. ზოგიერთმა ქვეყანამ, მაგალითად, პოლონეთმა, უნგრეთმა, სლოვენამ. ესტონეთმა და ჩეხეთის რესპუბლიკამ, მოახერხა საფუძვლიანად გარდაქმნილიყო. სხვები (ბულგარეთი, რუმინეთი, და სლოვაკეთი) ამ გზაზე საკმაოდ სერიოზულ წინააღმდეგობებს წააწყდნენ. რუსეთში, საქართველოსა და სომხეთში ვითარება კვლავ არასტაბილურია. ხოლო რაც შეეხება ბელორუსს, ზორვატას, სერბეთს, აზერბაიჯანსა და ცენტრალური აზიის თითქმის ყველა ქვეყანას (მონღოლეთისა და ყირგიზეთის გარდა), მათ ან დაკარგეს დემოკრატიის ინტერესი, ანდა არახოლეს უცდათ მისი შენება.

აღნიშნული განხილვების მიუხედავად, თითქმის ყველა ამ ხელშეწყობილი საქონსტიტუციო ხანმართლო ასრულებდა ზოგჯერ უმნიშვნელოვანეს, ზოგჯერ კი მოკრძალებულ როლს. საქონსტიტუციო ხანმართლოებისათვის არ იყო ადვილი ამ როლის გაბედულად შეტრდობა. მანამდე უცნობი ინსტიტუტის ჩამოყალიბებას, რომელიც დაკონსტიტუციონირებულია ბრუნად გამოუცდელი ხალხით. ყოველთვის ახლავს გარკვეულ ხარისხს. ამასთან, ზოგიერთ ამ ქვეყანაში ცოტად თუ იყო საქონსტიტუციო ხანმართლო არსებობა, ხოლო ვინც იყო, მათ მათ ზოგიერთი იყო და კვლავ რჩება მიხედამი საქმად მტრულად განწყობილი ამტომ საქონსტიტუციო ხანმართლომ თავად უნდა დაეკადრებოთ თავი განმტკიცების პოზიციებზე და უფლებებზე რაიმეხანც პოტენციურად იმდენად დიდ მალა აქვს, რომ იგი ამ

უფლებამოსილების განხორციელებამდე კი საშიშია. სასამართლომ ასევე თავი უნდა დაიმკვიდროს იმ საზოგადოებაში, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში აღმასრულებელ ხელისუფლებას თუ საპარლამენტო სტრუქტურებს სამართლის უმთავრეს წყაროდ, მოსამართლეებს კი მხოლოდ ბიუროკრატიებად მიიჩნევდა.

გარდა ამისა, თუ საკონსტიტუციო სასამართლო ზედმიწევნით ზუსტად შეასრულებს დაკისრებულ მოვალეობებს, იგი გამოიწვევს საზოგადოების გაბატონებული ფენების უკმაყოფილებას. სასამართლოს ფუნქცია ხელისუფლების საქმიანობის დაკვირვებაა და, საჭიროების შემთხვევაში, მისი შეზღუდვა კი. მას ხშირად მოუწევს უარის თქმა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და ძლიერი კერძო სტრუქტურისათვის. თუ ამ ჩამოთვლილი ჯგუფებიდან რომელიმე მიიჩნევს, რომ საკითხი მათთვის მნიშვნელოვანია, ისინი უთუოდ სადავოს გახდებიან იურისტების ამ ვიწრო წრის უფლებას განსაზღვროს, თუ რისი გაკეთება შეუძლიათ მათ და რისი არა.

აღსანიშნავია, რომ საკმაოდ ბევრი იქნება შემთხვევა, რომელმაც შეიძლება გამოიწვიოს ასეთი უკმაყოფილება და გააძლიეროს ოპოზიციური აზრი. საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგენილი საქმეების მნიშვნელოვანი ნაწილი ეხება პოლიტიკურად მეტად წინააღმდეგობრივ საკითხებს. ზოგიერთი მათგანი წარმოიშობა ოპოზიციურ ძალებსა და მმართველ სახელმწიფო სტრუქტურებს შორის ხელისუფლების განაწილებაზე მიმდინარე დავიდან. ასეთი დავა განსაკუთრებით ხშირია გარდამავალი სახელმწიფოს ადრეულ ეტაპზე, როდესაც მმართველობის ერთ ფორმას ცვლის მეორე და ხელისუფლებებს შორის საზღვრები ძირითადად გაურკვეველია. სასამართლოს მოვალეობა შეამოწმოს არჩევნების შედეგები, ზოგ ქვეყანაში კი - გადაწყვიტოს პოლიტიკური პარტიების კონსტიტუციურობის საკითხი, რაც, ბუნებრივია, პოლიტიკურ წინააღმდეგობებს წარმოშობს. დამატებით, ეკონომიკური ტრანსფორმაციის მწვავე პრობლემები მრავალი უკიდურესად მგრძობობარე სოციალური დილემის წინაშე აყენებს საკონსტიტუციო სასამართლოებს.

მართლაც რომ პოლიტიკური ხარული აქვს ამ სასამართლოების საქმიანობის თითქმის ყველა ასპექტს, იქნება ეს ის პროცედურა, რომლის საშუალებითაც ხდება საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების არჩევა, ის პირები და ინსტიტუტები, რომელთაც აქვთ სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება, ის საწინააღმდეგო სასამართლო განიხილავს, თუ ის რეაქცია, რომელიც ამას მოჰყვება. ის, რაც აღნიშნავს დე ტოტო დანახლოებით საუკუნის განმავლობაში, უნდა განაცხადდეს ანტიკის თეორიული ნეტატების შესახებ, დღეს კიდევ უფრო

ესადაგება აღმოსავლეთ ევროპას: „იშვიათად თუ წარმოიშობა ისეთი პოლიტიკური საკითხი... რომელიც ადრე თუ გვიან არ იქცევა სასამართლოს განსჯის საგნად“.¹⁴

ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები პოლიტიკური გადაწყვეტილებებია. გადაწყვეტილებათა ეს ორი სახე საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. პოლიტიკური გადაწყვეტილება არ მოითხოვს არანაირ გამართლებას ან ახსნა-განმარტებას, საკმარისია მხოლოდ პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიმღების და იმათი სუბიექტური დაკმაყოფილება, ვის წინაშეც იგი არის პასუხისმგებელი. ობიექტური თვალთახედვით პოლიტიკური გადაწყვეტილება არც სწორია და არც არასწორი, იგი არის პოლიტიკურად, მორალურად, სოციალურად ან ეკონომიკურად კარგი ან ცუდი, სასარგებლო ან საზიანო, გამომდინარე ღირებულებათა არსებული სისტემიდან.

ყოველივე ამის მიუხედავად, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ამ სასამართლოებს და პირადად მოსამართლეებს გამუდმებით ადანაშაულებენ პოლიტიკურობაში, მიკერძობებაში ან უფრო უარესში, რადგან მათ გადაწყვეტილებებს შესაძლებელია მოჰყვეს გარკვეული პოლიტიკური, მორალური, სოციალური და ეკონომიკური შედეგები. მათ თავის დაცვის ძალიან შეზღუდული შესაძლებლობა აქვთ. ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს მსგავსად ამ სასამართლოებს აკლიათ „მონეტისა“ და „მახვილის“ ძალაუფლება. ამავდროულად, ამერიკელი კოლეგისაგან განსხვავებით, მათ ჯერ არა აქვთ დამკვიდრებული მხარდაჭერისათვის აუცილებელი პრესტიჟი, ტრადიცია და საზოგადოების აღიარება. თუ ამ სასამართლოებს გადარჩენა და პატივისცემისა და აღიარების მოპოვება სურთ, როგორმე უნდა დაარწმუნონ საზოგადოება, ხალხი და ლიდერები, რომ მათი გადაწყვეტილებები კულუალურ პოლიტიკურ შეხედულებებს კი არ ემყარება, არამედ ნეიტრალურ, ობიექტურ კანონს, მაშინაც კი, როდესაც დავის საგანს ამკარად აქვს წინაღმდეგობრივი პოლიტიკური საფუძველი ან შედეგი. ამ სასამართლოებმა უნდა გააკეთონ ის, რისთვისაც ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს მარშალს აქებდნენ: მათ უნდა მოახერხონ საჯარო პოლიტიკური დავების კონსტიტუციური განმარტებას საკითხად გადაქცევა, რომელთა გადაწყვეტაც შესაძლებელი იქნება იმ პროცედურებით, პრინციპებითა და წესებით, რომლებიც საზოგადოდ აღიარებულია როგორც სამართლებრივი და არა პოლიტიკური,¹⁵ ანუ იმ საშუალებით, რომელსაც უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე ლასლო სოლიომი „სამართლებრივ არგუმენტაციას“ უწოდებდა. თუმცა ღირებულებები, ზოგი ეთიკური, ზოგიც პოლიტიკური შეხედულებების გამომ-

ხატველი, გარკვეულ როლს მინც ითამაშებენ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. ასეთი ღირებულებების გამოყენებას საფუძვლად უნდა დაედოს მათი დამოკიდებულება განსახილველი აქტის ტექსტთან (სტატუტები, კანონები, კონსტიტუცია), სამართლის დამკვიდრებულ პრინციპებთან, რომლებსაც ასე აღიარებენ იურისტები და მოსამართლეები და, რა თქმა უნდა, იმ ფუნდამენტურ ღირებულებებთან, რომლებიც საყოველთაოდ აღიარებულია საზოგადოების მიერ.

ამ წიგნის მიზანია იმის აღწერა, თუ როგორ მოახერხეს ახალმა ინსტიტუტებმა ამ რთულ გარემოებებში ფუნქციონირება, განსაკუთრებით კი მათი არსებობის საწყის ეტაპზე. ითამაშეს თუ არა მათ ავტორიტარული კომუნიზმის კონსტიტუციურ დემოკრატიად ტრანსფორმაციისა და კანონის უზენაესობის დამკვიდრების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი? შეიტანეს თუ არა თავიანთი წვლილი დამკვიდრებულ სამართლებრივ ნიჰილიზმთან ბრძოლაში, რომელმაც ღრმად გაიღვა ფესვები ამ რეგიონში? კარგად დაიმკვიდრეს თუ არა თავი საზოგადოებრივ ცნობიერებაში? მოახერხეს თუ არა საკუთარი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება? რამდენად „წარმატებული“ იყვნენ ისინი ამ საკითხებში და რატომ? რა ფაქტორებმა განაპირობა მათი წარმატება თუ მარცხი?

ამ ზოგადი კითხვების გარშემო თავს მოიყრის დამატებითი, კონკრეტული კითხვები: ხელი შეუწვევს თუ არა ამ სასამართლოებმა ხელისუფლების ლეგიტიმურად გადანაწილებას? რამდენად კარგად რეაგირებდნენ ისინი პოლიტიკურ მებრძოლთა შორის ხანგრძლივ კონფლიქტებზე? მოახერხეს თუ არა პოლიტიკაში შეტოპვისაგან თავის შეკავება? რამდენად კარგად იცავენ ისინი ადამიანის უფლებებს? შეძლეს თუ არა მათ შეენარჩუნებინათ თავიანთი ხალხების ეკონომიკური და სოციალური კეთილდღეობა დამანგრეველი ეკონომიკური ცვლილებების ფონზე? დაეხმარნენ თუ არა ისინი რეგიონს ბაზარზე ორიენტირებულ ეკონომიკურ სტრუქტურაზე გადასვლაში?

დაბოლოს, რამდენად ეფექტიანად ფუნქციონობდნენ ისინი? რამდენად მალალი იყო მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ხარისხი და რამდენად სწორი მათი მოქმედების მეთოდები? რა ცვლილებებია საჭირო ან რისი შეცვლა არის შესაძლებელი?

ათი წელი, რა თქმა უნდა, ძალიან ცოტა დროა საფუძვლიანი დასკვნებისათვის ან საბოლოო განზოგადებისათვის.¹⁶ და მართლაც, ნამდვილად არ არის ნათელი შესაძლებელია თუ არა ამ კითხვებიდან ყველაზე ფუნდამენტურებს ოდესმე პასუხი გაეცეს. პასუხი შეიძლება მხოლოდ ჰიპოთეზა იყოს, მაგრამ არა რაიმე უფრო სერიოზული. ამასთან, ნაშრომში სიღრმისეულად განვიხილავთ მხოლოდ ხუთ სასა-

მართლოს, თუმცა განხილვისას დანარჩენებსაც შევეხებით. თვით ამ ხუთი სასამართლოს შედარება და განზოგადება უდიდესი სიფრთხილით უნდა მოხდეს – ეს ქვეყნები ძალიან განსხვავებულია, თავისი განსხვავებული ისტორიით, სამართლის სისტემებითა და ტრადიციებით. ისინი გადაიან ტრანსფორმაციის განსხვავებულ გამოცდილებას, ეს ყველაფერი კი გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ მუშაობს თითოეული საკონსტიტუციო სასამართლო.

მნიშვნელოვანი ცნებები

სანამ ამ წიგნის შინაარსს მივუბრუნდებით, კარგი იქნება, თუ განვმარტავთ რა მნიშვნელობითაა აქ გამოყენებული ზოგიერთი ცნება, მაგალითად, „კონსტიტუციური დემოკრატია“, „კანონის უზენაესობა“ და „ლიბერალიზმი“, აგრეთვე ზოგიერთი კონცეფცია, ფილოსოფიური და მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც ასევე ეფუძნება რამდენიმე საბაზო კრიტერიუმს. განვმარტავ იმასაც, თუ რატომ ავირჩიე კონკრეტულად ეს ქვეყნები კვლევისათვის და როგორია ჩემი ანალიზის მეთოდი. ჩემი მიზანი არ არის ამ ცნებების სიღრმისეული გამოკვლევა, აქ მხოლოდ იმას მინდა დავეყრდნო, რაც საზოგადოდ არის აღიარებული.

კონსტიტუციური დემოკრატია. ამ ნაშრომში კონსტიტუციური დემოკრატია გულისხმობს რეჟიმს, როდესაც ფუნდამენტური სამართლებრივი წესები, რომლებიც განსაზღვრავს, თუ როგორ იმართება ქვეყანა, შეესაბამება ფუნდამენტურ მმართველ ინსტრუმენტს – კონსტიტუციას, რომელიც მიიღო შესაბამისი უფლებამოსილების მქონე ორგანომ. ხელისუფლება შეიძლება მომდინარეობდეს ნებისმიერი წყაროდან, ოღონდ კონსტიტუცია აუცილებლად უნდა განსაზღვრავდეს ძირითად ნორმებს, რომლებსაც ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი შეესაბამება. ამრიგად, კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია და კონსტიტუციურ სახელმწიფოში კანონის უზენაესობა მიღწეულად ითვლება, სულ ცოტა იმით, რომ კონსტიტუცია დაცულია. სანამ კონსტიტუციას პატივს სცემენ, სახელმწიფო კონსტიტუციური სახელმწიფოა.

არ არის აუცილებელი, რომ სახელმწიფო, სადაც ბატონობს კონსტიტუცია, დემოკრატიული იყოს, რადგან კონსტიტუციამ შეიძლება განსაზღვროს მმართველობის ნებისმიერი ფორმა, რომელსაც მისი შემქმნელები აირჩევენ. ამის მაგალითია კონსტიტუციები, რომლებიც კომუნისტებმა მიიღეს, ასევე ზოგიერთი პოსტკომუნისტური რეჟიმის

კონსტიტუცია. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა კონსტიტუციის ნორმები ზუსტად სრულდება და იგი ადგენს ძირითად წესებს, შეიძლება მივიღოთ მხოლოდ *rechtsstaat* – ადმინისტრაციული ხელისუფლების კონსტიტუციური რეგულირება. ასეთ სისტემაში შეიძლება არ არსებობდეს პოლიტიკური უფლებები და ბევრი უსამართლობა ხდებოდა, მათ შორის ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენებითაც, როგორცაა წესების დაცვის იძულება ადმინისტრაციული სასამართლოების მეშვეობით.¹⁷

ამრიგად, ადმინისტრაციულ რეგულირებასთან ერთად კონსტიტუციური დემოკრატია გარკვეულ კონსტიტუციურად ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ უფლებებსაც მოიცავს, რომლებიც გამომდინარეობს დემოკრატიის განსაზღვრებიდან. აქ გამოყენებული განსაზღვრება თანამედროვე სახელმწიფოსათვის განაერთარა რობერტ დალმა, რომელიც ფართოდაა აღიარებული და გულისხმობს: ადამიანთა გაერთიანების მართვის სისტემას, რომელშიც გაერთიანების ყველა წევრი „თანასწორად სარგებლობს უფლებით მონაწილეობა მიიღოს გაერთიანების მორგანიზებული და განმავითარებელი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში“¹⁸ და რომელსაც აქვს შემდეგი ატრიბუტები: (1) არჩეული თანამდებობის პირები, (2) თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები, (3) ხმის მიცემის საყოველთაო უფლება, (4) არჩევით თანამდებობებზე კენჭისყრის უფლება, (5) სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება, (6) ალტერნატიული ინფორმაციის წყაროები და (7) გაერთიანების (ასოციაციური) ავტონომია.¹⁹ ამრიგად, დადგენა იმისა, თუ რამდენად შეუწყო ხელი საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციურ დემოკრატიას, იმის შეფასებაა, თუ რამდენად უწყობდა ხელს მისი მოქმედებები ზემოთ ჩამოთვლილი ატრიბუტების ჩამოყალიბებას.

ლიბერალიზმი. კონსტიტუციური დემოკრატია არ იყო 1989 წლიდან დაწყებული ტრანსფორმაციის ერთადერთი მიზანი. ასევე საჭირო იყო იმ ძირითადი პოლიტიკური და ეკონომიკური უფლებების შექმნა და განმტკიცება, რომლებიც უკანასკნელი ორი საუკუნის განმავლობაში გაფართოვდა და ასახვა პოვა ისეთ საერთაშორისო დოკუმენტებში, როგორცაა საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ და ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენცია (აზრის თავისუფლება, პირადი საიდუმლოება, პირადი ხელშეუხებლობა). თუმცა ამ უფლებათაგან ზოგიერთი, მაგალითად, სიტყვისა და გაერთიანების უფლებები, პირდაპირაა დაკავშირებული პოლიტიკურ დემოკრატიასთან, განსხვავებით ისეთი თავისუფლებებისაგან, როგორცაა სინდისის თავისუფლება, პირადი საიდუმლოების უფლება, უმცირესობათა უფლებები, გენდერული თანასწორობა, საკუთრების უფლება,

ხელოვნების თავისუფლება და პირადი ავტონომიის უფლება. მართლაც, ამ უკანასკნელი ჯგუფის უფლებების დაცვა შეიძლება ხშირად ეწინააღმდეგებოდეს დემოკრატიულ გადაწყვეტილებას, რადგან აქსიომაა, რომ უმრავლესობა ისეთივე არაშემწყნარებელი შეიძლება იყოს მათ მიმართ, ვინც ეწინააღმდეგება უმრავლესობის აზრს, როგორც ავტოკრატი. აღსანიშნავია, რომ ყველა ახალი კონსტიტუცია შეიცავს ასეთი უფლებებისა და თავისუფლებების ჩამონათვალს უფლებათა ნუსხაში, რაც, ალბათ, გამოწვეულია ამ უფლებების შინაგანი პატივისცემით ან იმით, რომ ისინი თანამედროვე სახელმწიფოსათვის საარსებო მნიშვნელობისაა.

ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ზოგიერთი კონსტიტუციის თეორეტიკოსის გარდა, დღევანდელ მსოფლიოში ყველა აღიარებს ისეთ სოციალურ და ეკონომიკურ საჭიროებებს, როგორიცაა საკვები, სამოსი, თავშესაფარი, სამედიცინო უზრუნველყოფა და სამუშაო ადგილი, აგრეთვე იმას, რომ ხალხს აქვს უფლება მოსთხოვოს მთავრობას ყველა ზემოაღნიშნული საჭიროების დაკმაყოფილება. მართალია აკადემიური დებატები ამ საკითხზე კვლავ გრძელდება, მაგრამ მათ დიდი მნიშვნელობა არ ენიჭება, რადგან აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ყოფილმა კომუნისტურმა ქვეყანამ (ისევე როგორც მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობამ) კონსტიტუციაში განსაზღვრა ისეთი ეკონომიკური და სოციალური უფლებები, რომელთა დაცვაც უნდა უზრუნველყოს საკონსტიტუციო სასამართლომ.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციაში ამ უფლებათა უბრალო ჩამოთვლა არ არის საკმარისი. წმინდა „ლიბერალური კონსტიტუციური დემოკრატია“, რომელიც იყენებს ტერმინს „ლიბერალური“ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ეფექტიანი დაცვის აღსანიშნავად, გულისხმობს იმას, თუ რამდენად სრულდება ეს დებულებები.

კანონის უზენაესობა. კანონის უზენაესობისა და მისი მიღწევის საშუალებათა უპირავი განსაზღვრება არსებობს. ამ ნაშრომში კანონის უზენაესობა გულისხმობს სულ ცოტა იმას, რომ სახელმწიფო მოხელეები არ ახორციელებენ ისეთ უფლებამოსილებას, რომელსაც მათ არ ანიჭებს ლეგიტიმური ზემდგომი ხელისუფლება, რაც დადგენილია კანონქვემდებარე აქტით, კანონით ან კონსტიტუციით. ლიბერალურ დემოკრატიაში კანონის უზენაესობის არსებობის ზოგადი კრიტერიუმი შეიძლება გამოიხატოს შემდეგი შეკითხვებით: შეუძლია თუ არა ხალხს კანონის გაგება და მისი შესრულება? სტაბილურია თუ არა კანონი იმდენად, რომ ხალხმა შეძლოს დაეყრდნოს მას? განსაზღვრავს და ზღუდავს თუ არა იგი სახელმწიფო მოხელეთა და მოქა-

ლაქეთა მოქმედებებს და გულისხმობს თუ არა მიუკერძოებელი სასამართლოს ინსტრუმენტებს ამ შეზღუდვის უზრუნველსაყოფად? აღიარებულია თუ არა იგი ლეგიტიმურად მიღებულ კანონად, რომელიც შეესაბამება კონსტიტუციას და საერთაშორისო ხელშეკრულებას და სრულდება თუ არა იგი სამართლიანი და მიუკერძოებელი პროცედურით? ძირითადად შეესაბამება თუ არა იგი სამართლიანობის და მორალის ზოგად სტანდარტებს?²⁰ ვიღერმო ო'ღონელი ყურადღებას ამახვილებს კანონის უზენაესობის დროს თანასწორობის ელემენტზე, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათთვის, ვინც მოდის კომუნისტური თვითნებური სამართლის პროცესიდან. ო'ღონელისათვის:

„კანონის უზენაესობის მინიმუმი ნიშნავს იმას, რომ კანონს სამართლიანად გამოიყენებენ შესაბამისი სახელმწიფო ინსტიტუტები, აგრეთვე (მაგრამ არა მარტო) სასამართლოები. „სამართლიან“ გამოყენებაში ვგულისხმობ იმას, რომ სამართლის ნორმათა ადმინისტრაციული თუ სასამართლო შეფარდება ყველა მსგავსი საქმისათვის ერთნაირი უნდა იყოს, საქმის მონაწილე მხარეთა რასის, სტატუსის თუ ზეგავლენის მიუხედავად, ხოლო შეფარდებისათვის უნდა გამოიყენოთ ის პროცედურები, რომლებიც ოფიციალურად დადგენილია და ყველასთვის ცნობილია.“²¹

შერჩევა, მეთოდოლოგია და ხედვა

შერჩევა. საკონსტიტუციო სასამართლო კონსტიტუციური დემოკრატიის პირმშოა. მას არ შეუძლია ფუნქციონა სხვაგვარ სახელმწიფოში, რადგან დამოუკიდებლობა სასამართლო ორგანოს წარმატების აუცილებელი წინაპირობაა, ხოლო ავტორიტარული მთავრობები არ დაუშვებენ ასეთი დამოუკიდებელი ინსტიტუტის არსებობას.²² სწორედ ამიტომ ყაზახეთში, ბელორუსში, ალბანეთში (ყოფილი პრეზიდენტის სალი ბერიშას დროს), აზერბაიჯანსა და რუმინეთში (ყოფილი პრეზიდენტის იონ იონესკუს დროს), ქვეყნებში, რომლებშიც თავისუფლება და დემოკრატია არ არსებობდა ან ძლივს თუ ცოცხლობდა, საკონსტიტუციო სასამართლოები ან გაუქმდა, ან გაივსო ხელისუფლების მომხრეებით, რომლებიც მხოლოდ აკანონებდნენ მთავრობის მოქმედებებს.

ამ ნაშრომში ლეტალურად არის განხილული იმ სახელმწიფოთა საკონსტიტუციო სასამართლოების საქმიანობა, რომლებიც ცდილობენ ლიბერალურ კონსტიტუციურ დემოკრატიაზე გარდაქმნას. მას შემდეგ, რაც ვნახავთ, თუ რა წვლილი შეიტანეს სასამართლოებმა ამ გარდაქმნაში და როგორ პასუხობდნენ ისინი თავიანთი ქვეყნების

წინაშე მდგარ სხვადასხვა გამოწვევას, შეიძლება დავასკვნათ საერთოდ რა წვლილი შეიძლება შეიტანოს ასეთმა ინსტიტუტმა დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესში (როგორც ლინცი და სტეპანი აღნიშნავენ), აგრეთვე, თუ როგორი წარმატებით მუშაობენ ეს ინსტიტუტები ასეთ პირობებში.

ნაშრომში განხილულმა ხუთივე საკონსტიტუციო სასამართლომ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა თავიანთი ქვეყნების დემოკრატიისაკენ მიმავალ გზაზე. თითოეულ მათგანს უნდა მოეგვარებინა არა მარტო მათი ქვეყნის დემოკრატიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემები, არამედ იძულებული იყვნენ შებრძოლებოდნენ კიდევ იმ საფრთხეს, რომელიც ემუქრებოდა მათ ლეგიტიმურობას, დამოუკიდებლობას და ზოგჯერ არსებობასაც კი. მათ მოიცვეს სამი სფერო, რასაც უაკ რუპნიკი უწოდებს „ყოფილი კომუნისტური ევროპის ახალ სამნაწილიან პოლიტიკურ გეოგრაფიას“:

*„...ახალი ცენტრალური ევროპა (ე.წ. ვიზეგრადის ჯგუფი, ბალტიის ქვეყნები და სლოვენია), როგორც ერთმნიშვნელოვნად „წარმატებული ისტორია“; ბალკანეთი, სადაც დემოკრატიულ გარდატეხას ხშირად წინ ეღობებოდა ეროვნული სახელწიფოს აშენების პრიორიტეტი ან აბრკოლებდა კომუნისტური სამართალი და ეკონომიკური ჩამორჩენილობა; და რუსეთი, რომელიც პოსტიმპერიალისტური თვითშეგნების ძიებაშია და ეკონომიკური კატასტროფის წინაშე დგას“.*²³

პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, რომელიც ამოქმედდა 1986 წელს, პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო იყო რკინის ფარდის მიღმა. მარტო ეს გარემოებაც კი საკმარისი იყო მისი საქმიანობის გასართულებლად, რადგან აქამდე შორიახლო არც ამის პრეცედენტი არსებობდა და არც შესაძარებელი გამოცდილება, რომელსაც შეიძლებოდა დაყრდნობოდა. გარდა ამისა, მან არსებობა დაიწყო ჯერ კიდევ კომუნისტური რეჟიმის დროს. მოსამართლეებს კომუნისტური პარტია ნიშნავდა, რომელსაც სრულებითაც არ ამოძრავებდა დამოუკიდებელი და ძლიერი სასამართლოს შექმნის მიზანი.

უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობას იმიტომ ვიხილავთ, რომ იგი ახალ სასამართლოთა შორის ძალიან სწრაფად იქცა ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ძლიერ ტრიბუნალად მსოფლიოში, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო ინსტიტუტი გახდა. მან ამ წარმატებას მაინც მიაღწია მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად უხდებოდა ახალ არაკომუნისტურ მთავრობასა და პარლამენტთან შეხლა-შემოხლა და სერიოზული ცვლილებებით გამდიდრებული კომუნისტური ეპოქის კონსტიტუციის გა-

მოყენება, რომელიც უამრავი ხარვეზით სავსე ძველი და ახალი ფილოსოფიების გაუგებარი ნარევი იყო. ნამდვილად გამოკვლევისა და განხილვის ღირსია ის, თუ როგორ მოახერხა ასეთი წინააღმდეგობების ფონზე ამ ახალმა და უპრეცედენტო ინსტიტუტმა ასეთი მტკიცე პოზიციის დამკვიდრება.

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ორი საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის არსებობა შედარებით ადვილი იყო, რადგან არც ერთი არ დამდგარა იმ საფრთხის წინაშე, რომელიც მათ არსებობასა და დამოუკიდებლობას დაემუქრებოდა. დანარჩენ სამ სასამართლოს, რომლებსაც ჩვენ განვიხილავთ (რუსეთში, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში), პირდაპირ მოუხდა ასეთ საფრთხესთან შეჯახება. რუსეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს დათხოვნის პროცესი, რომელიც 1993 წლის ოქტომბრიდან 1995 წლის თებერვლამდე გაგრძელდა, არსებულ საკონსტიტუციო სტრუქტურაზე განხორციელებული შეტევის ნაწილი იყო, რასაც მოჰყვა მნიშვნელოვანი ცვლილებები კონსტიტუციაში. ბულგარეთსა და სლოვაკეთში საკონსტიტუციო სასამართლოები გამორჩეულად ცალკე იდგნენ. პოლონელი და უნგრელი წარმატებული კოლეგებისაგან განსხვავებით, ამ სამ სასამართლოს სხვადასხვა გარემოების გამო ემუქრებოდა საფრთხე, რაც გარკვეულწილად ასახავს სამ განსხვავებულ საზოგადოებას, რომელიც აღმოცენდა კომუნიზმის კოლაფსის შედეგად: რუსეთის სასამართლოს ფუნქციობა მოუხდა ისეთი პრეზიდენტის დროს, რომელიც იბრძოდა (ზოგ შემთხვევაში გულგრილად) დემოკრატიის დამკვიდრებისათვის; ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო პირდაპირ განიცდიდა დომინანტური კომუნისტური რეჟიმის მხრიდან თავდასხმას, რომელსაც სურდა საათის უკან დაბრუნება; ხოლო სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია ფართო მხარდაჭერის მქონე დემაგოგ და ავტორიტარულ ნაციონალიზმთან შეჭიდება, რაც ქვეყანას უკან, ავტორიტარიზმისკენ ექაჩებოდა.

და კიდევ, რუსეთის სასამართლო მაგალითია, რომელიც ასახავს საკონსტიტუციო სასამართლოს ფუნქციას გადაწყვეტოს ხელისუფლების დანაწილების საკითხები საპრეზიდენტო მმართველობის სისტემაში, განსხვავებით დანარჩენი ოთხი ქვეყნისაგან, სადაც საპარლამენტო სისტემაა. რუსეთის სასამართლო ასევე ერთადერთი იყო, რომელიც შეეჯახა ფედერალიზმის სერიოზულ პრობლემებს, რადგან დანარჩენი განსახილველი სახელმწიფოები უნიტარულია.

მეთოდოლოგია. ამ ნაშრომის მიზანია იმ წვლილის განსაზღვრა, რომელიც თითოეულმა სასამართლომ შეიტანა მათი საზოგა-

დოებების კონსტიტუციურ დემოკრატიად გარდაქმნის საქმეში. ამრიგად, სასამართლოები აღწერილი და განხილულია იმ ისტორიულ, პოლიტიკურ და სოციალურ გარემოში, რომელშიც ისინი საქმიანობენ. ძირითადი ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდათ სასამართლოებს ამ გარემოსთან, რა გავლენა იქონია ამან სასამართლოზე და, თავის მხრივ, რა წვლილი შეიტანეს სასამართლოებმა ამ გარემოს ჩამოყალიბებაში. ყურადღება ექცევა ძირითადად იმას, თუ რა გადაწყვეტილებები მიიღეს სასამართლოებმა და არა იმდენად იმას, თუ რამდენად სწორი ანალიტიკური გზით მივიდნენ ისინი ამ გადაწყვეტილებამდე. სასამართლოების გადაწყვეტილებების დასაბუთებულობისა და იურიდიული გამართულობის სიღრმისეული შეფასებისაგან ხშირად თავს ვიკაეებ რამდენიმე მიზეზის გამო: მცირე გამოჩანკლისის გარდა, ნაშრომი ეყრდნობა არა სასამართლოს გადაწყვეტილებათა სრულ ტექსტებს, არამედ გადაწყვეტილებათა შინაარსს, სტატიებს, საგაზეთო პუბლიკაციებს და მსგავს შეზღუდულ წყაროებს. იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც სრული ანგარიში ხელმისაწვდომია, თარგმანი ხშირად არასანდოა და ვისაც ინტენსიურად უმუშავია უცხოური მასალის თარგმანზე, სამწუხაროდ, ამაში დამეთანხმება. დაბოლოს, ყველა ამ ქვეყანას აქვს თავისი სამართლებრივი სისტემა და ტრადიცია და, აქედან გამომდინარე, ის, რაც გარეშე პირს შეიძლება მოეჩვენოს უცხო, ორაზროვნად ან გაურკვეველად, სავსებით აზრიანი და გასაგები იყოს შინაურისთვის.

ყველა ამ მიზეზის გამო მე ისე არ გამიანალიზებია ამ სასამართლოთა გადაწყვეტილებები და მოსაზრებები, როგორც ამას ვიზამდი ამერიკული სასამართლოების გადაწყვეტილებათა შემთხვევაში. გადაწყვეტიტე შემოფარგლულიყავი იმით, რაც გააკეთეს ამ სასამართლოებმა და რა მნიშვნელობაც ჰქონდათ მათ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების კონსტიტუციურ დემოკრატიებად ჩამოყალიბების პროცესში.

ხედავ. დასასრულ, ორიოდე სიტყვით იმ პერსპექტივის შესახებ, რომლითაც ხდება ამ საკითხებისადმი მიდგომა. ჩემი მიდგომა იმ იურისტის მიდგომაა, რომელსაც წარსული ათწლეულის განმავლობაში უმუშავია საკონსტიტუციო და სამართლებრივ რეფორმებზე როგორც ამ ნაშრომში განხილულ თითოეულ ქვეყანაში, ისე სხვა ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში.²⁴ პოლიტიკურად ჩემს თავს მივიჩნევ ახალი კურსის (New Deal) მიმდევარ ლიბერალად, რომელსაც ევროპაში, ალბათ, სოციალ-დემოკრატად ჩათვლიდნენ. მე დიდ ყურადღებას ვუთმობ ადამიანის უფლებების დაცვისა და ხელშეწყობის ასპექტს, რაც მოიცავს კონსტიტუციური გარანტიით ადეკვატური სოციალური და

ეკონომიკური უფლებების უზრუნველყოფას და არ მჯერა ბაზრის, როგორც საზოგადო კეთილდღეობის მისაღწევად საკმარისი ადეკვატური მექანიზმისა. ასევე, ვიზიარებ როგორც ძლიერი და დამოუკიდებელი სასამართლოს მიერ კონსტიტუციური კონტროლის განხორციელების, ისე პოლიტიკურ და საკანონმდებლო განშტოებათა დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების საჭიროებას.

ნაშრომი იწყება კონსტიტუციური კონტროლის მოკლე ისტორიით, ამას მოჰყვება გრძელი თავი, რომელიც ეთმობა მის ისეთ ფორმალურ საკითხებს, როგორიცაა საკანონმდებლო და აღსრულების პროცესებში გადასინჯვის შესაძლებლობის მინიშნება, გადასინჯვის საგანი, ვინ არის უფლებამოსილი გადასინჯვის ინიციატივით გამოვიდეს, როგორ ხდება მოსამართლეთა დანიშვნა, რა მექანიზმები არსებობს მათი დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად და სხვა საკითხები, რომლებიც დაკავშირებულია სასამართლო პროცესთან. ამ თავზე რომ ვმუშაობდი, ვეყრდნობოდი არა მარტო იმ ხუთი სასამართლოს კონსტიტუციური კონტროლის გამოცდილებას, რომელიც დეტალურად არის განხილული, არამედ სხვა საკონსტიტუციო სასამართლოების გამოცდილებასაც. შემდეგი ხუთი თავი ეთმობა პოლონეთს, უნგრეთს, რუსეთს, ბულგარეთსა და სლოვაკეთს. მართალია ნაშრომის უდიდესი ნაწილი აღწერილობითი ხასიათისაა, მაგრამ უკანასკნელ თავში ვცდილობ მოვახდინო საჭირო შედარებები, ჩამოვყალიბო ზოგადი დასკვნები და კონკრეტული წინადადებები ამ სასამართლოთა ფუნქციონის გასაუმჯობესებლად.

კვლევა დავასრულე 1998 წლის 31 დეკემბერს, თუმცა შემდგომი მოვლენებიც არის ასახული შესაბამის თავებში.

თავი პირველი

პირველი ნაბიჯები

ამერიკელებს შეიძლება გაუკვირდეთ კიდევ, მაგრამ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების კონსტიტუციურ კონტროლს საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს ამერიკის შეერთებული შტატების ფარგლებს გარეთ.¹ მიუხედავად ამისა, ევროპაში და სხვაგანაც კონსტიტუციური კონტროლის თანამედროვე ისტორია შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც 250-წლიანი ეპოპეა მტრული განწყობილებით დაწყებული და სასამართლო კონტროლის ფართო აღიარებით დამთავრებული, რომელიც ამჟამად უკვე მოიცავს პოლიციის ოპერატიული და საგამოძიებო მექანიზმების, აბსოლუტური უმრავლესობით მიღებული საკანონმდებლო აქტების, არჩევნების, პოლიტიკური პარტიების აკრძალვის კანონიერებისა და უმაღლესი სახელმწიფო მოხელეების მოქმედების კონსტიტუციურობის შემოწმებასაც კი.

კონსტიტუციური კონტროლის განვითარებას საფუძველი ჩაუყარეს საფრანგეთის და მისმა წინამორბედმა რევოლუციებმა.² ჯერ კიდევ 1748 წელს მონტესკიემ, რომელიც მოსამართლე იყო, მოითხოვა ხელისუფლების მკაცრი დანაწილება, მაგრამ დააკნინა სასამართლო ხელისუფლება იმით, რომ მას „უსულო არსება“ უწოდა, უბრალო „*bouche de la loi*“ (კანონის პირი). მონტესკიესათვის სასამართლო ხელისუფლება, საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან განსხვავებით, არ იყო წმინდა ლეგიტიმური ხელისუფლება, იგი მას დაქვემდებარებულ დამატებად აღიქვამდა. სასამართლო ხელისუფლების განშტოების ასეთი დაკნინება კიდევ უფრო გაამყარა რუსოს იმ კონცეფციის გაბატონებამ, რომ საზოგადოების საყოველთაო ნება მხოლოდ კანონებშია ასახული.³

მონტესკიესა და რუსოს იდეები დიდად მოსწონდათ ფრანგ რევოლუციონერებს, რომლებიც შეწუხებული იყვნენ მაშინდელი ფრანგული მოდელის „პარლამენტებით“ (*parlements*), სასამართლო სისტემით, რომელიც არისტოკრატებისაგან იყო დაკომპლექტებული მემკვიდრეობის

წესით და რომელიც ახორციელებდა ფართო სასამართლო, ადმინისტრაციულ, აღმასრულებელ და საკანონმდებლო უფლებამოსილებებს. სწორედ მათ შეეძლოთ გადაეწყვიტათ, იქცეოდა თუ არა მეფის დეკრეტი კანონად და ამ უფლებას ისინი ლიბერალური რეფორმების დასაბლოკავად იყენებდნენ.⁴

რევოლუციის პირველ დღეებში (1789 წლის ნოემბერში)⁵ რევოლუციონერმა რეფორმატორებმა გააუქმეს ეს „პარლამენტები“ (*parlements*) და კანონშემოქმედებითი უფლებამოსილება ლეგისლატურებს (წარმომადგენლობით ორგანოებს) მიანიჭეს, რათა ბოლო მოეღო ამ „*gouvernement des juges*“⁶ (მოსამართლეთა ბატონობის) სისტემისათვის. იმის უზრუნველსაყოფად, რომ მოსამართლეებს თავი დაენებებინათ კანონშემოქმედებისათვის და სხვათა მიერ შექმნილი კანონების გამოყენებით შემოფარგლულიყვნენ, რეფორმატორები შეეცადნენ შემუშავებინათ ისეთი საკანონმდებლო აქტები, რომლებშიც ფაქტობრივად გათვალისწინებული იქნებოდა ყველა შესაძლო ვითარება და რომლებიც ყველა მოქალაქისათვის გასაგები იქნებოდა.⁷

ხოლო გაურკვეველი შემთხვევებისათვის, რევოლუციონერებმა დაადგინეს, რომ „კანონის განმარტების საჭიროებისას მოსამართლეებმა დახმარებისათვის უნდა მიმართონ საკანონმდებლო ორგანოს“.⁸ მოსამართლეებს ასევე ჩამოერთვათ რაიმე გზით ადმინისტრაციის საქმეებში ჩარევის უფლება.⁹ უფრო მეტიც, იმისათვის, რომ აბსოლუტურად უზრუნველყოთ მოსამართლეთა კანონშემოქმედებით საქმიანობაში ჩაურევლობა, დადგინდა, რომ მათი გადაწყვეტილებები სავალდებულო იქნებოდა მხოლოდ მოდავე მხარეებისათვის და, შესაბამისად, არ ექნებოდა არავითარი პრეცედენტული ღირებულება მომავალი საქმეებისათვის.¹⁰

ნაპოლეონის არმიის თავდაპირველი წარმატებებისა და ფრანგული სამართლისა და კულტურის ხანგრძლივი გავლენის გამო ეს მიდგომა და დამოკიდებულება ფართოდ გავრცელდა კონტინენტური ევროპის ტერიტორიაზე და მან ფეხი მოიკიდა სრულიად სხვადასხვა ეროვნული სამართლის სისტემებში. მოსამართლეები გახდნენ საჯარო მოსამსახურეები, უბრალო ბიუროკრატები. მათ ჩამორთმეული ჰქონდათ კანონის მნიშვნელობისა და მიზნების შესახებ დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების მიღების უფლება და არ გააჩნდათ არანაირი უფლებამოსილება ხელისუფლების სხვა განშტოების მიმართ. საკანონმდებლო ორგანოები წარმოადგენდნენ უზენაეს ორგანოს არა მარტო ჩვეულებრივი კანონების მიღებისა და განმარტების საქმეში, არამედ აგრეთვე კონსტიტუციის განმარტების, შეფარდებისა და (საჭიროების შემთხვევაში) შეცვლის საკითხებშიც.

როგორც ცნობილია, ატლანტის ოკეანის მეორე მხარეს მოვლენები სულ სხვაგვარად ვითარდებოდა. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარემ ჯონ მარშალმა ფედერალური და შტატების კანონმდებლობისა¹¹ და ადმინისტრაციის მოქმედების¹² კონსტიტუციური კონტროლის უფლება ფაქტობრივად ყოველგვარი კრიტიკისა და წინააღმდეგობის გარეშე დაამკვიდრა, მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს ასეთ უფლებამოსილებაზე კონსტიტუციაში არაფერი იყო ნათქვამი.¹³ ამასთანავე, მარშალის მიერ ამ უფლების დაკანონება არ იყო უპრეცედენტო. ზოგიერთი შტატის სასამართლოებმა ჯერ კიდევ კონფედერაციის მუხლების მოქმედების პერიოდში უკუაგდეს შტატის კანონმდებლობა, ხოლო „ფედერალისტის“ 78-ე ნომერში ალექსანდრე ჰამილტონმა ნათლად განმარტა და დაასაბუთა ეს უფლებამოსილება.¹⁴

მაშინ, როდესაც ამერიკულმა იდეებმა კონსტიტუციური კონტროლის შესახებ ევროპაშიც შეაღწია (თუმცა თავად აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს „მერბერი მედისონის წინააღმდეგ“ საქმიდან მოყოლებული მთელი ნახევარი საუკუნე, კერძოდ, 1857 წლამდე, ფედერალური კანონი არაკონსტიტუციურად და ძალადაკარგულად არ გამოუცხადებია, სანამ არ განიხილა ცნობილი დრედ სკოტის საქმე),¹⁵ ზოგიერთმა კონტინენტურმა რეფორმატორმა დაიწყო იმაზე ფიქრი, რომ მსგავსი ტრიბუნალი ევროპისთვისაც სასარგებლო იქნებოდა. 1849 წელს გერმანიის ლიბერალმა რეფორმატორებმა ფრანკფურტის ასამბლეაზე წარადგინეს კონსტიტუცია, რომელიც შეიცავდა არა მარტო უფლებათა ბილს, არამედ ითვალისწინებდა სპეციალური სასამართლოს შექმნას, რომელსაც ფედერალური და მხარეების (ლანდების) საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების კონსტიტუციური კონტროლის განხორციელების ექსკლუზიური უფლება ექნებოდა. მეტიც, წარდგენილი პროექტი ასევე ითვალისწინებდა კონსტიტუციურ დებულებას, რომელიც კერძო პირებს ანიჭებდა ხელისუფლების წარმომადგენელთა არაკონსტიტუციური ან უსამართლო მოქმედებების გასაჩივრების უფლებას. ეს დებულება, სამწუხაროდ, მხოლოდ საუკუნის შემდეგ იქნა მიღებული.¹⁶

გერმანიაში 1848 წლის რევოლუციის კოლაფსმა წარმატებით დაბლოკა კონსტიტუციური კონტროლის დამკვიდრების ეს ადრეული ცდა. მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ 1863 წელს გერმანელ იურისტთა უმრავლესობა კონსტიტუციური კონტროლის მხარდასაჭერად გამოვიდა და „გერმანელ იურისტებში ეს პოზიცია პიტლერის ეპოქამდე არსებობდა“¹⁷, რამდენიმე სამხედრო კრაზი და ქვეყნის ოკუპაცია გახდა საჭირო იმისთვის, რომ გერმანიას ისევ გადაედგა საკანონმდებლო აქტივის კონსტიტუციური კონტროლისაკენ მიმართული მწყობრი ნაბიჯები.

უფრო გასაკვირი ის არის, რომ საფრანგეთშიც კი ამერიკის გამოცდილება გახდა საკანონმდებლო საქმიანობის კონსტიტუციური კონტროლის დამკვიდრების სტიმული. ალბათ იმიტომ, რომ ამ ქვეყანაში მოსამართლეებისადმი ტრადიციულად მტრული განწყობა და თითქმის რელიგიის რანგში აყვანილი პარლამენტის უზენაესობის ერთგულება ძალიან დიდი იყო. თუმცა ადმინისტრაციის საქმიანობის სასამართლო კონტროლის საჭიროება მალე აქაც აშკარა გახდა. რადგან მოსამართლეებისადმი მტრული დამოკიდებულება კვლავაც ძლიერი იყო, ფრანგებმა განავითარეს ადმინისტრაციული ტრიბუნალების სისტემა როგორც საპარლამენტო კონტროლის „დამატება“. ათწლეულების განმავლობაში იგი გადაიქცა სახელმწიფო საბჭოდ – *Conseil d'Etat*. თუმცა ნომინალურად *Conseil d'Etat* არ იყო „სასამართლო“, რადგან იგი აღმასრულებელ ხელისუფლებაში შედიოდა. 1872 წელს მას მიანიჭეს უფლება განეხილა საჩივრები ადმინისტრაციული მოხელეებისა და ორგანოების წინააღმდეგ და დაეკისრებინა ზიანის ანაზღაურება დაზარალებული მოქალაქის სასარგებლოდ. ამის შედეგად იგი, ფაქტობრივად, ჩვეულებრივ სასამართლოდ იქცა. მას შემდეგ საბჭოს გადამწყვეტი ადგილი ეჭირა მოქალაქეთა უფლებების დაცვის საქმეში და ამ მიზნით მას შეეძლო გამოეყენებინა მოქმედი კონსტიტუცია, 1789 წლის რევოლუციის პრინციპები და თვით „რესპუბლიკელთა ტრადიციაც“ კი. იგი კვლავაც მოკლებულია საფრანგეთის პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების კონსტიტუციური კონტროლის უფლებას, მაგრამ საარგებლობს უფლებამოსილებით შეამოწმოს აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტების კონსტიტუციურობა და კანონიერება. მას შემდეგ, რაც პრეზიდენტ შარლ დე გოლისათვის შექმნილმა 1958 წლის კონსტიტუციამ აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტებს ჩვეულებრივი კანონის ძალა მიანიჭა, *Conseil d'Etat* იურისდიქცია გავრცელდა ადმინისტრაციულ აქტებსა და ედიქტებზე, რომლებიც ფაქტობრივად, ოღონდ სხვა სახელით, კანონებს წარმოადგენდა.¹⁸

ფრანგების მონდომებას, რომ საერთო სასამართლოებს ჩამორთმეოდან კანონთა ინტერპრეტაციის უფლება და პრეცედენტების შექმნის შესაძლებლობა, ასევე არ ეწერა განხორციელება. ცხადია, ვერც ერთი კოდექსი ვერ იქნება იმდენად ნათელი განმარტება რომ არ სჭირდებოდეს, ზოლო სასამართლოს მიმართვები ისევ საკანონმდებლო ორგანოსადმი ყოველ ისეთ საკითხზე, რომელსაც ინტერპრეტაცია სჭირდება, აშკარად გაუმართლებელი და არაეფექტიანია.¹⁹ ამასთან, ნებისმიერმა სამართლის სისტემამ, რომლის მიზანია სტაბილურობა და სამართლებრივი უშიშროება, ყურადღება უნდა მიაქციოს წინა საქმეებზე

გამოტანილ გადაწყვეტილებებს.²⁰ ამის გამო, ფრანგმა მოსამართლეებმა სახელმძღვანელოდ რომაულ სამართალსა და ისტორიას მიმართეს.

მიუხედავად ოფიციალურად გაცხადებული საპირისპირო პოზიციისა,²¹ „ინტერპრეტაციის“ მიცემითა და კანონების უამრავი „ზოგადი დებულების“²² მოშველიებით კონტინენტური მოსამართლეები მალე ჩაებნენ კანონშემოქმედებაში. მათი განმარტებითი როლი განსაკუთრებით გაიზარდა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, რადგან საკანონმდებლო ორგანოებმა, რომლებიც თავდაპირველად დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდნენ არსებული სოციალური რეალობის შემცვლელი კანონების მიღებას, აქტიურად დაიწყეს სოციალურ „აღმშენებლობაში“ მონაწილეობა. ამგვარად შექმნილი კანონები ტექნიკური თუ პოლიტიკური მიზეზების გამო ხშირად შეიცავდა ხარვეზებსა და გაუგებრობას.²³ გერმანიასა და სხვა ქვეყნებში განმარტებითი პროცესი საკმაოდ ღია იყო, უფრო ღია, ვიდრე საფრანგეთში,²⁴ მაგრამ ფრანგებმაც სავსებით აღიარეს მოსამართლეთა მიერ ფაქტობრივად განხორციელებული კანონშემოქმედებითი უფლებამოსილება.²⁵

საფრანგეთში კანონების კონსტიტუციურმა კონტროლმა ფესვი გაიდგა მეცხრამეტე საუკუნეში. თვით რევოლუციამდეც კი, გარკვეული ფიზიოკრატი იურისტები მიიჩნევდნენ, რომ მოსამართლეები მოვალე არიან პატივი სცენ კონსტიტუციურ პრინციპებს და უკანონოდ გამოაცხადონ კანონები, რომლებიც, მათი აზრით, ეწინააღმდეგება კონსტიტუციას. „კონსტიტუცია ან სავალდებულო კანონთა კრებულია, ან არაფერი“, განაცხადა აბატმა სიეისმა. რევოლუციისაგან გარიყულმა ამ იდეებმა კვლავ თავი იჩინა მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს, როდესაც საჯარო სამართლის ფრანგმა ექსპერტებმა დაიწყეს მოწოდება ამერიკულ სისტემასთან კონკურენციისაკენ. ალექ სტოუნის აზრით, „არც ერთი მნიშვნელოვანი ფრანგული საჯარო სამართლის წარმომადგენელი 1890 წლის შემდეგ აღარ დაპირისპირებია სიეისისა და ჯონ მარშალის ლოგიკას“.²⁶ 1849 წლის გერმანელი რეფორმატორებისაგან განსხვავებით ამ ექსპერტებმა არ დაუჭირეს მხარი სპეციალური საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნას და მისდიეს ამერიკულ სისტემას, სადაც ყველა საერთო სასამართლოს შეუძლია კონსტიტუციური კონტროლის უფლებამოსილების განხორციელება.

მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში საფრანგეთში კონსტიტუციური კონტროლის კამპანია გარეგნულად კარგა ხნით შეჩერდა. ოპონენტები მიანიშნებდნენ ამერიკის შერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს მტრულ დამოკიდებულებას სოციალური რეფორმებისადმი და ამტკიცებდნენ, რომ მოსამართლეთა პროფესიული უნარ-ჩვევები და იურიდიული განათლება მათ ასეთ კონსერვატივში გარდაუვალს ხდი-

და.²⁷ ისინი აფრთხილებდნენ ყველას, რომ სასამართლო ხელისუფლება დომინანტი გახდებოდა სახელმწიფოში და რეაქციული პრინციპებისა და პოლიტიკის გატარებას შეუწყობდა ხელს. ამ დავაში კონსტიტუციური კონტროლის ოპონენტები იმარჯვებდნენ 1958 წლის კონსტიტუციის მიღებამდე, რომელმაც საფრანგეთში ბოლოს და ბოლოს დაამკვიდრა კონსტიტუციური კონტროლი, თუმცა უნიკალური ფრანგული ფორმით.²⁸

აქამდე ძირითადი ყურადღება დაუთმეთ საფრანგეთს, რადგან მან დიდი გავლენა იქონია მეცხრამეტე საუკუნის²⁹ ევროპის სამართალზე, და გერმანიას, რომელმაც მეოცე საუკუნეში³⁰ ევროპის სამართლებრივ და კონსტიტუციურ აზროვნებაზე მოახდინა სერიოზული ზეგავლენა. თუმცა ამ მიმართულებით სხვა ქვეყნებშიც ვითარდებოდა საყურადღებო მოვლენები. ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითს ფაქტობრივად ყველა ლათინური ამერიკის ქვეყანამ მიბაძა და მეცხრამეტე საუკუნეში მათ სასამართლოებს მიენიჭათ საკანონმდებლო აქტების კონსტიტუციური კონტროლის უფლება; გამონაკლისი იყო მხოლოდ ჩილე, პარაგვაი და ურუგვაი.³¹ თუმცა სადავოა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი და ეფექტიანი იყო ლათინურ ამერიკაში კონსტიტუციური კონტროლი, ამ ქვეყნებში არსებული არასტაბილური რეჟიმებისა და ძალისმიერი მეთოდებით ხელისუფლების ხშირი ცვლის გათვალისწინებით.³²

ევროპის კონტინენტზე საბერძნეთმა ჯერ კიდევ 1847 წელს მიანიჭა უზენაეს სასამართლოს საკანონმდებლო აქტების კონსტიტუციური კონტროლის უფლება. თავდაპირველად ეს მოიცავდა მხოლოდ კანონმდებლობის ფორმალური ხარვეზების გადასინჯვას, მაგრამ 1871 და 1897 წლებში ეს უფლებამოსილება უფრო მნიშვნელოვან საკითხებზეც გავრცელდა.³³ დანიაში საერთო სასამართლოებს მინიჭებული ჰქონდათ კონსტიტუციური კონტროლის უფლება, თუმცა მას იშვიათად იყენებდნენ. რუმინეთში კი 1912 წელს ქვედა ინსტანციის სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო კანონი, მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობდა ამისათვის კონსტიტუციით თუ კანონით მინიჭებული უფლებამოსილება. საინტერესოა, რომ ეს მოხდა ფრანგ ექსპერტებთან კონსულტაციის შემდეგ, სწორედ იმ დროს, როდესაც საფრანგეთმა თვითონვე უარყო სასამართლოების ეს უფლებამოსილება. ამ გადაწყვეტილებას მხარი დაუჭირა რუმინეთის საკასაციო სასამართლომ. 1923 წელს რუმინეთის კონსტიტუციის 103-ე მუხლით დაკანონდა აღნიშნული უფლებამოსილება, მაგრამ იგი მხოლოდ რუმინეთის საკასაციო სასამართლოს მიენიჭა, სასამართლოს გადაწყვეტილების ეფექტი კი მხოლოდ განსახილველი საქმით შეიზღუდა. სასამართლო ამ უფლებამოსილებას ძირითადად ქონებრივი საკითხებისათვის იყენებდა

– მან გააუქმა კანონები სასოფლო-სამეურნეო კრედიტებისა და გაზის მონოპოლიის შესახებ.³⁴ აღნიშნული დებულება გადავიდა რუმინეთის 1938 წლის კონსტიტუციაშიც (მუხლი 75), თუმცა არ მოიპოვება იმის ცნობები, რომ იგი ოდესმე გამოყენებულა.³⁵

აღნიშნული სასამართლო კანონშემოქმედების მიუხედავად, კვლავაც მძლავრობდა ოფიციალური იდეოლოგია, რომელიც სასამართლო ხელისუფლების უძღურებას აღიარებდა. ეს იდეოლოგია იმდენად ძლიერი იყო, რომ ალექსტოუნი აღნიშნავს: კონსტიტუციური კონტროლის კამპანია საფრანგეთში დამარცხდა არა მარტო პოლიტიკური ოპოზიციის გამო, არამედ აგრეთვე იმიტომ, რომ „მოსამართლეებმა შეითვისეს თავიანთი ბიუროკრატიული როლი, ხელისუფლება კი განაგრძობდა მათი დამოუკიდებლობის შეზღუდვას“.³⁶ იგივე შეგვიძლია ვთქვათ გერმანიაზე და რუმინეთზეც კი, 1912 წლის გადაწყვეტილებისა და 1923 წლის კონსტიტუციის მიუხედავად. ამ დროს, კონსტიტენტზე დემოკრატიისადმი იმედგაცრუებასთან ერთად მძლავრობდა ავტორიტარიზმი, რაც ხელს უშლიდა სასამართლოს დამოუკიდებლობას.

მიუხედავად ამისა, პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ადრეულ პერიოდში გაჩნდა კონსტიტუციური კონტროლისაკენ სწრაფვის ტენდენცია, რომელმაც ევროპა 1945 წლის შემდეგ მთლიანად მოიცვა. ევროპის უმეტეს ქვეყნებში კონსტიტუციური კონტროლის კვლავინდებური უარყოფის მიუხედავად, 1920-21 წლებში ავსტრიელმა ჰანს კელზენმა კონსტიტუციური საკითხების გადასაწყვეტად განავითარა და დააარსა ავსტრიის სპეციალური საკონსტიტუციო ტრიბუნალი. ასეთივე ტრიბუნალი შეიქმნა ჩეხოსლოვაკიაში. ეს ინსტიტუტი გახდა მოდელი ყველაფერი იმისა, რაც მის შემდგომ განხორციელდა.

კელზენს, მეოცე საუკუნის მართლაც რომ ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან სამართლის თეორეტიკოსს, სთხოვეს დაეწერა კონსტიტუცია ავსტრიის ახალი რესპუბლიკისათვის, რომელიც ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენდა 1919 წელს. კელზენს, მარშალის მსგავსად, სჯეროდა, რომ კონსტიტუცია უნდა აღვიქვათ როგორც „სამართლის უზენაესი ნორმა, რომელსაც უპირატესი ძალა აქვს ჩვეულებრივი საკანონმდებლო ნორმების მიმართ და იგი ასევე უნდა აღსრულდეს. იგი აღიარებდა (შესაძლოა იზიარებდა კიდევ) არსებული სასამართლო ხელისუფლებისადმი, როგორც მოქმედი „აღსრულების მანქანისადმი“, უნდობლობას. ამიტომ მან მიმართა ისეთსავე მექანიზმს, როგორიც წარადგინეს ლიბერალებმა 1849 წელს ფრანკფურტში გამართულ ასამბლეაზე, – ეს იყო სპეციალური ტრიბუნალი, რომელიც შეიქმნებოდა საერთო სასამართლო სისტემის გარეთ, განხორციელებდა კანონმდებლობის კონსტიტუციურ კონტროლს და უფ-

ლებამოსილი იქნებოდა გაეუქმებინა კანონი, თუ მას კონსტიტუციასთან შეუსაბამოდ მიიჩნევდა. იმ არგუმენტის გასაბათილებლად, რომ ტრიბუნალი გადაიქცეოდა პოლიტიკის შემქმნელად, რაც წესით საკანონმდებლო ხელისუფლების პრეროგატივა იყო, კელზენმა თავისი კონსტიტუციიდან შეგნებულად ამოიღო ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ნუსხა და ტრიბუნალის საქმიანობა შემოფარგლა იმით, რასაც თვითონ „უარყოფით“ სამართალშემოქმედებას უწოდებდა. ტრიბუნალისადმი მიმართვის უფლება მიენიჭათ საერთო სასამართლოებს, რომელებიც ვალდებული იყვნენ წარედგინათ მისთვის კანონის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხი. ეს უფლება ასევე მიენიჭათ კონკრეტულ საჯარო მოხელეებს, რომლებსაც შეეძლოთ პირდაპირ მიემართათ სასამართლოსათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოდელი კელზენმა ავსტრიისათვის შეიმუშავა, პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც მის საფუძველზე ჩამოყალიბდა, ამოქმედდა არა ავსტრიაში, არამედ ჩეხოსლოვაკიაში. სასამართლო 1920 წლის თებერვალში დაარსდა, მაგრამ თავისი ცხრამეტწლიანი არსებობის მანძილზე მხოლოდ და მხოლოდ ორი კანონის კონსტიტუციურობის საკითხი განიხილა.³⁷

ავსტრიის საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელმაც მოქმედება რამდენიმე თვის შემდეგ, 1920 წლის ოქტომბერში დაიწყო, ძალიან ჰგავდა ჩეხოსლოვაკიის სასამართლოს, მაგრამ მისგან განსხვავდებოდა ბევრად უფრო ფართო უფლებამოსილებით: იგი განიხილავდა არა მარტო კანონთა კონსტიტუციურობის საკითხებს, არამედ ავსტრიის ფედერალურ სტრუქტურებში, არჩევნებსა და რეფერენდუმთან დაკავშირებით წარმოშობილ დავებს და მაღალი სახელმწიფო მოხელის წინააღმდეგ მიმართულ ბრალდებებს. თუმცა, როგორც ავსტრიაში, ისე ჩეხოსლოვაკიაში სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე პირთა წრე, თავდაპირველად, მხოლოდ სახელმწიფოს მაღალჩინოსნებს მოიცავდა. 1929 წელს ავსტრიამ მიმართვის უფლება ავსტრიის ფედერალური სტრუქტურის რეგიონალურ ერთეულებზე, მხარეებზეც გაავრცელა, რათა მათ ჰქონოდათ შესაძლებლობა ფედერალური ორგანოების მოქმედებები სასამართლოში გაესაჩივრებინათ. საერთო სასამართლოთა სისტემაში უზენაესმა სასამართლომაც მოიპოვა საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კონსტიტუციური წარდგინებით მიმართვის უფლება.³⁸

კონსტიტუციური კონტროლი გერმანიაშიც ჯერ კიდევ ვაიმარის რეჟიმის დროს გამოცდა. 1919 წლის კონსტიტუცია ითვალისწინებდა სპეციალური საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შექმნას, რომელსაც უნდა გადაეწყვიტა გერმანიის მხარეებს შორის კონსტიტუციური წი-

ნაღმდევობები და სახელმწიფოს მაღალჩინოსანთა იმპიჩმენტის საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ ტრიბუნალმა რამდენიმე საქმე განიხილა, იგი ვერ ჩამოყალიბდა მნიშვნელოვანი ინსტიტუტად. 1921 წელს ფედერალურმა უზენაესმა სასამართლომ მოითხოვა კონსტიტუციური კონტროლის უფლებამოსილება იმის საფუძველზე, რომ, მისი თქმით, ეს უფლება ყოველთვის ჰქონდა, თუმცა თითქმის ყველა მიიჩნევდა, რომ ეს იყო საკმაოდ დაუსაბუთებელი და სადავო მოთხოვნა.³⁹ სასამართლო ამ უფლებამოსილებას საკმაოდ იშვიათად იყენებდა და ისიც მაშინ, როდესაც საქმე ეხებოდა ქონებრივი და ბიზნესინტერესების დაცვას. ეს ყველაფერი კი სერიოზულ უკმაყოფილებას იწვევდა ლიბერალურ წრეებში.⁴⁰

მეორე მსოფლიო ომმა მდგომარეობა შეცვალა. კონსტიტუციური კონტროლი მთლიანად დასაველეთ ევროპასა და თითქმის მთელ დანარჩენ მსოფლიოში გავრცელდა. იმის გამო, რომ ეს ისტორია ბევრჯერ არის აღწერილი და განხილული, მხოლოდ მოკლე მიმოხილვით შემოვიფარგლები.

ამ დროისათვის ფართოდ გავრცელდა კონსტიტუციური კონტროლის კელზენისეული კონტინენტური მოდელი, რომლის მიხედვითაც, სპეციალური ტრიბუნალი საერთო სასამართლოების სისტემის გარეთ იქმნებოდა და იგი უზრუნველყოფდა „კონსტიტუციურ დაცვას“ არაკონსტიტუციური საკანონმდებლო მოქმედებების წინააღმდეგ⁴¹. გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა მოსამართლემ ჰელმუტ შტაინბერგერმა ასეთი სპეციალური საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შექმნას „დასავლეთ ევროპის პარლამენტურ სისტემებში ერთადერთი წმინდად ახალი ინსტიტუტი“⁴² უწოდა. იგივე შეიძლება ვთქვათ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ახალშექმნილ სახელმწიფოებზე.

ყოფილმა ავტორიტარულმა რეჟიმებმა, რომლებიც პასუხობდნენ მათ მიერ ადამიანის უფლებების მასობრივი დარღვევისა და მათი დიქტატორული მმართველობის წინააღმდეგ მზარდ რეაქციას, გეზი კონსტიტუციური კონტროლისაკენ აიღეს. ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილემ ლუის ლოპეს გუერამ თავისი ქვეყნისა და სხვა ყოფილი ავტორიტარული რეჟიმების შესახებ განაცხადა:

„ისტორიულად საკონსტიტუციო სასამართლოები ჩნდება ახალი დემოკრატიული რეჟიმების ჩამოყალიბების პერიოდში და ხშირად ავტორიტარული რეჟიმების გამოცდილების შედეგად, სადაც კონსტიტუციური ნორმების, გარანტიების დარღვევა და უპატივცემულობა ძირითადად კანონმდებლობის შემუშავების საშუალებით ხდებოდა... ამრიგად, წარსულისა და თანამედროვე საშიშროებების გათვალისწინებით,

საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნა დაკავშირებულია დემოკრატიული სტაბილურობის გარანტირების სურვილთან, რათა კონსტიტუციური მანდატი დაკული იყოს იმ საპარლამენტო უმრავლესობის მიერ ჩამორთმევისა და საბოლოოდ დაკნინებისაგან, რომელიც პატივს არ სცემს კონსტიტუციას.⁴³

1945 წელს ომამდელი პერიოდის საკონსტიტუციო სასამართლოს აღდგენით ავსტრია იქცა პირველ სახელმწიფოდ, რომელიც ამ გზას დაადგა. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ უფრო მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო გერმანიის 1949 წლის ძირითად კანონში კონსტიტუციური კონტროლისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კელზენისეული კონკრეტული დებულებების პირდაპირ გათვალისწინება. ამასთანავე, კელზენის მოდელს დაემატა ადამიანის უფლებათა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მეშვეობით დაცვის ინსტიტუტი, რაც ამერიკის შეერთებულ შტატებში ყოველთვის ითვლებოდა კონსტიტუციური კონტროლის უმნიშვნელოვანეს ელემენტად.

იტალიამაც არ დააყოვნა და კონსტიტუციური კონტროლი გერმანიაზე ადრეც კი, 1947 წელს შემოიღო. თავდაპირველად, ამერიკული მოდელის მსგავსად, ეს უფლება მიენიჭა საერთო სასამართლოებს.⁴⁴ როგორც ჩანს, ეს არც ისე წარმატებული ნაბიჯი გამოდგა, რადგან, როგორც უილიამ კოენი და მაურო კაპელეტი აღნიშნავდნენ, „ჩვეულებრივი „კარიერისტი“ მოსამართლეები, განსაკუთრებით კი უფროსი თაობის მოსამართლეები... ძალიან ცუდად ნერგავდნენ საკმაოდ პროგრამატულ და პროგრესულ კონსტიტუციას“.⁴⁵ 1956 წელს იტალია კონსტიტუციური კონტროლის ევროპულ მოდელზე გადავიდა და მას შემდეგ საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ ძლიერ ინსტიტუტად იქცა ამ ქვეყანაში.⁴⁶

მალე საბერძნეთმა, ესპანეთმა, პორტუგალიამ, ბელგიამ, საფრანგეთმა და სხვა ქვეყნებმა იგივე გეზი აიღეს და თითქმის ყველა მათგანში საკონსტიტუციო სასამართლოები მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სამართლებრივი ძალის მქონე ინსტიტუტებად იქცნენ. თითქმის ყველგან ადამიანის უფლებები შეადგენდა ამ სასამართლოების განსახილველი საჭმების დიდ ნაწილს, ისევე, როგორც ფედერალიზმთან დაკავშირებული საკითხები ისეთ ფედერალურ სახელმწიფოებში, როგორიცაა ესპანეთი და ბელგია. კონსტიტუციური კონტროლი ზოგიერთმა კომუნისტურმა ქვეყანამაც გამოსცადა: იუგოსლავიამ საკონსტიტუციო სასამართლო 1963 წელს⁴⁷ შექმნა, ხოლო პოლონეთმა 1982 წელს შედარებით სუსტი ტრიბუნალი ჩამოაყალიბა, რომელიც მუშაობას 1986 წლიდან შეუდგა.⁴⁸

მიხეილ გორბაჩოვის დროს, 1988 წელს, თვით საბჭოთა კავშირმაც კი შექმნა საკონსტიტუციო კომიტეტი, რომელსაც საბჭოთა სამართლის სისტემაზე ფაქტობრივად არავითარი მნიშვნელოვანი ზეგავლენა არ მოუხდენია.⁴⁹

ყველაზე მეტად საფრანგეთმა დაიგვიანა, მაგრამ საბოლოოდ მანაც შემოიღო კონსტიტუციური კონტროლის სპეციალური ფორმა, თუმცა იგი განსხვავდებოდა როგორც ამერიკული, ისე ავსტრიული მოდელი-საგან. პროცესი რამდენიმე ფაზად მიმდინარეობდა. საფრანგეთის 1946 წლის კონსტიტუციით შეიქმნა საკონსტიტუციო კომიტეტი, რომელსაც კანონმდებლობის კონსტიტუციურობაზე უნდა ემსჯელა.⁵⁰ შემდეგ, 1958 წლის კონსტიტუციით შეიქმნა სპეციალური საკონსტიტუციო საბჭო – *Conseil Constitutionnel*. ამ ტრიბუნალის თავდაპირველი მიზანი იყო იმის უზრუნველყოფა, რომ საფრანგეთის პარლამენტი – ეროვნული ასამბლეა, რომლის საკანონმდებლო იურისდიქციაც გარკვეულ საკითხთა წრით იყო შემოფარგლული, არ შეხებოდა მთავრობის საკმარად გაზრდილ უფლებამოსილებას, რომელიც დეკრეტების გამოცემის გზით ხორციელდებოდა.⁵¹ საბჭო, რომელიც ცხრა მოსამართლისაგან შედგებოდა და რომლის წევრებსაც ნიშნავდნენ პრეზიდენტი და ორი საპარლამენტო პალატის თავმჯდომარეები,⁵² მიზნად ისახავდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ასამბლეისაგან დაცვას, ამას კი იმით ახორციელებდა, რომ საკანონმდებლო აქტებს ჯერ კიდევ ძალაში შესვლამდე ამოწმებდა. მისი მიზანი იყო დარწმუნებულიყო, რომ ისინი იმ საკანონმდებლო ხელისუფლების ფარგლებში გამოიცი-მოდა, რომელიც 1958 წლის კონსტიტუციამ ეროვნულ ასამბლეას დაუდგინა. საბჭო უფლებამოსილი იყო აგრეთვე გადაესინჯა არჩევნების კანონიერება.

საკონსტიტუციო საბჭოს (*Conseil Constitutionnel*) პირადი თავისუფლებებისა და კონსტიტუციური მმართველობის ძლიერ დამცველად და მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად გარდაქმნა ორმა მოვლენამ განაპირობა. როგორც ფ.ლ. მორტონი აღწერს:

„[პირველი იყო] 1971 წლის გადაწყვეტილება მთავრობის აქტის უკანონოდ გამოცხადების თაობაზე, რომელიც მნიშვნელოვნად ზღუდავდა პოლიტიკური გაერთიანებების თავისუფლებას. თავისი გადაწყვეტილებების გასამყარებლად საბჭომ განმარტა 1958 წლის კონსტიტუცია, როგორც ყველა იმ უფლების შემცველი დოკუმენტი, რომელიც ჩამოთვლილია 1789 წლის ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში და მეოთხე რესპუბლიკის კონსტიტუციის პრეამბულაში... შემდგომი გადაწყვეტი-ლებები შეიცავდა დამატებით უფლებებს, რომლებიც აღიარებული იყო საფრანგეთის წინა კანონებითა და კონსტიტუციებით. საბჭოს

მეორე 1987 წლისათვის ძალადაკარგულად გამოცხადებული კანონების ორმოცი პროცენტი „ძირითად უფლებებთან“ მათი შეუსაბამობის გამო გაუქმდა.

მეორე კატალიზატორი, რომელმაც საბჭოს პოლიტიკური აღზევება განაპირობა, 1974 წლის რეფორმა იყო, რომლითაც საბჭოს განსახილველ საკითხთა წრე გაფართოვდა და მას კანონის კონსტიტუციურობის საკითხის განხილვის უფლებამოსილება მიენიჭა, თუ სარჩელს წარადგენდა ეროვნული ასამბლეის ან სენატის სამოცი წევრი. ამ რეფორმამდე საბჭოსათვის მიმართვის უფლება ჰქონდა მხოლოდ ოთხ პირს: რესპუბლიკის პრეზიდენტს, პრემიერ-მინისტრს, ეროვნული ასამბლეის თავმჯდომარეს და სენატის თავმჯდომარეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ, როგორც წესი, ოთხივე მმართველი უმრავლესობის პარტიას/კოალიციას წარმოადგენდა, ძელი დასაჯერებელი იყო მათი მხრიდან საკუთარი აქტების არაკონსტიტუციურობის თაობაზე სარჩელის შეტანა. 1974 წლის რეფორმამ ეს უფლება ოპოზიციურ პარტიებს მიანიჭა (ოღონდ იმ მოთხოვნით, რომ ისინი სამოც ხელმოწერას შეაგროვებდნენ), რომლებმაც ეს მაშინვე ისეთ ბერკეტად აღიქვეს, რომლითაც დროებით მაინც შეძლებდნენ ახალი სამთავრობო პოლიტიკის შეჩერებას. 1987 წლისათვის საპარლამენტო წარდგინებები შეადგენდა ჩვეულებრივი კანონების თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა 80 პროცენტს. კიდევ უფრო გასაკვირია ის, რომ 1979 წლიდან მოყოლებული კანონის გაუქმების შესახებ მიღებული ორმოცდარვა გადაწყვეტილებიდან ორმოცდაექვსი ინიცირებული იყო პარლამენტის წევრების მიერ.

*

სადღეისოდ გავრცელებული პრაქტიკაა ოპოზიციის მიერ მთავრობის ყველა ახალი მნიშვნელოვანი აქტის კონსტიტუციურობის საკითხის წამოჭრა.⁵³

ამრიგად, 1989 წლისათვის დასავლეთ ევროპის თითქმის ყველა ქვეყნის კონსტიტუციაში არსებობდა გარკვეული დებულებები საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული აქტების კონსტიტუციურობის კონტროლის შესახებ.⁵⁴ ასეთი ინსტიტუტები შეიქმნა აგრეთვე იაპონიაში, ლათინური ამერიკის ქვეყნებში, აფრიკის განვითარებად სახელმწიფოებში და სხვაგან. აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ კომუნისტური ეპოქიდან აღმოცენებულმა ახალმა ქვეყნებმაც, რომლებსაც სურდათ დასავლურ საზოგადოებაში გაწევრიანება, დააარსეს სხვადასხვა სახის საკონსტიტუციო სასამართლოები.

თავი მეორე

საკონსტიტუციო სასამართლოს პროცედურები

მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოების ყურადღება ძირითადად გამახვილებულია ადამიანის უფლებების ან სახელისუფლებო ორგანოებს შორის დაეების თაობაზე სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებების შინაარსზე, უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლოს სტრუქტურასა და სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რადგან ისინი დიდ გავლენას ახდენს ამ ინსტიტუტის ბუნებაზე და ხშირად განსაზღვრავს კიდევ კონკრეტული საქმის შედეგებს. გაერთიანების თავისუფლების შესახებ 1971 წელს საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით ერთმნიშვნელოვნად ნათელი გახდა, რომ იგი ადამიანის უფლებებს დაიცავდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის ფაქტორი, რამაც საბჭო საფრანგეთში რეალურ, ძლიერ ძალად გადააქცია იყო 1974 წლის რეფორმა, რომელმაც სამოც პარლამენტის წევრს და სენატორს „კონსტიტუციური სარჩელის აღძვრის უფლება“ მიანიჭა!

აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სტრუქტურულ და პროცესუალურ საკითხებში, თუმცა მათ საერთო ნიშან-თვისებებიც ახასიათებთ. ამ თავში განვიხილავთ ზოგიერთ ამ საერთო საკითხს და ასევე გამოვყოფთ ზოგიერთ მნიშვნელოვან თავისებურებას.

რატომ სპეციალური ტრიბუნალი?

კონსტიტუციური კონტროლის წინააღმდეგობით სავსე ისტორიისა და მოსამართლეთა სამართალშემოქმედებისადმი ძლიერი უნდობლობის გათვალისწინებით არც ერთ ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნას არ ჰქონდა დიდი სურვილი საერთო სასამართლოებისათვის, თუნდაც მხო-

ლოდ უზენაესი სასამართლოებისათვის, მიეცა ისეთი დიდი ძალაუფლება, როგორც კონსტიტუციური კონტროლი და კანონმდებლობის გაუქმება იყო.² ეს ხომ ნამდვილად დიდი ძალა იქნებოდა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სამართლებრივი აქტების გაუქმებასთან ერთად კონსტიტუციური ტრიბუნალების უმეტესობა აღჭურვილი იყო ისეთი მნიშვნელოვანი უფლებამოსილებით, როგორიცაა ხელისუფლების განშტოებათა შორის დავების, ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტების, არჩევნების კანონიერებისა და მაღალი თანამდებობის პირთა იმპიჩმენტის საფუძვლიანობის განხილვა.

ამ საკითხზე გავლენა იქონია გერმანიისა და დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნების სპეციალურ საკონსტიტუციო სასამართლოებსა და მოსამართლეებთან დაკავშირებულმა გამოცდილებამ. 1990-იანი წლებისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნების უმრავლესობაში უკვე ათწლეულების განმავლობაში არსებობდა კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტი და თითქმის ყველგან ამ უფლებამოსილებას სპეციალური საკონსტიტუციო სასამართლო ახორციელებდა, რომელიც გამიჯნული იყო საერთო სასამართლოების სისტემიდან. ამასთანავე, ეს სპეციალური ტრიბუნალები წარმატებულად საქმიანობდნენ. აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ახალშექმნილ დემოკრატიებს იგივე სამოქალაქო სამართლებრივი ტრადიციები ჰქონდათ, რაც დასავლეთ ევროპელებს. საბჭოთა პერიოდის უდიდესი ათწლეულების შემდეგ ყველა ამ ქვეყანას დიდი სურვილი გაუჩნდა ერთიანი დიდი ევროპის ნაწილი გამხდარიყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ეს ქვეყნები არცთუ კარგად იცნობდნენ კონსტიტუციური კონტროლის ამერიკულ სისტემას. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი იყო, რომ ისინი ევროპულ მოდელს აირჩევდნენ.

ზოგიერთ ამ ქვეყანაში სპეციალური ტრიბუნალის შექმნა დამატებითი მიზეზებითაც იყო განპირობებული. ერთპალატიანი წარმომადგენლობითი ორგანოების შექმნამ წარმოშვა საკანონმდებლო უმრავლესობის დაბალანსების ალტერნატიული ინსტრუმენტების აუცილებლობა.³ ამ ამოცანიდან გამომდინარე, ამერიკული მოდელი, რომელიც არ ითვალისწინებს კონსტიტუციური სარჩელების (მათ შორის საკანონმდებლო უმცირესობების მიერ)⁴ წარდგენას, განსაკუთრებით შეუსაბამო აღმოჩნდა. საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კვაზისაკანონმდებლო ფუნქციის მინიჭებას სერიოზული თეორიული და პრაქტიკული სიძნელებები ახლდა თან. საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს მხოლოდ კანონსა და კონსტიტუციაზე დაყრდნობით, მაშინ როდესაც საკანონმდებლო ორგანო გადაწყვეტილებას იღებს ზოგად პოლიტიკურ დოქტრინებსა და პროგრამებზე

დაყრდნობით. სასამართლოსათვის ასეთი უფლებამოსილების მინიჭება ასევე საფრთხეს უქმნის მის ლეგიტიმურობას და აღიარებას, რადგან, თუ იგი აღიქვამს როგორც მეორე საკანონმდებლო პალატა, იგი „პოლიტიკურობის“ მოტივით თავდასხმის ობიექტი გახდება, იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ტრიბუნალი გადაწყვეტილებას მხოლოდ სამართლებრივ საფუძველზე მიიღებს.

საერთო სასამართლოთა მოსამართლეებისათვის გვერდის ავლა კონსტიტუციური კონტროლის სისტემის დამკვიდრებისას განპირობებული იმითაც, რომ სამოქალაქო სამართლის მოსამართლეების ბიუროკრატიული სიმხდალე ხელს უშლის მათ ფართოდ და შემოქმედებითად მიუდგნენ კონსტიტუციის განმარტებას. ევროპის საბჭოს 1993 წლის კვლევამ ეს საკითხი უფრო დელიკატურად განსაზღვრა:

„თუ სახელმწიფოს სურს თავისი სამართლის სისტემაში საკონსტიტუციო იურისდიქციის შემოღება და ეს პირველად ხორციელდება მის ისტორიაში ახალი კონსტიტუციის მიღების გამო, მიზანშეწონილია საკონსტიტუციო საკითხების გადაწყვეტა მიენდოს სპეციალურ ინსტიტუტს, რომელიც გარკვეულწილად საერთო სასამართლოებზე მაღლა იდგება. ამის მიზეზი ის არის, რომ ასეთ ქვეყნებში შეიძლება საერთო სასამართლოების მოსამართლეებს არ ჰქონდეთ სათანადო წერტნა გაელილი ან უბრალოდ არ იყვნენ კონსტიტუციური საკითხების გადაწყვეტას მიჩვეული.“

ახალი სასამართლოს ჩამოყალიბებას ტექნიკური მიზეზებიც ჰქონდა. პირველ რიგში, განსახილველი საკითხები – ხელისუფლება, კონსტიტუციურობა, ადამიანის უფლებები – უნდა გადაწყდეს საბოლოოდ და მუდმივად და სავალდებულო უნდა იყოს ყველასათვის. სამოქალაქო სამართალს კი ასეთი ფორმალური პრეცედენტული ეფექტი არ ახასიათებს, იგი მხოლოდ საქმის მონაწილე მხარეთა უფლებებს განსაზღვრავს.

კიდევ ერთი ფაქტორი, რომელმაც, როგორც ჩანს, საბოლოოდ განაპირობა სპეციალური ტრიბუნალის მოდელის არჩევა, ის არის, რომ ყველა ამ ქვეყანაში, ალბათ, უნგრეთისა და პოლონეთის გარდა, საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა კორპუსი ფაქტობრივად კომუნისტური რეჟიმის ნაწილი იყო, რამაც 1989 წლის შემდეგ გამოიწვია მათი დისკრედიტაცია და ხალხის მხრიდან მათდამი უნდობლობის ზრდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სპეციალური ტრიბუნალის ჩამოყალიბების იდეას ერთსულოვნად არ უჭერდნენ მხარს და ზოგან იგი გარკვეულ წინააღმდეგობებს წააწყდა. ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, ყოფილ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში, უზენაესი სასამარ-

თლო შეეცადა მიეღო საკონსტიტუციო კონტროლის იურისდიქცია, მაგრამ დამარცხდა. ეს ცდა ესტონეთში წარმატებით განხორციელდა, მაგრამ ეს განპირობებული იყო არა ფილოსოფიური, პოლიტიკური თუ ისტორიული ფაქტორებით, არამედ ეკონომიკურით.⁷ თუმცა, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ, ზოგ ქვეყანაში საერთო სასამართლოები მთლიანად არ ჩამოუშორებიათ კონსტიტუციური კონტროლის პროცესისაგან.

რას აკეთებს საკონსტიტუციო სასამართლო?

ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლოს ბუნება ვლინდება იმ საკითხთა წრეში, რომელსაც იგი განიხილავს, მის გადაწყვეტილებებში, სხდომების სიხშირესა და იმაში, თუ ვის აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის შეტანის უფლება. ამ საკითხთა უმრავლესობაში ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლო ძალიან განსხვავდება ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან.

განსახილველი საკითხები

სხვადასხვა ქვეყანას შორის არსებული განსხვავების მიუხედავად, იმ საკითხთა წრე, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების სფეროში შედის,⁸ შეიძლება შემდეგ ნაწილებად დაიყოს:

1. ეროვნული და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოთა⁹ მიერ მიღებული კანონების, დეკრეტებისა და სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხი, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, თუ ისინი ადამიანის უფლებებს ეხება,¹⁰
2. შიდა სამართლის ნორმების საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან შესაბამისობის საკითხი, როდესაც ასეთი ხელშეკრულებები კონსტიტუციურად შიდა კანონმდებლობაზე მაღლა დგას,¹¹
3. დავა კომპეტენციასა და სხვა საკითხებზე ეროვნულ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის, ასევე ეროვნულ ორგანოთა შორის,¹²
4. არჩევნებისა და რეფერენდუმის კონსტიტუციურობის საკითხები,¹³
5. პრეზიდენტისა და სხვა აღმასრულებელ მოხელეთა იმპიჩმენტისა და გადაყენების საკითხი,¹⁴
6. პოლიტიკური პარტიების კონსტიტუციურობის საკითხი.¹⁵

აღსანიშნავია, რომ ყველა სასამართლოს არა აქვს ჩამოთვლილი საკითხების განხილვის უფლებამოსილება, მაგრამ ყველას აქვს ამ საკითხთა გარკვეული ნაწილის განხილვის უფლება. ყველაზე გავრცელებუ-

ლი საკითხები, რომლებსაც საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს, არის ეროვნული კანონმდებლობის კონსტიტუციურობა, საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან მისი შესაბამისობა, საარჩევნო საკითხები და არაკომპეტენტურობისა თუ კანონდარღვევისათვის მაღალი თანამდებობის პირთა იმპიჩმენტი.¹⁶ ზოგიერთი საკონსტიტუციო სასამართლო აგრეთვე უფლებამოსილია განიხილოს ხელშეკრულების კონსტიტუციურობის საკითხი მხოლოდ მის რატიფიცირებამდე.¹⁷ საარჩევნო საკითხებში იურისდიქცია, რომელიც მოიცავს არჩევნების შედეგების შესახებ საჩივრების განხილვას,¹⁸ ზოგ შემთხვევაში ასევე ეხება რეფერენდუმსა და საკანონმდებლო ინიციატივას.¹⁹ რუმინეთში იგი აგრეთვე გულისხმობს არჩევნების შედეგების რეგულარულ დამტკიცებას.²⁰ გერმანიის მაგალითის მიხედვით, ზოგი სასამართლო ასევე განიხილავს პარტიებისა და სხვა გაერთიანებების კონსტიტუციურობის საკითხს²¹ და სწორედ მათ შეუძლიათ გადაწყვიტონ, უნდა მიეცეთ პარტიებსა და გაერთიანებებს არსებობის უფლება თუ არა.²²

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საკითხთა უმრავლესობის შემთხვევაში, საკონსტიტუციო სასამართლოს არა აქვს დისკრეციული უფლება უარი განაცხადოს გადაწყვეტილების გამოტანაზე, ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, რომელიც ფაქტობრივად მთლიანად აკონტროლებს განსახილველ საქმეთა რაოდენობას. ეს შეზღუდვა ეხმარება ევროპულ ტრადიციას, რომელიც იმდენად არ ენდობა მოსამართლეებს, რომ ასეთი დისკრეციული უფლებამოსილება მიანიჭოს.²³ კონცენტრირებული კონტროლის ევროპული სისტემის კიდევ ერთი თავისებურება ისაა, რომ, თუ საკონსტიტუციო სასამართლო არ გადაწყვეტს საკითხს, მაშინ მას ვერც ერთი სხვა სასამართლო ვერ გადაწყვეტს. ევროპისაგან განსხვავებით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, თუ უზენაესი სასამართლო უარს განაცხადებს საქმის განხილვაზე, შტატის უმაღლესი სასამართლო ან ფედერალური სააპელაციო სასამართლო გადაწყვეტს მას შესაბამისი ტერიტორიული იურისდიქციის მიხედვით.

შემდგომში ჩვენ ენახავთ, რომ არსებითად სასამართლოები ხშირად ცდილობდნენ სხვადასხვა საშუალებით თავი აერიდებინათ ზოგიერთი საქმის განხილვისათვის, მაგრამ, როგორც წესი, კონტინენტური პრაქტიკის შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა განიხილოს ყველა საკითხი, რომელიც დადგენილი პროცედურის დაცვით არის წარმოდგენილი.

გადაწყვეტილების ფორმები

გადაწყვეტილებები სამართლის ნორმების შესახებ

ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო არის ჩვეულებრივი უზენაესი სააპელაციო ინსტანცია, რომელიც, რამდენიმე განსაკუთრებული შემთხვევის გარდა,²⁴ შეზღუდულია სასამართლო დავებზე სააპელაციო საჩივრების განხილვით. თითქმის ყველა შემთხვევაში გადაწყვეტილებებს თან ერთვის კონკრეტულ მოსამართლეთა განმარტებითი ბარათი და განსხვავებული თუ საწინააღმდეგო მოსაზრება, რომლითაც მათ სურთ ხაზი გაუსვან თავიანთ პოზიციას. დავის გადაჭრა სასამართლოს ერთადერთი ლეგიტიმური მიზანია, ხოლო თუ წარმოიშვა კონსტიტუციური საკითხი, მას გადაწყვეტენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს აუცილებელია დავის გადასაჭრელად. სასამართლოს მიაჩნია, რომ კანონმდებლობის კონსტიტუციური კონტროლი იმდენად დელიკატური საკითხია, რომ კონსტიტუციურობის განხილვა უნდა მოხდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც დავის სხვაგვარად გადაწყვეტა შეუძლებელია.²⁵

ევროპის ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები, ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლოსაგან განსხვავებით, არ განიხილავენ და არ წყვეტენ კონკრეტულ ფაქტობრივ დავებს – ეს საერთო სასამართლოების ფუნქციაა. „სუციალური საკონსტიტუციო სასამართლოების შექმნის მიზანი იყო ისეთი კონსტიტუციური საკითხების გადაწყვეტა, რომლებიც შეიძლება წამოიჭრას მრავალ სხვადასხვა კონტექსტში, რასაც არაფერი აქვს საერთო ჩვეულებრივ დავებთან.“

საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში ჩვეულებრივი დავები მხოლოდ ერთ შემთხვევაში იჩენს თავს: როდესაც საერთო სასამართლო საქმის განხილვისას კონსტიტუციურ საკითხს აწყდება. ასეთ შემთხვევაში იგი შეიძლება ვალდებულიც იყოს ამ საკითხით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართოს. ასეთი მიმართვები ახლა საკმაოდ გავრცელებულია დასავლეთ ევროპაში. როგორც აღინიშნა, გერმანიის, იტალიისა და ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოები „მოქმედებენ როგორც უზენაესი სასამართლოები და იურისდიქციის მეოთხე ინსტანციად გვევლინებიან.... რომლებიც განიხილავენ საერთო სასამართლოების გადაწყვეტილებებს.“²⁶ ასეთი მიმართვები აღმოსავლეთ ევროპაში ჯერ კიდევ იშვიათობაა.

მაგრამ, დასავლეთ ევროპაშიც საკონსტიტუციო სასამართლო არ ასრულებს ჩვეულებრივი სააპელაციო სასამართლოს როლს, რადგან იგი არ იღებს მთლიან საქმეს საერთო სასამართლოსაგან და არ

აგრძელებს მხარეთა შორის დავის განხილვას. ამის ნაცვლად იგი მხოლოდ წყვეტს საკითხს, შეესაბამება თუ არა სადავო ნორმა თუ მოქმედება კონსტიტუციას. ეს გადაწყვეტილება, რომელსაც მთლიანად სამართლებრივი საფუძველი აქვს, გადაეგზავნება უკან საერთო სასამართლოს, რომელიც იყენებს მას როგორც არსებული დავის გადაწყვეტის სამართლებრივ საფუძველს.²⁷

კონსტიტუციის განმარტება

პარლამენტის წევრების, პრეზიდენტის ან მთავრობის მიმართვის საფუძველზე საკონსტიტუციო სასამართლომ ყოველგვარი კანონისა თუ სხვა ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის განხილვის გარეშე შეიძლება განმარტოს კონსტიტუციური დებულებები.²⁸ ეს მნიშვნელოვნად განასხვავებს მათ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან, რომელსაც არა აქვს კონსტიტუციის „განმარტების“ დამოუკიდებელი უფლება. მას შეუძლია კონსტიტუცია განმარტოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც იღებს გადაწყვეტილებას კონკრეტულ საქმეზე.²⁹ ევროპულ სისტემაში ასეთი სახის მიმართვას პასუხი უნდა გაეცეს იმ შემთხვევაშიც კი, თუ არ არსებობს მოქმედ კანონმდებლობასთან დაკავშირებით დავა ან საერთო სასამართლოსაგან მიღებული მიმართვა. საკითხი აბსოლუტურად აბსტრაქტულად იხილება. ასეთი გადაწყვეტილების გამოტანა ხდება კონსტიტუციური ნორმის ტექსტზე დაყრდნობით იმის გარკვევის გარეშე, თუ როგორ ხდება მისი გამოყენება სამართლის სხვა ნორმასთან მიმართებაში (რაც თავისთავადაც აბსტრაქტული საკითხია) და სადავო საკითხის იმ სოციალური თუ ეკონომიკური კონტექსტის გაუთვალისწინებლად, რომელზე დაყრდნობითაც ყველა სხვა შემთხვევაში მიიღება გადაწყვეტილება. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით მიღებული გადაწყვეტილება შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს მხოლოდ ნორმის ტექსტზე დაყრდნობით მიღებული გადაწყვეტილებისაგან, რადგან, როდესაც სასამართლო დაინახავს, თუ როგორ მოქმედებს კანონი რეალურად, შეიძლება იგი მხოლოდ ტექსტის შინაარსს არ დაეყრდნოს და სრულიად განსხვავებული გადაწყვეტილება გამოიტანოს. და მართლაც, აბსტრაქტული საკითხის განხილვისას ხშირად სასამართლოს არა აქვს მხარეთაგან რაიმე დახმარების მიღების საშუალება (სამართლებრივი არგუმენტები, ფაქტების ინტერპრეტაცია) იმისათვის, რომ საკითხები გარკვეულ ჩარჩოში მოაქციოს და გამოკვეთოს.

კონსტიტუციის განმარტების სამართლებრივი ვალდებულება სახელმწიფო მოხელეთა იმ ჯგუფის წარდგინების საფუძველზე, რომელ-

საც აქვს კონსტიტუციური სარჩელით სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება,³⁰ არის საკონსტიტუციო სასამართლოების განსაკუთრებული მისიის ნათელი მანიფესტაცია, რომელიც გულისხმობს სახელმწიფო მოხელეთათვის დახმარების გაწევას იმ მიზნით, რომ მათ კანონშემოქმედებითი და სხვა მმართველობითი ფუნქციები კანონისა და კონსტიტუციის შესაბამისად განახორციელონ. ამგვარი განმარტებების ერთ-ერთი მიზანია კონსტიტუციური პრობლემების წარმოშობამდე მათი თავიდან აცილება. განმარტების უფლებამოსილება საკონსტიტუციო სასამართლოს ასევე აძლევს საშულებას კონსტიტუციური დოქტრინის განვითარებით „შექმნას“ კონსტიტუცია მაშინაც კი, როდესაც არ არსებობს კონკრეტული დავა.³¹

კანონმდებლობის ხარვეზები

კიდევ ერთი უფლებამოსილება, რომელიც ბევრმა ქვეყანამ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიანიჭა, არის საქმის განხილვის დროს³² ან თვით სასამართლოს ინიციატივით კანონმდებლობაში ისეთი ხარვეზის აღმოჩენა, როდესაც, მიუხედავად კონსტიტუციის მოთხოვნისა, კანონმდებლობაში არ არსებობს კონკრეტული სათანადო ნორმა. ეს ფუნქცია სასამართლოს საკანონმდებლო პროცესის უშუალო მონაწილედ აქცევს, რადგან იგი სთავაზობს ან მოითხოვს კანონმდებლისაგან კონკრეტული ნორმის მიღებას. ამ საკითხთან დაკავშირებული კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემა არის მისი აღსრულება: საკანონმდებლო ორგანომ შეიძლება უარი განაცხადოს მის შესრულებაზე ან, როგორც ეს უნგრეთში მოხდა, პოლიტიკურად ძნელად შესასრულებლად მიიჩნიოს. საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ სასამართლოს გადაწყვეტილების შეუსრულებლობამ შეიძლება შელახოს სასამართლოს პრესტიჟი, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ასეთი რამ ჯერ არ მომხდარა. ყოველივე ამის მიუხედავად, პოლონეთის პირველი საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მოსამართლეები ძალიან შეაწუხა ამ უფლებამოსილებამ, რადგან, როგორც ერთ-ერთი მოსამართლე აღნიშნავს, მათი წინადადებები საერთოდ არ გაიზიარა კანონმდებელმა. უნგრეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ტელევიზიისა და უმცირესობების შესახებ კანონების მიღებისა და ადმინისტრაციული სასამართლოს შემოღების მოწოდება ინსტრუქციული ხასიათისაა და მას უფრო დეტალურად ქვემოთ განვიხილავთ. აქ იმის თქმას დავჯერდებით, რომ ეს უფლებამოსილება ზოგ შემთხვევაში შეიძლება საჭიროც იყოს, მაგრამ ზოგჯერ იგი გარკვეულ პრობლემებსაც წარმოშობს.

პრევენციული კონტროლი

ზოგიერთმა ახალმა საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელმაც გაიზიარა ფრანგული საკონსტიტუციო საბჭოს მოდელი, მიღებული საკანონმდებლო აქტის ძალაში შესვლამდე კონტროლის უფლება მიიღო. ეს არის ე.წ. *a priori* კონტროლი, რომელზეც ადრე გვექონდა ლაპარაკი.³³ საფრანგეთში ეს კონტროლი ზორციელდება მას შემდეგ, რაც კანონს მიიღებს ეროვნული ასამბლეა, მაგრამ იგი ჯერ არ არის ამოქმედებული. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტის 1-ლი მუხლის 1-ლი ნაწილის „ა“ პუნქტი სასამართლოს უფრო ადრე ჩარევის უფლებას აძლევს. ამ მუხლის მიხედვით, „პარლამენტს, მის კომიტეტს ან ორმოცდაათ წევრს“ შეუძლია მოსთხოვოს უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს პარლამენტის მიერ მიღებული, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი კანონების, პარლამენტის სხვა აქტების, პარლამენტის რეგლამენტისა და უნგრეთის საერთაშორისო ხელშეკრულებების წინასწარი განხილვა მათი კონსტიტუციასთან შესაბამისობის დასადგენად. სასამართლომ ეს დებულება ფრანგული მოდელის მსგავსად განმარტა და უარი თქვა ისეთი აქტების განხილვაზე, რომელიც ჯერ არ ჰქონდა პარლამენტს მიღებული.

პრევენციული (*a priori*) კონტროლი ზრდის საკონსტიტუციო სასამართლოს პოლიტიზებულობას. იგი უფრო ადვილად ააშკარავებს საკონსტიტუციო სასამართლოს მხრიდან საკითხისადმი პოლიტიკურ მიდგომას, რადგან, როგორც საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს ყოფილმა პრეზიდენტმა რობერტ ბადინტერმა აღნიშნა, ასეთ კონტროლს უმალვე მოჰყვება პოლიტიკური კონფლიქტი.³⁴ ამასთან, ამ უფლებამოსილების განხორციელებით საკონსტიტუციო სასამართლო ებმება საკანონმდებლო პროცესში მისი მიმდინარეობის დროს.

პრევენციული კონტროლის მხარდამჭერი და საწინააღმდეგო არგუმენტები ძალიან კარგად და საფუძვლიანად ჩამოაყალიბა და გაანალიზა ჰელმუტ შტაინბერგერმა, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა წევრმა, ეროპის კომისიისათვის წარდგენილ კვლევაში „დემოკრატია ეროპის საბჭოს სამართლის მეშვეობით“.³⁵ ძირითადი შედეგი ნათელია: პრობლემური საკითხების ადრეულად გადაჭრა უზრუნველყოფს „სამართლებრივ უსაფრთხოებას“.³⁶ ეს შეიძლება განსაკუთრებით საჭირო იყოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან მიმართებაში. ძირითადი უარყოფითი მხარე უკვე აღინიშნა: კანონის ეკონომიკური და სოციალური ეფექტი არ არის გარკვეული, განსაკუთრებით, თუ ვითარება ცვალებადია და გადაწყვეტილება მიიღება მოკლე დროში.³⁷ თავის, როგორც გერმანიის ფედერალური საკონსტი-

ტუციო სასამართლოს წევრის, გამოცდილებაზე დაყრდნობით შტაინბერგერი აღნიშნავს, რომ:

სასამართლოს გადაწყვეტილება კანონთა კონსტიტუციურობის შესახებ გარკვეულ დისტანციაზე უნდა იყოს იმ ყოველდღიური არგუმენტებისაგან, რომლებიც თან ახლავს კანონმდებლობის შექმნის პოლიტიკურ პროცესს. გადაწყვეტილების ხარისხის გარკვევას დრო სჭირდება. ...სოციალური და ეკონომიკური გარემოებები, რომელთა მოგვარებაც იყო კანონის თავდაპირველი მიზანი, ჩვენს საზოგადოებაში შეიძლება იმდენად შეიცვალოს, რომ ძალაში შესული კანონით უკანონო შედეგები მივიღოთ, რაც კედარ გაამართლებს მის კონსტიტუციურობას.³⁸

პრევენციული კონტროლი ასევე აუფერულებს ხელისუფლების დანაწილებას. როდესაც სასამართლო უარყოფს კანონს, რომელიც ჯერ ძალაშიც არ შესულა, და, როგორც წესი, თავისი მოქმედების მიზეზებსაც ხსნის, ის ფაქტობრივად რჩევას აძლევს საკანონმდებლო ორგანოს საკანონმდებლო პროცესის პერიოდში. სწორედ ეს იყო კელზენის მიზანი და ამიტომაც უწოდა მან საკონსტიტუციო სასამართლოს „ნეგატიური კანონმდებელი“ და „საკანონმდებლო დამხმარე“.

ამრიგად, პრევენციულმა (*a priori*) კონტროლმა შეიძლება დაარღვიოს საკანონმდებლო პროცესისაგან სასამართლოს იზოლირების პრინციპი, რაც ასე მნიშვნელოვანია ხელისუფლების დანაწილების სისტემისათვის, რადგან იგი საკონსტიტუციო სასამართლოს აქცევს მიმდინარე საკანონმდებლო პროცესის აქტიურ მონაწილედ. ყველა ან ზოგიერთი ჯერ კიდევ აუმოქმედებელი კანონის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილების გამოტანა ფაქტობრივად საკანონმდებლო ორგანოსათვის კანონმდებლობის შეცვლის ბრძანებაა, რომელიც ხშირად იმ მინიშნებებსაც კი შეიცავს, თუ როგორ უნდა შეიცვალოს იგი. ასეთი გადაწყვეტილებებით საკონსტიტუციო სასამართლო შეიძლება ჩაბმული აღმოჩნდეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას შორის გაჩაღებულ პოლიტიკურ ბრძოლაში. თუმცა ასეთი პრობლემები საკმაოდ ხშირად წამოიჭრება უფრო გვიანაც, მას შემდეგ, რაც კანონშემოქმედი ორგანოები დაასრულებენ საკანონმდებლო პროცესის თავიანთ ნაწილს და სასამართლო კი გამოიტანს უკვე ძალაში შესული კანონის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებას.³⁹

მიმართვის (სარჩელის წარდგენის) უფლება

აბსტრაქტული კონტროლის არსი, რომელიც სათავეს იღებს კანონმდებლობის კონსტიტუციურობის სასამართლო კონტროლის ცნების სიღრმეებიდან, ასევე ხსნის იმ განსხვავებულ მიდგომებს, რომლებიც დაკავშირებულია საკითხთან, თუ ვის აქვს კონსტიტუციური სარჩელის წარდგენის ანუ მიმართვის უფლება. განსხვავება ამერიკული სისტემის შეზღუდულობასა და კონტინენტური სისტემის ყოველმომცველობას შორის, განსაკუთრებით კი სახელმწიფო მოხელეებთან დაკავშირებით, უზარმაზარია.

ამერიკული კანონმდებლობა მიმართვის (სარჩელის წარდგენის) უფლების შესახებ, რომელმაც რამდენიმე ეტაპი გაიარა, ტრადიციულად ეფუძნება მე-19 საუკუნის სასამართლო საქმის მოდელს: უმეტეს შემთხვევაში არსებობს ორი მოწინააღმდეგე მხარე, რომელთაგან ერთ-ერთი აცხადებს, რომ ზიანი მიაღდა მეორე მხარისაგან და ითხოვს სასამართლოს მეშვეობით ზიანის ანაზღაურებას. უმეტესად ეს მოდელი კვლავ არსებობს, მიუხედავად იმისა, რომ პროგრესული ნაბიჯები გადაიღდა თანამედროვე სამართალწარმოებაში, რომელიც დღეს ზშირად ყურადღებას ამახვილებს საზოგადოებრივი ინტერესის საკითხებზე.⁴⁰ ამასთან, ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესმა სასამართლომ ამ ბოლო დროს უარყო ხელისუფლების დანაწილების თეორიიდან მომდინარე ტრადიციული შეხედულებები სარჩელის წარდგენის მოთხოვნებთან დაკავშირებით და შემოიღო დამატებითი საკონსტიტუციო მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც, წინასწარვე ნათელი უნდა იყოს, რომ მოპასუხემ პირდაპირი ზიანი მიაყენა მოსარჩელეს და რომ მოსარჩელის სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილების შემთხვევაში „ეს დანაკარგი ანაზღაურდება“.⁴¹

სასამართლომ ჩამოაყალიბა კიდევ ერთი მოთხოვნა, რომელიც ეყვარება ე.წ. „გონებრივ“ (prudential) შეხედულებებს: მოსარჩელის ზიანი უნდა იყოს სპეციფიკური კონკრეტულად მისთვის და არა ზოგადად კვლასათვის და უფლება, რომლის დარღვევასაც იგი მიუთითებს, უნდა იყოს მისი და არა მესამე მხარისა.⁴² ასეთი მოთხოვნების დადგენით აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ მნიშვნელოვანი სამართლებრივი წინააღმდეგობები შეუქმნა იმ მოსარჩელებს, რომლებსაც სურთ მიიღონ ფედერალური სასამართლოს გადაწყვეტილება სახელმწიფოს ოფიციალური მოქმედებების კონსტიტუციურობისა და კანონებთან შესაბამისობის თაობაზე.

ევროპული მიდგომა მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. ევროპის კონსტიტუციების თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლო ხელმისაწ-

ვლოშია იმათთვის, ვისაც საამისოდ აქვს ყველაზე მეტი ინტერესი და საუკეთესო შესაძლებლობა. ესენი არიან ოპოზიციური უმცირესობების წევრები და სხვა სახელისუფლებო სუბიექტები, რომლებიც უკმაყოფილო არიან სახელმწიფო მოხელეთა, მთავრობისა თუ საკანონმდებლო უმრავლესობის საქმიანობით. რუსეთის კონსტიტუციაში მოცემული სახელმწიფო ორგანოთა და თანამდებობის პირთა სია, რომელთაც აქვთ საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის წარდგენის უფლება, ტიპურია:

რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი, ფედერაციის საბჭო, სახელმწიფო სათათბირო, ფედერაციის საბჭოს ან სახელმწიფო სათათბიროს წევრებისა და რუსეთის ფედერაციის მთავრობის ერთი მეხუთედი, რუსეთის ფედერაციის უზენაესი სასამართლო, რუსეთის ფედერაციის უმაღლესი საარბიტრაჟო სასამართლო, რუსეთის ფედერაციის წევრი ტერიტორიული ერთეულების საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები.⁴³

საკანონმდებლო ორგანოთა წევრებისა და სხვა მოხელეთა ევროპული პრივილეგირებული მიდგომისაგან განსხვავებით, ამერიკის შეერთებული შტატების კანონმდებლობა ფაქტობრივად შეუძლებელს ხდის საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა მიერ სამართლებრივი აქტის კანონიერების ეჭვქვეშ დაყენებას, მიუხედავად იმისა, იგი უმცირესობიდან მომდინარეობს თუ უმრავლესობიდან.⁴⁴ ამ შეზღუდვის მიზეზები ნათელია – პოლიტიკური დებატებისაგან სასამართლოს შეძლებისდაგვარად ჩამოცილება, რათა შენარჩუნდეს სასამართლოების, როგორც მართლმსაჯულების ორგანოების და არა პოლიტიკური ინსტიტუტების, ხასიათი იმ მრავალი პოლიტიკური ხასიათის საკითხთა გათვალისწინებით, რომლებსაც ისედაც იხილავს საკონსტიტუციო სასამართლო.

ევროპელები უფრო ღიად უდგებიან საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღების პოლიტიკურ ასპექტებს, თუმცა, ალბათ, ისინი ძალიან შორს მიდიან სხვა მიმართულებით, როდესაც მოუწოდებენ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებს მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს მათი დავის გადასაწყვეტად. ამით კი სასამართლო მუდამ წინააღმდეგობრივ ვითარებაშია და ხშირად თავისი გადაწყვეტილებით ერთ-ერთი მხარის უკმაყოფილებას იწვევს.

თავიდან ეს ყოველთვის ასე როდი იყო. 1920-29 წლებში ჩეხოსლოვაკიის საკონსტიტუციო სასამართლო (პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო) სარჩელის აღძვრის უფლებას ანიჭებდა მხოლოდ იმ სახელმწიფო ორგანოებს, რომელთაგან სასამართლოსათვის მიმართვის ალბათობა ძალიან მცირე იყო. ეს იყო უმაღლესი სასამარ-

თლოები და საკანონმდებლო პალატები. სარჩელის წარდგენა შეიძლებოდა კანონის მიღებიდან პირველი სამი წლის განმავლობაში. ამ ნორმის მიზანი იყო მომავალი საკანონმდებლო უმრავლესობისათვის (რომელსაც განსახვევებული ან საწინააღმდეგო აზრი შეიძლება ჰქონოდა) მისი წინამორბედი პარლამენტარების მიერ მიღებულ კანონთა ეჭვქვეშ დაყენების რაც შეიძლება შეზღუდული შესაძლებლობის მიცემა. ამის გამო, ჩეხოსლოვაკიაში ფაქტობრივად არ წარდგენილა სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ, რადგან საკანონმდებლო უმრავლესობას არ ჰქონდა არავითარი სტიმული, ეჭვქვეშ დაეყენებინა საკუთარი ნაშრომი. რაც შეეხება სხვა ზემდგომ სასამართლოებს (უზენაეს, ადმინისტრაციულ, საარჩევნო და სხვ.), რომელთაც ასევე ჰქონდათ სარჩელის წარდგენის უფლება, ისინიც პასიურობდნენ, რადგან არ სურდათ კონკურენტი ინსტიტუტის უფლებამოსილების ამოქმედება.⁴⁵

სარჩელის წარმდგენ პირთა წრის გაფართოება შესაძლებელია ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლოს ომამდელი პასიური ტრიბუნალიდან დღევანდელ აქტიურ ინსტიტუტად გარდაქმნის საქმეში უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი იყოს.⁴⁶ უმცირესობისათვის კანონის კონსტიტუციურობის საკითხის წამოჭრის უფლების მინიჭება მის ძალაში შესვლამდე ან ნებისმიერ დროს სათავეს იღებს ავსტრიელი გეორგ ელინგის 1885 წელს გამოთქმული იდეიდან, რომელის მიხედვითაც, იმპერიის სასამართლოს (*Reichsgerichts*) უნდა ჰქონოდა კანონის კონსტიტუციურობის გადაწყვეტის უფლება და რომ პარლამენტის მცირე ჯგუფებს უნდა ჰქონოდათ სარჩელის წარდგენის უფლება. 1928 წელს პანს კელზენმაც მსგავსი წინადადება წამოაყენა. იდეა საბოლოოდ მიიღეს და აღიარეს გერმანიის 1949 წლის ძირითადი კანონით, რომლითაც ბუნდესტაგის ერთ მესამედს საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის სარჩელის წარდგენის უფლება მიენიჭა. მსგავსი რამ ავსტრიაში 1975 წლამდე არ განხორციელებულა.⁴⁷ ამ გზას მიჰყვა ყველა ყოფილი კომუნისტური ქვეყნის საკონსტიტუციო სასამართლო და თუმცა ამან სასამართლოში უამრავი პოლიტიკური საკითხი წამოჭრა, არჩევანის მიზეზი ღიად და ამაყად ცხადდებოდა: „უმრავლესობისაგან უმცირესობის დაცვა“.⁴⁸

აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებში პრეზიდენტისათვის სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ ასევე მნიშვნელოვნად განაპირობა საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის პოლიტიკურად მგრძობიარობა.⁴⁹ პრეზიდენტებს ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში ხშირად კონფრონტაციული დამოკიდებულება ჰქონდათ საკანონმდებლო უმრავლესობასა და პრემიერ-მინისტრებთან, განსაკუთრებით კი უნგრეთ-

ში, პოლონეთში, სლოვაკეთში, ბულგარეთსა და რუსეთში. როგორც პრეზიდენტი სათვის, ისე უმცირესობისათვის სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ საკონსტიტუციო სასამართლოები პოლიტიკური ბრძოლის კონსტიტუციური ასპექტების მსაჯულებად გადააქცია. ხანდახან ეს განპირობებული იყო იმით, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, კონსტიტუციები მიიღეს როგორც დემოკრატიული და ლიბერალური ტრანსფორმაციის ნაწილი, მაგრამ საზოგადოების ავტორიტარულმა ელემენტებმა მაინც შეინარჩუნეს ხელისუფლების დიდი ნაწილი. ამ ავტორიტარული მიდგომის ჩამოყალიბებასა და ძალის მოკრებასთან ერთად ისინი იყენებდნენ ისეთ საშუალებებს, რომლებიც შეუთავსებელი იყო კონსტიტუციის ტექსტსა და იდეასთან. პრეზიდენტები, მეორე მხრივ, რომლებიც ხშირად ყოფილი დისიდენტები იყვნენ, ეჭვქვეშ აყენებდნენ ამ საშუალებებს და ხშირად მიმართავდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოებს. ამის შედეგად პრემიერ-მინისტრებმა სლოვაკეთში, უნგრეთსა და ბულგარეთში, რომლებმაც საკონსტიტუციო სასამართლოში წააგეს დავები პრეზიდენტის წინააღმდეგ, ბრალი დასდეს მოსამართლეებს „პოლიტიკურობასა“ და მიკერძოებაში.

ეს მდგომარეობა შეიძლება თავდაპირველი კონცეფციის შესაბამისად მივიჩნიოთ, რომლის მიხედვითაც საკონსტიტუციო სასამართლო უმრავლესობისათვის შემაწუხებელია, რადგან უზრუნველყოფს მათ კონსტიტუციის ფარგლებში მოქცევას. თუმცა აქ პრობლემა ისაა, რომ „კონსტიტუციური ფარგლები“ ძალიან მოძრავია. მეტად იშვიათია ისეთი შემთხვევა, როდესაც კონსტიტუციის ტექსტი მკაფიოდ და ზუსტად განსაზღვრავს ასეთ საკითხებს, რადგან საკითხები, რომლებიც ნათელი და გასაგებია, ფაქტობრივად არ ხვდება საკონსტიტუციო სასამართლოში.⁵⁰ ხშირად საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა აწონდაწონოს პოლიტიკური შეხედულებების ფართო სპექტრი, რომელიც მოიცავს წინააღმდეგობრივ მორალურ, სოციალურ და ფილოსოფიურ შეხედულებებს. აქედან გამომდინარე, აღმოსავლეთ ევროპის ამ ახალ სასამართლოებს ხშირად აქვთ გადამწყვეტი გავლენა წინააღმდეგობრივ საკითხებზე. დამარცხებული პოლიტიკური ჯგუფების მიერ აღძრულ საქმეებზე სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების ხასიათი და გავლენა ზრდის საკონსტიტუციო სასამართლოების პოლიტიზების საფრთხეს და ძირს უთხრის მათ ლეგიტიმურობას.⁵¹

როგორც ჩანს, დასავლეთ ევროპაში ეს პოლიტიზება არ არის სერიოზული პრობლემა. საფრანგეთის გარდა ასეთი „ასტრაქტული“ სარჩელები სასამართლოს მცირე რაოდენობით წარედგინება.⁵² გერმანიაში ფაქტობრივად მოხდა საკანონმდებლო პროცესის ე.წ. „გასასა-

მართლობა”, სადაც საპარლამენტო უმრავლესობა და უმცირესობა ერთად მუშაობს კონსტიტუციური სარჩელების თავიდან ასაცილებლად, რაც, ალბათ, განპირობებულია საკანონმდებლო ორგანოს შიშით, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო გააუქმებს კანონს.⁵³ უფრო გამწვავებული პოლიტიკური ვითარების გამო აღმოსავლეთ ევროპის ახალ დემოკრატიებში ასეთი წინასწარი ჰარმონიზაცია ჯერ არ მომხდარა. საკანონმდებლო უმცირესობები და პრეზიდენტები თავს არ იკავებენ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვისაგან იმ შემთხვევებში, როცა უმრავლესობა მიიღებს კანონს, რომელსაც ისინი ეწინააღმდეგებინან. ამდენად, ამ ახალ ინსტიტუტებს, რომლებიც ისეთ სახელმწიფოებში ჩამოყალიბდნენ, რომლებსაც მთელი საუკუნის მანძილზე არ უცხოვრიათ კანონის უზენაესობის რეჟიმში, მოუწიათ ძალიან დელიკატური საკითხების გადაწყვეტა.

სარჩელის წარდგენის უფლების შესახებ დებულებები არ არის იდენტური ყველა სახის სარჩელისათვის. ჯერჯერობით კანონებისა და დეკრეტების გამოქვეყნებამდე პრევენციული (*a priori*) სარჩელის წარდგენის უფლების მქონე პირთა წრე შემოიფარგლება მხოლოდ სახელმწიფო მოხელეებით. განსხვავებული მდგომარეობაა ამოქმედებულ კანონებსა და პრომულგირებულ აქტებთან დაკავშირებით, სადაც ზოგიერთი კონსტიტუცია სარჩელის წარდგენის უფლებას კერძო პირებსა და საერთო სასამართლოებსაც ანიჭებს. ამის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება ისიც იყოს, რომ სანამ კანონი ამოქმედდება, მას არა აქვს არავითარი ეფექტი. თუმცა რეალურად ეს ყოველთვის ასე არ არის. კანონმდებლობის ნაწილს, განსაკუთრებით, თუ მან უკვე გაიარა პარლამენტი, მაგრამ არ არის პრომულგირებული, შეუძლია მნიშვნელოვნად დაძაბოს, გააუარესოს არსებული ან მოსალოდნელი ურთიერთობები და არსებითი გავლენა მოახდინოს მოქმედ პირთა საქმიანობაზე.

თუ რომელიმე ქვეყანაში პრევენციული (*a priori*) კონტროლი არის კონსტიტუციური კონტროლის ერთადერთი საშუალება, მაშინ სარჩელის აღძვრის უფლება უნდა მიეცეთ კარძო მხარეებსაც, რადგან ხშირია შემთხვევები, როდესაც თვით საკანონმდებლო უმცირესობაშიც კი არ არიან საკმარისი წევრები, რომლებიც მოცემული კონკრეტული საკითხით იქნებიან დაინტერესებული. ზოგ შემთხვევაში შეიძლება რომელიმე წევრი დაინტერესებულიც კი იყოს საკითხით, მაგრამ უბრალოდ უყურადღებობის ან გადატვირთვის გამო გამორჩეს იგი. ასეთი შემთხვევა განსაკუთრებით ხშირი შეიძლება იყოს მაშინ, როდესაც კანონმდებლობა ეხება ეთნიკურ ან რელიგიურ უმცირესობებს, არაპოპულარულ ინდივიდებს ან ჯგუფებს, ან ზოგადად ადამიანის უფლებებს. კანონები ბოშების წინააღმდეგ წარმოადგენს ასეთ თანამედროვე

მაგალითს. ამდენად, ისეთ ქვეყნებში, სადაც საფრანგეთის მსგავსად პრევენციული კონტროლი არის კონსტიტუციური კონტროლის ერთადერთი საშუალება, თუ არ არსებობს კერძო სარჩელის წარდგენის უფლება, მაშინ უსამართლო საკანონმდებლო აქტები, რომელთა კონსტიტუციურობის საკითხი ეჭვქვეშ დგას, შეიძლება მთლიანად გადაურჩეს საგულდაგულო გამოკვლევას.⁵⁴

იქ, სადაც გათვალისწინებულია ე.წ. „შემდგომი კონტროლი“ (ანუ კანონის კონსტიტუციურობის შემოწმება მისი ძალაში შესვლის შემდეგ), საწყის ეტაპზევე სასამართლოს წინასწარი ინტერვენცია კერძო მხარის მიმართებით არ არის საჭირო და იგი ფაქტობრივად არც ერთ ქვეყანაში არ არსებობს.⁵⁵ ასეთ შემთხვევაში კერძო ინდივიდებისათვის პრევენციული კონტროლის მოთხოვნით სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ შეიძლება გამოიწვიოს ბევრი ზედაპირული და დაუსაბუთებელი საქმის მოზღვაება, რაც ისედაც გადატვირთულ სასამართლოებს კიდევ უფრო გაურთულებს საქმეს.

შემდგომი (*a posteriori*) კონტროლი: კონკრეტული, პროცესუალური და „შემოქმედებითი“

ზოგადი მიმოხილვა

უფრო გავრცელებულია უკვე მოქმედი კანონების, ბრძანებულებებისა და დეკრეტების კონსტიტუციური კონტროლი. ეს კონტროლი, როგორც წესი, არ ვრცელდება რატიფიცირებულ ხელშეკრულებებზე, რადგან ამან შეიძლება შეარყიოს ან გაართულოს ურთიერთობა, რომელიც უკვე ჩამოყალიბებულია სხვა სახელმწიფოებსა და ორგანიზაციებთან და რომელიც გასულია ერთი სახელმწიფოს და მისი სასამართლოს კონტროლიდან.⁵⁶ ასეთ შემთხვევაში შეიძლება შეიქმნას სრულიად ანომალური ვითარება, როდესაც კონსტიტუციის საწინააღმდეგო ხელშეკრულება კვლავაც ძალაში რჩება და კონსტიტუციის საწინააღმდეგო სამართლებრივი ნორმები განსაზღვრავს ოფიციალური და საზოგადოებრივი ქცევის წესებს. ეს მაშინ, როდესაც, საერთაშორისო ხელშეკრულებები ნორმათა იერარქიაში, როგორც წესი, ეროვნული კონსტიტუციის ქვემოთ დგას.⁵⁷

შემდგომი (*a posteriori*) კონტროლი ხასიათდება პრევენციული (*a priori*) კონტროლის დადებითი და უარყოფითი მხარეების ნარევით. ამ შემთხვევაში სასამართლოს უკეთესი საშუალება აქვს განსაჯოს, როგორ მუშაობს კანონი თუ ბრძანებულება რეალურ ცხოვრებაში, რათა

მისი კონტროლი არ იყოს აბსტრაქტული და მხოლოდ ტექსტის გადასინჯვით არ შემოიფარგლებოდეს. ამასთან, თუ ხალხი ემორჩილება და ასრულებს კანონს, სასამართლოს უფრო გაუჭირდება მისი გაუქმება.

მორე მხრივ, თუ ამოქმედებული კანონის კონტროლი დიდი ხნით გადაიდო, ამან შეიძლება გამოიწვიოს არსებული ან დაგეგმილი ურთიერთობის დესტაბილიზაცია და შეარყიოს სამართლებრივი უსაფრთხოება.⁵⁸ ზოგჯერ კონტროლის გადადება კანონის ძალაში შესვლამდე შეიძლება მხოლოდ მცირე სიკეთე მოგვეტანოს, თუ საკონსტიტუციო სასამართლო კანონს ძალაში შესვლისთანავე განიხილავს, რაც საკმაოდ ხშირია. ამ შემთხვევაში კონტროლი ისეთივე აბსტრაქტული, სოციალურ და ეკონომიკურ გარემოს მოწყვეტილი და პოლიტიკურად მიკერძოებული შეიძლება გახდეს, როგორც ეს პრევენციული კონტროლის შემთხვევაში ხდება ხოლმე.⁵⁹ დესტაბილიზაცია შეიძლება განსაკუთრებით გამწვავდეს, თუ გადაწყვეტილებას მიეცემა უკუმოქმედების ძალა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც იგი ეხება კანონებს, რომლებიც მიიღო წინა რეჟიმმა ახალი კონსტიტუციის ამოქმედებამდე. ასეთი დესტაბილიზაციის თავიდან ასაცილებლად, ზოგიერთმა სახელმწიფომ არჩია გადაწყვეტილებებს ჰქონოდა შეზღუდული უკუმოქმედების ძალა, რათა არ გამწვავებულიყო უკვე ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ურთიერთობები.⁶⁰

სარჩელის წარდგენის უფლება შემდგომი (*a posteriori*) კონტროლის მიზნით

სუბიექტები. კანონმდებლობის შემდგომი კონტროლის მიზნით სარჩელის წარდგენის უფლება აქვთ არა მარტო ზემოაღნიშნულ სუბიექტებს და გარკვეულ საპარლამენტო ორგანოებს, არამედ სხვა სუბიექტებსაც, იმისდა მიხედვით, თუ საიდან წარმოიშვა დავა.⁶¹ მაგალითად, პოლონეთში, სადაც სახალხო დამცველს აქვს საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის სარჩელით მიმართვის უფლება, ევა ლეტოვსკამ, თადეუმ ზელინსკიმ და ადამ ზელინსკიმ (პირველმა სამმა სახალხო დამცველმა) სასამართლოს იძენი სარჩელი წარუდგინეს, რომ მათმა განხილვამ ტრიბუნალის მუშაობის უდიდესი ნაწილი შეადგინა. რუსეთში კი ადგილობრივ მმართველობასაც აქვს სარჩელის წარდგენის უფლება.⁶²

ასევე მნიშვნელოვანია კონსტიტუციური დავების წამოწყების ორი სხვა გზა. ესენია საერთო სასამართლოთა წარდგინებები და ფიზიკურ პირთა სარჩელები, რომლებიც პირდაპირ საკონსტიტუციო სასამართლოს წარედგინება. ორივე ეს გზა ის მექანიზმია, რომელიც საშუალებას აძლევს კერძო ინდივიდებს საკონსტიტუციო სასამართლოსა-

გან მიიღონ გადაწყვეტილება, თუმცა ორივე პროცესს თან ახლავს სერიოზული წინააღმდეგობები.

სამართო სასამართლოთა წარდგინებები. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ინსტანციის საერთო სასამართლო საქმის განხილვისას წააწყდება საკანონმდებლო ნორმას, რომლის კონსტიტუციურობის საკითხიც ეჭვს იწვევს, მას შეიძლება მოუწიოს სასამართლო განხილვის გადადება და საკითხის საკონსტიტუციო სასამართლოში გადაგზავნა. შემდეგ საკითხი კვლავ უბრუნდება საერთო სასამართლოს, რომელმაც საქმე უნდა გადაწყვიტოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად. ზოგ ქვეყანაში საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგინებით მიმართვის უფლებით სარგებლობს მხოლოდ უზენაესი სასამართლო,⁶³ ზოგან კი — ყველა ინსტანციის საერთო სასამართლოები.⁶⁴

უმაღლესი სასამართლოების მიერ (და მხოლოდ მათ მიერ) საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი წარდგინებით მიმართვის უფლება პირველად 1929 წელს ავსტრიის სასამართლო სისტემაში დაინერგა. ავსტრიის მოდელი გაიზიარა დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრმა სახელმწიფომ და ეს უფლება გავრცელდა დაბალი ინსტანციების სასამართლოებზეც.⁶⁵ ამის შედეგია საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კონკრეტული საქმის კონსტიტუციური კონტროლის უფლების მიცემა, რამაც სასამართლო თითქოს სააპელაციო ტრიბუნალად გადააქცია. მიუხედავად იმისა, რომ კონტროლი შეიძლება მარტო აქტის კანონიერებაზე ზედაპირული მსჯელობით შემოიფარგლოს, საკონსტიტუციო სასამართლო უმეტეს შემთხვევაში საკითხს იხილავს მოცემული სოციალური და ეკონომიკური გარემო პირობებისა და იმ შედეგების გათვალისწინებით, რაც სადავო ნორმის მოქმედებას უკვე მოჰყვა.

ასეთმა კონკრეტულმა კონტროლმა საკონსტიტუციო სასამართლო „ნეგატიური“ ტრიბუნალიდან, რომელიც მიმართული იყო საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებების კონსტიტუციის საწინააღმდეგო მოქმედებებზე უარის სათქმელად (*ultra vires*), შემოქმედებით ინსტიტუტად აქცია. ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილის, მოსამართლე ლუის ლოპეს გუერას განცხადებით, კონკრეტული კონსტიტუციური კონტროლი „იმაზე მეტია, ვიდრე ტექნიკა, რომელიც მიმართულია საპარლამენტო შეტევებისაგან კონსტიტუციის დასაცავად... იგი იქცა კონსტიტუციის განმარტების პროცედურად და იმ წესის შექმნის მექანიზმად, რომელიც გამოიყენება კონკრეტულ საქმეში“. ლოპეს გუერა დამატებით აცხადებს, რომ „კონკრეტული კონტროლის პროცედურა... იმ კანონის შემოწმების საშუა-

ლებას იძლევა, რომელიც უკვე ბევრჯერ გამოიყენეს დიდი ხნის განმავლობაში, პარლამენტის ყოველგვარი (აშკარა თუ ფარული) კრიტიკის გარეშე”.⁶⁶ დასავლეთ ევროპაში ასეთი წარდგინებები კონსტიტუციური საკითხების წამოწვევის მნიშვნელოვანი მექანიზმი გახდა.⁶⁷

ასეთი სახის მიმართებთან დაკავშირებულია ერთი პრობლემა, კერძოდ, გერმანული მოდელის მსგავსად, ბევრმა სისტემამ დაადგინა, რომ ასეთი მიმართვა უნდა მოხდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საერთო სასამართლო მიიჩნევს, რომ არსებობს სადავო ნორმის არაკონსტიტუციურად გამოცხადების ძალიან სერიოზული საფუძველი.⁶⁸ სხვა შემთხვევაში იგი არ არის ვალდებული მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს. ასეთი შეზღუდვის მიზეზები არცთუ ძნელი დასადგენია: რადგან ევროპული ტრადიციის მიხედვით, საერთო სასამართლოს მხოლოდ კანონის გაუქმება აქვს აკრძალული, მან მხოლოდ მაშინ უნდა მიმართოს განსაკუთრებულ ტრიბუნალს, როდესაც მზად იქნება ცნოს კიდევ მისი გადაწყვეტილება.

ხელმისაწვდომობა კერძო პირთათვის. საერთო სასამართლოების საშუალებით არაპირდაპირ ხელმისაწვდომობასთან ერთად ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს აქვთ უფლება სარჩელით პირდაპირ მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს. ეს პირდაპირი ხელმისაწვდომობა სწორედ ის, რაც ასე ამორებს კონსტიტუციურ კონტროლს ჰანს კელზენის საკანონმდებლო პროცესში ნეგატიური ჩარევის მოდელს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სარჩელი ეხება ადამიანის უფლებების დარღვევას. ასეთ შემთხვევაში (რომელიც ყველაზე უფრო გავრცელებულია) კონსტიტუციური დებულების გარდაუვალი განზოგადება და ღირებულებითი განხილვა, რაც ყველა საზოგადოებაში აზრთა დიდ სხვადასხვაობას იწვევს, განაპირობებს ბევრი გადაწყვეტილების „შემოქმედებით“ — განვრცობით და არა ძარტო „ნეგატიურ“ — შემზღუდავ ხასიათს. ამასთან, ადამიანის უფლებათა შესახებ გადაწყვეტილების მიღება წარმოშობს კონფლიქტს როგორც ხელისუფლებასთან, ისე საზოგადოებასთან — ადამიანის უფლებების კონსტიტუციური დაცვა უპირველესად სჭირდებათ უმცირესობებს და ოფიციალური პოლიტიკისა და გაბატონებული საზოგადოებრივი აზრისაგან განსხვავებული შეხედულების მქონეთ, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ თავისი ფუნქციის ჯეროვნად შესრულების შემთხვევაში ხშირად იმარჯვებენ კიდევ.⁶⁹

კერძო პირების მიერ სასამართლოსადმი პირდაპირი მიმართვა შეიძლება განხორციელდეს შემდეგ სამ კონტექსტში: (1) სარჩელი წარედგინება საკონსტიტუციო სასამართლოს იმ საფუძველზე, რომ სადავო

არაკონსტიტუციურმა ნორმამ, კანონი იქნება ეს, ბრძანებულება თუ დეკრეტი, ზიანი მიაყენა მოსარჩლეს (ეს პროცედურა საკმაოდ გავრცელებულია);⁷⁰ (2) სარჩელი, რომლის საფუძველია სახელმწიფო მოხელის მიერ მოქმედი კანონის არაკონსტიტუციურად გამოყენება, რითაც ზიანი მიაყენა მოსარჩლეს⁷¹ (ეს უმეტეს შემთხვევაში სცილდება საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლებს); (3) სარჩელი, რომელიც ეჭვქვეშ აყენებს კანონის ან სხვა ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობას, მიუხედავად იმისა, მაღლა თუ არა მოსარჩლეს რაიმე ზიანი, ანუ ე.წ. *action popularis*, რომელიც ნებადართულია მხოლოდ უნგრეთში. ბულგარეთში, რუმინეთსა და სომხეთში საერთოდ არ არის გათვალისწინებული უშუალოდ ფიზიკური თუ იურიდიული პირების მიერ სასამართლოსათვის სარჩელის წარდგენის უფლება, თუმცა პირველი ორი სახელმწიფო დასაშვებად მიიჩნევენ არაპირდაპირ ხელმისაწვდომობას საერთო სასამართლოებიდან მიმართვების სახით.⁷²

ზოგი ქვეყანა, მაგალითად ჩეხეთის რესპუბლიკა, სლოვაკეთი და საქართველო,⁷³ კონსტიტუციური უფლებების დარღვევისათვის ითვალისწინებს ინდივიდების მიერ სასამართლოსათვის სარჩელის პირდაპირ წარდგენას მხოლოდ მათი კონსტიტუციური უფლებების დარღვევის შემთხვევაში. უნგრეთში ასეთი შეზღუდვა არ არსებობს, სლოვაკეთი კი უშვებს ინდივიდუალური სარჩელის შეტანას მხოლოდ კანონის შეფარდების და არა თავად კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ.

დასავლეთ ევროპაში ინდივიდუალური სარჩელები მძიმე ტვირთად დააწვა საკონსტიტუციო სასამართლოს.⁷⁴ საქმეთა რაოდენობის შემცირების მიზნით გერმანიაში მოქმედებს წესი, რომლის მიხედვითაც, საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის წარდგენამდე საჭიროა ყველა სხვა სამართლებრივი საშუალების ამოწურვა.⁷⁵ აღმოსავლეთ ევროპელებმაც მიბაძეს ამ მაგალითს, იმ გამოწვევების გამო, რომ ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებში არ არის აუცილებელი სამართლებრივი საშუალებების ამოწურვა იმ შემთხვევაში, როცა სარჩელის შინაარსი „მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსარჩელის ინდივიდუალურ ინტერესებზე“ ან, თუ არსებობს იმის საფრთხე, რომ საქმის განხილვის გადადება შეიძლება გამოუსწორებელი ზიანი გამოიწვიოს.⁷⁶

იმის გამო, რომ კონტინენტური სამართლებრივი აზროვნება ვერ ეგუება სასამართლოს დისკრეციას (ერთი შეხედვით ის არსებობს მხოლოდ ზემოთ მოყვანილ შემთხვევებში), შემუშავებულია გარკვეული მექანიზმები ასეთი სახის საქმეთა მზარდი რიცხვის შესამცირებლად. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელსაც ყველამ შეიძლება წარუდგინოს სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით, ეყრდნობა არაფორმალური პრიორიტეტულობის სის-

ტემას, სადაც შედარებით უმნიშვნელო საქმეები, რომლებზეც უარის თქმა იურისდიქციის არქონის საფუძველზე ვერ ხერხდება, უბრალოდ თაროზე შემოიღება.

უნგრეთში მიღებული *actio popularis* სარჩელის აღძვრის წესი იყო თავდაპირველად საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმეთა მოზღვაების მიზეზი: „ყველას“, განურჩევლად იმისა, მიაღვა თუ არა პირდაპირი ან არაპირდაპირი ზიანი, უფლება ჰქონდა წარედგინა სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ. თავდაპირველად ამან გამოიწვია ზედაპირული და უსაფუძვლო სარჩელების მოზღვაება, თუმცა მათ საფუძველზე მიიღეს რამდენიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, მათ შორის გადაწყვეტილება სიკვდილით დასჯის გაუქმების შესახებ. მას შემდეგ, შედარებით უმნიშვნელო საქმეების თაროზე შემოღებამ, პროცესუალური მექანიზმების დახვეწა და საზოგადოებრივი შეგნების ღონის ამალვებამ იმასთან დაკავშირებით, რომ უსაფუძვლო სარჩელები უბრალოდ იგნორირებული იქნება, საქმეთა დიდი რიცხვი გონივრულ და მიზანშეწონილ ოდენობამდე შეამცირა.

საქმის ინიცირება თანამდებობრივი სტატუსის ბამო (EX OFFICIO). მხოლოდ რამდენიმე საკონსტიტუციო სასამართლოს თუ აქვს საკუთარი ინიციატივით ნორმის არაკონსტიტუციურობის თაობაზე სამართალწარმოების დაწყების უფლება.⁷⁷ არსებითად ეს არის პასუხი იმ არაუფლებამოსილი პირების სარჩელებზე, რომლებსაც სასამართლოს წინაშე გარკვეული საკითხების წამოწევა სურთ. ალბათ, ამ უფლებამოსილებაში ვლინდება ყველაზე დიდი განსხვავება ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს, როგორც სააპელაციო ინსტრუმენტისა, და საკმაოდ განსხვავებული ევროპული საკონსტიტუციო ტრიბუნალის, როგორც კონსტიტუციის გუშაგის, კონცეფციას შორის. ეს უფლებამოსილება სასამართლოს აქცევს კონსტიტუციური პრობლემების აღმოჩენასა და მოგვარებაზე ორიენტირებულ აქტიურ ინსტიტუტად, რომელიც არ გაურბის კონსტიტუციურ საკითხებს და არ უკავია პასიური მომლოდინე პოზიცია.

არცთუ ბევრი ქვეყანა აძლევს თავის ტრიბუნალებს ამ უფლებამოსილებას. ამიტომ პარადოქსულია ის, რომ პოლონეთის პირველ ტრიბუნალს, რომელიც მოკრძალებული უფლებამოსილების მქონე ორგანოდ იყო გათვალისწინებული, ეს უფლებამოსილება თავიდანვე მისცეს და მან ფაქტობრივადაც გამოიყენა იგი.

კონსტიტუციური დავის სპეციფიკური საგნები

პარლამენტის რეგლამენტის წესები

რუმინეთი⁷⁸ და უნგრეთი ითვალისწინებენ საპარლამენტო პროცედურების პრევენციულ კონტროლს. ორივე შემთხვევაში სარჩელის წარდგენის უფლება აქვთ მხოლოდ საპარლამენტო ორგანოებს, ოღონდ უნგრეთში პარლამენტის რეგლამენტის სადავო საკითხებთან დაკავშირებით სასამართლოს უნდა მიმართოს პარლამენტმა (აქ საპარლამენტო უმრავლესობა ან პარლამენტის ხელმძღვანელი პირები თუ იგულისხმება) და არა უმცირესობამ ან კომიტეტმა. ამის საპირისპიროდ, რუმინეთი უფლებას აძლევს საპარლამენტო უმცირესობებს და პარლამენტის ფორმალურ ჯგუფებს (კომიტეტები, ფრაქციები) ეჭვქვეშ დააყენონ საპროცედურო წესები მათი მიღების შემდეგაც კი.⁷⁹

პარლამენტის საპროცედურო წესების კონტროლი კონსტიტუციური კონტროლის მნიშვნელოვანი ნაწილია. როგორც რუმინეთის სასამართლოს უკანასკნელმა გადაწყვეტილებებმა ცხადყო,⁸⁰ ამ პროცედურამ შეიძლება ბევრი კონსტიტუციური საკითხი წამოჭრას, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ევროპული კონსტიტუციები ხშირად საკმაოდ დეტალურად განსაზღვრავენ პარლამენტის საპროცედურო წესებს და ამით კონსტიტუციას მჭიდროდ უკავშირებენ მრავალ ისეთ საკითხს, რომელთა განსაზღვრაც ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა კონგრესს მიანდო.⁸¹ ამასთან, საერთო სასამართლოები ამ საკითხებს ისეთივე სიფრთხილით ეკიდებიან, როგორც კანონებს.

ადმინისტრაციული აქტები

არსებობდა იდეა, რომ კანონქვემდებარე და სხვა კანონზე ნაკლები იურიდიული ძალის აქტები არ შესულიყო საკონსტიტუციო სასამართლოს იურიდიქციაში და მათი განხილვა-გადაწყვეტის უფლებამოსილება საერთო სასამართლოებისათვის გადაეცათ.⁸² იქ, სადაც არსებობს ადმინისტრაციული სასამართლო, როგორც ეს საფრანგეთში, ავსტრიაში და პოლონეთშია, ეს გამართლებულია, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც ადმინისტრაციული სასამართლო კარგად არის ჩამოყალიბებული და თავის ფუნქციებს ეფექტიანად და მიზანმიმართულად ასრულებს. მაგრამ ადმინისტრაციული სასამართლოს არარსებობის შემთხვევაშიც არსებობს მიზეზი იმისა, რომ საერთო სასამართლოებმა განიხილონ ამ კატეგორიის საკითხები. მაშინ, როდესაც დადგინდება, რომ კანონქვემდებარე აქტი, რომელიც დავის საგანია,

არის იერარქიულად უფრო მაღლა მდგომი ნორმის (მაგალითად კანონის), მაგრამ არა კონსტიტუციის საწინააღმდეგო, საერთო სასამართლოებს აქვთ იმდენი გამოცდილება და უფლებამოსილება, რომ ეს საკითხი თვითონ გადაწყვიტონ. ეს ჩვეულებრივი იურისდიქციის ფუნქციაა და საპარლამენტო უზენაესობა აქ არაფერ შუაშია.

იმ შემთხვევაშიც კი, როცა სადავოა ბრძანებულების ან სამთავრობო დეკრეტის კონსტიტუციურობის საკითხი, მიზანშეწონილია მისი გადაწყვეტის უფლებამოსილების საერთო სასამართლოებისათვის მინიჭება, რაც ამ სასამართლოებს შეაჩვევს კონსტიტუციურ საკითხებთან ურთიერთობას და ხელს შეუწყობს მათი თვალსაწიერის გაფართოებას. განსაკუთრებით, როდესაც კონსტიტუციური საკითხი ეხება ადამიანის უფლებებს, ასეთ საკითხთან ურთიერთობამ შეიძლება გაამძაფროს საერთო სასამართლოებში ადამიანის უფლებათა მნიშვნელობის შეგრძნება და დადებითად იმოქმედოს მათ გადაწყვეტილებებზე.

თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციურ საკითხებზე იურისდიქციის გადანაწილება გარკვეულ პრობლემებთან არის დაკავშირებული. როდესაც სხვადასხვა სასამართლო განიხილავს მსგავს საკითხებს, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებათა შესახებ, აუცილებლად უნდა არსებობდეს ერთი უზენაესი და საბოლოო ინსტანცია. სხვა შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლომ შეიძლება კონკრეტული საკითხი კანონის კონსტიტუციური კონტროლის დროს გადაწყვიტოს ერთი გზით, ხოლო საერთო სასამართლომ იგივე საკითხი გადაწყვიტოს სრულიად სხვაგვარად აღმინისტრაციული აქტის კანონიერების ან კონსტიტუციურობის შემოწმებისას. მაგალითად, საკონსტიტუციო სასამართლომ შეიძლება გააუქმოს კანონი ხელფასის განაკვეთების შესახებ ქალების დისკრიმინაციის საფუძველზე, მაგრამ უზენაესმა სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნიოს ის აღმინისტრაციული აქტი, რომელიც ასეთივე განსხვავებას აწესებს.

თუ სხვადასხვა სასამართლო სისტემას მიეცემა იდენტური ან მსგავსი კონსტიტუციური საკითხების კონტროლის უფლება, მაშინ უნდა მოიძებნოს გზა ყველა კონსტიტუციურ საკითხზე კონსტიტუციის უზენაესი ინტერპრეტატორის საბოლოო განმარტების გავრცელებისა და ეს უზენაესი ინტერპრეტატორი უნდა იყოს საკონსტიტუციო სასამართლო. იგი შექმნილია სპეციალურად კონსტიტუციური საკითხების მოსაგვარებლად და, აქედან გამომდინარე, ყველაზე მეტი გამოცდილება აქვს ამ საქმეში.³³ მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა მიეცეს დისკრეტული გადაწყვეტილების მიღების უფლება იმ საქმეების მიღება-არმიღების საკითხშიც, რომლებიც დაკავშირებულია კანონქვემდებარე აქტებთან, რათა გააკონტროლოს საქმეთა

ოდენობა იმ საქმეების აცილების გზით, რომლებშიც მისი ჩარევა არ არის საჭირო. ასეთია შემთხვევები, როდესაც, მაგალითად, საერთო სასამართლოები აშკარად სამართლიან გადაწყვეტილებებს იღებენ ან საქმე, რომელიც ნაკლები მნიშვნელობისაა და უმჯობესია სხვებმა განიხილონ.⁸⁴

დავა ხელისუფლების ორგანოთა შორის

დავა კომპეტენციის შესახებ ხელისუფლების ორგანოთა შორის, პორიზონტალურად უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოებს შორის და სხვადასხვა რეგიონალურ და ადგილობრივ ორგანოს შორის, აგრეთვე ვერტიკალურად უმაღლეს და რეგიონალურ/ადგილობრივ ორგანოებს შორის, ხშირად ხდება საკონსტიტუციო სასამართლოს განხილვის საგანი.⁸⁵ როდესაც სადავო უფლებამოსილება განსაზღვრულია იერარქიულად კონსტიტუციაზე დაბლა მდგომი აქტით, არ არის აუცილებელი ამ საკითხების საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტა, რადგან აქაც, საერთო სასამართლოთა სისტემა უფლებამოსილია განიხილოს ხელისუფლების ორგანოების მოქმედებების კონსტიტუციურობა. მეორე მხრივ, ფედერალურ სახელმწიფოებში დავა კომპეტენციის შესახებ ცენტრალურ სახელმწიფო ხელისუფლებასა და ავტონომიურ ერთეულებს შორის ძალიან მგრძობიარე და დელიკატურია, განსაკუთრებით იქ, სადაც (ისევე როგორც რუსეთში) ადგილობრივი ერთეულები ეთნიკურად განსხვავდება ცენტრალური ხელისუფლებისაგან და სადაც სამაოდ ძლიერია სეპარატისტული ტენდენციები. ასეთ შემთხვევებში ბევრი უთანხმოება, მაშინაც კი, როცა ისინი კანონებთან დაკავშირებული დავიდან მოდის, მიიღებს კონსტიტუციურ შეფერილობას და გართულებებს გამოიწვევს. ამიტომ მიზანშეწონილია ასეთი საკითხები გადაწყვიტოს საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელიც სწორედ ასეთი წინააღმდეგობების დასაძლევად არის შექმნილი.

საბოლოოდა

ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად რუმინეთში, პოლონეთსა და პორტუგალიაში, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება შეცვალოს პარლამენტმა, თუმცა ამას ხმათა ორი მესამედის უმრავლესობა სჭირდება, რაც ამ ქვეყნებში ხშირად კონსტიტუციური ცვლილებებისათვის არის საჭირო.⁸⁶ პოლონეთში 1997 წლის კონსტიტუციამ უარყო სეიმის მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილ-

ბის გაუქმების უფლება, მაგრამ მხოლოდ ორწლიანი გარდამავალი პერიოდის შემდეგ, რომელიც 1999 წლის ოქტომბერში დამთავრდა.⁸⁷ რუმინეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას პარლამენტი აუქმებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლოს გადაწყვეტილება აუქმებს პარლამენტის მიერ მიღებულ, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელ აქტს. პარლამენტი არ არის უფლებამოსილი გადასინჯოს ისეთი გადაწყვეტილებები, რომლებიც აუქმებს უკვე ამოქმედებულ კანონებს და პარლამენტის საპროცედურო წესებს ან იმ საქმეებიდან გამომდინარეობს, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს საერთო სასამართლობა წარუდგინეს.

ეს დებულებები შვედეთში კრიტიკის ქარცეცხლში მოექცა, თუმცა მათ საფუძველზე საკონსტიტუციო სასამართლოს სულ რამდენიმე გადაწყვეტილება გააუქმეს. 1998 წლის ოქტომბრამდე პოლონეთის პირველი საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მხოლოდ რვა გადაწყვეტილება გაუქმდა, რუმინეთში კი ასეთი შემთხვევა საერთოდ არ ყოფილა. ახალი საპარლამენტო მმართველობის პირველი წლების განმავლობაში საკმაოდ დაქუცმაცებულ და ჭრელ პარლამენტებში მეტად რთული იყო საჭირო ორი მესამედის უმრავლესობის მოგროვება, მათ შორის თვით პოლონეთშიც კი, სადაც განხილვისათვის საჭირო იყო მხოლოდ დამსწრეთა ორი მესამედი და კვორუმი კი მხოლოდ 50 პროცენტით განისაზღვრებოდა.⁸⁸

მიუხედავად იმისა, რომ პოლონეთის ტრიბუნალის გადაწყვეტილებები ძალიან იშვიათად უქმდებოდა, ყველასთვის აშკარა გახდა, რომ ასეთი უფლების არსებობა საკმაოდ ბევრ პრობლემას ქმნიდა. შედეგად, 1999 წლის ოქტომბერში მოხდა 1997 წლის კონსტიტუციით განსაზღვრული ამ უფლების გაუქმება. რუმინეთში კი, როგორც ჩანს, არაფერი კეთდება ამ დებულების გასაუქმებლად.

გადაწყვეტილების საბოლოო სასამართლოს დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. სასამართლოსათვის ამ უფლების ჩამორთმევა ნიშნავს საპარლამენტო სუვერენიტეტის გაფეტიშებასა და საკონსტიტუციო კონტროლისა და ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინებისადმი უნდობლობას.⁸⁹

გადაწყვეტილების საბოლოობასთან დაკავშირებულია კანონის გაუქმების გავლენის საკითხი: ამ კანონის საფუძველზე განხორციელებულ მოქმედებებზე. ბევრმა ქვეყანამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ურთიერთობა, რომელიც ჩამოყალიბდა ძველ ნორმაზე დაყრდნობით, ხელუხლებელი დარჩებოდა.⁹⁰

დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა

ახალი საკონსტიტუციო ტრიბუნალების წარმატების აუცილებელი წინაპირობაა დომინანტური პოლიტიკური ძალისაგან, აგრეთვე დანიშვნის უფლებამოსილების მქონე ხელისუფლების ორგანოსა და ყოველგვარი სხვა გარეშე ზემოქმედებისაგან მისი დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა. დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის, როგორც ასეთის, და სასამართლოს ამ თვისებების მიმართ საზოგადოების რწმენის არარსებობის პირობებში სასამართლო ვერ გახდება ის ორგანო, რომლის გადაწყვეტილებებსაც ყველა უნდა დაემორჩილოს და რომელიც კანონის უზენაესობის ბურჯი უნდა გახდეს.

დამოუკიდებლობა და საზოგადოების აზრი ამ დამოუკიდებლობაზე, რა თქმა უნდა, ძალიან მნიშვნელოვანია ყველა სასამართლოსათვის,⁹¹ მაგრამ ამას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის, რადგან იგი, საერთო სასამართლოებისაგან განსხვავებით, გამუდმებით განიხილავს რთულ პოლიტიკურ დავებს.

კომუნისტური რეჟიმის დროს სასამართლოს დამოუკიდებლობა გამოიხატებოდა მისი არარსებობით. ლენინს და მის მიმდევრებს სძულდათ კანონის უზენაესობა და სასამართლოს დამოუკიდებლობა როგორც კლასობრივი უთანასწორობის შემლამაზებელი ფასადი. სახელმწიფო ხელისუფლების ერთიანობის კონცეფცია, რომელიც ლენინმა შემოიღო, გამორიცხავდა ხელისუფლების დანაწილებას, წამყვანი როლი მინიჭებული ჰქონდა კომუნისტურ პარტიას, რომელიც ახორციელებდა ყველა სახელმწიფოებრივ მოქმედებას, მათ შორის სასამართლო გადაწყვეტილებასაც კი, რომელიც შეესაბამებოდა პარტიული ელიტის სურვილს. სასამართლო ხელისუფლება აღმასრულებელი ხელისუფლების ნაწილი იყო, პრაქტიკულად კი — ელიტის იარაღი. ბატონობდა „სატელეფონო სამართალი“ — მოსამართლე აკეთებდა იმას, რასაც მას ტელეფონით უბრძანებდა პროკურატურა და სუკი.⁹²

თავის კვლევაში კომუნისტური ეპოქის პოლონეთის მოსამართლეების შესახებ ანდრჟეი რჟეპლინსკი აღნიშნავს:

დანიშვნის, გადაყვანის, დაწინაურების, დაჯილდოების, დისციპლინური ღონისძიებების, სასამართლოს თავმჯდომარეებისა და იუსტიციის სამინისტროს ზედამხედველობის სისტემა ეფექტიანად მუშაობდა და წარმატებით უზრუნველყოფდა მოსამართლეების ამკარად დაქვემდებარებულ პოზიციას. ზედმეტი იქნება იმის თქმა, რომ ყველა მაღალი ადმინისტრაციული თანამდებობა მკაცრად იყო შენახული პარტიის სანდო წევრებისათვის. მოსამართლეთა საოცრად მწირმა ხელფასებმა, აგრეთვე არადეკორატიულმა საბუშაო პირობებმა, ხელი შეუწყო ზოგად დაუკიდებლას — ზნობის დაცემას და საკუთარი თავის პატივისცემის დაკნინებას.⁹³

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ რაც უფრო მაღალი იყო ინსტანცია, მით უფრო დამოკიდებული იყო მოსამართლე სასამართლოს თავმჯდომარეზე, რომელიც მოქმედებდა როგორც პარტიის ხელისუფლების შუამავალი სხვა მოსამართლეების მიმართ.

1989 წლისათვის აღმოსავლეთის ბლოკის თითქმის ყველა ქვეყანაში მოხდა მოსამართლეთა დისკრედიტაცია და მათ უნდობლობა გამოუცხადეს, მიუხედავად იმისა, რომ საკმაოდ ბევრი იყო ცალკეულ მოსამართლეთა პრინციპულობისა და დამოუკიდებლობის კონკრეტული შემთხვევები. თუმცა ეს ფაქტორი საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩამოყალიბებისათვის სერიოზული პრობლემა არ გამხდარა. გერმანული და ფრანგული მოდელების საფუძველზე იქმნებოდა სპეციალური ტრიბუნალი, რომელიც არ უნდა ყოფილიყო საერთო სასამართლოების სისტემის ნაწილი – ეს ქვეყნები აყალიბებდნენ ახალ ინსტიტუტებს ახალი ხალხით.

მიუხედავად ამისა, ათწლეულების განმავლობაში არსებული ავტორიტარული რეჟიმისა და კანონის უზენაესობის ტრადიციის არარსებობის გამო შექმნილმა მდგომარეობამ საფრთხე შეუქმნა სასამართლოს დამოუკიდებლობას და მიუკერძოებლობას, რამაც კონსტიტუციასა და შესაბამის კანონებში განსაკუთრებული გარანტიების დაწესების საჭიროება განაპირობა.⁵⁴ ეს აუცილებლობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო იმ დიდი ძალაუფლების გამო, რომელიც ამ სასამართლოებს მიენიჭათ სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე სახელისუფლებო და პოლიტიკური საკითხების მიმართ.

მოსამართლეების დამოუკიდებლობის ფორმალურად დეკლარირება არ იყო საკმარისი – ამას ზომ კომუნისტური კონსტიტუციებიც ითვალისწინებდნენ.⁵⁵ კონსტიტუცია ასევე უნდა შეიცავდეს დამოუკიდებლობის ქმედით გარანტიებს, რომლებიც უცვლელი უნდა იყოს იშვიათი გამონაკლისის გარდა.⁵⁶ ასევე მნიშვნელოვანია მიუკერძოებლობის შესახებ კონსტიტუციური დებულების არსებობა, რადგან მიუკერძოებლობა და საქმის განხილვისას საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ყოველგვარი პიროვნული ინტერესის გამორიცხვა, რამაც შეიძლება გავლენა მოახდინოს საქმის ობიექტურ განხილვასა და გადაწყვეტაზე, ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც კანონის უზენაესობა. ფართოდ გავრცელებული შეხედულება, რომ აღმოსავლეთ ევროპაში მოსამართლე „იყავდა“, ამ ქვეყნებში კანონისადმი პატივისცემის დამკვიდრების მნიშვნელოვანი ხელშემშლელი ფაქტორი იყო.

დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფის მთავარი გარანტი არის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის საქმიანობისა და ცხოვრების მნიშვნელოვანი ასპექტების საკანონ-

მდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა ჩარევისაგან დაცვა. საჭიროა სწორედ იმ ასპექტების დაცვა, რომლებსაც კომუნისტური რეჟიმი იყენებდა მოსამართლეთა გასაკონტროლებლად. ზოგიერთი მათგანი, მაგალითად, ზემდგომი სასამართლოს მიერ მოსამართლის დანიშვნა, გადაყვანა, დაწინაურება და ზედამხედველობა არააქტუალურია საკონსტიტუციო სასამართლოსა და მის მოსამართლეებთან მიმართებაში. მაგრამ დანიშვნა, უფლებამოსილების ვადა, დისციპლინა, სისხლისსამართლებრივი იმუნიტეტი, გადაყენება, ხელფასები და მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებული სხვა დეტალები, საშუალო პირობები, ადმინისტრაციული და საბიუჯეტო სფეროები, სასამართლოს თავმჯდომარის თანამდებობა არის ის საკითხები, რომლებზეც გავლენას ახდენენ და ზოგჯერ აკონტროლებენ ხელისუფლების სხვა განშტოებები და ამიტომ თითოეული ეს ასპექტი განსაკუთრებით დაცული უნდა იყოს არასწორი ჩარევისაგან.⁹⁷ საკონსტიტუციო სასამართლოზე პოტენციური დამატებითი ზემოქმედების წყაროა სასამართლოს განხილვის საგანისა და უფლებამოსილების საკანონმდებლო კონტროლი. ამას ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილება ცხადყოფს, სადაც კონგრესის ზოგიერთ წევრს უნდოდა უზენაესი სასამართლოს იურისდიქციის გაუქმება იმ საქმეებზე, რომლებიც მან კონგრესმენტა შეხედულების საწინააღმდეგოდ გადაწყვიტა.

მხოლოდ რამდენიმე ახალი კონსტიტუცია შეიცავს დამოუკიდებლობის დაცვისათვის საკმარის გარანტიებს. მიუხედავად ამისა, როგორც თითოეული სასამართლოს ანალიზისას იქნება წარმოდგენილი, აღმოსავლეთ ევროპის თითქმის ყველა სასამართლომ გამოავლინა განსაკუთრებული დამოუკიდებლობა (ზოგ შემთხვევაში გასაოცარიც კი) და მზადყოფნა მნიშვნელოვანი კანონებისა და აქტების გასაუქმებლად. მაგალითად, უნგრეთის ტრიბუნალის კონსტიტუციური გარანტიები წარმოდგენილია კონსტიტუციის 32-ე მუხლის „ა“ პუნქტის სულ რაღაც ექვსი პარაგრაფით, რომლებიც განსაზღვრავს სასამართლოს უფლებამოსილებას, მისი გადაწყვეტილების იურიდიულ ძალას და გავლენას, სარჩელის აღძვრის წესებს, მოსამართლეთა ოდენობას და დანიშვნის წესს, პოლიტიკური პარტიისადმი მიმხრობის აკრძალვას და დებულებას სახელმძღვანელო დოკუმენტის – რეგლამენტის მიღების შესახებ. მიუხედავად ასეთი მწირი კონსტიტუციური გარანტიებისა, სასამართლო არ მორიდებია ისეთი კანონებისა და სხვა საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი აქტების გაუქმებას, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა შესაბამისი ხელისუფლების განშტოებისათვის.⁹⁸

დამოუკიდებლობის დაცვა

მოსამართლეთა შერჩევა და უფლებამოსილების ვადა

მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო ძლიერი პოლიტიკური ინსტიტუტია, თავისი უფლებამოსილების განხორციელებისა და იმ საშუალებების გამოყენებისას, რომლითაც მის წევრებს ირჩევენ, იგი ცდილობს არ იყოს ასეთი და შეძლებისდაგვარად დაიცვას დისტანცია კულუარული პოლიტიკური კონფლიქტებისაგან.⁹⁹ ევროპის საკონსტიტუციო სასამართლოები მნიშვნელოვნად განსხვავებული არიან. მათი მონაწილეობა პოლიტიკურ ბრძოლაში არ არის დამალული. იმ პირთა კვალიფიკაცია და დახასიათება, ვინც შეიძლება გახდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე, პროცედურა, რომელითაც ისინი ინიშნებიან, მათი უფლებამოსილების ვადა, საკითხები, რომლებსაც განიხილავენ, სარჩელის წარდგენის უფლების მქონე სუბიექტები და მათი გადაწყვეტილების გავლენა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ხასიათს სძენს მათ.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ფორმალური კვალიფიკაცია ძირითადად თავად კონსტიტუციაშია მოცემული.¹⁰⁰ ტიპურია ბულგარული დებულება: „მაღალი პროფესიული და მორალური თვისებების იურისტები, სულ ცოტა, თხუთმეტი წლის პროფესიული გამოცდილებით“.¹⁰¹ საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოსაგან განსხვავებით, ყველა აღმოსავლეთ ევროპის ახალი ქვეყანა მოითხოვს, რომ მოსამართლეებს იურიდიული განათლება ჰქონდეთ.¹⁰² ზოგიერთ ქვეყანას აქვს ასაკის შეზღუდვაც, ძირითადად ორმოცი ან ორმოცდახუთი წელი, და ყველას აქვს გამოცდილების მოთხოვნა.¹⁰³ კონსტიტუციის ან შესაბამისი კანონმდებლობის საფუძველზე ყველა მოითხოვს, რომ მოსამართლეობის კანდიდატი ამ ქვეყნის მოქალაქე იყოს.¹⁰⁴

განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორი ადამიანები ხდებიან მოსამართლეები. აქაც გამოცდილება ფაქტობრივად ერთნაირია: არჩეულთა უმრავლესობა უნივერსიტეტის პროფესორი ან სამართლის სხვა თეორეტიკოსია.¹⁰⁵ ძალიან იშვიათად ირჩევენ ხოლმე უკვე მოქმედ მოსამართლეს საერთო სასამართლოების მოსამართლეებისადმი ზემოაღნიშნული უნდობლობისა და იურიდიული პრობლემების ვიწრო ტექსტურისაგან განსხვავებული ფართო კონტექსტუალური ხედვის უუნარობის გამო.¹⁰⁶

შერჩევის პროცესი

ამ სასამართლოების პოლიტიკური ხასიათი, ისევე როგორც გარკვეული წარმომადგენლობითი ბალანსის დაცვის ინტერესი, გამოხატული და გარანტირებულია მოსამართლეთა შერჩევის პროცესში. სასამართლოებს თითქმის ყოველთვის სახელმწიფო ხელისუფლების სხვადასხვა განშტოება აკომპლექტებს. რუმინეთში, მაგალითად, ცხრაწევრიანი სასამართლოს შექმნაში როლები თანაბრად ნაწილდება ორ საპარლამენტო პალატასა და პრეზიდენტს შორის.¹⁰⁷ ბულგარეთში თორმეტი მოსამართლიდან ერთი მესამედი პრეზიდენტის დანიშნულია, ერთ მესამედს პარლამეტი ნიშნავს, ერთ მესამედს კი საერთო სასამართლოების სისტემის უმაღლესი სასამართლოს მოსამართლეები ნიშნავენ.¹⁰⁸ ჩეხეთის მიდგომა ამერიკული მოდელის მსგავსია: პრეზიდენტი ნიშნავს, მაგრამ სენატის თანხმობა საჭირო.¹⁰⁹ უნგრეთში ყველა მოსამართლეს პარლამენტი ნიშნავს, მაგრამ ამისათვის ხმათა ორი მესამედი უნდა მოგროვდეს. კანდიდატები უნდა შეარჩოს იმ კომიტეტმა, რომელშიც თითოეულ საპარლამენტო პარტიას ერთი ხმა აქვს, რაც იმის გარანტიაა, რომ კომიტეტში მმართველ პარტიას გადაწყვეტი ხმა ვერ ექნება.¹¹⁰ დასავლეთ ევროპაში საზოგადოება საჯარო განხილვისა თუ სხვა ფორმით დანიშნვის პროცესში არ მონაწილეობს: ირჩევენ მხოლოდ პოლიტიკოსები.¹¹¹

მოსამართლეთა შერჩევის პროცესზე პოლიტიკური გავლენა გარდაუვალია. საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა განიხილოს ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი საკითხები. ისინი, ვინც ერის პოლიტიკური სტრუქტურა შექმნა, ნაკლებად მიანიჭებენ ამ ფუნდამენტური საკითხების გადაწყვეტის უფლებას ჯგუფს, რომლის დაკომპლექტებასაც სრულ კონტროლს თუ არ გაუწევენ, მასზე გარკვეული გავლენა მაინც არ ექნებათ.

ასეთი სახის გავლენა მიზანშეწონილიცაა. თუ კონსტიტუციური კონტროლის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილება მთელმა ერმა უნდა აღიაროს, მაშინ ეს გადაწყვეტილება ხალხის ღირებულებებსა და რწმენას უნდა პასუხობდეს. სასამართლოს დაკომპლექტება, რომელსაც საზოგადოების მიერ არჩეული საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება ახორციელებს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც არჩევა ძირითადად გარკვეული ვადითაა შეზღუდული, იმის უზრუნველყოფის საშუალებას იძლევა, რომ სასამართლო მართლაც განასახიერებდეს ამ ღირებულებებსა და რწმენას და უძლებდეს დროის გამოცდას.

უფლებამოსილების ვადა

საერთო სასამართლოების მოსამართლეებს, ისევე როგორც საჯარო მოხელეთა უმეტესობას, ძირითადად მთელი სიცოცხლის განმავლობაში აქვთ უფლებამოსილება, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთათვის კი უფლებამოსილების განსაზღვრული ვადაა დაწესებული. უმეტეს შემთხვევაში ეს თავად კონსტიტუციური შეზღუდვაა, რომელიც ითვალისწინებს რვიდან თორმეტ წლამდე ერთვადიან პერიოდს,¹¹² თუმცა უნგრეთში დასაშვებად მიიჩნევენ ზედიზედ ორჯერ დანიშვნას,¹¹³ ხოლო ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებში ხელახალი დანიშვნა არაფრით იზღუდება.¹¹⁴

უფლებამოსილების ვადის დაწესება, ალბათ, ძლიერი, არაკონტროლირებადი ორგანოს შექმნის შიშით არის განპირობებული. პრაქტიკოსი პოლიტიკოსები, რომლებმაც შექმნეს და მიიღეს აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციები, არ აპირებდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს პოტენციურად დიდი ძალაუფლება მიეცათ განუსაზღვრელი ვადით დანიშნული (როგორც ეს ამერიკის შეერთებულ შტატებშია) არაკონტროლირებადი იურისტების ჯგუფისათვის, რომელთაგან უმრავლესობა მეცნიერი იყო.

უფლებამოსილების ვადა, ვადის შეზღუდვა და უვადო დანიშვნა აშკარად ახდენს გავლენას მოსამართლის დამოუკიდებლობაზე. გასაგებ მიზეზთა გამო ყველაზე მეტად მიზანშეუწონელია მოკლე და განახლებადი ვადა, როგორც ეს სლოვაკეთშია, სადაც უფლებამოსილების ვადა შეიდი წელია და ხელახლა დანიშვნა განუსაზღვრელად შეიძლება. შედარებით უკეთესი ვითარებაა ჩეხეთის რესპუბლიკაში, სადაც თითო უფლებამოსილების ვადა ათი წლით განისაზღვრება.

ბევრ ქვეყანაში უფლებამოსილების ვადა ეტაპობრივია, ანუ ხდება მოსამართლეთა შემადგენლობის პერიოდული განახლება. კადრების ასეთი ცვალებადობა ხელს არ უშლის სასამართლოს მუდმივობას.¹¹⁵ თუმცა პენსიაზე გასვლის, გარდაცვალების, მოვალეობის შესრულების შეუძლებლობის ან სამუშაოს დატოვების გამო მაინც ხდება საჭირო გარკვეული ცვლილებები, შემადგენლობის გადახალისება. ერთდროულად ყველა მოსამართლის შეცვლამ შეიძლება არა მარტო მუდმივობისა და კოლექტიური მახსოვრობის დაკარგვა გამოიწვიოს, არამედ ასევე ხელი შეუშალოს სასამართლოს ეფექტიან საქმიანობას. ამასთან, ელექტორატის მიდგომაში რადიკალურმა ცვლილებამ შეიძლება განაპირობოს პოლიტიკურ ძალთა გადანაწილების მოულოდნელი და ფართომასშტაბიანი ცვლილება. მოსალოდნელია, ამ ცვლილებას მოჰყვება ყველა მოსამართლის შეცვლა და სასამართლოს გადაწყვეტილებებში

მნიშვნელოვანი განსხვავება, რამაც, თავის მხრივ, შეიძლება სამართლებრივ სტაბილურობას ზიანი მიაყენოს და გავლენა იქონიოს საზოგადოებაში არსებულ სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის რწმენაზე. ეს კი, თავის მხრივ, სადავოს ხდის მის სტატუსსა და ლეგიტიმურობას.

ფინანსები და ადმინისტრაცია

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ფინანსურ და ადმინისტრაციულ დამოუკიდებლობას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება. სამწუხაროდ, იგი მხოლოდ რამდენიმე სასამართლოს აქვს. ფინანსურად დამოკიდებული სასამართლოების საფრთხე ისაა, რომ აღმასრულებელი ან საკანონმდებლო ხელისუფლება ეცდება ზემოქმედება მოახდინოს სასამართლოზე მისი დაფინანსების შეზღუდვის ან შემცირების გზით. ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, სასამართლოებს ტრანსპორტითა და ლიფტით სარგებლობის საშუალება წართვეს; ბულგარეთში სასამართლოსათვის შენობის წართმევაც კი სცადეს.¹¹⁶

ასეთი ვითარების თავიდან ასაცილებლად უნგრეთში სასამართლოს უფლება აქვს თავად შეიმუშაოს საკუთარი ბიუჯეტი.¹¹⁷ მაგრამ ამ საკითხს ყველგან ასე როდი უდგებიან. მაგალითად, სლოვაკეთის შესაბამისი კანონი უბრალოდ აცხადებს, რომ „საკონსტიტუციო სასამართლოს ცალკე თავი ექნება სახელმწიფო ბიუჯეტში“¹¹⁸ და თან არც მინიშნებაა სადმე, თუ ვინ უნდა მოამზადოს იგი. და კიდევ, იმის გამო, რომ ყველა ქვეყანაში საბოლოო ფინანსური გადაწყვეტილების მიმღები არის პარლამენტი, შეუძლებელია ამ ორგანოს ძალაუფლებისაგან თავის დაღწევა. ტიპურია რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია,¹¹⁹ რომელიც ითვალისწინებს, რომ სასამართლოებს (ალბათ, აქ ყველა სასამართლო იგულისხმება) „აფინანსებს მხოლოდ ფედერალური ბიუჯეტი“ სასამართლო დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად, მაგრამ, როგორც ჩანს, აქ არ იგულისხმება დამოუკიდებლობა მთავრობისა (რომელიც ბიუჯეტს ამზადებს) და პარლამენტის ორი პალატისაგან (რომლებმაც უნდა მიიღონ იგი).¹²⁰ მეხუთე თავში დეტალურად განვიხილავთ და ენახავთ, რომ რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი სასამართლოზე ზემოქმედების მიზნით არ მორიდებია თავისი უფლებამოსილების გამოყენებას მისი მატერიალური უზრუნველყოფის საკითხებში ჩარევის ჩათვლითაც კი.

ჩეხეთის შესაბამისი კანონით მოსამართლეებისათვის გარანტირებულია ხელფასები და სოციალური პრივილეგიები (ავტომანქანა, ბინა, ტელეფონი),¹²¹ რაც ჩეხეთში შეუძლებელს ხდის მოსამართლეებზე

ისეთი სახის ზემოქმედებას, რომელიც გამოიყენა რუსეთის პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარის ვალერი ზორკინის წინააღმდეგ (იმის გამო, რომ ელცინს არ მოეწონა სასამართლოს გადაწყვეტილება, მას ჩამოართვეს აგარაკი და შეუცვალეს აქტომანქანა).¹²²

დამატებითი დაცვის უზრუნველსაყოფად ყველა ახალი კონსტიტუციით საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს მინიჭებული აქვთ იმუნიტეტი და, უმეტესწილად, დაუშვებელია მათი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა.¹²³ სლოვაკეთის კონსტიტუცია ტიპურია: (1) საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრები სარგებლობენ ისეთივე იმუნიტეტით, როგორითაც სლოვაკეთის ეროვნული საბჭოს წევრები, (2) საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება შეიძლება მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს თანხმობით.¹²⁴

თავად დებულებები იმუნიტეტის შესახებ ხანდახან გაუმართლებლად კომპრომისულია. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ ჩეხეთის კონსტიტუციის დებულება, სლოვაკეთის მსგავსად, ითვალისწინებს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის სისხლის სამართლის პასუხისგებლობისაგან იმუნიტეტს, ამ იმუნიტეტის მოხსნა შეუძლია სენატს, რაც თავისთავად სახიფათო დებულებაა.¹²⁵ ამასთან, ჩეხი მოსამართლეებისათვის დისციპლინური სახდელების დაკისრების საფუძვლები ასევე ძალიან ბუნდოვანი და ზოგადია:

*დისციპლინური გადაცდომა არის ისეთი მოქმედება (მათ შორის ადმინისტრაციული გადაცდომა), რომლითაც მოსამართლე ზიანს აყენებს თავისი საქმიანობისადმი საზოგადოების ნდობას, მოსამართლის ღირსებას, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობისადმი რწმენას, აგრეთვე, რომლითაც იგი ბრალეულად არღვევს მოსამართლის სხვა მოვალეობებს.*¹²⁶

ასეთი ზოგადი და ბუნდოვანი განსაზღვრება ასევე ტიპურია.¹²⁷

მიუხედავად იმისა, რომ ჩეხეთის დისციპლინური პასუხისმგებლობის პროცედურული წესები მოსამართლისათვის სახდელის დასაკისრებლად მოითხოვს თხუთმეტი მოსამართლიდან, სულ ცოტა, ცხრა მოსამართლის თანხმობას, ეს მაინც ვერ უზრუნველყოფს მოსამართლეთა სათანადო დაცვას, რადგან დისციპლინურ სამართალწარმოებაში სისხლის სამართლის პროცესი გამოიყენება მხოლოდ „საჭიროებისამებრ“.¹²⁸

მიუკერძოებლობა

დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფელ ნორმებთან ერთად, მიუკერძოებლობა გადაწყვეტილების მიღებისას, რაც გულისხმობს მოსამართლის ფინანსური, პოლიტიკური თუ პირადი ინტერესებისაგან თავისუფალ გადაწყვეტილებას, ძირითადად უზრუნველყოფილია სპეციალური ნორმებით. ეს ნორმები მოსამართლისაგან მოითხოვს თავიდან აიცილოს ნებისმიერი დამოკიდებულება, რამაც შეიძლება წარმოშვას კონფლიქტი მის ინტერესსა და კონკრეტული საქმის ობიექტურად გადაწყვეტის ინტერესს შორის. აქაც ტიპურია ჩეხეთის მაგალითი:

(3) მოსამართლის თანამდებობა შეუთავსებელია ნებისმიერ სხვა თანამდებობასა და ანაზღაურებად საქმიანობასთან, გარდა მოსამართლის კუთვნილი ქონების მართვის, სამეცნიერო, ლიტერატურული, შემოქმედებითი და პედაგოგიური მოღვაწეობისა, თუ ასეთი საქმიანობა ხელს არ უშლის მოსამართლის ფუნქციის შესრულებას, მის მნიშვნელობასა და ღირსებას, და თუ ეს საფრთხეს არ უქმნის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის რწმენას;

(4) მოსამართლის თანამდებობა ასევე შეუთავსებელია პოლიტიკური პარტიისა და პოლიტიკური მოძრაობის წევრობასთან.

კარი 36

მოსამართლეთა აცილება

(1) მოსამართლე აცილებული იქნება სასამართლო განხილვისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესიდან, თუ მისი მიუკერძოებლობა ეჭვს იწვევს საქმესთან, მის მხარეებთან ან მათ წარმომადგენლებთან თავისი დამოკიდებულების გამო.

(2) მოსამართლე აგრეთვე აცილებული იქნება, თუ იგი ჩაბმული იყო განსახილველ საქმეში სხვა ფუნქციით, გარდა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ფუნქციისა.

(3) სამართლებრივი აქტების მომზადებაში, გადასინჯვასა და მიღებაში მონაწილეობა არ ჩაითვლება მე-2 პარაგრაფში აღნიშნულ საქმიანობად.¹²⁹

თუმცა, 36-ე მუხლის მე-3 პუნქტში მითითებული გამონაკლისი, რომელიც ასევე ვრცელდებოდა ჩეხეთის ტრიბუნალის წინამორბედ ჩეხოსლოვაკიის სასამართლოზე, შეუთავსებელია იმ ობიექტურობასა და მიუკერძოებლობასთან, რომლითაც მოსამართლე საკითხს უნდა

მიუდგეს. ამ პრაქტიკამ უკვე გამოიღო თავისი უარყოფითი შედეგი — ჩეხოსლოვაკიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა, რომლებმაც მხარი არ დაუჭირეს საკმაოდ გაკრიტიკებული ლუსტრაციის შესახებ ჩეხოსლოვაკიის კანონის გაუქმებას, თავის დროზე ხმა ჰქონდათ მისთვის მიცემული როგორც პარლამენტის წევრებს.

გადაწყვეტილების მიღება

კოლეგიები პლენუმის წინააღმდეგ

ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, ევროპის საკონსტიტუციო სასამართლოთა უმეტესობა, თვით ახალი სასამართლოებიც, საქმეთა უმეტესობას კოლეგიებში განიხილავენ, ხოლო უფრო მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად პლენუმს მიმართავენ. ბულგარეთის სასამართლო, რომელიც საქმეს მხოლოდ პლენარულ სხდომებზე განიხილავს, ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს. რუსეთის სასამართლო იზიარებს გერმანულ მოდელს და სასამართლოს ყოფს ორ დიდ ჯგუფად: ერთი კოლეგია შედგება ცხრა წევრისაგან, ხოლო მეორე — ათი წევრისაგან.¹³⁰ ორი კოლეგიის შემადგენლობა განისაზღვრება წილისყრით. სხვა ქვეყნებში კოლეგიები უფრო პატარაა და სამი ან ხუთი მოსამართლისაგან შედგება.¹³¹

პლენუმის სხდომები გამოიყენება უფრო მნიშვნელოვან საქმეთა გადასაწყვეტად ან კოლეგიებს შორის არსებული კონფლიქტის დროს. ჩეხეთის მოდელი ტიპურია: პლენუმის განსჯად საკითხთა წრეს მიეკუთვნება კანონებისა და სხვა სამართლებრივი აქტების კონსტიტუციურობა, პოლიტიკურ პარტიათა კონსტიტუციურობა, საპროცედურო წესები, იმპიჩმენტი და სხვა განსაკუთრებით დელიკატური საკითხები.¹³²

როგორც პლენუმის, ისე კოლეგიის სხდომისათვის ინიშნება მომხსენებელი მოსამართლე, რომელმაც უნდა მოამზადოს საქმე და შედეგები წარუდგინოს სხვებს. უმეტეს სასამართლოში მომხსენებელი მოსამართლე ხშირად მთავარი ფიგურაა გადაწყვეტილების მიღებისას.

გადაწყვეტილების დასაბუთება

არსებობს გადაწყვეტილების დასაბუთების ორი მოდელი: ფრანგული, რომელიც არის მოკლე და ძირითადად არ შეიცავს გადაწყვეტილების მიზეზების დეტალურ აღწერას, და გერმანული, რომელიც

ხშირად შეიცავს არგუმენტებისა და კონტრარგუმენტების ფართო სპექტრს. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოთა უმრავლესობა ოფიციალურად ცდილობს მიჰყვეს გერმანულ მოდელს და ზოგჯერ აკეთებს კიდევ ამას, პრაქტიკულად უმეტესობა მაინც ფრანგულ მოდელს მისდევს, რადგან გადაწყვეტილება ხშირად მხოლოდ იმ კონსტიტუციური თუ სახელშეკრულებო ნორმების ჩამონათვალს შეიცავს, რომელსაც გადაწყვეტილება ეყრდნობა. ასეთ გადაწყვეტილებებში ნაკლებად ვხვდებით იმის განხილვას, თუ რატომ მოხდა ამ ნორმების შეფარდება და რა კონტრარგუმენტები არსებობს მეორე მხარის არგუმენტების საპირისპიროდ.

სასამართლოთა უმეტესობა დასაშვებად მიიჩნევს ცალკეულ მოსამართლეთა განსხვავებული აზრის არსებობას და ასევე მის გამოქვეყნებას.¹³³ ზოგ ქვეყანაში მხოლოდ განსხვავებული აზრის არსებობის ფაქტი ფიქსირდება.¹³⁴

ნორმატიული ბაზა

კონსტიტუცია, კანონები, სასამართლოს რეგლამენტი: სად რა უნდა განთავსდეს

ისეთი განსაკუთრებული ხელისუფლების შექმნა, რომელსაც კანონებისა და სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციური კონტროლის უფლება აქვს, სწორედ ის საკითხია, რომელიც კონსტიტუციის დონეზე უნდა გადაწყდეს. სწორედ ამიტომ, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ყველა ახალი საკონსტიტუციო სასამართლო შესაბამისი კონსტიტუციით შეიქმნა.¹³⁵ კონსტიტუციური დებულებები ერთმანეთისაგან განსხვავებულია, თუმცა საბოლოოდ საერთო პარამეტრებშია მოქცეული. უმეტეს შემთხვევაში, კონსტიტუცია ასევე მიუთითებს სპეციალურ საკანონმდებლო აქტზე, რომელმაც უნდა განსაზღვროს სასამართლოს ფუნქციონირების დამატებითი დეტალები. ასეთი აქტები ორგანული ან კონსტიტუციური კანონების სახით გვევლინება, რომელთა მიღებასა და შეცვლასაც აბსოლუტური უმრავლესობა სჭირდება. ამასთან, სასამართლოს საქმიანობის მოსაწესრიგებლად იღებენ სასამართლოს საპროცედურო წესებს.

სასამართლოს უფლებამოსილების, დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობისა და ეფექტიანობისათვის პირდაპირი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ მისი საქმიანობის მომწესრიგებელი რომელი დებულება მოხვდება კონსტიტუციაში, კანონსა თუ პროცედურულ წესებში. ეს განპირობე-

ბულია იმით, რომ ის, თუ სად არის ესა თუ ის ნორმა განთავსებული, განსაზღვრავს იმასაც, თუ ვის და როგორ შეუძლია მისი შეცვლა. ეს ფაქტორი კი საბოლოოდ დიდად განსაზღვრავს სასამართლოს ბუნებას. რა თქმა უნდა, ყველაფერი, რაც კონსტიტუციითაა გამყარებული, უფრო ძნელი შესაცვლელია, რადგან ამისათვის შეიძლება აბსოლუტურ საკანონმდებლო უმრავლესობასთან ერთად საჭირო გახდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების თანხმობაც, ზოგ ქვეყანაში – ხალხის ნებაც კი, რომელიც გამოიხატება რეფერენდუმით.

სასამართლოს იურისდიქციის საკითხი, გასაგები მიზეზების გამო, ყოველთვის კონსტიტუციითაა განსაზღვრული, გარდა ზოგიერთი კონსტიტუციისა (გერმანული მოდელი), რომლებიც შეიცავენ ღია დებულებას, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო „ასევე განიხილავს ნებისმიერ სხვა საქმეს, რომელსაც მას ფედერალური კანონმდებლობა მიაკუთვნებს“.¹³⁶

ასეთ ღია დებულებასთან დაკავშირებული პრობლემა ისაა, რომ იგი არა მარტო სასამართლოსათვის დამატებითი უფლებამოსილების მიცემის საკითხის წამოჭრის უფლებას ანიჭებს საკანონმდებლო ინიციატივის მქონე სუბიექტებს, არამედ შესაბამისად მისი გაუქმების ინიციატივის უფლებასაც გულისხმობს. როგორც ამერიკის გამოცდილება ცხადყოფს, როდესაც სასამართლოს იურისდიქცია საკანონმდებლო კონტროლს ექვემდებარება, სასამართლოს ამა თუ იმ გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო საკანონმდებლო ხელისუფლებამ იურისდიქციის გაუქმების მუქარა შეიძლება სასამართლოს დამოუკიდებლობის შეზღუდვისთვისაც გამოიყენოს.

ორი სხვა მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც კონსტიტუციურადაა განმტკიცებული, შეეხება მოსამართლეთა შერჩევის წესს, მათ კვალიფიკაციასა და უფლებამოსილების ვადას, და ხშირად (მაგრამ არა ყოველთვის), სასამართლოსათვის მიმართვის უფლებას.¹³⁷

საკონსტიტუციო ტრიბუნალის დამოუკიდებლობის უდიდესი მნიშვნელობის გამო, ის დებულებები, რომლებიც უზრუნველყოფს მის დამოუკიდებლობას, კონსტიტუციით უნდა იყოს გამყარებული. ამ საკითხთა წრეს მიეკუთვნება მოსამართლის არჩევისა თუ დანიშვნის ვადა, დისციპლინური პასუხისმგებლობა, პრივილეგიები, რომლებიც მოსამართლეობასთანაა დაკავშირებული და სასამართლოს ბიუჯეტი. ამასთან, ყოველივე ეს ისე უნდა იყოს ჩამოყალიბებული, რომ უზრუნველყოს სასამართლოს იმუნიტეტი როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლების პოლიტიკური ზემოქმედებისაგან. მაგალითად, შეიძლება მოსამართლის დანიშვნის ან გათავისუფლებისათვის აბსოლუტური უმრავლესობის მოთხოვნაც კი არ იყოს ზემოქმედებისაგან ადეკვატური ღაცვა. სასამართლოს ბევრი გადაწყვეტილება, რო-

მელიც არაპოპულარული იქნება საკანონმდებლო ხელისუფლებისა და ჩვეულებრივი საზოგადოების წარმომადგენლებისათვის, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე მოხსნის საკანონმდებლო ხელისუფლების აბსოლუტურ უმრავლესობასთან დაკავშირებულ ფორმალურ სირთულეებს.¹³⁸ ეს საფრთხე განსაკუთრებით რეალური ხდება მაშინ, როდესაც სასამართლო გადაწყვეტილებას იღებს არაპოპულარული უმცირესობის ან ინდივიდის სასარგებლოდ, მაგალითად, ეთნიკური უმცირესობები, როგორცაა თურქები ბულგარეთში, უნგრელები რუმინეთსა და სლოვაკეთში და საერთოდ ბოშა ხალხი ყველგან.

კონსტიტუციით უზრუნველყოფილი გარანტიები, რომელიც ითვალისწინებს კომპენსაციას, პრივილეგიებსა და დამატებით სოციალურ დაცვას როგორც მოსამართლეებისათვის, ისე მთელი სასამართლოს ადმინისტრაციისათვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელია, რადგან ამ საკითხების გადაწყვეტა შეიძლება მთლიანად ან ნაწილობრივ განეკუთვნებოდეს აღმასრულებელ ან საკანონმდებლო ხელისუფლებათა უფლებამოსილებას. 1993 წელს რუსეთის პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებისადმი თავისი უკმაყოფილება გამოხატა იმით, რომ სასამართლოს თავმჯდომარეს ვალერი ზორკინს აგარაკი ჩამოართვა, ლიბუზინი კი შედარებით პატარა ავტომანქანით შეუცვალა. 1995 წელს ბულგარეთის მთავრობამ, რომელსაც იმ დროს ბულგარეთის კომუნისტური პარტია უძღვებოდა, გადაწყვიტა მნიშვნელოვნად შეეზღუდა სასამართლოებისა და განსაკუთრებით საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობა. საკონსტიტუციო სასამართლო წინ აღუდგა მთავრობის მრავალ ცდას საკუთარ კონტროლს დაექვემდებარებინა სასამართლო სისტემა და მრავალი სხვა უმნიშვნელოვანესი სამთავრობო აქტები გამოაცხადა ბათილად. შედეგად, მთავრობამ გამოსცა განკარგულება, რომლითაც სასამართლო გადაწყვედა პატარა, სრულიად შეუფერებელ შენობაში. საკონსტიტუციო სასამართლო, თავის მხრივ, არ დაემორჩილა მთავრობის განკარგულებას, გაასაჩივრა იგი უზენაეს სასამართლოში და მოიგო კიდევ ეს პროცესი.

სამწუხაროდ, აღმოსავლეთ ევროპის მხოლოდ რამდენიმე ქვეყნის ახალი კონსტიტუცია შეიცავს ისეთ დებულებებს, რომლებიც მიმართულია საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობის ზემოაღნიშნული შეზღუდვის წინააღმდეგ, თუმცა ყველა ერთხმად აცხადებდა, რომ სასამართლოები დამოუკიდებელია.

მაშინ, როდესაც სასამართლოს დამოუკიდებლობა დაცული უნდა იყოს გარეშე ზემოქმედებისაგან, მიკერძოებისა და არაობიექტურობის საფრთხე მომდინარეობს თავად მოსამართლეთა პირადი ან იმ პირთა ინტერესები-

დან, რომლებთანაც ისინი დაამყარებენ კავშირებს. მნიშვნელოვანი და საჭიროა, რომ ასეთი ინტერესების საწინააღმდეგო საშუალებების უზრუნველყოფა მოსამართლეთა გარდა დაეკისროს ვინმე სხვასაც, მაგალითად საკანონმდებლო ორგანოს. მაგრამ, იმის გათვალისწინებით, რომ, როდესაც საკანონმდებლო ხელისუფლებას სასამართლოების ზედმეტი კონტროლის უფლება აქვს, სასამართლოს დამოუკიდებლობას საფრთხე ექმნება. ასეთი გარეშე ინტერესების შეზღუდვას ახორციელებს აბსოლუტური უმრავლესობა, ორგანული კანონები ან თავად კონსტიტუცია, რომლის დებულებებიც დაცულია საკანონმდებლო მანიპულაციებისაგან.¹³⁹

საკმაოდ ადვილია თეორიული განსაზღვრა იმისა, თუ რა უნდა შედიოდეს თავად სასამართლოს მიერვე დადგენილ საპროცედურო წესებში, მაგრამ ეს ხშირ შემთხვევაში განსახორციელებლად საკმაოდ რთულია. სამართალწარმოების საპროცედურო მხარეს უარესად დიდი მნიშვნელობა აქვს და იგი ღიდ გავლენას ახდენს კონსტიტუციური მნიშვნელობის ძირითადი გადაწყვეტილებების საბოლოო შინაარსსა და სახეზე. ასეთ საკითხებს მიეკუთვნება, მაგალითად, მხარეთა საპროცედურო უფლებები. ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია სამართალწარმოების პროცედურების დადგენაში საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის საჭირო დამოუკიდებლობის მინიჭება, რათა იგი იყოს საკმარისად მოქნილი და შეძლოს პროცედურული წესების დახვეწა „ცდისა და შეცდომიდან“ დაგროვილი გამოცდილების შესაბამისად. ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, როგორიცაა ხმათა გაყოფის შემთხვევაში სასამართლოს თავმჯდომარისათვის გადამწყვეტი ხმის მინიჭება, უნდა მოაწესრიგოს კონსტიტუციამ, ხოლო სასამართლომ საქმე კოლეგიებზე უნდა განიხილოს თუ პლენუმზე, ეს უკვე კანონით უნდა განისაზღვროს, რადგან აქ მთავარია საქმის მნიშვნელობა და იგი საკანონმდებლო ხელისუფლების გადასაწყვეტია. მაგრამ ის, თუ რა შემთხვევაში და როდის უნდა მოხდეს საქმეთა ზეპირი მოსმენა, ვის უნდა მოუსმინოს სასამართლომ უშუალოდ დაზარალებულთა გარდა ან რა როლი უნდა ჰქონდეს კოლეგიის მომხსენებელს, უნდა გადაწყდეს სასამართლოს მიერ მიღებული რეგლამენტი.

სამწუხაროდ, სასამართლოს საქმიანობის მომწესრიგებელი სხვადასხვა სახის ნორმების ასეთი მკაფიო და ერთგვაროვანი გადანაწილება სხვადასხვა იურიდიული ძალის დოკუმენტს შორის იშვიათად თუ ხდება და ქვეყნებს შორის განსხვავება ამ საკითხში გარდაუვალია. ერთი კი ცხადია, — სადაც არ უნდა განთავსდეს ესა თუ ის დებულება, მთლიანი ნორმატიული ბაზა უნდა უზრუნველყოფდეს სასამართლოს დამოუკიდებლობას და მუშაობის მოქნილობას, რათა სასამართლომ თავისუფლად და ეფექტიანად იფუნქციოს.

თავი მესამე

პოლონეთი

წინა ისტორია

ყოფილი სოციალისტური ბლოკის ქვეყნებს შორის პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი იყო.¹ ეს არ იყო უბრალო შემთხვევითობა. პროფესიულმა კავშირმა „სოლიდარობამ“, რომელიც სოციალიზმის საბოლოო კრახის იდეის სტიმულის მიმცემი იყო, სხვა დემოკრატიული ძალების ხელშეწყობით ბიძგი მისცა პოლონეთში ასეთი ტრიბუნალის ჩამოყალიბებას. მიუხედავად იმისა, რომ 1981 წელს „სოლიდარობა“ დაიშლა, მისმა საქმიანობამ, რომელსაც წინ უსწრებდა სხვა რეფორმატორთა შრომაც, ნაყოფი გამოიღო. საჭირო კონსტიტუციური საფუძვლები შეიქმნა 1982 წელს, ხოლო სოციალისტურ იმპერიაში პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო 1985 წელს ჩამოყალიბდა. აღნიშნული ტრიბუნალი 1986 წლის 1 იანვრიდან 1997 წლის ოქტომბრამდე ფუნქციობდა. 1997 წლის აპრილის კონსტიტუციით, რომელიც 1997 წლის ოქტომბერში ამოქმედდა, იგი კიდევ უფრო მძლავრ ტრიბუნალად გადაიქცა. ამ თავში ძირითადად განვიხილავთ პირველ ტრიბუნალს და იმ ძირითად ცვლილებებს, რომლებსაც საფუძველი დაუდო 1997 წლის კონსტიტუციამ.

პოლონეთი აგრეთვე პირველი იყო აღმოსავლურ ბლოკში, რომელმაც 1987 წელს ჩამოაყალიბა სახალხო დამცველის (ომბუდსმენის) ინსტიტუტი. ამ ინსტიტუტმა საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული მრავალი საქმის წარდგენით დიდი წვლილი შეიტანა ადამიანის უფლებათა სფეროში სასამართლო პრაქტიკის შესაქმნელად.

ყოველივე ამას საფუძველად დაედო ის, რომ პოლონეთი ისტორიულად პირველი ქვეყანა იყო ევროპაში, რომელსაც დაწერილი კონსტიტუცია ჰქონდა – იგი 1791 წლის 3 მაისს მიიღეს. ამ კონსტიტუციამ

შემოიღო კონსტიტუციური უზენაესობის პრინციპი, რომლის თანახმადაც, „ყველა სხვა ნორმატიული აქტი მთლიანად უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას“.² აღნიშნული კონსტიტუცია არასოდეს ამოქმედებულა, რადგან ოთხი წლის შემდეგ, 1795 წელს, პოლონეთმა დაკარგა დამოუკიდებლობა – იგი ავსტრიამ, პრუსიამ და რუსეთმა გაიყვეს. პოლონეთის დამოუკიდებლობის აღდგენა დაახლოებით საუკუნე-ნახევრის შემდეგ, 1918 წელს მოხდა.

ამ კონსტიტუციური ტრადიციის საფუძველზე პოლონეთის 1921 წლის კონსტიტუციამ, რომელმაც აღადგინა პოლონეთის სახელმწიფო, დაადგინა, რომ „არც ერთი ნორმატიული აქტი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციას“. მაგრამ პოლონეთი საფრანგეთის მესამე რესპუბლიკის საკანონმდებლო ხელისუფლების უზენაესობის დოქტრინის საკმაოდ დიდ გავლენას განიცდიდა და კონსტიტუციამ აკრძალა „კანონიერად გამოქვეყნებული ნორმატიული აქტების“ კონსტიტუციური კონტროლი.³ თუმცა 1922 წელს ჩამოყალიბდა უზენაესი ადმინისტრაციული ტრიბუნალი, რომელსაც უნდა გაეკონტროლებინა ადმინისტრაციული აქტების კანონიერება. ომის დროს იყო მოწოდებები საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კონსტიტუციური კონტროლის უფლების მინიჭების თაობაზე, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს მოწოდებები რჩებოდა ხმად მლალადებლისა....

1946-47 წლებში ისევ წინ წამოიწია წინადადებებმა კონსტიტუციური კონტროლის შემოღების თაობაზე.⁴ ამ დროს ქვეყანას უკვე კომუნისტები მართავდნენ და ცხადი იყო, რომ ისინი არ გაიზიარებდნენ ამ იდეას. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, 1950-იან წლებში საერთო სასამართლოებმა დაიწყეს კანონქვემდებარე ადმინისტრაციული აქტების კანონიერების კონტროლი და უარს აცხადებდნენ მათ გამოყენებაზე იმ შემთხვევაში, თუ ისინი კონსტიტუციის ან კანონის მოთხოვნებს ეწინააღმდეგებოდა.⁵

ხრუშჩოვის „დათბობის“ პერიოდში მეცნიერებმა კიდევ ერთხელ სცადეს მხარი დაეჭირათ აქტების კონსტიტუციურობის კონტროლის ელვისათვის, მაგრამ მათ გარჯას შედეგი არ მოჰყოლია. ამის მიუხედავად, ამ იდეას სულ უფრო მეტი მხარდამჭერი უჩნდებოდა. რეფორმატორებისათვის ნამდვილი საჩუქარი იყო, როდესაც 1976 წელს სეიმის წევრთაგან შემდგარ სახელმწიფო საბჭოს, რომელიც „კოლექტიური პრეზიდენტის“ მსგავსი ორგანი იყო,⁶ მიენიჭა კანონთა კონსტიტუციურობის მეთვალყურეობის უფლება. მაგრამ რეალურად ეს მაინც არაფერს ნიშნავდა.

პოლონეთის სოციალისტური ეკონომიკის თანამდევი სისუსტე დროდადრო იჩენდა თავს მე-20 საუკუნის 70-იან და 80-იან წლებში. ამან

განაპირობა აქტიური საზოგადოებრივი დისკუსიები პოლიტიკურ და სოციალურ თემებზე და 1980 წლის გაზაფხულზე პროფესიული კავშირის – „სოლიდარობის“ წარმოშობა. ამ ყველაფრის პასუხად რეჟიმმა გადაწყვიტა გაეზიარებინა აღმოსავლეთის ბლოკის რამდენიმე ქვეყნის მაგალითი⁷ და 1980 წელს აღადგინა უმაღლესი ადმინისტრაციული სასამართლო, რომელიც ომამდელ ტრიბუნალს ჰგავდა და რომელსაც უნდა განეხილა ადმინისტრაციული აქტებისა და გადაწყვეტილებების კონსტიტუციურობა და კანონთან შესაბამისობა. ეს სასამართლო გაცილებით უფრო ქმედითი აღმოჩნდა, ვიდრე ამას მისი შემქმნელი მთავრობა ისახავდა მიზნად. მარკ ბუჟეინსკის განცხადებით, სასამართლო ხშირად იკავებდა იმ მოქალაქეთა მხარეს, რომელებიც ასაჩივრებდნენ არაკანონიერ ადმინისტრაციულ მოქმედებებს. ამას გარდა, ისევე როგორც მისი ომამდელი წინაპარი, სასამართლო განიხილავდა ამ აქტების არა მარტო კანონთან შესაბამისობას, არამედ კონსტიტუციურობასაც და ხშირად მათ არაკონსტიტუციურად აცხადებდა.⁸

„სოლიდარობის“ ჩამოყალიბებამ და მისი გავლენის ზრდამ დღის წესრიგში დააყენა ტრიბუნალის მიერ როგორც ადმინისტრაციული აქტების, ისე კანონების კონსტიტუციურობის შემოწმების საკითხი. პროფკავშირს მხარს უჭერდნენ სხვა ჯგუფებიც, მათ შორის პოლონეთის ადვოკატურა, რომელმაც საკმაოდ დიდი დამოუკიდებლობა მოიპოვა,⁹ და დემოკრატიული პარტიის კონგრესი, ერთი იმ პარტიათაგანი, რომელსაც კომუნისტებმა არსებობის უფლება მისცეს. ეს პარტია აერთიანებდა მრავალ იურისტს, რომლებიც ტრადიციულად მხარს უჭერდნენ კონსტიტუციურ კონტროლს. თვით კომუნისტურმა რეჟიმმაც კი საჭიროდ მიიჩნია სპეციალური საკონსტიტუციო ტრიბუნალის იდეის მხარდაჭერა, თუმცა სულაც არ ჰქონდა მიზნად ტრიბუნალი აქტიური და ქმედითი ყოფილიყო. კომუნისტური სამართლებრივი ფილოსოფია არ აღიარებდა ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს და, შესაბამისად, არც ისეთ ჭეშმარიტად დამოუკიდებელ სასამართლოს ითვალისწინებდა, რომელიც სხვა განსტოლებებს გააკონტროლებდა. 1981 წლის შემოდგომაზე სეიმის პრეზიდიუმმა შექმნა ექსპერტთა კომიტეტი, რომელსაც ასეთი ტრიბუნალის ჩამოყალიბებისათვის უნდა ეზრუნა. კომიტეტის ოფიციალური სტატუსის გამო მან მუშაობა მას შემდეგაც გაავრძელა, რაც 1981 წლის დეკემბერში გენერალმა ვოიცეხ იარუზელსკიმ საგანგებო მდგომარეობა შემოიღო და „სოლიდარობა“ აკრძალა.

პირველი ნაბიჯი 1982 წლის დასაწყისში გადაიდგა. კონსტიტუციაში შევიდა დამატება 32-ე მუხლის „ა“ პუნქტის სახით, რომელმაც დააკანონა ასეთი ტრიბუნალის შექმნა და სათავე დაუდო შესაბამისი კანონმდებლობის შემუშავების კომპლექსურ პროცესს. ყოველივე ამას

სამი წელი და თხუთმეტი სხვადასხვა კანონპროექტის შექმნა დასჭირდა, რადგან, როგორც მარკ ბუეინსკი აღნიშნავს, „რეჟიმს უნდოდა, რომ ტრიბუნალს შეექმნა კონსტიტუციური კანონიერების ილუზია მისი ძირითადი იდეების განუხორციელებლად. იგი სრულებით არ აპირებდა ისეთი დამოუკიდებელი ორგანოს შექმნას, რომელიც რეალურად შეამოწმებდა რეჟიმის მოქმედებების კონსტიტუციურობას“.¹⁰

საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მოსამართლემ ლეშეკ გარლიცკიმ შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა რეჟიმის განზრახვა ტრიბუნალთან დაკავშირებით:

პოლონეთის ტრიბუნალი... შეეცადა გაეერთიანებინა ორი კონცეფცია: პარლამენტის სუვერენიტეტი და კონსტიტუციის უზენაესობა. როგორც სტრუქტურა ცხადყოფს, აქტმა უპირატესობა პირველს მიანიჭა: (1)პარლამენტი აყალიბებს ტრიბუნალისათვის საჭირო კონსტიტუციურ ბაზას და იღებს კანონს, რომელიც აწესრიგებს მის სტრუქტურას, იურისდიქციასა და სამართალწარმოებას; (2)პარლამენტი ნიშნავს ტრიბუნალის მოსამართლეებს, განიხილავს ანგარიშს მისი საქმიანობის შესახებ და ანალიზებს ტრიბუნალის ანგარიშებს პოლონეთის სამართლის სისტემაში არსებული პრობლემების თაობაზე; და (3)პარლამენტი ზღუდავს ტრიბუნალის უფლებას გადაწყვიტოს პარლამენტის მიერ მიღებული საკანონმდებლო აქტების კონსტიტუციურობის საკითხი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ტრიბუნალი უფლებამოსილია განიხილოს კანონთა კონსტიტუციურობა, მაგრამ მისი გადაწყვეტილება არ არის საბოლოო. ტრიბუნალის გადაწყვეტილება მხოლოდ ავალდებულებს პარლამენტს გამოიძიოს ეს საკითხი. ამრიგად, მართო პარლამენტის გადაწყვეტილებებია საბოლოო. ამ გზით პარლამენტი ინარჩუნებს თავის საკანონმდებლო უზენაესობას.

კანონებისაგან განსხვავებით, მთავრობის აქტების თაობაზე მიღებული ტრიბუნალის გადაწყვეტილებები საბოლოო და სავალდებულოა. ამის განსაზოორციელებლად ტრიბუნალი ძირითადად განიხილავს კანონქვემდებარე აქტებს. ეს, თავის მხრივ, იცავს პარლამენტის აქტებს (კონსტიტუციასა და კანონებს) იმ ორგანოებისაგან, რომლებიც იღებენ კანონქვემდებარე სამართლებრივ აქტებს.

ამრიგად, ტრიბუნალი შეიქმნა არა იმისათვის, რომ გააკონტროლოს პარლამენტი, არამედ იმიტომ, რომ დაეხმაროს პარლამენტს ქვეყნის უზენაესი კანონმდებლის პოზიციის შენარჩუნებაში.¹¹

როგორც ბუეინსკი და გარლიცკი აღნიშნავენ თავიანთ ერთობლივ სტატიაში, რეჟიმის შემოღობა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შექმნის გამო განაპირობა „უმაღლესი ადმინისტრაციული ტრიბუნალის საქმიანობამ, განსაკუთრებით კონსტიტუციურ საკითხებთან მიმართე-

ბაში” და მან საკონსტიტუციო ტრიბუნალის უფლებების შეზღუდვა გადაწყვიტა.¹² ამით იმის ახსნაც შეიძლება, თუ რატომ დასჭირდა კანონის შექმნას საბი წელი. 1985 წელს კანონი საბოლოოდ მიიღეს, ხოლო 1986 წლის 1 იანვარს შეიქმნა საკონსტიტუციო ტრიბუნალი.

საკონსტიტუციო ტრიბუნალის სტრუქტურა

ტრიბუნალის ფორმალური სტრუქტურა სრულებით არ იყო განსაკუთრებული: სეიმი ნიშნავდა თორმეტ მოსამართლეს 8 წლით, ხელმეორედ არჩევა არ იყო დაშვებული და ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ შემადგენლობის ნახევარი უნდა განახლებულიყო.¹³ მოსამართლეები უნდა ყოფილიყვნენ გამოჩენილი იურისტები – ცნობილი სამართლის პროფესორები, უმეტესი ნაწილი – გამოცდილი მოსამართლეები და მცირე რაოდენობით პროკურორები. თავად ის ფაქტი, რომ ისინი „საუკეთესო პროფესორები” იყვნენ¹⁴, რა თქმა უნდა, სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ მათ სიმპათია არ ექნებოდათ სეიმის მმართველი იმ უმრავლესობისადმი, რომელმაც იგი დანიშნა. თუმცა, აღმოჩნდა, რომ მოსამართლეთა შორის იყვნენ რეჟიმის არცთუ ერთგული მხარდამჭერებიც.¹⁵

მიუხედავად იმისა, რომ ფორმალურად იმუნიტეტით და სხვა შესაბამისი მექანიზმებით განმტკიცებული იყო მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა, მაინც არსებობდა მათი უფლებამოსილების საკმაოდ სერიოზული შეზღუდვები. მართალია, რეჟიმი რადიკალურად შეიცვალა და ამ შეზღუდვებსაც აკრიტიკებდნენ, მაგრამ შეზღუდვების უმრავლესობა ძალაში რჩებოდა პირველი სასამართლოს მთელი არსებობის მანძილზე – 1997 წლამდე. ასეთი შეზღუდვების ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ის, რომ ტრიბუნალის გადაწყვეტილება კანონის არაკონსტიტუციურად ცნობის შესახებ უნდა განეხილა სეიმს, რომელსაც შემდგომ ექვს თვეში შეეძლო მისი გაუქმება დამსწრეთა ორი მესამედის უმრავლესობით.¹⁶ ეს შეზღუდვები ეხებოდა მხოლოდ კანონებს, ხოლო კანონქვემდებარე აქტები, როგორც გარლიცკიმ აღნიშნა, ბათილად და ძალადაკარგულად ითვლებოდა, თუ მას მიმღები ორგანო სამ თვეში არ შეცვლიდა; ამასთან, სასამართლოს შეეძლო მათი დაუყოვნებლივ გაუქმებაც.¹⁷

ტრიბუნალი არ იყო უფლებამოსილი განეხილა მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების აქტები (რომლებსაც ძირითადად იხილაედა უმაღლესი ადმინისტრაციული სასამართლო), ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისობა საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან, ასევე

ის კანონები და აქტები, რომლებიც ძალაში შევიდა 1982 წლის 6 აპრილამდე. ამ გზით ხდებოდა სამხედრო სამართლის და კომუნისტური ეპოქის კანონებისა და დეკრეტების დაცვა. საკონსტიტუციო სასამართლოს ტრადიციული ფუნქცია – სახელმწიფო მოხელეთა იმპიჩმენტი – კონსტიტუციით შექმნილ განსაკუთრებულ სახელმწიფო ტრიბუნალს გადაეცა.¹⁸

არჩევნების კანონიერების შემოწმების უფლება კი უზენაეს სასამართლოს მიენიჭა 1990 წელს.

1989 და 1992 წლებში შეტანილმა ცვლილებებმა გააფართოვა ტრიბუნალის უფლებამოსილება. პირველმა ცვლილებამ ტრიბუნალს უფლება მისცა დაედგინა პოლიტიკური პარტიის მიზნებისა და საქმიანობის კონსტიტუციურობა, ხოლო მეორე ცვლილებით პრეზიდენტს უფლება მიეცა პარლამენტის მიერ მიღებული აქტები მათ ხელმოწერამდე ტრიბუნალისათვის გადაეცა კონსტიტუციურობის შემოწმების მიზნით. ამასთან, ტრიბუნალი ვალდებული იყო მიეღო „კანონების უნივერსალურად სავალდებულო განმარტება, თუ ამას მაღალი თანამდებობის პირები მოითხოვდნენ“.¹⁹

ამ ცვლილებების მიუხედავად, ძირითადი შეზღუდვები კვლავ არსებობდა, სანამ 1997 წლის ოქტომბერში ახალი კონსტიტუცია არ ამოქმედდა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ 1995-96 წლებში სასამართლომ საქმეების განხილვის დროს საერთაშორისო ხელშეკრულებების პირდაპირი გამოყენებით გაიფართოვა მოქმედების არეალი.²⁰

ტრიბუნალისათვის მიმართვის უფლება მიეცათ მთავრობის წევრებს, პარლამენტართა 50-კაციან და სენატორთა 30-კაციან ჯგუფებს, აგრეთვე ადგილობრივ საბჭოებს, კავშირებს, ფერმებსა და სხვა სავაჭრო ორგანიზაციებს, იმ შემთხვევაში, თუ კანონი ან ნორმატიული აქტი „ეხებოდა იმ საკითხს, რომელიც მათ კომპეტენციას განეკუთვნებოდა“.²¹ 1990 წელს ადმინისტრაციულ ორგანოებს და საერთო სასამართლოებს უფლება მიეცათ მიემართათ ტრიბუნალისათვის ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობისა და კანონებთან შესაბამისობის გარკვევის თხოვნით, იმ შემთხვევაში, თუ მათ წინაშე არსებული საქმის ბედი დამოკიდებული იყო ამ კითხვაზე. თუმცა მხოლოდ სააპელაციო სასამართლოებს, უზენაეს სასამართლოსა და უმაღლეს ადმინისტრაციულ სასამართლოს შეეძლოთ ოფიციალურად საქმის გადაგზავნა.²²

სანამ ტრიბუნალი საკითხს განიხილავდა, საერთო სასამართლოები აჩერებდნენ საქმის განხილვას.²³

მიზანდასახულად გამოტოვებული იყო მოქალაქის უფლება ინდივიდუალურად აღედგრა საკონსტიტუციო სარჩელი.²⁴ თუმცა ტრიბუნალი უფლებამოსილი იყო თავად განეხილა ამა თუ იმ საკითხის

კონსტიტუციურობა და კანონიერება.²⁵ ხშირად ამ უფლებამოსილების განხორციელებას ბიძგს აძლევდა მოქალაქეთა არაოფიციალური საჩივრები, რომელთა რიცხვიც ყოველწლიურად რამდენიმე ასეული იყო.²⁶ 1997 წლის კონსტიტუციამ დაადგინა, რომ „ყველას, ვისი კონსტიტუციური უფლებებიც დაირღვა, უფლება აქვს აღძრას სარჩელი“, რათა სასამართლომ განიხილოს იმ „კანონებისა და ნორმატიული აქტების“ კონსტიტუციურობა, რომლითაც დაირღვა მოსარჩელის უფლებები.²⁷

კიდევ ორი საკანონმდებლო აქტის მიღებამ, რომელიც პირდაპირ არ ეხებოდა ტრიბუნალს, საკმაოდ დიდი გავლენა მოახდინა მის მუშაობაზე. პირველით შეიქმნა სახალხო დამცველის (ომბუდსმენის) ინსტიტუტი 1987 წლის გაზაფხულზე და ამ თანამდებობაზე დაინიშნა ენერგიულობით გამორჩეული ევა ლეტოვსკა; მეორით კი – 1989 წლის 29 სექტემბერს ცვლილება შევიდა კონსტიტუციაში, რომელმაც დააკანონა პრინციპი, რომ „პოლონეთი დემოკრატიული სახელმწიფოა, რომელიც აღიარებს კანონის უზენაესობას და უზრუნველყოფს სოციალურ მართლწესრიგს“.²⁸

პირველმა აქტმა ტრიბუნალი უზრუნველყო სარჩელთა სიმრავლით, ხოლო მეორემ მის გადაწყვეტილებებს მნიშვნელოვანი სამართლებრივი და დოქტრინალური საფუძველი შეუქმნა.

სასამართლო პრაქტიკა

პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, აღმოსავლეთ ევროპაში სხვა ახლად ჩამოყალიბებული საკონსტიტუციო სასამართლოების მსგავსად, აღმოჩნდა მოზიარე ერის იმ საერთო სულისკვეთებისა, რომელიც ერთდროულად ისახავდა მიზნად ახალი კონსტიტუციური და პოლიტიკური სტრუქტურების შექმნას, სოციალისტური ეკონომიკის ნგრევით გამოწვეული ეკონომიკური სირთულეების დაძლევას, საზოგადოებრივი მორალის ახალი პრინციპების დანერგვას, წარსულის მძიმე მემკვიდრეობასთან გამკლავების პრაქტიკული მექანიზმის შემუშავებასა და ჭეშმარიტად თავისუფალი და დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებას. პოლონეთის ტრიბუნალი, მიუხედავად შეზღუდული უფლებამოსილებისა, დიდი შემართებით უმკლავდებოდა ამ ამოცანებს.

პოლონეთის ტრიბუნალის საქმიანობას ისეთი საკითხების მიხედვით განვიხილავთ, როგორიცაა: სახელისუფლებო სტრუქტურა და ძალაუფლება; სოციალურ-ეკონომიკური საკითხები; ადამიანის უფლებები, მათ შორის თანასწორობა, გენდერული ბალანსი, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები; სასამართლოს ხელმისაწვდომობა; სასამარ-

თლოს დამოუკიდებლობა; წარსულის პრობლემების მოგვარება; ასევე განვიხილავთ ზოგიერთ ისეთ პრობლემას, რომელიც მხოლოდ პოლონეთისათვის არის დამახასიათებელი. ტრიბუნალის გადაწყვეტილებების ანალიზი იმ პირის მიერ, რომელმაც არ იცის პოლონური ენა და შეზღუდულია ინგლისური თარგმანის სიმცირით, უნდა დაეყრდნოს იმ მოკლე შემაჯამებელ სტატიებს, რომლებიც სხვადასხვა გამოცემაშია მიმოხილული (განსაკუთრებით კი საკონსტიტუციო გადაწყვეტილებების ბიულეტენში, რომელსაც 1993 წლიდან გამოსცემს ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისია) და იმ მეორად წყაროებს, რომლებიც ამ საქმეებს მიმოიხილავს.²⁹

ზოგადი მიმოხილვა

ტრადიციულად პოლონეთის ტრიბუნალის მუშაობას ორ ფაზად ყოფენ: პირველი ფაზა იწყება 1986 წლიდან და გრძელდება 1989 წლის ცვლილებებამდე და „სოლიდარობის“ მიერ შერჩეული ექვსი ახალი მოსამართლის დანიშვნამდე; მეორე ფაზა კი სათავეს იღებს 1990 წლიდან და დღემდე გრძელდება.³⁰ 1986-89 წლებში პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა მიიღო 33 გადაწყვეტილება. ამ გადაწყვეტილებებიდან 28 შეეხებოდა ადამიანის უფლებებს, რომელთაგან 20 გადაწყვეტილებას მოჰყვა შესაბამისი ნორმის გაუქმება ან მოდიფიკაცია. მრავალი ასეთი სარჩელი საზოგადოებრივმა ორგანიზაციებმა წარადგინეს, მაგრამ უმეტესი ნაწილი მაინც სახალხო დამცველზე მოდის.³¹ მიუხედავად იმისა, რომ მოქალაქეებს არ ჰქონდათ სარჩელის წარდგენის უფლება, მათ ასობით საჩივარი წარუდგინეს ტრიბუნალს: 576 – 1986 წელს, 750 – 1987 წელს, 591 – 1988 წელს და 686 – 1989 წელს; ამ საჩივრების გარკვეულმა ნაწილმა გავლენა იქონია 1986-89 წლებში ჩატარებულ 92 პროცესზე.

1988 წლიდან საკონსტიტუციო ტრიბუნალში სარჩელების შემტანი ძირითადი ფიგურა სახალხო დამცველი იყო. 1987 წლიდან მოყოლებული, ოთხი წლით დანიშნული პირველი სახალხო დამცველი ევა ლეტოვსკა და შემდგომ მისი შემცვლელები ტადეუშ ცილინსკი³² და ადამ ცილინსკი ტრიბუნალს გამუდმებით ამარაგებდნენ კონსტიტუციური სარჩელებით. ამ საქმეში ლეტოვსკამ შექმნა სტანდარტი და სათავე დაუდო მეტად მნიშვნელოვან პროცესს. 1988 წლიდან 1991 წლამდე მან სასამართლოს წარუდგინა 72 სარჩელი, რომლებიც საკითხთა ფართო სპექტრს მოიცავდა, მათ შორის იყო ისეთი წინააღმდეგობრივი საკითხები, როგორიცაა რელიგიის სწავლება სკოლებში,

აბორტი, საკუთრების უფლება და საპენსიო უფლება. მას შემდეგ, რაც 1989 წლის შესწორებით ტრიბუნალს კანონთა განმარტების უფლებამოსილება მიენიჭა, იგი ასეთი განმარტების მოთხოვნითაც მიმართავდა ტრიბუნალს.

ამასობაში, 1998 წლამდე უზენაესმა სასამართლომ მხოლოდ ერთი საქმე გადაუგზავნა ტრიბუნალს, უმაღლესმა ადმინისტრაციულმა სასამართლომ კი – საკმაოდ ბევრი, მათ შორის ერთი საქმე განხილულ პროცესში გადაიზარდა და შედეგად მოჰყვა საპროცესო ნორმების საერთაშორისო სამართალთან შესაბამისობის შესახებ 1992 წლის გადაწყვეტილება.³³

1998 წლამდე საერთო სააპელაციო სასამართლოებმა მხოლოდ ორი საქმე გადაუგზავნეს ტრიბუნალს. ბევრს მიაჩნია, რომ საერთო სასამართლოების მოსამართლეები პასიური არიან და სიფრთხილეს იჩენენ, რადგან მათი ძირითადი მიზანი ხშირად თავიანთი საქმისწარმოების დასრულებაა.

მოსამართლე გარლიცკის აზრით, 1986-89 წლებში ტრიბუნალი მთლიანად ამართლებდა რეჟიმის მოლოდინს – კონცენტრირებული იყო კანონქვემდებარე აქტების კანონიერ და კონსტიტუციურ ფარგლებში შენარჩუნებაზე. ამ დროს არც საკანონმდებლო ხელისუფლების უზენაესობა დამდგარა ეჭვქვეშ. 1989 წლის შემდგომი პერიოდი კი მიიჩნევა „სოლიდარობის“ საქმიანობის ტრიუმფად და საკანონმდებლო ხელისუფლების უზენაესობის დოქტრინის უკუგდების ფაზად. ასეთი ტრანსფორმაცია მიეწერა სასამართლოს შემადგენლობის შეცვლას, ახალ პოლიტიკურ გარემოს და 1989 წლის საკანონმდებლო ცვლილებებს.³⁴

მაგრამ, ისიც უნდა ითქვას, რომ 1989 წლამდე არსებული ტრიბუნალი არც ისე უსუსური იყო, თუმცა ბჟეჟინსკი და გარლიცკი 1986-89 წლების ტრიბუნალს „შედარებით პასიურს“ უწოდებენ, რომელიც „პოლიტიკურად უმნიშვნელო საკითხებზე“ „ფრთხილ“ გადაწყვეტილებებს იღებდა.³⁵ თავისი არსებობის ამ პირველ ეტაპზეც კი ტრიბუნალმა საკმაოდ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პოლონეთის იური-პრუდენციის განვითარებაში. სხვა რომ არაფერი, მან ინსტიტუციური საფუძველი ჩაუყარა მომავალ საკმაოდ ეფექტიან კონსტიტუციურ კონტროლს პოლონეთში. ტრიბუნალის თავმჯდომარის ყოფილმა მოადგილემ ლეონარდ ლუკაშჩუკმა ასე შეაფასა ამ პერიოდის სასამართლოს საქმიანობა:

1986 წლიდან 1989 წლამდე სასამართლოს სულ 83 საქმე წარედგინა, რომელთაგან 40 – პირდაპირ ადამიანის უფლებებსა და სამოქალაქო უფლებებს ეხებოდა. 11 საქმე აღიძრა უშუალოდ ტრიბუნალის ინიცია-

ტივით, ძირითადად ინდივიდუალური საჩივრებისა და წინადადებების ანალიზის შედეგად. საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა გააანალიზა სამართლებრივი აქტების 363 სხვადასხვა ნორმა, რომლებიც ძირითადად კონსტიტუციურ, ადმინისტრაციულ, სამოქალაქო და შრომის სამართალს შეეხებოდა. სადავო დებულებები აისახებოდა ტრიბუნალის გადაწყვეტილებებში ან შეტყობინებებში, რომელთა საშუალებითაც პარლამენტს და მთავრობას სამართლებრივ ინფორმაციას აწვდიდა და ამავე დროს ადგენდა ნორმების კონსტიტუციასა და საპარლამენტო აქტებთან წინააღმდეგობას (117 საქმე) და შეუსაბამობას (54). ამის შედეგად 22 აქტი გაუქმდა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, 68 აქტი შეცვალეს სახელმწიფო ორგანოებმა სასამართლო განხილვის დროს, 26 აქტი კი – მას შემდეგ, რაც მიღებულ იქნა საბოლოო გადაწყვეტილება. ამასთანავე, საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა მხოლოდ 38 განხილული აქტი მიიჩნია კონსტიტუციურად.

კანონთან შესაბამოდ გამოცხადდა რამდენიმე ადმინისტრაციული ნორმატიული აქტი, ისეთი, როგორცაა, მაგალითად, ქვანახშირის პორციის ფინანსური გეკვივალენტის დაწესება, გადაწყვეტილებები ვეტერანთა უფლებების თაობაზე, გადასახადის დაწესება არანორმირებულ ხელფასზე, უცხოური დაწესებულებებისა და კომპანიების სავალუტო ოპერაციები უცხოური კაპიტალის მონაწილეობით, ფერმერთა სოციალური დაზღვევა, პენსიების გამოთვლის საფუძველი, მესაკუთრეთა მიერ სავაო ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გამოყენების უფლების შეზღუდვა, იურისტებისათვის დიპლომის შემდგომი ტრენინგის მოთხოვნის დაწესება, ინდივიდებთან დაკავშირებით მიღებული ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების დასაბუთებულობა, მუდმივი უზუფრუქტისათვის გადასახადის დაწესება, გარდამავალი კანონების მიღება და სხვ.³⁶

გარდა ამისა, ტრიბუნალმა საკანონმდებლო ხელისუფლების უზენაესობისადმი თავისი დამოკიდებულება შეცვალა ჯერ კიდევ 1989 წლამდე, ანუ 1990 წელს განხორციელებულ მოსამართლეთა საკადრო ცვლილებამდე, – ვიდრე კომუნისტური ეპოქის მოსამართლეებს „სოლიდარობის“ პერიოდის მოსამართლეები შეცვლიდნენ, – და მისი იურიდიქციის გაფართოებამდე. იმ წელს ტრიბუნალმა სეიმის მიერ მიღებული 8 კანონის კონსტიტუციურობის საკითხი განიხილა და მათგან 7 გააუქმა.³⁷ ამასთან, 1989 წელს პროფესიული კავშირის „სოლიდარობის“ გააქტიურებამ, თებერვალში მრგვალი მაგიდის გამართვამ და ივნისის არჩევნებში კომუნისტური პარტიის დამარცხებამ სერიოზული გავლენა იქონია ტრიბუნალის საქმიანობაზე მანამდეც კი, სანამ „სოლიდარობის“ შერჩეული ახალი მოსამართლეები დაინიშნებოდნენ და ტრიბუნალის უფლებამოსილება საკანონმდებლო დონეზე გაფართოვდებოდა.³⁸

რაც არ უნდა ყოფილიყო ამის მიზეზი, ფაქტია, რომ 1989 წლიდან ტრიბუნალი გამუდმებით იხილავდა პარლამენტის მიერ მიღებულ აქტებს და ძირითადად აუქმებდა მათ მთლიანად ან ნაწილობრივ. 1990 წლის 1 იანვრიდან 1994 წლის 30 ივნისამდე ტრიბუნალმა 52 აქტი განიხილა, აქედან 40 არაკონსტიტუციურად ცნო, რაც საკმაოდ ბევრია, თუ შევადარებთ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს დამოკიდებულებას ფედერალური კანონებისადმი. გარდა ამისა, 1986-89 წლებისაგან განსხვავებით, 1989 წლიდან კანონების კონსტიტუციური კონტროლი შეადგენდა ტრიბუნალის გადაწყვეტილებების ძირითად ნაწილს: 1989 წლიდან 1994 წლის 30 ივნისამდე 76 საქმიდან 50 საქმე კანონების კონსტიტუციურობას ეხებოდა. გარკვეულწილად ეს აღმასრულებელი ორგანოების პესიმიზმის ბრალიც იყო, რადგან ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ ტრიბუნალი მათ აქტებს გააუქმებდა და ამიტომ ტრიბუნალში სარჩელის შესვლისთანავე თავადვე აუქმებდნენ სადავო აქტებს. მათ პესიმიზმს ჰქონდა საფუძველი: 1986 წლიდან 1994 წლის 30 ივნისამდე 44 განხილული ადმინისტრაციული აქტიდან მხოლოდ 8 გადაურჩა ტრიბუნალის მხრიდან გაუქმებას.³⁹

1993 წლის სექტემბერში პოსტკომუნისტური პარტიების გამარჯვებამ, როგორც ჩანს, ფაქტობრივად ვეღარ იმოქმედა ტრიბუნალზე, იმის მიუხედავად, რომ სეიმმა, რომელსაც ეს პარტიები აკონტროლებდნენ, 1993 წელს ტრიბუნალის მოსამართლეთა ნახევარი დანიშნა. ტრიბუნალის 6 ახალი წევრი ბრწყინვალე მოსამართლე გამოდგა და, როგორც ჩანს, ტრიბუნალზე ეფექტი აღარ მოუხდენია იმას, რასაც ადამ მიჩნიკმა „ხავერდოვანი რეკონსტრუქცია“ უწოდა.⁴⁰

საქმეთა კატეგორიები

სამთავრობო სტრუქტურები

ბედის ირონიაა, რომ პოლონეთი, რომელმაც ბიძგი მისცა სოციალისტური იმპერიის ნგრევას და რომელსაც ევროპის ქვეყნებს შორის ყველაზე ღიდი კონსტიტუციური ტრადიცია აქვს, იმ ქვეყნებს შორის აღმოჩნდა, ვინც ბოლოს მიიღო ახალი სრულყოფილი კონსტიტუცია. ეს ყველაზე მეტად იმან განაპირობა, რომ პოლონეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში 1995 წლის დეკემბრამდე ლეხ ვალენსას ფიგურა დომინანტობდა, რომელიც თავიდან „სოლიდარობის“ ლიდერი და შემდგომში ქვეყნის პრეზიდენტი იყო.

თუმცა პრობლემა მხოლოდ ვალენსა არ იყო. ხელისუფლების განშტოებათა შორის ძალაუფლების გადანაწილების პროცესი მარტო პოლონეთში კი არა, აღმოსავლეთ ევროპის ბევრ სხვა ქვეყანაშიც უამრავი შიდასამთავრობო კონფლიქტით ხასიათდებოდა. უნგრეთში ეს იყო პრეზიდენტ არპად გონცის და ანტალის მთავრობის დავა, სლოვაკეთში – პრეზიდენტ მიხალ კოვაჩსა და პრემიერ-მინისტრ ვლადიმირ მეჩიარს შორის უთანხმოება, ბულგარეთში – პრეზიდენტ ეელიუ ჟელევის მძიმე ურთიერთობა დიმიტროვისა და ჟან ვიდენოვის მთავრობებთან, და, ყველაზე აშკარად, რუსეთში – პრეზიდენტ ბორის ელცინსა და პარლამენტს შორის არსებული მწვავე დაპირისპირება როგორც 1993 წლის ოქტომბრამდე, ისე მას შემდეგაც (სხვა მაგალითების მოყვანაც შეიძლება). ამ ვითარებას, პოლონეთის მსგავსად, დიდწილად განაპირობებდნენ ამ პროცესების მონაწილე პიროვნებები და იმდროინდელი ისტორიული რეალობა. შეიძლება ამის მიზეზი ისიც იყო, რომ ახალ დემოკრატიებში ჯერ კიდევ ბოლომდე გაცნობიერებული არ ჰქონდათ ხელისუფლების დანაწილების ფუნდამენტური პრინციპები და არც ამის ისტორიული გამოცდილება არსებობდა. ამასთანავე, მსგავსი პრობლემები მუდამ თან ახლავს ხელისუფლების გადანაწილების ნებისმიერ პროცესს და იგი ყოველთვის ხელისუფლების მპყრობელ პირთა შორის კონფლიქტით მთავრდება, თუ ეს პროცესი არ ეფუძნება მდიდარ ტრადიციას ან უკვე დამკვიდრებულ კანონის უზენაესობას, როგორც ეს დიდ ბრიტანეთსა და გერმანიაშია. ყველა ამ მიზეზის გამო ერთ-ერთი ფუნდამენტური კონსტიტუციური ჭეშმარიტება 1989 წლის შემდეგ კიდევ ერთხელ დამტკიცდა: თუ კონსტიტუციას არ მიიღებენ ეროვნული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისთანავე ან მისი საფუძვლიანი ტრანსფორმაციის ადრეულ პერიოდში, მისი მიღება ძალიან გაჭირდება მაშინ, როდესაც საზოგადოება პოლიტიკური ბარიკადებით დაისერება და ყველა ყველას ოპოზიციად იქცევა. ისრაელში, დიდი ბრიტანეთის შეერთებულ სამეფოში, უნგრეთსა და გაერთიანებულ გერმანიაში, რომლებმაც ვერ მოახერხეს კონსტიტუციების დროზე მიღება, ყველგან გამოვლინდა ეს სიძნელეები.

კონსტიტუციით თუ მის გარეშე, სახელისუფლებო სტრუქტურული კონფლიქტები ფართოდ იყო გავრცელებული ყოფილ სოციალისტურ ბლოკში და, ამ კონფლიქტების კონსტიტუციური ბუნებიდან გამომდინარე, თითოეული მათგანი საკონსტიტუციო სასამართლოს განხილვის საგანი გახდა. ასეთი საქმეების განხილვით მოხდა საკონსტიტუციო სასამართლოების საზოგადოებრივი და პოლიტიკური სტატუსის გამოცდა. პოლონეთში ამგვარი კონფლიქტებისა და პოლონეთის ტრიბუნალის გადაწყვეტილებების მაგალითებია:

1. სახელისუფლებო ფუნქციების დელეგირების ადრეული საქმეები, რომლებიც ადმინისტრაციულ უფლებამოსილებებს შეეხებოდა;
2. მცირე კონსტიტუციაში 1992 წელს შეტანილი ცვლილები, რომელიც სეიმისა და სენატის ურთიერთობებს შეეხებოდა;
3. 1994 წლის რადიოტელემაუწყებლობის საბჭოს თავმჯდომარის გათავისუფლების საქმე, რომელიც სამთავრობო ორგანოების მიმართ პრეზიდენტის უფლებამოსილების გამოყენებას შეეხებოდა;
4. 1994 წლის ბიუჯეტისა და სეიმის დაშლის საქმე, რომელიც პრეზიდენტისა და სეიმის კონფლიქტს შეეხებოდა;
5. გადაწყვეტილებებისა და რეზოლუციების სერია, რომელმაც სეიმის მიერ ტრიბუნალის გადაწყვეტილების გაუქმების უფლებამოსილებასთან მიმართებაში ტრიბუნალის უფლებამოსილება განსაზღვრა და დაადგინა ტრიბუნალის უფლებამოსილება სეიმის საპროცედურო წესებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების რატიფიკაციის საკითხში.

აღმასრულებელი ხელისუფლება: დელეგირების საქმეები.

1980-იან წლებამდე პოლონეთის კომუნისტური ეპოქის სამართალი, ისევე როგორც სხვაგან, ძირითადად ადმინისტრაციული აქტებისაგან შედგებოდა. ტრიბუნალის მიერ კანონის უზენაესობის პრინციპის პირველმა გამოყენებამ ირიბად, მაგრამ მაინც მიაყენა დარტყმა ამ მძლავრ ადმინისტრაციულ ხელისუფლებას. ეს პროცესი დაიწყო 1986 წლის მაისისა და ნოემბრის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებებით, რომლებიც ბინის მომსახურების საზღაურის, როგორც შესყიდული ბინის ქირის, გადასახადს ეხებოდა. ტრიბუნალმა უარყო მინისტრთა საბჭოს უფლებამოსილება ბინის გადასახადის მოდიფიცირების საკითხში, რადგან კანონი მას მხოლოდ გადასახადის ოდენობის დადგენის კომპეტენციას ანიჭებდა. როგორც ბეუენსკი და გარლიცკი აღნიშნავენ, „ტრიბუნალმა სათუო გახადა აღმასრულებელი ხელისუფლების დისკრეციული უფლებამოსილება და აშკარა გამარჯვება მოიპოვა – ეს იყო განვითარება, რომელსაც ტრიბუნალის დამაარსებლები არ მოელოდნენ“.⁴¹

მომდევნო წლებში ტრიბუნალმა თანამიმდევრულად გააუქმა აღმასრულებელი ორგანოების აქტები კანონისმიერი უფლებამოსილების გადაჭარბების საფუძველით. ბეუენსკი და გარლიცკი ამ გადაწყვეტილებებს ასე ახასიათებენ:

1989 წლისათვის დაახლოებით 40 გადაწყვეტილების შემდეგ ტრიბუნალმა შეიმუშავა რამდენიმე მიმართულება აღმასრულებელი განშტოების კანონშემოქმედებითი უფლებამოსილების განხილვისათვის. პირველი, – ორგანოებს შეეძლოთ მხოლოდ კანონით ნათლად განსაზღვრული უფლებამოსილების ფარგლებში და ამ კანონში მითითებული საგნის ზუსტი დაცვით აქტების გამოცემა, მათ არ ჰქონდათ უფლება

დაყრდნობდნენ მინიშნებად, ორაზროვან დელეგირებებს. მეორე, — ორგანოს არ შეეძლო გადაეცა სხვისთვის კანონისმიერი მოწესრიგების უფლებამოსილება, გარდა იმ დაწესებულებებისა, რომლებიც პირდაპირ იყო მითითებული დელეგირების შესახებ კანონის დებულებაში. მესამე, — კანონქვემდებარე აქტები პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების შესაბამისი უნდა ყოფილიყო... ტრიბუნალმა ჯეროვნად შეზღუდა სახელმწიფო ბიუროკრატების კარგად ჩამოყალიბებული კანონშემოქმედებითი პრაქტიკა და, ამასთანავე, სხვა პოლიტიკურ მონაწილეთა აღიარება და მოწონება დაიმსახურა.⁴²

ეს საქმეები ძირითადად აღმასრულებელი ხელისუფლების შეზღუდვას ეხებოდა და მიუხედავად იმისა, რომ, ერთი შეხედვით, არ იყო პოლიტიკურად მგრძობიარე, ინდივიდთა უფლებების სახელით აღმასრულებელი ხელისუფლების კანონის ჩარჩოებში მოქცევას ემსახურებოდა. ამასთან, ტრიბუნალი არ მორიდებია ამ საქმეებთან ადამიანის უფლებათა მჭიდრო კავშირის აღიარებას, განსაკუთრებით კანონის წინაშე თანასწორობის უფლების საკითხში. თავის პირველ საქმეში (ბინის ქირის საქმე) ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ ცვლილებები მარტო დელეგირების ფარგლებს კი არ არღვევდა, არამედ თანასწორობის პრინციპის შელახვასაც იწვევდა, რომელიც 1952 წლის კონსტიტუციის 67-ე მუხლის მე-2 ნაწილით იყო განმტკიცებული.⁴³ რამდენიმე საქმეში სასამართლო ასევე დაეყრდნო „სოციალური სამართლიანობის პრინციპს“ და 1952 წლის კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-5 ნაწილში 1976 წელს შეტანილ ცვლილებაზე მიანიშნა.⁴⁴ როგორც სოციალური სამართლიანობის, ისე თანასწორობის პრინციპებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ტრიბუნალის სამართალშემოქმედებისა და სხვადასხვა უმცირესობის დაცვის მექანიზმების განვითარებაში.

1990 წლისათვის ადმინისტრაციულ საკითხთა სასამართლო პრეცედენტები იმდენად კარგად იყო ჩამოყალიბებული, რომ საქმეთა რაოდენობამ იკლო და იმ საქმეებს, რომლებსაც სასამართლოს მაინც წარუდგენდნენ, ტრიბუნალი წინა საქმეების შინაარსის გამეორებით წყვეტდა.

საკანონმდებლო ურთიერთობა. 1989 წლის აგვისტოში, კომუნისტური მთავრობის კოლაფსთან ერთად, პოლონეთი იძულებული გახდა ქაოსურ ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ პირობებში საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებული კონსტიტუციური დემოკრატიის ჩამოყალიბებას შესჭიდებოდა. კონფლიქტებმა და წინააღმდეგობებმა, რამაც კომუნიზმის კოლაფსი გამოიწვია, კონსტიტუციური ჩიხი წარმოშვა. ამას გარკვეულად ისიც განაპირობებდა, რომ 1991 წელს არჩეულ ჭეშმარიტად დამოუკიდებელ პოლონურ სეიმში 29 პოლიტი-

კური ჯგუფი მოხვდა. სწორედ ასეთ პოლიტიკურად ჭრელ ორგანოს დაევალა ახალი კონსტიტუციის შემუშავება, რაც სხვა, ნაკლებად ქაოსურ ვითარებაში დიდი შეცდომა იქნებოდა: არჩეული ორგანოს უფლებამოსილება – შექმნას ინსტრუმენტი, რომელიც განსაზღვრავს მისსავე ბედს – ძლიერი ინტერესთა კონფლიქტის საფუძველია. ამას ემატებოდა ლეხ ვალენსას ფიგურა, რომელიც მუდმივად ცდილობდა თავისი ძალაუფლების გაფართოებას და განმტკიცებას და ამ საქმეში მისი კერპი იყო პოლონეთის ომამდელი ავტორიტარული მმართველი მარშალი იოზეფ პილსუდსკი.

მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო საქმეებს გაძლოდა სჭირდებოდა და ხელისუფლების დანაწილება უნდა მომხდარიყო. ახალი კონსტიტუციის მიღების პირველი ცდის მარცხით დამთავრების შემდეგ, 1992 წლის ოქტომბერში, მიადწიეს „მცირე კონსტიტუციაზე“ შეთანხმებას, რომელიც მხოლოდ სახელისუფლებო სტრუქტურების მოწყობასა და ურთიერთმიმართებას შეეხებოდა.⁴⁵ ამან განაპირობა ტრიბუნალის მეორე მნიშვნელოვანი საკონსტიტუციო გადაწყვეტილება: სენატის სარჩელი სეიმის საპროცედურო წესების შესახებ, რომელთა წყალობითაც სეიმა უარყო სენატის შესწორებები „მცირე კონსტიტუციის“ პროექტზე. ტრიბუნალმა არ მიიღო სენატის არგუმენტი იმის თაობაზე, რომ სეიმი ვალდებული იყო ეხელმძღვანელა ჩვეულებრივი პროცედურით და დაასკვნა, რომ სეიმს უფლება ჰქონდა საკონსტიტუციო ცვლილებების მიღების პროცესში სხვა წესები გამოეყენებინა. შესაბამისად, ამით „მცირე კონსტიტუციას“ ძალაში შესვლის საშუალება მიეცა. ამავე დროს, ამ გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა მკაფიოდ განსაზღვრა თავისი უფლებამოსილება პარლამენტის საპროცედურო წესების მიმართ. ექვსი თვის შემდეგ კი მან თავისი უფლებამოსილება განსაზღვრა საერთოდ პარლამენტის გადაწყვეტილებების მიმართ.⁴⁶

პრეზიდენტი – სეიმში – მთავრობა. თავისი უფლებამოსილების განხორციელების პირველივე დღიდან პრეზიდენტი ვალენსა უკმაყოფილო იყო ხელისუფლების ფორმალური დანაწილების გამო. მას მოსწონდა 1958 წლის საფრანგეთის კონსტიტუციის მოდელი, რომელიც ძლიერ პრეზიდენტს და შედარებით სუსტ პარლამენტს ითვალისწინებდა. ვალენსა გაუღმებთ ებრძოდა სეიმს, მას შემდეგაც კი, რაც მცირე კონსტიტუციამ დაადგინა, რომ პრეზიდენტის თანხმობა იყო საჭირო შინაგან საქმეთა, თავდაცვისა და საგარეო საქმეთა მინისტრების დანიშვნაზე. პრეზიდენტისთვის ამ უფლებამოსილების მინიჭებით სეიმის უპირატესი პოზიციები სერიოზულად შეირყა, რადგან რეალურად ამით პრეზიდენტს აღნიშნული მინისტრების დანიშვნის უფლება მიეცა.⁴⁷

1992 წლის ივნისში პრემიერ-მინისტრი გახდა კონსტიტუციური სამართლის ექსპერტი ჰანა სუჩოკა. მიუხედავად იმისა, რომ სუჩოკა და ვალენსა ერთმანეთში არ დაეობდნენ, მისი მმართველობის პერიოდში გამუდმებით ქიშპობდნენ ვალენსა და სეიმი. ვალენსა სულ ცდილობდა პარლამენტის დაშლას, დანიშვნების კონტროლის მითვისებას და კონსტიტუციური რეფორმის მოდელის თავისი შეხედულებისამებრ შემუშავებას. ამ დავებში საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა მოკრძალებული როლი ითამაშა.

ერთი წელიც არ იყო გასული სუჩოკას მიერ თანამდებობის დაკავებიდან და მისი მთავრობა გადააყენეს – სეიმში კენჭისყრაზე მას იმ პარლამენტარის ერთი ხმა დააკლდა, რომელიც ავადმყოფობის გამო ვერ გამოცხადდა. ვალენსამ სასწრაფოდ დაითხოვა სეიმი და ახალი საარჩევნო კანონის საფუძველზე არჩევნები სექტემბრისთვის დაინიშნა. ახალი კანონით პარტიებს 5-პროცენტიანი, ხოლო კოალიციებს 8-პროცენტიანი ბარიერი დაუწესდათ. არჩევნებში მემარცხენე პარტიებმა მიიღეს ხმათა დიდი უმრავლესობა, რამაც პოსტკომუნისტური და გლეხთა პარტიების კოალიციური მთავრობის შექმნა განაპირობა.

მემარცხე ფრთის გამარჯვებამ პრეზიდენტ ვალენსას, სეიმსა და მთავრობას შორის არსებული კონფლიქტი კიდევ უფრო გაამძაფრა. კონსტიტუციური რეფორმა გადაიღო, თუმცა მუშაობა გრძელდებოდა.⁴⁸ ერთ-ერთი პირველი კონფლიქტი იმით დაიწყო, რომ პრეზიდენტმა სცადა გადაეყენებინა ტელერადიომაუწყებლობის საბჭოს თავმჯდომარე.

ტელევიზიისა და რადიოს კონტროლი აღმოსავლეთ ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკური ბრძოლის მნიშვნელოვანი ბერკეტი იყო, რადგან ამ ქვეყნებში მთავრობები და პრეზიდენტები სულ იმას ცდილობდნენ, როგორმე მასმედიის ამ დომინანტური ფორმის კონტროლი მოეპოვებინათ. რადიოსა და ტელევიზიის შესახებ პოლონეთის 1992 წლის კანონი მიზნად ისახავდა ტელევიზიის დამოუკიდებლობის განმტკიცებას. პრეზიდენტს უფლება ჰქონდა დაესახელებინა თავმჯდომარე, მაგრამ კანონი არაფერს ამბობდა მისი გადაყენების შესახებ. 1994 წელს სახალხო დამცველმა მიმართა ტრიბუნალს კანონის განმარტების მოთხოვნით. ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტს უფლება არა აქვს გადააყენოს თავმჯდომარე, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ მან უხეშად დაარღვია კანონი, და ისიც მხოლოდ მაშინ, თუ სასამართლო დაამტკიცებს მისი გადაყენების გადაწყვეტილებას. ტრიბუნალმა განაცხადა, რომ ქვეყანაში, სადაც კანონის უზენაესობაა, სახელმწიფო ორგანოებს აქვთ მხოლოდ ის უფლებამოსილება, რომელიც მათ კონსტიტუციით ან კანონებით პირდაპირ აქვთ მინიჭებული; ამაზე მეტი არ შეიძლება იერაუდებოდეს ან გამოიყენებოდეს.⁴⁹ პრეზიდენტი შეეცადა გვერდი

აეგლო ტრიბუნალის გადაწყვეტილებისათვის და განაცხადა, რომ გადაწყვეტილებას არ შეიძლება უკუმოქმედების ძალა ჰქონდეს და მისი ბრძანება თავმჯდომარის გადაყენების შესახებ ხელუხლებელი უნდა დარჩეს. ამან განაპირობა 1995 წლის აპრილის გადაწყვეტილება, რომლითაც ტრიბუნალის კანონის განმარტებებს უკუმოქმედების ძალა მიენიჭა კანონის ამოქმედების დღემდე, თუ სხვა რამ სპეციალურად არ იყო გათვალისწინებული.⁵⁰

ტელე-რადიოსათვის ბრძოლა გრძელდებოდა. 1995 წლის ივნისში სეიმმა ცვლილება შეიტანა კანონში, რომლითაც პრეზიდენტს ტელევიზიის საბჭოს თავმჯდომარის დანიშვნის უფლება ჩამოერთვა და იგი საბჭოს წევრებს მიენიჭა. ვალენსამ პროტესტი გამოთქვა და ტრიბუნალს სარჩელი წარუდგინა ამ ცვლილების კონსტიტუციურობის თაობაზე. იგი კვლავ დამარცხდა 1995 წლის 28 ნოემბერს (მას შემდეგ, რაც ვერ მოიპოვა ხელშეორე გამარჯვება საპრეზიდენტო არჩევნებში), როდესაც ტრიბუნალმა მხარი დაუჭირა ცვლილებას.

პოლონეთის საჯარო ტელევიზიის დამოუკიდებლობას საფრთხე კვლავ ემუქრებოდა. 1996 წლის გაზაფხულზე ცნობილი გახდა, რომ მმართველი მემარცხენე კოალიცია ინტენსიურად უტყვევდა სატელევიზიო პროგრამებს, რადგან ჟურნალისტები ხშირად საჩოთირო შეკითხვებს სვამდნენ და ბევრი პროგრამა კომუნისტურ წარსულს აკრიტიკებდა. 1996 წლის თებერვალში ერთ-ერთი ცნობილი ტელეარხის თავმჯდომარე სამსახურიდან გაათავისუფლეს, დირექტორთა საბჭოს უფროსი კი გადადგა. ორივე საკმაოდ დამოუკიდებელი ფიგურა იყო.⁵¹

სამთავრობათაშორისო კონფლიქტებს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლასთან დაკავშირებული ეკონომიკური პრობლემებიც განაპირობებდა. პოლონეთმა ტრანსფორმაციის პერიოდში ე.წ. „შოკური თერაპიის“ ეკონომიკური მიდგომა შეიმუშავა, რამაც, წარმატების მოუხდავად, ბევრი სირთულე წარმოშვა. უფრო დაწვრილებით ქვემოთ განვიხილავთ, რომ ის კანონები და აქტები, რომლებიც ამ პოლიტიკის წარმმართველი იყო, განსაკუთრებით ინფლაციის გასაკონტროლებელი მკაცრი ზომები, ტრიბუნალის საქმიანობის დიდ ნაწილს შეადგენდა. უნგრეთისა და სხვა ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოები თავიანთი მთავრობების საქმიანობის გამო მუდამ ებმებოდნენ სეკვესტრსა თუ ეკონომიკურ რეფორმებთან დაკავშირებულ სხვა სადავო ურთიერთობაში და დიდ ზეგავლენას ახდენდნენ ეკონომიკაზე. ეს გარემოება ძალიან უცხოა ამერიკელისათვის, რომელიც მიჩვეულია, რომ თანამედროვე ამერიკის უზენაესი სასამართლო ეკონომიკური საკითხების განხილვაში საკმაოდ იშვიათად და უხალისოდ ებმება.

პოლონეთში კი ეს საკითხები პრეზიდენტ ვალენსასა და სეიმს შორის დაპირისპირების უმთავრეს მიზეზად იქცა. ამ დაეხიდან ერთ-ერთმა იქამდეც კი მიიყვანა დაპირისპირებული მხარეები, რომ სეიმმა უარი თქვა ტრიბუნალის გადაწყვეტილების შესრულებაზე, რაც საკმაოდ იშვიათი შემთხვევა იყო პოლონეთის პრაქტიკაში.

1994 წელს სეიმმა 1995 წლისათვის საშემოსავლო გადასახადის ზედა ზღვარი 40 პროცენტიდან 45 პროცენტამდე გაზარდა. ვალენსამ ვეტო დაადო კანონპროექტს, მაგრამ სეიმმა იგი დაძლია. მიუხედავად იმისა, რომ კანონი ძალაში 1995 წლის 20 იანვრამდე არ შესულა, იგი მთელ 1995 წელზე გააერცელეს. ამის თაობაზე ვალენსამ სარჩელი წარუდგინა საკონსტიტუციო ტრიბუნალს, რომელმაც კანონისათვის უკუმოქმედების ძალის მინიჭება არაკონსტიტუციურად ცნო. ამასთან, ტრიბუნალმა დაამატა, რომ ასეთი შემთხვევები საფრთხეს უქმნის სამართლებრივ სტაბილურობას და სახელმწიფოს მოქმედების მიმართ მოქალაქეთა ნდობას.³² ეს კონსტიტუციური იმპერატივები ეფუძნებოდა სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებს, რომელიც ტრიბუნალმა 1989 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების შემდეგ განავითარა, განსაკუთრებით კი პირველ მუხლს (ზოგიერთი ექსპერტის აზრით, ეს პრინციპები შეიძლება დაყრდნობოდა ძველ, 1989 წლამდე არსებულ კონსტიტუციასაც). მაგრამ როდესაც კანონი სეიმს უკან გაუგზავნეს, მან სასწრაფოდ გააუქმა ტრიბუნალის გადაწყვეტილება 303 ხმით 130-ის წინააღმდეგ. ეს იყო ერთ-ერთი ის იშვიათი შემთხვევა, როდესაც ტრიბუნალის გადაწყვეტილება გაუქმდა.

ტრიბუნალს მრავალი სხვა საქმის განხილვაც მოუწია პრეზიდენტსა და სეიმს შორის დაეხიდან დაკავშირებით. ვალენსამ ასევე სადავო განადა კანონპროექტი გადასახადების აკრეფის წესში ცვლილების შესახებ, რომელიც საბინაო დანახარჯების ჩამოწერას შეეხებოდა, მაგრამ წააგო.³³ 1995 წელს მან მიმართა ტრიბუნალს გაეუქმებინა სახელმწიფო მოხელეთა სახელფასო განაკვეთების სისტემა, რომელიც კრძალავდა ხელფასების მომატებას 6 პროცენტზე მეტით ინფლაციური დაბალანსების შემდეგ. ეს ცდაც მარცხით დამთავრდა. ვალენსამ დიდი გამარჯვება მოიპოვა 1995 წლის ივნისში, როდესაც პრივატიზაციის შესახებ კანონი, რომელიც სეიმს ძირითადი საშუალებების გაყიდვაზე ვეტოს დადების უფლებას აძლევდა, გაუქმდა ტრიბუნალის მიერ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დარღვევის საფუძველით. ეს გადაწყვეტილება მიიღეს 1995 წლის ნოემბრის ბოლოს, ანუ მას შემდეგ, რაც ვალენსა ხელახალ საპრეზიდენტო არჩევნებში დამარცხდა. ერთი თვის შემდეგ მან კიდევ ერთი გამარჯვება მოიპოვა, ამჯერად საგადასახადო საკითხთან დაკავშირებულ საქმეში. სასამარ-

თლომ გადაწყვიტა, რომ ახალი გართულებული საგადასახადო სისტემა, რომელიც აუქმებდა საგადასახადო შეღავათს საქველმოქმედო მიზნით განკარგული შემოსავლის 10%-მდე ოდენობაზე და ძალაში 1996 წელს უნდა შესულიყო, გადასახადის გადამხდელებს საკმარის დროს არ აძლევდა ამ ცვლილებისათვის მოსამზადებლად, რითაც საფრთხეს უქმნიდა სახელმწიფოსადმი ნდობას.⁵⁴

ვალენსას მარცხი არც იყო გასაკვირი, რადგან იგი ისეთ თამაშში ჩაება, რომელიც თავისი თავხელობით გამოაგნებელი იყო. იმდროინდელი პოლონეთის კონსტიტუცია ითვალისწინებდა, რომ, თუ სეიმი ბიუჯეტს სამ თვეში ვერ მიიღებდა, შეიძლებოდა მისი დათხოვნა.⁵⁵ 1995 წლის ზამთარში ვალენსამ განაცხადა, რომ ეს სამი თვე ასევე მოიცავდა იმ თვეს, რომლის განმავლობაშიც მას შეეძლო პროექტის შერეება, და იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სეიმი ვერ მოახერხებდა ბიუჯეტის სამ თვეში მიღებას მხოლოდ იმიტომ, რომ პრეზიდენტმა ერთი თვე სეიმს პროექტი არ გადასცა, მას მაინც ჰქონდა სეიმის დათხოვნის უფლება.⁵⁶ არ არის გასაკვირი, რომ ტრიბუნალმა უარყო მისი პოზიცია და გადაწყვიტა, რომ სამი თვე არ შეიცავდა იმ პერიოდს, როდესაც პროექტი პრეზიდენტთან იდო. შემდეგ კონსტიტუციაში შესაბამისი ცვლილებაც შევიდა, რათა საკითხი უფრო ნათლად განსაზღვრულიყო.

ტრიბუნალის უფლებამოსილება. ხელისუფლების საზღვარ-შტოებიანი დანაწილების პირობებში სასამართლო ხელისუფლება, რა თქმა უნდა, ჩაბმულია განშტოებათაშორის კონფლიქტებში. პოლონეთში ურთიერთობა სეიმსა და ტრიბუნალს შორის განსაკუთრებით კომპლექსური იყო, რადგან *de jure* ტრიბუნალის გადაწყვეტილებები კანონთა არაკონსტიტუციურობის თაობაზე არ იყო საბოლოო. ეს იმ შერეული მოტივების ნაყოფი იყო, რომლითაც ტრიბუნალი შეიქმნა: მიზანი იყო ისეთი „არსების“ შექმნა, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლოს დაემსგავსებოდა, მაგრამ რომლის შებოჭვაც შესაძლებელი იქნებოდა მაშინვე, როგორც კი მისი გადაწყვეტილება მოულოდნელად საფრთხეს შეუქმნიდა არსებულ სისტემას.

ტრიბუნალის, სულ ცოტა, რამდენიმე წევრი მაინც უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ამ შეზღუდვების მიმართ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სეიმმა დაიწყო კონსტიტუციური კონტროლის პროცესისათვის ხელის შეშლა იმით, რომ არ ასრულებდა ტრიბუნალის გადაწყვეტილებას კანონით დადგენილ ექვსი თვის ვადაში. სეიმმა ტრიბუნალის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების უბრალოდ იგნორირება მოახდინა და არანაირი გადაწყვეტილება არ მიიღო.

ტრიბუნალმა საპასუხო დარტყმა მიაყენა სეიმს ტრიბუნალის გადაწყვეტილებების დამტკიცების ან გაუქმების თავის არიდებისათვის პასუხიშეებლობის განსაზღვრით. ტრიბუნალმა, სახალხო დამცველის მიერ წარდგენილი საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შესახებ 1985 წლის აქტის მე-7 მუხლის განმარტების თხოვნის პასუხად, 1993 წლის ოქტომბერში განაცხადა, რომ, თუ სეიმი ექვს თვეში რეაგირებას არ მოახდენდა კანონის გაუქმების შესახებ ტრიბუნალის გადაწყვეტილებაზე, კანონი ავტომატურად გაუქმებულად ჩაითვლებოდა ტრიბუნალის თავმჯდომარის მიერ კანონის გაუქმების შესახებ სასამართლოს ოფიციალურ ჟურნალში ინფორმაციის გამოქვეყნების შემდეგ. საერთო სასამართლოებს უფლება ჰქონდათ აღარ გამოეყენებინათ ეს კანონი საქმეთა განხილვისას.⁵⁷

ორი წლის შემდეგ ტრიბუნალმა კიდევ უფრო განავრცო თავისი უფლებამოსილება სეიმთან მიმართებაში. 1995 წლის სექტემბერში მან მიიღო გადაწყვეტილება, რომ, როდესაც პრეზიდენტი ტრიბუნალს წარუდგენს სეიმის მიერ მიღებულ კანონპროექტს, რომელსაც თავად ხელს არ აწერს, და თუ ტრიბუნალი მას არაკონსტიტუციურად მიიჩნავს, ტრიბუნალის ეს გადაწყვეტილება საბოლოოა და სეიმის მიერ გადასიჯვას აღარ ექვემდებარება. სეიმს მარტო ის გადაწყვეტილებები უნდა გადაგზავნოდა, რომლებიც ეხებოდა უკვე ხელმოწერილი და გამოქვეყნებული კანონების გაუქმებას. ამას შედეგად მარტო ტრიბუნალის უფლებამოსილების გაძლიერება კი არ მოჰყვა, არამედ ასევე განმტკიცდა პრეზიდენტის უფლებამოსილება, რომელსაც ახლა საშუალება მიეცა მოეგერიებინა სეიმის მიერ მიღებული კანონპროექტი ისე, რომ არ შექმნოდა ვეტოს დაძლევის საფრთხე.

ერთი წლით ადრე, 1994 წელს, ტრიბუნალმა ასევე განავრცო თავისი უფლებამოსილება სასამართლო განხილვის დამთავრებამდე გაუქმებულ აქტებზე. თავდაპირველად მიჩნეული იყო, რომ, თუ სეიმი კანონს გააუქმებდა ტრიბუნალის მიერ გადაწყვეტილების მიღებამდე, ტრიბუნალი კარგავდა ამ კანონზე მსჯელობის იურისდიქციას. ტრიბუნალმა სხვაგვარად განმარტა ეს დებულება და მიუთითა, რომ მას უფლება ჰქონდა გაეგრძელებინა საქმის განხილვა, რათა გადაეჭრა კანონის გაუქმებამდე მის საფუძველზე წარმოქმნილი პრობლემები.

ტრიბუნალმა ასევე განავრცო განსახილველ საკითხთა წრე. არც 1985 წლის აქტი და არც 1989 წლის ცვლილებები არ აძლევდა ტრიბუნალს ხელშეკრულების (რეტიფიცირებამდე ან მის შემდეგ) კონსტიტუციურობის შემოწმების უფლებას. თუმცა ძველი და ახალი კონსტიტუციით, გარკვეული გამოჩაკლისების გარდა, რეტიფიკაცია ხდება შესაბამისი კანონის მიღებით. 1994 წელს სახალხო დამცველის კით-

ხვის საპასუხოდ, ტრიბუნალმა განაცხაო თავისი უფლებამოსილება რატიფიცირების შესახებ კანონების კონსტიტუციურობის შემოწმებაზე და ამით ფაქტობრივად მოიპოვა ხელშეკრულების კონსტიტუციურობის შემოწმების უფლება.

ამასობაში, ტრიბუნალი ცდილობდა იმ საკითხების თავიდან აცილებას, რომლებსაც პოლიტიკურად ძალიან მგრძობიარედ მიიჩნევდა. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ ჰქონდა „პოლიტიკური საკითხების“ ფორმალური სახელმძღვანელო დოქტრინა, ტრიბუნალი პოულობდა ასეთი საკითხების თავიდან აცილების გზებს.⁵⁸ ტრიბუნალი ასევე შეძლებისდაგვარად თავს არიდებდა ნორმათა განმარტებას, რაც 1997 წლის კონსტიტუციით აღარც მოეთხოვებოდა.

ტრიბუნალს ასევე არ ჰქონდა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტებთან მიმართებაში ძალაში შესული საერთაშორისო აქტების გამოყენების უფლება, მაგალითად, როგორცაა საერთაშორისო ხელშეკრულებები ადამიანის უფლებათა შესახებ. მიუხედავად ამისა, ტრიბუნალი ხშირად მიმართავდა ამ ხელშეკრულებებს და ზოგ საქმეში საკმაოდ სერიოზულადაც კი, მაგრამ არა გადამწყვეტი მნიშვნელობით.⁵⁹

სასამართლოს დამოუკიდებლობის საკითხთან დაკავშირებით 1993 წლის ნოემბერში ტრიბუნალმა გააუქმა საერთო სასამართლოს შესახებ კანონში 1993 წელს შეტანილი ცვლილება, რომელიც აღმასრულებელ ხელისუფლებას იმ მოსამართლის თანამდებობიდან გათავისუფლების უფლებამოსილებას ანიჭებდა, რომელმაც კომუნისტური რეჟიმისათვის მუშაობისას „დაარღვია სასამართლოს დამოუკიდებლობის პრინციპი“. მართალია, ტრიბუნალმა აღნიშნა, რომ კომპრომეტირებული მოსამართლის ადგილი არ უნდა იყოს მართლმსაჯულები სისტემაში, მაგრამ ამავე დროს განაცხადა, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის ასეთი უფლებამოსილების მინიჭება არღვევს სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს.⁶⁰

ადამიანის უფლებები

სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები. პოლონეთის ტრიბუნალმა თავის საქმიანობაში დიდი ყურადღება დაუთმო თანასწორობის, სამართლებრივი სახელმწიფოსა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების განვითარებას და დანერგვას. ასეთი პრინციპები აბსტრაქტულად არ განვითარებულა, ისინი კონკრეტულ პრობლემებთან იყო დაკავშირებული. პოლონეთში ტრიბუნალის არსებობის პირველი ათწლეულის განმავლობაში ეს პრინციპები ვითარდებოდა იმ პრობლემე-

ბის მოგვარების მცდელობასთან ერთად, რომლებიც მწვავე ეკონომიკურ ცვლილებებიდან გამომდინარეობდა და რომლებიც პოლონელ ხალხს „შოკური თერაპიის“ სახელით მოახვიეს თავს. გარლიცკი მოგვითხრობს, რომ 1990 წლიდან 1997 წლამდე ტრიბუნალის მიერ სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებით განხილულ საქმეთა რიცხვი ბევრად აღემატებოდა სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ საქმეთა რიცხვს.⁶¹

ამერიკელი იურისტიისათვის ეკონომიკურ თუ სოციალურ საკითხებში ასეთი ჩარევა გამაოგნებელია. 1930-იანი წლებიდან ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო უარყოფდა ამ საკითხების შემცველი კანონის თაობაზე წარდგენილ ყველა საკონსტიტუციო სარჩელს, მიუხედავად იმისა, ეხებოდა იგი პენსიებს, გადასახადს, სიღარიბეს თუ კეთილდღეობას.⁶² აღმოსავლეთ ევროპაში კი სასამართლოს ჩარევა ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებში ჩვეულებრივი ამბავია და საკონსტიტუციო სასამართლოებიც ხშირად განიხილავენ ასეთ საკითხებს. ამასთანავე, ეს საზოგადოებები ამერიკელებისგან განსხვავებით ძალიან მშვიდად ხვდებიან ასეთ გადაწყვეტილებებს. პოლონეთში, მაგალითად, საკონსტიტუციო ტრიბუნალის სისუსტის მიუხედავად, ხდება ტრიბუნალის სოციალურ-ეკონომიკური გადაწყვეტილებების უპირობო⁶³ (თუმცა ცოტა წუწუნით⁶⁴) შესრულება. 1989 და 1997 წლის ოქტომბერს შორის სეიმმა მთლიანად ან ნაწილობრივ გააუქმა ტრიბუნალის მხოლოდ 8 გადაწყვეტილება, ანუ კანონთა არაკონსტიტუციურობის შესახებ ტრიბუნალის გადაწყვეტილებების დაახლოებით 10 პროცენტი. თითქმის ყველა ეს საქმე ეხებოდა ისეთ ფისკალურ საკითხებს, როგორცაა გადასახადები ან საპენსიო შეღავათები.⁶⁵

მთავრობის ეკონომიკური ღონისძიებების გასაუქმებლად ტრიბუნალი „სოციალური სამართლიანობის“ პრინციპს ეყრდნობოდა, რომელიც 1952 წლის კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-5 ნაწილში 1976 წელს და პირველ მუხლში 1989 წელს განხორციელებული ცვლილებებით იყო განმტკიცებული. „სოციალური სამართლიანობის პრინციპს“ თან ერთვოდა კანონის წინაშე თანასწორობის, უკუმოქმედების დაუშვებლობისა და კანონიერი ინტერესების პრინციპები, ანუ სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციის ძირითადი ნაწილი, რომელიც ტრიბუნალმა შეიმუშავა კონსტიტუციის პირველ მუხლში 1989 წელს განხორციელებული ცვლილების საფუძველზე. ეს ყველაფერი კარგად ჩანს ტრიბუნალის თავდაპირველ გადაწყვეტილებებში.⁶⁶ გარლიცკის აზრით, ტრიბუნალს არ უცდია ჩაწვდომოდა ამ აქტების შინაარსს და გაერკვია მათი სიმართლე ან გონივრულობა, მან ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რასაც ის უწოდებს „სისტემურ კანონშემოქმედებას“.⁶⁷

მაგალითად, 1994 წლის საქმეში ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ 1993 წლის კანონი სახელმწიფოს მიერ გამოცემულ ფასიან ქაღალდებზე საგადასახადო შეღავათის თაობაზე არაკონსტიტუციური იყო, რადგან უკუმოქმედების ძალა ჰქონდა და ხალხს არ აძლევდა მომზადებისათვის საჭირო დროს.⁶⁸ 1992 წლის თებერვლის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა გააუქმა 1991 წლის კანონი, რომლითაც მოხუცებს უმცირდებოდათ პენსია და იმ პენსიონერებს, რომლებიც იძულებული იყვნენ პენსიაზე გასულიყვნენ იმ ორგანიზაციის ლიკვიდაციის გამო, რომელშიც ისინი მუშაობდნენ, ერთმეოდათ შემდგომი დასაქმების უფლება.⁶⁹ ტრიბუნალის განმარტებით, ეს კანონი არღვევდა მოქალაქეთა კანონიერ ინტერესებს, რომელიც, იმის მიუხედავად, რომ არ იყო აბსოლუტური, მოითხოვდა განსაკუთრებულ დაცვას, თუნდაც მხოლოდ იმიტომ, რომ ეხებოდა პენსიებისა და სოციალური დაცვის საკითხებს. კანონი ეხებოდა 6.5 მილიონი ადამიანის პენსიას და ტრიბუნალის ეს გადაწყვეტილება მთავრობას მილიარდობით დოლარის დამატებით ხარჯად დაუჯდა. ვარაუდობდნენ, რომ ეს ხარჯები დაგეგმილ საბიუჯეტო დეფიციტს საერთო ეროვნული პროდუქტის (GNP-ს) 5 პროცენტთან 9.5 პროცენტამდე გაზრდიდა, რაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებულ ციფრებს ეწინააღმდეგებოდა. 1992 წლის აპრილში სეიმი წარუმატებლად შეეცადა გადაწყვეტილების გაუქმებას და როდესაც ვერ დააგროვა ხმათა საჭირო ორი მესამედი, ფინანსთა მინისტრი თანამდებობიდან გადადგა.

იმის საზგასასმელად, თუ რა ზეგავლენის მოხდენა შეეძლო ამ გადაწყვეტილებებს, 1995 წლის დეკემბერში პრივატიზაციის მინისტრმა განაცხადა, რომ პენსიების, შრომითი შეღავათებისა და გადასახადების თაობაზე ტრიბუნალის 1993 წლის ოთხი გადაწყვეტილებიდან გამომდინარე, პოლონეთის დაახლოებით 2.8 მილიარდი დოლარი დასჭირდებოდა „ტრანსფორმაციის პერიოდში დაშვებული შეცდომების“ გამოსასწორებლად. მან აღნიშნა, რომ, „რადგან არ გავაჩნია საკმარისი ნაღდი ფული, ვალი უნდა გავისტუმროთ ფასიანი ქაღალდებით, რომლებიც უზრუნველყოფილია პრივატიზებული სახელმწიფო ქონებით“.⁷⁰

ტრიბუნალი ეკონომიკური და სოციალური უფლებების განსაზღვრისას თანასწორობისა და სხვა ძირითად პრინციპებთან ერთად ეყრდნობოდა აგრეთვე 1952 წლის კონსტიტუციას.⁷¹ მაგალითად, 1993 წლის ივნისში ტრიბუნალმა გააუქმა დასაქმებისა და უმუშევრობის შესახებ 1991 წლის აქტის დებულება. ამ დებულებით მკაცრად იყო შეზღუდული პერიოდი, რომლის განმავლობაშიც დახმარებას მიიღებდნენ ის დაუსაქმებელი მუშები, რომლებიც ოჯახის ერთადერთი მარჩენალები იყვნენ. ტრიბუნალმა მიიჩნია, რომ ეს დებულება არღვევდა „იმ საშუალებათა

სამართლიანი განაწილების პრინციპს, რომელიც საჭირო იყო ელემენტარული ადამიანური მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, ...და არ შეესაბამებოდა სოციალური სამართლიანობის პრინციპს. სასამართლოს განმარტებით, იგი აგრეთვე არღვევდა დედის და ოჯახის დაცვის და მათზე ზრუნვის სახელმწიფოს კონსტიტუციურ მოვალეობას, ისევე როგორც სახელმწიფოს მოვალეობას იმ უმუშევარ ადამიანთა მიმართ, რომლებიც მზად არიან იმუშაონ, მუშაობის კონსტიტუციური უფლების გათვალისწინებით”.⁷² მეორე საქმეში ტრიბუნალმა განაცხადა, რომ მაშინაც კი, როდესაც სახელმწიფოს შეუძლია შეამციროს უმუშევართა შეღავათები, მას მაინც აქვს ვალდებულება იზრუნოს ადამიანებზე, რომელთაც არა აქვთ დახმარების სხვა საშუალება.⁷³

უნდა აღინიშნოს, რომ ტრიბუნალი მთლად გულგრილი არ იყო პოლონეთის ფინანსური მდგომარეობის მიმართ. მან მხარი დაუჭირა ისეთ მიმართულებებსა და პროგრამებსაც, რომლებიც, როგორც ჩანს, არღვევდა ზემოაღნიშნული სოციალური კეთილდღეობის პრინციპებს. მაგალითად, მან დასაშვებად მიიჩნია ხელფასების ინფლაციური ინდექსაციის შეზღუდვა იმ შემთხვევაში, თუ ბიუჯეტი სერიოზული პრობლემების წინაშე დგას, თუ მოცემული სოციალური ჯგუფის ფინანსური ტვირთი არ არის უსამართლოდ მძიმე და არ არსებობს საკითხის უფრო სამართლიანად გადაწყვეტის სხვა შესაძლებელი ალტერნატივა.⁷⁴ ტრიბუნალმა ასევე მხარი დაუჭირა სახელფასო შეზღუდვებს, პენსიების ოდენობისა და საგადასახადო კანონის შეცვლას. გარლიციკი მიიჩნევს, რომ „გადაწყვეტილების მიღებისას საკონსტიტუციო ტრიბუნალი მხარს უჭერს საკანონმდებლო ორგანოს არჩევანის პოლიტიკურ თავისუფლებას იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს ნიშნავს არსებული სოციალური უსაფრთხოების დონისა და მოცულობის შემცირებას”, განსაკუთრებით „ტრანსფორმაციის პერიოდში”.⁷⁵

ბენდერული თანასწორობა. ტრიბუნალის მოთხოვნა კანონის წინაშე თანასწორობასა და თანასწორ მოპყრობასთან დაკავშირებით არ შემოიფარგლებოდა მარტო ეკონომიკურად შეჭირვებული თუ შეძლებული ფენის წარმომადგენელთა თანასწორობით. არსებობის პირველივე დღეებიდან ტრიბუნალი განამტკიცებდა გენდერულ თანასწორობასაც, რომელიც გამოიხატებოდა ისეთი საკითხების განხილვით, როგორიც იყო, მაგალითად, სამედიცინო სასწავლებლებში არსებული კვოტები, რაც ქალებს არახელსაყრელ მდგომარეობას უქმნიდა; მოხუცებულობის პენსია მათთვის, ვინც სამუშაოს პირველად 40 წლის შემდეგ იწყებდა; ქალებისათვის პენსიაზე გასვლის განსხავებული ვალდებულო ასაკი და სხვ. ტრიბუნალმა მიიჩნია, რომ ფორმალური

ნიშნით თანასწორობა ყოველთვის არ იყო მისაღები. რამდენიმე საკმე-ში ტრიბუნალმა ყურადღება გაამახვილა, რომ სქესთა შორის ბუნებრივი განსხვავება შეიძლება მოითხოვდეს განსხვავებულ მოპყრობას, რათა მიღწეულ იქნეს „*de facto* თანასწორობა” და ჭეშმარიტი სოციალური სამართლიანობა.⁷⁶

შესაბამისი სამართლებრივი პროცედურა. რამდენიმე გადაწყვეტილებაში ტრიბუნალმა ასევე განამტკიცა სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპები, რომლებიც სასამართლოების ხელმისაწვდომობას შეეხებოდა: 1993 წლის გადაწყვეტილებით გაუქმდა სოციალური დახმარების შესახებ 1990 წლის აქტის დებულება, რომელიც გაჭირვებული მოქალაქეებისათვის ტრანსპორტის ხარჯების დაფარვაზე უარის თქმის გასაჩივრების უფლებას არ ითვალისწინებდა;⁷⁷ 1992 წლის გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა მოითხოვა, რომ სასაზღვრო გუშაგთა დათხოვნის საკითხებზე საჩივრები საერთო სასამართლოებს განეხილათ;⁷⁸ 1992 წლის კიდევ ერთი გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა დაადგინა, რომ აუცილებელი იყო საერთო სასამართლოს გადაწყვეტილება უცხოელის დეპორტაციის თაობაზე;⁷⁹ 1993 წელს მიღებული გადაწყვეტილებით კი დადგინდა საერთო სასამართლოებში მიწის იმ გადასახადების გასაჩივრების უფლება, რომლებსაც ადგილობრივი ადმინისტრაციული ორგანოები ადგენდნენ.⁸⁰ ტრიბუნალმა ასევე იმსჯელა სასამართლოების რეალური ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფაზე.⁸¹

სამოქალაქო-პოლიტიკური უფლებები. 1989 წლიდან პოლონეთში აღარ ხდებოდა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ისეთი დარღვევები, რაც ფართოდ იყო გავრცელებული კომუნისტური და უფრო ადრეული რეჟიმების დროსაც. მიუხედავად ამისა, ტრიბუნალმა განიხილა რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, როგორცაა პრესიის თავისუფლება, გაერთიანების თავისუფლება, პროფკავშირებში გაერთიანების უფლება, პირადი საიდუმლოების უფლება და სხვ. ამ ბოლო საკითხთან დაკავშირებით ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ საშხედრო დახვეწებას უფლება აქვს მოუსმინოს სატელეფონო საუბრებს, შეამოწმოს წერილები ან სხვაგვარი ტექნიკური საშუალებებით გააკონტროლოს კომუნიკაციის შინაარსი, მხოლოდ გენერალური პროკურორის თანხმობით გამოცემული თავდაცვის მინისტრის სპეციალური ბრძანების საფუძველზე და ისიც მხოლოდ იმ კონკრეტულ შემთხვევებში, რომელიც ტრიბუნალმა განსაზღვრა.^{82 83}

ბოლო წლებში ტრიბუნალმა დაამკვიდრა პირადი მონაცემების საიდუმლოების უფლება, თუმცა ამაზე არაფერს ამბობდა მაშინდელი

კონსტიტუცია და ასეთი უფლება არ არსებობდა არც ზოგადი და არც მონაცემთა საიდუმლოების კონკრეტული უფლების სახით. 1996 წლის აქტი გადასახადების შესახებ სახელმწიფო ორგანოებს ანიჭებდა გადასახადის გადამხდელის საბანკო ანგარიშის ხელმისაწვდომობის უფლებას. კონსტიტუციის 1-ელ მუხლში განმტკიცებულ „კანონის უზენაესობის“ პრინციპზე და 87-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გარანტირებულ მიმოწერის საიდუმლოებაზე დაყრდნობით, აგრეთვე, სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებებში განმტკიცებული პირადი საიდუმლოების უფლების გათვალისწინებით, ტრიბუნალმა დადგინა, რომ პირადი საიდუმლოების უფლება მოიცავდა ფინანსური მონაცემების დაცვასაც. მიუხედავად ამისა, მან დასაშვებად და პროპორციულად მიიჩნია საბანკო ანგარიშების შემოწმება საჭიროების შემთხვევაში, მაგრამ გააუქმა დებულება, რომელიც ფინანსთა მინისტრს ამ ინფორმაციის გაცემის უფლებას აძლევდა.⁸⁴

კიდევ უფრო მგრძობიარე და პრობლემური იყო ადამიანის უფლებათა შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებები ორ სფეროში: (1) კომუნისტური წარსულის პრობლემები, რაც უცხო არ იყო სხვა პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვისაც; და (2) ეკლესიის როლი, პრობლემა, რომელიც თავისი მნიშვნელობით განსაკუთრებულია პოლონეთისათვის და სხვა საკითხებთან ერთად ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტასაც ეხება.

კომუნისტური წარსულის პრობლემები. ყველა პოსტკომუნისტურ ქვეყანას მოუხდა კომუნისტური წარსულის პრობლემებთან გამკლავება, რამაც საკონსტიტუციო სასამართლოები მრავალი სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმით მოამარაგა. ამ მხრივ არც პოლონეთის ტრიბუნალი იყო გამონაკლისი.

ჩეხოსლოვაკიისა და შემდეგ ჩეხეთის რესპუბლიკისაგან განსხვავებით, 1997 წლამდე პოლონეთს არ მიუღია ზოგადი ლუსტრაციის კანონი, და არც ისეთი კანონი, რომელიც მხოლოდ გარკვეული პროფესიებით შემოიფარგლებოდა, როგორც იყო, მაგალითად, ბულგარეთის „პანევის კანონი“.⁸⁵ 1992 წელს სეიმმა ექვსი კანონპროექტი შეიმუშავა ამ თემაზე, რომელთაგან ორი განსაკუთრებული განსჯის საგანიც გახდა. 1993 წელს მემარცხენე პარტიების გამარჯვებით შემცირდა იმის ალბათობა, რომ პოლონეთში ასეთ კანონს ოდესმე მიიღებდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს კანონი პალამენტის რამდენიმე წევრს თუ უკმნიდა საფრთხეს, რადგან მათი უმრავლესობა წარსულში კომუნისტური პარტიის წევრი იყო და საიდუმლო სამსახური კი პარტიის წევრების აგენტებად გადაბირებას არ ახდენდა.⁸⁶

მიუხედავად ამისა, კომუნისტური პარტიის მოქმედი თუ ყოფილი წევრების მიმართ სხვადასხვა სახის ღონისძიება გატარდა და მათზე ტრიბუნალის რეაქცია არ იყო ყოველთვის ერთგვაროვანი. 1989 წლის შემდეგ კანონის უკუმოქმედების შესახებ თავის პირველ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში ტრიბუნალმა ზოგადად აკრძალა კანონის უკუმოქმედება, მაგრამ შემდეგ კონკრეტულ საქმეში, მხარი დაუჭირა 1990 წლის კანონს, რომელიც ამცირებდა „სპეციალურ პენსიებს“ ყოფილი პარტიის მაღალჩინოსნებისა და სახელმწიფო მოხელეებისათვის, და მიიჩნია, რომ ამ შემთხვევაში კანონის უკუმოქმედებასთან არ გვეკონდა საქმე. მეტიც, ტრიბუნალმა ვერ „მიაგნო“ ამ მოხელეთა კანონიერი უფლებების დარღვევებს, რადგან „სპეციალური პენსიები“ „უსამართლო გზით“ იყო მოპოვებული.⁸⁷

ერთი წლის შემდეგ ტრიბუნალმა განიხილა კიდევ ერთი ანტიკომუნისტური კანონი. ეს იყო 1991 წლის კანონი, რომელმაც განავრცო ხანდაზმულობის ვადა 1956 წლის 31 დეკემბრამდე მომხდარ „სტალინისტურ დანაშაულობებზე“, რაც შეესაბამებოდა „დანაშაულს კაცობრიობის წინააღმდეგ“ და იმსახურებდა „მძიმე სასჯელს“. ტრიბუნალმა მიუთითა, რომ იგი პრინციპულად ეთანხმებოდა კანონის მოქმედების ასეთ გაფართოებას, მაგრამ მოითხოვა, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც უკუმოქმედება დასაშვები იქნებოდა, „შესაბამისი დანაშაულები კონკრეტულად და დეტალურად უნდა ყოფილიყო განსაზღვრული“. რადგან ფრაზა „მძიმე სასჯელი“ მისი განმარტების განუსაზღვრელი დისკრეციის საშუალებას იძლევა, სწორედ ამიტომ, ტრიბუნალმა კანონი ხარვეზიანად მიიჩნია. ტრიბუნალმა ასევე აღნიშნა, რომ ცნება „სტალინისტური დანაშაული“ ძალიან ბუნდოვანია.⁸⁸

ტრიბუნალი ანალოგიურად მიუდგა ორ სხვა საქმესაც 1993 და 1994 წლებში. მან მისაღებად მიიჩნია კანონის საბოლოო მიზანი, მაგრამ არა კონკრეტული საშუალებები. პირველი საქმე მიზნად ისახავდა კომუნისტური პერიოდის მოსამართლეების მართლმსაჯულების სისტემისთვის ჩამოცილებას. 1989 წლის გარდამავალი პერიოდის შემდეგ კომუნისტური პერიოდის ბევრმა მოსამართლემ დატოვა მოსამართლეთა კორპუსი, მაგრამ არა ყველამ. 1992 წლისათვის დაახლოებით 60 ძველი მოსამართლე კიდევ იყო დარჩენილი და იყო ცდა იმისა, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის მიენიჭებინათ უფლება, რომელიც ისეთი მოსამართლეების თანამდებობიდან გათავისუფლების საშუალებას იძლეოდა, „რომლებმაც დაარღვიეს დამოუკიდებლობის პრინციპი“. ამ საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა კიდევ ერთხელ პრინციპულად დასაშვებად მიიჩნია მიზანი,

მაგრამ უარყო მისი მიღწევის კონკრეტული საშუალება, როგორც სასამართლოს დამოუკიდებლობისათვის საფრთხის შემქმნელი.⁸⁹

1994 წლის გადაწყვეტილებით ტრიბუნალმა გააუქმა ვეტერანთა პენსიების შესახებ 1991 წლის აქტის ნაწილი. ეს აქტი არ ითვალისწინებდა პენსიების მიცემას კომუნისტური ეპოქის შინაგან საქმეთა სამინისტროს იმ მუშაკებისათვის, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ რეპრესიული უშიშროების სამსახურების საქმიანობაში. ტრიბუნალმა კვლავ მისაღებად მიიჩნია კანონის საბოლოო მიზანი, მაგრამ გააუქმა მისი კონკრეტული დებულება, რადგან იგი ვრცელდებოდა იმ პირებზეც, რომლებიც მონაწილეობდნენ ნეიტრალურ ღონისძიებებში, მაგალითად, ისეთში, როგორიცაა საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფა. ტრიბუნალმა მიიჩნია, რომ ამით ირღვეოდა სამართლიანობისა და თანასწორობის კონსტიტუციური პრინციპი და აგრეთვე სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტის 26-ე მუხლი.⁹⁰ აგრეთვე, 1995 წელს ტრიბუნალმა დაადგინა, რომ კომუნისტური პარტიის ძველი კოოპერატივები შეიძლება დაეშალათ, მაგრამ არა ისინი, რომლებიც ახლად ჩამოყალიბდნენ.⁹¹

ლუსტრაციის საკითხს უფრო პირდაპირ უკავშირდება ტრიბუნალის ორი გადაწყვეტილება, რომლითაც აღიკვეთა კომუნისტურ საიდუმლო პოლიციასთან მოთანამშრომლე პირების გამოვლენის ცდა. ერთ-ერთმა ამ გადაწყვეტილებამ სერიოზული პოლიტიკური დატვირთვა მიიღო, როდესაც 1992 წელს, იან ოლშევსკის მთავრობის მმართველობის შესანარჩუნებლად, მაშინდელმა შინაგან საქმეთა მინისტრმა ანტონი მასიერევიჩმა გამოაქვეყნა საიდუმლო პოლიციასთან თანამშრომლობაში ეჭვმიტანილ პირთა სია, რომელშიც ბევრი პოლიტიკური ოპონენტის სახელი იყო მოხსენიებული. სია ნაჩქარევად მოამზადა გამოძიებელთა გამოუცდელმა ჯგუფმა, რომელსაც ასტრონომიის ფაკულტეტის სტუდენტი ხელმძღვანელობდა. ძალიან მალე გამოქვეყნდა, რომ სიაში უამრავი უზუსტობა იყო. ყველაფერი ეს ოლშევსკის მთავრობას უკან შემოუბრუნდა და მას შემდეგ, რაც 4 ივნისს სია გამოქვეყნდა, იგი იძულებული გახდა გადამდგარიყო. ორი კვირის შემდეგ ტრიბუნალმა საბოლოოდ განმუხტა ვითარება თავისი გადაწყვეტილებით და განაცხადა, რომ სეიმის 28 მაისის რეზოლუცია (რომელიც პალატის წევრთა ნახევარმა მიიღო), რომლის საფუძველზეც ხორციელდებოდა აღნიშნული გამოძიება, არაკონსტიტუციური იყო, რადგან არ ეყრდნობოდა კანონს. ტრიბუნალმა ასევე განსაზღვრა, რომ რეზოლუცია არღვევდა პოლონელი მოქალაქეების ღირსებასა და დემოკრატიის პრინციპებს.⁹² მოგვიანებით შინაგან საქმეთა მინისტრმა საჯაროდ მოიხადა ბოდიში.

მეორე საქმე შეეხებოდა 1993 წლის მაისის საარჩევნო კანონს, რომელიც 1993 წლის სეიმის არჩევნების მონაწილე კანდიდატებისაგან მოითხოვდა ფიცის დადებას, რომ მათ არასოდეს უთანამშრომლიათ კომინისტური უშიშროების სამსახურებთან. ტრიბუნალმა ფაქტობრივად არარაობად აქცია ეს დებულება იმით, რომ გადაწყვიტა — კანდიდატის ცრუ ფიცი არ შეიძლებოდა გამხდარიყო არჩევნების შედეგების გაუქმების საფუძველი.⁹³

1997 წლის აპრილში პოლონეთმა ბოლოს და ბოლოს მიიღო კანონი ლუსტრაციის შესახებ, რომელიც მოითხოვდა მაღალი რანგის არჩევით თუ დასანიშნ თანამდებობებზე წარდგენილ კანდიდატებს განეცხადებინათ, შეგნებულად თანამშრომლობდნენ თუ არა ისინი საიდუმლო პოლიციასთან 1944 წლის ივნისიდან 1990 წლის მაისამდე. თუ ისინი ამას აღიარებდნენ, არავითარი სხვა ღონისძიება ამას არ მოჰყვებოდა, გარდა იმისა, რომ ეს აღიარება საჯაროდ გამოცხადდებოდა. ცრუ განცხადების შემთხვევაში მათ ათი წლით ჩამოერთმეოდათ სახელმწიფო სამსახურში ყოფნის უფლება. მემარცხენე ფრთის დეპუტატებმა სადავო გახადეს კანონი, თუმცა ტრიბუნალმა 1997 წლის ნოემბერში მიღებული ორი გადაწყვეტილებით ძირითადად მხარი დაუჭირა კანონს. შედეგად, 22,500-მდე განცხადება შეგროვდა, რომელთაგან დაახლოებით 300 შეიცავდა აღიარებას საიდუმლო სამსახურებთან თანამშრომლობის შესახებ. 1999 წლის მარტში გამოქვეყნდა 25 იურისტის, პროკურორისა და მოსამართლის სია, რომლებმაც აღიარეს საიდუმლო პოლიციასთან თანამშრომლობა.⁹⁴

1998 წლის თებერვალში პარლამენტმა ცვლილებები შეიტანა საერთო სასამართლოების შესახებ 1985 წლის აქტში, რათა ჩამოეშორებინა ის მოსამართლეები, რომლებიც ძველ რეჟიმთან თანამშრომლობდნენ. პრეზიდენტმა ეს საკანონმდებლო ცვლილება ტრიბუნალს წარუდგინა და 1998 წლის ივნისში ტრიბუნალმა გააუქმა ის, რადგან ცვლილებები არ იყო შეთანხმებული მართლმსაჯულების ეროვნულ საბჭოსთან, რითაც დაირღვა კონსტიტუციის მე-7 მუხლი.⁹⁵

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ უაღრესად ემოციურ საკითხებთან დაკავშირებით მიღებული ტრიბუნალის გადაწყვეტილებები ადამიანის უფლებების შეზღუდვის წინააღმდეგ იყო მიმართული და ამ უფლებების სადმი ჯეროვანი პატივისცემის გამოხატულებაა, განსაკუთრებით პოლონეთის კომუნიზმისადმი ტრადიციული სიძულვილის ჭრილში.⁹⁶

ეკლესიის როლი. თავისი არსებობის პირველ ათწლეულში ტრიბუნალმა გასაოცარი დამოუკიდებლობა და გამბედაობა გამოიჩინა, მაგრამ არა იმ საქმეებში, რომლებიც კათოლიკურ ეკლესიას შეეხებოდა

და რომელთა განხილვისას ტრიბუნალი განსაკუთრებულ სიფრთხილესთან ერთად სიმბღალესაც კი იჩენდა.⁹⁷ ეს საქმეები შეეხებოდა სკოლებში რელიგიის სწავლების, სატელევიზიო პროგრამების შინაარსის და ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის პრობლემებს. სამივე შემთხვევაში ტრიბუნალმა ან აიცილა საკითხი, ანდა ეკლესიას „დანებდა“.

1990 წლის აგვისტოში თადეუშ მაზოვიეცკის მთავრობამ სკოლებში აღადგინა რელიგიის სწავლება, რაც განხორციელდა განათლების სამინისტროს მიერ გამოცემული აქტებით. სახალხო დამცველმა ევა ლეტოვსკამ სადავო გახადა ამ აქტების კანონიერებისა და კონსტიტუციურობის საკითხი, რადგან, მისი აზრით, საკითხის ასე გადაწყვეტა არღვევდა კონსტიტუციით დადგენილ ეკლესიისა და სახელმწიფოს დამოუკიდებულებას ერთმანეთისაგან და ასეთი საკითხები მხოლოდ კანონით უნდა მოწესრიგებულიყო.⁹⁸ 1991 წლის 9 იანვარს მოსარჩლე დამარცხდა; დაიწერა სამი განსხვავებული აზრი. ის არგუმენტი, რომ განათლების სამინისტროს აქტებს არ ჰქონდა კანონიერი საფუძველი, არც კი განუხილავს მოსამართლეთა უმრავლესობას. შემდეგ კი ტრიბუნალმა უპრეცედენტო ნაბიჯი გადადგა — სეიმს შეატყობინა რელიგიისა და სეკულარული განათლების შესახებ კანონის ხარვეზების შესახებ და მოუწოდა მისი შეცვლისაკენ.⁹⁹

1991 წლის 7 სექტემბერს სეიმმა უფლებამოსილება მიანიჭა განათლების მინისტრს გამოეცა დებულებები, რომლებიც უფლებას მისცემდა „შშობლებს რელიგიურად აღეზარდათ თავიანთი შვილები“. ამის საფუძველზე, 1991 წლის ოქტომბერში მინისტრმა გამოსცა ახალი დებულებები, რომელთაგან ბევრი სადავო გახადა სახალხო დამცველმა თადეუშ ცილინსკიმ. ამჯერადაც სახალხო დამცველი დამარცხდა, სამი უმნიშვნელო ასპექტის გარდა: ტრიბუნალმა უარყო განათლების მინისტრის უფლებამოსილება მოეთხოვა მოსწავლეებისაგან განცხადება იმის თაობაზე, რომ ისინი ან ისწავლიდნენ რელიგიას როგორც დამატებით საგანს, ან არა; გამოეცა სერტიფიცირებული ნიშანი რელიგიაში, თუ იგი ისწავლებოდა როგორც დამატებითი საგანი; და სამსახურიდან გაეთავისუფლებინა მასწავლებელი მხოლოდ იმ საფუძველით, რომ მას საეკლესიო დაწესებულებამ რელიგიის სწავლების ლიცენზია ჩამოართვა. ხუთ მნიშვნელოვან საკითხში კი სასამართლომ მხარი ეკლესიას დაუჭირა, ხოლო საკვანძო საკითხი მოიცავდა დებულებას, რომლითაც ნებადართული იყო რელიგიური სწავლება საჯარო სკოლებში, აგრეთვე, მთავრობის ღირექტივას, რომელიც ჯვრების დაკიდების ნებას რთავდა საკლასო ოთახებსა და სკოლის სამლოცველოებში.¹⁰⁰

შემდეგ წელს, 1994 წლის ივნისში, ტრიბუნალმა მხარი დაუჭირა საზოგადოებრივი მათემატიკის შესახებ 1992 წლის კანონის დებულებას, რომელიც რადიოსა და სატელევიზო გადაცემებისაგან „მაყურებელთა რელიგიური გრძნობების პატივისცემას“ და „ქრისტიანული ღირებულებების პატივისცემას“ მოითხოვდა. ტრიბუნალმა ხაზი გაუსვა იმას, რომ ეს დებულება არ უნდა გავითაროვროვო დირექტივა, რომელიც პროპაგანდას გაუწევდა ქრისტიანულ ღირებულებებს, იგი მხოლოდ ეთიკის „უნივერსალური“ პრინციპების კანონით აღიარება იყო. როგორც თავად აქტმა, ისე ტრიბუნალის გადაწყვეტილებამ მწვავე კრიტიკა გამოიწვია.

ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტა კიდევ უფრო წინააღმდეგობრივი საკითხია პოლონეთში. საზოგადოების აზრის გამოკითხვამ აჩვენა, რომ საზოგადოება ერთმნიშვნელოვნად უჭერს მხარს ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის ნების დართვის პოლიტიკას.¹⁰¹

მაგრამ ეკლესიას დიდი გავლენა ჰქონდა ადრეულ პარლამენტებსა და სამედიცინო საზოგადოებაზე.

1990 წელს ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრმა გამოსცა აქტები, რომლებიც ნებას რთავდა ექიმებს უარი ეთქვათ აბორტის გაკეთებაზე. სახალხო დამცველმა განაცხადა, რომ ამ აქტის გამოცემით ირღვეოდა კანონი აღმასრულებელი ორგანოებისათვის ზედმეტი უფლებამოსილების დელეგირების თაობაზე, რომელიც ზემოთ იყო განხილული. ტრიბუნალმა აიცილა ამ საკითხის განხილვა და განაცხადა, რომ დებულებამ უბრალოდ განაგრძო არსებული კანონი და დაეყრდნო კონსტიტუციური უფლებას „გადაწყვიტო საკუთარი გონებითა და რწმენით“, ამიტომ აქ არანაირი სპეციალური დელეგირება არ იყო საჭირო.¹⁰² გარლიცკისა და ბუეინსკის აზრით, „გადაწყვეტილება აშკარად დაშორდა ტრიბუნალის ადრეულ პრაქტიკას, რომელიც ზღუდავდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ნორმატივების თვისუფლებას“.¹⁰³

ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტასთან დაკავშირებული მეორე საქმე 1991 წლის დეკემბერში დაიწყო. მედიცინის მუშაკთა პალატამ, რომლის წევრიც უნდა ყოფილიყო ყველა მოქმედი ექიმი და რომლის გადაწყვეტილებაც სავალდებულო იყო ყველასათვის, გამოსცა ეთიკის კოდექსი. ამ კოდექსით მკაცრად იზღუდებოდა ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტა იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც დედის სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრებოდა ან ორსულობა გაუპატიურების შედეგი იყო. კოდექსით დაწესდა ექიმისათვის ლიცენზიის ჩამორთმევა, თუ იგი ამ ორი შემთხვევის გარდა ორსულობის ხელოვნურ შეწყვეტას მოახდენდა. სახალხო დამცველმა ესეც სადავო გახადა, მაგრამ 1992 წლის 23 ოქტომბერს ტრიბუნალმა კვლავ აარიდა თავი სარჩელის დაკმაყოფი-

ლებას და გადაწყვიტა, რომ ეს საქმე არ წარმოშობს სამართლებრივ საკითხს და მხოლოდ პროფესიული თვითრეგულირების საკითხია, იმის მიუხედავად, რომ ეთიკის კოდექსს სავალდებულო ძალა ჰქონდა.¹⁰⁴

1997 წლის მარტში ტრიბუნალმა ამ საკითხზე კიდევ ერთი გადაწყვეტილება მიიღო. თავისი არსებობის ბოლო დღეებში მემარცხენე მთავრობამ ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის შესახებ აქტში მთელი რიგი ლიბერალური ცვლილებები შეიტანა, რომელიც დასაშვებად მიიჩნევდა ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტას, თუ დედას მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობები ან პირადი პრობლემები ჰქონდა. სენატის 37-მა წევრმა („სოლიდარობის“ და გლებთა პარტიის წარმომადგენლებმა) სადავო გახადა კანონი და ტრიბუნალმა 8 ხმით 4-ის წინააღმდეგ გააუქმა იგი როგორც კანონის უზენაესობის პრინციპის, დედობისა და ოჯახის დაცვის უფლებისა და სხვა დებულებების დარღვევა. გარდა ამისა, მან კანონი ბუნდოვნად და ორაზროვნად მიიჩნია. მიუხედავად იმისა, რომ მაშინდელ კონსტიტუციაში პირდაპირ არ იყო მითითებული სიცოცხლის უფლება, ეს უფლება მიაწერეს 1-ელ მუხლს, რომელიც აცხადებდა, რომ პოლონეთი „დემოკრატიული სახელმწიფოა, სადაც აღიარებულია კანონის უზენაესობა“, და ჩანასახის სიცოცხლე ამ დებულებას დაუკავშირეს. ამ მოსაზრებების გასაბათილებლად დედის სოციალური პრობლემების გათვალისწინება არაადეკვატურად იქნა მიჩნეული.

დასკვნითი შენიშვნები

თავისი კონსტიტუციური სტატუსის გარკვეული შეზღუდულობისა და ეკლესიასთან მიმართებაში გამოჩენილი სიფრთხილის მიუხედავად, პოლონეთის პირველმა საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა გასაოცრად კარგად იმუშავა. ორი ექსპერტის – ყოფილი სახალხო დამცველის ევა ლეტოვსკასა და მისი აწ გარდაცვლილი მეუღლის, უზენაესი სასამართლოს მოსამართლის იანუშ ლეტოვსკის აზრით, ტრიბუნალმა ადმინისტრაციულ და უზენაეს სასამართლოებთან ერთად გაამყარა „საზოგადოების რწმენა, რომ კონსტიტუციით განმტკიცებულია მოქალაქეთა მიერ მათი სახელმწიფოსადმი ნდობის პრინციპი, რომელიც ზღუდავს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას... ზრდის მოქალაქეთა კონსტიტუციონალიზმის შეგრძნებას და მათ ცნობიერებაში ამკვიდრებს სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეასა და პრინციპებს“.¹⁰⁵ ეს შედეგი განსაკუთრებით გასაკვირია, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ თავისი არსებობის პირველი ოთხი წლის განმავ-

ლობაში ტრიბუნალი მოღვაწეობდა კომუნისტურ რეჟიმში კომუნისტების მიერ დანიშნული მოსამართლეებით.

ტრიბუნალმა გადალახა მისთვის დაწესებული ზოგიერთი შეზღუდვა. მაგალითად, საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან დაკავშირებით მან მოახერხა ჩაბმულიყო ახალი ხელშეკრულებების რატიფიცირების პროცესში, რომელიც ახალი კანონის მიღებით ხდებოდა. გადაწყვეტილებების მიღების დროს იგი ასევე ხშირად ეყრდნობოდა პოლონეთის მიერ ხელმოწერილ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტებს.¹⁰⁶ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ხდებოდა პოლონეთის კონსტიტუციაში არსებული მსგავსი დებულების გამოყენებასთან ერთად, მაგრამ გადაწყვეტილების მიღების ეს ტექნიკა საკმოდ გავრცელებულია აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში მაშინაც კი, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია მთლიანად დაეყრდნოს საერთაშორისო შეთანხმებებს.

უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ის, თუ როგორ რეაგირებდა ტრიბუნალი თავისი გადაწყვეტილებების ვინმეს მიერ უგულებელყოფაზე, მაგალითად, როგორც იყო სეიმის დამოკიდებულება ტრიბუნალის მიერ გაუქმებული კანონისადმი ან პრეზიდენტის ცდა გვერდი აეგლო ტრიბუნალის გადაწყვეტილებისათვის როგორც იმ ნორმისათვის, რომელსაც უკუმოქმედების ძალა არა აქვს. ამ შემთხვევებში სეიმი ძალისმიერი გზით ცდილობდა თავისი გადაწყვეტილებების დაცვას, მაგრამ მას ტრიბუნალმა საკადრისი პასუხი გასცა და მთლიანად გაუუქმა სეიმს უფლებამოსილება გადაესინჯა ტრიბუნალის ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც მან მიიღო პრეზიდენტის მიერ პრომულგაციამდე გასაჩივრებულ აქტებზე.

ალბათ, ყველაზე საინტერესოა ის, თუ ტრიბუნალის რამდენი გადაწყვეტილება გადასინჯა სეიმმა: პირველი ტრიბუნალის ათწლიანი არსებობის განმავლობაში სეიმმა მხოლოდ 8 გადაწყვეტილება გააუქმა, მიუხედავად იმისა, რომ ტრიბუნალმა მრავალი კანონი ნაწილობრივ ან მთლიანად გააუქმა.¹⁰⁷ მაშინ, როდესაც ტრიბუნალის გადაწყვეტილების ფისკალურ შედეგებს დრამატული ხასიათი ჰქონდა, იყო შემთხვევები, როდესაც სეიმმა ვერ მოახერხა ამ გადაწყვეტილებების გასაუქმებლად ხმების საჭირო ორი მესამედის მოგროვება. ერთი ამის მაგალითია 1992 წლის გადაწყვეტილება პენსიების თაობაზე, რაც ხაზინას მილიარდობით დოლარი დაუჯდა და გამოიწვია ფინანსთა მინისტრის გადადგომა. სახელმწიფო მოხელეები ძირითადად ეთანხმებოდნენ გადაწყვეტილებებს და თითქმის უსიტყვოდ აღიარებდნენ თავიანთ „შეცდომებს“ „გარდამავალ პერიოდში“. 1995 წლის ბოლოს, მაგალითად, მათ შეასრულეს ტრიბუნალის მიერ მათთვის დაკისრებუ-

ლი მოვალეობა და 10 მილიონ პოლონელს აუნაზღაურეს დაახლოებით 2,84 მილიარდი აშშ დოლარი.¹⁰⁸ და მაინც, მცირე პოლიტიკური უთანხმოების გარდა, ტრიბუნალი არ გამხდარა ისეთი სერიოზული თავდასხმების ობიექტი, როგორც შეიძლებოდა მოჰყოლოდა მის გადაწყვეტილებებს.

მიუხედავად იმისა, რომ სეიმმა ტრიბუნალის რამდენიმე გადაწყვეტილება გააუქმა, ტრიბუნალის მოსამართლეები ღიად აკრიტიკებდნენ სეიმის მიერ მათი გადაწყვეტილებების გაუქმების უფლებამოსილებას. სწორედ ამიტომ კონსტიტუციის შეცვლის პროცესში არსებობდა ზოგადი თანხმობა, რომ სეიმის ეს უფლებამოსილება უნდა გაუქმებულიყო. აქედან გამომდინარე, ახალი კონსტიტუცია აღარ შეიცავს ასეთ უფლებამოსილებას, მაგრამ სეიმმა მაინც შეინარჩუნა გაუქმების უფლებამოსილება ორი წლით როგორც გარდამავალი ღონისძიება. თუმცა, ეს ორწლიანი გარდამავალი ვადა არ ეხებოდა მოქალაქეთა მიერ წარდგენილ საჩივრებს ადამიანის უფლებათა დარღვევების შესახებ და საერთო სასამართლოების მიერ ტრიბუნალისათვის გადაგზავნილ წარდგინებებს.¹⁰⁹

ტრიბუნალის საქმიანობის ფისკალური შედეგები მიუთითებს მისი გადაწყვეტილებების კიდევ ერთ ასპექტზე: ტრიბუნალის გადაწყვეტილებათა უმეტესი ნაწილი შეეხებოდა ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს. ბევრმა მათგანმა (აღბათ, უმეტესობამ) გამოიწვია საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი აქტის გაუქმება. ზოგიერთი გადაწყვეტილება პირდაპირ იცავდა ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს, მაგალითად, როგორცაა შრომის უფლება და სოციალური დაზღვევის მიღების უფლება. სხვა შემთხვევებში წინა პლანზე იყო წამოწეული თანასწორობის პრინციპი, კანონის უკუმოქმედების აკრძალვა და სოციალური სამართლიანობის დაცვა. ყოველივე ეს ემყარებოდა ეკონომიკურ და სოციალურ ინტერესს, რომელიც სამართლებრივ დაცვას საჭიროებდა, იმის მიუხედავად, ჰქონდა თუ არა მას კონსტიტუციური უფლების სტატუსი. მაშინაც კი, როდესაც ეს უფლებები პირაპირ არ იყო კონსტიტუციით დაცული, ტრიბუნალმა მათი დაცვის კრიტერიუმებად შემოიტანა თანასწორობის, სოციალური სამართლიანობისა და უკუმოქმედების დაუსვებლობის პრინციპები. აღსანიშნავია, რომ ტრიბუნალის ასეთ მიდგომებს საზოგადოებრივი უკმაყოფილება არ გამოუწვევია. ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებში სასამართლოს ჩარევის პოლონეთისეული გამოცდილება (პოლონეთის გამოცდილება ტიპურია აღმოსავლეთ და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების გამოცდილებისა) ცხადყოფს, რომ მართლმსაჯულებას ეკისრება ძალიან მნიშვნელოვანი და, ამასთანავე, გაძლიერებული როლი ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების დაცვაშიც.¹¹⁰

ერთი სფერო, სადაც ტრიბუნალს ნაკლები წარმატება ჰქონდა, იყო „გამაფრთხილებლის“ როლი, რომელიც დროულად მიუთითებდა სეიმს კანონმდებლობის ხარვეზებზე. 1994 წელს ვარშავაში გამართულ კონფერენციაზე ერთმა მოსამართლემ აღნიშნა, რომ ტრიბუნალმა ძალიან ცოტა პასუხი მიიღო თავის გაფრთხილებებზე; მათ იშვიათად სცემდნენ პასუხს და ასევე იშვიათად რეაგირებდნენ მათზე.¹¹ არსებითად, ტრიბუნალის ასეთი ჩარევა საკანონმდებლო პროცესში არ შეესაბამება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს. მეორე მხრივ, სეიმის მიერ ტრიბუნალის „გაფრთხილების“ უგულებელყოფა ასევე აკნინებს ტრიბუნალის სტატუსს. ამიტომ, ალბათ, უფრო სწორი იქნებოდა ამ უფლებამოსილების საერთოდ გაუქმება.¹²

ტრიბუნალის თავდაპირველი იურისდიქციის ბუნდოვანი ასპექტი იყო კონსტიტუციის სავალდებულო განმარტებების გამოცემა, თუ ამას მაღალი თანამდებობის პირები მოითხოვდნენ. ეს იყო ტრიბუნალის საქმიანობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. ტრიბუნალის პასუხები მარტო აბსტრაქტული რჩევებით კი არ შემოიფარგლებოდა, რომლებიც ძირითადად მხოლოდ კონსტიტუციის ტექსტს ემყარებოდა, არამედ ეს პასუხები ასევე პოტენციურად კონფლიქტს წარმოშობდა იმავე დებულებებთან დაკავშირებით უზენაესი სასამართლოს მიერ გაკეთებულ განმარტებებთან, რომელსაც ასევე ჰქონდა შესაბამისი უფლებამოსილება. სერიოზული კონფლიქტი გამოიწვია იმ საკითხმა, სავალდებულო იყო თუ არა ტრიბუნალის განმარტებები უზენაესი სასამართლოსათვის. მისასაღმებელია, რომ 1997 წლის კონსტიტუციამ უარყო ეს ინსტიტუტი, გააუქმა ყველა მანამდე არსებული განმარტების ფორმა და ყველა ადრეულმა განმარტებამ ძალა დაკარგა, გარდა მათ საფუძველზე მიღებული სასამართლო და ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებებისა.¹³

დაბოლოს, მნიშვნელოვანია მოქალაქეთა ინდივიდუალური სარჩელების საკითხი. ახალმა კონსტიტუციამ ერთმნიშვნელოვნად აღიარა მოქალაქის უფლება პირდაპირ მიმართოს საკონსტიტუციო ტრიბუნალს კონსტიტუციურ დარღვევებთან დაკავშირებით¹⁴, რაც ნამდვილად წინ გადადგმული ნაბიჯია. ეს ბევრად დაახლოებს ტრიბუნალს მოქალაქეებთან და ღიად დაეხმარება მას ადამიანის უფლებათა შესახებ სასამართლო პრაქტიკის განვითარებაში. ამით ტრიბუნალს საშუალება ეძლევა შეასრულოს იმ კონსტიტუციური ნორმების ინტერპრეტაციის სისწორის შემოწმების როლი, რომლებიც ეხება ადამიანის უფლებას და რომელთა საფუძველზე მიღებულია საერთო სასამართლოების გადაწყვეტილება. ეს გამომდინარეობს ახალი კონსტიტუციის 79-ე მუხლიდან, რომელიც დასაშვებად მიიჩნევს „საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის მიმართვას, რათა შემოწმდეს იმ აქტის

კონსტიტუციასთან, კანონებსა თუ სხვა ნორმატიულ აქტებთან შესაბამისობა, რომლებზე დაყრდნობითაც სასამართლომ გამოიტანა საბოლოო გადაწყვეტილება” ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებით. ეს ის უფლებამოსილებაა, რომელსაც ტრიბუნალი დიდი სიფრთხილით გამოიყენებს, რადგან მისი და საერთო სასამართლოების ურთიერთობა დიდი ურთიერთკეთილგანწყობით არასოდეს გამოირჩეოდა.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ამჟამად დადებითი მხარეების მიუხედავად, ასეთმა ფართო უფლებამოსილებამ შეიძლება წააღიაროს ტრიბუნალი, რადგან ევროპული ტრადიციის მიხედვით, მან უნდა განიხილოს პროცედურის დაცვით მისთვის წარდგენილი ყველა სარჩელი. თუ სარჩელების განხილვა დისკრეციული გახდება და სავალდებულო კონტროლი მხოლოდ კონკრეტული შემთხვევებით შემოიფარგლება, მაგალითად, მაშინ, როდესაც სხვა სასამართლო არ არის ხელმისაწვდომი, საკითხი მნიშვნელოვანია ან სხვა შესაბამისი კრიტერიუმში და პროცედურა შემუშავდება, სასამართლო შეძლებს ამ უფლებამოსილების მართვას. სხვა შემთხვევაში ტრიბუნალს შეიძლება მოუწიოს საქმეთა გადარჩევის არაფორმალური მექანიზმის შემუშავება, რითაც იგი თავიდან აიცილებს ისეთ საქმეებს, რომელთა განხილვა მას არ უნდა სხვადასხვა მიზეზის გამო, როგორც ამას უნგრეთის სასამართლო აკეთებს. ეს კი არ იქნება საუკეთესო არჩევანი.

თავი მეოთხე

უნგრეთი

უნგრეთი იყო აღმოსავლეთ ევროპის მეორე ქვეყანა, რომელმაც საკონსტიტუციო სასამართლო ჩამოაყალიბა და პირველი სახელმწიფო, რომელმაც ასეთი ტრიბუნალი 1989 წლის გადატრიალების შედეგად შექმნა. ზოგიერთი ხარვეზისა და სისუსტის მიუხედავად, უნგრეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი როგორც თავისი მოდელით, ისე საქმიანობით, ალბათ, ყველაზე უფრო ძლიერი საკონსტიტუციო სასამართლოა აღმოსავლეთ ევროპაში.¹

წინა ისტორია

უნგრეთში ხელისუფლების მყარობელთა კონსტიტუციურ შეზღუდვას საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს, მიუხედავად იმისა, რომ უნგრეთი არ ყოფილა დამოუკიდებელი სახელმწიფო ბოლო ხუთასი წლის განმავლობაში და 1949 წლამდე არც დაწერილი კონსტიტუცია ჰქონია. ჯერ კიდევ 1222 წელს, „თავისუფლების დიდი ქარტიის“ მიღებიდან შვიდი წლის შემდეგ, მეფესა და მიწათმფლობელებს შორის კონფლიქტის შედეგად შეიქმნა დოკუმენტი, ე.წ. „ოქროს ხარი“, რომელმაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა უნგრეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე მთელი მომდევნო ისტორიის მანძილზე. ამ დოკუმენტით ასევე დაცული იყო ადამიანის ზოგიერთი ძირითადი უფლება (მაგრამ მართო დიდგვაროვნებისა) და გათვალისწინებული იყო მეფის უკანონო დეკრეტის უარყოფის უფლება.²

1867 წლის კომპრომისამდე, რომლითაც დუალისტური ავსტრია-უნგრეთის მონარქია შეიქმნა, კონსტიტუციურ დავათა უმრავლესობა შეეხებოდა უნგრელი დიდგვაროვნების ბრძოლას ავსტრიის იმპერატორების წინააღმდეგ, რომლის მიზანიც უნგრეთის წარჩინებული ფენის უძველესი პრივილეგიების შენარჩუნება იყო. მე-19 საუკუნის დასასრულამდე დაბალი სოციალური ფენები ფაქტობრივად არანაირი

უფლებით არ სარგებლობდნენ. 1771 წლის ჟატმარის ხელშეკრულებით მიწათმფლობელებს შეუნარჩუნდათ ეს პრივილეგიები.³ 3-წლიანი სეიმის დაფუძნებით შეიქმნა გარკვეული ავტონომია, რომელსაც შეზღუდული უფლებები ჰქონდა, მაგრამ უფლებამოსილი იყო ფინანსებისა და ჯარის კონტროლი განეხორციელებინა.

1848 წლის რევოლუციას შედეგად მოჰყვა ისეთი საპარლამენტო სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც ითვალისწინებდა პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებული სამინისტროს არსებობას და რომლის მეშვეობითაც მეფე თავის უფლებამოსილებას განახორციელებდა. სისტემა ითვალისწინებდა, რომ მეფის ყველა დეკრეტი მინისტრს უნდა დაემტკიცებინა ხელმოწერით. სისტემა განსაზღვრავდა არჩევით საპარლამენტო წარმომადგენლობას, ხმის უფლებას განათლებისა და გადასახადის გადახდის მიხედვით და პრესის თავისუფლებას. აღსანიშნავია, რომ დიდებულებმა დაკარგეს გადასახადისაგან გათავისუფლების პრივილეგია.⁴ 1849 წელს უნგრეთის დამოუკიდებლობა გამოცხადდა, მაგრამ ავსტრიის იმპერატორის თხოვნით განხორციელებულმა რუსეთის ინტერვენციამ ეს მოძრაობა მომდევნო 70 წლით ჩაახშო.

1867 წელს მიღწეული კომპრომისით აღდგა 1848 წლის კანონები და უნგრეთი და ავსტრია დამოუკიდებელ და თანაბარუფლებიან სუვერენულ სახელმწიფოებად გამოცხადდა, რომელთა საგარეო ურთიერთობას, თავდაცვასა და ფინანსებს ერთობლივი კომიტეტი აწესრიგებდა. მიუხედავად იმისა, რომ გამუდმებული დავა მიმდინარეობდა ფედერალური სტრუქტურისა და კომპეტენციის თაობაზე, ამ პერიოდში არავის უფიქრია საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნაზე, რაც, ალბათ, დაწერილი კონსტიტუციის არარსებობით იყო გამოწვეული. ისევე, როგორც ფრანკფურტის ლიბერალურმა ასამბლეამ გერმანიას შესთავაზა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შექმნა, ავსტრიელმა გეორგ ელინგმაც იგივე ინიციატივით მიმართა ხელისუფლებას, მაგრამ, როგორც ჩანს, ყოველივე ამან დიდი გავლენა ვერ იქონია უნგრეთზე.

1883 წელს შეიქმნა ადმინისტრაციული ტრიბუნალი, რომელიც ძირითადად გადასახადებისა და შემოსავლების საკითხებს განიხილავდა. სრულყოფილი ადმინისტრაციული ტრიბუნალი უზენაეს სასამართლოსთან ერთად 1896 წელს ჩამოყალიბდა, რომლის უფლებამოსილებაშიც შედიოდა არა მარტო ფინანსური საკითხების განხილვა, არამედ უმცირესობების მიერ სამართლებრივ ნორმათა დარღვევების, მთავრობისა და მინისტრების დებულებების ცენტრალური ხელისუფლების გადაწყვეტილებებთან შესაბამისობის საკითხების განხილვა.⁵ ტრიბუნალმა 1949 წლამდე იარსება. კომუნისტებმა იგი 1945-48 წლებში არსებულ ხანმოკლე დემოკრატასთან ერთად გააუქმეს.

ალბათ, იმის გამო, რომ ავტორიტარიზმმა (ჯერ მემარცხენეების და შემდეგ მემარჯვენეების მხრიდან) უნგრეთი მისი დაბოუკიდებლობის გამოცხადებიდან საკმაოდ მალე მოიცვა და მეორე მსოფლიო ომის დასასრულამდე გაგრძელდა, საკონსტიტუციო ტრიბუნალის შექმნა არც ომებს შორის პერიოდში დამდგარა დღის წესრიგში. უნგრეთის სამართლებრივი ტრადიციის მიუხედავად (მას ხშირად იურისტთა ქვეყანას უწოდებენ⁶), უნგრელებს არა აქვთ დაწერილი კონსტიტუციის ტრადიცია, რაც კონსტიტუციური კონტროლის წინაპირობაა. უნგრეთის პირველი დაწერილი კონსტიტუციაა 1949 წლის კომუნისტური ვერსია.⁷

უნგრეთში 1968 წელს დაიწყო მნიშვნელოვანი მოძრაობა თავისუფალ ბაზარზე ორიენტირებული კონსტიტუციური საზოგადოებისაკენ, რაც რეგულირებული საბაზრო სისტემისაკენ მიმართულ ეკონომიკურ რეფორმებს მოჰყვა. შემდგომი ოცი წლის განმავლობაში რეფორმა განვითარდა და განაპირობა იმის შექმნა, რასაც ჯ. ფ. ბრაუნი უწოდებს „საწყის ფუნდამენტს დემოკრატიის და საბაზრო სისტემის გარკვეული ინსტიტუტებისა და პროცედურების სახით... სამოქალაქო საზოგადოების გარკვეული თვისებებით და... გარკვეული თავისუფლებებით“.⁸

მიხეილ გორბაჩოვის პოლიტიკამ მთელი კომუნისტური ბლოკის მასშტაბით შეასუსტა მმართველი კომუნისტური პარტიისადმი რწმენა და საბოლოოდ მისი კოლაფსი გამოიწვია. უნგრეთში სოციალიზმის ბოლო სტადია 1989 წელს დაიწყო და მას ოპოზიციის მრგვალი მაგიდის შექმნა მოჰყვა, რომელიც მიზნად ისახავდა დემოკრატიულ გარდატეხას. მოლაპარაკება 13 ივნისს დაიწყო. სექტემბერში კონსტიტუციის მნიშვნელოვან ცვლილებებთან დაკავშირებით ოპოზიციის მრგვალმა მაგიდამ შეთანხმებას მიაღწია კომუნისტებთან, რომლებიც უკვე საკმაოდ დემორალიზებული და დასუსტებული იყვნენ. შეთანხმება შედგა აგრეთვე კანონებზე საპარლამენტო არჩევნების, პარტიის ორგანიზაციისა და დაფინანსების შესახებ და სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსების ცვლილებებზე. კონსტიტუცია იმდენად შეიცვალა, რომ, ზოგიერთის აზრით, ძველი კონსტიტუციიდან მხოლოდ დედაქალაქის დასახელება დარჩა უცვლელი. სოციალისტური კონსტიტუციური ორიენტირები და კომუნისტური პარტიის წამყვანი როლი გაუქმდა, კონსტიტუციამ აღიარა ადამიანის ძირითადი უფლებები და ამ უფლებათა დაცვა სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანეს მოვალეობად გამოაცხადა. ამის უზრუნველსაყოფად 1990 წელს კონსტიტუციას ამ უფლებათა არსის შეზღუდვის აკრძალვაც (რაც გერმანიის ძირითადი კანონიდან გადმოიღეს) დაემატა.

უფლებების დასაცავად და ახალი ძალაუფლების ცენტრებს – პრეზიდენტსა და პარლამენტს – შორის დაკების მოსაგვარებლად

კომუნისტები და ოპოზიცია ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნაზე შეთანხმდნენ, რომელიც გერმანიის ტრიბუნალის მოდელის მსგავსი იქნებოდა.⁹ სასამართლოს საკმაოდ ფართო უფლებამოსილება მიენიჭა, თუმცა მნიშვნელოვანი შეზღუდვებით. პეტერ პაშჩოლაი, რომელიც სასამართლოს უფროსი მრჩეველი გახდა, თვლიდა, რომ ოპოზიციას უნდოდა ფართო უფლებამოსილებით აღეჭურვა სასამართლო, რადგან იგი ახალი ინსტიტუტი იყო და შეიძლებოდა ჭეშმარიტად დამოუკიდებელი გამხდარიყო. კომუნისტებსაც უნდოდათ ძლიერი სასამართლო, რადგან იმედი ჰქონდათ, რომ სწორედ იგი დაიცავდა მათ რეპრესიისაგან ხელისუფლების დაკარგვის შემთხვევაში. ნაკლებად საფიქრებელია, რომ ორივე მხარემ სრულად გაიაზრა ასეთი ტრიბუნალის პოტენციალი. ზოგი იმასაც კი ამბობს, რომ მხარეებმა, „რომლებმაც შექმნეს კონსტიტუცია, არც კი იცოდნენ, რისთვის იყო საჭირო საკონსტიტუციო სასამართლო საერთოდ“.¹⁰ 1990 წლის 1 იანვარს სასამართლო საქმიანობას შეუდგა, მას თავმჯდომარეობდა 47 წლის პროფესორი ლასლო სოლიომი, რომელიც სახელმეკრულებო და გარემოს დაცვითი სამართლის სპეციალისტი იყო და ადამიანის უფლებებსაც სწავლობდა გერმანიაში.¹¹

საკონსტიტუციო სასამართლოს სტრუქტურა

უნგრეთის 1989 წლის განახლებულ კონსტიტუციაში საკონსტიტუციო სასამართლოს ერთობ მცირე ადგილი დაეთმო.¹² სასამართლოს ფუნქციები და საქმიანობა განისაზღვრა 1989 წლის ნოემბერში მიღებულ საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ აქტში (შემდგომში – აქტი), რასაც ჰალმაი ასე აღწერს:¹³

საკონსტიტუციო სასამართლო დემოკრატიულ საპარლამენტო არჩევნებამდე შეიქმნა, რათა მას უზრუნველყო კანონმდებლობის კონსტიტუციურობა. გარდამავალ პერიოდში მისი შექმნა ძირითადად მმართველი პარტიის [კომუნისტები] ინტერესებით იყო განპირობებული, რადგან მათ არჩევნებამდე უფრო დიდი შესაძლებლობა ჰქონდათ დაესახელებინათ მოსამართლეები, ვიდრე არჩევნების შემდეგ. მრგვალი მაგიდის მოლაპარაკების შედეგად, უნგრეთის მუშათა სოციალისტური პარტიის მემკვიდრეს შეეძლო პირველი ხუთი მოსამართლიდან ორი მოსამართლის დასახელება. დანარჩენ ორ მოსამართლეს ასახელებდა ოპოზიციის მრგვალი მაგიდა, ხოლო ბოლო, მეხუთე მოსამართლე უნდა ყოფილიყო დამოუკიდებელი და ყველა პარტიისათვის მისაღები კანდიდატი. ბევრი დებატი გაიმართა იმის თაობაზე, იყო თუ არა ეს ახალი

ინსტიტუტი ლეგიტიმური, რადგან იგი სადავო ლეგიტიმაციის მქონე მქონე პარლამენტმა შექმნა. ამრიგად, როდესაც 1989 წლის ნოემბერში საბოლოოდ ძალაში შევიდა აქტი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ, სასამართლო შედგებოდა ხუთი წევრისაგან, ხოლო შემდეგი ხუთი წევრი 1990 წლის გაზაფხულზე არჩეულ პარლამენტს უნდა დაესახელებინა, დანარჩენი ხუთი ვაკანსია კი პარლამენტს სასამართლოს არსებობის მეხუთე წელს უნდა შეეესო, მეორე საერთო არჩევნების შემდეგ. 1994 წელს, ანუ არჩევნებამდე, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობა 11-ით განისაზღვრა... რადგან ბოლო ხუთი წლის გამოცდილებამ ცხადყო, რომ 15 წევრისაგან შემდგარი ორგანო ეფექტიანად ვერ იფუნქციებდა და არც ორი სენატის შექმნა იქნებოდა მიზანშეწონილი, რაც გერმანული მოდელის წარუმატებლობამაც დაადასტურა.

ფაქტობრივად სასამართლოს მხოლოდ 9-10 წევრით უხდებოდა საქმიანობა, რადგან მოსამართლე გეზა ჰერზეგმა სასამართლო დატოვა და ჰააგის საერთაშორისო სასამართლოს წევრი გახდა, ხოლო პარლამენტმა ვერ შეძლო ვაკანტური ადგილების შევსება.¹⁴ მოსამართლეთა უფლებამოსილების ვადა განისაზღვრა 9 წლით და ხელმეორედ მხოლოდ ერთხელ შეიძლებოდა მათი დანიშვნა; არ ხდებოდა სასამართლოს შემადგენლობის ნაწილობრივ განახლება. მოსამართლეები თვითონ ირჩევდნენ თავმჯდომარეს 3 წლის ვადით და ხმათა გაყოფის შემთხვევაში თავმჯდომარეს ჰქონდა გადაწყვეტი ზმა. 1996 წლის მდგომარეობით ასეთი კენჭისყრა არ მომხდარა.¹⁵

1993 წლიდან 1998 წლამდე სასამართლოს თავმჯდომარეობდა ლასლო სოლიომი, რომელიც 1996 წელს ხელახლა აირჩიეს 3-წლიანი ვადით,¹⁶ მაგრამ 1998 წელს ორბანის მთავრობამ იგი ხელახლა აღარ დანიშნა მოსამართლედ და მან სასამართლო 9-წლიანი ვადის დასრულების შემდეგ დატოვა.

საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ნაჩქარევად მიღებულ აქტს მრავალი ხარვეზი აღმოაჩნდა, რამაც ბევრი ცვლილების შეტანა გახადა აუცილებელი. თავისი არსებობის პირველი წელი სასამართლომ სამართალწარმოების წესების შემუშავებას დაუთმო, რომელიც ძალაში შესასვლელად ფორმალურად პარლამენტს კანონის სახით უნდა მიეღო. როგორც მეორე თავში აღინიშნა, ასეთი წესების განსაზღვრა კანონის სახით მთლად მიზანშეწონილი არ არის, რადგან ეს წესები მოქნილი უნდა იყოს და გამოცდილებისა და საჭიროების შემთხვევაში ადვილად შეიცვალოს. 1999 წლის ზაფხულში ფაქტობრივად პარლამენტს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ეს წესები მიღებული და სასამართლო გარდამავალი დებულებების შესაბამისად საქმიანობდა. ასეთი ვითარე-

ბა სასარგებლოც კი აღმოჩნდა, რადგან სასამართლოს მიეცა შესაძლებლობა საკუთარი გამოცდილების შესაბამისად დაეხვეწა ხოლმე ეს დროებითი წესები.¹⁷

სასამართლო ფაქტობრივად სრულად ფუნქციობს წერილობით მასალებზე დაყრდნობით და დახურულ სხდომებზე. იმის გამო, რომ სასამართლო შეზღუდულია მხოლოდ ნორმათა აბსტრაქტული კონტროლით, როგორც ამას ქვემოთ განვიხილავთ, იგი არ არის დაკავებული ფაქტების მოპოვებითა და მათი დადგენით.¹⁸ განსხვავებული და საწინააღმდეგო აზრი ნებადართულია და საკმაოდ ხშირია. სასამართლოს თავმჯდომარე არჩევს მოსამართლეს გადაწყვეტილების პროექტის მოსამზადებლად და თუ გადაწყვეტილება ხმათა უმრავლესობის მხარდაჭერას მოიპოვებს, ეს მოსამართლე წერს უმრავლესობის აზრს.

სასამართლოს პირველი 10 წევრიდან 2 იყო უზენაესი სასამართლოს ყოფილი მოსამართლე, რომელთაგან ერთ-ერთი გადადგა მას შემდეგ, რაც უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე გახდა. მეორე წევრი კი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს იმ მოტივით, რომ იგი არ იყო ფართო კონსტიტუციური კონტროლის კონცეფციის მომხრე, რაც არცთუ იშვიათია კონტინენტური სამართლის დოქტრინის მიმდევრებისათვის და არა მარტო მათთვის. დანარჩენ მოსამართლეთა უმრავლესობა სამართლის პროფესორი ან მკვლევარი იყო.

დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები პარლამენტის წევრის მსგავსი იმუნიტეტით სარგებლობენ, შეუძლიათ დისციპლინური სახდელეები დააკისრონ თავიანთ კოლეგებს და შეიმუშაონ თავიანთი ბიუჯეტი, რომელსაც სასამართლო პარლამენტს წარუდგენს.¹⁹

კონსტიტუციისა და აქტის მიხედვით, სასამართლოს უფლებამოსილება ძირითადად შემოიფარგლება ნორმათა აბსტრაქტული კონტროლით, როგორც ეს 1989 წლის აქტის 1-ელი მუხლითაა განსაზღვრული:

საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებას მიეკუთვნება:

1. კანონების, მიღებული, მაგრამ გამოუქვეყნებელი პარლამენტის აქტების, პარლამენტის საპროცედურო წესების (რეგლამენტის) და საერთაშორისო ხელშეკრულებების კონსტიტუციურობის წინასწარი შემოწმება;
2. სამართლის ნორმებისა და აგრეთვე სახელმწიფო კონსტროლის სხვა სამართლებრივი საშუალებების კონსტიტუციურობის შემოწმება;
3. სამართლის ნორმებისა და აგრეთვე სახელმწიფო კონსტროლის სხვა სამართლებრივი საშუალებების საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან შესაბამისობის შემოწმება;

4. კონსტიტუციური უფლებების დარღვევის თაობაზე წარდგენილი კონსტიტუციური სარჩელების განხილვა;
5. საკანონმდებლო ხარვეზით გამოხატული არაკონსტიტუციურობის აღმოფხვრა;
6. სახელმწიფო ორგანოებს, თვითმმართველობასა და სახელმწიფო ორგანოებს ან თვითმმართველობებს შორის კომპეტენციასთან დაკავშირებით დავის განხილვა;
7. კონსტიტუციის დებულებების განმარტება;
8. აქტით მის კომპეტენციას მიკუთვნებული ყველა საქმის განხილვის პროცედურების დადგენა.

მე-4 პუნქტში განსაზღვრული კონსტიტუციური სარჩელები სასამართლოს იშვიათად წარედგინება, რადგან ჯერ ყველა სხვა სამართლებრივი საშუალება უნდა ამოიწუროს²⁰ და ამის შემდეგ სასამართლოს შეუძლია იმსჯელოს მხოლოდ კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის კონსტიტუციურობაზე.

სასამართლო საკმაოდ ბევრ პრობლემას წააწყდა მისი უფლებამოსილების ნორმათა მხოლოდ აბსტრაქტული კონტროლით შეზღუდვის გამო, რადგან, როგორც თავმჯდომარე სოლიომმა აღნიშნა, „სასამართლოს პოლიტიზების სათავე მის აბსტრაქტულ კომპეტენციაშია“.²¹

შეშფოთება გასაგებია. ადრეულ წლებში, ყოფილი საბჭოთა ბლოკის საკონსტიტუციო ტრიბუნალებს, როგორც ახალ, გამოუცდელ, საზოგადოების მცირე ან არარსებული მხარდაჭერის მქონე ინსტიტუტებს, რომელთა არსებობა მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა არც კი იცოდა, უხდებოდათ სახელმწიფო აპარატის განშტოებათა შორის არსებული დავის მოგვარება უფლებამოსილების თაობაზე. ამასთანავე, ტრიბუნალებს უნდა ემუშავათ კონსტიტუციებით, რომლებშიც იშვიათად თუ იყო ასეთ საკითხებზე გარკვეული პასუხები და ხშირად გადაწყვეტილება ტექსტის წინააღმდეგობრივი განმარტებების საფუძველზე უნდა გამოეტანათ. ამრიგად, დამარცხებულ მხარეს შესაძლებლობა ეძლეოდა სასამართლოს გადაწყვეტილება „პოლიტიკურად მიკერძოებულად“ გამოეცხადებინა.

ასეთი პოლიტიზაციის თავიდან ასაცილებლად (ან შესამცირებლად) სასამართლო შეეცადა ინდივიდუალური დარღვევები თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში მოექცია როგორც პირდაპირ კანონმდებლობაში ცვლილებების შეტანით, ისე არაპირდაპირ, გადაწყვეტილების მიღების ფორმით.²² საკანონმდებლო ცვლილებების ცდა მარცხით დამთავრდა, რადგან ამ ცვლილებებს უზენაესმა სასამართლომ გაუწია წინააღმდეგობა, საკონსტიტუციო სასამართლომ კი, როგორც ჩანს, ამ განზრახვას თავი დაანება.

სასამართლო ასევე წააწყდა აქტის 1-ლი მუხლის „ა“ პუნქტის საფუძველზე კანონპროექტების პრევენციული კონტროლისაგან გამომდინარე პრობლემას.²³ ეს არის კონტროლის ყველაზე უფრო გაუგებარი ფორმა, რადგან კანონის ასეთმა ადრეულმა კონტროლმა, ანუ სანამ იგი ფაქტობრივად პარლამენტის განხილვის საგანიც კი არ გამხდარა, შეიძლება სასამართლო მოაქციოს საკანონმდებლო პროცესის და არსებული პოლიტიკური კონფლიქტის ცენტრში, როდესაც პარლამენტის კომიტეტი ან 50-კაციანი ჯგუფი²⁴ შეეცდება ამ პროცესში სასამართლო თავის სასარგებლოდ ჩააბას. ამ რისკის თავიდან ასაცილებლად 1991 წელს სასამართლომ გადაწყვიტა აღარ განეხილა კანონპროექტები და განაცხადა, რომ „საკონსტიტუციო სასამართლო მრჩეველი კი არ არის, არამედ პარლამენტის საკანონმდებლო საქმიანობის მოსამართლე“.²⁵

მსგავს მიზეზთა გამო სასამართლომ განაცხადა, რომ მისი მოვალეობა – განმარტოს კონსტიტუციური დებულებები²⁶, რისი მოთხოვნის უფლებაც სამთავრობო ორგანოთა ფართო წრეს აქვს, არსებობს მხოლოდ კონკრეტული საკონსტიტუციო ნორმის მიმართ და კონკრეტული საკონსტიტუციო პრობლემის წარმოქმნისას.²⁷

სასამართლოს უფლებამოსილების ყველაზე წინააღმდეგობრივი და სადავო ელემენტი აქტის 49-ე მუხლში განსაზღვრული სასამართლოს უფლებამოსილებაა, რომელიც ითვალისწინებს ნორმის არარსებობით გამოწვეული არაკონსტიტუციურობის გამოვლენას და პარლამენტისათვის მითითებას, რომ გარკვეულ ვადაში აღმოფხვრას ეს ხარვეზი. სასამართლოს ამ უფლებამოსილების ამოქმედება შეუძლია ყველას, თვით სასამართლოსაც კი.²⁸ აქ სასამართლოს მოქმედებათა კანონშემოქმედებითი ხასიათი განსაკუთრებით ნათელია, რადგან სასამართლო უფლებამოსილია მოითხოვოს კონკრეტული კანონის მიღება და თან ვადაც განსაზღვროს საამისოდ. თუმცა, მეორე მხრივ, სასამართლოს არა აქვს იმის საშუალება, რომ დააძალოს პარლამენტს იმ კანონის მიღება, რომელსაც იგი კონსტიტუციურად საჭიროდ მიიჩნევს. თუ პარლამენტი გადაწყვეტს სასამართლოს იგნორირებას, სასამართლოს არა აქვს პარლამენტის იძულების არანაირი ბერკეტი. ასეთმა ვითარებამ შეიძლება გავლენა იქონიოს სასამართლოს პრესტიჟსა და მის შესაძლებლობაზე ხელი შეუწყოს კანონის პატივისცემას. მაგრამ ჯერჯერობით მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევა იყო, როდესაც პარლამენტმა დააყოვნა ან არ მიიღო მოთხოვნილი კანონმდებლობა.

ხარვეზების მიმართ უფლებამოსილება ასევე ქმნის კონკრეტულ პრობლემას: საკანონმდებლო უმოქმედობა როდის ხდება არაკონსტიტუციური ხარვეზი, რომელზე რეაგირებაც შეუძლია სასამართლოს?

საკანონმდებლო პროცესში ჩაბმის შესაზღუდავად სასამართლომ განსაზღვრა, რომ ასეთია მხოლოდ ის ხარვეზი, რომელიც შეიცავს მხოლოდ კონკრეტული სამართლის ნორმიდან გამომდინარე შეუსრულებელ ვალდებულებას.²⁹

პირველ წელს სასამართლომ განიხილა 174 სარჩელი არაკონსტიტუციური ხარვეზების თაობაზე, რომელთაგან ბევრი ითვალისწინებდა კომპენსაციას. სარჩელთა უმრავლესობა ტექნიკური და პროცესუალური ხასიათის იყო და რამე სერიოზული პრობლემა არ გამოუწვევია. მაგრამ სამი სარჩელი მნიშვნელოვანი იყო³⁰. კერძოდ, პარლამენტს უნდა (1) დაედგინა ადმინისტრაციულ მოქმედებათა კონსტიტუციური კონტროლი, (2) მიეღო კანონი მედიის შესახებ და (3) დაედგინა უმცირესობების უფლებების დაცვის მექანიზმები. საბოლოოდ, პარლამენტმა პირველი ორი საკითხი გადაწყვიტა, მაგრამ ვერ მიაღწია უმცირესობების საკითხის მოგვარებას.³¹ ერთი წლის შემდეგ ხარვეზებთან დაკავშირებით სარჩელთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო. არსებობის პირველი შვიდი წლის განმავლობაში სასამართლომ ხარვეზების თაობაზე 276 გადაწყვეტილება მიიღო, რომელთა უმეტესობაც ტექნიკურ საკითხებს შეეხებოდა.³²

ის, რითაც უნგრეთის ტრიბუნალი განსაკუთრებული და, ალბათ, ერთადერთია, არის ის, რომ კონსტიტუციურად ყველასთვის გარანტირებულია მისი იურისდიქციის უდიდესი ნაწილის – უკვე გამოქვეყნებული სამართლის ნორმების კონსტიტუციური კონტროლის – „ნორმათა რეპრესიული კონტროლის“ ხელმისაწვდომობა,³³ რომელიც აგრეთვე ცნობილია როგორც *actio popularis*. ეს საყოველთაო ხელმისაწვდომობა საკმაოდ წინააღმდეგობრივი საკითხია იმიტომაც, რომ იგი მძიმე ტვირთად დააწვა სასამართლოს და სერიოზული პრობლემები გამოიწვია.³⁴ როგორც აღმოჩნდა, საქმეთა უმრავლესობის მოგვარება სხვა გზით უნდა მომხდარიყო, რადგან ისინი არ შედიოდა სასამართლოს კომპეტენციაში და სასამართლოს გენერალური მდივანი მათ უარყოფდა.

ერთ-ერთი მეთვალყურის აზრით, *actio popularis* შემოღება განაპირობა ოპოზიციის შიშმა, რომ ყველა მაღალ თანამდებობას ყოფილი კომუნისტები დაინაწილებდნენ. ამიტომ ოპოზიციას უნდოდა გაეხსნა ის გზა, რომელიც უზრუნველყოფდა მოქალაქეებისათვის სასამართლოს უპრობლემო ხელმისაწვდომობას.³⁵ სხვები თვლიდნენ, რომ საყოველთაო ხელმისაწვდომობით სასამართლოს საშუალება ეძლეოდა გავლენა მოეხდინა მთლიან სამართლებრივ სისტემაზე, რადგან, რაც უფრო მეტი ადამიანისათვის იქნებოდა სასამართლო ხელმისაწვდომი, მით უფრო მეტი საკითხი მოხვდებოდა მასთან.³⁶ თავმჯდომარე სო-

ლიომისა და სხვა მოსამართლეთა განცხადებით ასეთ ხელმისაწვდომობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სასამართლოს პირველ წლებში. თავდაპირველად მიჩნეული იყო, რომ სასამართლოს ძირითადი საქმიანობა საერთო სასამართლოების წარდგინებების განხილვა იქნებოდა. მაგრამ საერთო სასამართლოები საკონსტიტუციო სასამართლოს იგნორირებას ახდენდნენ. სასამართლოს მთავარი მრჩეველის პეტერ პაშჩოლანის განცხადებით, 1995 წლის მდგომარეობით სასამართლოში წელიწადში მხოლოდ 20 წარდგინება შედიოდა.³⁷ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სასამართლოსადმი კონსტიტუციური სარჩელით მიმართვა ნაკლებ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული.³⁸ ამრიგად, სასამართლოს საქმეთა ურავლესობას კერძო პირებისა და ორგანიზაციების მიერ წარდგენილი სარჩელები შეადგენდა. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების იანოშ ზლინსკისა და აგნეს ნემეცის განცხადებით, „*actio popularis* რომ არ ყოფილიყო, საკონსტიტუციო სასამართლოს სამუშაო არ ექნებოდა”.³⁹

actio popularis წყალობით სასამართლოში ზოგიერთი ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხი შევიდა განსახილველად. ეს სწორედ ის მექანიზმი იყო, რომელმაც უზგრეთში ადმინისტრაციული კონტროლი შემოიღო და სიკვდილით დასჯა, როგორც სასჯელის განსაკუთრებული ზომა, გააუქმა. ეს იყო აგრეთვე მექანიზმი, რომლითაც სასამართლომ ინფორმაციის, საკუთრების უფლებებისა და სიტყვის თავისუფლების დასაცავად კონსტიტუციური პრინციპები განავითარა. თუმცა უკვე 1994 წელს თავმჯდომარე სოლიომი და მოსამართლე ზლინსკი იმ აზრამდე მივიდნენ, რომ *actio popularis* აღარ იყო საჭირო, რადგან თითქმის ყველას, ვინც სასამართლოში მიდიოდა, საქმეში კერძო სამართლებრივი ინტერესი ჰქონდა და არა *actio popularis*-თვის დამახასიათებელი საზოგადო ინტერესი.⁴⁰

სასამართლო პრაქტიკა

უზგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები ორ პერიოდად შეიძლება დაიყოს: 1992 წლამდე, როდესაც იგი ძირითადად განიხილავდა წინა რეჟიმში არსებულ კანონებს, და 1992 წლის შემდეგ, როდესაც იგი განიხილავდა 1989 წლის შემდგომი პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონებს.⁴¹ ამ ორივე პერიოდის განმავლობაში მან თავი დაიმკვიდრა როგორც ყველაზე უფრო აქტიურმა სასამართლომ ევროპაში, რომელმაც განავითარა მრავალი დოქტრინა და გადაწყვეტილების მიღების მიდგომები, რომელთაგან ზოგიერთი საკმაოდ წი-

ნაღმდეგობრივიც იყო. თავმჯდომარე სოლიომის განცხადებით, სასამართლოს წელიწადში ექვსიდან ათამდე დიდი საკონსტიტუციო მნიშვნელობის გადაწყვეტილებების მიღება უზღებოდა.⁴²

სასამართლოს ერთ-ერთი თავდაპირველი მიზანი იყო იმის დემონსტრირება, რომ, რადგან 1989 წლის გარდატეხა ძირითადად სამართლებრივ ჩარჩოებში განხორციელდა, 1989 წლის შემდგომი აქტები წინა რეჟიმის აქტების გაგრძელებას წარმოადგენდა. 1992 წლის უმნიშვნელოვანეს საქმესთან დაკავშირებით სისხლის სამართლის კანონის უკუმოქმედების ძალის თაობაზე, რომელიც მიზნად ისახავდა წინა რეჟიმის დარღვევების აღმოფხვრას, სასამართლომ განაცხადა: „პოლიტიკურად რევოლუციური ცვლილებები კონსტიტუციითა და ორგანული კანონებით განხორციელდა ძველი სამართლებრივი სისტემით დადგენილი პროცედურული წესების სრული დაცვით და, აქედან გამომდინარე, ძველმა საკანონმდებლო აქტებმა შეინარჩუნეს სავალდებულო იურიდიული ძალა“.⁴³

1989 წლის კონსტიტუციური ცვლილებებით ფაქტობრივად უნგრეთის კონსტიტუციის ხელახალი შემუშავება მოხდა. როგორც სასამართლომ განმარტა, სწორედ ეს შესწორებული კონსტიტუცია იყო როგორც 1989 წლამდე, ისე 1989 წლის შემდეგ არსებული სამართლის ნორმების კონსტიტუციურობის საკითხზე სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა საფუძველი, რითაც წინა და ახალ რეჟიმებს შორის სამართლებრივი კავშირი შეძლებისდაგვარად შენარჩუნდა.

შეცვლილი კონსტიტუცია არასრულყოფილი იყო და გარკვეულ შეუსაბამობას შეიცავდა. სასამართლომ თითქმის თავიდანვე განაცხადა, რომ ამ ხარვეზების აღმოსაფხვრელად და შეუსაბამობის მოსაგვარებლად იგი შეიმუშავებდა „უხილავ კონსტიტუციას“, „დოგმათა სისტემას“, ანუ იმ პრინციპებსა და მეთოდოლოგიას, რომლებიც დაეყრდნობოდა მსოფლიოს მოწინავე ეროვნული და საერთაშორისო სასამართლოების, მათ შორის ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს, კონსტიტუციურ აზროვნებას.⁴⁴ ამ პრინციპებზე დაყრდნობით სასამართლომ აღიარა უფლებები, რომლებიც მხოლოდ არაპირდაპირ იყო კონსტიტუციაში გამყარებული და ამით შექმნა „სასამართლო აქტივიზმისა“ და „დაწერილი კონსტიტუციის უგულებელყოფის“ საფუძველი⁴⁵. ეს ის საფუძველია, რომელიც კარგად იციან ამერიკის შეერთებულ შტატებში და საერთოდ ყველგან, სადაც სასამართლო გასცდა კონსტიტუციის ტექსტს. მაგალითად, ერთ-ერთი პირველი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებისათვის, რომელიც სიკვდილით დასჯის გაუქმებას ეხებოდა, სასამართლო შეეცადა დაეკავშირებინა კონსტიტუციის წინააღმდეგობრივი მე-8 მუხლი და 54-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი. ამას-

თან დაკავშირებით მოსამართლე პეტერ შმიდტს განსხვავებული აზრი ჰქონდა და ამტკიცებდა, რომ „ასეთი უფლებამოსილება სასამართლომ არ უნდა მიითვისოს და რომ კონსტიტუციური წინააღმდეგობები და ხარვეზები მართო პარლამენტმა უნდა აღმოფხვრას.“⁴⁶

კიდევ უფრო წინააღმდეგობრივი იყო სასამართლოს მიერ ე.წ. „ცოცხალი სამართლის კონცეფციის“ გამოყენება, რომელსაც თავ-მჯდომარე სოლიომი ასე განმარტავს: „საკონსტიტუციო სასამართლო კანონის ენას კი არ ამოწმებს... არამედ კონტროლს უწევს მის შინაარსსა და მნიშვნელობას, რომელიც შეიძლება გამოიკვეთოს კანონის თანამიმდევრული და ერთიანი შეფარდების პრაქტიკაზე დაყრდნობით“.⁴⁷ ასეთი მიდგომა ეფუძნებოდა საკითხისადმი იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მსგავს მიდგომას. იმან, რომ ეს კონცეფცია ითვალისწინებს საერთო სასამართლოების მიერ კანონის შეფარდების კონტროლს და დასკვნას, თუ როგორ ზდება მისი განმარტება და მორგება, განაპირობა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები არასაკონსტიტუციო საკითხებზეც. ამან გამოიწვია შიში, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო შეეცდებოდა უზენაესი სასამართლოს უფლებამოსილებაში ჩარევას, რომლის საქმეც იყო ჩვეულებრივი არასაკონსტიტუციო საკითხების განხილვა-გადაწყვეტა. მიუხედავად ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლო მაინც აგრძელებდა ამ „ცოცხალი სამართლის“ მიდგომის გამოყენებას.

სახელისუფლებო სტრუქტურები

პრეზიდენტი – მთავრობა – პარლამენტი

ისევე როგორც სოციალისტური ბლოკის ბევრ სხვა ქვეყანაში, უნგრეთში 1989-90 წლებში ჩამოყალიბებული სახელისუფლებო სისტემა ბუნდოვანი იყო. თითქმის ყველა ქვეყანაში სასწრაფოდ გაჩაღდა ბრძოლა ხელისუფლებისათვის პრეზიდენტსა და პრემიერ-მინისტრს ან პრეზიდენტსა და პარლამენტს შორის. ეს პროცესები ჩეხეთის რესპუბლიკაში შედარებით წყნარად წარიმართა, რუსეთში კი – შეიარაღებული ძალის გამოყენებით.

როგორც ვნახეთ, პოლონეთში ეს ბრძოლა 1995 წლამდე გარძელდა, რადგან 1990 წლის შემდეგ ლეხ ვალენსა ცდილობდა სხვა სახელისუფლებო სტრუქტურებზე დომინირებული მდგომარეობა მოეპოვებინა. პოლონეთის ახალი კონსტიტუციის არარსებობა ამ კონფლიქტებს კიდევ უფრო აღვივებდა. უნგრეთის კონსტიტუციამ მსგავ-

სი, მაგრამ ნაკლებად მწვავე კონსტიტუციური უთანხმოება გამოიწვია⁴⁸ და საერთოდ ეს კონფლიქტები უნგრეთში ბევრად უფრო უმტკივნეულოდ და მალე მოგვარდა.

კონფლიქტი პირველად უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმის წევრს, პრემიერ-მინისტრ იოზეფ ანტალსა და პრეზიდენტ არპად გონცს შორის წარმოებულმა ძალაუფლებისათვის ბრძოლამ გამოიწვია. გონცი თავისუფალი დემოკრატების ალიანსის წევრი იყო, რომელიც უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმის საპარლამენტო ოპოზიციონერი გახდა. მრგვალ მაგიდასთან პრეზიდენტობის საკითხის განხილვისას ოპოზიცია სუსტ პრეზიდენტს მოითხოვდა, რადგან შიშობდა, რომ ამ თანამდებობაზე კომუნისტები გაიმარჯვებდნენ. პრეზიდენტი გონცი ამ მოსაზრებას არასოდეს უჭერდა მხარს.⁴⁹ მაგალითად, როდესაც ვიზგერადში (უნგრეთი) მოეწყო შეხვედრა ჩეხოსლოვაკიისა და პოლონეთის დელეგაციებთან დასავლეთ ევროპასთან ურთიერთობების განსახილველად, პრემიერ-მინისტრ ანტალს ამ შეხვედრაზე პრეზიდენტ გონცის მაგივრად უნდოდა წასვლა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს სახელმწიფოს მეთაურთა შეხვედრა იყო. ეს საკითხი უმტკივნეულოდ მოგვარდა.

შემდეგი ორი კონფლიქტი არცთუ ისე ადვილად გადაწყდა. პირველი კონფლიქტი გამოიწვია თავდაცვის მინისტრის ცდამ შეიარაღებული ძალები თავისი სამინისტროსათვის დაექვემდებარებინა. პრეზიდენტმა გონცმა და თავისუფალი დემოკრატების ალიანსმა ეს მიიჩნიეს პრემიერ-მინისტრის პარტიის მხრიდან შეიარაღებული ძალების კონტროლის მოპოვების ცდად.⁵⁰ მეორე კონფლიქტი, რომელიც ბევრად უფრო მწვავე იყო, შეეხებოდა რადიოსა და ტელევიზიის კონტროლს. იმის გამო, რომ საჯარო მაუწყებლობა პოლიტიკურად ყველაზე მძლავრი საკომუნიკაციო საშუალებაა, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ყველა მთავრობა ცდილობდა მისი კონტროლის მოპოვებას, განსაკუთრებით კი ტელევიზიისას. უმეტეს შემთხვევაში ეს ცდა წარმატებით მთავრდებოდა. 1991 წლის 9 ივლისს რადიოსა და ტელევიზიის მიერ თავისი მთავრობის კრიტიკით უკმაყოფილო პრემიერ-მინისტრმა ანტალმა წარადგინა უნგრეთის რადიო და ტელემაუწყებლობის 6 ვიცე-პრეზიდენტობის კანდიდატი. ეს მიზნად ისახავდა რადიო და ტელემაუწყებლობების პრეზიდენტების უფლებამოსილების შეზღუდვას, რადგან ანტალს მიაჩნდა, რომ ისინი მტრულად იყვნენ განწყობილი მის და მისი პარტიის მიმართ, თუმცა თავის დროზე ისინი თავად წარადგინა ამ პოსტებზე. სამი დღის შემდეგ გონცმა აცნობა ანტალს რომ მას „სინდისმა უკარნახა“ უარი ეთქვა კანდიდატების დამტკიცებაზე. გონცს მიაჩნდა, რომ, კონსტიტუციის თანახმად, კანდიდატის დასანიშნად საჭირო იყო როგორც პრეზიდენტის, ისე

პრემიერ-მინისტრის თანხმობა, ანტალი კი თვლიდა, რომ პრეზიდენტი მხოლოდ ფორმალურად აწერდა ხელს გადაწყვეტილებას, რომლის შინაარსის განსაზღვრაც მთლიანად პრემიერ-მინისტრის პრეროგატივა იყო.

როგორც შეიარაღებული ძალების, ისე ტელერადიომაუწყებლობის საკითხებთან დაკავშირებით უნგრეთის შეცვლილი კონსტიტუცია საკმაოდ ბუნდოვანია ხელისუფლების დანაწილების საკითხში. ამრიგად, წარმოიშვა ორი საკითხი: (1) რომელ ინსტიტუტს უნდა გამოეწოდებინა კონსტიტუციის ხარვეზები და გაურკვევლობა, რომელსაც შეეხებოდა „უხილავ კონსტიტუციასთან“ დაკავშირებით, და (2) სახელისუფლებო დავების მნიშვნელობა.

23 სექტემბერს საკონსტიტუციო სასამართლომ ორივე დავა პრემიერ-მინისტრის სასარგებლოდ გადაწყვიტა. კონკრეტული საქმის განხილვის გარეშე სასამართლომ შემოიღო ზოგადი პრინციპი, რომ კონსტიტუციით პრეზიდენტს არა აქვს უფლება ვეტო დაადოს პრემიერ-მინისტრის მიერ მაღალ თანამდებობაზე წარდგენილ კანდიდატებს. სამა მოსამართლემ განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა.⁵¹ საპარლამენტო მმართველობის სისტემაზე დაყრდნობით და პრეზიდენტის ნაკლები პოლიტიკური ანგარიშვალდებულების გამო სასამართლო დაეთანხმა კონსტიტუციის პრემიერ-მინისტრ ანტალისეულ ინტერპრეტაციას, რომელიც სუსტი საპრეზიდენტო მმართველობისკენ იხრებოდა. სასამართლომ ერთმნიშვნელოვნად უარყო პრეზიდენტის პოზიცია, რომ იგი (პრეზიდენტი) აღმასრულებელი ხელისუფლების ნაწილი იყო და იმ სახელმწიფო ორგანოებში, რომლებიც არ იყვნენ პრემიერ-მინისტრს დაქვემდებარებული აღმინისტრაციული აპარატის ნაწილი, დანიშნები პრეზიდენტისა და პრემიერ-მინისტრის თანხმობით უნდა განხორციელებულიყო.⁵² სასამართლომ დაადგინა, რომ ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც პრეზიდენტს შეეძლო დანიშნის ბლოკირება, იყო ის, თუ დანიშნით საფრთხე შეექმნებოდა სახელმწიფოს დემოკრატიულ წყობილებას, რომლის დაცვის გარანტიად კონსტიტუციის 29-ე მუხლი პრეზიდენტს აცხადებდა. ამ გადაწყვეტილების შედეგი იყო საპრეზიდენტო ხელისუფლების მნიშვნელოვანი შესუსტება.⁵³

შემდეგ გადაწყვეტილებებში სასამართლომ დაადგინა, რომ პრეზიდენტს გონივრულ ვადაში უნდა დაემტკიცებინა კანდიდატები, რათა გაუმართლებელი დაყოვნებით ფაქტობრივად არ ჩაეგდო კანდიდატურა.

მართალია, სასამართლომ შეთანხმებას მაღლწია უფლებამოსილებათა შესახებ დავის საგანზე, მაგრამ ხმები გაიყო შვიდი სამის წინააღმდეგ იმ საკითხთან დაკავშირებით, კონსტიტუციის ხარვეზები სასამართლოს უნდა გამოეწოდებინა, თუ ასეთი საკითხები კონსტიტუციური ცვლი-

ლებებისათვის პარლამენტს უკან უნდა დაბრუნებოდა. მოსამართლეთა უძრავლესობა ამტკიცებდა, რომ ამ ხარვეზების შევსება სასამართლოს უფლება-მოვალეობაა და საკონსტიტუციო სასამართლოს მხრიდან სხვაგვარი საქციელი წარმოუდგენელიც კია. ყველა კონსტიტუციაში არის ხარვეზები და წინააღმდეგობები. მათი გადაწყვეტისათვის საკონსტიტუციო ცვლილებებზე დაყრდნობა პროცესს ჩიხში შეიყვანს და გამოიწვევს სახელისუფლებო ვაკუუმს სახელმწიფოში.

სახელისუფლებო დავის შესახებ სასამართლოს ამ გადაწყვეტილებით წინააღმდეგობა არ დასრულებულა. როდესაც ანტალი შეეცადა ტელერადიომაუწყებლობის საბჭოს თავმჯდომარის გადაყენებას, გონცმა მას წინააღმდეგობა გაუწია. ანტალმა კვლავ სთხოვა საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩარეულიყო, მაგრამ ამჯერად სასამართლომ უარი განაცხადა ასეთ სპეციფიკურ საქმეში მონაწილეობაზე.

საპრეზიდენტო ხელისუფლების თაობაზე 1995 წლის გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით სასამართლოს ყოფილმა თავმჯდომარემ სოლიომმა აღნიშნა, რომ სასამართლო შემოიფარგლა გრძელი აბსტრაქტული ფორმულირებით, შეგნებულად აარიდა თავი და არ დაეყრდნო საკანონმდებლო ისტორიას,³⁴ თუმცა ეს შედეგს არ შეცვლიდა. მან აგრეთვე სინანული გამოთქვა, რომ სასამართლო იძულებული იყო ემსჯელა ამ საკმაოდ აბსტრაქტულ საკითხზე და თანაც მხოლოდ უბრალო რეკომენდაციის მისაღებად. ეს მოსაზრება საკმაოდ უსაფუძვლოა. სასამართლოს წარუდგინეს ორი ზედმიწევნით კონკრეტული საქმე: შეიარაღებული ძალების რეორგანიზაციისა და თანამდებობის პირთა დანიშვნის პრობლემები. სასამართლოს ყველა მასალა და არგუმენტი ჰქონდა იმისათვის, რომ ეს საკითხები სამართლებრივი შეფასებისათვის მიეღო. ძნელი წარმოსადგენია, რა შეიძლება იგულისხმებოდეს კიდევ უფრო „კონკრეტულ საქმეში“.

სხვა სტრუქტურული საკითხები

საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განხილულ სახელისუფლებო სტრუქტურების შესახებ დანარჩენი სამი საკითხი შეეხებოდა რეფერენდუმს, პარლამენტის წევრობის შეუთავსებლობასა და პარლამენტის სტრუქტურას. პირველ შემთხვევაში სასამართლომ დაადგინა, რომ რეფერენდუმის გზით არ შეიძლებოდა კონსტიტუციის შეცვლა ან შესწორება, პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევნების დაშვება და პარლამენტის დაშლა. მეორე შემთხვევაში სასამართლომ დაადგინა, რომ პარლამენტის წევრი ამავე დროს შეიძლებოდა ყოფილიყო ქალაქის მერი და თვითადმინისტრირებადი სოციალური დაზღვევის არჩეული

მოხელეები იმავდროულად ყოფილიყვნენ დეპუტატობის კანდიდატები, მაგრამ არჩევის შემთხვევაში ძველი თანამდებობიდან უნდა გადაამდგარიყვნენ. ხოლო მესამე, პოლიტიკური მნიშვნელობის მქონე შემთხვევაში, სასამართლომ გააუქმა პარლამენტის რეგლამენტის ის წესი, რომლითაც ფრაქციად აღიარებისათვის ჯგუფს 15 წევრი უნდა ჰყოლოდა და მხოლოდ ამის შემდეგ ჰქონდა ძირითად კომიტეტებში თავის წევრთა დანიშვნის უფლება და სხვა პრივილეგიები. სასამართლომ დაადგინა, რომ თუ პარტია გადალახავდა 5-პროცენტიან ბარიერს და პარლამენტში შევიდოდა, მას უფლება ჰქონდა ფრაქცია შეექმნა. ამ გადაწყვეტილებით მნიშვნელოვნად გამყარდა მემარჯვენე სამართლიანობისა და სიცოცხლის პარტიის პოზიციები, რომელმაც არჩევნებში ხმათა 5,4 პროცენტი მიიღო, მაგრამ პარლამენტში მხოლოდ 14 ადგილი ჰქონდა.⁵⁵

ალბათ, ამ გადაწყვეტილებებზე უფრო მნიშვნელოვანი იყო ადმინისტრაციული ორგანოების გადაწყვეტილებებზე კონსტიტუციური კონტროლის არარსებობის გამოცხადება კონსტიტუციის საწინააღმდეგო საკანონმდებლო ხარვეზად. სასამართლომ კონსტიტუციის 50-ე მუხლის მე-2 ნაწილში აღმოაჩინა ადმინისტრაციული ორგანოების გადაწყვეტილებების კონსტიტუციური კონტროლის მანდატი და დაადგინა, რომ 1991 წლის 31 იანვრამდე მომხდარიყო ამ არაკონსტიტუციური ხარვეზის აღმოფხვრა.⁵⁶

ადმინისტრაციული სასამართლოების შესახებ კანონის არარსებობის გამო საკონსტიტუციო სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება ნიშნავდა, რომ საერთო სასამართლოები შეძლებდნენ ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების განხილვას. ადმინისტრაციულ საკითხებზე საერთო სასამართლოების იურისდიქცია პარლამენტმა დაადგინა სპეციალური ადმინისტრაციულ საკითხთა პალატის შექმნით 1991 წლის აპრილში, საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განსაზღვრული ვადის ამოწურვიდან სამი თვის შემდეგ, თუმცა მიაჩნდათ, რომ საერთო სასამართლოებს ეს უფლებამოსილება დროებით, ადმინისტრაციული სასამართლოების შექმნამდე მიენიჭათ. მაგრამ ამ ნაშრომზე მუშაობის დროისთვისაც კი (1999 წლის ივნისი) ასეთი სასამართლოები ჯერ არ იყო შექმნილი.⁵⁷

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და წინააღმდეგობრივი იყო სასამართლოს გადაწყვეტილება პროკურორის როლის თაობაზე. კომუნისტური რეჟიმის დროს პარტია პროკურორს ისეთ იარაღად იყენებდა, რომელსაც უფლება ჰქონდა შეემოწმებინა და ჩარეულიყო საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე, „შეესწორებინა“ ყველა სამართლებრივი პროცედურა, სამოქალაქო, სასხლისსამართლებრივი და ად-

მინისტრაციული საქმეების ჩათვლით, რათა უზრუნველყო „კანონიერების საყოველთაო დაცვა“. თავის ნამდვილად სანიმუშო გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ „პროკურორის ზოგადი და შეუზღუდავი უფლება, აღძვრა სამოქალაქო სარჩელი, არღვევდა მხარეთა დამოუკიდებლობის, თანასწორობისა და თვითმყოფადობის უფლებას“. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ „ადამიანის პირადი უფლებაა გადაწყვიტოს სამოქალაქო სარჩელის აღძვრა ან თავი შეიკავოს მისგან“. ამრიგად, „სამოქალაქო სამართალწარმოებაში პროკურორის ჩარევის ზოგადი უფლება არღვევს კანონის უზენაესობის პრინციპს, ლახავს ადამიანის ღირსებას და არაპირდაპირ ეწინააღმდეგება სასამართლო პროცესის შესახებ კონსტიტუციურ დებულებებს“.⁵⁸

აღმოსავლეთ ევროპაში საკმაოდ პოპულარული იყო ადგილობრივი თვითმმართველობის ავტონომიის ჩამოყალიბების იდეა და, როგორც ვეულა, საკონსტიტუციო სასამართლოც ცდილობდა ამ ავტონომიის ხელშეწყობას. ყოფილი თავმჯდომარე სოლიოში აცხადებდა, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობა მოქალაქეთა ძირითადი უფლებაა.⁵⁹ თავის მხრივ, ადგილობრივი თვითმმართველობებსაც აქვთ გარკვეული სამართლებრივი უფლებები. მოქალაქეთა დაცვა ადგილობრივი თვითმმართველობებისაგან და ადგილობრივი თვითმმართველობის ავტონომიის დაცვა ცენტრალური ხელისუფლებისაგან, ქონების გაყოფის საკითხების ჩათვლით, საკონსტიტუციო სასამართლოს ყურადღების ცენტრში მოექცა.⁶⁰

საკონსტიტუციო სასამართლოს ასევე მინიჭებული ჰქონდა ადგილობრივი ორდონანსების (აქტების) კონსტიტუციურობისა და კანონიერების კონტროლის შრომატევადი უფლებამოსილება. 1990-95 წლებში სასამართლომ 150-ზე მეტი ადგილობრივი ორდონანსი განიხილა და მათი ნახევარი გააუქმა. სასამართლოსათვის ეს უფლებამოსილება ნამდვილად ზედმეტი ბარგია, რადგან იგი ძირითადად გულისხმობს კანონმდებლობასთან შესაბამისობის შემოწმებას, რასაც საერთო სასამართლოებიც კარგად ართმევენ თავს.

ადამიანის უფლებები

1989 წლის უნგრეთის კონსტიტუციის შეცვლილი ვარიანტის მე-8 მუხლის თანახმად, „ხალხის მუდმივი და წარუვალი უფლებების აღიარება და დაცვა სახელმწიფოს უმთავრესი მოვალეობაა“. როგორც აღმოჩნდა, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, ისევე როგორც სხვებმა ყოფილ სოციალისტურ ბანაკში, ეს დებულება თავისი საქმიანობის ქვაკუთხედად აქცია.

ადამიანის უფლებათა სფეროში სასამართლომ შეიმუშავა უფლებათა იერარქია, რომელიც, ყოფილი თავმჯდომარის სოლიოძის თქმით, „ძალიან განსხვავდება იმ იერარქიისაგან, რომელსაც კონსტიტუცია განსაზღვრავს“. უმთავრესი პრიორიტეტი ენიჭება „სიცოცხლისა და ღირსების უფლებებს, რომლებიც აბსოლუტური ღირებულებებია და სახელმწიფო მათ საერთოდ არ უნდა ეხებოდეს.“ ამიტომ დაუშვებელი სასჯელის განსაკუთრებული ზომა – სიკვდილით დასჯა.⁶¹ პრიორიტეტულობის შემდეგი საფეხურია ძირითადი უფლებები კომუნიკაციის სფეროში, როგორცაა სიტყვის, აზრისა და რწმენის თავისუფლება. თავმჯდომარე სოლიოძი ამ იერარქიულ სისტემას ასე აღწერს:

გერმანიის მსგავსად, სხვა ძირითადი უფლებები შეზღუდულად უნდა განიმარტოს, როდესაც ისინი კოლიზიაშია ამ თავისუფლებებთან. ამ სფეროში გადაწყვეტილებათა შედარებით დიდი რიცხვის გამო სასამართლო დაცვის უფლებამ, სასამართლოსათვის მიმართვის უფლებამ და სისხლისსამართლებრივმა გარანტიებმა ასევე დიდი მნიშვნელობა შეიძინა. საკუთრების დაცვა, მეორე მხრივ, შეფასდა არა მარტო ვერც წოდებული საკუთრების სოციალური ტვირთის გათვალისწინებით, რაც გულისხმობს საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის ამ უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას, არამედ ადრეული ნაციონალიზაციისათვის კომუნისტური პრობლემის გათვალისწინებითაც. რაც შეეხება კონსტიტუციურ ნორმებს, კანონის უზენაესობის პრინციპმა, ალბათ, ზედმეტად დიდი როლი ითამაშა. კონკრეტულ ისტორიულ ვითრებაში, როდესაც პოლიტიკის კანონის უზენაესობისადმი დაქვემდებარება მთავარი ამოცანა იყო, ეს პრინციპი არსებითად სამართლებრივ უსაფრთხოებასთან იყო გათანაბრებული.⁶²

ფაქტობრივად გარდამავალი პერიოდის ყველა გადაწყვეტილება ყურადღებას ამახვილებდა სამართლებრივ უსაფრთხოებაზე. სასამართლოს 1990-96 წლების გადაწყვეტილებები სოლიოძმა ასე განმარტა:

თავდაპირველად საკონსტიტუციო სასამართლომ კანონის უზენაესობის შინაარსი სამართლებრივი უსაფრთხოებით განმარტა. ამ ორ ტერმინს ყოველთვის ერთად ხმარობდნენ. მოგვიანებით შემუშავდა ფორმულა, რომლის თანახმადაც, სამართლებრივი უსაფრთხოება კანონის უზენაესობის აუცილებელი კომპონენტი გახდა . . . ეხ-ნუნც გადაწყვეტილებაში (10/92) სამართლებრივი უსაფრთხოება და რეჟიმების შეცვლა პირდაპირ დაუკავშირდა ერთმანეთს: წარსულის ყველა სამართლის ნორმის სადავოობის საკითხი, თუ გავითვალისწინებთ კონსტიტუციის რადიკალურ ცვლილებებს, სამართლებრივი უსაფრთხოების ინტერესისათვის ისე უნდა დაბალანსდეს, რომ ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ურთიერთობები უცვლელი დარჩეს.⁶³

„სამართლებრივი უსაფრთხოების დოქტრინა“ გამოიხატება ძირითადი სამართლებრივი უწყვეტობით და, ბრუნერის აზრით, გამოძინარეობს 1989 წლის კონსტიტუციის პრეამბულაში განმტკიცებული „კონსტიტუციური“ ან „სამართალზე დაფუძნებული“ სახელმწიფოს შინაარსიდან.⁶⁴ თუ სამართლებრივი წესრიგი ერთი „უწყვეტი ხაზია“, რომელიც სათავეს წარსულიდან იღებს და 1989 წლის შემდეგ გრძელდება, მაშინ 1989 წლამდე არსებული ურთიერთობები და პირობები დაცვის უფლებით სარგებლობს. 1990-96 წლების გადაწყვეტილებების ანალიზისას თავმჯდომარე სოლიომმა განაცხადა, რომ ასეთი გადაწყვეტილების ერთ-ერთი მიზეზი იყო „სასამართლო უფლებამოსილების იდეოლოგიური განხორციელებისათვის თავის არიდება“ და „ბუნებით სამართალთან შედარებით კონსტიტუციური პოზიტივიზმის პრიორიტეტის აღიარება“.⁶⁵ თავმჯდომარე სოლიომი იძულებული იყო ელიარებინა, რომ საშუალო საქმეებში „კონსტიტუციური პოზიტივიზმი“ არ არის საკმარისი და საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა უნდა გამოიყენონ საკუთარი „აზრი ინდივიდის უფლებებისა და ინსტიტუტების შინაარსის ღირებულების შეფასებისათვის“.⁶⁶

ამკარაა, რომ მოსამართლის პირადი ღირებულებითი შეფასება მართლ საშუალო საქმეებისათვის არ არის საჭირო. ყველაზე რთული კონსტიტუციური საქმეებიც სუბიექტურ შეფასებებს მოითხოვს, რადგან დავის სამართლებრივი მოგვარება იშვიათად თუ ემყარება მხოლოდ ცალსახა ფაქტებზე და მოვლენებზე დედუქციური ლოგიკის შედეგად მიღებულ დასკვნებს. ამის საპირისპიროდ, გადაწყვეტილებები ხშირად შეიცავს ბუნდოვან და გაურკვეველ ვითარებაში შეზღუდული და ხშირად შეცდომილი ადამიანის ღირებულებით, თავშეკავებულ შეფასებებს.

ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს მაშინ, როდესაც ხდება ძირითადი უფლებებისა და საზოგადოებრივი ინტერესის, ისეთის, როგორიცაა უშიშროება ან ჯანდაცვა, შეჯახება, ან სხვათა ძირითადი უფლების დაცვა. კონსტიტუციის თანახმად, შეზღუდვებმა არ უნდა „გააცამტვეროს უფლების არსი“.⁶⁷ მაგრამ ამის განსაზღვრა, ალბათ, ძნელი იქნება. თავდაპირველად სასამართლო განსაზღვრავდა საჭიროების ორმაგ მოთხოვნას – „შუალედური არ გამოდგებოდა“ – და შეზღუდვების პროპორციულობას. არც ერთი ეს განსაზღვრება არ იძლევა მათემატიკურად ზუსტი გამოთვლის საშუალებას, თითოეული მოითხოვს შეფასებებს და ღირებულებათა შეფარდებას. გარდა ამისა, რომელი მხარე უნდა დაზიანდეს ფაქტობრივი უზუსტობით? რა არის უფლების „არსი“? ვილაცისთვის ცილისწამების გამო სისხლისსამართლებრივი სასჯელი შეიძლება არაპროპორციული იყოს, ვილაცისთვის კი – საკსებით სამართლიანი.

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ სასამართლოს მიერ იმის გაცხადება, რომ მთავარია უფლების არსი არ შეილახოს, მწაგავე კრიტიკა გამოიწვია. 1993 წლის ნოემბრის კონფერენციაზე ანდრამ შაიომ დაადანაშაულა სასამართლო იმაში, რომ იგი საკუთარ გეზს ასცდა, როდესაც უფლების შეზღუდვის გასამართლებლად მხედველობაში „მხოლოდ საკანონმდებლო საფუძველი“ მიიღო, იმის მაგივრად, რომ კიდევ უფრო მკაფიოდ განემარტა, რომ შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს საჭიროა მეორე ძირითადი უფლების დასაცავად. ეს ის დოქტრინაა, რომელიც თავდაპირველად ყოფილმა თავმჯდომარემ სოლიომმა დაამკვიდრა. საჭიროებისა და პროპორციულობის მოთხოვნებიც ისე გაუფერულდა, რომ, შაიოს აზრით, „შეზღუდვა, რომელიც პროპორციული და საჭიროა ლეგიტიმური საკანონმდებლო მიზნის მისაღწევად, ვერ შეედრება არსობრივი კონტექსტის შეზღუდვას“.⁶⁸ ბრუნერის თანახმად,

უნგრეთის კონსტიტუციაში ჩამოყალიბებული ადამიანის ძირითად უფლებათა ჩამონათვალი საკმაოდ ფართოა, თუმცა ამომწურავი არ არის. ამ საკითხის მოსაგვარებლად ძირითად უფლებათა ჩამონათვალის შესავალში, კონკრეტულად კი კონსტიტუციის 54-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში, სიცოცხლის უფლებასთან ერთად აღიარებული და უზრუნველყოფილია „ადამიანის ღირსება“.⁶⁹

ასეთი გამოსავალი გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გავლენის შედეგია, რომელსაც ყოფილი თავმჯდომარის სოლიომის დიდი ავტორიტეტი უწყობდა ხელს და რომელმაც, ბრუნერის თქმით, გერმანიაში სწავლისას საკმაოდ დიდი დრო დაუთმო გერმანიის სასამართლოს მიერ ადამიანის ღირსების დაცვის საკითხის შესწავლას.⁷⁰ ეს პრობლემა ყველა საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის არის ცნობილი, რადგან არც ერთი კონსტიტუცია არ შეიცავს უფლებათა ამომწურავ ნუსხას, რომელიც საზოგადოებამ ფუნდამენტურად შეიძლება მიიჩნიოს.

სასაქველის ბანსაქშთრებულლი ზომბა. სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომლითაც სასჯელის განსაკუთრებული ზომა გაუქმდა, სიცოცხლის უფლებისა და ადამიანის ღირსების დაკავშირების გამოხატულებაა. უნგრელების უმეტესობა, ისევე როგორც სხვა ხალხები, სიკვდილით დასჯას მხარს უჭერდა და სწორედ ამიტომ სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება ძალიან გაბედული იყო. ამასთან, გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ სასამართლომ ეს გადაწყვეტილება 1990 წლის ოქტომბერში გამოიტანა, მაშინ, როდესაც სასამართლო

ერთი წლისაც კი არ იყო.⁷¹ ალბათ, უნგრელი ხალხის კანონმორჩილი ბუნების დამსახურებაა ის, რომ ამ გადაწყვეტილების გაუქმების შესაძლებლობის არსებობის მიუხედავად (კონსტიტუციური ცვლილების საფუძველზე საკანონმდებლო ორგანოს ორ მესამედს აქვს ამის უფლება⁷²), მათ ეს შესაძლებლობა არ გამოიყენეს.

აღნიშნული საკითხი წამოიჭრა *actio popularis* საფუძველზე სასჯელის განსაკუთრებული ზომის წინააღმდეგ ლიგის მიერ აღძრული სარჩელით.⁷³ ამ საქმეზე მხოლოდ ერთმა მოსამართლემ გამოთქვა განსხვავებული აზრი. იგი მიიჩნევდა, რომ, რადგან კონსტიტუციის 54-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით იკრძალებოდა მხოლოდ სასჯელის განსაკუთრებული ზომის უკანონო შეფარდება და ამით აღიარებული იყო სასჯელის ამ ზომის ლეგიტიმურობა, ამიტომ სასამართლოს ეს საკითხი უნდა გადაეცა პარლამენტისთვის და „ყველა საწინააღმდეგო არგუმენტის ჩამოთვლით“ ეჩვენებინა სასამართლოს უარყოფითი დაბოკიდებულება სასჯელის ამ ზომის მიმართ.⁷⁴

ამ გადაწყვეტილების მთავარი აზრი ისაა, რომ ადამიანის სიცოცხლე ყველაზე დიდი მნიშვნელობის „ძირითადი უფლებაა“. ამიტომ, მისი ისეთი ხელყოფა, როგორც არის სიცოცხლის შეწყვეტა (შეუქცევადი ღონისძიება), კონსტიტუციის მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილთან მიმართებით არღვევს ამ უფლების არსს. განსაკუთრებით საყურადღებოა ამ გადაწყვეტილებაში სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-9 მუხლის, ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციისა და ევროპის პარლამენტის 1989 აპრილის დეკლარაციის მინიშნება. ეს ბოლო ორი დოკუმენტი განიმარტა როგორც სასჯელის განსაკუთრებული ზომის თანდათანობით გაუქმების მომხრე. ადამიანის სიცოცხლისა და ღირსების უპირატესობასთან დაკავშირებით მოსამართლეები ტამამ ლაბადი და ოღონ ტერშტიანცი დაეყრდნენ საერთაშორისო სამართალს, ისევე როგორც თავმჯდომარე სოლიომი, როდესაც იგი ცდილობდა „ობიექტური კრიტერიუმის“ გამონახვას.

ამ საკითხზე თავმჯდომარე სოლიომი ყველაზე სრულფასოვნად მსჯელობდა. მან ადამიანის ღირსება დაახასიათა როგორც „თანდაყოლილი უფლება“, რომელიც განსაზღვრა როგორც „ჯერ კიდევ უსახელო ინდივიდუალური თავისუფლების წყარო... რომლის საშუალებითაც ჩვენ გამუდმებით ვიცავთ საკუთარი თვითგამორკვევის სფეროს კონტროლისაგან (სახელმწიფოსგან)“.⁷⁵ მისი აზრით, ადამიანის ღირსება განუყოფელია როგორც სიცოცხლის უფლებისაგან, რომლის გარეშეც ადამიანის ღირსება წარმოუდგენილია, ისე თანასწორობისაგან. ეს არის „ადამიანის სტატუსის მინიმალური პირობა, რომელზეც არავის არ უნდა ეთქვას უარი“.⁷⁶

ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტა. უნგრეთში ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტა, ისევე როგორც კომუნისტური ბლოკის ქვეყნების უმეტესობაში, 1989 წლამდე ნებადართული იყო ადმინტრაციული აქტით და არა კანონით. ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის შესახებ დებულება როგორც მოწინააღმდეგეთა, ისე მომხრეთა მწვავე კრიტიკის საგნად იქცა. მოწინააღმდეგეები დებულებას ზედმეტად ლიბერალურად მიიჩნევდნენ, მომხრეები კი — ზედმეტად შემზღუდავად. თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ ეს საკითხი შეეხება ადამიანის ისეთ ძირითად უფლებებს, როგორცაა დედის თვითგამორკვევის უფლება, რომელიც ადამიანის ღირსების ელემენტად მიიჩნევა, და ნაყოფის სიცოცხლის უფლება. სასამართლოს აზრით, ნაყოფის სიცოცხლის უფლება წარმოშობს ნაყოფის სამართლებრივ სტატუსს და ეს საკითხი ადმინისტრაციული აქტით ან თუნდაც კონსტიტუციური დეკლარაციით (მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილი) კი არ უნდა მოწესრიგდეს, არამედ აუცილებლად კანონით.

ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის შესახებ დებულება 1992 წლის 31 დეკემბერს გაუქმდა, 1991 წლის 17 დეკემბრის გადაწყვეტილებიდან დაახლოებით ერთი წლის შემდეგ. მოწინააღმდეგეთა საპასუხოდ პარლამენტმა ახალი კანონი მიიღო. 1998 წლის 19 ნოემბერს სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ კანონის დებულება, რომელიც „საგანგებო“ ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტას ითვალისწინებდა იმ შემთხვევაში, თუ ქალი განაცხადებდა ამას, შეზღუდვად აღვოკატს და სამი დღე მოიცდიდა, ძალიან ზოგადი იყო და რომ „საგანგებო“ ვითარების კრიტერიუმი დაკონკრეტებას საჭიროებდა. სასამართლომ ეს დებულება ძალაში დატოვა 2000 წლის 30 ივნისამდე.^{77 78}

თანასწორობა. თავმჯდომარე სოლიომის განცხადებით, თავდაპირველად კონსტიტუციურ სარჩელთა უმეტესობა თანასწორობას შეეხებოდა, განსაკუთრებით *actio popularis*-ში.⁷⁹

ეს არც იყო გასაკვირი, რადგან ყველაზე ხშირად პრეტენზია უსამართლო მოპყრობას ეხება, რაც აუცილებლად წარმოშობს უთანასწორობის წინააღმდეგ მიმართულ საჩივარს. მართლაც, ალბათ, სახელმწიფოს მოქმედებების გამო შეტანილი სულ რამდენიმე საჩივარი თუ იქნება, თანასწორობის ქვეთავში რომ ვერ მოთავსდება.

ადამიანის ღირსების, როგორც „თანდაყოლილი უფლების“, მთავარი მნიშვნელობის შესანარჩუნებლად თანასწორობა ღირსების პატივისცემას დაუკავშირეს.⁸⁰ ეს განსაკუთრებით გამოიხატა „ერთი სქესის წარმომადგენლებს შორის ქორწინების“ საქმეში.⁸¹ საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელმაც კიდევ ერთხელ აღნიშნა და განამტკიცა

ტრადიცია, რომ „ქორწინება“ არის მხოლოდ ქალსა და მამაკაცს შორის კავშირი და რომ ეს შეზღუდვა არ არღვევს კონსტიტუციით გათვალისწინებულ გენდერულ თანასწორობას,⁸² ასევე აღიარა, რომ კავშირის არატრადიციული ფორმები, „ოჯახური ურთიერთობები... რაც გულისხმობს საერთო მეურნეობას და აგრეთვე ემოციურ, ეკონომიკურ და სექსუალურ ურთიერთობას“ ერთი სქესის წარმომადგენლებს შორის, ვითარდება და ამ ფორმებს აქვს უფლება მოეპყრონ ტრადიციული ქორწინების მსგავსად, „განსაკუთრებით, როდესაც საქმე ეხება ფინანსებსა და პრივილეგიებს, რომლებიც ეკონომიკური კავშირის შედეგად აღმოცენდება“. იმის გამო, რომ კანონი სხვადასხვა სახის კავშირისათვის მრავალ უფლებას ითვალისწინებს, არ უნდა არსებობდეს დისკრიმინაცია ერთი სქესის წარმომადგენელთა კავშირთან მიმართებაში, „მაშინ, როდესაც მას საფუძველი არა აქვს“. სასამართლომ ასევე აღნიშნა:

ამ საკითხის არაკონსტიტუციურობა არ შეიძლება დამოუკიდებლად გადაწყდეს. იგი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად არის დაკული ადამიანის ღირსება თანაბარ პირობებში მყოფ პირთა უფლება-მოვალეობათა განაწილების პროცესში, რაც გულისხმობს ყველა ადამიანის მიმართ თანასწორ მოპყრობას და მათ შეფასებას თანაბარი მიდგომით, ყურადღებით, მიუკერძოებლად და სამართლიანად.

გადაწყვეტილება 1995 წლის 7 მარტს გამოქვეყნდა და შესაბამისი ცვლილებების მისაღებად სასამართლომ პარლამენტს 1996 წლის 1 მარტამდე მისცა ვადა. უფრო მოგვიანებით, 22 მაისს, უნგრეთის პარლამენტმა სამოქალაქო სამართლის კოდექსში ცვლილება შეიტანა, რომლითაც ჰომოსექსუალებს და ჰეტეროსექსუალებს გრძელვადიან ურთიერთობაში თანაბარი სამართლებრივი და ფინანსური უფლებები მიენიჭათ, მაგრამ მათ არ მისცეს ბავშვის შეილად აყვანის უფლება.⁸³ გაბორ ჰალმაიშ აღნიშნა, რომ სასამართლოს ამ გადაწყვეტილებას ფაქტობრივად საზოგადოების არავითარი გამოხმაურება არ მოჰყოლია, თუმცა პარლამენტის კონსერვატორი წევრები სასამართლოს აკრიტიკებდნენ იმისათვის, რომ მოსამართლეებმა დრო დახარჯეს და შრომა გასწიეს ჰომოსექსუალთა უფლებების საკითხის მოსაგვარებლად.

მეორე მხრივ, სასამართლომ ნება დართო პარლამენტს აეკრძალა არასრულწლოვანებისათვის ჰომოსექსუალთა უფლებების დაცვის ორგანიზაციაში გაწევრიანება, იმის საფუძველზე, რომ ასეთ ორგანიზაციაში გაწევრიანებას შეიძლება მათი სტიგმატიზაცია გამოეწვიოს, სახელმწიფოს კი უნდა შეეძლოს არასრულწლოვანთა დაცვა არასწორი გადაწყვეტილებებისაგან.⁸⁴

მეორე გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნია პო-
ზიტიური დისკრიმინაცია, თუ ეს საჭირო იყო კონსტიტუციით გამყა-
რებული მიზნის მისაღწევად შესაძლებლობებისა და სიკეთის უთანას-
წოროდ განაწილების გზით.

სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები

ეკონომიკური და სოციალური უფლებების კონსტიტუციონალიზა-
ცია, რომელიც ასე აწუხებს ზოგიერთ მეცნიერს,⁸⁵ სინამდვილეში
სრულებით არ არის პრობლემური, რადგან დღეს ამ უფლებებს ცენ-
ტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოების, ისევე რო-
გორც მსოფლიოს სხვა ქვეყნების, კონსტიტუციები შეიცავენ.⁸⁶ ამ მხრივ
არც უნგრეთია გამონაკლისი. მიუხედავად იმისა, რომ 1989 წლის
კონსტიტუცია უნგრეთს პირდაპირ სოციალურ სახელმწიფოდ არ
აქვადებს, უნგრეთის კონსტიტუცია ითვალისწინებს სახელმწიფოს
მხრიდან მოსახლეობის დახმარების ვალდებულებას⁸⁷ და ადამიანის
სოციალური უზრუნველყოფის უფლებას,⁸⁸ რომელიც ასევე მოიცავს
სოციალური დაზღვევის უზრუნველყოფას. ამასთან, სხვა სოციალურ
უფლებათა შორის გათვალისწინებულია სახელმწიფოსაგან მოხუცე-
ბულობისა და ავადმყოფობის დროს დახმარების მიღების უფლება. ეს
უფლებები არსებობდა 1989 წლამდე მოქმედ კონსტიტუციაში და
კვლავ განაგრძობს არსებობას.

პროფესორ ბრუნერის აზრით, თავდაპირველად საკონსტიტუციო
სასამართლო საკმაოდ ცოტა დროს უთმობდა ასეთ საკითხებს. ექ-
სპერტთა დასკვნით, მიუხედავად იმისა, რომ 1989 წლის კონსტიტუ-
ციაში ამ უფლებათა ჩამონათვალი შეიტანეს, უმრავლესობა ამ საკით-
ხებისადმი არცთუ დადებითად იყო განწყობილი.⁸⁹ მაგალითად, სასა-
მართლომ 1993 წლის გადაწყვეტილებაში განაცხადა, რომ მოხუცე-
ბულთა პენსიისა და სხვა შემოსავლის ინდექსაცია არ უნდა განხორ-
ციელდეს ინფლაციის დროს, რადგან ეს არის ნაწილობრივ დაზღვევა
და ნაწილობრივ სოციალური შეღავათი, და არაფის აქვს მსგავსი
ცხოვრების სტანდარტების დაცვის უფლება.⁹⁰ აღსანიშნავია, რომ ბო-
ლო დროს სასამართლომ შეცვალა თავისი მიდგომა და სოციალური
უფლებების მხარდაჭერა დაიწყო, თუმცა ზოგი მიიჩნევს, რომ ასეთი
ცვლილება არ მომხდარა.⁹¹

1995 წლის გადაწყვეტილებაში „სიშკაცრის კაპიტზუ“. სოციალური უფლებების ამ მხარდაჭერის ყველაზე ცნობილი მაგალი-
თია 1995 წლის ზაფხულსა და შემოდგომაზე სასამართლოს მიერ

მიღებული გადაწყვეტილებები, რომლებითაც გაუქმდა თავისუფალი დემოკრატიების ალიანსისა და სოციალისტების კოალიციური მთავრობის მიერ მიღებული „სიმკაცრის პაკეტის“ 26 დებულება. მთავრობის გეგმა მიზნად ისახავდა ავადმყოფობის გამო საშვებულებო შეღავათის რესტრუქტურისაციასა და შეკვეცას და გრძელვადიანი სადემოკრატიო შევსებებისა და ბავშვის მოვლის შეღავათების ძირეულ შეცვლას. ამის შემდეგ ყოველივე ეს უნდა განხორციელებულიყო მხოლოდ დასახულებული საჭიროებისას და გადახდის განსხვავებული მეთოდით. ასევე უნდა შეცვლილიყო მოკლევადიანი შეღავათები.

უნგრეთის სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა 1995 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტის 30 პროცენტს შეადგენდა, რაც ევროპაში შევლეთის შემდეგ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია; 1995 წელს მისი საბიუჯეტო დეფიციტი კი მთლიანი შიდა პროდუქტის 5.7 პროცენტი იყო. უნგრეთს ასევე ჰქონდა ყველაზე მაღალი *per capita* საგარეო ვალი. სამთავრობო გეგმა სამივე ამ მაჩვენებლის შემცირებას ისახავდა მიზნად. ამან საზოგადოების იმ ნაწილის უკმაყოფილება გამოიწვია, რომელიც მოელოდა, რომ სოციალისტები (მაშინ ისინი პარლამენტს და მთავრობას აკონტროლებდნენ) მტკივნეული ეკონომიკური რეფორმებისაგან დაიცვდნენ.

პაკეტი 1995 წლის მაისსა და ივნისში მიიღეს და ძალაში ამავე წლის 1 ივლისს უნდა შესულიყო. პეტიციათა სერიის საპასუხოდ სასამართლომ შეწყვიტა თავისი საზღვრულ არდადეგები და დაუყოვნებლივ შეუდგა საქმეს. თავდაპირველად სასამართლომ მიიღო 5 გადაწყვეტილება, რომლებითაც პაკეტის ზოგიერთი საკანძო დებულება გააუქმა. სასამართლომ განაცხადა, რომ ზოგიერთი სოციალური შეღავათი შეიძლებოდა მართლაც შემცირებულიყო, მაგრამ არა შეღავათები დღეების, ბავშვებისა და ოჯახის დაცვისათვის, აგრეთვე, ბენეფიციარის შენატანებით დაფინანსებული შენატანები. ყველა ეს ფაქტორი იმის მანიშნებელი იყო, რომ მოკლევადიანი შეღავათები უნდა შენარჩუნებულიყო, გრძელვადიანი შეღავათები კი უნდა შეცვლილიყო, მაგრამ არა ერთბაშად, არამედ მხოლოდ შესაბამისი გარდამავალი პერიოდის შემდეგ. დიდი ხნის განმავლობაში არსებული ისეთი შეღავათები, როგორცაა ოჯახის დახმარებები, რომლის იმედაც გეგმავდა ხალხი თავის ცხოვრებას, და შევსება ავადმყოფობის დროს, ასევე უნდა შენარჩუნებულიყო.

„სიმკაცრის პაკეტი“ ასევე შეიცავდა უმაღლეს სასწრაფოებში ადმინისტრაციის მომსახურეთა რაოდენობის შეკვეცას. ეს დებულებები გაუქმდა იმ მოტივით, რომ ირღვეოდა უნივერსიტეტის ავტონომია.

ძირითადი სამართლებრივი კონცეფცია, რომელსაც სასამართლო დაეყრდნო, იყო „სამართლებრივი უსაფრთხოება“, რომელსაც სასამართლომ „მინიჭებული უფლებების დაცვის თეორიული საფუძველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტი“ უწოდა. იმავე წელს მიღებულ სხვა გადაწყვეტილებებში სასამართლომ ასევე გააუქმა დებულებები, რომლებითაც იზრდებოდა ავადმყოფობის იმ დღეთა რიცხვი, რომლისთვისაც პასუხისმგებელი იქნებოდა მოსამსახურე და არა სახელმწიფო, და ზრდიდა სახლის აშენებისათვის გათვალისწინებული სესხის პროცენტს 15-იდან 25 პროცენტამდე. აქაც საფუძველი სამართლებრივი უსაფრთხოება იყო.⁹²

ინისის გადაწყვეტილების გამო სასამართლოს მწვავე კრიტიკა დაატყდა თავს.⁹³ ფინანსთა სამინისტროს პროგნოზით, შეკვეცილი დანახარჯის დაახლოებით 20-25 პროცენტი ანუ 300 მილიონი აშშ დოლარი დაიკარგებოდა.⁹⁴ პარადოქსია, რომ ფინანსთა მინისტრი ლაიომ ბოკროსი, რომლის დამსახურებითაც დაერქვა აქტებს „სიმკაცრის პაკეტი“, ამ კომენტარით იმ პრესკონფერენციაზე გამოვიდა, რომელიც მოიწვიეს როგორც 1995 წლის მესამე კვარტალის გეგმის გარღვევის გამო, ისე მთლიანი საბიუჯეტო დეფიციტების აშკარა გაზრდასთან დაკავშირებით. ბოკროსმა აგრეთვე ისარგებლა შემთხვევით და ამ გადაწყვეტილებისათვის სასამართლო გააკრიტიკა.⁹⁵ ამის შემდეგ განვითარებული მოვლენები დიდ მოწონებას იმსახურებდა. 1996 წლის თებერვალში, როდესაც სოციალური უზრუნველყოფის პროგრამის შესახებ წინააღმდეგობის გამო მინისტრი ბოკროსი გადადგა, ბიუჯეტის დეფიციტი მთლიანი შიდა პროდუქტის 5 პროცენტამდე შემცირდა, ექსპორტმა აიწია, ინფლაცია შეჩერდა, ხოლო პრივატიზაცია „შთამბეჭდავი“ იყო.⁹⁶ 1996 წლის ბიუჯეტის სრული დეფიციტი მხოლოდ 1.9 პროცენტი იყო.⁹⁷

ბარემოს დაცვა. 1989 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებები შეიცავდა არა მარტო ვგრეთ წოდებულ მეორე თაობის სოციალურ უფლებებს, არამედ აგრეთვე მესამე თაობის ისეთ უფლებებს, როგორცაა, მაგალითად, „ჯანსაღი გარემოს უფლება“. ამასთანვე, სახელმწიფო ვალდებულია არა მარტო „აღიაროს ეს უფლება“, არამედ „უზრუნველყოს“ კიდევ იგი.⁹⁸ მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი ამერიკელი და სხვებიც სკეპტიკურად იყვნენ განწყობილი, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო უზრუნველყოფდა ამ უფლების განხორციელებას. სასამართლოს მთავარმა მრჩეველმა გაბორ ჰალმაიმ ბევრად უფრო მაღალი დონის დაცვის ღონისძიებები გამოძებნა გარემოს უფლებებისათვის, ვიდრე სოციალური უზრუნველყოფის უფლებებისათვის. 1993

წელს მან დაწერა: როდესაც „საკონსტიტუციო სასამართლო მივაზოგად დასკვნამდე, რომ სოციალური უსაფრთხოების უფლების იარაღით კონსტიტუცია ითვალისწინებს არსებობის შესაფერისი საშუალებების უზრუნველყოფას და არა არსებული ცხოვრების პირობების შენარჩუნების უფლებას... კონსტიტუციის ამ დებულებებით სახელმწიფო ვადებულება შექმნას და უზრუნველყოს ინსტიტუტები, რომლებიც ჯანსაღი გარემოს უფლების განხორციელებას მოემსახურებიან“.⁹⁹ სასამართლო საკმაოდ სერიოზულად მიუდგა კონსტიტუციის 70-ე მუხლის „დ“ პუნქტს, რომლის თანახმადაც:

(1) უნგრეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები პირი სარგებლობს უმაღლესი ხარისხის ფიზიკური და სულიერი ჯანმრთელობის უფლებით.

(2) უნგრეთის რესპუბლიკა ამ უფლებას უზრუნველყოფს... ბუნებრივად და ადამიანის ხელით შექმნილი გარემოს დაცვის საშუალებით.

თავმჯდომარე სოლიომმა ეს უფლება ასე ახსნა: „იგი განსხვავდება როგორც სუბიექტური უფლებებისაგან, ისე სახელმწიფო მიზნებისაგან... ჯანსაღი გარემოს უფლება არის ძირითადი უფლება, რომლისთვისაც ინსტიტუციური დაცვა გადაწონის სხვა ფაქტორებს; სხვა ძირითად უფლებებთან მიმართებაში სახელმწიფოს ყველა ვალდებულება შეიძლება სუბიექტური უფლებების გამოყენებით მოგვარდეს, აქ მიღწეულ უნდა იქნეს ინსტიტუციური და რეგულატორული გარანტიები.“¹⁰⁰ ამრიგად, დაუშვებელია ამ უფლების შელახვა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც „ეს გარდაუვალია სხვა ძირითადი უფლების ან კონსტიტუციური ღირებულების უზრუნველყოფისათვის“. ამ შემთხვევაშიც კი დაუშვებელია მისი მთლიანად შეზღუდვა. თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ:

ჯანსაღი გარემოს უფლება ყველაზე მჭიდროდ უკავშირდება სიცოცხლის უფლებას, რადგან იგი ფაქტობრივად სიცოცხლის უფლების ობიექტისა და ინსტიტუციური ასპექტის ნაწილია... ეს უფლება უზრუნველყოფს სიცოცხლის უფლების განხორციელების ფიზიკურ პირობებს... ამდენად, აუცილებელია ამ უფლებისათვის საკანონმდებლო გარანტიების შემოღება.¹⁰¹

ამაზე დაყრდნობით სასამართლომ დაადგინა, რომ ტყის ნაკვეთის სახნავ ზონად გადაქცევა არაკონსტიტუციური იყო. სასამართლომ კონსტიტუციის მე-18 მუხლი განმარტა ისე, რომ „მიღწეული დაცვის ხარისხი არ უნდა შემცირდეს“. სახელმწიფოს არგუმენტი, რომ ტყის სახნავ ზონად გადაქცევა აუცილებელი იყო კომპენსაციის მომლოდინე

მრავალი პირის მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად, სასამართლომ არააღკვეთურად მიიჩნია.

1995 წელს გაბორ ჰალმაიმ და კიმ ლეინ შეპვლემ სასამართლოს მხრიდან სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების, ისევე როგორც ეკონომიკური უფლებების, მათ შორის მესამე თაობის გარემოს უფლებების დაცვის განხილვისას დაადგინეს, რომ სასამართლომ თავი წარმოაჩინა ეკონომიკური და სოციალური უფლებების ისეთივე ძლიერ დამცველად, როგორც ტრადიციული, ინდივიდუალური, ლიბერალური უფლებების დაცვისას, მათთვის. ზიანის მიყენების გარეშე.

sityvis Tavisufleba

უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო, პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მსგავსად, ცდილობდა სიტყვის თავისუფლების დაცვას. მისი საქმიანობა ძირითადად სამ სფეროზე იყო კონცენტრირებული: სიძულვილის (შუღლის) პროპაგანდა, რადიოსა და ტელევიზიის რეგულირება და ცილისწამება.

კომუნისტური კონსტიტუცია, რა თქმა უნდა, სიტყვის თავისუფლების არანაირ გარანტიას არ შეიცავდა. სახელმწიფოს დაცვა უპირველესი ღირებულება იყო, რის გამოც მმართველი ხელისუფლების შეცვლა დაუშვებლად იყო მიჩნეული და მისი წარმომადგენლები იმუნიტეტით სარგებლობდნენ. ამასთანავე, 1974 წლის დეკრეტის საფუძველზე, რომელიც 1968 წლის რეფორმის ნაწილი იყო, რადიო და ტელევიზია სახელმწიფო კონტროლს ექვემდებარებოდა. საკონსტიტუციო სასამართლომ ეს ყველაფერი შეცვალა და სიტყვის თავისუფლება გადააქცია მაღალ კონსტიტუციურ პლატფორმაზე მდგომ კომპლექსურ „წარუვალ უფლებად“.

სიძულვილის პროპაგანდის დანაშაულები. სიტყვის თავისუფლებაზე სასამართლოს პირველი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება 1992 წლის მაისში გამოქვეყნდა. უნგრეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 269-ე მუხლი ითვალისწინებდა, რომ:

- (1) პირი, რომელიც ხალხის დიდი ჯგუფის წინაშე
- (ა) მოუწოდებს უნგრელი ერის ან სხვა ერის წინააღმდეგ,
 - (ბ) მოუწოდებს ნებისმიერი ხალხის, მრწამსის, რასის ან მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფების წინააღმდეგ, აღვივებს შუღლს, ჩადის სისხლის სამართლის დანაშაულს, — ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით სამ წლამდე.

(2) პირი, რომელიც ხალხის ფართო ჯგუფის წინაშე იყენებს შეურაცხყოფელ და ცილისმწამებლურ გამონათქვამებს უზგრელი ერის, სხვა ერების, ხალხის, მრწამსის ან რასის წინააღმდეგ, ან ჩაიდენს სხვა მსგავს მოქმედებას, — ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით ერთ წლამდე, გამასწორებელი სამუშაოთი ან ჯარიმით.

სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნია 269-ე მუხლის პირველი პარაგრაფი, რომელიც დასჯადად აცხადებდა მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფების წინააღმდეგ მოწოდებას და შუღლის გაღვივებას. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ეს დებულება საჭიროა საზოგადოებაში პარძონიის შესანარჩუნებლად, რომელსაც სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-19 და მე-20 მუხლები მოითხოვს, რომელიც შეესაბამება ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციას და შეეფერება სახელმწიფოს მოვალეობას მიაღწიოს შედეგს ყველაზე უფრო უმტკივნეულო საშუალებით. 269-ე მუხლის მე-2 პარაგრაფი, რომელიც დასჯადად აცხადებდა „შეურაცხყოფელ და ცილისმწამებლურ გამონათქვამებს“ უზგრელი ერის ან გარკვეული ჯგუფების მიმართ, სასამართლომ გააუქმა, რადგან ასეთი მოქმედების შედეგად საჯარო წესრიგისათვის ზიანის მიყენება მხოლოდ „აბსტრაქტული“ იყო და, ის რაც სინამდვილეში ისჯებოდა, იყო შინაარსი.¹⁰²

ამ გადაწყვეტილებაში ძალიან მნიშვნელოვან მსჯელობას კანონის შესაბამისი დებულებების შესახებ წინ უსწრებდა ზოგადი დისკუსია სიტყვის თავისუფლების ბუნებისა და ფუნქციის თაობაზე.

გამოხატვის უფლება... არის სხვადასხვა ტიპის თავისუფლების უფლებების „დედაუფლება“, ე.წ. ძირითადი „საკომუნიკაციო“ უფლება. ამ „დედაუფლებისაგან“ ნაწარმოები თავისუფლების უფლებებია სიტყვისა და პრესის თავისუფლება. პრესის თავისუფლება მოიცავს როგორც მთლიანად მედიის თავისუფლებას, ისე ინფორმაციის თავისუფლებას — უფლებას იყო ინფორმირებული. უფრო ფართო გაგებით, გამოხატვის უფლება მოიცავს ისეთ თავისუფლებებს, როგორცაა ხელოვნებისა და ლიტერატურის თავისუფლება, ხელოვნების ნიმუშების გავრცელების თავისუფლება, სამეცნიერო კვლევის თავისუფლება, სამეცნიერო ცოდნის სწავლების თავისუფლება... სწორედ ამ უფლებების ერთობლიობა არის ის, რაც ინდივიდს საშუალებას აძლევს გააზრებულად მიიღოს მონაწილეობა საზოგადოების სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ისტორიულმა გამოცდილებამ ცხადყო, რომ ყოველთვის, როდესაც გამოხატვის უფლება შეზღუდული იყო, სოციალური სამართლიანობა და ადამიანის შემოქმედება ზიანდებოდა და ადამიანების თანდაყოლილი განვითარების შესაძლებლობა ჩერდებოდა. უარყოფითი შედეგი შეეხებოდა არა მარტო ინდივიდებს, არამედ მთელ საზოგადოებას, რაც იწ-

ვევდა პრობლემებს და რასაც კაცობრიობის განვითარება ჩიხში შეკ-
ყავდა. იდეებისა და რწმენის თავისუფლად გამოხატვა, არაპოპულარუ-
ლი თუ უცნაური აზრის მანიფესტაცია არის ძირითადი მოთხოვნილე-
და ნამდვილად ცოცხალი საზოგადოების არსებობისათვის, რომელსაც
განვითარება შეუძლია.¹⁰³

ამასთან, სახელმწიფომ იმაზე მეტი უნდა გააკეთოს, ვიდრე მხო-
ლოდ თავის შეკავებაა გამოხატვის უფლების დარღვევისაგან. სახელ-
მწიფომ უნდა გადადგას ნაბიჯები მის დასაცავად, რათა „უზრუნველ-
ყოს და შეინარჩუნოს დემოკრატიული საზოგადოებრივი აზრის ჩამო-
ყალიბებისა და შენარჩუნებისათვის საჭირო პირობები“. აქაც, ისევე
როგორც სხვა კონტექსტში, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ასეთი უფ-
ლებების დაცვა ხშირად მოითხოვს შესაბამისი ინსტიტუტების ჩა-
მოყალიბებას, რომელთა გარეშეც დაცვა არაუფექტიანი იქნება.

მედი. ის, რაც შემდგომში „მედის ომების“ სახელით გახდა
ცნობილი, 1991 წელს დაიწყო, როდესაც ანტალის მთავრობამ გადაწ-
ყვიტა მოეპოვებინა რადიოსა და ტელევიზიის მეტი კონტროლის სა-
შუალება. 1989 წლის მრგვალი მაგიდის დისკუსიების დროს მიაღწიეს
შეთანხმებას, რომ გამოხატვის თავისუფლება დაცული იქნებოდა, და
მიიღეს 61-ე მუხლი, რომლის თანახმადაც, „უნგრეთის რესპუბლიკა
პრესის თავისუფლებას დაიცავდა“. ამას დაემატა 1990 წლის კონსტი-
ტუციური ცვლილება, რომლითაც მედიის მნიშვნელოვანი კანონების
მისაღებად ხმათა ორი მესამედი გახდა საჭირო. რადიოსა და ტელევი-
ზიის პირველ პრეზიდენტებად დამოუკიდებელი პირები დანიშნეს.¹⁰⁴

ანტალის მთავრობა მალე განაწყენდა რადიოსა და ტელევიზიის
მიერ მის მიმართ გამოთქმული მწვავე კრიტიკის გამო. მტრულად
განწყობილად მიჩნეული მენეჯერების წინააღმდეგ მიმართული გრძე-
ლი კამპანიის პირველ ეტაპზე მთავრობა შეეცადა ტელევიზიისა და
რადიოს პრეზიდენტები მთავრობისადმი მეგობრულად განწყობილი
ვიცე-პრეზიდენტებით „შეეზავებინა“. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პრე-
ზიდენტ გონცის მოთხოვნა, რომ პრემიერ-მინისტრის მიერ წარდგე-
ნილ მედიის ვიცე-პრეზიდენტობის კანდიდატზე ვეტოს დადების უფ-
ლება ჰქონდა, სასამართლომ უარყო. მედიის საქმიანობისა და მისი
ბიუჯეტის კონტროლის მოპოვებისათვის მთავრობამ ასევე გამოიყენა
1974 წლის დეკრეტი და შეეცადა (თუმცა დამარცხდა) შეეცვალა
მედიის შესახებ კანონი, რის შემდეგაც მასში ყოველი ცვლილება
უბრალო უმრავლესობით შეეძლოთ მიეღოთ.

1992 წლის 8 ივნისს, მას შემდეგ, რაც მთავრობამ მოინდომა დავის
განხილვისათვის 1974 წლის დეკრეტის გამოყენება, სასამართლომ

გადაწყვიტა, რომ დეკრეტი არაკონსტიტუციურია, რადგან იგი არ გამოიცხადებს მთავრობის მიერ გადაჭარბებული კონტროლის შესაძლებლობას, რითაც ირღვევა კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 ნაწილი. დეკრეტის არაკონსტიტუციურად ცნობის მიუხედავად, სასამართლოს გადაწყვეტილებით იგი ძალაში კიდევ სამ-ნახევარი წლით დარჩა. რადიოსა და ტელევიზიის განსაკუთრებული ტექნოლოგიური თავისებურებებისა და საზოგადოებრივი რადიოსა და ტელევიზიის სახელმწიფო მონოპოლიის გამო სასამართლომ დაადგინა, რომ საჭიროა არსებობდეს კანონი მედიის სტრუქტურისა და ორგანიზაციის შესახებ, რაც თავიდან ააცილებდა მას „პოლიტიკური პარტიების ბრძოლაში ბედის ანაბარად დარჩენას“ და უზრუნველყოფდა, რომ „ვერც სახელმწიფო ორგანო და ვერც გარკვეული დაინტერესებული ჯგუფი ვერ შეძლებდა მის შინაარსზე გავლენის მოხდენას“.¹⁰⁵ სასამართლომ აგრეთვე აღნიშნა, რომ მნიშვნელოვანია მედიის რეგულირება კონსტიტუციის ფარგლებში. სასამართლომ მიიჩნია, რომ 1992 წლის დეკემბრამდე უნდა მიეღოთ კონსტიტუციასთან შესაბამისი მედიის კანონი და ამავე დროს მის მიღებამდე ძალაში დატოვა 1974 წლის დეკრეტი.

სასამართლოს დირექტივა არარეალისტური აღმოჩნდა. პოლიტიკური პარტიები ვერ შეთანხმდნენ. ამასობაში, კვლავ 1974 წლის დეკრეტზე დაყრდნობით, მთავრობა ცდილობდა რადიოსა და ტელევიზიის ფინანსური კონტროლი პრემიერ-მინისტრს განეხორციელებინა. ოპოზიციის წარმომადგენლებმა სარჩელით მიმართეს საკონსტიტუციო სასამართლოს და მოსთხოვეს მას მთავრობის მოქმედება მედიის თავისუფლების შელახვად ეცნო. „თუ აქამდე მედიის ომზე ვლადპრაკობდით, მთავრობის წყალობით ახლა ეს უკვე შეტევაა“, – განაცხადა ოპოზიციური თავისუფალი დემოკრატების წარმომადგენელმა მიკლოშ პარაშტიმ. 1994 წლის ოქტომბერში სასამართლომ დააკმაყოფილა სარჩელი და განაცხადა, რომ საბიუჯეტო კონტროლი მთავრობას საშუალებას მისცემდა გავლენა მოეხდინა საჯარო რადიოსა და ტელევიზიის პროგრამებზე.

მთელი 1992 წლის განმავლობაში პრემიერ-მინისტრი ანტალი ცდილობდა ტელევიზიის პრეზიდენტის თანამდებობიდან მოშორებას. მისი ცდა ბოლოს და ბოლოს წარმატებით დაითავრდა 1993 წლის იანვარში, როდესაც პარტიები მედიის შესახებ კანონზე ვერ შეთანხმდნენ. 6 იანვარს ტელევიზიისა და რადიოს პრეზიდენტებმა გადადგომის შესახებ განაცხადეს და ისინი მოადგილეებმა შეცვალეს, რომლებიც მთავრობისადმი უფრო ლოიალურად იყვნენ განწყობილი. ახალი მეთაურების მიერ განხორციელებულმა საკადრო ცვლილებებმა სტრუქტურებისა და სხვათა დემონსტრაციები გამოიწვია, რადგან ისინი

ამ ცვლილებებს მთავრობის მხრიდან მომავალი არჩევნებისათვის ოპოზიციის შესუსტების ცდად მიიჩნევენ.¹⁰⁶

როგორც ფიქრობდნენ, 1994 წლის მაისში სოციალისტების გამარჯვების შედეგად ჩამოყალიბებული მთავრობა პრემიერ-მინისტრ გიულა პორნის მეთაურობით ასევე შეეცადა მედიის გაკონტროლებას. მათი ცდაც სასამართლოს განსჯის საგანი გახდა და ტელევიზიის თანამშრომელთა თანამდებობიდან დათხოვნის შესახებ ბრძანება საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად მიიჩნია.¹⁰⁷

იმავე პერიოდში პორნის მთავრობა ცდილობდა აგრეთვე უნგრეთის საინფორმაციო სააგენტოს კონტროლის მოპოვებას. იმავე საფუძველზე, რომლითაც სასამართლომ ჩაშალა წინა მთავრობის ცდა მოეპოვებინა მასმედიის ზედმეტი კონტროლი, 1995 წლის ოქტომბერში საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ეს საშუალება ასევე არაკონსტიტუციურია, რადგან არ არსებობს გადაჭარბებული სამთავრობო გავლენის წინააღმდეგ მიმართული გარანტიები. სასამართლომ კვლავ მოუწოდა პარლამენტს მიეღო შესაბამისი კანონმდებლობა.

დასასრულ, 1995 წლის 21 დეკემბერს, საკონსტიტუციო სასამართლოს დაწესებული ვადის გასვლიდან სამი წლის შემდეგ, პარლამენტმა მიიღო კანონი მედიის შესახებ და ამით 6-წლიანი საპარლამენტო დებატები დაასრულა. ამ კანონის თანახმად, უნგრეთის ორი სატელევიზიო არხი სახელმწიფოს მფლობელობაში დარჩა და მას მართავს გამგეობა, რომლის შემადგენლობაშიც შედიან პოლიტიკური, ეთნიკური, რელიგიური და სხვა ჯგუფების წარმომადგენლები. მმართველი საბჭო შედგება 30 წევრისაგან, მათგან 9 – პრეზიდენტი, რომლებიც წარმოადგენენ „აღმასრულებელ კომიტეტს“.¹⁰⁸ კომიტეტს ირჩევენ საპარლამენტო პარტიები, რომლებსაც თანასწორი წარმომადგენლობა ჰყავთ. სახელმწიფოს მიერ ტელევიზიისა და რადიოს მონოპოლია გაუქმდა: აქტივით დამტკიცდა ორი კერძო სატელევიზიო არხი, კიდევ ერთი სახელმწიფო არხი და ორი კერძო რადიოარხი.¹⁰⁹ მიუხედავად იმისა, რომ ეს ახალი კანონი პარლამენტმა უმრავლესობით მიიღო, ჯერო ოპოზიციის წარმომადგენელი, მედიაჯგუფები და სხვები ეწინააღმდეგებოდნენ მას, ერთი მხრივ, იმიტომ, რომ კანონმა მმართველი ორგანოს გადაწყვეტილების მიღების საკმაოდ რთული პროცედურა დააწესა, მეორე მხრივ, ოღონდ იმის საშიშროებაც, რომ, რადგან ამ ორგანოში უმეტესობა პოლიტიკური წარმომადგენელი იქნებოდა, ტელევიზიისა და რადიოს წარმომადგენლების გავლენა საგრძობლად შემცირდებოდა.¹¹⁰

თანამდებობის პირთა შეშრაცხეობა. როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ ევროპაში ცილისწამების ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული დამახასიათებელი ნიშანია სასჯელი მაღალი თანამდებობის პირთა შეურაცხყოფის ან უბრალოდ კრიტიკისათვის.¹¹¹ მიუხედავად იმისა, რომ ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ უარყო ასეთი მიდგომა და იგი ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციაში განმტკიცებული სიტყვის თავისუფლების დარღვევად მიიჩნია,¹¹² ასეთი კანონები კვლავაც არსებობს და მათ იყენებენ კიდევ.¹¹³

უნგრეთს თავისი ვერსია ჰქონდა სისხლის სამართლის კოდექსის 232-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში, რომელიც განსაზღვრავდა, რომ:

ვინც სხვა პირის თანდასწრებით ამტკიცებს და აერცვლებს ფაქტებს, რომლებიც იწვევს ორგანოს ან მოხელის მიმართ ნდობის შემცირებას, ან მიზნად ისახავს მოხელის რეპუტაციის შელახვას, ანდა იყენებს ტერმინებს, რომლებითაც პირდაპირ მიანიშნებს ასეთ ფაქტებზე, — ჩადის დანაშაულს, ისევე როგორც ნებისმიერი პირი, რომელიც ორგანოს ან მოხელის საქმიანობასთან მიმართებით იყენებს ტერმინებს, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ორგანოს პრესტიჟისა და მოხელის რეპუტაციის შელახვა.

თავის ერთ-ერთ სანიმუშო გადაწყვეტილებაში უნგრეთის სასამართლომ ზურგი აქცია ევროპულ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფო მოხელეები განსაკუთრებულად დიდი დაცვით სარგებლობენ. სასამართლომ, რომელმაც გაიზიარა ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს შეხედულება, უნგრეთის კონსტიტუციის 61-ე მუხლზე დაყრდნობით დაადგინა, რომ „ორგანოს ან მოხელის ღირსებისა და რეპუტაციის სისხლისსამართლებრივი დაცვა არაკონსტიტუციურია... კონსტიტუციური, დასჯისაგან თავისუფალი გამოხატვის სფერო, რომელიც დაცულია გამოხატვის თავისუფლებით, სხვა პირებისაგან განსხვავებით, უფრო ფართოა იმ ინდივიდებთან მიმართებაში, რომლებიც ახორციელებენ საჯარო ხელისუფლებას ან ვინც ჩნდება საზოგადოდ როგორც პოლიტიკოსი“.¹¹⁴

თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლო კიდევ უფრო შორს წავიდა და აღიარა იმ აზრების დაცვა, რომლებიც შეფასების შემცველი იყო, მიუხედავად იმისა, რამდენად ლახავდა ისინი გაკრიტიკებული მოხელის ღირსებასა და რეპუტაციას. მეტიც, ერთადერთი დაცვა, რომელიც ხელმისაწვდომი უნდა იყოს სახელმწიფო მოხელისათვის, იყო იგივე, რაც ზოგადად მოქალაქეებისათვის და რაც განსაზღვრულია უნგრეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 179-180-ე მუხლებში. ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს საქმის [ნიუ-

იორკ ტაიმსი სალივანის წინააღმდეგ (*N.Y. Times v. Sullivan*)] გაელენით, სასამართლომ ასევე დაამატა, რომ ცილისწამება „დასჯადი მხოლოდ მაშინ, თუ... პირმა იცოდა, რომ მისი ინფორმაცია მცდარი იყო ან ამ პირმა არ იცოდა, რომ ინფორმაცია მცდარი იყო, იმიტომ რომ ამ საკითხს არ მოეკიდა იმ გულისხმიერებით, რომელიც შეეფერებოდა მის პროფესიას, კრიტიკის ობიექტს, მის გამოხატულებასა და სავარაუდო მიმღებს“.

ახლახან ამ გადაწყვეტილების კომენტარებისას, თავმჯდომარე სოლიოშმა სინანულით აღნიშნა, რომ გადაწყვეტილება მიიღეს „არადიფერენცირებადი აბსტრაქტული კონსტიტუციური კონტროლის“ საფუძველზე. რადგანაც საქმე არ წარმოქმნილა კონკრეტული ფაქტობრივი კონტექსტიდან, თავმჯდომარე სოლიოშმა დაიწვილა, რომ სასამართლომ ვერ შეძლო გაეგლო „საკმარისად მკვეთრი ზღვარი... კონსტიტუციურად დაცულ კრიტიკასა და კონსტიტუციით მოთხოვნილ დემოკრატიული ინსტიტუტების დაცვას შორის“. თუმცა საეჭვოა, რომ რომელიმე სასამართლომ შეძლოს დეტალურად განსაზღვროს, რა არის დასაშვები და რა არაა. ყოველი სასამართლო, ისიც კი, რომელიც კონკრეტულ საქმეებს განიხილავს, შეზღუდულია მის წინაშე არსებული ფაქტებით.

უკანასკნელ ხანს სასამართლო ნაკლები ინტერესით ეკიდება სიტყვის თავისუფლებას. 1998 წლის მარტის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნია დებულება, რომელიც უფლებას ანიჭებდა პროკურორს უარი განეცხადებინა იმ მასალების გამოქვეყნებაზე, რომლებიც ზიანს აყენებდა საჯარო მორალს და სასამართლოს ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელ საბოლოო გადაწყვეტილებებს. თავმჯდომარე სოლიოშმა განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა.¹¹⁵

კომუნისტური წარსულის პრობლემები

ყოველ ერს, რომელმაც კომუნისტური რეჟიმი გამოიარა, მოუწია ამ რეჟიმის წარმომადგენლებსა და ინსტიტუტებთან ჭიდილი, რომლებიც ხშირად ჯერ კიდევ მძლავრობენ. ამ სახელმწიფოების უმრავლესობაში საკონსტიტუციო სასამართლომ ასეთ კონფრონტაციაში ძალიან მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. ეს განსაკუთრებით ეხება უნგრეთს, სადაც სასამართლომ განიხილა სამი ყველაზე ფაქიზი და დელიკატური საკითხი: სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, სამოქალაქო წმენდა („ლუსტრაცია“) და რესტიტუცია. საკითხების სიმძაფრე და წინააღმდეგობრივი გადაწყვეტილებები, რომლებიც გარდამავალ პე-

რიოდთან იყო დაკავშირებული, ამ ახალი და გამოუცდელი ინსტიტუტისაგან დიდ გამბედაობასა და სიმტკიცეს მოითხოვდა.

გადაწყვეტილებები ხანდაზმულობის ვადის შესახებ

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ უნგრეთის კომუნიზმის ისტორია მსოფლიოში გამორჩეულია თავისი სისასტიკით, სისხლისღვრითა და ტერორით პირველ ეტაპზე, ხოლო მომდევნო წლებში კლებადი, მაგრამ მაინც ძლიერი რეპრესიებით. დღესაც მწარედ იგონებენ 1956 წლის გამოსვლებს, რომლებიც სასტიკად ჩაახშვეს და რომლებსაც, გადმოცემით, ათასობით სიცოცხლე ემსხვერპლა.

1989 წლის გარდატეხიდან სულ მალე, 1991 წლის მაისში, ეს მოვლენები გამაჟღერდა. პარლამენტის მმართველი (უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმი) პარტიის ორმა წევრმა წარმოადგინა პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა ხანდაზმულობის ვადის გაზრდას 1944 წლის 21 დეკემბერსა და 1990 წლის 2 მაისს შორის ჩადენილი ღალატის, მკვლელობისა და სასიკვდილო დაზიანებებისათვის, ოღონდ მხოლოდ იმ „შემთვევებზე, როდესაც სახელმწიფოს მხრიდან დამნაშავეების თავის დროზე დაუსჯელობა გამოწვეული იყო პოლიტიკური მიზეზებით“.¹⁶ სასჯელის შემსუბუქება შეიძლებოდა „ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე“. 1991 წლის 4 ნოემბერს პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომელსაც, როგორც მოსალოდნელი იყო, ასიდან ორასამდე სასამართლო განხილვა უნდა მოჰყოლოდა.¹⁷

ამ აქტის კონსტიტუციურობის საკითხმა დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია. სწორედ ამიტომ, კანონის გაანალიზებისათვის პრემიერ-მინისტრმა ანტალმა შექმნა სამართლის ექსპერტთა ჯგუფი, რომელმაც ზოგადად დაგმო კანონი, პრეზიდენტმა გონცმა კი უარი თქვა მის ხელმოწერასა და გამოქვეყნებაზე და 1991 წლის 19 ნოემბერს კანონის კონსტიტუციურობის გარკვევის მიზნით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა.

საქმე ეხებოდა დღეისათვის ყველაზე მეტად კლასიკურ პოსტკომუნისტურ კონფლიქტს მათ შორის, ვისაც ყოფილი რეჟიმის დამნაშავეთა გასამართლება უნდა და ვისაც შეთანხმება და მშვიდობა სწყურია. ფაქტობრივად, 1991 წლის კანონი შეიცავს ბევრ უზუსტობას და დისკრეციისათვის იმდენ შესაძლებლობას იძლევა (როგორ უნდა გაირკვეს შემთხვევიდან ათწლეულების გასვლის შემდეგ, ჰქონდა თუ არა საქმის აღძვრის უგულებელყოფას პოლიტიკური სარჩული? ვინ და რა სტანდარტებზე დაყრდნობით შეამსუბუქა სასჯელები? რა არის ღალატის

სამართლებრივი განმარტება?), რომ ძნელი წარმოსადგენია, როგორ შეიძლება გამოიყენოს იგი ნამდვილად ობიექტურმა სასამართლომ.

1992 წლის 3 მარტს საკონსტიტუციო სასამართლომ სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებზე დაყრდნობით გააუქმა კანონი. ძირითადი ყურადღება სასამართლომ კვლავ სამართლებრივ უსაფრთხოებაზე გადაიტანა და იხელმძღვანელა 1989 წლის კონსტიტუციის მე-2 მუხლის 1-ლი ნაწილის ცვლილებით, რომელიც აცხადებდა, რომ უნგრეთი „დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფოა“, რაც იმას ნიშნავდა, რომ უნგრეთი ექვემდებარება „კანონის უზენაესობის პრინციპს“. ისევე, როგორც სხვა საქმებთან დაკავშირებით, სასამართლო კვლავ ამტკიცებდა, რომ გარდამავალი პერიოდის კანონიერება გულისხმობს ძველი სამართლებრივი ურთიერთობების უცვლელად დატოვებას და ასეთ შემთხვევაში დაუშვებელია უკუმოქმედების ძალის მქონე კანონის მიღება.

ამ პრინციპების ხანდაზმულობის ვადასთან მიმართებაში გამოყენებისას სასამართლომ განაცხადა, რომ ხანდაზმულობის ვადის ამოწურვის შემდეგ სახელმწიფო კარგავს გასამართლების უფლებას, აგრეთვე „ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შემდეგ დაუშვებელია სასამართლო განხილვა და მისი შემდგომი „შემცირება“ ან განმეორება“. პოტენციურ ბრალდებულს უფლება აქვს არ იყოს სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემული. ღალატისა და შემსუბუქების დებულებები ასევე დაიგმო ამ ცნებების აბსტრაქტულობისა და მათი შეფარდებისას თვითნებური გადაწყვეტილების მიღების დიდი შესაძლებლობის გამო.

კანონის მხარდამჭერები და მათი პარტია — უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმი, საოცრად თავშეკავებულად შეხვდნენ ამ გადაწყვეტილებას. უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმის აღმასრულებელმა პრეზიდენტმა სასამართლოს გადაწყვეტილებას „სამართლებრივად უღაგო, მაგრამ ზნეობრივად მიუღებელი“ უწოდა და ფიცი დადო, რომ კვლავ მიუბრუნდებოდა ამ საკითხს, ოღონდ ამჯერად კონსტიტუციურად უფრო გამართული ფორმით.¹⁸ სხვები კი ბევრად უფრო გაანაწყენა ამ გადაწყვეტილებამ, რადგან 1950-იანი წლების სისასტიკეებს ვერ ივიწყებდნენ.

ამ კრიტიკის საპასუხოდ, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღებიდან ერთი კვირის შემდეგ, თავმჯდომარე სოლიომმა თავი ვალდებულად ჩათვალა „გამოსულიყო საზოგადოების წინაშე და კიდევ ერთხელ ნათლად აეხსნა გადაწყვეტილების შინაარსი და მისი მნიშვნელობა“. თავის რადიოინტერვიუში მან ხაზი გაუსვა „კანონზე დაფუძნებული სასჯელის“ ზნეობრივ იმპერატივს. არ არსებობს ფაქტები იმის დასასაბუთებლად, რომ ამ გამოსვლით ხალხის აღელვება მინელდა. ეს კიდევ ერთი დემონსტრირებაა იმისა, რომ

მოსამართლეებმა წინააღმდეგობრივ საკითხებზე საუბარისაგან თავი უნდა შეიკაონ და თავიანთი შეხედულებები გადაწყვეტილებაში ან თანდართულ განსხვავებულ მოსაზრებებში უნდა ასახონ.

ხანდაზმულობის ვადის გაზრდის კიდევ ორი ცდა დამარცხდა საკონსტიტუციო სასამართლოში: რეზოლუცია, რომელიც ხანდაზმულობის ვადის შესახებ კანონმდებლობას ისე განმარტავდა, თითქოს იგი 1944-89 წლების პერიოდს არ ეხებოდა,¹¹⁹ და 1993 წლის თებერვლის ცდა იძულებული გაეხადათ პროკურორი, რომ მას სისხლის სამართლის საქმე აღედრა ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შემდეგაც.¹²⁰ ბოლოს პარლამენტმა ამ საკითხში მიაგნო იმას, რასაც გადარჩენა ეწერა, – 1993 წლის თებერვალში მიიღო კიდევ ერთი კანონი ხანდაზმულობის ვადის მოხსნის თაობაზე კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართული და ომის დანაშაულობებისათვის, რომელიც დაეყრდნო უნგრეთის მიერ ხელმოწერილ 1968 წლის ნიუ-იორკის კონვენციას კაცობრიობის წინააღმდეგ და ომის დანაშაულობებისათვის ხანდაზმულობის ვადის არარსებობის შესახებ.

სასამართლომ გადაწყვეტილებაში ფართოდ განიხილა საერთაშორისო სამართლისა და უნგრეთის სამართლის ურთიერთობა და გადაწყვიტა, რომ ის, თუ რა არის კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაული და ომის დანაშაული, რომლისთვისაც ხანდაზმულობის ვადა მოხსნილია, განისაზღვრება საერთაშორისო სამართლით და არა შიდა სამართლით. ამიტომ სასამართლომ გააუქმა უნგრეთის სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლები იმის საფუძველზე, რომ ისინი არ შეესაბამებოდა საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ „ომის დანაშაულობებს“.

სასამართლომ ასევე გადაწყვიტა, რომ საერთაშორისო სამართალი იყო დამოუკიდებელი სამართლებრივი სისტემა, რომელიც ემორჩილებოდა მხოლოდ საკუთარ წესებს და არ ექვემდებარებოდა შიდა შეზღუდვებს. უნგრეთის სასამართლოები იყენებდნენ მას არა როგორც შიდა კანონმდებლობის ნაწილს, არამედ როგორც უნგრეთის საერთაშორისო საზოგადოების წევრობის საფუძველზე აღმოცენებულ ნორმებს. რადგან საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრული კაცობრიობის წინააღმდეგ და ომის დანაშაულობებზე საერთაშორისო საზოგადოების მიერ აღიარებული ნიუ-იორკის კონვენციის შესაბამისად ხანდაზმულობის ვადა არ მოქმედებს, უნგრეთშიც ასე უნდა იყოს, რადგან იგი შეერთებულია ამ კონვენციას. 1989 წელს კონსტიტუციის მე-7 მუხლი 1-ელ ნაწილში შეტანილი ცვლილება,¹²¹ რომელიც უნგრეთის სამართლის „საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო სამართლის პრინციპებთან“ შესაბამისობას ითვალისწინებდა, განახლებას მოით-

ხოვდა და, საჭიროების შემთხვევაში, არა მარტო კანონების, არამედ — თვით კონსტიტუციისასაც კი.¹²²

თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ასევე ჩამოაყალიბა ხარვეზების აღმოფხვრის მიზნით კანონის შესაცვლელად საჭირო კონკრეტული ინსტრუქციები. მაგრამ სასამართლოს გადაწყვეტილების მიუხედავად, არც ერთი სისხლის სამართლებრივი დევნა არ აღძრულა, რადგან როგორც უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარემ, ისე გენერალურმა პროკურორმა განაცხადეს, რომ შეცვლილი კანონი არ შეესაბამებოდა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ საერთაშორისო სამართლის ფორმულირებას და მართალიც აღმოჩნდნენ — როდესაც მათ განმარტებისათვის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართეს, სასამართლო მათ დაეთანხმა.¹²³

ლუსტრაცია

ყველა გარდამავალ რეჟიმს მოუწია ურთიერთობის გარკვევა იმ ყოფილ და ამჟამინდელ მოხელეებთან, რომლებმაც ჩაიდინეს ის მოქმედებები, რომლებიც დღეს ადამიანის უფლებათა დარღვევად ითვლება. შურისძიების სურვილსა და მათი თანამდებობაზე დატოვების შემთხვევაში გარდამავალი პერიოდისათვის ხელშეშლის საფრთხეს ბევრ ქვეყანაში ახალი კანონების მიღება მოჰყვა. კანონები მიიღეს გერმანიაში, ჩეხეთის რესპუბლიკაში და მისმა წინაპარმა ჩეხოსლოვაკიაში, ბულგარეთში და სხვებში, რომლებიც ითვალისწინებდა ყოფილი კომუნისტური პარტიის ფუნქციონერებისა და ჩინოვნიკებისათვის მნიშვნელოვან სახელმწიფო და სხვა ინსტიტუტებში თანამდებობებზე მოხვედრის აკრძალვას. ჩეხოსლოვაკიაში და ჩეხეთის რესპუბლიკაში ყველაზე უფრო მკაცრი კანონები მიიღეს, გერმანიის ბევრმა მხარემ ასევე საკმაოდ მკაცრი ზომები შეიმუშავა.¹²⁴

როგორც ჩანს, უნგრეთს ამაზე ჯერ არ უზრუნია. ამის მაგივრად მან მხოლოდ მაღალი თანამდებობის პირთა წარსულის გარკვევა მოითხოვა, რომლის შედეგებიც შეიძლებოდა საჯარო გამხდარიყო. ამან გამოიწვია იმ პრობლემასთან შეჯახება, რომელიც ლუსტრაციის შესახებ უფრო მკაცრი კანონის პირობებშიც არსებობს — ვის უნდა ჰქონდეს პოლიციის საიდუმლო მასალების ხელმისაწვდომობის უფლება?

თავდაპირველად, 1994 წელს, უნგრეთის სასამართლომ გააუქმა 1987 წლის საპრეზიდენტო საბჭოს ბრძანება, რომლის საფუძველზეც მოხდა პოლიციის საიდუმლო მასალების შეკრება და შენახვა.¹²⁵ იმავე საქმესთან დაკავშირებით სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ უნგრეთის კომუნისტური პარტიის არქივი ღია უნდა გამხდარიყო მკვლევარების-

თვის კონსტიტუციის 70-ე მუხლის „ზ“ პუნქტის შესაბამისად, რაც სასამართლომ გამოხატვის თავისუფლებას დაუკავშირა.¹²⁶

ამის საპასუხოდ, 1994 წლის მარტში, პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომელიც მოითხოვდა გარკვეული სახელმწიფო მოხელეებისა და სხვათა წარსულის შემოწმებას, რათა გაერკვიათ თანამშრომლობდნენ თუ არა ისინი სახელმწიფო უშიშროების დაწესებულებებსა თუ სამართალდაცვის სხვა ორგანოებში ან ხომ არ იყვნენ ისინი 1938-1945 წლებში მოქმედი „ისრის ჯერის“ ფაშისტური პარტიის წევრები. თუ მოსამართლეთა კომიტეტი დახურულ შეხვედრაზე აღმოაჩენდა, რომ მოხელეს ჩადენილი ჰქონდა ზემოაღნიშნული მოქმედებები, იგი უნდა გადადგარიყო ან დათანხმებოდა შემოწმების შედეგების საჯაროდ გამოქვეყნებას.¹²⁷ კანონი დაახლოებით 10-12 ათას ადამიანს შეეხო.¹²⁸

1994 წლის დეკემბერში კანონი წარუდგინეს საკონსტიტუციო სასამართლოს, რომელმაც მისი ძირითადი დებულებები გააუქმა. ამ საქმით ის ორი პრინციპი ეჯახებოდა ერთმანეთს, რომლებსაც სასამართლო ფუნდამენტურად მიიჩნევდა, „ინდივიდის ავტონომიის ორი თანამედროვე წინაპირობა: პირადი საიდუმლოების უფლება, რომელიც ადამიანს უფლებას აძლევს გააკონტროლოს მის შესახებ არსებული ინფორმაცია კონსტიტუციის 59-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის შესაბამისად, და საჯარო ინტერესებისათვის ინფორმაციის მოპოვებისა და გავრცელების უფლება“¹²⁹ კონსტიტუციის 61-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის შესაბამისად.

სასამართლომ პირველად განაცხადა, რომ საჯარო მოხელეებს არა აქვთ იმდენი „პირადი სივრცე“, რამდენიც ჩვეულებრივ ინდივიდებს და რომ ისინი „ექვემდებარებიან სხვათა კრიტიკას“.¹³⁰

სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ კანონი ითვალისწინებდა დისკრიმინაციას, რადგან მხოლოდ ჟურნალისტთა გარკვეული ჯგუფი იყო მოხსენიებული. იმ შემთხვევაში, თუ კანონი გაითვალისწინებდა ყველა ჟურნალისტს, „რომელიც მონაწილეობას იღებს საზოგადოების ნების ჩამოყალიბებაში“, იგი კონსტიტუციური იქნებოდა მაშინაც კი, თუ კერძო მედიის ჟურნალისტებსაც გაითვალისწინებდა. პრესის თავისუფლებისათვის საფრთხე, როგორც ჩანს, არ ყოფილა საკმარისად სერიოზულად მიჩნეული, რათა წინააღმდეგობები შეექმნათ გამოძიებულ ჟურნალისტებს.¹³¹

მეორე მხრივ, სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ უნივერსიტეტებისა და კოლეჯების თანამშრომლებსა და სახელმწიფო საწარმოების მენეჯერებს არ უნდა შეხებოდათ ეს კანონი, რადგან, სასამართლოს აზრით, ეს ხალხი „არც ხელისუფლებას ახორციელებს და არც სახელმწიფო დაწესებულებების საქმიანობაში იღებს მონაწილეობას,“ რაც საკმარისად

სადავო დასკვნაა. სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების მართვა ნამდვილად შეიძლება მივიჩნიოთ „ხელისუფლების განხორციელებად“ და „სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობად“, ნებისმიერი განმარტებით.

სასამართლომ ასევე გამოიყენა თავისი უფლებამოსილება ხარვეზების აღმოჩენასთან მიმართებით და მოუწოდა პარლამენტს გაეთვალისწინებინა ჯაშუშობის მსხვერპლის უფლებები ნებისმიერ შესაძლებელ საკანონმდებლო ცვლილებაში.¹³²

ყველა ეს პრობლემა გადაეგზავნა პარლამენტს, რომელსაც 1995 წლის სექტემბრამდე უნდა მიეღო შესაბამისი გადაწყვეტილებები. ეს იყო ვადა, რომელიც აუცილებლად დაირღვეოდა საკითხთა დელიკატურობის გამო და რომელიც დაირღვა კიდევ.¹³³

სასამართლომ პირადი საიდუმლოებისა და საჯარო ინტერესის ფუნდამენტურ საკითხთა კავშირი ასე შეაჯამა:

არაკონსტიტუციური იქნება დავეთანხმით ინფორმაციის ზანგრძლივ გასაიდუმლოებას, ისევე როგორც მის დაუყოვნებლივ განადგურებას. ამის მსგავსად, არსებობს კონსტიტუციური წინააღმდეგობები, რომლებიც არ ითვალისწინებს ინფორმაციის სრულ გამჟღავნებას; ერთ-ერთი ასეთი წინააღმდეგობაა, მაგალითად, იმ პირის ინფორმაციული თვითგამორკვევის უფლება, რომლის შესახებაც არის მონაცემები. საჯარო ინფორმაციასა და ამ საიდუმლო ინფორმაციას შორის პარალელის გაკლების დროს მნიშვნელოვანია კონსტიტუციური კრიტერიუმების გათვალისწინება... არის „პოლიტიკური საკითხები“, რომლებიც საკანონმდებლო ორგანოს აძლევს საკმაოდ ფართო შესაძლებლობებს მანევრირებისათვის. ამ შემთხვევაში საკანონმდებლო ორგანოს შეუძლია და, ალბათ, აპირებს კიდევ იმ ბალანსის შენარჩუნებას, რომელიც არსებობს, ერთი მხრივ, გარკვეული მოქმედებების სრულიად გამჭვირვალედ გამოაშკარავებას, რომლის მიზანია გაამყაროს ერის პროგრესი და სახელმწიფოს მისცეს საზოგადოების წინაშე თავისი მოვალეობის შესრულების შესაძლებლობა, და, მეორე მხრივ, სხვა ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის შეზღუდვასა და ზოგიერთი მონაცემის პირად საიდუმლოებად აღიარებას შორის, რომლის მიზანია პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნება. ასეთ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებას შეუძლია საზოგადოებისათვის ინფორმაციის მიწოდების საზღვრების შევიწროება ან გაფართოება, ანუ ამ საზომით ინდივიდის წარსულში ჩახედვის შესაძლებლობის რეგულირება.¹³⁴

გაბორ ჰალმაიმ და მისმა თანაავტორებმა განიხილეს სასამართლოს მიერ წამოწეული ან პასუხის გარეშე დატოვებული რამდენიმე პრობლემა. როგორ უნდა მოიქცეს საკანონმდებლო ორგანო იმ ვითარებაში, როდესაც აშკარაა, რომ ბევრი საარქივო მონაცემი სანდო და

სრული არ არის, რაც შეიძლება გამოწვეული იყოს იმით, რომ მასალა განადგურდა, შეიცვალა ან უბრალოდ ფალსიფიცირებულია? როგორ უნდა მოხდეს ჯაშუშობის მსხვერპლის უფლებების დაცვა? როგორ უნდა გახდეს ცნობილი, ვინ იყო ჯაშუში და როგორი უნდა იყოს მასთან საზოგადოების ურთიერთობა? სასამართლოს მიერ განმტკიცებული ჯაშუშების პირადი მონაცემების საიდუმლოების უფლებასთან ერთად, არსებობს თუ არა სხვათა უფლება, რომელიც სასამართლომ გადაწყვეტილების გამოტანისას მხედველობაში უნდა მიიღოს? საკმარისი მიზეზია თუ არა ინფორმაციული თვითგამორკვევის ძირითადი უფლების შეზღუდვისთვის ის, რომ, თავისი მოვალეობებიდან გამომდინარე, ვიღაცა ქმნის საზოგადოებრივ აზრს, განსაკუთრებით, თუ ასეთი პირი კერძო საქმიანობაში არის ჩაბმული?

ვერც ერთმა ყოფილმა კომუნისტურმა ქვეყანამ ვერ შეძლო წარსულის პრობლემების სათანადოდ მოგვარება.¹³⁵ და ეს მართლა თითქმის ყველა ქვეყანაზე შეიძლება ითქვას, რომელსაც რთული წარსული ჰქონდა. მაგალითად, საფრანგეთი ჯერაც აგონიაშია წარსული უსამართლობების გამო, ლათინური ამერიკის ქვეყნებმა კი ჯერ კიდევ ვერ მოახერხეს უახლოეს წარსულში შეცვლილი რეჟიმების მიერ ჩადენილი მკვლელობების, წამების, გაუჩინარებისა და სხვა დანაშაულობების მსხვერპლთა უფლებების დაცვა. როგორც ჩანს, უნგრეთი თითქმის ისევე აგვარებს ამ პრობლემას, როგორც სხვები, თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ ბევრ მათგანზე უკეთაა კი. სადავოა ის, თუ რა წვლილი მიუძღვის ამ სფეროში საკონსტიტუციო სასამართლოს სხვა სფეროებში საქმიანობასთან შედარებით.

კომპენსაცია და რესტიტუცია

წარსულთან ურთიერთობის ყველაზე უფრო რთული სფერო, რომელშიც საკონსტიტუციო სასამართლო ჩაება, მოიცავდა იმ პირთათვის კომპენსაციის მიცემას, ვისაც ჩამოერთვა ქონება კომუნისტური და ფაშისტური რეჟიმების დროს 1939 წლიდან მოყოლებული.¹³⁶

როგორც კი რეჟიმი შეიცვალა, უნგრეთის ორი ტრადიციული ინტერესთა ჯგუფი შეეცადა დაკარგული ქონება უკან დაებრუნებინა. ესენი იყვნენ მცირემესაკუთრეთა პარტია – ყოფილი მიწათმფლობელი გლეხები, რომელთა მიწაც კოლექტივიზაციაში მოყვა, და ეკლესია, რომელსაც ასევე ჩამოერთვა მიწა და სხვა ქონება. მცირემესაკუთრეთა პარტიამ პოლიტიკური აღიარება მოიპოვა, 1990 წლის არჩევნებში 16 პროცენტი მიიღო და უნგრეთის დემოკრატიულ ფორუმთან ერთად, რომელსაც ხმათა მხოლოდ 42 პროცენტი ჰქონდა, მმართველი კო-

ლიციის ნაწილი გახდა. სერიოზული განსხვავებების მიუხედავად, ამ ორმა პარტიამ მოახერხა პარლამენტში კანონების გატანა, რომლებმაც რესტიტუციისა და ეკლესიის აღმშენებლობის ღირებულებით მიწათმფლობელებს ყოფილი მიწები უკან დაუბრუნეს. კრიტიკოსებმა ამ კანონებს პირდაპირ „უხეში ეკონომიკური“ ბრძოლა უწოდეს, რადგან ეს ბრძოლა მიმართული იყო იმისაკენ, თუ „ვინ რამდენს მითვისებდა“ ახალი რეჟიმისაგან.¹³⁷

ამ ორ პარტიას შორის წინააღმდეგობამ უმაღლესი იქნა თავი, როგორც კი 1990 წელს ეს კანონები სადავო გახდა. კანონის ფართო მასშტაბით უკმაყოფილო უნგრეთის დემოკრატიულმა ფორუმმა კანონის კონსტიტუციურობის თაობაზე საკონსტიტუციო სასამართლოს სარეკომენდაციო რჩევისათვის მიმართა.¹³⁸ პასუხად სასამართლომ განაცხადა, რომ კონკრეტული ჯგუფისათვის სპეციალური სარგებლის მიცემა არაკონსტიტუციურად არის მიჩნეული და არღვევს თანასწორი დაცვის კონსტიტუციურ დებულებას. სასამართლომ განაცხადა, რომ ასეთი სპეციალური სარგებლის მიცემის შემთხვევაში უნდა მომხდარიყო დანაზარჯებისა და შემოსავლების ანალიზი, რომლითაც გაირკვეოდა, საბოლოოდ ასეთი ნაბიჯი რამდენად უწყობდა ხელს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ზრდას.¹³⁹ 1990 წლის კანონი არაკონსტიტუციური იყო, რადგან იგი მესაკუთრეთა შორის დესკრიმინაციისკენ იყო მიმართული და უპირატესობას მიწათმფლობელებს ანიჭებდა.

მიწათმფლობელებისა და ეკლესიის „კომპენსაციის“ ახალ შესაძლო ცდებს წინ ოპოზიციის წარმომადგენლები აღუდგნენ, როდესაც 1991 წლის მარტში სადავო გახადეს სხვადასხვა კანონპროექტი კომპენსაციის შესახებ. სასამართლომ ოფიციალურად განაცხადა კიდევ, რომ არ განიხილავდა სარჩელს იმ მოტივით, რომ კანონი ჯერ არ იყო მიღებული, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც იმსჯელა ამ საკითხებზე თავისივე „თეორიულ მიდგომაზე“ დაყრდნობით. იმის მაგივრად, რომ სასამართლოს თავისი ადრინდელი დებულებები განემტკიცებინა, მან უკან დაიხია და განაცხადა, რომ საკმარისი იქნებოდა, თუ იარსებებდა „არათანასწორი მოპყრობის გონივრული მიზეზები... ანუ თუ მოპყრობა არ იქნებოდა თვითნებური“.¹⁴⁰

მაღე საკანონმდებლო ორგანომ მიწათმფლობელებისა და ეკლესიის სასარგებლოდ რამდენიმე ახალი კანონი მიიღო და სამ საქმეში სასამართლომ ფაქტობრივად მხარი დაუჭირა ქონების მათთვის გადაცემას სხვადასხვა ფორმით, რომლებიც ერთმანეთისაგან მხოლოდ კანონებში გაცხადებული მიზნით განსხვავდებოდა.¹⁴¹

სასამართლომ ფართოდ განავრცო ის თეორია, რომ „კომპენსაცია“ მხოლოდ დიდსულოვნების საკითხია და არა სამართლებრივი მოვა-

ლება და ამიტომაც სახელმწიფოს ჰქონდა ამ საკითხის გადაწყვეტის ფართო დისკრეციული უფლებამოსილება. სასამართლომ ასევე ყურადღება გაამახვილა იმ განსაკუთრებულ ისტორიულ მომენტზე, რომელიც საფუძვლად დაედო „კომპენსაციას“. სასამართლომ ასევე დაადასტურა უნგრეთის საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული მოვალეობა ებრაელ მსხვერპლთათვის კომპენსაციის მიცემის თაობაზე.¹⁴²

ეს გადაწყვეტილება როგორც გაცხოველებული კრიტიკის,¹⁴³ ისე დაცვის¹⁴⁴ საგანი გახდა. თუმცა პირველი გადაწყვეტილების შესახებ ცოტამ თუ გაიგო და, შესაბამისად, დიდი ხმაურიც არ მოჰყოლია. მაგრამ შემდგომმა გადაწყვეტილებებმა,¹⁴⁵ რომლებიც სათავეს პირველისაგან იღებდა, იმათი მწვავე კრიტიკა გამოიწვია, ვინც მათ „განსაკუთრებით გამოძალაველი უმცირესობის“ ძალადობის შედეგს, „შეუსაბამოს“¹⁴⁶ და კონსტიტუციური კრიზისის შემქმნელს¹⁴⁷ უწოდებდა. თავის მხრივ, მცირემესაკუთრები აკრიტიკებდნენ სასამართლოს როგორც ძალიან პოლიტიკურ, მომთხონ და „ანტისახელმწიფოებრივ“ ინსტიტუტს.¹⁴⁸

მეორე მხრივ, ეტან კლინგსბერგი იცავდა სასამართლოს, ისევე როგორც სასამართლოს მთავარი მრჩეველი პეტერ პაშჩოლაი. ისინი აცხადებდნენ, რომ ეს იყო პარლამენტის როგორც იმ ფორუმის შენარჩუნების გზა, სადაც ხდება ვაჭრობა და შეთანხმება ინტერესთა ჯგუფებს შორის, რომელიც „ის ადგილია, სადაც სახელმწიფოსა და ინტერესთა ჯგუფს შორის შეთანხმება მიიღწევა“,¹⁴⁹ რაც აუცილებელია პარლამენტის ლეგიტიმურობისათვის. ისინი იმასაც მოუთითებდნენ, რომ მთავრობა შეიძლება დაცემულიყო, თუ მცირემესაკუთრები და ეკლესია ვერ მოაღწევდნენ თავიანთ უპირველეს მიზნებს და დატოვებდნენ კოალიციას.¹⁵⁰

ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ ეს საკითხი საბოლოოდ გადაწყდა პარლამენტისა და სასამართლოსათვის მნიშვნელოვანი ზიანის მიუყენებლად. არსებობს ისეთი რთული და კომპლექსური საკითხები, რომელთა შემთხვევაშიც არც ერთი გადაწყვეტილება არ არის აბსოლუტურად დამაკმაყოფილებელი, და არსებობს გადაწყვეტილება, რომელიც რთულ საკითხს აგვარებს სოციალური და პოლიტიკური გარემოსთვის მნიშვნელოვანი ზიანის გარეშე, რაც, მისი ნაკლოვანებების მიუხედავად, ნამდვილად მისასალმებელია.¹⁵¹ ამასთანავე, სასამართლოს პირველი, უფრო შეზღუდული გადაწყვეტილება, ალბათ, ზედმეტად გაბედულიც კი იყო ასეთი ახალი და უცნობი ინსტიტუტისათვის. სასამართლო გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო პირები მოითხოვდნენ სასამართლოს უფლებამოსილების შეზღუდვას ან მის საერთოდ გაუქმებას. ბალანსისათვის, ალბათ, უფრო მნიშვნელოვანი იქნებოდა ასეთი რისკის თავიდან აცილება, ვიდრე იმის გაუქმება, რაც პარლამენტმა მიიღო.¹⁵²

სასამართლო ასევე შეეხო იმ ებრაელთა პრობლემას, რომლებმაც ნაცისტური რეჟიმის დროს დაკარგეს ქონება. პარიზის სამშვიდობო ხელშეკრულების ხელმოწერმა სახელმწიფოებმა აიღეს ებრაელებისათვის ჩამორთმეული ქონების კომპენსაციის ვალდებულება. 1995 წელს სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ უნგრეთმა აღებული ვალდებულება ვერ შეასრულა. ამის საპასუხოდ, 1996 წლის 15 ოქტომბერს, პარლამენტმა სათანადო კანონი მიიღო. კანონით მთავრობას დაევალა საჯარო ფონდის ჩამოყალიბება და აქტივების მოზიდვისათვის ზრუნვა (ქონება, სამუზეუმო ობიექტები და საკომპენსაციო კუპონები), რაც საჯარო ფონდის საკუთრება გახდებოდა. ექვსი თვის შემდეგ ფონდის შენაძენები 22.8 მილიონ აშშ დოლარს შეადგენდა.¹⁵³

დასკვნა

შეუძლებელია იმის უარყოფა, რომ უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, ყოფილი თავმჯდომარის ლასლო სოლიომის ხელმძღვანელობით, მსოფლიოში თავი დაიმაკვიდრა როგორც ერთ-ერთმა ყველაზე ძლიერმა სასამართლომ. თავისი არსებობის პირველ ექვს წელიწადში სასამართლომ დაახლოებით ორასი კანონი გააუქმა.¹⁵⁴ იგი იყო აგრეთვე ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი უნგრეთის კონსტიტუციურ-დემოკრატიულ სახელმწიფოდ გარდაქმნის საქმეში. როგორც ყველა ინსტიტუტს, მასაც ჰქონდა შეცდომები. ზოგ შემთხვევაში სასამართლო ძალიან ფრთხილი იყო, ზოგჯერ — ზედმეტად გაბედული, ზოგჯერ კი მსჯელობებში არეული¹⁵⁵ ან მიდგომის არჩევაში არასწორი.¹⁵⁶

მაგრამ მთლიანად სასამართლო ძალიან გაბედული აღმოჩნდა და ორიენტირებული იყო დაეცვა ადამიანის უფლებები. სასამართლოს ხშირად აკრიტიკებდნენ ხანდაზმულობის ვადის¹⁵⁷, კომპენსაციისა¹⁵⁸ და სხვა გადაწყვეტილებების გამო¹⁵⁹, მაგრამ იშვიათად აღნიშნავდნენ მის საქმიანობას სხვა ძირეულ საკითხებთან დაკავშირებით. შეკოწიწებული კონსტიტუციით მცირე დროის განმავლობაში სასამართლომ შექმნა საკმაოდ მდიდარი პრაქტიკა, რომელიც, არარეგულაციური სამუალებებით გამოწვეული რეგულაციური ცვლილებებიდან გამომდინარე, კომპლექსურ საკითხებთან იყო დაკავშირებული.

ყოველივე ამაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის სასამართლოს ყოფილ თავმჯდომარეს ლასლო სოლიომს, უახლესი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო დინამიკურ იურისტს. 1999 წლის გაზაფხულზე თავის ნაშრომში გაბორ ჰალმაიმ აღნიშნა:

მისმა გავლენამ გადააჭარბა იმ მოლოდინს, რომელიც გამოწვეული იყო მისი, როგორც თავმჯდომარის, სტატუსით პრიმუს ინტერ პარეს როლში (გადამწვევტი ხმის უფლებით). სოლიოპის ლიბერალური შეხედულებები შეინიშნება იმ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებში, რომლებიც მან მოაშზადა ან რომლებზეც იქონია გავლენა, რადგან იგი ყველაზე უფრო გახსნილი იყო გადაწყვეტილების თეორიული სირთულეებისათვის. სხვები ხშირად მიჰყვებოდნენ ფართოდ გაერცელებულ აზრებს, რაც იწვევდა საშინაო თუ საგარეო აღიარებას. სოლიოპის დიდ გავლენასთან ერთად გადაწყვეტილებების ლიბერალურ მიდგომას იწვევდა აგრეთვე დღეანდელთან შედარებით ბევრად უფრო ლიბერალური სოციალურ-ეკონომიკური გარემო, რომელიც რეჟიმის შეცვლის დაწყებით ეტაპზე არსებობდა.¹⁶⁰

კიდევ უფრო საოცარია ის, რომ, კრიტიკის მიუხედავად, სასამართლოს გადაწყვეტილებების ფართო სპექტრისა და სიღრმის გათვალისწინებით, იგი დღემდე ყველა მხრიდან მხარადაჭერით სარგებლობს.¹⁶¹ 1996 წლის მაისში პრემიერ-მინისტრმა გიულა პორნმა, რომლის „სიმკაცრის პაკეტის“ 159 პარაგრაფიდან სასამართლომ 26 დებულება გააუქმა, რაც ბიუჯეტს საკმაოდ ძვირად დაუჯდა, სასამართლო სოციალური კეთილდღეობის დაცვისათვის შეაქო.¹⁶² გამოკითხვები ცხადყოფს საზოგადოების მხრიდან სასამართლოს მაღალ შეფასებას: 1993 და 1995 წლებში საკონსტიტუციო სასამართლო მიიჩნეეს საზოგადოების ინტერესების უფრო დიდ გამტარებლად, ვიდრე პარლამენტი ან მთავრობა.¹⁶³ მაშინაც კი, როდესაც სასამართლომ გააუქმა 1995 წლის „სიმკაცრის პაკეტის“ ძირითადი დებულებები, მთავრობას, რომელმაც წამოაყენა ეს პაკეტი, სადავოდ არ გაუხდია სასამართლოს მიერ ასეთი გადაწყვეტილების მიღების უფლება და შეეცადა კანონი სასამართლოს მოთხოვნის შესაბამისად შეეცვალა. პარლამენტმა მხოლოდ ერთხელ, კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანით გააუქმა სასამართლოს გადაწყვეტილება.¹⁶⁴

ცვლილებები, რა თქმა უნდა, საჭიროა. სასამართლო გადაიტვირთა. იგი ძალიან ადრეულ ეტაპზე და ზოგ შემთხვევაში ძალიან ხშირად ებმება საკანონმდებლო პროცესში. მას უნდა მიეცეს იურისდიქცია კონკრეტულ საკითხებზე, განსაკუთრებით ისეთებზე, რომლებიც ადამიანის უფლებებს შეეხება, რადგან, როგორც ჩანს, უნგრეთის საერთო სასამართლოებს სულაც არ სურთ მათ წინაშე არსებული საქმეების კონსტიტუციური კონტროლი.¹⁶⁵ უნდა შემცირდეს სარეკომენდაციო რჩევების რაოდენობა და სასამართლოს უფრო მეტი დისკრეციული უფლებამოსილება უნდა მიენიჭოს საქმეთა რაოდენობის რეგულირების საკითხში, თუმცა ეს უცხოა კონტინენტური სამართლის ქვეყნები-

სათვის. უნდა განხორციელდეს მოსამართლეთა პერიოდული ნაწილობრივი განახლება, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ხანგრძლივობა, სტაბილურობა და კოლექტიური მენეჯერების შენარჩუნება.

რაც შეეხება შინაარსობრივ საკითხებს, სასამართლო, ალბათ, ძალიან ხშირად ერევა ეკონომიკურ საკითხებში, თუმცა, რაც მან აქამდე განახორციელა, მიმართული იყო ან გარდამავალი პროცესის შემსუბუქებისაკენ მათთვის, ვინც ამით დაზიანდა, ან ვერ ეგუება,¹⁶⁶ ანდა უკუმოქმედებითი გადაწყვეტილებებისაკენ სტაბილურობისა და სიმტკიცის შესანარჩუნებლად. საბოლოოდ, სასამართლოს გავლენა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად გაითავისებს უნგრელი ხალხი სასამართლოს კონსტიტუციონალიზმისადმი მიდგომას. ამის გადაწყვეტას კი, როგორც თავმჯდომარე სოლიომმა ერთხელ შენიშნა, დაახლოებით ოცი წელი დასჭირდება.

ეპილოგი

1998 წელს, ამ თავის დასრულების შემდეგ, სასამართლოში მნიშვნელოვანი საკადრო ცვლილებები განხორციელდა. თავმჯდომარე სოლიომი ხელახლა არ დაინიშნა და წლის დასასრულისათვის ახალი უმრავლესობა შეიქმნა. სასამართლოს ახალმა თავმჯდომარემ, იანოშ ნემეცმა განაცხადა, რომ სასამართლომ დაასრულა თავისი სამართლებრივი აქტივიზმის ეპოქა და ამიერიდან უფრო „პასიურ“ როლს შეასრულებდა.¹⁶⁷ 1998 წელს, სასამართლოს დატოვების შემდეგ, ყოფილმა თავმჯდომარემ სოლიომმა ინტერვიუში განაცხადა, რომ სულ იმის ეშინოდა, რომ სასამართლო ნელ-ნელა უფრო კონსერვატორული გახდებოდა და ძირითადად კანონის ტექსტუალურ შინაარსს დაეყრდნობოდა.¹⁶⁸ რამდენად გამართლდება მისი შიში, ამას დრო გვიჩვენებს.

თავი მესამე

რუსეთი

რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლო ყველაზე უფრო ბობოქარი აღმოჩნდა აღმოსავლეთ ევროპის ახალ ტრიბუნალებს შორის. თავისი არსებობის პირველი დღეებიდანვე, 1991 წელს, იგი აქტიურად ჩაება რუსეთის ქაოსურ, პოსტკომუნისტურ ცხოვრებაში. სასამართლოს ფაქტობრივად ყველაფერთან მოუწია შეხება — კომუნისტური პარტიის არსებობის კანონიერებით დაწყებული და ჩეჩნეთში ომით დამთავრებული. მისი მოსაგვარებელი გახდა ის მწვავე კონფლიქტები, რომლებიც არსებობდა პრეზიდენტ ბორის ელცინსა და რუსეთის პარლამენტს შორის, აგრეთვე ელცინსა და პოლიტიკურად ძლიერ ადგილობრივ ლიდერებს შორის. სასამართლოს წევრებმა რა არ გადაიტანეს, — ფიზიკური შეურაცხყოფა, პრივილეგიების ჩამორთმევა და თანამდებობიდან გათავისუფლებაც კი. სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა სოციალურ-ეკონომიკური საკითხები სამართლებრივად და ეკონომიკურად გაპარტახებულ გარემოში და თავისუფალი პრესის საკითხები იმ საზოგადოებაში, სადაც მედიის, როგორც სახელმწიფოს მონა-მორჩილის, საუკუნოვანი ტრადიცია არსებობდა. ყველა ამ ამოცანას სასამართლო უნდა გამკლავებოდა მკაფიო კონსტიტუციური მექანიზმების გარეშე იმ საზოგადოებაში, სადაც სუსტი ცენტრალური ხელისუფლება იყო, არსებობდა ძლიერი ცენტრიდანული მოძრაობა, არ არსებობდა კონსტიტუციონალიზმის არანაირი ტრადიცია თუ პრეცედენტი, დომინირებდა საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული „სამართლებრივი ნიჰილიზმი“ და ერთდროულად მოქმედებდა ორი კონსტიტუცია. ამ კონსტიტუციათაგან პირველი იყო გამუდმებით ცვალებადი კომუნისტური კონსტიტუცია, დაახლოებით 320 შესწორებითა და ცვლილებით; მეორე კი — ნაჩქარევად და ძალდატანებით მიღებული, რომელიც მიზნად ისახავდა ერთი პირის ძალაუფლების განმტკიცებას და რომელიც, საფიქრებელია, საჭირო უმრავლესობის გარეშეც მიიღეს.

რუსეთის სასამართლოს ასევე უნდა გადაეწყვიტა ფედერალურ სახელმწიფოში საპრეზიდენტო მმართველობის სამართლებრივი შედეგები. ეს მოიცავს ხელისუფლების ორმაგ დანაწილებას, რომელიც შესულია კონსტიტუციურ სტრუქტურაში, განსხვავებით სხვა ყოფილი სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებისაგან (გარდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებისა), რომელთაგანაც ფაქტობრივად ყველამ უნიტარული სახელმწიფო და საპარლამენტო სისტემა ჩამოაყალიბა. ხელისუფლების დანაწილება ყოველთვის წარმოშობს კონფლიქტს, რომელიც მესამე მხარის დახმარებით უნდა მოგვარებულიყო. კონსტიტუციური კონტროლის ისეთმა ერთგულმა კრიტიკოსმაც კი, როგორც ცნობილი ამერიკელი მოსამართლე ლერნედ ჰანდი იყო, აღიარა ეს აუცილებლობა, რომელიც სხვა შემთხვევაში კონსტიტუციური კონტროლის კრიტიკას გამოიწვევდა. ამ ყველაფრის შედეგი ის არის, რომ რუსეთის სასამართლო მუდმივად იქნება ჩაბმული ხელისუფლებისა და რესურსებისათვის გაჩაღებულ მიკერძოებულ პოლიტიკურ ბრძოლებში. საოცარია, როგორ შეძლო სასამართლომ იმის გაკეთება, რაც გააკეთა და თანაც შეინარჩუნა უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტის როლი.

რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ არსებობის ორი ეტაპი გაიარა. პირველი ეტაპი იყო 1991 წლის დეკემბრიდან 1993 წლის ოქტომბრამდე, როდესაც იგი პრეზიდენტმა ელცინმა დაითხოვა.¹ ამ პერიოდში სასამართლო გაბედულებითა და ინიციატივით გამოირჩეოდა და ხშირად მწვავე კონფლიქტების ეპიცენტრშიც ექცეოდა. მეორე ეტაპი 1995 წელს დაიწყო. მას შემდეგ სასამართლო მეტ სიფრთხილეს იჩენს, ზოგიერთს მიაჩნია, რომ სასამართლო ზედმეტადაც კი ფრთხილობს. სანამ სასამართლოს ამ ორი ეტაპის მიხედვით განვიხილავთ, საჭიროა მოკლე ისტორიული ექსკურსი, რადგან ისტორიულმა კონტექსტმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა სასამართლოს საქმიანობაზე, ისევე როგორც ყველა სხვა ეროვნულ ინსტიტუტზე.

კონსტიტუციონალიზმი რუსეთში 1864-1988 წლებში

რევოლუციამდელ რუსეთს ფაქტობრივად არ ჰქონია კონსტიტუციური და, ფაქტობრივად, სამართლებრივი ტრადიცია. დაახლოებით მე-19 საუკუნის შუა წლებამდე, არც მონღოლთა ურდოსა და არც რომანოვების დროს არ არსებობდა კანონის უზენაესობის რამენაირი მოთხოვნა ან ინტერესი და არც ხელისუფლების ანგარიშვალდებულების კონცეფცია იყო გაზიარებული. როგორც ზიგურდს ზილემ აღნიშნა, რუსეთს ჰქონდა „კანონები, მაგრამ არ ჰქონდა სამართალი... ადამიანებს

შორის სპონტანურად წარმოშობილი ურთიერთობები წინ უსწრებდა წესებით ჩამოყალიბებულ წესრიგს”.² რუსეთის კანონები „ეყრდნობოდა სახელმწიფოს მხრიდან ინდივიდზე შეუზღუდავ ბატონობას” და თანაც მუდმივად ირღვეოდა. მძინევარებდა კორუფცია.³ ყოველივე ამის შედეგი გახდა ის, რასაც დღეს „სამართლებრივ ნიჰილიზმს”⁴ უწოდებენ – რწმენა იმისა, რომ სავალდებულო ძალის მქონე სამართლის ნორმებს არანაირი გავლენის მოხდენა არ შეუძლია ხელისუფლებაზე.

რუსეთის მეფემ ალექსანდრე II-მ 1864 წელს ჩამოაყალიბა სასამართლო რეფორმის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც ამ დამოკიდებულების შეცვლისათვის გადადგმული პირველი ნაბიჯი და იმედის სხივი იყო. ამ ძირითადი პრინციპების საყრდენი ადამიანის უფლებათა დაცვა იყო. სამუელ კუჩეროვი აღწერს როგორც რეფორმამდელ ისტორიას, ისე ამ ცვლილების შედეგს:

პირობები, რომლებიც წინ უძღოდა ამ კანონებს, განსაკუთრებით კი ინკვიზიციურ პროცესს, ინდივიდის სრული უარყოფა იყო. თვით მოსამართლე, რომელიც საკუთარი გონების კარნახით კი არ იღებდა გადაწყვეტილებას, არამედ მტკიცებულებების ფორმალურ წესებზე დაყრდნობით, აბსოლუტურად უძლური იყო და არ შეეძლო მათი უგულებელყოფა იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ამ წესების გამოყენებას უსამართლობა მოჰყვებოდა და უთანასწორობას გამოიწვევდა. პირებს სასამართლოში პირადი ღირსების გამო კი არ ირჩევდნენ, არამედ კლასობრივი წარმომადგენლობის მიხედვით. ბრალდებული არ ესწრებოდა სასამართლო განხილვას. მოსამართლეები მას არ ხვდებოდნენ. ბრალდებულს არ ჰყავდა დამცველი. მას არც გადაწყვეტილების გასაჩივრება შეეძლო, რადგან კონტროლის პროცედურა განსაზღვრული იყო კანონით და განაჩენის შეფარდება ავტომატურად ხდებოდა.

...1864 წლის კანონებით შემოღებულ იქნა ზოგადი გარანტიები ინდივიდის სასარგებლოდ: სასამართლო სხდომების საჯაროობა, მზარეთა მონაწილეობა, მსაჯულთა ინსტიტუტი (სისხლის სამართლის საქმეებზე), ადვოკატები და ადმინისტრაციისაგან დამოუკიდებელი შეუცვლელი მოსამართლეები.⁵

კუჩეროვის დასკვნით, „რუსეთი გახდა სამართლებრივი სახელმწიფო მართლმსაჯულების განხორციელების დარგში”.⁶

მიუხედავად იმისა, რომ რეფორმებს არ მოჰყოლია კონსტიტუციის შექმნა და რუსეთი კვლავ ავტოკრატიულ სახელმწიფოდ რჩებოდა, რეფორმამ შექმნა სიცოცხლისუნარიანი, დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემა და სტიმული მისცა ლიბერალურ სამართლებრივ აზროვნებას.

რეფორმები დიდხანს არ გაგრძელებულა, რადგან ეს ახალი სასამართლო დამოუკიდებლობა აღიზიანებდა ხელისუფლებას მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საქმეებზე მათთვის არასასურველი გადაწყვეტილების გამოტანის გამო. როდესაც ალექსანდრე II მოკლეს და იგი რეაქციონერმა ალექსანდრე III-მ შეცვალა, რეფორმები შეწყდა.⁷

1905 წელს იაპონიასთან რუსეთის სასტიკმა დამარცხებამ, რამაც სისხლიანი ამბოხებები, მიტინგები და სახალხო გამოსვლები გამოიწვია, რუსეთის ხელისუფლება აიძულა დაეწყოთ ფიქრი კონსტიტუციის შექმნაზე. არცთუ დიდი ხალისით ნიკოლოზ II-მ გამოსცა იმპერიული მანიფესტები 1905 და 1906 წლებში, რითაც დაუშვა პარლამენტის – სათათბიროს – არჩევნები და ფუნდამენტური სახელმწიფო კანონების შექმნა.⁸ ამ კანონებით განმტკიცდა მეფის ავტოკრატიული ხელისუფლება, მაგრამ საკანონმდებლო უფლებამოსილება სათათბიროს მიენიჭა. კანონებით ასევე გათვალისწინებული იყო მოქალაქეებისათვის საკუთრების უფლება, თვითნებურად დაკავების აკრძალვა და ზოგიერთი სხვა გარანტია. ავტოკრატიისა და წარმომადგენლობითი ხელისუფლების ერთობლიობა თავიდანვე იყო განწირული და ასეც მოხდა. „მეფემ უარი თქვა სათათბიროს პატივისცემაზე და... სათათბირომ კი... ვერ შეძლო თავისი თავისთვის სულის შთაბერვა“.⁹

რუსეთის 1917 წლის რევოლუციით ეს მცირე რეფორმებიც კი წყალში ჩაიყარა. მართალია, დროებითმა მთავრობამ შეიმუშავა ლიბერალური სამართლებრივი რეფორმის პროგრამა, მაგრამ ეს ყოველივე მალე ჩაკლეს კომუნისტებმა.¹⁰ ისინი უგულვებელყოფდნენ სამართალს და მას კაპიტალიზმის კონსოლიდაციის მთავარ გზად მიიჩნევდნენ. რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის 1918 წლის კონსტიტუციამ¹¹ ჩამოაყალიბა პროლეტარიატისა და გლეხების დიქტატურა, რომელიც იმართებოდა პარლამენტის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დეკრეტებით და როგორც „რსფსრ-ის [რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკა] უმაღლესი საკანონმდებლო, მმართველობითი და საზედამხედველო ორგანო“ აკონტროლებდა „აბსოლუტურად ყველა საკითხს, რომლებსაც კომუნისტები თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში მიიჩნევდნენ“.¹² სასამართლოები, ისევე როგორც პროკურატურა და ადვოკატურა, გაუქმდა. ლენინის სიტყვებით, ყველა ინსტანციაზე და ყოველი მიზნისათვის მთავრობა მოქმედებდა „კანონისაგან შეუზღუდავად“¹³ და მართო კომუნისტური პარტიის დიქტატს ექვემდებარებოდა. „სამართლებრივი ნიჰილიზმი“ კვლავაც გრძელდებოდა.¹⁴

1924 წელს მიღებულ იქნა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუცია, მაგრამ მისი მიზანი არ იყო ცენტრალური ხელისუფლების შეზღუდვა.

უზენაეს სასამართლოს მიეცა რესპუბლიკების ადმინისტრაციული და აღმასრულებელი ორგანოების გადაწყვეტილებების გაუქმების უფლება, თუმცა მისი გადაწყვეტილებები ყოველთვის დამოკიდებული იყო ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტსა და მის პრეზიდიუმზე, რაც, არსებითად, პარტიას გულისხმობდა. სასამართლოს არანაირი უფლებამოსილება არ ჰქონდა უმაღლესი საბჭოს მოქმედებებზე, მხოლოდ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი იყო უფლებამოსილი გაეუქმებინა რესპუბლიკების საკანონმდებლო ორგანოთა დეკრეტები. სასამართლო არ უნდა ყოფილიყო დამოუკიდებელი. „ის, რაც ასეთი ტაქტიკით იქნა მიღწეული, ხელისუფლების ფრაგმენტაცია კი არ არის, რაც თეორიულად არსებობს ამერიკაში, არამედ, პირიქით, ხელისუფლების კონცენტრაციაა, რაც საბჭოთა კავშირის უზენაესი მმართველი ორგანოების გაძლიერებას გულისხმობს“.¹⁵

მას შემდეგაც კი, როდესაც 1921 წელს¹⁶ ძალაში შევიდა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელმაც აღადგინა ზოგიერთი კერძო საწარმო და მასთან ერთად ზოგიერთი სამართლებრივი ინსტიტუტი, ხაზგასმული იყო, რომ:

ყველაზე მნიშვნელოვანია არა დაწერილი კანონების მოთხოვნების ბრმა და მექანიკური აღსრულება, არამედ ის, რომ სასამართლოს შესაძლებლობა აქვს თავისი გადაწყვეტილებებით მხარი დაუჭიროს ზოგად მიმართულებას და ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკას, აგრეთვე შეებრძოლოს იმ გადახვევებს, რომლებიც ასუსტებს პროლეტარიატის მდგომარეობას... რევოლუციური სამართლებრივი აზროვნება ხაზგასმული უნდა იყოს ყველა გადაწყვეტილებასა თუ არგუმენტში. იგი უბრალოდ შევიწროვდა დაწერილი წესებით, მაგრამ, რა თქმა უნდა, არ ყოფილა მივიწყებული.¹⁷

მიუხედავად ამისა, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის დროს რევოლუციამდელი ადვოკატები კვლავ შეუდგნენ საქმიანობას. ეს იყო სამართლებრივი კულტურის მოკლევადიანი აღორძინება,¹⁸ რაც დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1928 წლიდან 1932 წლამდე კულაკებისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ გაჩაღებულმა ბრძოლამ ყოველივე ამას წერტილი დაუსვა. სამართალს სულ უმნიშვნელო ადგილი ეკავა სოციალისტურ სახელმწიფოში.¹⁹ როდესაც ვიშინსკიმ 1930-იანი წლების ბოლოს „სამართლის“ კონცეფცია ხელმეორედ შემოიღო, იგი უბრალოდ გულისხმობდა იმას, რაც პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა შექმნა და სრულებით არ ისახავდა მიზნად სახელმწიფოს შეზღუდვას.²⁰ აღმასრულებელი დეკრეტები კვლავაც მმართველობის ფორმალური მექანიზმი იყო, ხოლო პარტიის დირექტივებს (ხშირად

საიდუმლოს და გამოუქვეყნებელს) პრაქტიკულად უფრო მეტი ძალა ჰქონდა. მართალია, 1936 წლის კონსტიტუციის მოთხოვნით მოსამართლეები „მხოლოდ კანონს უნდა დამორჩილებოდნენ“, მაგრამ, არსებითად, ეს არაფერს ნიშნავდა.²¹

ალბათ, გადაჭარბებული არ იქნება ვთქვათ, რომ შემდგომი 50 წელი, სანამ ხელისუფლების სათავეში მიხეილ გორბაჩოვი მოვიდოდა, ქვეყანაში ისევე ის ფილოსოფია ბატონობდა. კანონის უზენაესობის შემოღების განზრახვა ხრუშჩოვის დათბობის წლებშიც იყო²², თუმცა მალევე ჩაკვდა ლეონიდ ბრეჟნევის 18-წლიანი რეჟიმის დროს (1964-82), თუ არ ჩავთვლით რეფორმების რამდენიმე ცალკეულ ცდას.²³ მოქალაქეებს არავითარი ბერკეტი არ ჰქონდათ სახელმწიფო ორგანოს უკანონო მოქმედების წინააღმდეგ. 1977 წლის საბჭოთა კონსტიტუცია ითვალისწინებდა ოფიციალური პირების უკანონო მოქმედებების გასაჩივრების უფლებას²⁴, მაგრამ მისი აღსრულებისათვის საჭირო კანონმდებლობა 10 წლის განმავლობაში არ მიუღიათ, ამიტომ ეს ცდაც ფუჭი აღმოჩნდა.²⁵ როდესაც სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის (სუკის) ხელმძღვანელი იური ანდროპოვი 1982 წელს პარტიის ლიდერი გახდა, უნდოდა ხელი შეეწყო კანონმორჩილებისათვის და შეეცადა „ხაზი გაესვა, რომ საბჭოთა კონსტიტუცია, განსაკუთრებით კი მიმართულებები და კანონები, რომლებსაც იგი ეყრდნობა, ყველამ სერიოზულად უნდა აღიქვას“.²⁶ გენერალური მდივნის პოსტზე ანდროპოვსა და მის შემცვლელს კონსტანტინე ჩერნენკოს ერთად სამი წელიც არ უცოცხლიათ და 1985 წლის მარტში პარტიის გენერალური მდივნის ადგილი ანდროპოვის პროტყეემ მიხეილ გორბაჩოვმა დაიკავა. ეს იყო, ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტი საბჭოთა სამართლის უახლეს ისტორიაში, რადგან გორბაჩოვი, სამართლის სკოლის კურსდამთავრებული, ანდროპოვის გზას მიჰყვა და არა მარტო „პერესტროიკა“ შემოიღო, არამედ სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბებასაც შეუწყო ხელი.²⁷

საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტი

კომუნისტური პარტიის XIX კონფერენციის რეზოლუციის თანახმად, 1988 წლის დეკემბერში კონსტიტუციაში შევიდა ცვლილება, რომლითაც ჩამოყალიბდა საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტი.²⁸ მართალია, ზოგიერთი რეფორმატორი თვლიდა, რომ საჭირო იყო სრულუფლებიანი საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც უფლებამოსილი იქნებოდა გაეუქმებინა არაკონსტიტუციური ნორმები, მაგრამ

პარტია ჯერ კიდევ არ იყო მზად ამისათვის და ამის მაგივრად შექმნა შედარებით მცირე უფლებამოსილების მქონე საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტი როგორც საკანონმდებლო ორგანოს დამატება.²⁹ კომიტეტი უფლებამოსილი იყო განეხილა ცენტრალური ხელისუფლების კანონები და სხვა ნორმები. მაგრამ, იმ შემთხვევაში, თუ კომიტეტი მიიჩნევდა, რომ ნორმა არაკონსტიტუციური იყო, მას შეეძლო მისი მოქმედება მხოლოდ სამი თვით შეეჩერებინა და მოეწოდებინა გამომცემი ორგანოსათვის გაეუქმებინა ან შეეცვალა ეს ნორმა. რეკომენდაციის იგნორირება დასაშვები იყო ხმათა ორი მესამედით. კომიტეტს არ ჰქონდა რესპუბლიკების კონსტიტუციებისა და კანონების კონტროლის უფლებამოსილება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ისინი არღვევდნენ ადამიანის უფლებებს. ამ გზით კომიტეტი ჩამოაშორეს ფედერალიზმის მნიშვნელოვან პრობლემებს, რომლებიც ნელ-ნელა იჩენდა თავს. კომიტეტი უფლებამოსილი იყო საქმეები განეხილა საკუთარი ინიციატივით და იმ შემთხვევაში, თუ მას მაღალი სახელმწიფო ორგანოები მიმართავდნენ. არ არსებობდა დებულება, რომელიც მოქალაქეთა მიერ სარჩელის აღძვრის უფლებას გაითვალისწინებდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დაახლოებით სამ საკითხზე, რომლებთან დაკავშირებითაც უამრავი საჩივარი არსებობდა, სასამართლომ თავად აღძრა საქმე ამ საკითხთა გამოსაკვლევად. სასამართლოს ასევე ჰქონდა საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება. თავდაპირველად კომიტეტის შემადგენლობა 25 წევრით განისაზღვრა, მაგრამ საბოლოოდ მას მხოლოდ 19 წევრი ჰყავდა, რადგან ბალტიის ქვეყნებმა უარი თქვეს თანამშრომლობაზე და არსებობდა უთანხმოება ავტონომიური ტერიტორიების წარმომადგენლობებთანაც.

მიუხედავად იმისა, რომ კომიტეტი ცოტა ხანს არსებობდა, მან 23 საქმე განიხილა, რომელთაგან უმეტესობაც საკუთარი ინიციატივით აღძრა. იმ პირობებში, როდესაც შეკონსტიტუციონირებული საბჭოთა კონსტიტუცია მოქმედებდა და ბუნდოვანი იყო საერთოდ რომელ უფლებას უზრუნველყოფდა იგი,³⁰ როდესაც განზრახ იყო შეზღუდული კომიტეტის უფლებამოსილება და მას სახელისუფლებო სისტემაში გაუგებარი სტატუსი ჰქონდა, არ არსებობდა არანაირი ტრადიცია და სამართლებრივი ცნობიერება და საზოგადოებაც ნაკლებად უჭერდა მხარს, კომიტეტმა გასაოცრად დიდ შედეგს მიაღწია თავის ხანმოკლე ისტორიის განმავლობაში. კომიტეტი დიდ ყურადღებას აქცევდა ადამიანის უფლებათა დარღვევას, ხშირად ეყრდნობოდა საერთაშორისო ხელშეკრულებებს და ყოველთვის ადამიანის უფლებებს ანიჭებდა უპირატესობას. სამართალწარმოების პროცესში კომიტეტი შეეჯახა საბჭოთა სამართლის სისტემის ზოგიერთ საკმაოდ მნიშვნელოვან ასპექტს.

სასამართლოს პირველი რეკომენდაციებით გაუქმდა შრომითი დავისას სასამართლოსათვის მიმართვაზე დაწესებული შეზღუდვა, რომელიც 23 მილიონ ადამიანს ეხებოდა. სხვა საქმეებში კომიტეტმა გადაწყვიტა, რომ მომხმარებელი დაცული უნდა იყოს დაბალი ხარისხის მომსახურებისაგან; რომ ალკოჰოლიზმისა და ნარკომანიის იძულებითი მკურნალობა ეწინააღმდეგება საერთაშორისო ხელშეკრულებებით განმტკიცებულ ადამიანის ძირითად უფლებებს; რომ საცხოვრებელი ადგილის მოწოდებები არაკონსტიტუციურია;³¹ რომ ყველა კანონი და ნორმატიული აქტი, რომელიც შეეხება მოქალაქეთა უფლებებსა და მოვალებებს, ბათილია, თუ ისინი ხელმოწერიდან სამ თვეში არ გამოქვეყნდება;³² რომ ისრაელში იმიგრირებულ პირთათვის მოქალაქეობის ავტომატურად ჩამორთმევა არაკონსტიტუციურია; რომ ზოგიერთი სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმა არღვევს უდანაშაულობის პრეზუმფციას და მრავალი სხვა.

ყველა ეს საქმე კომიტეტმა საკუთარი ინიციატივით განიხილა. სხვა შემთხვევებში კომიტეტს გადაწყვეტილებისათვის გორბაჩოვი ან სხვები მიმართავდნენ. ამის საპასუხოდ, კომიტეტმა გააუქმა ბალტიის რესპუბლიკების მმართველობის ორგანოების ცდა სამხედროებისათვის შეემცირებინათ დასახლების პრივილეგიები; რუსეთის კანონი, რომელიც მმართველობის ორგანოების ხელმძღვანელებს უკრძალავდა პოლიტიკურ პარტიაში თანამდებობის დაკავებას; ლიტვის კანონი, რომელიც კრძალავდა ანტისახელმწიფოებრივ ორგანიზაციებს; აგრეთვე გორბაჩოვის 1990 წლის აპრილის დეკრეტი, რომელიც მიზნად ისახავდა მოსკოვში გამართული მასობრივი შეკრებებისა და დემონსტრაციების კონტროლს და კრძალავდა საჯარო დემონსტრაციებს ქალაქის ცენტრში.

კომიტეტის არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე მისი წევრები გამუდმებით ჩიოდნენ კომიტეტის სისუსტეს და მოუწოდებდნენ ხელისუფლებას შეექმნა ისეთი საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც ცენტრალური და რესპუბლიკების კანონების კონტროლის სრული უფლებამოსილებით იქნებოდა აღჭურვილი. კომიტეტის წევრების განცხადებები მათ წინაშე არსებული საკითხების თაობაზე (ისევე როგორც სხვა საჯარო მნიშვნელობის საკითხებზე) გამუდმებით არსებობდა და კომიტეტმა შექმნა ისეთი მიმართულება, რომელიც კომიტეტის სამართალმემკვიდრემ განაგრძო.

საკმაოდ განსხვავებული შეხედულებები არსებობს კომიტეტის საქმიანობასთან დაკავშირებით. ზოგი კომიტეტს ადანაშაულებდა ზედმეტ სიმხდალეში³³, ძალიან არაადეკვატურ და არათანამიმდევრულ მსჯელობაში,³⁴ არაეფექტიანობაში, რადგან სახელმწიფო ორგანოები კომიტეტის გადაწყვეტილებათა უმეტესობის იგნორირებას ახდენდნენ,³⁵ ბრალს სდებ-

დნენ კომუნისტური პარტიისადმი ზედმეტად ლოიალობაში და 1991 წლის აპრილის გადატრიალების არასათანადოდ დაგმობაში.³⁶ მეორე მხრივ, სასამართლოს აქებდნენ ადამიანის უფლებათა სფეროში მიღებული გადაწყვეტილებებისათვის,³⁷ ბიუროკრატიის საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიღწევისა და საბჭოთა სამართლის სისტემაში ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტის შეტანისათვის.³⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი კრიტიკა უსამართლოა. თავიდანვე განზრახული იყო, რომ კომიტეტი ძალიან სუსტი და ფაქტობრივად უძლური ორგანო ყოფილიყო, მისი თავმჯდომარის სიტყვებით რომ ვთქვათ, — „პარალიზებული“. მისი სტატუსი და ლეგიტიმურობა საკმაოდ გაურკვეველი იყო. კომიტეტი სრულიად ახალი ინსტიტუტი იყო მის დასახმარებლად არსებული ყოველგვარი ტრადიციის, პრეცედენტის და გამოცდილების გარეშე. ამასთანავე, კომიტეტს ეს უპრეცედენტო როლი უნდა შეესრულებინა საბჭოთა კავშირში — ქვეყანაში, სადაც გარდაქმნა ძალიან მტკივნეულად მიმდინარეობდა, სადაც არსებობდა ძლიერი ცენტრალური ფიგურა და სხვა ანგარიშგასაწევი ძალები. ალბათ, კომიტეტმა გააკეთა ყველაფერი, რის გაკეთებაც კი შეიძლებოდა ამ პირობებში.

სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, კომიტეტმა მნიშვნელოვანი გზა გაიკვლია სრული კონსტიტუციური კონტროლისაკენ და, ამას გარდა, მის მიერ ადამიანის უფლებათა მხარდაჭერამ ხელი შეუწყო კანონის უზენაესობის იდეის გავრცელებას. კომიტეტის საქმიანობით ჩაისახა იმედი, რომ ნეიტრალური და დამოუკიდებელი სასამართლოს ტიპის ინსტიტუტი შეიძლება და შეასუსტებდა კიდევ ძლიერ ხელისუფლებას მოქალაქეთა უფლებების სასიკეთოდ. მან გზა გაუკაფა ჭეშმარიტ საკონსტიტუციო სასამართლოს და, ალბათ, ეს არის ყველაზე მთავარი, რაც შეიძლებოდა მოჰყოლოდა სუსტ ინსტიტუტს, მით უფრო ასეთი გარდატეხის ეპოქაში და იმ კულტურაში, რომელშიც „სამართლებრივი ნიჰილიზმი“ კვლავაც ბატონობდა.

პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო 1991-1993 წლები

ჩამოყალიბება

1989 წლის კანონით საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებს საკონსტიტუციო ზედამხედველობის ინსტიტუტების ჩამოყალიბების უფლება მიეცათ.³⁹ ⁴⁰ შესაბამისად, 1990 წელს რუსეთმა ცვლილება შეიტანა 1978

წლის კონსტიტუციაში, რომელმაც ტრადიციული ევროპული მოდელის (გერმანული) საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნა გაითვალისწინა. 1991 წელს კონსტიტუციაში ისევ შევიდა ცვლილება, რომლითაც ნათლად განისაზღვრა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო იყო „კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელი უზენაესი სასამართლო ორგანო რსფსრ-ში, რომელიც სასამართლო ხელისუფლებას ახორციელებდა კონსტიტუციური სამართალწარმოების ფორმით“.⁴¹ კანონი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ემუშავა სასამართლოს, შემუშავეს რუსეთის უზენაესმა საბჭომ და რუსეთის კონგრესმა 1991 წლის მაისსა და ივლისში.⁴² სასამართლოს შემადგენლობა 15 წევრით განისაზღვრა, რომლებიც ინიშნებოდნენ განუსაზღვრელი ვადით. ეს ვადა დასრულდებოდა მაშინ, როდესაც წევრებს 65 წელი შეუსრულდებოდათ. 1991 წლის შემოდგომაზე უნდა აერჩიათ მოსამართლეთა პირველი შემადგენლობა, მაგრამ აირჩიეს მხოლოდ 13 წევრი.

1991 წლის აგვისტოს პუტჩის მარცხისა და 1991 წლის დეკემბერში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო გახდა მოწინავე საკონსტიტუციო ტრიბუნალი საბჭოთა კავშირში.⁴³ სასამართლოს უფლებამოსილება ჩამოყალიბებული იყო 1978 წლის კონსტიტუციის 165-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში. ეს მუხლი შეიცვალა, რათა სასამართლოს მისცემოდა კანონის არაკონსტიტუციური შეფარდებისაგან მოქალაქეთა კონსტიტუციური უფლებების დაცვის შესაძლებლობა და მიეღო გადაწყვეტილება კანონებისა და სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის თაობაზე. სასამართლოს კონკრეტული უფლებები და სამართალწარმოების წესები განისაზღვრა 1991 წლის კანონით, რომელიც შედგებოდა წინააღმდეგობრივი და ხშირად გაუგებარი 49 მუხლისაგან და ასობით ნაწილისა და პუნქტისაგან.⁴⁴

საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონით განსაზღვრული იყო, რომ სასამართლო „შექმნილი იყო რსფსრ-ის ძირითად კანონთან ისეთი სამართლებრივი აქტების შესაბამისობის დასადგენად, როგორცაა: რსფსრ-ის საერთაშორისო ხელშეკრულებები, რსფსრ-ის და იმ ავტონომიური რესპუბლიკების კანონმდებლობა, რომლებიც შედიან რსფსრ-ში, აგრეთვე რსფსრ-ის კანონმდებლობის ფაქტობრივი შეფარდების პროცესი“.⁴⁵ კანონში აგრეთვე გათვალისწინებული იყო, რომ „სასამართლო არ განიხილავს პოლიტიკურ საკითხებს“.⁴⁶ შემდგომი კანონებით საკონსტიტუციო სასამართლოს დამატებითი უფლებამოსილება მიენიჭა, მათ შორის სასამართლოს უფლება მიეცა განეხორციელებინა იმ საქმეების კონტროლი, რომლებსაც უმაღლესი საარბიტრაჟო სასამართლო იხილავდა, განეხილა დავა ცენტრალურ ხელი-

სუფლებასა და ადგილობრივ, რეგიონალურ და ტერიტორიულ მთავრობებს შორის, აგრეთვე ცენტრალურ სახელმწიფო ორგანოებს შორის, გარდა ამისა, პრეზიდენტისა და მთავრობის სამართლებრივი აქტებისა და ინსტრუქციების კონტროლის უფლება და შესძლებოდა პარტიების კონსტიტუციურობის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღება.⁴⁷ სასამართლოს ასევე მიეცა საკანონმდებლო ინიციატივა იმ შემთხვევაში, თუ იგი აღმოაჩენდა საკანონმდებლო ხარვეზს, რომელიც „ხელს უშლიდა“ კონსტიტუციის შესრულებას.⁴⁸ ხარვეზის აღმოჩენის შემთხვევაში სასამართლოს შესაბამისი დაწესებულებისათვის უნდა შეეტყობინებინა, რომ პრობლემა ერთი თვის ვადაში მოეგვარებინა.⁴⁹ როგორც საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრმა ნიკოლაი ვიტრუკმა შემდგომში აღნიშნა, „საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონის ავტორებმა შეაგროვეს არსებული მოდელებისათვის დამახასიათებელი ყველა პრეროგატივა და იგი რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიაკუთვნეს. ამრიგად კანონმა იმდენად გადატვირთა ინსტიტუტის უფლებამოსილების სფერო, რომ მას აღარ შეეძლო საკუთარი ტვირთის ზიდვა“.⁵⁰

დიდ უფლებამოსილებას შეუსაბამეს აგრეთვე იმ პირთა ფართო წრე, რომლებსაც სარჩელით მიმართვის უფლება ჰქონდათ. რსფსრ-ის ან რუსეთის შემადგენელი ავტონომიური რესპუბლიკების ხელშეკრულებების, კანონმდებლობებისა და აღმასრულებელი აქტების შესახებ სარჩელის წარდგენის უფლება ჰქონდათ რუსეთის ან ამ რესპუბლიკების უმაღლეს აღმასრულებელ ორგანოებს და მოხელეებს, გენერალურ პროკურორს, რუსეთის ან რესპუბლიკების ნებისმიერ საკანონმდებლო ორგანოს და რსფსრ-ის პარლამენტის წევრსაც კი. არ არსებობდა მოთხოვნა სარჩელში კონკრეტული პირადი ინტერესის მითითების თაობაზე.⁵¹ კერძო მოქალაქეებს შეეძლოთ სარჩელი წარედგინათ დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარე „სამართლის შეფარდების პრაქტიკის“ წინააღმდეგ, რომელიც არღვევდა ადამიანის უფლებებს და ეფუძნებოდა შესაძლო არაკონსტიტუციურ აქტებს.⁵² აღსანიშნავია, რომ სასამართლო უფლებამოსილი იყო უარი ეთქვა განეხილა კერძო საჩივარი „არარაციონალურობის“ საფუძველზე.⁵³ თუ აქტი ან მისი რომელიმე დებულება არაკონსტიტუციური იყო, მისი გამომცემი ორგანო ვალდებული ხდებოდა „შეესწავლა საკითხი მისი გაუქმების თუ შეცვლის საჭიროების დასადგენად, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს პირდაპირ იყო მითითებული სასამართლოს გადაწყვეტილებაში“.⁵⁴

სამწუხაროდ, ეს ფართო უფლებამოსილება, რომელიც აუცილებლად გამოიწვევდა სასამართლოს ჩაბმას ხელისუფლების ინტერესებთან დაკავშირებულ პრობლემებში, არ იყო განმტკიცებული დებულებე-

ბით, რომლებიც ადეკვატურად დაიცავდა მოსამართლეთა დამოუკიდებლობას. მართალია, მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა განსაზღვრული იყო – მათ მიეცათ იმუნიტეტი, შეუცვლელია და უფლებამოსილების ვადა განესაზღვრათ პენსიამდე – მაგრამ აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ მაინც დაიტოვა თავის განკარგულებაში ის უფლებამოსილება, რომელსაც რუსეთში „ელიტისას“⁵⁵ უწოდებენ, ანუ ნომენკლატურისათვის არსებული ისეთი პრივილეგიები, როგორცაა ბინები, მანქანები, აგარაკები, უფასო სამედიცინო მომსახურება და საზღვარგარეთ მოგზაურობა.⁵⁶

თავისი უფლებამოსილების ორ წელზე ნაკლებ დროში სასამართლომ სხვადასხვა წყაროდან დაახლოებით 30 ათასი სარჩელი მიიღო, აქედან 16 ათასი – პირველსავე წელს. სასამართლომ 27 საქმე გადაწყვიტა, რომელთაგან 8 – ინდივიდუალურ სარჩელებს დაეფუძნა, აგრეთვე გამოაქვეყნა კიდევ ორი შეხედულება ელცინის 1993 წლის მარტისა და სექტემბრის მოქმედებების საპასუხოდ.⁵⁷ გამოიცა სულ 21 განსხვავებული აზრი.⁵⁸ 1992 წელს მოსამართლეებმა 9 გადაწყვეტილება ერთხმად მიიღეს, მაგრამ 1993 წლის გადაწყვეტილებებმა საკმაოდ გაყო მოსამართლეები, განსაკუთრებით ხელისუფლების დანაწილების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას.⁵⁹ სასამართლომ სრულად ან საესებით არაკონსტიტუციურად ცნო „სახალხო დეპუტატთა ყრილობის 2 გადაწყვეტილება, უზენაესი საბჭოს 6 კანონი და გადაწყვეტილება, უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის 2 გადაწყვეტილება, პრეზიდენტის 8 ბრძანებულება, მთავრობის 2 გადაწყვეტილება და რუსეთის ფედერაციაში შემავალი რესპუბლიკების უმაღლესი ორგანოების 4 აქტი“.⁶⁰ ამრიგად, სასამართლომ თანაბარი რაოდენობით გააუქმა ცენტრალური ხელისუფლების საკანონმდებლო და აღმასრულებელი აქტები – ათ-ათი.⁶¹

1991 წლის დეკემბერში სასამართლო შეუდგა საქმიანობას ახალი კონსტიტუციის შემმუშავებელი კომისიის ყოფილი თავმჯდომარის ვალერი ზორკინის მეთაურობით. იგი იყო 48 წლის გამოჩენილი მეცნიერი, რომელმაც დისერტაცია სამართლებრივ პოზიტივიზმზე დაწერა, ხოლო სადიპლომო ნაშრომი – მე-19 საუკუნის კონსტიტუციური სამართლის მეცნიერსა და ლიბერალურ რეფორმატორზე ბორის ჩიჩერინზე. ზორკინმა ასევე შეისწავლა ქრისტიანობის ისტორია და თავს რელიგიის ქომავად მიიჩნევდა. იგი მეტად დარწმუნებული იყო საკუთარ თავში, თავის ღირსებასა და კონსტიტუციურ და ეროვნულ მისიაში. ეს თვისებები მას დიდ პრობლემებს უქადდა, თუმცა საკმაოდ დიდხანს იგი დიდების ოლიმპზე იყო.

სასამართლოს 1991-1993 წლების პრაქტიკა

სასამართლოს საქმიანობა ხელსაყრელ პირობებში სულაც არ დაწყებულა. კონსტიტუცია, რომელიც სასამართლოს უნდა განემარტა და შეეფარდებინა, 1978 წლის რუსეთის კონსტიტუცია იყო; ამ დოკუმენტში იმდენი ცვლილება შევიდა (სულ ცოტა, 320), რომ ექსპერტებმაც კი დაკარგეს სათვალავი. ამასთანავე, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს არსებობის პირველი ორი წლის განმავლობაში არსებობდა ზოგადი მოსაზრება, რომ 1978 წლის კონსტიტუცია შეიცვლებოდა იმ ერთ-ერთი ახალი კონსტიტუციის პროექტით, რომელიც იმ პერიოდში მუშავდებოდა. ამრიგად, სასამართლომ ყოველთვის იცოდა, რომ იგი დროებით კონსტიტუციურ ნორმებზე დაყრდნობით მუშაობდა. როგორც სარა რეინოლდსმა აღნიშნა:

არსებული კონსტიტუციური დებულებები მოძველებული იყო, იგი შეიცავდა მნიშვნელოვან ხარვეზებს, რაც გამოწვეული იყო მუდმივი ცვლილებებით და მუდმივი მინიშნებებით იმ ინსტიტუტებსა და სამართლის პრინციპებზე, რომლებიც, როგორც ჩანს, უარყოფილ იქნა ახალ კანონმდებლობაში... იქ, სადაც კონსტიტუციის ძირითადი ტექსტი ფუნდამენტშივე არ არის მყარი, თვით ყველაზე უფრო ჭკვიან და გონიერ საკონსტიტუციო სასამართლოსაც კი არ შეუძლია კონსტიტუციური სტაბილურობის უზრუნველყოფა.⁶²

ამასთან, ისევე როგორც საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტს მოუწია საბჭოთა კავშირის სოციალური და პოლიტიკური დეზინტეგრაციის პროცესში საქმიანობა, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს დროსაც რუსეთი მსგავს არასტაბილურ ვითარებაში იმყოფებოდა. რეინოლდსმა აღნიშნა, რომ „ყველაზე მეტი, რასაც შეიძლება სასამართლომ ასეთ პირობებში მიაღწიოს, არის კონსტიტუციური ნორმების ეფექტიანი შეფარდებისა და განმარტების მეშვეობით კანონის პატივისცემის პრინციპის ხელშეწყობა“⁶³. სამწუხაროდ, სასამართლომ ამ სტანდარტის დაკმაყოფილებაც კი ვერ მოახერხა, რაშიც ბრალი გარკვეულწილად თავადაც მიუძღოდა.

და მაინც, თავისი არსებობის პირველ წელს რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ წარმატებულად საქმიანობდა. სასამართლო, რომელიც თავიდან უბრალოდ „სიმბოლური მნიშვნელობის“⁶⁴ მქონედ მიიჩნეოდა, 1992 წელს გადაიქცა ინსტიტუტად, რომლის შექმნასაც რუსეთის ინტელექტუალები აღიქვამდნენ როგორც „წლის ყველაზე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მოვლენას“⁶⁵. ეს იყო სასამართლოს თავმჯდომარის ზორკინის პირადი ტრიუმფის წელი, რომელ-

მაც 1992 წლის დეკემბერში კომპრომისს მიაღწია პრეზიდენტ ელცინსა და სახალხო დეპუტატთა მეშვიდე ყრილობას შორის, რომელსაც რუსლან ხაზბულატოვი მეთაურობდა. ამისათვის ზორკინმა დიდი ქება დაიმსახურა. მართალია, ზორკინის ამ და სხვა წმინდა პოლიტიკურ და წინააღმდეგობრივ საკითხებში ჩაბმამ საბოლოოდ მისი და სასამართლოს დაღმასვლა გამოიწვია, მაგრამ იმ დროს რუსეთში ცოტა თუ ხედავდა მის საქმიანობაში რაიმე არასწორს.⁶⁶

პირველ ორ წელს გადაწყვეტილებათა 40 პროცენტზე მეტი (მათ შორის 2 „შეხედულება“ ელცინის ბრძანებულებებზე, რომლებიც სასამართლოსათვის ფორმალურად არ წარუდგენიათ) ხელისუფლების დანაწილების საკითხებს ეხებოდა, 25 პროცენტი – ფედერალიზმის საკითხებს, დაახლოებით ერთი მესამედი – ადამიანის უფლებებს. ხელისუფლების დანაწილების⁶⁷ თუ ფედერალიზმის⁶⁸ შესახებ საქმეებში სასამართლო ადვილად პოულობდა ადამიანის უფლებების ასპექტებს.

ხელისუფლების დანაწილება: ელცინი და უზენაესი საბჭო

1991 წლის ოქტომბერში, მოსამართლეთა დანიშნვიდან რამდენიმე დღეში, წარმომადგენლობითი ორგანოს 36-მა წევრმა, უმეტესად ყოფილი კომუნისტური პარტიის ჩინოსნებმა, სასამართლოს წარუდგინეს პირველი პოლიტიკური მნიშვნელობის სარჩელი. იგი სადავოს ხდიდა პრეზიდენტ ელცინის გადატრიალების შემდგომ ბრძანებულებებს, რომლებითაც კანონგარეშე გამოცხადდა კომუნისტური პარტია და რომელიც ითვალისწინებდა პარტიის ქონების კონფისკაციას და საქმიანობის აკრძალვას. სანამ სასამართლო ამ საკითხს გადაწყვეტდა, მას ელცინის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებული მეორე სარჩელი წარუდგინეს. ეს იყო პარლამენტის სარჩელი, რომელიც სადავოს ხდიდა პრეზიდენტის ბრძანებულებას, რომლითაც სუკის დარჩენილი სტრუქტურა უერთდებოდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს, რომელიც მილიციას აკონტროლებდა. ეს საქმეები იქცა ახალბედა ინსტიტუტის ნათლობად, რადგან საქმე ეხებოდა ხელისუფლების დანაწილების ყველაზე უფრო დელიკატურ საკითხს: საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების პირდაპირ შეტაკებას.

1991 წლის აგვისტოს გადატრიალებიდან ძალიან მალე სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტი ნაწილობრივ დაიშალა და ახალი სახელი – რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახური ეწოდა. ამ ცვლილებამ ფაქტობრივად მოსპო განსხვავება რესპუბლიკათშორის უშიშროების სამსახურსა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს შორის. იმ სახელმწიფო მოხელეთა აზრით, რომლებიც მხარს უჭერდნენ შეერ-

თებას, ამ ორი ორგანოს გაერთიანება განხორციელდა დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტიანობის გაზრდისათვის, რადგან სახელმწიფოში დანაშაულობათა რიცხვის მატება მნიშვნელოვანი პრობლემა იყო. პრეზიდენტმა ელცინმა, უზენაესი საბჭოს მიერ 1991 წლის 1 ნოემბრის დეკრეტით მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში და ეკონომიკურ რეფორმასთან დაკავშირებით, 1991 წლის 19 დეკემბერს გამოსცა ბრძანებულება შერწყმის თაობაზე და ამ ერთიანი ორგანოს მეთაურად დანიშნა მისი სვერდლოვსკელი მეგობარი ვიქტორ ბარანიკოვი.

ამან საზოგადოებაში შოკი გამოიწვია. ამ ტიპის შერწყმის შედეგი რუსეთმა უკანასკნელად 1936 წელს იგემა. ეს იყო თავისი სისასტიკით განთქმული „ენკავდე“, რომელსაც სტალინისეული მომაკვდინებელი „წმენდა“ მოჰყვა. ელცინის ამ მოქმედებამ იმ ავადსახსენებელი წლების განმეორების შიში გამოიწვია. ამას დაემატა შემოთავაზებული კანონპროექტი პრესის შესახებ, რომელიც მნიშვნელოვნად ზღუდავდა ჟურნალისტიკებს. დამოუკიდებელმა გაზეთმა „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა სტატია შერწყმისა და პრესის კანონის პროექტის შესახებ სათაურით „ნაცნობა სუსხმა დაბერა“.⁶⁹

ამ ვითარების გამო,⁷⁰ ბრძანებულებასთან დაკავშირებით, 51-მა დეპუტატმა სარჩელი შეიტანა საკონსტიტუციო სასამართლოში. 1992 წლის 26 დეკემბერს უზენაესმა საბჭომ ასევე გამოსცა რეზოლუცია, რომლითაც პრეზიდენტ ელცინს ბრძანებულების გაუქმებას სთხოვდა. მომდევნო დღეს საკონსტიტუციო სასამართლომ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე ელცინის ბრძანებულების მოქმედება დროებით შეაჩერა და სასამართლოს სხდომა 1992 წლის 14 იანვრისათვის დაინიშნა. ამავე დროს, თავმჯდომარე ზორკინი საჯარო განცხადებით გამოვიდა სასამართლოს როლისა და სხვა საკითხების თაობაზე, რაც, ალბათ, არ იყო მოსამართლის საქმე. მაგალითად, იმ დღეს, როდესაც სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება ბრძანებულების მოქმედების შეჩერების თაობაზე, მან შეშფოთება გამოთქვა იმის გამო, რომ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება უგულვებელყოფდა კონსტიტუციურ პრინციპებსა და ნორმებს. რამე არგუმენტისა და მტკიცებულების მოსმენამდე მან განაცხადა, რომ „რუსეთის პრეზიდენტის ბრძანებულება რუსეთის უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების გაერთიანების თაობაზე ეწინააღმდეგება კანონის უზენაესობის პრინციპებზე დაფუძნებული სახელმწიფოს საფუძვლებს“.⁷¹ ვერც ერთმა სასამართლოს წევრმა, ვერც ინტელიგენციამ და ვერც საზოგადოებამ თავის დროზე ვერ განჭვრიტა ამგვარი წინასწარი შეფასებითი განცხადების უარყოფითი მხარეები.

ბრძანებულების მოქმედების შეჩერების გადაწყვეტილების გამოცემიდან სულ მალე პრესით გავრცელდა, რომ ერთ-ერთმა მოსამართლემ ანონიმური მუქარა მიიღო პირადად მისი და თავისი ოჯახის წინააღმდეგ, მეორე მოსამართლის ცოლსა და ქალიშვილს საკუთარ სახლში დაესხნენ თავს, ხოლო მესამე მოსამართლე გაქცევით გადაურჩა ორ „საფეთქებელ მოწყობილობას“. კონფიდენციალურ წყაროზე დაყრდნობით, პრესა იუწყებოდა, რომ ეს აგრესია ელცინის ბრძანებულების შეჩერების თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგი იყო.⁷² თავმჯდომარე ზორკინმა კი განაცხადა, რომ მას ორჯერ დაემუქრნენ სიკვდილით.⁷³ ასევე გავრცელდა ხმები, რომ რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ზოგიერთმა თანამშრომელმა საარქივო მასალების განადგურება დაიწყო.⁷⁴

ამასობაში მთავრობამ დააჩქარა აღნიშნულ ორგანოთა შერწყმა და დაიწყო იმ შესაძლო წინააღმდეგობების გადალახვის გეგმის მომზადება, რომლებიც შეიძლება მოჰყოლოდა ფასების შეზღუდვის მოხსნას. ეს გეგმები საიდუმლოდ ინახებოდა, რამაც სასამართლოს განრისხება გამოიწვია, სხვებმა კი ამ ნაბიჯებს უწოდეს „ქვეყნის შიგნით უშიშროების ორგანოების რეპრესიული ფუნქციის“⁷⁵ აღდგენა. ამასთანავე, სასამართლოს შეატყობინეს, რომ 1991 წლის 27 დეკემბერს, სასამართლოს პირველი გადაწყვეტილების გამოცემიდან მეორე დღესვე, გაერთიანებული ორგანოს ხელმძღვანელმა ბარანიკოვმა თავის თანამშრომლებს განუცხადა, რომ „ხალხი დაიღალა „პერესტროიკით“. პრეზიდენტის ერთადერთი მხარდამჭერი არის შეიარაღებული ძალები და უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა ორგანოები... მე გამოვიძიებ იმას, თუ ვინ ეწინააღმდეგება შერწყმას და პრეზიდენტის ბრძანებულების აღსრულებას“.⁷⁶

თავიდან პრეზიდენტი ელცინი შეეცადა სასამართლო განხილვის განუსაზღვრელი დროით გადადებას, ალბათ, იმიტომ, რომ ამ ორგანოთა შერწყმა თავისი ბრძანებულების შემაჩერებელი გადაწყვეტილების არსებობის მიუხედავად გაეგრძელებინა, მაგრამ მისი თხოვნა უარყვეს. სასამართლო განხილვის დროს მოსარჩლეები ამტკიცებდნენ, რომ ეს ბრძანებულება საფრთხეს უქმნიდა დემოკრატიას და ინდივიდთა უფლებებს. სერგეი შახრაიმ, სამართლის დარგში სახელმწიფო მრჩეველმა, გააპროტესტა ეს მოსაზრება და განაცხადა, რომ რუსეთის პრეზიდენტმა თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში განახორციელა ეს მოქმედება.⁷⁷

სასამართლო 8 საათს ისმენდა არგუმენტებს და 2-საათიანი თათბირის შემდეგ ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება შერწყმის არაკონსტიტუციურად ცნობის თაობაზე, რადგან ბრძანებულება არღვევდა

1978 წლის რუსეთის კონსტიტუციაში (რომელიც კვლავ ძალაში იყო) განმტკიცებულ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს,⁷⁸ მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი ფორმალურად არ იყო განმტკიცებული კონსტიტუციაში და იგი მხოლოდ სამი თვის შემდეგ, 1992 წლის აპრილში განისაზღვრა.⁷⁹ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კონსტიტუცია კვლავ შეიცავდა კომუნიზმის ნარჩენებს და იგი სწორედაც რომ სახელმწიფო ხელისუფლების ერთიანობას უჭერდა მხარს.⁸⁰

გადაწყვეტილება დაახლოებით ორი კვირის შემდეგ გამოქვეყნდა, რომელშიც უფრო ფართოდ იყო განხილული გადაწყვეტილების საფუძვლები. კერძოდ, სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსტიტუციით მხოლოდ უზენაეს საბჭოს მიენიჭა სამინისტროების შექმნის უფლებამოსილება და არა აღმასრულებელ ხელისუფლებას, რასაც უზენაესი საბჭო 1990 წლიდან კანონებისა და რეზოლუციების მეშვეობით ახორცილებდა კიდევ.⁸¹ ყველა უფლებამოსილება, რომელიც პრეზიდენტს უზენაესმა საბჭომ 1991 წლის ნოემბერში მიანიჭა, კვლავ ექვემდებარებოდა უზენაესი საბჭოს თანხმობას, რითაც შეიქმნა აღმასრულებელი აქტების „საპარლამენტო მონიტორინგის... საპეციალური მექანიზმი“. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ელცინის მიერ შერწყმის გამოცხადებიდან ერთი კვირის თავზე, უზენაესმა საბჭომ მიიღო რეზოლუცია, რომლითაც მოითხოვდა მისგან „ბრძანებულების გაუქმებას“.⁸² სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს მონიტორინგი „არის ბალანსის სისტემის ელემენტი და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის განუყოფელი ნაწილი“⁸³ და რომ „პრეზიდენტის მიერ ორგანოების შერწყმა აღმასრულებელი აქტის საშუალებით გავლენას ახდენდა მოქალაქეთა ისეთ ძირითად უფლებებზე, როგორცაა პიროვნული ხელშეუხებლობის უფლება, პირადი ცხოვრების უფლება, საცხოვრებლის უფლება და კომუნიკაციის საიდუმლოების უფლება“.⁸⁴

შედეგებმა დიდი დაბნეულობა გამოიწვია. ელცინის იურისტმა სერგეი შახრაიმ დაგმო სასამართლოს გადაწყვეტილება როგორც „არასამართლებრივი“ და მას „პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ მოტივებზე“ დაფუძნებული უწოდა, რაც გამოწვეული იყო არსებული კონსტიტუციის ბუნდოვნებით.⁸⁵ მან აგრეთვე განაცხადა: „ეს არ გულისხმობს, რომ [ელცინის] ბრძანებულება ძალას დაკარგავს“, მაგრამ შემდეგ დაამატა, რომ „მთავრობა უნდა დაემორჩილოს საკონსტიტუციო სასამართლოს“.⁸⁶ ზორკინი და სასამართლოს ერთ-ერთი წარმომადგენელი შახრაის იმპიჩმენტით დაემუქრნენ იმ შემთხვევაში, თუ იგი კიდევ ერთხელ გაიმეორებდა თავის შენიშვნებს გადაწყვეტილების „პოლიტიკურობის“ ან ბრძანებულების ძალაში ყოფნის თაობაზე.⁸⁷

თავდაპირველად პრეზიდენტმა ელცინმა ყველაფერ ამას მძაფრი რეაქცია მისცა. ზორკინის გადმოცემით, მას ერთი საათი დასჭირდა იმისათვის, რომ ელცინი სასამართლოს გადაწყვეტილების შესრულებაში დაერწმუნებინა.⁸⁸ ეს კი იმას მიაჩნებოდა, რომ ზორკინმა სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ელცინთან განიხილა და ამით კიდევ ერთხელ დაარღვია მოსამართლის ქცევის დასავლური ან, ყოველ შემთხვევაში, ამერიკული სტანდარტი. რამდენიმე დღეში ელცინმა გამოსცა ბრძანებულება ამ ორი ორგანოს გაყოფის თაობაზე და უშიშროების სამსახურის უფროსად ყოფილი შინაგან საქმეთა მინისტრი ბარანიკოვი დანიშნა, ხოლო ბარანიკოვის მოადგილე — შინაგან საქმეთა მინისტრად. ამას ერთ-ერთ გაზეთში ასეთი გამოხმაურება მოჰყვა: ელცინმა „მოატყუა როგორც რუსეთის პარლამენტი, ისე საკონსტიტუციო სასამართლო“.⁸⁹

ყველაფრის მიუხედავად, სასამართლოს გადაწყვეტილება ძალიან გაბედული გამოდგა — მართალია, პრეზიდენტის ბრძანებულება არაპოპულარული იყო, მაგრამ სასამართლო დაუპირისპირდა პოპულარულ პრეზიდენტს.

რაც შეეხება გადაწყვეტილების დადებით მხარეებს, საბჭოთა სასამართლის სპეციალისტები მას თამამ გადაწყვეტილებად მიიჩნევენ, თუმცა გარკვეული კითხვები მაინც გაჩნდა.⁹⁰ გადაწყვეტილება იყო ძალიან მშრალი, ტექნიკური, ფაქტობრივად საკანონმდებლო სტილით შექმნილი, მაგრამ, ალბათ, ეს მისაღებიც იყო სასამართლოს არსებობის პირველ წლებში, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ გადაწყვეტილებაში მითითებული იყო ის შესაძლო ზიანიც, რაც ბრძანებულებას შეეძლო გამოეწვია ინდივიდუალურ უფლებებთან დაკავშირებით. ხელსაყრელი იყო ის გარემოებაც, რომ თავმჯდომარე ზორკინს იცნობდნენ როგორც ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების მომხრეს, — „ვერავენ დაბადანაშაულებს პრეზიდენტისადმი მტრულ განწყობაში“, — განაცხადა მან გადაწყვეტილების გამოტანიდან სულ მალე.⁹¹ ასევე მნიშვნელოვანია ისიც, რომ გადაწყვეტილება ერთხმად მიიღეს.

ამ საქმის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ ზორკინი მზად იყო აქტიური მონაწილეობა მიეღო საზოგადოებრივ დებატებში რუსეთის მომავალთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით, თუ ეს კანონის უზენაესობას შეეხებოდა. ზორკინი აძლევდა უამრავ ინტერვიუს — ეს იყო პრაქტიკა, რომელიც მისმა წინამორბედმა, საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტის თავმჯდომარემ სერგეი ალექსეევმა დაანერგა. ზორკინი თითქმის ყოველდღე გამოდიოდა ტელევიზიით, პრესით, პარლამენტის წინაშე და წარმოადგენდა თავის აზრებს კანონის უზენაესობის ჩამოყალიბებისა და შენარჩუნების აუცილებლობასთან დაკავშირებით. მან

პარლამენტში დებატებიც კი გამართა სერგეი შახრაისთან იმ საქმის გამო, რომელიც შახრაიმ, როგორც მთავრობის წარმომადგენელმა, წააგო.⁹² ზორკინი აღიარებდა, რომ მაშინდელი კონსტიტუცია წინააღმდეგობრივი იყო, „მას ერთი სახელო შუასაუკუნეების ხიფთანისა ჰქონდა, ხოლო მეორე – თანამედროვე კოსტიუმისა“ და მიიჩნევდა, რომ „ამ შემთხვევაშიც კი, ახლის მიღებამდე ეს კონსტიტუცია უნდა შესრულდეს“.⁹³ როგორც ჩანს, მისი განცხადებები ბევრს სიამოვნებდა⁹⁴, რადგან არც ერთ მის კოლეგას, რომლის სახელითაც იგი გამოდიოდა, ზორკინის სასამართლოს გარეთ აქტიურობა არ გაუკრიტიკებია.

ზორკინი ყურადღებას სამ მიმართულებაზე ამახვილებდა: ხელისუფლების განშტოებათა შორის კონფლიქტზე, ცენტრალურ ხელისუფლებასა და მის შემადგენელ ნაწილებს შორის კონფლიქტსა და კანონის უზენაესობისადმი უპირობო მორჩილებაზე, რაც განმტკიცებელი იყო კონსტიტუციითა და კანონებით, ზოგ შემთხვევაში მათი წინააღმდეგობრიობის მიუხედავად. სახელმწიფო უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების შერწყმის საქმე პირველი მიმართულების საკითხი იყო. სულ მალე სასამართლო მეორე საკითხს შეეჯახა. სასამართლო ამ საქმეშიც შეუპოვარი აღმოჩნდა.

ფედერალიზმი და დაუმორჩილებლობა – თათრეთი

იმპერიალისტური რუსეთი, საბჭოთა კავშირი და 1991 წლის შემდგომი რუსეთის ფედერაცია ცდილობდნენ იმ პრობლემასთან გამკლავებას, რომელსაც ხუან ლინცმა და ალფრედ სტეპანმა „სახელმწიფოს ნაკლებობა“ უწოდეს. ანუ ეს არის პრობლემა იმისა, თუ როგორ უნდა გაერთიანდეს მრავალი არარუსი ერი ერთ საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ ერთულში, სადაც ეროვნული ტერიტორიული ერთეულებისა და მათი ხალხების უზენაესი ხელისუფლება კონცენტრირებულია მოსკოვში.⁹⁵ დაჟინებული ცდის მიუხედავად, საბჭოთა კავშირმა ვერასოდეს გატეხა ადგილობრივი და რეგიონალური ლიდერების ხელისუფლება, რომლებიც „თავიანთ ტერიტორიებსა თუ ინსტიტუტებს ავტონომიურად მართავდნენ“.⁹⁶ ადგილობრივმა ნაციონალიზმმა ხელი შეუწყო საბჭოთა კავშირის ნგრევას და კვლავაც ძირს უთხრიდა რუსეთის ფედერაციას.⁹⁷

თათრეთი, რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ავტონომიური რესპუბლიკა,⁹⁸ საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი საქმის მთავარი მონაწილე იყო ზემოაღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. ეს ისტორია აშუქებს ყველა იმ სირთულეს, რომლებიც წინ ელოდება რუსეთს „სახელმწიფოებრიობის“ მიღწევაში. 1990 წლის აგვისტოში, რუსე-

თის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან სამი თვის შემდეგ, თათრეთის მთავრობამ გამოცხადდა სახელმწიფო სუვერენიტეტის დეკლარაცია, სადაც არ მოიპოვებოდა ფრაზა რუსეთის ფარგლებში თათრეთის დარჩენის შესახებ. რუსეთის ხელისუფლება ამ დროს თავისი პრობლემებით იყო დაკავებული საბჭოთა კავშირთან მიმართებაში და 1990-91 წლების განმავლობაში უგულებელყოფდა ამ საკითხს თათრების მიერ გაჩაღებული აშკარა სეპარატისტული მოქმედებების მიუხედავადც კი.

თათრეთმა ჯერ 1991 წლის 29 ნოემბერს და შემდეგ 1992 წლის 21 თებერვალს დანიშნა რეფერენდუმი 1992 წლის 21 მარტისათვის კითხვაზე: „ეთანხმებით თუ არა, რომ თათრეთი არის სუვერენული სახელმწიფო და საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი, რომელიც თავის ურთიერთობას რუსეთის ფედერაციასთან აფუძნებს პარტნიორობაზე?“⁹⁹ ამავე დროს თათრეთმა შეწყვიტა აკრეფილი გადასახადების მიცემა მოსკოვისათვის. ამას კი უკვე რუსეთის ხელისუფლების საკმაოდ ძლიერი რეაქცია მოჰყვა.

რეფერენდუმის კითხვის შინაარსი გაუგებარი იყო. რუსების ჩივილს, რომ ეს გამოყოფას¹⁰⁰ ნიშნავდა, თათარი ლიდერები გამუდმებით უარყოფდნენ და აღნიშნავდნენ, რომ მათ უბრალოდ სურდათ ისე მოპყრობოდნენ, როგორც „სუვერენულ სახელმწიფოს“, „საერთაშორისო სამართლის სუბიექტს“, რომელიც „რუსეთთან ურთიერთობას ხელშეკრულების საფუძველზე განსაზღვრავდა... რათა თანასწორობა ყოფილიყო“. ისინი სულაც არ ისახავდნენ მიზნად თათრეთის დამოუკიდებელი ვალუტის, შეიარაღებული ძალებისა და საზღვარგარეთ საელჩოების არსებობას.¹⁰¹ თუმცა თათრეთის წარმომადგენლებმა ის კი აღიარეს, რომ კითხვა განგებ იყო დამახინჯებული, რათა ხალხს გაუზრებლად ეთქვა „თანხმობა“ და არც კი სცოდნოდა, რომ თათრეთის გამოყოფას აძლევდა ხმას.¹⁰²

თათრეთის ოპოზიციის ლიდერები, ისევე როგორც ბევრი სხვა, მიიჩნევდნენ, რომ რეფერენდუმი და შესაძლო გამოყოფა იყო თათრეთის არსებული მმართველების, ძველი კომუნისტების მიერ ძალაუფლების შენარჩუნების გზა. თათრეთის პრეზიდენტი მინტიმერ შაიმიევი მხარს უჭერდა 1991 წლის აგვისტოს გადატრიალებას. რეფორმა ამ რესპუბლიკაში ძალიან ნელა ხორციელდებოდა. როგორც ერთ-ერთმა დასავლელმა დიპლომატმა განაცხადა, „გამოყოფა აქ დემოკრატიას არ გულისხმობდა.“¹⁰³

რეფერენდუმი აღმოჩნდა როგორც თათრეთის გამოყოფის, ისე რუსეთის ფედერაციაში შემავალი სხვა ჯგუფებისათვის მაგალითის მიცემის მექანიზმი. სწორედ რეფერენდუმის შიშით, მით უფრო, რომ

სერიოზული პრობლემები ჩეჩნეთში უკვე დაწყებული იყო¹⁰⁴ სასამართლომ სხდომა დაუყოვნებლივ, 13 მარტისათვის დანიშნა. თათრეთის რესპუბლიკის წარმომადგენლებმა უარი თქვეს დასწრებოდნენ სასამართლო განხილვას, ხოლო შემდეგ განაცხადეს, რომ მათ საკმარისი დრო არ ჰქონდათ მოსამზადებლად.¹⁰⁵ სასამართლოში ერთადერთი მხარე იყო რუსეთის ფედერაციის დეპუტატები და თავად უზენაესი საბჭო.¹⁰⁶ რამდენიმესათიანი მოსმენის შემდეგ სასამართლომ თათრეთის 1990 წლის სუვერენიტეტის დეკლარაცია და რეფერენდუმი არაკონსტიტუციურად ცნო შემდეგი ასპექტების გამო:

(1) ფედერაციის წევრთა კანონების მიმართ ფედერალური კანონების უზენაესობის უარყოფა ეწინააღმდეგება ფედერალურ სახელმწიფოში რესპუბლიკების კონსტიტუციურ სტატუსს და გამოიცხადეს კანონის უზენაესობაზე დამყარებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას;

* * *

(4) რსფსრ-ის კონსტიტუციის თანახმად, თათრეთის რესპუბლიკა არის რსფსრ-ის შემადგენელი ნაწილი (მუხლი 71); თათრეთის რესპუბლიკის ტერიტორია არის რსფსრ-ის ტერიტორიის ნაწილი და მისი შეცვლა დაუშვებელია რსფსრ-ის თანხმობის გარეშე (მუხლი 70); თათრეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია უნდა შეესაბამებოდეს რსფსრ-ის კონსტიტუციას (მუხლი 78); რსფსრ-ის კონსტიტუცია სავალდებულოა ყველა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ორგანიზაციისა და მოხელისათვის (მუხლი 4); რსფსრ-ის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის ცვლილება მოითხოვს კონსტიტუციურ ცვლილებას, რაც რსფსრ-ის ექსკლუზიური უფლებამოსილებაა, რომელიც წარმოდგენილია მისი უმაღლესი სახელმწიფო ორგანოებით (72-ე მუხლის 1-ელი პუნქტი, 104-ე მუხლის მე-3 პუნქტი და 109-ე მუხლის მე-12 პუნქტი).

* * *

(5) სარეფერენდუმი კითხვის გაურკვევლობა ართმევს მოქალაქეებს „თავიანთი სურვილის თავისუფლად გამოვლენის და სახელმწიფო მნიშვნელობის კანონებისა და გადაწყვეტილებების მიღების განხილვას და მიღებაში მონაწილეობის მიღების“ უფლებას.¹⁰⁷

სასამართლოს არგუმენტები სუვერენიტეტის დეკლარაციის თაობაზე მისაღებია. ფედერაციაში შემავალი ერთეული ვალდებულია დაემორჩილოს ფედერაციის კანონებს და არა აქვს უფლება დამოუკიდებლად უარყოს იგი, ვიდრე იგი ფედერაციის სუბიექტია. რუსეთის კონსტიტუციის 81-ე მუხლში პირდაპირაა მითითებული, რომ ფედე-

რალურ და რესპუბლიკურ კანონებს შორის კოლიზიის შემთხვევაში „უპირატესობა რსფსრ-ის კანონს ენიჭება“.¹⁰⁸

გადაწყვეტილება რეფერენდუმის თაობაზე, თითქოს, უფრო პრობლემურია. ასეთი სახის რეფერენდუმს, რომელიც უბრალოდ ეკითხება ხალხს – ეთანხმებიან თუ არა ისინი ერთეულის სტატუსს – ძირითადად არავითარი სამართლებრივი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან რეფერენდუმი არ არის არანაირი კონსტიტუციური ან საკანონმდებლო პროცესის ნაწილი. მართლაც, რეფერენდუმის დადებით შედეგს არანაირი სამართლებრივი თუ ფაქტობრივი გავლენა არ მოუხდენია შემდგომ მოვლენებზე.¹⁰⁹

ზორკინმა ასევე გააკრიტიკა რუსეთის ფედერაციის მოხელეები მათი უმოქმედობისათვის და აღნიშნა: იმის გამო, რომ 1990 წლის სუვერენიტეტის დეკლარაციის გამოკვეყნებას არანაირი რეაქცია არ მოჰყოლია, თათრეთის მოხელეებს საშუალება მიეცათ გაეგრძელებინათ ამ მიმართულებით მოქმედება. ზორკინმა, თავის მხრივ, უსაყვედურა თათრეთის მოხელეებს იმის გამო, რომ ისინი არ გამოცხადდნენ სასამართლოში, უარყვეს სასამართლოს გადაწყვეტილება და მას „სასამართლო კარიკატურა“ უწოდეს. მან თათრეთის ხალხს სასამართლოს პატივისცემისაკენ მოუწოდა, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სამომავლოდ თავად ვერ უზრუნველყოფდნენ საკუთარი სასამართლოს პატივისცემას.¹¹⁰ ზორკინმა გააფრთხილა ხალხი, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილებისადმი დაუმორჩილებლობას და რუსეთიდან გამოყოფის ცდას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ისეთი ვითარების შექმნა, „რომელმაც შეიძლება ბევრად გადააჭარბოს იუგოსლავიას და ყველა სხვა სისხლიან სამოქალაქო ომს“.¹¹¹

გადაწყვეტილებასა და რეფერენდუმს შორის პერიოდში თავმჯდომარე ზორკინი განაგრძობდა მორჩილებისაკენ მოწოდებას და აფრთხილებდა ყველას „კონსტიტუციური წესრიგის კოლაფსის შესახებ“.¹¹² ყველაფრის მიუხედავად, 21 მარტს რეფერენდუმი მაინც მოეწყო. პრეზიდენტ ელცინის მოწოდებების მიუხედავად, 82 პროცენტი გამოცხადებული ამომრჩეველიდან 61 პროცენტმა დადებითი პასუხი გასცა კითხვას. თუმცა ყაზანში, თათრეთის დიდ რუსულ დედაქალაქში, 51-მა პროცენტმა უარყოფითი ხმა მისცა. დაახლოებით ასეთი უარყოფითი შედეგები იყო სხვა დიდ ქალაქებშიც. სოფლებში, რომლებიც ძირითადად თათრებით იყო დასახლებული, 75 პროცენტმა თანხმობა განაცხადა.¹¹³ რეფერენდუმის შემდეგ, ბაშკირეთმა, რუსეთის კიდევ ერთმა რესპუბლიკამ, აკრძალა რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტის მოქმედება თავის ტერიტორიაზე.¹¹⁴

თათრეთის მხრიდან სასამართლოს დაუმორჩილებლობა არ იყო გასაკვირი. სასამართლოს უზენაესობა და მისდამი პატივისცემა დაკავშირებული იყო თათრეთის დაქვემდებარებასა და მორჩილებასთან რუსეთის ფედერაციისა და მისი ინსტიტუტებისადმი. როგორც კი თათრეთში ნაციონალისტებმა ძალა მოიკრიბეს და სეპარატიზმმა ფესვი გაიდგა, ცხადი გახდა, რომ წინააღმდეგობა გაჩნდებოდა მათი მოწინააღმდეგე ცენტრალური ხელისუფლების ორგანოს მიერ გამოცემული ცენტრისტული გადაწყვეტილებისადმი. ცენტრალური ხელისუფლება, რომლის დაცვაც სასამართლოს უნდოდა, იყო სწორედ ის, რის წინააღმდეგაც იყო მიმართული თათრეთის რეფერენდუმი.

თათრეთის წინააღმდეგობა სერიოზული გამოწვევა უნდა ყოფილიყო საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ამ ყოველივეს სულაც არ ჰქონდა ხანგრძლივი შედეგი, რადგან, წინააღმდეგობის მიუხედავად, სასამართლო წლების განმავლობაში მაინც იმაგრებდა პოზიციას.

თათრეთის საქმის შემდეგ, ფაქტობრივად მთელი წლის განმავლობაში, ზორკინი სასამართლოს გარეთ კვლავ უკეთებდა კომენტარს საჯარო საკითხებს. თათრეთის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებიდან ერთი თვის შემდეგ ზორკინმა განაცხადა, რომ იგი მხარს უჭერდა საპრეზიდენტო რესპუბლიკის იდეას და ასევე დადებითად აფასებდა ეროვნული მთავრობის უფლებას მიეღო კანონი მოსკოვის შესახებ, მაშინ, როდესაც საქმე, რომელიც ამ საკითხს ეხებოდა, სასამართლოში წარსადგენად მზადდებოდა. მართალია, ზორკინმა ისიც აღნიშნა, რომ კარგად იცოდა კონსტიტუციით აკრძალული რომ არის ჯერ განუხილველ საქმეებზე კომენტარები, მაგრამ ამას მაინც არ შეუჩერებია იგი. მან ასევე განუცხადა პრესას, რომ უკმაყოფილო იყო 1992 წლის აპრილში ხელმოწერილი ფედერალური ხელშეკრულებისა და საკმაოდ კრიტიკული იყო ელცინის მიმართ იმის გამო, რომ დაიდო ეს ხელშეკრულება. მთელი წელი აკრიტიკებდა ზორკინი თათრეთს წინააღმდეგობისათვის და, როგორც „ახალი ამბები“ იუწყებოდა, იგი ძალიან წუხდა და შიშობდა, რომ რუსეთის ხელისუფლება შეიძლება კომპრომისზე წასულიყო თათრეთის სტატუსთან მიმართებაში.¹⁵

სხვა ადრეული საქმეები

ბადაწყვეტილება „საავტორო უფლების სააბენტოს“ შესახებ. სასამართლო გადაწყვეტილების მიმართ თათრეთის წინააღმდეგობას დიდი გავლენა არ მოუხდენია სასამართლოს თავდაჯერებულობაზე და არც იმაზე, თუ როგორ აღიქვამდნენ სასამართლოს

სხვები. თათრეთის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებიდან ერთ თვეში სასამართლომ გაანაწყენა ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გავლენიანი ფიგურა რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში – რუსლან ხაზბულატოვი, უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე და ელცინის უმთავრესი მეტოქე.

1992 წლის 3 თებერვალს უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება, რომელიც მიზნად ისახავდა „სრულიად რუსეთის საავტორო უფლებათა სააგენტოს“ შექმნას, მისი უკვე უმოქმედო საბჭოთა ანალოგის შესაცვლელად. ამ სააგენტოს მიენიჭა ავტორების ფაქტობრივად სრული წარმომადგენლობის უფლება, რითაც მათი სრული იგნორირება ხდებოდა. რამდენიმე კვირის შემდეგ ელცინმა თავად შექმნა ასეთი საშსახური, რომელსაც ლიბერალური იურისტი მეთაურობდა.

ამ სააგენტოს საბჭოთა წინაპარი ტირანიის ორგანო იყო, რომელიც ცნობილია თავისი არანორმირებული გადასახადებით, პოლიტიკური ცენზურითა და სუკთან კავშირით.¹⁶ ბევრი შეშინდა, რომ ახალი სააგენტო, რომელსაც ყოფილი სუკის გენერალი მეთაურობდა, თავის წინაპარზე უკეთესი არაფრით იქნებოდა და უზენაესი საბჭოს დეპუტატთა ჯგუფმა სარჩელით მიმართა სასამართლოს დადგენილების კონსტიტუციურობის დასადგენად. 1992 წლის 28 აპრილს სასამართლომ უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილება გააუქმა. სასამართლოს გადაწყვეტილებით, რუსეთის კონსტიტუციის 113-ე და 114-ე მუხლები პრეზიდიუმის უფლებამოსილების ფარგლებს ზღუდავდა ყრილობისა და უზენაესი საბჭოს ორგანიზებით და ზოგიერთი წერილმანი საკითხით. კონსტიტუცია აგრეთვე არ ითვალისწინებდა პრეზიდიუმის მიერ საჯარო დაწესებულებების შექმნას, ასეთი ორგანოს შექმნის უფლებამოსილება მხოლოდ პრეზიდენტს ჰქონდა.

თავისი ჩამოყალიბებული სტილის ფარგლებში სასამართლომ ამ საქმეში ასევე ადამიანის უფლებების საკითხები წარმოაჩინა. სასამართლოს მიაჩნდა, რომ საბჭოთა სააგენტო „კარნახობდა ავტორსა და მომხმარებელს“ და ფიქრობდა, რომ რუსული სააგენტოც იმასვე იზამდა. ეს კი, თავის მხრივ, საფრთხეს უქმნიდა ავტორის საავტორო კონსტიტუციური უფლების და ახალი ეკონომიკური სისტემის საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებული ანტიმონოპოლიური მიმართულების განხორციელებას. გადაწყვეტილება იყო მოკლე და მშრალი და, როგორც ჩანს, არანაირი საწინააღმდეგო რეაქცია არ გამოუწვევია.

ანტიმონოპოლიური კანონი. ერთი თვის განმავლობაში სასამართლომ კიდევ ერთი დარტყმა მიაყენა უზენაეს საბჭოს, როდესაც პრეზიდენტ ელცინის მოთხოვნით¹⁷ ანტიმონოპოლიური კანონი გააუქმა.

პარლამენტის ცვლილებით ანტიმონოპოლიურ კანონში, რომელიც ელცინის ვეტოს მიუხედავად მიიღეს, ანტიმონოპოლიური კომიტეტი ანგარიშვალდებული გახდა არა პრეზიდენტის, არამედ პარლამენტის წინაშე და ახალი დირექტორი დაინიშნა. სასამართლო დაეთანხმა ელცინს, რომ ეს არღვევდა კონსტიტუციას და არ შეესაბამებოდა ყრილობის მიერ პრეზიდენტისათვის მინიჭებულ აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების შექმნის უფლებამოსილებას. სასამართლომ გააუქმა ცვლილებები, ასევე გამოიყენა თავისი მდგომარეობა და გააკრიტიკა ელცინი იმის გამო, რომ იგი ხელს არ აწერდა პარლამენტში მეორე მოსმენით მიღებულ აქტებს.¹¹⁸

თავის თავდაპირველ გადაწყვეტილებებში, რომლებიც აუქმებდა როგორც აღმასრულებელ, ისე საპარლამენტო მოქმედებებს, სასამართლო ნეიტრალობას იჩენდა და სულაც არ იყო ელცინის მოწინააღმდეგეებისადმი უფრო ნაკლებად პრინციპული.¹¹⁹ მაგრამ ეს მაინც საკმაოდ ადრეული ეტაპი იყო.

პირველი საქმედებო ადამიანის უფლებათა შესახებ. პირველი ექვსი თვის განმავლობაში სასამართლომ ასევე განიხილა საქმეები, რომლებიც პირდაპირ ადამიანის უფლებებს ეხებოდა. ამ საქმეთა უმრავლესობა მოიცავდა სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს, რომლებიც გამოწვეული იყო ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური ცვლილებებით. თავის ერთ-ერთ პირველ გადაწყვეტილებაში, რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს შერწყმის საქმიდან სამი კვირის შემდეგ, სასამართლომ განიხილა ორი რუსი მუშის სარჩელი, რომლებიც „კანონის შეფარდების პრაქტიკაზე“ დაეობდნენ. მუშები სამსახურიდან გაათავისუფლეს შრომის კანონთა კოდექსის დებულების საფუძველზე, რომელიც იმ მუშათა გათავისუფლებას ითვალისწინებდა, რომლებმაც საპენსიო ასაკს მიაღწიეს და სრული პენსიის მიღების უფლება ჰქონდათ. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ეს არღვევდა კონსტიტუციის 32-ე (რომელიც არ განსაზღვრავდა ასაკს),¹²⁰ მე-14 და 38-ე მუხლებს, რომლებიც შრომის უფლებას აღიარებდნენ, ისევე როგორც რუსეთის სხვადასხვა კანონს და ისეთ საერთაშორისო ხელშეკრულებებს, როგორიცაა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენციები.¹²¹ კონკრეტული საქმის გარდა, სასამართლომ ასევე მოუწოდა უზენაეს საბჭოს გადაეხინჯა შრომის კანონთა კოდექსის შესაბამისი მუხლები, რაც საბჭომ ერთი თვის შემდეგ განახორციელა.¹²²

რამდენიმე თვის შემდეგ, 1992 წლის ივნისში, სასამართლომ გააუქმა ორწლიანი ვადა, რომლის განმავლობაშიც პირებს შეეძლოთ თავიანთი თანამდებობიდან გათავისუფლების გასაჩივრება.¹²³ ექვსი თვის შემდეგ სასამართლომ ისევ განიხილა კერძო სარჩელი „კანონის შეფარდების პრაქტიკის“ თაობაზე და დაგმო იმ პირებისათვის დაკარგული ანაზღაურების კომპენსაციაზე უარის თქმა, რომლებიც სასამართლოს წესით დაამტკიცებდნენ თანამდებობიდან უკანონოდ გათავისუფლებას. სასამართლო დაეყრდნო:

უპირველეს ყოვლისა, სამართლიანობის ზოგად პრინციპს, კანონის წინაშე თანასწორობას, სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების გარანტიას, კომპენსაციას ზიანისათვის, რომელიც გამოწვეულია სახელმწიფოს ან მისი მოხელის უკანონო მოქმედების შედეგად. ყველა ეს პრინციპი გამყარებული იყო 1978 წლის კონსტიტუციაში... [მოსამსახურეთა უფლებების შეზღუდვა] ასევე ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციის 55-ე და 56-ე მუხლებს, რომლებიც განსაზღვრავდა კომპენსაციის მიღების უფლებას იმ ზიანისათვის, რომელიც გამოწვეული იყო სახელმწიფოს ან მისი მოხელის უკანონო მოქმედებით და წარმოადგენდა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების შემადგენელ ნაწილს. დაუშვებელია იმ მოქალაქეებისათვის ზიანის კომპენსაციის შეზღუდვა, ვისი უფლებები და თავისუფლებებიც დაირღვა ასეთი მოქმედების შედეგად.¹²⁴

სასამართლომ კიდევ ერთხელ მოუწოდა უზენაეს საბჭოს გადაესინჯა კანონი, მაგრამ ამჯერად საკანონმდებლო ორგანომ ეს მოწოდება უგულბებლყო.

სოციალური უფლებების სხვა საქმეებთან დაკავშირებით სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ სახელმწიფომ პატივი უნდა სცეს იმ დაპირებებს, რომლებიც მან მუშებს მისცა, რომელიც პროდუქციის გაზრდის სტიმულირების პროგრამის ნაწილი იყო და მუშებისათვის ავტომანქანის ყიდვის შესაძლებლობას ითვალისწინებდა, როდესაც მათი დანაზოგები გარკვეულ ზღვარს მიაღწევდა. სასამართლომ მუშებს დანაზოგების გადარჩენის შესაძლებლობა მისცა, თუმცა მათ ავტომანქანები ვერ მიიღეს.¹²⁵ იმ დროს, როდესაც 1993 წლის კრიზისი მწიფდებოდა, თებერვლისა და აპრილის სასამართლოს გადაწყვეტილებები იცავდა პროკურორების გადაყენების სასამართლო კონტროლის უფლებას და განიხილავდა გასაჩივრების საკითხს.¹²⁶ სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ მთავრობამ ვერ შეძლო დანაზოგების შესაბამისი ინდექსაციებით დაცვა¹²⁷ და ფორმალური რეკომენდაციები წარადგინა პენსიებისა და დაზღვევის უფლებების დაცვის თაობაზე. ეს ბოლო ორი რეკომენდა-

ცია გარკვეულწილად მხედველობაში მიიღეს აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამისი აქტებისა და კანონების მიღებისას.¹²⁸

სასამართლოს სულაც არ შეუკავებია თავი ისეთი რეკომენდაციებისაგან, რომლებიც დაკავშირებული იყო მის წინაშე წარდგენილ საქმეებთან. სასამართლო თავის თავს მიიჩნევდა საზოგადოებრივი ხელისუფლების მატარებელ და საზოგადოებრივ საკითხებში მონაწილე ორგანოდ იმ შემთხვევებშიც კი, თუ საკითხი არ იყო მთლიანად სამართლებრივი. ეს შეხედულება 1992 წლის ბოლოსათვის გამოიხატა საზოგადოებრივი აქტიურობით და საზოგადოებრივ საკითხებზე მოსამართლეების კომენტარებით. მთელი წლის განმავლობაში სასამართლო კომენტარებს იძლეობა სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით. საგულისხმოა, რომ აგვისტოში, როდესაც სასამართლო იხილავდა კომუნისტური პარტიის საქმეს, სასამართლომ პრეზიდენტს მიმართა დეკლარაციით, რომლითაც შეატყობინა ხელფასებისა და სტიპენდიების დაგვიანების გამო ასზე მეტი საჩივრის მიღების თაობაზე და მიუთითა, რომ ასეთი დაგვიანება არღვევდა კონსტიტუციის მე-16 მუხლს და საერთაშორისო სამართალს.¹²⁹ როგორც ჩანს, სასამართლო ვერ ხედავდა იმ კონცეფციის სიკეთეს, რომლის მიხედვითაც, სასამართლომ რაც შეიძლება შორს უნდა დაიჭიროს თავი საზოგადოებრივი საქმეებისაგან, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეს საკითხი სასამართლოსათვის სამართლებრივ კონტექსტშია წარდგენილი. ეს ყოველივე სასამართლოს მოგვიანებით ძვირად დაუჯდა, მაგრამ იგი თავდაპირველად ნელ-ნელა იმკვიდრებდა ადგილს და კონცეფციები მისი ფართო შესაძლებლობების შესახებ ცოტას თუ აწუხებდა. რუსები არ იყვნენ შერეული დამოუკიდებელ მოსამართლეებს და არც კი იცოდნენ, როგორც უნდა მოქცეულიყვნენ ასეთი მოსამართლეები.

საქმე კომუნისტური პარტიის შესახებ. ალბათ, ყველაზე უფრო ძნელი საქმე, რომელიც სასამართლოს პირველ წელს წარუდგინეს, კომუნისტური პარტიის საჩივლი იყო, რომელიც სადავოს ხელიდან 1991 წლის აგვისტოს გადატრიალების¹³⁰ შედეგად მიღებულ პრეზიდენტ ელცინის 1991 წლის შემოდგომის ბრძანებულებებს. 1991 წლის გადატრიალებამდეც კი, ელცინი რუსეთის კომუნისტური პარტიის განადგურებას ცდილობდა. გადატრიალების კოლაფსიდან რამდენიმე დღეში მან სამი ბრძანებულება გამოსცა, რომლებიც ითვალისწინებდა პარტიის საქმიანობის დროებით შეჩერებას, როგორც რუსეთის, ისე საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისათვის ქონების ჩამორთმევას და მათი როლის გარკვევას გადატრიალების მცდელობაში. 1991 წლის ნოემბერში, ელცინმა გამოსცა ბრძანებულება, რომლი-

თაც პარტიის საქმიანობის შეჩერება სამუდამო აკრძალვით შეიცვალა, ხოლო პარტიის შენობები და საბანკო ანგარიშები კონფისკაციას დაექვემდებარა. რამდენიმე დღეში კომუნისტმა დეპუტატებმა გამოაცხადეს, რომ ისინი ბრძანებულებას საკონსტიტუციო სასამართლოში გაასაჩივრებდნენ და 27 დეკემბერს სარჩელიც შეიტანეს, რომელიც შემდეგ, 1992 წლის თებერვალში შეცვალეს.

სანამ საქმის განხილვა დაიწყებოდა, 1992 წლის აპრილში, პარლამენტის ანტიკომუნისტმა წევრებმა კონსტიტუციის ორასი შესწორების პაკეტის ნაწილით გააფართოვეს სასამართლოს უფლებამოსილება და მას პოლიტიკური პარტიების კონსტიტუციურობის საკითხის განხილვის უფლება მიანიჭეს. ამის შემდეგ მათ სარჩელი წარუდგინეს სასამართლოს, რომელიც სადავოს ხდიდა ორი კომუნისტური პარტიის კონსტიტუციურობას. 9 ხმით 3-ის წინააღმდეგ სასამართლომ ეს ორი საქმე ერთ საქმედ გააერთიანა, მიუხედავად კომუნისტური პარტიის ადვოკატების გაღიზიანებისა, რომლებსაც ამის შესახებ არაფერი შეატყობინეს. ამ ორი სარჩელის შეერთებით, ფაქტობრივად, კომუნისტები გახდნენ როგორც მოსარჩლეები, ისე მოპასუხეები.

რობერტ შარლეტმა და სხვებმა აღნიშნეს, რომ სასამართლოს გვერდი უნდა აეკლო ამ საკითხისათვის და მისთვის წმინდა „პოლიტიკური საკითხი“ ეწოდებინა. ამერიკული სტანდარტების მიხედვით, საკითხი „პოლიტიკურია“, თუ სასამართლოს არ შეუძლია მისი გადაწყვეტა მოქმედ სამართლებრივ ნორმებზე დაყრდნობით, რადგან საკითხი შეიცავს დისკრეციულ და შეფასებით ასპექტებს, რომელთა განხილვაც სასამართლოს კომპეტენცია არ არის. ასეთი საკითხის კლასიკური მაგალითია საგარეო პოლიტიკა, როგორც შეიძლება იყოს რომელიმე უცხო ქვეყნის მთავრობის აღიარება ან შეიარაღებული ძალების რიცხოვნობის გაზრდა.¹³¹ თავდაპირველი კომუნისტური პარტიის საქმე მოიცავდა პრეზიდენტის მიერ ორგანიზაციის აკრძალვისა და ქონების კონფისკაციის კონსტიტუციურ და საკანონმდებლო ბაზას. ორივე საკმარად ტრადიციული საკითხია, რომელსაც ყოველთვის სასამართლო განიხილავდა. ასევე, კომუნისტური პარტიის ლეგიტიმურობის საკითხი ხშირად ყოფილა კონტინენტური საკონსტიტუციო სასამართლოების განსჯის საგანი.¹³² როგორც თითქმის ყველა კონტინენტურ საკონსტიტუციო სასამართლოს, რუსეთის სასამართლოსაც არ ჰქონდა საქმის დისკრეციული უარყოფის უფლება იმ შემთხვევაში, თუ იგი პროცედურულ მოთხოვნათა დაცვით იყო წარდგენილი.¹³³

მეორე მხრივ, ელცინი და ანტიკომუნისტი დეპუტატები ძალიან ბევრს სთხოვდნენ სასამართლოს. სასამართლომ ამ შემთხვევაში საესებით სწორად აარიდა თავი საკითხს. ელცინს და მის ადვოკატს

სერგეი შახრაის და ანტიკომუნისტი დეპუტატების ადვოკატს ანდრეი მაკაროვს უნდოდათ ეს სასამართლო მეორე ნიურნბერგის პროცესი გამხდარიყო, რომელზეც სააშკარაოზე გამოიტანდნენ კომუნისტების 70-წლიანი ბატონობის შედეგებს მათი 1991 წლის გადატრიალებაში მონაწილეობის ჩათვლით. „საზოგადოებამ უნდა იცოდეს სიმართლე საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაზე და იმ როლისა და პასუხისმგებლობის შესახებ, რომელიც მას მიუძღვის იმ ღრმა ეკონომიკურ, მორალურ და პოლიტიკურ კრიზისში, რომელმაც ხანგრძლივი კომუნისტური ბატონობის შედეგად მოიცვა ქვეყანა“, – განუცხადა ელცინმა თავის ადვოკატს.¹³⁴ სტრატეგია მიზნად ისახავდა იმის გამოაშკარაებას, რომ ეს პარტია სულაც არ იყო ჩვეულებრივი პარტია, რომ ეს იყო ექსტრასასაპარლამენტო ორგანიზაცია, რომელიც მთლიანად აკონტროლებდა და ბოროტად იყენებდა სახელმწიფო ხელისუფლებას. ერთი უცნობი თვითმხილველის აზრით,

როგორებიც რუსები არიან, როგორებიც ისინი იყვნენ, როგორიც, მათ სჯერათ, რომ არიან და როგორიც უნდათ, რომ გახდნენ, არის ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც იწვევს წინააღმდეგობას ამ პატარა სასამართლო დარბაზში. პიროვნებათა და დიდი გამოცდილების ერთობლიობა, რომელიც ასეთი მრავალფეროვანია ტოლსტოისა და გოგოლის შემოქმედებაში და ფაქტობრივად არ არსებობს ამ სასამართლო პროცესში, იმის ანალოგიაა, თუ რა ხდება მთელს რუსეთში. ეს არის საზოგადოება, რომელიც ცდილობს გაიგოს თავისი ტრაგიკული წარსული, რომლის განვითარებასაც აფერხებს აწმყოს დაბურული გზა, რომელიც იბრძვის ბედნიერი მომავლისა და ახალი მიზნებისათვის. რამდენადაც საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს შორის დემოკრატებიც არიან და კომუნისტებიც, ასევე ყველა მონაწილე. მართლაც, იმ სასამართლო დარბაზში თითქმის ყველა იყო ან არის კომუნისტური პარტიის წევრი.¹³⁵

ეს უკანასკნელი საკითხები სცილდება სასამართლოს შესაძლებლობებს და წმინდა პოლიტიკურ კითხვებს ბადებს. გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა ეს საკითხი არ განეხილა, მაგრამ ამას უამრავი მტკიცება დასჭირდა. ამის შედეგად სასამართლომ კომუნისტების აღშფოთება გამოიწვია. დავით რემნიკმა კარგად აღწერა ის შოკი, რომელიც გამოსცადა ადამიანმა – უძლიერესმა ფიგურამ, იმუნიტეტით დაცულმა ყოველგვარი საჯარო ანგარიშვალდებულებისაგან და ახლა თავისი მოქმედებების ღია სასამართლოს წინაშე დაცვა უხდებოდა. მათი სიძულვილი ელცინისა და გორბაჩოვის მიმართ სულ უფრო იზრდებოდა.¹³⁶ შახრაიმ აღნიშნა,

რომ კომუნისტების გამარჯვების შემთხვევაში ელცინს იმპიჩმენტი არ ასცდებოდა.

სასამართლო პროცესმა 52 დღე გასტანა, რომლის განმავლობაშიც 16 ექსპერტსა და 46 მოწმეს მოუსმინა. თავიდანვე ყველამ იცოდა, რომ ელცინის ბრძანებულებები სამართლებრივად არცთუ მთლად გამართული იყო. კომუნისტები ოპტიმისტურად იყვნენ განწყობილი და როგორც ზორკინის, ისე სასამართლოს სამართლიანობისადმი თავიანთი რწმენა გამოხატეს.¹³⁷

ორივე მხარე გამუდმებით არჩევდა საქმეს პრესის საშუალებით და სასამართლოს არაფერი უქნია ამის შესაჩერებლად. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ეს საკითხი საზოგადოებას დიდად არც აინტერესებდა, რადგან ბევრად უფრო შეწუხებული იყო ეკონომიკური პრობლემებით, რაც დღითიდღე რთულდებოდა.

სასამართლოს მსვლელობისას მიხეილ გორბაჩოვის სახელი ამოტივტივდა. იგი არაეის დახმარებია, არ სურდა მოწმედ გამოსვლა და ეგონა არც გამოიძახებდნენ. მაგრამ ზორკინმა მაინც დაიბარა. გორბაჩოვმა უარი თქვა მონაწილეობაზე და განაცხადა: „მე არ ვთვლი შესაძლებლად, რომ მონაწილეობა მივიღო პოლიტიკურ სასამართლო პროცესში, რომელსაც მხოლოდ უარყოფითი შედეგები მოჰყვება“.¹³⁸ გამოუცხადებლობისთვის მას ჯერ ჯარიმა დააკისრეს ასი რუბლის ოდენობით (დაახლოებით ოცდაათი ცენტი), შემდეგ კი ქვეყნიდან გასვლის უფლება ჩამოართვეს მაშინ, როდესაც ჩრდილოეთ კორეაში აპირებდა წასვლას. გორბაჩოვმა, ზორკინმა და ელცინმა ამ საკითხის მოსაგვარებლად პრესა გამოიყენეს და ხშირად ერთმანეთს ესხმოდნენ თავს.¹³⁹ ელცინმა გორბაჩოვის ანალიტიკურ ცენტრს ჩამოართვა ქონება, რომელიც მას ერთი წლის წინ მისცა, თუმცა გამგზავრების აკრძალვა მოუხსნა, რათა მას ბერლინში, დასავლეთ გერმანიის ყოფილი ლიდერის ვილი ბრანდტის დასაფლავებაზე წასვლა შესძლებოდა. გორბაჩოვი არასოდეს გამოცხადებულა სასამართლოში და საბოლოოდ ეს ამბავიც დავიწყებას მიეცა.

გორბაჩოვისადმი ზორკინის დამოკიდებულება, ისევე როგორც მის მიერ მთელი სასამართლო პროცესის წარმართვა, მწვავე კრიტიკის საბაბი გახდა.¹⁴⁰ ყოველივე ეს გაამწვავა ელცინის მიერ მოსამართლეებისათვის ხელფასის მომატებამ მაშინ, როდესაც სასამართლო პროცესი ჯერ არ იყო დამთავრებული.¹⁴¹

საქმის შეჯამება 5 ნოემბერს დაიწყო და 13 ნოემბერს დასრულდა. 30 ნოემბერს, სამ კვირაზე ნაკლებ ხანში, მღელვარე ყრილობამდე ერთი დღით ადრე, სასამართლომ გადაწყვეტილება გამოიტანა. არაეის გააკვირვებია, მაგრამ ბერს კი გაუხარდა,¹⁴² რომ სასამართლო თანაბ-

რად მიუღა ორივე მხარეს და თავიდან აიცილა რთული საკითხები. ცოტა თუ მოელოდა უკეთეს შედეგს. ელცინის ადვოკატმა ანდრეი მაკაროვმა განაცხადა: „ეფიქრობ, არც ერთი მხარე არ არის გადაწყვეტილების გამო მთლიანად კმაყოფილი, მაგრამ, ამასთანავე, ძნელია სასამართლოსაგან სხვა გადაწყვეტილებას ელოდე იმ შემოქმედების პირობებში, რომელიც ჩვენ სასამართლოზე განვახორციელეთ.“¹⁴³ ორი მოსამართლის განსხვავებული აზრით სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის, ისევე როგორც რუსეთის კომუნისტური პარტიის, როგორც მისი კომპონენტის, აკრძალვა კანონიერი იყო. მაგრამ ადგილობრივი ორგანიზაციების აკრძალვა არ შეიძლებოდა, რადგან მათ „შეინარჩუნეს თავიანთი სოციალური ბუნება და არ ჩანაცვლებიან სახელმწიფო სტრუქტურებს“, „და ისინი დამოკრძალული გზით აირჩიეს“, – დაამატა ზორკინმა.¹⁴⁴

სახელმწიფოს უფლება ჰქონდა დაებრუნებინა ქონება, რომელიც მას ეკუთვნოდა, მაგრამ თავის დროზე პარტიამ მიითვისა. მაგრამ რა წესით უნდა მომხდარიყო კონკრეტული ქონების დაბრუნება, ეს საერთო სასამართლოს გადასაწყვეტი იყო. ასევე არ ჩანდა კომუნისტური პარტიის კონსტიტუციურობის საკითხის გადაწყვეტის საჭიროება, რადგან საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია სამართლებრივად დაშლილი იყო, რუსეთის კომუნისტური პარტია კი ჯერ არ იყო ოფიციალურად რეგისტრირებული.

ორი თვის შემდეგ, 1993 წლის თებერვლის დასაწყისში, დაახლოებით 800 კომუნისტი შეიკრიბა მოსკოვთან ახლოს საიდუმლო ადგილას, „აღორძინებისა და გაერთიანების“ ორდლიან კონგრესზე. იუსტიციის მინისტრმა აღნიშნა, რომ „არ არსებობს არანაირი სამართლებრივი საფუძვლები რუსეთის ფედერაციის კომუნისტური პარტიის საქმიანობის აღსადგენად როგორც საბჭოთა კავშირის ან რუსეთის კომუნისტური პარტიის სამართალმემკვიდრისა“. აწ განსვენებულმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლემ ერნესტ ამეტისტოვმა აღნიშნა, რომ „ამ კონგრესის სათაურიც კი – „აღორძინებისა და გაერთიანებისათვის“ – ეწინააღმდეგება საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას. ვფიქრობ, საკონსტიტუციო სასამართლომ ეს უნდა განაცხადოს“. მაგრამ, როგორც გაზეთი „იზვესტია“ იტყობინებოდა, „საკონსტიტუციო სასამართლო დუმდა“.¹⁴⁵ სამაგიეროდ, გაზეთ „პრავდისათვის“ მიცემულ ინტერვიუში ზორკინმა განაცხადა, რომ ორგანიზატორები არ ეწინააღმდეგებოდნენ ელცინის აკრძალვას, რადგან „კომუნისტებს აქვთ თავიანთი კონგრესის მოწვევის უფლება... და მათ არ უნდა ჩამოერთვათ შეკრების კონსტიტუციური უფლება იმ შემთხვევაში, თუ ისინი იცავენ კონსტიტუციას“.¹⁴⁶ საბო-

ლოდ, სასამართლოს გადაწყვეტილებით ნება დაერთო პარტიას მოეხდინა რეორგანიზაცია და აღდგენილიყო.

მართალია, სასამართლოს კრიტიკა არ ასცდა, მაგრამ იგი მაინც უვნებელი დარჩა, რაც, ალბათ, საუკეთესო იყო ამ პირობებში. მის გადაწყვეტილებას უწოდეს „პოლიტიკური ბალანსის მაგალითი, რომელიც შესაშური უნარ-ჩვევით შესრულდა“.¹⁴⁷ ყველაფრის მიუხედავად, ზორკინი მაინც გმირი იყო. და როგორც ყოველთვის, იგი და სასამართლოს სხვა მოსამართლეები ღიად და ვრცლად ლაპარაკობდნენ ამ გადაწყვეტილებაზე.

ეროვნული ხსნის ფრონტის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმიდან რამდენიმე თვეში სასამართლო მიუბრუნდა საქმეს, რომელიც ეხებოდა ელცინის კიდევ ერთ ცდას დაეზო რეგრესიული პოლიტიკური ძალები. ამჯერად ეს იყო აღმასრულებელი აქტი, რომელიც კრძალავდა ეროვნული ხსნის ფრონტს – მემარცხენე ფრთის ნაციონალისტთა ჯგუფს.

ოქტომბერში ნაციონალისტთა ჯგუფი შეიკრიბა ეროვნული ხსნის ფრონტის ჩამოსაყალიბებლად. ამის საპასუხოდ ელცინმა გამოცა №1308 ბრძანებულება, რომელიც კრძალავდა ამ ორგანიზაციის შექმნას და მის საქმიანობას. ნაციონალისტთა ჯგუფმა დაუყოვნებლივ შეიტანა სარჩელი აკრძალვის წინააღმდეგ, მაგრამ სასამართლოს იგი 1993 წლის თებერვლამდე არ განუხილავს. ელცინის წარმომადგენლებმა საქმის დახურვის შუამდგომლობა წარადგინეს, რადგან ელცინმა თავადვე გააუქმა ბრძანებულება, მაგრამ სასამართლომ მაინც გააგრძელა საქმის განხილვა.

არსებული პროცედურის შესაბამისად, სასამართლომ მოწმეებად გამოიძახა ექსპერტები, რომელთაგანაც ყველამ აღნიშნა, რომ ბრძანებულება არაკონსტიტუციური იყო. სასამართლოც დაეთანხმა და დაადგინა, რომ ბრძანებულება არღვევდა კონსტიტუციის 50-ე მუხლით გარანტირებულ გაერთიანების უფლებას, მაგრამ, რადგან ეროვნული ხსნის ფრონტი კერ არ იყო ორგანიზებული, აღარ იყო საჭირო გადაწყვეტილების ამ ასპექტის შემდგომი განხილვა. ელცინის ბრძანებულებაში მინიშნებები „ექსტრემისტული ელემენტების“ თაობაზე, მიიჩნიეს სამართლებრივად არასწორად და ინდივიდუალ უფლებებისათვის საფრთხის შემქმნელად. მაგრამ სასამართლომ მხარი დაუჭირა ბრძანებულების იმ დებულებებს, რომლებიც უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროებს ავალბებდა „უკანონო გასამხედროებული ფორმირებების“ საქმიანობის გამოძიებას. სასამართლომ ასევე მოუწოდა პარლამენტს მიეღო კანონი გაერთიანებათა შესახებ, რომელიც საბოლოოდ დაადგენდა, თუ რა იყო კანონ-

ნიერი და რა — არა. ორმა მოსამართლემ განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა, რომელთაგანაც ერთმა — ამეტისტოვმა, სინანულით აღნიშნა, რომ სასამართლომ არ გაითვალისწინა ის, თუ როგორი ორგანიზაცია შეიძლება ყოფილიყო ეროვნული ხსნის ფრონტი.

1993 წლის მარტის კრიზისი. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის თანამდებობაზე ყოფნის პირველსავე წლებში პრესისათვის მიცემულ ერთ-ერთ ინტერვიუში ზორკინმა განაცხადა:

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკურ გრძობებზე მაღლა უნდა იდგნენ. ადამიანი ცხოვრობს საზოგადოებაში, მას აქვს თავისი სიმპათიები და ანტიპათიები, მაგრამ, როდესაც კონსტიტუციური ლეგიტიმურობის საკითხი დგება, მოსამართლემ უნდა დაივიწყოს პირადი შეხედულებები, გადადოს გვერდზე პოლიტიკა და დაემორჩილოს მხოლოდ კანონს და კონსტიტუციის სიტყვასა და სულს.¹⁴⁸

ეს ნამდვილად კარგი რჩევა იყო, მაგრამ მას თავადაც არ გაუთვალისწინებია იგი. ზორკინი თავისი უფლებამოსილების განხორციელების დაწყების დღიდან გამუდმებით იყო ჩაბმული არასასამართლო საკითხებში, რაც, როგორც ჩანს, მისი კოლეგა მოსამართლეების თანხმობით ხდებოდა. იანვარში, რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს საქმიდან ორი კვირის შემდეგ, მან განუცხადა ჟურნალისტს, რომ საქმემ „გადააჭარბა ჩვენს შიშს აღმასრულებელთა სამართლებრივი ნიჰილიზმის გამო“.¹⁴⁹ 1992 წლის მარტსა და აპრილში კი ზორკინი თავს დაესხა რუსეთის რესპუბლიკების ლიდერებს, როდესაც განაცხადა, რომ

ძალა, რომლითაც ეს ლიდერები ცდილობენ დაუპირისპირონ თავიანთი ხალხი რუსეთს, ფედერაციას და სურთ გაანადგურონ რუსეთის კანონების მოქმედება, მძიმე შედეგებს გამოიწვევს. ამით ისინი ჭრიან იმ ტოტს, რომელზეც სხედან. ისინი უბიძგებენ თავიანთ ხალხს უკანონობისა და სამოქალაქო ომის უფსკრულისაკენ.¹⁵⁰

ზორკინმა მოუწოდა ხელისუფლებას მოსკოვსა და რესპუბლიკებს შორის ფედერაციული ხელშეკრულების დადებისაკენ და განაცხადა, რომ სასამართლო „მზად არის ითანამშრომლოს რესპუბლიკებთან. ჩვენი უფლებამოსილების ფარგლებში, ჩვენ ვამზადებთ პროექტებს, რომლებიც მიზნად ისახავს ფედერაციის რესპუბლიკებსა და რეგიონებთან მტკიცე კონტაქტების დამყარებას ორივე მხარისათვის მისა-

ლებ საფუძვლებზე”¹⁵¹ მან ასევე გააკრიტიკა პრივატიზაციის მეშვეობით „სახელმწიფო ქონების მითვისების” „არსებული დიდი ინტერსები”¹⁵² იენისში მან დაგმო „ადამიანის უფლებათა ფართო დარღვევები და რუსეთის სამართალდაცვის ორგანოების უმოქმედობა” და „გამოყო ნაღდი ფულის დეფიციტი... როგორც არსებული კრიზისის ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი”¹⁵³ იგი დაემუქრა „მაღალი თანამდებობის პირებს”, რომ „საკონსტიტუციო საქმეს” აღძრავდა მათ წინააღმდეგ, თუ ისინი არაფერს იზამდნენ „რუსეთის დეზინტეგრაციის” შესაჩერებლად.¹⁵⁴

1992 წლის იენისიდან ნოემბრამდე ზოოკინი და მთელი სასამართლო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმითა და გორბაჩოვთან ურთიერთობით იყო დაკავებული. როგორც კი ეს საქმე დასრულდა, ზოოკინი ფართო საზოგადოებრივ ასპარეზზე დაბრუნდა.

1992 წლის განმავლობაში ელცინის მთავარმა მრჩეველმა ეკონომიკის დარგში, პრემიერ-მინისტრმა იგორ გაიდარმა, ელცინისათვის დეკრეტით მინიჭებული ეკონომიკურ საკითხებში უფლებამოსილების გამოყენებით, განახორციელა ე.წ. „შოკური თერაპია”, რასაც ფასების მნიშვნელოვანი ზრდა მოჰყვა. პროდუქცია გაძვირდა, ინფლაცია გაიზარდა და ცხოვრების პირობები მეტად გაუარესდა. პრეზიდენტ ელცინის ყოფილმა მოკავშირემ, უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარემ რუსლან ხაზბულატოვმა მხარი არ დაუჭირა ამ რეფორმებს და თავისი უფლებამოსილების გამოყენებით პარლამენტის მანიპულირება დაიწყო ელცინის წინააღმდეგ. კონფლიქტი გამწვავდა და, როგორც რემკინი აღნიშნავს, „ორმმართველობის სისტემა ან, უფრო სწორად, მდგომარეობა აღმოცენდა... 1992 წლის ბოლოსათვის პრეზიდენტსა და პარლამენტს შორის დაპირისპირებამ კრიზისის ზღვარს მიაღწია. არც ერთ მხარეს არ ჰქონდა თანამშრომლობის სურვილი. დეკლარატორა შევიდნე ყრილობა ახლოვდებოდა და ელცინი შეეჯახა მძიმე დილემას – თანამდებობიდან დაეთხოვა გაიდარი თუ უფრო გაეფართოვებინა მისი უფლებამოსილება ეკონომიკის საკითხებში.”¹⁵⁵

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმის დასრულების-ანავე ზოოკინი ელცინსა და ხაზბულატოვს შორის გაჩაღებულ ბრძოლაში ჩაება.¹⁵⁶ 1992 წლის 3 დეკემბერს ზოოკინმა კრიზისის გამო პარლამენტს მიმართა და მოუწოდა მას ეთანამშრომლა პრეზიდენტთან და მოეწყო მრგვალი მაგიდა, რათა მიღწეულიყო ეროვნული თანხმობა. „...თუ რაღე შეგიპლით ხელს, მოაკითხეთ საკონსტიტუციო სასამართლოს და ჩვენ მოგეხმარებით მრგვალი მაგიდის მოწყობაში”¹⁵⁷ „თუ დეზინტეგრაცია გაგრძელდება”, დაემუქრა ზოოკინი, „სასამართლოს არ ექნება სხვა გამოსავალი” გარდა იმისა, რომ „აღძრას მოხელეთა კონსტიტუციური პასუხისმგებლობის საკითხი”¹⁵⁸ – იმპიჩ-

მენტი. როგორც ამბობენ, მან მართლაც შესთავაზა ელცინს თავი შეამავლად და დაიყოლია იგი არ გაერეკა პარლამენტი და არ დაეწყო ერთმართველობა.

ერთი კვირის შემდეგ პარლამენტი დათანხმდა ზორკინის მედიატორობას. ინტენსიური მოლაპარაკების შედეგად, 11 დეკემბერს 9-პუნქტიანი შეთანხმება შედგა, რომელიც აპრილში ახალი კონსტიტუციის ძირითად მიმართულებებზე რეფერენდუმის გამართვას ითვალისწინებდა და ამ ტექსტზეც შეთანხმება უნდა მომხდარიყო.¹⁵⁹ ზორკინი კვლავ გბირი იყო.

მდგომარეობა მალე გართულდა. კამათი გამოიწვია რეფერენდუმზე გასატანმა საკითხებმა. ელცინს უნდოდა მიწის პრივატიზაციის თაობაზე კითხვის დამატება, ხოლო სხვებს – სხვა კითხვებისა. ზოგი კი მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა რეფერენდუმის იდეას და სამაგიეროდ ახალ არჩევნებს მოითხოვდა. ხაზბულატოვმა მალე უარყო შეთანხმება და აქტიურ ოპოზიციაში გადავიდა.

ბევრი დებატის გამო შუა იანვარში ზორკინსაც ეჭვი გაუჩნდა რეფერენდუმის თაობაზე და დაემუქრა ყველას, რომ აღარ დაუჭერდა მას მხარს, თუ რამე შეთანხმებას არ მიალწევდნენ. იანვრის ბოლოს მან ელცინს რეფერენდუმის დაეიწყება¹⁶⁰ და ბრეჟნევის კონსტიტუციის შენარჩუნება ურჩია, რომელიც მას იმ ეტაპისათვის გამოსადეგად მიაჩნდა.

თავდაპირველად ზორკინმა თითქოს დაითანხმა კიდევ ელცინი რეფერენდუმის ჩაშლაზე და ამით კვლავ დიდი პოპულარობა მოიხვეჭა. ზოგი ზორკინს „მთავარ მშვიდობისმყოფელს“¹⁶¹ უწოდებდა, ზოგი კი ფიქრობდა, რომ იგი ხაზბულატოვის მხარეს გადავიდა.¹⁶² სულ მალე ყველაფერი აირია. ელცინმა საკანონმდებლო ხელისუფლებას წარუდგინა თავისი პროექტი ხელისუფლების განაწილების თაობაზე და განაცხადა, რომ მოსალოდნელი იყო „ტირანია ან ანარქია“ იმ შემთხვევაში, თუ რამე შეთანხმებას არ მიალწევდნენ,¹⁶³ მაგრამ ხაზბულატოვმა არც ერთი წინადადება არ მიიღო. 5 მარტს პარლამენტის გადაწყვეტილებით, დეპუტატების მე-8 საგანგებო ყრილობა 10 მარტისათვის დაინიშნა. ეს ყრილობა აშკარად ელცინის დასუსტებას ისახავდა მიზნად, რომელსაც იმპიჩმენტი უნდა მოჰყოლოდა. მარტის დასაწყისში რუსეთში კონსტიტუციონალიზმის შესახებ ყოველწლიურ ანგარიშში სასამართლომ გააკრიტიკა უზენაესი საბჭო არაკონსტიტუციური კანონების მიღებისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების ფუნქციებში ჩარევისათვის, ისევე როგორც ელცინი საკანონმდებლო პრეროგატივების უგულვებელყოფისათვის,¹⁶⁴ და მაგალითისთვის მოიყვანა რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურის შესახებ ბრძანე-

ბულებისა და 1992 წლის ელცინის მიერ ეროვნული ხსნის ფრონტის შემარცხენე ფრთის აკრძალვის ცდა.

ხელისუფლების საძივე განშტოებას შორის ურთიერთობა უკიდურესად დაიძაბა. ელცინმა კი გადაწყვიტა რეფერენდუმი მაინც მოეწყო.¹⁶⁵ 12 მარტს, დეპუტატთა მე-8 ყრილობაზე დეპუტატებმა მიიღეს ანტიელცინური ღონისძიებების ფართო სპექტრი, რომელიც რეფერენდუმის უარყოფას შეიცავდა, რის შემდეგაც იგი დაიხურა.

უზენაეს საბჭოსთან უშედეგო მოლაპარაკების შემდეგ ელცინმა 20 მარტს განაცხადა, რომ უზენაესი საბჭოს მხრიდან ობსტრუქციის გამო მან ხელი მოაწერა „საგანგებო მმართველობის“ ბრძანებულებას, რომელიც საპრეზიდენტო რეჟიმს ამყარებდა. მან ასევე დაამატა, რომ 25 აპრილს გაიმართებოდა რეფერენდუმი საპრეზიდენტო ხელისუფლების თაობაზე და იგი გამოსცემდა ეკონომიკურ ღონისძიებათა გეგმას, რომელიც მიწის პრივატიზაციას ითვალისწინებდა.¹⁶⁶ ზორკინმა, რომელიც სასწრაფოდ დაბრუნდა ამერიკის შეერთებული შტატებიდან, ელცინს საპასუხო წერილი გაუგზავნა, რომელიც მან უზენაესი საბჭოს პრეზიდენტის საგანგებო შეხვედრაზე წაიკითხა. წერილში ზორკინმა ელცინს განუცხადა, რომ „საგანგებო მმართველობა“ არაკონსტიტუციური იყო¹⁶⁷ და დაამატა, რომ „თქვენ [ელცინო] დისკრედიტაციას უწევთ საკუთარ თავს როგორც პრეზიდენტს“.¹⁶⁸ ამის შემდეგ მან ხაზბულატოვსა და ელცინის სხვა ოპონენტებთან ერთად პრესკონფერენცია მოიწვია, სადაც დაგმო ელცინის მოქმედებები. ელცინის წარმომადგენელმა ზორკინი უზენაესი საბჭოს მხარდაჭერაში დაადანაშაულა, ხოლო ელცინმა განაცხადა, რომ „პრესის თავისუფლების დასაცავად“ იგი რუსულ მედიას თავის კონტროლს დაუქვემდებარებდა.¹⁶⁹

თავმჯდომარე ზორკინი ცდილობდა დაერწმუნებინა ელცინი, რომ ბრძანებულება, რომელიც ჯერ არავის ენახა, შეეცვალა და კომპრომისზე წასულიყო. ბრძანებულების ასლის მიღებამდე (ზორკინმა შემდგომში განაცხადა, რომ ელცინმა უარი უთხრა მას ბრძანებულების გაცნობაზე) ზორკინმა გამოიყენა სასამართლოს უფლებამოსილება, რომელიც სასამართლოს ინიციატივით პრეზიდენტის შესაძლო იმპიჩმენტის საკითხის განხილვას გულისხმობდა. სასამართლო განხილვამ მთელი ღამე გასტანა და შემდეგი სხდომა ზორკინმა 22 მარტს, ორშაბათისთვის დანიშნა.

მეორე დღით ზორკინმა სასამართლოს გადაწყვეტილება გამოაკვეენა. მან გააკრიტიკა ელცინი და განაცხადა, რომ სასამართლომ ელცინის მოქმედებები არაკონსტიტუციურად ცნო, რადგან ამით დაირღვა კონსტიტუციის 9 სხვადასხვა პუნქტი და ფედერალური ხელშეკრულება, რომელიც ხელისუფლების დანაწილებისა და ფედერა-

ლიზმის პრინციპებს ეხებოდა.¹⁷⁰ სამმა მოსამართლემ განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა. მათგან მოსამართლე ამეტისტოვმა სასტიკად გააკრიტიკა სასამართლო და განაცხადა, რომ სასამართლო მოქმედებდა არა სამართლებრივი დოკუმენტის საფუძველზე, არამედ ელცინის სატელევიზიო გამოსვლაზე დაყრდნობით. მან ზორკინი არაობიექტურობასა და საქმის წინასწარ გადაწყვეტაში დაადანაშაულა. „სანამ ჩვენ ამ საქმეს ვიხილავდით, — განაცხადა ამეტისტოვმა, — ზორკინმა უკვე გამოაშკარავა თავისი პოლიტიკური შეხედულებები“. ეს კომენტარები სასამართლოში გაჩენილი ბზარის გამოხატულებაა, რომელიც მთელი თავისი არსებობის მანძილზე თან დაჰყვებოდა მას. მალე ამ დისკუსიას სხვებიც შეუერთდნენ. რუსეთის წამყვანმა ადვოკატმა ადამიანის უფლებათა დარგში სერგეი კოვალიოვმა განაცხადა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს „გადაწყვეტილებები ნაკარნახებია პოლიტიკური ამბიციებითა და მიკერძოებით“.¹⁷¹

1993 წლის 24 მარტს ელცინმა გამოაქვეყნა ბრძანებულება. იგი არაფერს ამბობდა „საგანგებო მმართველობაზე“ და მხოლოდ საპრეზიდენტო ხელისუფლებისა და ელცინის ეკონომიკური პოლიტიკის თაობაზე რეფერენდუმის ჩატარებას ითვალისწინებდა.¹⁷²

სასამართლოს გადაწყვეტილების შემდეგ ხაზბულატოვმა ელცინის იმპიჩმენტის შესაძლებლობა დაინახა და ყრილობა ხელმეორედ მოიწვია. ელცინის ოპონენტების იმედებისა და მოლოდინის საპირისპიროდ ამჯერად სასამართლომ შეგნებულად აარიდა თავი იმპიჩმენტის თაობაზე რამე მინიშნებასაც კი. ზორკინმა მიმართა ყრილობას და იმპიჩმენტის წინააღმდეგ გამოვიდა. იმპიჩმენტის ცდა, რომელსაც ხმათა ორ მესამედი სჭირდებოდა, ჩავარდა.

ზორკინის კრიტიკა სასამართლოს 22 მარტის გადაწყვეტილების გამო გრძელდებოდა. საკუთარი თავის დასაცავად ზორკინი ყოველდღე გამოდიოდა ტელევიზიით, ასევე პარლამენტში და არწმუნებდა საზოგადოებას, რომ ელცინმა უარი უთხრა მას ბრძანებულების ჩვენებაზე და არ მიიღო სასამართლოს სხდომაზე გამოცხადების მიწვევა.¹⁷³ ზორკინი კომპრომეტირებული იყო იმით, რომ უზენაესმა საბჭომ მას მისცა განსაკუთრებული ხელფასი და სხვა პრივილეგიები, რაც არ ჰქონდათ სხვა მოსამართლეებს, მათ შორის, როგორც საინფორმაციო სამსახურები იტყობინებოდნენ, სამი სახლი სხვადასხვა ადგილას.¹⁷⁴

უზენაესი საბჭო დათანხმდა რეფერენდუმს, მაგრამ შეეცადა ცვლილება შეეტანა წესებში, რომელთა მიხედვითაც, იმისათვის, რომ დადებით პასუხს სავალდებულო ძალა მისცემოდა, საჭირო იქნებოდა რეფერენდუმში რეგისტრირებულ პირთა 50 პროცენტი. ორი შეკითხვა შეეხებოდა ელცინისა და მისი ეკონომიკური ღონისძიებების

მხარდაჭერას, ხოლო დანარჩენი ორი – პარლამენტისა და პრეზიდენტის ახალ არჩევნებს. ელცინის საწინააღმდეგოდ გამოტანილი სასამართლოს გადაწყვეტილების მიუხედავად, მან საკონსტიტუციო სასამართლოში პარლამენტის მოქმედებები სადავო გახადა. გადაწყვეტილებაში, რომელიც მთლიანობაში სამართლიანად იყო აღიარებული (თუმცა შემდეგ მაინც გააკრიტიკეს), სასამართლომ პირველ ორ კითხვაზე პარლამენტის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილება გამოიტანა და განაცხადა, რომ ამ კითხვებზე დადებითი პასუხის მისაღებად საჭირო იყო მონაწილეთა 50 პროცენტი,¹⁷⁵ ხოლო სხვებისათვის, რომლებიც კონსტიტუციურ ცვლილებებს შეეხებოდა, საჭირო იყო რეგისტრირებულ პირთა 50 პროცენტი. ელცინმა საკმარის წარმატებას მიაღწია რეფერენდუმში და გადაწყვიტა ეს ვითარება გამოეყენებინა და ახალი კონსტიტუციის მისაღებად კონფერენცია მოიწვია, თუმცა მას შედეგი არ მოჰყოლია.¹⁷⁶

1993 წლის მაისი – 1993 წლის სექტემბერი

ამ პერიოდში სასამართლო სხვა საკითხებითაც იყო დაკავებული. მათგან აღსანიშნავია სამი: გაზეთ „იზვესტიის“, მასმედიისა და ფედერალიზმის საკმეები.

საქმე „იზვესტიის“ შესახებ. 1991 წლის აგვისტოს გადატრიალებამდე გაზეთი „იზვესტია“ რუსეთის პარლამენტის ოფიციალური ბეჭდვითი ორგანო იყო. გადატრიალების დაწყებისთანავე „იზვესტიამ“ პარლამენტისაგან დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. 23 აგვისტოს მისმა თანამშრომლებმა ახალი მთავარი რედაქტორი აირჩიეს და ხელახლა გაატარეს რეგისტრაციაში როგორც დამოუკიდებელი გაზეთი. ეს გაზეთი სულ მალე გახდა ძლიერი ლიბერალური ხმა, რომელიც მუდმივად აკრიტიკებდა პარლამენტსა და ხაზბულატოს.

1992 წლის გაზაფხულზე „იზვესტიამ“ გააკრიტიკა ხაზბულატოვი აპრილში იაპონიაში ვიზიტის გამო. განაწყენებულმა ხაზბულატომ და კომუნისტებმა გადაწყვიტეს შური ეძიათ გაზეთზე, აღედგინათ მისი კონტროლი და ისევ პარლამენტის ორგანოდ გამოეცხადებინათ. უზენაესმა საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომელიც ძალაში 1992 წლის 17 ივლისს უნდა შესულიყო. მალე გამოაშკარავდა, რომ ზოგიერთი დეპუტატი, რომელიც სხდომას არ დასწრებია, აღრიცხული იყო როგორც დადგენილების მომხრე. ასევე შეცვლილი იყო ტექსტი, რომელსაც კენჭი უყარეს.¹⁷⁷ პრეზიდენტმა ელცინმა პრესის თავისუფლების სახელით მხარი დაუჭირა გაზეთს, ხოლო ინფორმაციის მინის-

ტრმა უარი განაცხადა „იზვესტიის“ ისევ პარლამენტის ბეჭდვით ორგანოდ რეგისტრაციაზე.¹⁷⁸

სასამართლომ ამ საკითხზე გადაწყვეტილება 1993 წლის მაისში მიიღო და დადგენილებაში კონსტიტუციის დაახლოებით 10 დარღვევა აღმოაჩინა, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი პრესის თავისუფლების შეზღუდვა იყო. სასამართლომ ძალიან მტკიცე განცხადება გააკეთა ამ საკითხის თაობაზე. მიუხედავად ამისა, ფრანც ფოსტერმა აღნიშნა, რომ

რუსეთის მაღალი თანამდებობის პირების მიერ სამართლისა და სამართლებრივი ინსტიტუტების უგულვებლყოფა „იზვესტიის“ საქმის შემადგენელი ნაწილია. მართლაც, სამართლებრივი სისტემა ფაქტობრივად უმნიშვნელო აღმოჩნდა. ელცინისა და ზაზულატოვის პირადმა და სხვა არაფორმალური სამართლებრივი არხების თუ ორგანოების ჩარევამ საბოლოოდ გადაწყვიტა... „იზვესტიის“ ბედი.¹⁷⁹

ამრიგად, საკონსტიტუციო სამართლის ისეთი ფუნდამენტური საკითხის განხილვისას, როგორც არის პრესის თავისუფლება, რუსული სამართლებრივი ნიჰილიზმი კვლავაც დომინირებდა.

საქმე მასმედიის შესახებ. უზენაესი საბჭო „იზვესტიის“ დაბრუნებისათვის ზრუნვასთან ერთად მასმედიის შესახებ ზოგად კანონსაც ამზადებდა. ზაზულატოვი ამ საკითხს ისევე ავტოკრატიულად უდგებოდა, როგორც სხვა ყველა საპარლამენტო საკითხს. 1993 წლის მარტში სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ მიიღო რეზოლუცია „სახელმწიფო მუწყებლობაში სიტყვის თავისუფლების უზრუნველყოფის ღონისძიებათა შესახებ“. რეზოლუციით აიკრძალა ელცინის მიერ კონტროლირებადი ფედერალური საინფორმაციო ცენტრისა და სხვა სახელმწიფო მოხელეთა „ჩარევა“ საინფორმაციო უზრუნველყოფაში და ჩამოყალიბდა პარლამენტის წევრებისაგან შემდგარი „სამეთვალყურეო საბჭო“, რომელიც მიზნად ისახავდა პოლიტიკურ ღონისძიებათა „ობიექტური“ გაშუქების უზრუნველყოფას.¹⁸⁰ ეს ის პროექტი იყო, რომლის განხორციელებასაც ადრე წარუმატებლად შეეცადა ზაზულატოვი უზენაეს საბჭოში.¹⁸¹ ყოველივე ამის მიზანი იყო ელცინისა და პროელცინური მიკერძოებული მედიის წინააღმდეგ ბრძოლის გზით ყრილობის კონსერვატორი დეპუტატებისათვის ტელევიზიაში მეტი დროის დათმობა.

სასამართლომ საქმის განხილვა 1993 წლის 20 მაისს დაიწყო, „იზვესტიის“ შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანიდან მეორე დღესვე, მაგრამ მან ამჯერად ჟურნალისტებს იმედი გაუცრუა. სასამართლომ

მართალია დადგინა, რომ რეზოლუციის მიღების პროცედურა არაკონსტიტუციური იყო, მაგრამ იქვე მიუთითა, რომ დასაშვები იყო ელცინის ფედერალური საინფორმაციო ცენტრისა და ფედერაციული ტელესამაუწყებლო კომპანიის გაუქმება. სასამართლომ აღნიშნა, რომ დებულება სამეთვალყურეო საბჭოს შესახებ გაურკვეველი იყო და საფრთხეს უქმნიდა სიტყვის თავისუფლებას, მაგრამ სწორედ ამ გაურკვევლობის გამო იგი ვერ იმსჯელებდა მის კონსტიტუციურობაზე და ამიტომ ამ ნორმას უცვლელად ტოვებდა.¹⁸²

ერთ-ერთი მეთვალყურის აზრით,

ხელისუფლების ორ განშტოებას შორის არსებული კონფლიქტის ჭრილიდან სასამართლოს გადაწყვეტილების შეფასებისას, უნდა ითქვას, რომ, რაც უზენაესი საბჭოს სტრუქტურებმა „იზვესტიის“ საქმის წაგებისას დაკარგეს, ოსტანინოს [სახელმწიფო ტელევიზიის] საქმეში აინაზღაურეს.

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც თითქოს ორ ხელისუფლების განშტოებას შორის უპრობლემო და სამართლიანი კომპრომისია მეოთხე ხელისუფლების კონტროლის უფლების განხორციელებასთან დაკავშირებით, სინამდვილეში გამოიწვევს გადამკეზი ბაზების „ელცინის ჯგუფის“ ნაცვლად... „ხაზბულატოვის ჯგუფის“ მიერ დაყრობას.

ეფემერული „გლასნოსტისა“ და ნახევრად თავისუფალი სიტყვის დრო, რომელსაც ჟურნალისტები ახორციელებდნენ სახელმწიფოს ხარჯზე და მისი საშუალებების გამოყენებით, როგორც ჩანს, დასრულდა: ბატონი გააღვიძეს!¹⁸³

გადაწყვეტილებები მორდოვეთის და „ფედერალიზმის“ სხვა საკითხების თაობაზე. 1993 წლის მაისის შემდეგ სასამართლოსთან დაკავშირებულ კონფლიქტებს დაემატა სასამართლოს გადაწყვეტილება მორდოვეთში პრეზიდენტის ინსტიტუტის თაობაზე. მორდოვეთი რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ავტონომიური რესპუბლიკაა, რომელიც მოსკოვიდან დაშორებულია დაახლოებით ოთხასი მილით (სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ). მორდოვეთის უზენაესმა საბჭომ პოსტსაბჭოურ ეპოქაში შემოიღო პრეზიდენტის ინსტიტუტი და ამ პოსტზე ლიბერალი რეფორმატორი ვასილ გუსლიანიკოვი აირჩიეს.

დაახლოებით 18 თვეში, 1993 წლის 7 აპრილს, მორდოვეთის უზენაესმა საბჭომ, სადაც უკვე კონსერვატორები ჭარბობდნენ, გააუქმა პრეზიდენტის თანამდებობა. ელცინი შეეცადა მორდოვეთში პრეზიდენტის შენარჩუნებას და შესაბამისი ბრძანებულება გამოსცა. რუსე-

თის პარლამენტი მორდოვეთის უზენაეს საბჭოს უჭერდა მხარს. მორდოვეთის კანონი პრეზიდენტის ინსტიტუტის გაუქმების თაობაზე და ელცინის ზემოაღნიშნული ბრძანებულება წარედგინა რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს, რომელმაც საქმე 1-2 ივნისს მოისმინა.

3 ივნისს საკონსტიტუციო სასამართლომ განჩინებით უარი თქვა საქმის განხილვაზე და ეს საკითხი მორდოვეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს განსახილველად მიიჩნია. სასამართლოს ასეთი გადაწყვეტილების შედეგი იყო მორდოვეთის უზენაესი საბჭოს მიერ პრეზიდენტის პოსტის გაუქმება, რადგან მორდოვეთის საკონსტიტუციო სასამართლო მორდოვეთის უზენაესი საბჭოს პირშო იყო და მან საბოლოო გადაწყვეტილებით, რომელიც ორთვე-ნახევრის შემდეგ, 1993 წლის 21 აგვისტოს მიიღო, მხარი დაუჭირა გაუქმებას.¹⁸⁴ მოსამართლეებმა ამეტისტოვმა და ვიტრუკმა მაშინვე გააკრიტიკეს რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო დესტრუქციული „პოლიტიკისათვის“ და გადაწყვეტილებას „სასამართლოს ყველაზე უფრო სამარცხვინო გადაწყვეტილება“ უწოდეს, რადგან მან მორდოველ ხალხს წართვა საკუთარი ლიდერის არჩევის უფლება, რომელიც გარანტირებული იყო რუსეთის კონსტიტუციის 72-ე მუხლით.¹⁸⁵

საკითხი ნამდვილად რთული იყო. თავმჯდომარე ზორკინი პირადად არ ეთანხმებოდა მორდოვეთის უზენაესი საბჭოს გადაწყვეტილებას, მაგრამ მიაჩნდა, რომ ეს შინა საკითხი იყო.¹⁸⁶ ეს პოზიცია საკმაოდ გონიერულია.

სხვა გადაწყვეტილებებში, რომლებიც ფედერალიზმსა და ადგილობრივ საკითხებს ეხებოდა, სასამართლომ ძალადაკარგულად გამოაცხადა ელცინის ბრძანებულება, რომელიც სპეციალურ უფლებამოსილებას ანიჭებდა ელცინის მოკავშირეს — მოსკოვის მერს. ამ ბრძანებულებით მერს შეეძლო მუნიციპალური ქონების პრივატიზაციის დაჩქარება, დამატებითი ფინანსური ვალდებულებებისა და ჯარიმების შემოღება და არასაბიუჯეტო ფონდების თავისი შეხვედლებისამებრ განაწილება. ელცინის ბრძანებულება მოსკოვის მუნიციპალური ქონების პრივატიზაციის დაჩქარების თაობაზე სასამართლომ ბათილად ცნო, ასევე ბათილად ცნო ხაზბულატოვისა და ელცინის ერთობლივი გადაწყვეტილება მოსკოვის რაიონებად დაყოფის თაობაზე.¹⁸⁷ სასამართლოს წევრები ამჯერადაც შეეცადნენ გადაწყვეტილებათა საჯარო ახსნა-განმარტებას.

10 სექტემბერს სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ბრძანებულებით განსაზღვრული ნორმები, რომლებიც ითვალისწინებდა ირკუტსკისა და კრასნოიარსკის ცენტრალური ციხიბრის რევიონებში მდებარე სამი ჰიდროელექტროსადგურის ფედერალური ხელისუფლებისათვის გადა-

ცემას, არღვევდა მოსკოვსა და მის რეგიონალურ ერთეულებს შორის არსებულ ფედერალურ ხელშეკრულებას, რომელიც ამ ობიექტების საერთო მმართველობას ითვალისწინებდა.¹⁸⁸

ამ გადაწყვეტილებათა უმრავლესობა ობიექტურმა და მიუკერძოებელმა ექსპერტებმა შეაფასეს როგორც სამართლებრივად საკმაოდ გაბედული, თუმცა მათ გარკვეული უთანხმოება და კრიტიკა გამოიწვიეს თავად საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა მხრიდანაც.¹⁸⁹ მიუხედავად ამისა, წინააღმდეგობები სასამართლოსა და მისი თავმჯდომარის მოქმედებების გამო კვლავ არსებობდა როგორც თვითონ სასამართლოში, ისე მის გარეთ. აპრილში მოსამართლე ანატოლი კონონოვმა გააკრიტიკა სასამართლო 1993 წლის თებერვალში ეროვნული ხსნის ფრონტის თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილებისათვის და განაცხადა, რომ მაშინ ელცინი მართალი იყო, რადგან კონსტიტუციის მე-7 და 33-ე მუხლების მიხედვით, დასაშვებია ასეთი პარტიების აკრძალვა და გარკვეული უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვა. სულ მალე მოსამართლე ამეტისტოვმაც გააკრიტიკა სასამართლო ეროვნული ხსნის ფრონტის გადაწყვეტილების გამო და განაცხადა, რომ თავმჯდომარემ და სხვა მოსამართლეებმა არ მისცეს მათ ორგანიზაციისა და მისი საქმიანობის ანალიზის საშუალება და რომ „სასამართლო ნელ-ნელა გარდაიქმნება ცენტრალური პოლიტიკური ძალების ისეთ ინსტრუმენტად, რომლებიც... სასამართლოს საკუთარი მიზნებისათვის გამოიყენებენ“. მაგრამ მან აღნიშნა აგრეთვე, რომ სასამართლოზე რამე სახით გარეშე ზემოქმედება არ მომხდარა.¹⁹⁰

თავმჯდომარე ზორკინი სულ უფრო მეტად უჭერდა მხარს ხაზბულატოვს. მისში ზორკინი რამდენჯერმე გამოჩნდა ხაზბულატოვსა და ვიცე-პრეზიდენტ ალექსანდრე რუცკოისთან ერთად, რომელიც ელცინის მოწინააღმდეგე გახდა. ერთ-ერთ გაზეთში ეს ამბავი ასე შეაფასეს: „სამი მუშკეტერი მეფის წინააღმდეგ“.¹⁹¹ სხვა მხრივაც, ერთი შეხედვით, ზორკინი თითქოს ელცინის მოწინააღმდეგეებს უჭერდა მხარს. ზორკინი არ დასწრებია ახალი კონსტიტუციის მიღებასთან დაკავშირებით ელცინისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს შორის გამართულ შეხვედრას და განაცხადა, რომ მოსაწვევე არ მიუღია. თავის გრძელ სატელევიზიო ინტერვიუში იგი თითქოს ხაზბულატოვის მხარეს იჭერდა ეკონომიკურ რეფორმასთან დაკავშირებით და შეეწინააღმდეგა „დიდი ნახტომის“ პროგრამას, რომელიც, მისი აზრით, „რუსეთის ისტორიულ თავისებურებებს არ ითვალისწინებდა.“¹⁹² ამავე დროს მან შეაქო ელცინი და კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი, რომ მხარს უჭერდა „რუსეთში ძლიერი პრეზიდენტის არსებო-

ბას".¹⁹³ ამ პერიოდში ელცინმა გადაწყვიტა აღარ მიემართა სასამართლო სათვის.¹⁹⁴

მთელი ამ ხნის განმავლობაში ზორკინი მოუწოდებდა მოწინააღმდეგე მხარეებს კომპრომისისაკენ და გმობდა „რადიკალიზმს“. იგი ელცინს იენისის შუა რიცხვებში შეხვდა და განაცხადა, რომ მათ შემდეგ თავიანთ ურთიერთობაში არსებული „ეგრეთ წოდებული გაუგებრობების“ გადალახვა¹⁹⁵ და იქვე დაამატა, რომ „პრეზიდენტ ელცინს დიდი შესაძლებლობები და საზოგადოების მნიშვნელოვანი მხარდაჭერა აქვს და ბევრი რამის გაკეთება შეუძლია რუსეთისათვის“.¹⁹⁶ იენისში მიცემულ ინტერვიუში კი ზორკინმა აღიარა თავისი ზედმეტი პოლიტიკური აქტიუობა, მაგრამ თავის დასაცავად განაცხადა:

ყველა ჩემი განცხადებით და მოქმედებით ეცდილობდი ჩატკუელიყავი სამართლის ფარგლებში. თუ მე პრეზიდენტის მოქმედებები სადავო გაეხადე, მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ამ ფარგლებს გასცდა. ეს ნამდვილად უჩვეულო იყო, მაგრამ ჩემი საქციელი ვითარების დელიკატურობითა და მოსალოდნელი საფრთხით იყო ნაკარნახები.¹⁹⁷

ზორკინს სასამართლოში არსებული განხეთქილებისათვის დიდი მნიშვნელობა არ მიუნიჭებია და განაცხადა, რომ სასამართლოს „ერთიანობა“ არც კი იყო მისაღები, რადგან აზრთა სხვადასხვაობა გარდაუვალია, თუმცა იქვე დაამატა, რომ გადაწყვეტილებათა უმეტესობა ერთხმადაა მიღებული.¹⁹⁸

მიუხედავად ამისა, განხეთქილება სასამართლოში კვლავაც მწვავე და მზარდი იყო. თავმჯდომარის მოადგილემ ნიკოლაი ვიტრუკმა ზორკინს გადადგომისაკენ მოუწოდა. მოსამართლე ტამარა მორშაკოვამ ინტერვიუში განაცხადა, რომ მოსამართლეთა უმრავლესობა უკმაყოფილო იყო არა მარტო ზორკინის პოლიტიკური აქტიურობით, არამედ მოსამართლე ვიქტორ ლუჩინის საქციელითაც. როგორც ჩანს, მისთვის (მორშაკოვასათვის) არანაირ პრობლემას არ წარმოადგენდა ამ საკითხის საჯაროდ განხილვა. მაისსა და იენისში ლაპარაკი იყო ზორკინის მორშაკოვათი შეცვლაზე, მაგრამ არაფერი გამოვიდა.

შუა ზაფხულში სასამართლოში პრობლემები მიწყნარდა. მოსამართლე ამეტისტოვმა კერძო საუბრისას განაცხადა, რომ კმაყოფილი იყო იმით, რომ სასამართლო ახლა ინდივიდთა სარჩელებს განიხილავდა.¹⁹⁹ ეს იყო სიმშვიდე ქარიშხლის წინ.

ამ პერიოდში ურთიერთობა ელცინსა და მის ოპონენტებს შორის სულაც არ გაუმჯობესებულა. შუა ზაფხულს უზენაესმა საბჭომ ნოემბრის მე-10 ყრილობისათვის წარსადგენად კონსტიტუციური ცვლილებები შეიმუშავა, რომლებიც ელცინის უფლებამოსილების მნიშვნელოვან

შესუსტებას ითვალისწინებდა.²⁰⁰ აგვისტოს დასაწყისში პრესით გავრცელდა ინფორმაცია, რომ ელცინი ისევ აპირებდა პარლამენტისაგან თავის დაღწევას და ახალ არჩევნებს მოიწვევდა ყოველგვარი კონსტიტუციური საფუძვლის გარეშე.²⁰¹ ზორკინმა კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი, რომ მხარს უჭერდა „ძლიერ საპრეზიდენტო რესპუბლიკას“, რომელიც ამავე დროს არ ანიჭებდა პრეზიდენტს ისეთ „შეუზღუდავ უფლებებს, როგორცაა პარლამენტის დათხოვნისა და მთავრობის შემადგენლობის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების უფლება“.²⁰²

1993 წლის სექტემბრის კრიზისი და თავმჯდომარე ზორკინის მარცხი

როგორც ჩანს, უკვე ზაფხულიდან ელცინი პარლამენტის დათხოვნას გეგმავდა, მაგრამ მასთან დაახლოებულ პირთა გარდა, ცოტამ თუ იცოდა ეს სექტემბრის შუა რიცხვებამდე.²⁰³ თავიდან, სექტემბრის დასაწყისში, მან თანამდებობიდან გაათავისუფლა ვიცე-პრეზიდენტი რუცკოი. გაათავისუფლების წინააღმდეგ მიმართული სარჩელი დაუყოვნებლივ წარედგინა საკონსტიტუციო სასამართლოს. ყველას ეგონა, რომ სასამართლო მას არაკონსტიტუციურად ცნობდა და პრეზიდენტსა და სასამართლოს შორის კიდევ ერთი კონფრონტაციის მიზეზი გახდებოდა. მაგრამ გადაწყვეტილების მიღებამდე ელცინის დაცვამ ზორკინს აგარაკი ჩამოართვა. უფრო ადრე ელცინმა ზორკინს ლიბეზინიც წაართვა. ზორკინს არ სურდა აგარაკის დათმობა და მისმა სასამართლომ ჩამორთმევა უკანონოდ გამოაცხადა.²⁰⁴

ამის შემდეგ, 18 სექტემბერს, პრეზიდენტმა ეგორ გაიდარი დააბრუნა პრემიერ-მინისტრის პირველი მოადგილის რანგში. 21 სექტემბერს ელცინმა გამოსცა №1400 ბრძანებულება, რომლითაც დაითხოვა უზენაესი საბჭო, გააუქმა კონსტიტუციის გარკვეული მუხლები და საკონსტიტუციო სასამართლოს აუკრძალა შეხვედრები ახალი ფედერალური ასამბლეის შეკრებამდე, რომელიც გაიმართებოდა 11-12 დეკემბერს დანიშნული ახალი საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ.²⁰⁵ ამის საპასუხოდ, უზენაესი საბჭოს 248 დეპუტატიდან სხდომის დამსწრე 139-მა დეპუტატმა მიიღო გადაწყვეტილება ელცინის გადაყენებისა და ხაზბულატოვის პრეზიდენტად დანიშვნის თაობაზე.²⁰⁶

რამდენიმე საათში ზორკინმა, რომელიც ხაზბულატოვთან ერთად გამოჩნდა ელცინის ბრძანებულების გამოცემის შემდეგ, მოიწვია სასამართლოს საგანგებო სესია. ამეტიხტოვმა და ზოგიერთმა სხვა მოსამართლემ ბოიკოტი გამოაცხადეს. რამდენიმე დღის შემდეგ ვიტრუკს და კონონოვს დროებით შეუჩერდათ უფლებამოსილება. ისევ საკუთა-

რი ინიციატივით და იმპიჩმენტის საკითხის განხილვის უფლებამოსილების გამოყენებით (როგორც მან ელცინის მარტის სატელევიზიო გამოსვლის შემდეგ გააკეთა), სასამართლომ №1400 ბრძანებულება არაკონსტიტუციურად ცნო.²⁰⁷ ამჯერად მოსამართლეებმა ელცინის იმპიჩმენტის საკითხი დააყენეს. ამ ნაბიჯისგან მათ მარტში თავი შეიკავეს.²⁰⁸

ელცინმა სასამართლოს სატელეფონო ხაზები გადაჭრა და დაცვა გაიწვია.²⁰⁹ მან ასევე ალყაში მოაქცია „თეთრი სახლი“, სადაც, ხაზულატოვისა და რუცკოის მიერ მართვადი უზენაესი საბჭო იყო განლაგებული, და გარს ეკლიანი მავთული შემოარტყა.

ისევე როგორც ათი თვის წინ, 1992 წლის დეკემბერში, ზორკინი კვლავ შეეცადა კონფლიქტის მოგვარებას. უზენაეს სასამართლოში და პრესკონფერენციებზე ზორკინი აცხადებდა, რომ შემოთავაზებული დეკემბრის არჩევნები გულისხმობდა როგორც საპარლამენტო, ისე საპრეზიდენტო არჩევნებს და სთხოვდა ფედერაციის საბჭოს წევრებს მოსკოვში ჩამოსვლასა და კრიზისის მოგვარებას.²¹⁰ ამასობაში მორშჩაკოვამ და ამეტისტოვმა ზორკინს ბრალი დასდეს სასამართლოს პოლიტიზებაში.²¹¹

3 ოქტომბერს შეტაკება მოხდა პარლამენტის მომხრე დემონსტრანტებსა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ძალებს შორის. რუცკოიმ ამას დაუპირისპირა „ოსტანკინოს“ ტელევიზიის შტურმით აღება. მღელვარე და გაურკვეველობით მოცული ღამის შემდეგ ელცინის არმია ტანკებითა და არტილერიით თავს დაესხა „თეთრ სახლს“. პანიკით მოცულმა რუცკოიმ ზორკინს დაურეკა „ყვირილითა და მუდარით“ და სთხოვა: „ვინმემ დაურეკოს საელჩოებს! მოიყვანეთ უცხოელი ელჩები!“²¹² რამდენიმე საათის განმავლობაში 150 ადამიანი დაიღუპა და ასობით დაიჭრა. დეპუტატები დანებდნენ.

სამშაბათი, 5 ოქტომბერი რუსეთის პირველი საკონსტიტუციო სასამართლოს დასასრულის დღეა. იგი დაახლოებით მომდევნო 18 თვე აღარ იღებდა გადაწყვეტილებებს. იმ დღით სასამართლომ გააკეთა განცხადება, რომ „არსებულ სამართლებრივ ვითარებაში მას არ შეეძლო მიეღო გადაწყვეტილებები რუსეთის ფედერაციის საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობის თაობაზე“, მაგრამ იქვე აღნიშნა, რომ იგი მაინც განიხილავდა ინდივიდუალურ საჩივრებს, რომელთა რიცხვმაც ბოლო თვეებში ასს გადააჭარბა.

იმავე დღეს ზორკინს, რომელიც მაღალი წნევის გამო შინ იყო, პრეზიდენტის აპარატის უფროსმა სერგეი ფილატოვმა დაურეკა. იგულისხმებოდა, რომ იგი ელცინისა და პრემიერ-მინისტრ ჩერნომირდინის სახელით ლაპარაკობდა. ფილატოვმა „ურჩია“ ზორკინს გადამ-

დაგრეო და დაემუქრა, რომ სხვა შემთხვევაში მის წინააღმდეგ სისხლის სამართლის საქმე აღიძვრებოდა „რუცკოისა და ხაზბულატოვის ექსტრემისტული მოქმედებისათვის სამართლებრივი ნიადაგის“ შექმნისათვის. მოგვიანებით ზორკინმა განაცხადა, რომ ფილატოვს მიანდა, თითქოს „მე ხელს ვუწყობდი შედეგებისათვის იდეოლოგიური და სამართლებრივი ნიადაგის ჩამოყალიბებას და რომ პრეზიდენტი საჭიროდ მიიჩნედა ჩემს გასამართლებას. გადაწყვეტილების მისაღებად დიღამდე მომცეს დრო. ამ დროისათვის წნევა ამეწია და გულის პრობლემები დამეწყო“.²¹³ მოსამართლეები ვლადიმირ ოლეინიკი, ამეტისტოვი, მორშაკოვა და ვიტრუკი მხარს უჭერდნენ ზორკინის გადადგომის მოთხოვნას. ვიტრუკის აზრით, თუ ზორკინი არ გადადგებოდა, „საკონსტიტუციო სასამართლო უბრალოდ ვეღარ იმუშავებდა, რადგან მას აღარ ექნებოდა საკმარისი უფლებამოსილება სახელმწიფოს წინაშე“.²¹⁴ როგორც ამ ამბის მომსწრე ერთ-ერთმა აპარატის წევრმა აღნიშნა, ყველაზე უფრო გადაწყვეტი არგუმენტი რამდენიმეჯერ გადაიცა რადიოთი და ეს იყო რუცკოის მიერ ზორკინისათვის თხოვნის სატელეფონო ჩანაწერი. ვიტრუკმა ასევე დაადანაშაულა ზორკინი ბრძანებულების თაობაზე კენჭისყრის გაყალბებაში.

მეორე დღეს ზორკინი გადადგა და განაცხადა, რომ ასეთ პირობებში „შეუძლებელი“ იყო მისი უფლებამოსილების განხორციელება. სასამართლოს სათავეში ჩაუდგა ნიკოლაი ვიტრუკი, რომელიც ელცინის ძლიერი მხარდამჭერი იყო. ამრიგად, ელცინმა ფორმალურად დაითხოვა სასამართლო იმ ბრალდებით, რომ სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილებით 21 სექტემბრის ბრძანებულების წინააღმდეგ „უარყოფითი და ფაქტობრივად თანამონაწილის როლი ითამაშა 1993 წლის 3-4 ოქტომბრის მოსკოვის ტრაგიკულ მოვლენებში... კონსტიტუციური მართლმსაჯულების ინსტიტუტიდან საკონსტიტუციო სასამართლო გადაიტკა პოლიტიკური ბრძოლის იარაღად, რაც სახელმწიფოს განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნიდა“.²¹⁵ ელცინმა ასევე თითქოს დაჩრდილა დათხოვნის მნიშვნელობა, როდესაც აღნიშნა, რომ სასამართლოს ისედაც არ შეეძლო ფუნქციობა, რადგან ზოგიერთი განსხვავებული აზრის მქონე მოსამართლე ბოიკოტს აცხადებდა. ელცინის ბრძანებულება ასევე ითვალისწინებდა, რომ

რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მოვალეობის შემსრულებელს უნდა უზრუნველყო რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო მოსამართლეებისა და აპარატის მუშაობა, რომელიც მიზნად ისახავდა რუსეთის ფედერაციის ფედერალური ასამბლეისათვის წარსადგენად რუსეთის ფედერაციაში საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის განხორციელების თაობაზე ორგანიზაციულ-

სამართლებრივი ფორმების პროექტის მომზადებას, რომელიც ასევე შეიცავდა რუსეთის ფედერაციის უზენაეს სასამართლოში კონსტიტუციური კოლეგიის შექმნის შესაძლებლობას. თავმჯდომარეს ასევე უნდა უზრუნველყო ყველა შესაბამისი მასალის მომზადება, რომელიც საჭირო იქნებოდა საკონსტიტუციო სასამართლოს შემდგომი განხილვებისათვის, და აგრეთვე რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების და სხვა მასალების გამოქვეყნება.²¹⁶

შემდეგ თვეებში სასამართლომ 200-მდე ინდივიდუალური საქმე განიხილა, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ახალი კანონის საფუძველზე დაგროვდა. თუმცა იყო ლაპარაკი საკონსტიტუციო სასამართლოს გაუქმებისა და მის მაგივრად უზენაეს სასამართლოში საკონსტიტუციო პალატის შექმნის თაობაზე, როგორც ელცინის ბრძანებულებით იყო შემოთავაზებული. ნოემბრის დასაწყისში გადაწყდა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო მუშაობას გააგრძელებდა, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება შეზღუდეს და ძველი შემადგენლობიდან დარჩენილ მოსამართლეებს ექვსი ახალი მოსამართლე დაუმატეს.²¹⁷

ზორკინი განაგრძობდა პოლიტიკურ საკითხებზე საჯარო მსჯელობას. დეკემბერში მან გააკრიტიკა კონსტიტუციის პროექტი იმ საფუძველით, რომ კონსტიტუცია არ ითვალისწინებდა ხელისუფლების ბალანსს და ზედმეტად ძლიერი პრეზიდენტის ინსტიტუტს აყალიბებდა. ეს კრიტიკა გაიზიარეს ყველაზე უფრო ობიექტურმა თვითმხილველებმაც კი. მან ასევე სინანულით აღნიშნა, რომ დებულებები ფედერალიზმის თაობაზე არაეფექტიანი იქნებოდა და რომ ხელისუფლება ზედმეტად ცენტრალიზებული იყო.

1 დეკემბერს ზორკინი და მოსამართლე ვიქტორ ლუჩინი სასამართლოდან დაითხოვეს 5 ხმით 4-ის წინააღმდეგ, რადგან მათ „დაარღვიეს კანონი პოლიტიკაში მონაწილეობით“.²¹⁸ ვიქტორუკის აზრით, ზორკინის უმთავრესი ამბიცია პრეზიდენტობა იყო.²¹⁹ დათხოვნილმა მოსამართლეებმა უარი თქვეს გათავისუფლების აღიარებაზე. ზორკინმა განაცხადა, რომ იგი „დასაჯეს“ კონსტიტუციის პროექტის კრიტიკისათვის.

როგორც ჩანს, ზორკინმა ბევრი ვერაფერი ისწავლა საკუთარი გამოცდილებიდან. დეკემბერში მან მიმართა კომუნისტებს, ნაციონალისტებსა და კონსერვატორებს 58 პოლიტიკური პარტიიდან და მოძრაობიდან, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ კონსტიტუციას. რამდენიმე დღის შემდეგ მან კომუნისტური პარტიის გაზეთ „პრავდას“ განუცხადა: „ჩვენ ავტოკრატიულ რეჟიმში ვცხოვრობთ“.

რამდენიმე კვირის შემდეგ, 25 იანვარს, საკონსტიტუციო სასამართლომ კენჭი უყარა ზორკინის სასამართლოში წევრად დაბრუნების

საკითხს, შედეგი იყო შვიდი სამის წინააღმდეგ. მიუხედავად ამისა, იგი აგრძელებდა პოლიტიკაში აქტიურად მონაწილეობას, მარტში იგი გამოვიდა პრესკონფერენციაზე და მოუწოდა ყველა რუსს შეერთებოდნენ მოძრაობას „თანხმობა რუსეთისათვის“, რომლის ლიდერებიც იყვნენ არა მარტო რუცკოი, არამედ აგრეთვე კომუნისტური პარტიის ლიდერი გენადი ზიუგანოვი და სხვები იმ ჯგუფებიდან, რომელთაც ზორკინმა დეკემბერში მიმართა. სასამართლომ ზორკინს კვლავ პოლიტიკური აქტივობის შეჩერებისაკენ მოუწოდა და თანამდებობიდან გადაყენებაზე მიანიშნა.²²⁰

დაბოლოს, აპრილში, მას შემდეგ, რაც კიდევ მიიღო გაფრთხილება პოლიტიკური მოღვაწეობის თაობაზე, ზორკინმა განაცხადა, რომ იგი თავს დაანებებდა პოლიტიკას და მთლიანად საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის იმუშაებდა.²²¹ ზორკინმა თავი შორს დაიჭირა „თანხმობა რუსეთისათვის“ დამფუძნებელი ყრილობისაგან, თუმცა მანამდე ფაქტობრივად მან მოამზადა ყრილობაზე წარსადგენი მოხსენება. უკან დახვევის მიუხედავად, ზორკინი აძლევდა ინტერვიუებს და 1996 წელს პრეზიდენტის პოსტზე კენჭისყრაზე ფიქრობდა.²²²

ძალიან ძნელია საზოგადოებაზე რამე ინსტიტუტის ზეგავლენის შეფასება, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ეს ინსტიტუტი მცირე დროით, დაახლოებით ორი წელიწადი არსებობდა. ასეთ დროს შეიძლება შეფასდეს მხოლოდ რამე კვალი და მინიშნება.

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ რუსეთის პირველი სასამართლოს ზეგავლენა საკმაოდ არაერთგვაროვანია. მისი უარყოფითი გავლენა ჩანს იმ დიდ სიფრთხილეში, რომელსაც იჩენს მისი სამართალმემკვიდრე პრეზიდენტ ელცინის წინააღმდეგ საქმეების განიხილვისას და ეს გასაგებიცაა პირველი სასამართლოს ბედიდან გამომდინარე. დადებითი გავლენა კი ისაა, რომ, როგორც მოსამართლე ამეტიტოვმა აღნიშნა, სასამართლომ აამაღლა საზოგადოების კონსტიტუციური ცნობიერება. შეიძლება ეს ასეც არის, მაგრამ ეს ასევე შეიძლება იყოს ახალი კონსტიტუციის შემუშავების ხანგრძლივი პროცესის დამსახურებაც, რომელიც მას შემდეგ დაიწყო, რაც რუსეთის ფედერაცია დამოუკიდებელი გახდა და დაახლოებით ორ წელიწადს გასტანა — 1993 წლამდე, როდესაც იგი ფორსირებულად დასრულდა.

მაგრამ სასამართლო? გამოიტანა ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ გადაწყვეტილებები, რომლებსაც, ალბათ, გარკვეული გავლენა ჰქონდა რუსებისათვის საკონსტიტუციო სასამართლოს პოტენციური მნიშვნელობის გასაცნობიერებლად. უზენაეს სასამართლოსა და საკონსტიტუციო სასამართლოს შორის ქიშპმა იმის გამო, თუ რომელ მათგანს უნდა ჰქონოდა ქვეყნის კონსტიტუციური განვითარების უმ-

თავრესი მოვალეობა, ბიძგი მისცა ამ განვითარებაში უზენაესი²²³ და ქვედა ინსტანციის სასამართლოების მონაწილეობას.

მეორე მხრივ, კანონის უზენაესობის სოციალური ინტერნაციონალიზაცია, როგორც წესებისა და იდეების ჯგუფი, რომელიც განსაზღვრავდა საჯარო და კერძო ქცევას და რომელიც შეიძლებოდა „სამართლებრივი ნიჰილიზმის“ ანტიპოდი ყოფილიყო, ალბათ, ძალიან დაზარალდა, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო ყველაზე უფრო არაპოპულარულ მიკერძოებულ პოლიტიკურ ბრძოლებში ჩაება. სასამართლოსადმი პატივისცემა პარტიული შეხედულებებისაგან მისი დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების გამო, რომელიც მან არსებობის პირველ ხანებში მოიპოვა, ალბათ, უკვე აღარ არსებობდა 1993 წლის ოქტომბრისათვის, როდესაც ელცინმა სასამართლო დაითხოვა. ალბათ, იმის გამო, რომ რუსეთს არა აქვს სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და ობიექტურობის ტრადიცია, რაც გულისხმობს პოლიტიკურ ბრძოლებში სასამართლოს ჩაურევლობას, სასამართლო ღიად მოქმედებდა როგორც რუსეთის ერთ-ერთი ცენტრალური ხელისუფლება პარლამენტსა და პრეზიდენტთან ერთად. საფიქრებელია, რომ მან ვერ გაიაზრა ის დიდი უფლებამოსილება, რომლითაც ეს სასამართლო აღჭურვილი და რომელიც მას დიდად განასხვავებს სხვა განშტოებებისაგან. მისი ძალაუფლება ეფუძნება საყოველთაო მხარდაჭერასა და აღიარებას, რომელთა მოპოვებაც შეუძლებელია, თუ სასამართლო ისევე მოიქცევა, როგორც ხელისუფლების სხვა განშტოებები.

თავმჯდომარე ზორკინზე უნდა ითქვას, რომ, მართალია, მისი საჯარო აგრესიულობა ყველაზე მეტად წარმოაჩინდა სასამართლოს პოლიტიკაში მონაწილეობას, მაგრამ მართო ის არ იყო ამისათვის პასუხისმგებელი. სხვა, არასასამართლო საკითხებში მის ჩარევას ხშირად არათუ გამოხდნენ სასამართლოს შიგნით, არამედ, პირიქით, ამისათვის მას მხარს უჭერდნენ და აქეზებდნენ კიდევ.²²⁴

რუსეთის მეორე საკონსტიტუციო სასამართლო 1994-1997 წლები

სტრუქტურა და უფლებამოსილება

1991 წლიდან მოყოლებული რუსეთის საკონსტიტუციო სამართლის ექსპერტები იბრძოდნენ ისეთი ახალი კონსტიტუციის შექმნისათვის, რომელიც მისაღები იქნებოდა როგორც პრეზიდენტისათვის, ისე პარლამენტისათვის. 1993 წლის ოქტომბრის მოვლენების გამო

ყველა ამ ცდამ აზრი დაკარგა. ამ დროისათვის ყველა კოზირი პრეზიდენტ ელცინის ხელში იყო და მისმა გუნდმა შექმნა კონსტიტუცია, რომელიც პრეზიდენტს განუსაზღვრელ უფლებამოსილებას ანიჭებდა. 1993 წლის 14 დეკემბერს კონსტიტუცია რეფერენდუმზე გავიდა, რომელიც მიიღეს მცირე უპირატესობით, გამუდმებული ურთიერთბრალდებების, კორუფციისა და უწყესრიგობის პირობებში.²²⁵

კონსტიტუციაში მხოლოდ რამდენიმე დებულება²²⁶ დაეთმო საკონსტიტუციო სასამართლოს, დანარჩენი კი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონით უნდა განსაზღვრულიყო. ახალი სასამართლო მოიცავდა როგორც ძველ ელემენტებს, ისე ახალ დებულებებს. ყველა ყოფილ 14 მოსამართლეს თანამდებობა შეუნარჩუნდა, რომლებსაც უფლებამოსილების ვადა მხოლოდ საპენსიო ასაკის, 65 წლის მიღწევის შემდეგ შეუწყდებოდათ. სასამართლოს დაემატა კიდევ 6 ახალი წევრი, რომელთა უფლებამოსილებაც 12 წლით განისაზღვრა, მაგრამ მათთვის საპენსიო ასაკად 70 წელი დადგინდა.²²⁷ თუ ყოფილი წევრები უზენაესმა საბჭომ აირჩია, ახალი წესის მიხედვით, წევრებს ასახელებდა პრეზიდენტი და შემდგომ მათ ამტკიცებდა ზედა პალატა – ფედერაციის საბჭო, რომელიც ფედერაციის წევრთა წარმომადგენლებისაგან შედგება. სასამართლო არ იყო ვალდებული ყველა საკითხი პლენუმზე განეხილა; განისაზღვრა ორი კოლეგია 9 და 10 მოსამართლის შემადგენლობით, ხოლო პლენუმი შენარჩუნდა განსაკუთრებულ საქმეთა განსახილველად.²²⁸

ძველი კანონისაგან განსხვავებით, ახალი კონსტიტუციით სასამართლო „კონსტიტუციური კონტროლის უზენაეს ორგანოდ“ არ გამოცხადებულა. ეს იყო ხარვეზი, რომელსაც შეეძლო კარი გაეღო უზენაესი სასამართლოსათვის მის მიერ კონსტიტუციური კონტროლის განსახორციელებლად.²²⁹ მაგრამ 1998 წლის 16 ივნისს სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილება, რომლითაც აღიარებულია მისი ექსკლუზიური უფლებამოსილება ფედერალური კანონების, პრეზიდენტის, ფედერაციის საბჭოს, ფედერალური მთავრობის, სახელმწიფო სათათბიროს ნორმატიული აქტების, რესპუბლიკების კონსტიტუციებისა და რუსეთის ფედერაციაში შემავალი სხვა სუბიექტების მიერ მიღებული აქტების კონსტიტუციურობის შემოწმების თაობაზე.²³⁰

სასამართლოს არც იმის უფლება აქვს საკუთარი ინიციატივით განიხილოს იმპიჩმენტის საკითხი, თუმცა კვლავ შეუძლია გამოსცეს გადაწყვეტილებები შესაბამის პროცესუალურ საკითხებზე.²³¹ საკანონმდებლო ორგანოს წევრებს ამჯერადაც აქვთ სარჩელის წარდგენის უფლება, მაგრამ ეს შეუძლია არა ერთ დებუტატს, არამედ საკანონმდებლო ორგანოს პალატის წევრთა სულ ცოტა 20 პროცენტს. ისევ

არ არის დებულება, რომელიც გაითვალისწინებდა სარჩელში პირადი ინტერესის აღნიშვნის ვალდებულებას. სასამართლო განიხილავს დავას კომპეტენციის თაობაზე ფედერალურ და რეგიონალურ ორგანოებს შორის, ისევე როგორც დავას თითოეული ღონის შიგნით სახელმწიფო ორგანოებს შორის.²³² სასამართლო ასევე ვალდებულია განმარტოს კონსტიტუცია პრეზიდენტის, მთავრობის, პარლამენტის პალატებისა და ფედერაციის წევრთა საკანონმდებლო ორგანოების თხოვნის საფუძველზე.²³³ აღსანიშნავია, რომ სასამართლოს არა აქვს პარტიების კონსტიტუციურობის საკითხის განხილვის უფლება.²³⁴

ახალი უფლებამოსილების მნიშვნელოვანი წყარო პოტენციურად არის საერთო სასამართლოების წარდგინებები მათ განსახილველ საქმეში გამოსაყენებელი კანონის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლოები კანონს არაკონსტიტუციურად მიიჩნევენ. მოქალაქეებსა და მოქალაქეთა გაერთიანებებს საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის წარდგენის უფლება აქვთ მაშინ, თუ კანონი, რომელიც არღვევს მათ კონსტიტუციურ უფლებებს, გამოიყენეს ან უნდა გამოიყენონ კონკრეტულ შემთხვევაში.²³⁵ ძველი კანონის მიხედვით, მოქალაქეებს შეეძლოთ სარჩელი წარედგინათ კანონის შეფარდების პრაქტიკის შესახებ, მაგრამ თეორიულად არა თავად კანონის თაობაზე. ახლა აქცენტი შეიცვალა. საქმე, რომელიც შეიცავს მოქალაქის სარჩელს სასამართლოსადმი, შეიძლება შეაჩეროს საერთო სასამართლომ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გამოტანამდე, მაგრამ, თუ საქმეს თავად განმხილველი სასამართლო გადაუგზავნის საკონსტიტუციო სასამართლოს, მაშინ იგი მოვალეა შეაჩეროს ამ საქმის წარმოება.²³⁶ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება საკმაოდ შეზღუდული სამართლებრივი საშუალებაა.²³⁷ მხოლოდ „კანონთა“, ანუ სამართლებრივი აქტების შეზღუდული კატეგორია შეიძლება გახდეს სადავო ასეთი წარდგინებებით, რაც გამორიცხავს სხვა ოფიციალური აქტების სადავობას. საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა თავმჯომარემ ვლადიმერ ტუმახოვმა აღიარა, რომ მოქალაქეთა მიერ სახელმწიფო მოხელეთა მოქმედებების გასაჩივრების უფლება საკმაოდ იზღუდებოდა.²³⁸

როგორც ძველ, ისე ახალ სასამართლოს მიეცა საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება, მაგრამ ახალ სასამართლოს ამ უფლებამოსილების გამოყენება შეუძლია მხოლოდ „თავის კომპეტენციას მიკუთვნებულ“ საკითხებზე. თუ ეს დებულება სწორად არ იქნება განმარტებული, შეიძლება სასამართლო და საკანონმდებლო ფუნქციების მნიშვნელოვანი აღრევა მოხდეს.

კიდევ ერთი უარყოფითი ფაქტორი, რომელიც თან სდევს ახალ საკონსტიტუციო სასამართლოს, არის მოსამართლეთა არაადეკვატური ხელფასითა და სხვადასხვა შეღავათით (დასვენება და სხვ.) უზრუნველყოფა. ეს კი ტრადიციული საბჭოთა პრაქტიკაა, რომელიც გულისხმობს მოსამართლეთათვის შედარებით დაბალ ხელფასებს, მაგრამ ისეთ „ელიტარულ“ დამატებებს, როგორიცაა სახლი, ავარაკი და განსაკუთრებული სამედიცინო მომსახურება. რადგან ყველა ამ სიკეთეს სახელმწიფო გასცემს, მას უკან დაბრუნებაც ყოველთვის შეუძლია (როგორც ზორკინის ავარაკის), თუ მოსამართლე არ დააკმაყოფილებს სახელმწიფო მოხელეების ან მათი ზემდგომების ინტერესებს.²³⁹ სასამართლოს საბიუჯეტო დამოუკიდებლობის მიუხედავად, მთავრობა ასევე აკონტროლებს სასამართლოს მატერიალურ და ფინანსურ მდგომარეობას.

როგორც ჩანს, სასამართლოს პოლიტიკური აქტივობის შეზღუდვის ერთ-ერთ საშუალებად იქცა სასამართლოსათვის პარტიათა არაკონსტიტუციურად გამოცხადების უფლებამოსილების ჩამორთმევა.²⁴⁰ მაგრამ არ არსებობს საშუალება, რომელიც ისეთი ფართო უფლებამოსილების მქონე სასამართლოს, როგორიც რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოა, შეზღუდავს პოლიტიკურად აქტუალური საკითხების განხილვაში. ალექსანდრე ბლანკენაგელმა აღნიშნა, რომ ახალი კანონი მიზნად ისახავდა თავმჯდომარის უფლებამოსილების შეზღუდვას, მაგრამ „სასამართლოს პრობლემა იყო არა მარტო მისი თავმჯდომარე, არამედ მისი უმრავლესობა, რადგან 13 მოსამართლიდან ზორკინს ყოველთვის უჭერდა მხარს 7 ან 8 მოსამართლე“.²⁴¹ სასამართლოს სხვა წევრებიც იყენებდნენ პრესას წინააღმდეგობრივ გადაწყვეტილებებზე თავიანთი აზრის თუ პოლიტიკური შეხედულებების გამოსახატავად, რაც დღესაც გრძელდება.²⁴²

მართალია, ახალი მოსამართლეები ახალი კანონის მიღებიდან სულ მალე დაინიშნენ, მაგრამ ამ ახალი ჯგუფის უკანასკნელი წევრების, განსაკუთრებით კი უკანასკნელი კანდიდატის დანიშვნას ძალიან დიდი დრო დასჭირდა, რადგან ფედერაციის საბჭო ელცინის კანდიდატებს ერთმანეთზე მიყოლებით უარყოფდა. რადგან სასამართლოს შემადგენლობის გაზრდა მიზნად ისახავდა ელცინის მიერ ხელდასხმული პირებით ინსტიტუტის შევსებას, იგი საკმაოდ დიდ სირთულეებს წააწყდა. ბოლოს სასამართლო საქმიანობას შეუდგა 1995 წლის თებერვალში, 6 თვის დაგვიანებით და მისი დათხოვნიდან 18 თვის შემდეგ.

მეორე საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა

როდესაც სასამართლო საქმიანობას შეუდგა და თავისი პირველი სესია 1995 წლის 17 მარტს გამართა, დაახლოებით 70 სარჩელი იყო რიგში, რომელთაგანაც სასამართლომ არც ერთი არ დააკმაყოფილა.²⁴³ თავისი წინამორბედის მსგავსად, ახალი სასამართლო იძულებული გახდა ამოქმედებიდან სულ მალე გაეელო მისთვის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ტესტი – ამჯერად ეს იყო ფედერაციის საბჭოს სარჩელი პრეზიდენტის სამი ბრძანებულებისა და ჩეჩნეთის რესპუბლიკაში შეიარაღებული ძალების გამოყენების თაობაზე მთავრობის დადგენილების წინააღმდეგ.²⁴⁴

ჩეჩნეთის საქმე

კავკასიაში მდებარე ჩეჩნეთის პატარა რესპუბლიკა, სადაც 1 მილიონი ადამიანი ცხოვრობს, რუსეთისათვის მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან პრობლემას წარმოადგენდა. ეს მუსლიმანური ქვეყანა რუსეთის იმპერიალისტურ დომინანტობას 1859 წლამდე უწევდა წინააღმდეგობას. მაშინაც და დღესაც რუსები ჩეჩნებს უყურებენ როგორც კრიმინალებს – „ქურდებს, ყაჩაღებსა და მკვლელებს“, – რომლებიც უნდა გაანადგურო.²⁴⁵ რუსეთის მიერ ჩეჩნეთის დაპყრობის შემდეგ დაახლოებით 400 ათასი ჩეჩენი მოკლეს.²⁴⁶

მთელი მე-20 საუკუნე ჩეჩნები კვლავ იბრძოდნენ დამოუკიდებლობისათვის და გამუდმებით გადასახლებისა და სიკვდილის მსხვერპლი ხდებოდნენ. 1991 წლის დეკემბერში საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად ჩეჩნეთმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რის აღიარებაზეც რუსეთმა უარი თქვა. მდგომარეობის მშვიდობიანად მოგვარება არ მოხერხდა და, საბოლოოდ, 1994 წლის 11 დეკემბერს ჩეჩნეთში რუსეთის შეიარაღებული ძალები შეიჭრნენ. რუსეთი მშვიდობიანი მოსახლეობის მიმართ არნახულ სისასტიკეს იჩენდა,²⁴⁷ რასაც 15-30 ათასი ადამიანის სიკვდილი მოჰყვა. მოკლულთა შორის უმეტესობა მშვიდობიანი მოსახლეობა იყო.

პრეზიდენტი ელცინი თავდაპირველად შეჭრას 30 ნოემბერს აპირებდა „ჩეჩნეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე კანონიერებისა და წესრიგის დამყარების შესახებ“ პრეზიდენტის №2137 ბრძანებულების საფუძველზე, რომელიც თავის მხრივ „რუსეთის ფედერაციის სამხედრო დოქტრინის შესახებ“ პრეზიდენტის 1993 წლის 2 ნოემბრის №1833 ბრძანებულებას ეყრდნობოდა. აქედან პირველი ბრძანებულება სასამართლო განხილვამდე საიდუმლოდ ინახებოდა და პრეზიდენტის

1994 წლის 9 დეკემბრის №2166 ბრძანებულების საფუძველზე გაუქმდა, რომელიც თავდაცვის მინისტრს ჩეჩნეთის პრობლემის მოსაგვარებლად დიდ უფლებამოსილებას ანიჭებდა. ამის იმპლემენტაცია მთავრობის დადგენილებით განხორციელდა.

ომი ჩეჩნეთში რუსეთისათვის ხანგრძლივ და სისხლიან ფიასკოდ გადაიქცა და მნიშვნელოვანი ოპოზიციის ჩამოყალიბება გამოიწვია. ფედერაციისა და სათათბიროს წევრებმა სადავო გახადეს პრეზიდენტის სამივე ბრძანებულება და მთავრობის დადგენილება იმ მოტივით, რომ საჭირო იყო საკანონმდებლო ორგანოს თანხმობა შეიარაღებული ძალების ქვეყნის შიგნით გამოყენებისათვის როგორც 1993 წლის კონსტიტუციის შესაბამისად, ისე თავდაცვისა და საგანგებო მდგომარეობის შესახებ კანონის მიხედვით და, აგრეთვე, ადამიანის უფლებების დარღვევის საფუძველზე.²⁴⁸ საკანონმდებლო ორგანოს წევრებმა სარჩელი საკონსტიტუციო სასამართლოს 28 აპრილს წარუდგინეს. გარკვეული პროცედურული წინააღმდეგობის შემდეგ სასამართლომ გადაწყვიტა განეხილა ეს საკითხი.

ელცინის წარმომადგენელმა, პრემიერ-მინისტრის მოადგილემ სერგეი შახრაიმ, რომელიც პრეზიდენტის წარმომადგენელი იყო ყველა მნიშვნელოვან საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმეზე, შუამდგომლობა წარადგინა სარჩელის დაუკმაყოფილებლობის თაობაზე, რადგან სარჩელი არ ეხებოდა „ნორმატიულ აქტებს“, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს კომპეტენციას განეკუთვნებოდა. 1995 წლის 10 ივლისს სასამართლო საქმის მოსასმენად სრული შემადგენლობით შეიკრიბა, არ ესწრებოდა მხოლოდ ერთი მოსამართლე. სასამართლომ საოცრად მოკლე დროში, სამდღიანი²⁴⁹ განხილვის შემდეგ, 18 ივლისს დასკვნითი გამოსვლები მოისმინა. განსახილველი იყო ადამიანის უფლებათა დარღვევის თაობაზე მტკიცებულებები, რომლებიც რუსეთის ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროს წამყვანმა აქტივისტმა, სერგეი კოვალიოვმა (ჩეჩნეთის ომის კრიტიკის გამო იგი სახალხო დამცველის თანამდებობიდან გადააყენეს) წარადგინა. 31 ივლისს გაყოფილმა სასამართლომ²⁵⁰ პარლამენტის წარმომადგენელთა სარჩელი მცირე ასპექტების გარდა არ დააკმაყოფილა.

სასამართლომ არ დაუჭირა მხარი ჩეჩნეთის დამოუკიდებლობას და დაადგინა, რომ 1993 წლის ბრძანებულება სამხედრო დოქტრინის შესახებ არ იყო ნორმატიული აქტი და, აქედან გამომდინარე, სასამართლოს არ შეეძლო მისი განხილვა. 1994 წლის 30 ნოემბრის ბრძანებულება კი არასოდეს შესულა ძალაში, რადგან იგი 9 დეკემბრის ბრძანებულებით გაუქმდა, რაც სასამართლომ სავსებით კონსტიტუციურად მიიჩნია. სასამართლომ ასევე დასაშვებად მიიჩნია მთავრობის

9 დეკემბრის დადგენილება, გარდა იმ ნაწილებისა, რომლებიც ითვლისწინებდა იმ პირების დაკავებას, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდნენ ეროვნულ უშიშროებას და დასაშვებად მიიჩნევდა ჟურნალისტებისათვის აკრედიტაციის მოხსნას მაშინ, თუ ისინი გაავრცელებდნენ ყალბ ან ცილისმწამებლურ ინფორმაციას. ადამიანის უფლებათა სხვა დარღვევები, რომლებსაც სასამართლომ მეტად სერიოზული უწოდა²⁵¹, მისივე განმარტებით არ აღმოჩნდა საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმე და მათი განხილვა საერთო სასამართლოების პრეროგატივა იყო, რომლებსაც შეეძლოთ შესაბამისი ზიანის შეფასება. ელცინის მოქმედებათა კონსტიტუციური უფლებამოსილება უბრალოდ გაამართლეს იმ დებულებების ჩამოთვლით, რომლებიც პრეზიდენტის უფლებამოსილებასა და ტერიტორიულ მთლიანობას ეხებოდა.²⁵² სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ ელცინს არ დაურღვევია არც კანონები და არც ხელისუფლების დანაწილების პრინციპები. საბოლოოდ, თავმჯდომარე ტუმანოვმა განმარტა, რომ გადაწყვეტილებას საფუძვლად დაედო რუსეთის ერთიანობისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება. „აუცილებელი ნორმა, რომელიც შეიარაღებული ძალის საშუალებით ფედერაციიდან გამოყოფის ცდას გამორიცხავს, ყველა ფედერაციულ სახელმწიფოში არსებობს,²⁵³ – აღნიშნა მან.

ოთხმა მოსამართლემ განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ელცინმა თავის კონსტიტუციურ უფლებამოსილებას გადააჭარბა.²⁵⁴ 30 ნოემბრის ბრძანებულების უგულვებელყოფა გააკრიტიკა კიდევ ოთხმა მოსამართლემ, რომელთა აზრითაც, ეს ბრძანებულება არაკონსტიტუციური იყო იმის გამო, რომ იგი გაასაიდუმლოეს. ზორკინმაც აღნიშნა, რომ სასამართლომ გადაწყვეტილება ნაჩქარევად გამოიტანა და მრავალი კითხვა უპასუხოდ დატოვა. მან სინანულით დასძინა, რომ „სასამართლოს არ სურდა ელცინის ბრძანებულების პირობებისა და შედეგების შემოწმება“. „საკონსტიტუციო სასამართლო პოლიტიკური ემოციების ტყვე გახდა“.²⁵⁵

18 თვის შემდეგაც სასამართლომ უარი თქვა ჩეჩნეთის კრიზისში ჩარევაზე. მან ჩეჩნეთში მშვიდობის პროექტის განხილვაზე უარი თქვა შესაბამისი უფლებამოსილების არარსებობის საფუძველით.²⁵⁶

ჩეჩნეთის გადაწყვეტილება სულაც არ იყო მოულოდნელი. მდგომარეობა საკმაოდ დაძაბული იყო: საპრეზიდენტო არჩევნებზე მხოლოდ ერთი წელი რჩებოდა და ელცინის წინააღმდეგ გამოტანილი გადაწყვეტილება არა მარტო მისი პოზიციის შესუსტებას გამოიწვევდა, არამედ იმპიჩმენტის პროცესის წამოწყების საფუძველიც გახდებოდა. საინტერესოა, რომ სასამართლო განხილვამდე, 12 ივლისს, გადაწყვეტილების მიღებამდე და დასკვნით გამოსვლებამდეც კი დაახლოებით სამი კვირით ადრე,

ტუმანოვმა განაცხადა, რომ, მისი აზრით, ბრძანებულება არაკონსტიტუციური იყო. ამგვარი შედეგის მოლოდინში ერთ-ერთმა თვითმხილველმა გადაწყვეტილების გამოტანამდე ოთხი დღით ადრე განაცხადა:

საკონსტიტუციო სასამართლოს ყველაზე უფრო რთული პრობლემა ისაა, თუ როგორ უნდა გამოვიდეს იგი ამ მძიმე ვითარებიდან ღირსეულად. ხელისუფლების ყველა პოზიციის დაკმაყოფილება აუცილებლად გამოიწვევს ოპოზიციის წინააღმდეგობას. პრეზიდენტისათვის კონსტიტუციის დარღვევის ბრალდების წაყენება ასევე არაგონივრულია. ამრიგად, ერთადერთი გზა არის ის, რასაც „ოქროს შუალედს“ უწოდებენ. სასამართლო უბრალოდ თავიდან აიცილებს ყველაზე უფრო დელიკატურ საკითხებს მათი არსებობის უარყოფის გზით.²⁵⁷

მნიშვნელოვანი საკითხების უგულებელყოფისათვის სასამართლო სერიოზულად გააკრიტიკეს. არ იქნება მთლად სწორი, რომ მოსამართლეებისა და თავად სამართლისაგან ელოდე ისეთი რთული პოლიტიკური პრობლემის მოგვარებას, როგორცაა პრეზიდენტის მიერ ძალის გამოყენება ისეთ შემთხვევებში, როგორიც ჩეჩნეთშია. ორასწლიანი გამოცდილებისა და ავტორიტეტის მქონე ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაეს სასამართლოსაც კი არ უნდოდა ვიეტნამის ომის ლეგიტიმურობაზე მსჯელობა, და ეს არ იყო ის შემთხვევა, როდესაც საქმე იმ ერის ტერიტორიულ მთლიანობას ეხებოდა, რომელიც უკვე ძლიერ ცენტრალურ ხელისუფლებას ემორჩილებოდა. მართლაც, ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს ომისდროინდელი განხილვის შედეგი იყო მისი ერთ-ერთი ყველაზე უარესი გადაწყვეტილება, რომელიც იაპონელ ინტერნირებულთა საქმეს ეხებოდა.²⁵⁸ თუ მხედველობაში მივიღებთ რუსეთის ისტორიას და იმ ქაოსურ მდგომარეობას, რომელიც ჩეჩნეთის გარეშეც მძვინვარებდა, ძნელია უფრო მეტს ელოდე ისეთი არამდგრადი ინსტიტუტისაგან, როგორც რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო იყო 1995 წელს.²⁵⁹

ამ გადაწყვეტილების ალტერნატივა არც ისე სახარბიელო იყო. ალბათ, ეს ერთ-ერთი ის საქმე იყო, რომლის თავიდან აცილებაც სასამართლოს შეეძლო პოლიტიკური საკითხის დოქტრინის გამოყენებით, მაგრამ ამას შეიძლება სასამართლოსათვის უფრო მეტი ზიანი მოეტანა. სასამართლოს ასევე შეეძლო გადაეწყვიტა, რომ 9 დეკემბრის ბრძანებულება არ იყო „ნორმატიული აქტი“, როგორც ამას ამეტისტოვი ამბობდა. ასეთ გადაწყვეტილებას შეიძლება ზიანი სამომავალად მოეტანა, რადგან მას შესაძლებელია უფლებამოსილების შემცირების პრეცედენტი შეექმნა,²⁶⁰ თუმცა უფლებამოსილების კატეგორიები საკმაოდ ადვილად ემორჩილება ცვლილებას.²⁶¹

სახელისუფლებო სტრუქტურის საკითხები

პარლამენტი და პრეზიდენტი. ჩეჩნეთის საქმეს თუ არ ჩავთვლით, მეორე საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობა საზოგადოების ნაკლებ ინტერესს იწვევდა. გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ მისი თავდაპირველი საქმიანობა 1993 წლის ახალი კონსტიტუციით განსაზღვრულ სახელისუფლებო სტრუქტურის კონსტიტუციურ საკითხებს ეხებოდა.

1995 წლის 23 მარტს, თავის პირველ საქმეში, სასამართლომ დაადგინა, რომ ფედერაციის საბჭოს სათათბიროს მიერ მიღებული და საბჭოს სავალდებულო კონტროლს დაქვემდებარებული აქტი მისი მიღებიდან 14 დღეში უნდა გაეტანა განსახილველად, მაგრამ საბჭო არ იყო ვალდებული გადაწყვეტილება 14 დღეში მიეღო.²⁶²

სასამართლომ უფრო დელიკატური გადაწყვეტილება მიიღო რამდენიმე კვირის შემდეგ, 12 აპრილს, როდესაც განაცხადა, რომ სათათბიროს მიერ კანონის მიღებას სჭირდებოდა 450 დეპუტატის სრული შემადგენლობის ნახევარი. იმას, რომ ბევრი გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა საჭირო 226 ხმის უმრავლესობის დარღვევით (მათ შორის სპიკერი ივანე რიბკინი აირჩიეს 223 ხმით), შეიძლება არასახარბიელო შედეგი მოჰყოლოდა. ამიტომაც სასამართლომ სიფრთხილე გამოიჩინა და პრობლემების თავიდან ასაცილებლად თავის გადაწყვეტილებას უკუმოქმედების ძალა არ მიანიჭა.²⁶³

გადაწყვეტილებები, რომლებიც გავლენას ახდენდა საკანონმდებლო ხელისუფლებაზე, ხშირ შემთხვევაში პრეზიდენტის უფლებამოსილებაზეც ეხებოდა. 1995 წლის 31 ოქტომბერს, სათათბიროს წევრების თხოვნით, სასამართლომ განმარტა 136-ე მუხლში ცვლილების შეტანის პროცესი, რომელიც 108-ე მუხლით კონსტიტუციური კანონის მიღების მსგავს წესს ადგენდა. იგი მოითხოვდა სათათბიროს ხმათა ორ მესამედს, ფედერაციის საბჭოს სამ მეოთხედს, რუსეთის 89 რეგიონალური საკანონმდებლო ორგანოს ორი მესამედის თანხმობას და პრეზიდენტის ხელმოწერას, რითაც სასამართლომ პრეზიდენტის ვეტოს ლეგიტიმაცია მოახდინა.²⁶⁴

რამდენიმე თვის შემდეგ, 1996 წლის თებერვალში, სასამართლომ არ დააკმაყოფილა ელცინის სარჩელი, რომელიც სადავოს ხდიდა 1994 წლის კანონს საპარლამენტო იმუნიტეტის თაობაზე. კომპრომისისათვის, რომელმაც, როგორც ჩანს, ორივე მხარე დააკმაყოფილა, სასამართლომ დაადგინა, რომ პარლამენტის წევრებს იმუნიტეტი ჰქონდათ მხოლოდ საპარლამენტო საქმიანობის განხორციელების პერიოდში და არა „იმ მოქმედებების მიმართ, რომლებიც არ იყო დაკავშირებული

პირის სადეპუტატო საქმიანობასთან". ამით სასამართლომ შექმნა იმის შესაძლებლობა, რომ სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიეცათ ის დეპუტატები, რომლებმაც პასუხისმგებლობისგან თავის არიდების მიზნით პარლამენტს შეაფარეს თავი. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია სერგეი მავროდი, ავადსახსენებელი MMM პირამიდის სქემის კომპანიების პრეზიდენტი.²⁶⁵

ნოემბერში, სათათბიროს 1996 წლის დეკემბრის არჩევნებამდე ცოტა ხნით ადრე, უზენაესმა სასამართლომ და 102 დეპუტატმა საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით მიმართეს 1995 ივნისის საარჩევნო კოდექსის თაობაზე. სასამართლოს მიერ ამ კანონის გაუქმება არჩევნების დაბლოკვას ნიშნავდა. და კვლავ, პრობლემების თავიდან აცილების მიზნით, სასამართლომ საქმის განხილვაზე უარი თქვა. ამის შემდეგ სასამართლოს თავმჯდომარემ მოიწვია პრესკონფერენცია, რომელზეც სასამართლოს ასეთი მოქმედების მრავალი მიზეზი დაასახლა, კერძოდ, ის, რომ პროცესი დაგვიანებული იყო, იგი არ მოიცავდა ნორმატიულ აქტს და კონსტიტუციური წინააღმდეგობები უსაფუძვლო იყო. აქაც სასამართლო შეეცადა პრობლემებისათვის თავის არიდებას, რადგან, როგორც ტუმანოვმა აღნიშნა, „სასამართლოს ეს საქმე რომ განეხილა, შეიძლება დესტაბილიზაცია დაწყებულიყო, სასამართლო შეიძლება ამ კამპანიის მნიშვნელოვანი მონაწილე გამხდარიყო, რომლის ნებისმიერი გადაწყვეტილებაც ერთ-ერთი მხარის უფლებებს მაინც დაარღვევდა“.²⁶⁶

სხვა საქმეში, რომელიც პრეზიდენტის უფლებამოსილებას ეხებოდა, სასამართლომ უარყო სარჩელი ელცინის ბრძანებულების წინააღმდეგ, რომელიც სატელევიზიო არხის „ოსტანკინოსთვის“ ჩამორთმევას და ახალი კომპანიისათვის გადაცემას ითვალისწინებდა.²⁶⁷ 1996 წლის აპრილის რამდენიმე საქმეში სასამართლომ გაამართლა პრეზიდენტის ის უფლებამოსილება, რომლითაც მას შეეძლო უარი ეთქვა კანონპროექტის ხელმოწერაზე მისი შინაარსის გაცნობის გარეშე, თუ მიიჩნევდა, რომ აქტი პროცედურის დარღვევით იყო მიღებული, რითაც თავიდან იქნა აცილებული ფორმალური ვეტო და მისი დაძლევის შესაძლებლობა.²⁶⁸ სასამართლომ დაადგინა, რომ პრეზიდენტს გადაწყვეტილება ხელმოწერის ან კანონპროექტის უკან დაბრუნების თაობაზე 14 დღეში უნდა მიეღო, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვეტოს უფლებას კარგავდა.²⁶⁹ სასამართლომ ასევე დადგინა, რომ შესაბამისი ფედერალური და ადგილობრივი კანონის არარსებობის შემთხვევაში, პრეზიდენტს ჰქონდა რეგიონალური ადმინისტრატორების თანამდებობაზე დანიშვნისა და გათავისუფლების უფლება და აგრეთვე რეგიონალური არჩევნების დანიშვნის უფლება.²⁷⁰

მაიკლ სპექტერმა, „ნიუ-იორკ თაიმსიდან“, ბორის ელცინის შესახებ თავის სტატიაში საკონსტიტუციო სასამართლოს „ბორის ელცინის სამართლებრივი ხელი უწოდა“²⁷¹ და ამ ბოლო დრომდე თითქოს ასეც იყო. ჩეჩნეთის საქმიდან მოყოლებული, სასამართლო თავიდან იშორებდა ელცინის ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ სარჩელებს. მაგრამ მცირე გამონაკლისიც არსებობდა, ისეთი, როგორცაა „სათათბიროსათვის იშვიათ მხარდამჭერად“ ცნობილი გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც, ადგილობრივი არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო არა უგვიანეს 1996 წლის შემოდგომისა, მიუხედავად იმისა, რომ ელცინი ამ არჩევნების გადადებას 1997 წლისათვის ცდილობდა.²⁷²

პრეზიდენტის უფლებამოსილების ასეთი კონტროლი ხდებოდა 1997 და 1998 წლებშიც. 1997 წლის 18 თებერვალს საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა პრეზიდენტის 1995 წლის ბრძანებულება, რომელიც ალკოჰოლური სასმელებისა და საბითუმო ვაჭრობების ლიცენზირებას მოითხოვდა, და დაადგინა, რომ საგადასახადო კანონების მიღების უფლებამოსილება ჰქონდა პარლამენტს და არა აღმასრულებელ ხელისუფლებას.²⁷³ ეს საკითხი კიდევ უფრო გამწვავდა 1998 წლის ივნისში, როდესაც სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ პრეზიდენტი უფლებამოსილია ბრძანებულების გამოცემის საშუალებით შეავსოს არსებული საკანონმდებლო ხარვეზები, მაგრამ პარლამენტს აქვს უფლებამოსილება „ნებისმიერ დროს გააუქმოს [ბრძანებულებები] და ისინი კანონით შეცვალოს“.²⁷⁴ ამით, რა თქმა უნდა, ბრძანებულება ძალაში რჩება იმ შემთხვევაში, თუ ვერ შეიკრიბა კანონის მისაღებად საჭირო უმრავლესობა.

1998 წლის აპრილში სასამართლომ გამოიტანა ორი გადაწყვეტილება, რომლებმაც გავლენა იქონია პრეზიდენტის უფლებამოსილებაზე. პირველ შემთხვევაში სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტს არ ჰქონდა საარჩევნო კანონის დებულებების დამოუკიდებლად შეცვლის უფლება.²⁷⁵ შემდეგ კი სასამართლომ აიძულა ელცინი ხელი მოეწერა გერმანიისათვის II მსოფლიო ომის დროს მითვისებული სიმდიდრის დაბრუნების კანონისათვის, მისი ვეტოს დაძლევის შემდეგ.²⁷⁶

არც ერთი ეს გადაწყვეტილება არ იყო განსაკუთრებული მნიშვნელობის და ამიტომ დიდი დებატები არ მოჰყოლია. მოსამართლე ბორის ებზეევმა და რობერტ შარლეტმა აღნიშნეს, რომ თუ პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო ასეთ საკითხებზე ამახვილებდა ყურადღებას, მეორე სასამართლო უფრო რეალისტი და ფრთხილია მათ მიმართ. ებზეევმა აღნიშნა: „ჩვენ ხელისუფლების დანაწილებას აღვიქვამთ პანაცეად, რომელსაც ყველა პრობლემის მოგვარება შეძლია.“²⁷⁷

ფედერალიზმი და ადგილობრივი მმართველობა. 1993 წლის კონსტიტუციით შეიქმნა ფედერალური სტრუქტურა, რომელიც 89 „სუბიექტისაგან“ შედგებოდა, მათ შორის იყო ჩინეთიც. ეს სუბიექტები ექვს სხვადასხვა კატეგორიად დაიყო (რესპუბლიკები, მხარეები, ტერიტორიები, ფედერალური ქალაქები, ავტონომიური რეგიონები და ოლქები) და თითოეულს განსხვავებული უფლებები და პრივილეგიები მიენიჭა. ფედერალური სტრუქტურის ძირითადი საკითხი, რომელიც რუსეთის მთელი ისტორიის მანძილზე არსებობდა, იყო ხელისუფლების გამიჯვნა ცენტრალურ ხელისუფლებასა და მის შემადგენელ ნაწილებს შორის. რუსული სისტემის სირთულე, რუსეთის ისტორია, ისევე როგორც ამ 89 სუბიექტს შორის არსებული უამრავი განსხვავება, კიდევ უფრო ართულებს ამ საკითხს და დასაბამს აძლევს რუსეთის ფედერალიზმის თაობაზე საკვანძო შეკითხვას: იქნება ის სიმეტრიული, როდესაც ცენტრალურ ხელისუფლებას იდენტური ურთიერთობა აქვს ყველა თავის სუბიექტთან, როგორც ფედერალურ სახელმწიფოთა უმრავლესობაში, თუ იქნება ასიმეტრიული, როდესაც ცენტრალურ ხელისუფლებას განსხვავებული ურთიერთობა აქვს სხვადასხვა სუბიექტთან ისე, როგორც ეს ესპანეთშია?

საკონსტიტუციო სასამართლო ამ საკითხებს თავიდანვე ყოველგვარი კონსტიტუციური საფუძვლის გარეშე შეეჭიდა, რომელშიც განზრახ იყო გამოტოვებული რუსეთის ფედერაციის ცენტრალურ ხელისუფლებასა და მის სუბიექტებს შორის ურთიერთობასთან დაკავშირებული მრავალი საკითხი.²⁷⁸ ფედერაციის სუბიექტებს სულ უნდათ თავი დააღწიონ მოსკოვის კონტროლს. 1996 წლის დეკემბერში იუსტიციის სამინისტრომ განაცხადა, რომ 21 რესპუბლიკიდან 19-ის მიერ მიღებული კონსტიტუციური დებულებები ფედერაციის კონსტიტუციას ეწინააღმდეგებოდა.²⁷⁹ გასაგები მიზეზების გამო ამ საქმეთაგან ბევრი საკონსტიტუციო სასამართლოში აღმოჩნდა. როგორც ჩანს, პრობლემები მწვავედებოდა, რადგან, როგორც გაირკვა, ბევრი სუბიექტი ღიად უგულვებელყოფდა საკონსტიტუციო სასამართლოს კონკრეტულ გადაწყვეტილებებს, ისევე როგორც მთლიანად კონსტიტუციას.²⁸⁰ მეორე საქმეში სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ რეგიონებს არა აქვთ უფლება შემოიღონ ისეთი გადასახადები, რომლებიც რუსეთის პარლამენტს არ დაუწესებია, თუმცა მათ შეუძლიათ გადაწყვიტონ დაწესებული გადასახადის განაკვეთი.²⁸¹

სასამართლომ თავიდან აიცილა დესტაბილიზაცია, რომელიც შეიძლებოდა გამოეწვია მის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებას, იმით, რომ 1995 წლის 10 ივლისის გადაწყვეტილებით არაკონსტიტუციურად ცნო ჩუვაშეთის პარლამენტის საარჩევნო კანონი, თუმცა არ მოახდინა ჩუვაშე-

თის პარლამენტის დელეგატიმაცია. ასეთი გადაწყვეტილება ჩუვაშეთის პრეზიდენტს პარლამენტის დათხოვნის უფლებას მისცემდა.²⁸²

ძალიან მნიშვნელოვანი იყო 1996 წლის იანვრის გადაწყვეტილება, რომლითაც დაიგმო ალთაის მხარის ცდა, რომლის მიზანიც იყო მხარის მთავარი ადმინისტრატორის არჩევისა და თანამდებობიდან გადაყენების, პარლამენტის თავმჯდომარისათვის კანონების ხელმოწერის, მთავარი ადმინისტრატორისა და სხვა მაღალი თანამდებობის პირების თანამდებობიდან გადაყენების უფლების მოპოვება და მთავარი ადმინისტრატორის მიერ პარლამენტისათვის ყოველწლიური ანგარიშის წარდგენის ვალდებულების დაწესება. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ეს დებულებები არღვევდა კონსტიტუციიდან გამომდინარე ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს, რადგან კონსტიტუციაში ამის პირდაპირი მინიშნება არ იყო.²⁸³ მოსამართლე ვიტრუკი სხვაგვარად ფიქრობდა (და ეს აზრი გამოაქვეყნა კიდევ), რომ, რადგან ფედერაციის სუბიექტები განსხვავდებიან, შესაძლებელია მათი ინსტიტუტების უფლებამოსილებაც განსხვავებული იყოს, რაც შეესაბამება ხელისუფლების დანაწილების ძირითად პრინციპებს.²⁸⁴

ერთ-ერთი ყველაზე წინააღმდეგობრივი საქმე უდმურტეთის რესპუბლიკას შეეხებოდა, რომელმაც გადაწყვიტა თავის იურისდიქციაში ხელისუფლების დანაწილების გზით ფაქტობრივად გაუუქმებინა ადგილობრივი ავტონომია. ფედერაციის სუბიექტ რესპუბლიკებსა და რეგიონებთან ბრძოლისას მოსკოვი ადგილობრივი მმართველობის გამლიერებას ცდილობდა. უდმურტეთის მუნიციპალური არჩევნების შემდეგ, როდესაც აირჩიეს მერი და ადგილობრივი საბჭოს წევრები, უდმურტეთის რესპუბლიკის პარლამენტმა ქალაქებისა და სოფლების რაიონებად დაყოფის გზით ფაქტობრივად გააუქმა არჩევნების შედეგები. მან, თავის მხრივ, რაიონები რესპუბლიკის ტერიტორიულ ერთეულებად გამოაცხადა, რომლებსაც არ კქონდათ ავტონომიის უფლება. მან ასევე თანამდებობიდან დაითხოვა არჩეული მერები და ადგილობრივი საბჭოს წევრები, მათ შორის უდმურტეთის დედაქალაქის ახალარჩეული პოპულარული მერი. ახალი სისტემის მიხედვით, ადგილობრივი ხელისუფლების პირები პასუხისმგებელი იყვნენ რესპუბლიკის პარლამენტის წინაშე. ყოველივე ამის მიზანი იყო ადგილობრივი თვითმმართველობის დატოვება მხოლოდ პატარა სოფლებსა და ქალაქის ნაწილებში, რომლებიც, როგორც ალექსანდრე ბლანკენაგელმა აღნიშნა, იმდენად პატარაა, რომ ადგილობრივ ავტონომიას აზრი არა აქვს.²⁸⁵ ერთ-ერთმა რესპუბლიკამ მაინც გადაიღო უდმურტეთის მოდელი, სხვა რესპუბლიკებმა კი სხვა მიდგომა შემოუშავეს, თუმცა ყველას ერთი რამ სურდა – ქალაქებისა და სოფლების დასუსტება.²⁸⁶

პრეზიდენტმა ელცინმა, სათათბირომ და რამდენიმე მოქალაქემ უდმურტეთის რეორგანიზაცია სადავო გახადეს. 1997 წლის 24 ივლისს სასამართლომ უდმურტეთის ლიდერთა მოდელი გააუქმა, ხოლო მოსამართლე ვიტრუქმა და ვადის გაჯიევა ამასთან დაკავშირებით განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნეს. სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილობრივად არჩეული მერებისა და ადგილობრივი საბჭოს წევრების თანამდებობიდან გათავისუფლება მათი ვადის ამოწურვამდე არ შეიძლება, თუ მოსახლეობის აზრი არ იქნა გათვალისწინებული.²⁸⁷ უდმურტეთის ხელისუფლებამ საქვეყნოდ უგულებელყო სასამართლოს გადაწყვეტილება, როდესაც განზრახ, როგორც გამარჯვება, ისე განმარტა იგი.²⁸⁸ შემდეგი ორი თვე ელცინი სასამართლოს გადაწყვეტილების განხორციელებაზე მუშაობდა ღირეკტივებითა და ბრძანებულებით, მორჩილებას მოითხოვდა და სისხლის სამართლის პასუხისგებით იმუქრებოდა, რაც სხვა რესპუბლიკის ლიდერებისათვის გაფრთხილებასავით იყო.²⁸⁹ მართალია, საბოლოოდ, მას შემდეგ, რაც ელცინმა გამოსცა ბრძანებულება და ადგილობრივი მმართველობა აღადგინა, უდმურტეთი დამორჩილდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, იგი კვლავ გეგმავდა თვითმმართველობის გაუქმებას მისი ვადის გასვლის შემდეგ. ეს სწორედ ის შესაძლებლობაა, რომელიც სასამართლო გადაწყვეტილებამ ღიად დატოვა.²⁹⁰

სასამართლო ასევე შეეცადა კონსტიტუციის მე-8 მუხლის შესაბამისად შეექმნა საერთო ბაზარი, რომლის თანახმადაც, „ეკონომიკური სივრცე, საქონლის, მომსახურებისა და ფინანსური რესურსების თავისუფალი მოძრაობა... უზრუნველყოფილია“. ამაზე დაყრდნობით, 1997 წლის 4 მარტს საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ფედერალური კანონი რეკლამის შესახებ გამორიცხავდა სუბიექტების მიერ ამ საკითხთან დაკავშირებით ადგილობრივი კანონის მიღების შესაძლებლობას. ხოლო 1997 წლის მეორე გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დაადგინა: მიუხედავად იმისა, რომ გადასახადების აკრეფა საერთო კონტროლს ექვემდებარებოდა, რეგიონებს არ ჰქონდათ უფლება შემოეღოთ გადასახადი, რომელიც არღვევდა „ეკონომიკური სივრცის ერთიანობას“.²⁹¹

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო ცდილობდა ჩამოეყალიბებინა შედარებით ბალანსირებული კონსტიტუციური სტრუქტურა, ცენტრისტული ძალები მაინც მძლავრობდნენ. რუსეთის ახლანდელი (1999 წლის შემოდგომა) ეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვა პრობლემების გათვალისწინებით, ალბათ, ცვლილება კიდევ კარგა ხანს არ მოხდება. 1999 წლის ივნისის გამოსვლაში საკონსტიტუციო სასამარ-

თლოს თავმჯდომარემ რუსეთის ფედერაციის სამართლებრივი დისინ-
ტეგრაციის პროცესის ზოგიერთი ელემენტი ჩამოაყალიბა:

*ისეთ რესპუბლიკებში, როგორცაა, ინგუშეთი, ყალმუხეთი, ბაშკირეთი, თათრეთი, ტუვა და ყაბარღო-ბალყარეთი, ფედერალურ კანონებთან შე-
დარებით პრიორიტეტი ენიჭება ადგილობრივ კანონებს.*

*იაკუტიასა და ინგუშეთში ადგილობრივი პარლამენტები ფედერაციის
კანონების რატიფიცირებას ახდენენ. ფედერაციის ზოგიერთი სუბიექ-
ტი საეჭვოს ზღის კონსტიტუციური ფედერალიზმის პრინციპებს. გან-
საკუთრებით, აღიღეს რესპუბლიკა მიჩნევს, რომ ფედერალურმა ცენ-
ტრმა უნდა განახორციელოს მხოლოდ ფედერაციის სუბიექტების მიერ
მისთვის დელეგირებული უფლებები.*

*მთლიანად... იუსტიციის სამინისტრომ არღიხა რუსეთის ფედერაციის
სუბიექტების 50 ათასი კანონი, რომლებიც არ შეესაბამება კონსტიტუ-
ციას. ხოლო პროკურატურამ უკვე 1400 კანონი გაასაჩივრა.²⁹²*

სასამართლო აქტიურად უჭერდა მხარს ადგილობრივ თვითმმარ-
თველობებს. 1996 წლის მაისში, მაგალითად, სასამართლომ უარყო
ელცინის თხოვნა ადგილობრივი არჩევნების გადადების თაობაზე და
მოითხოვა, რომ არჩევნები ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ
კანონით დადგენილ დროს ჩატარებულიყო.

უფლებები

ეკონომიკური და სოციალური უფლებები. მოსამართლე
გაჯიგემა აღნიშნა, რომ, მართალია, სასამართლო ზღუდავდა პოლიტი-
კური ინსტიტუტებისაგან მიღებული საქმეების რაოდენობას, მაგრამ
ცდილობდა მაქსიმალურად ბევრი საქმე განეხილა ადამიანის უფლე-
ბებთან დაკავშირებით.²⁹³ 1998 წლის ივნისში თავმჯდომარე ბაგლაიმ
განაცხადა, რომ სასამართლოს საქმიანობის 60 პროცენტი ინდივიდთა
უფლებებს შეეხებოდა.²⁹⁴ სასამართლოს საქმიანობის მნიშვნელოვანი
ნაწილი ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს ეთმობოდა, ისევე
როგორც მისი წინამორბედისა და საერთოდ ევროპის ყველა საკონ-
სტიტუციო სასამართლოსი.

სასამართლომ ერთ-ერთი პირველი გადაწყვეტილებით 1995 წლის
მაისში გააუქმა 1989 წლის კანონი, რომელიც კრძალავდა სამოქალა-
ქო ავიაციის დაწესებულებებში გაფიცვის უფლებას, თუმცა მისაღებად
მიიჩნია ისეთი გაფიცვების აკრძალვა, რომლებიც საფრთხეს უქმნის
„კონსტიტუციური სისტემის საფუძვლებს, მორალს, სხვა პირის ჯან-

მრთელობასა და კანონიერ ინტერესებს ან ხელს უშლის ქვეყნის თავდაცვასა და უშიშროებას". სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ გაფიცვის აკრძალვა ეკონომიკის კონკრეტულ სფეროში არ შეიძლებოდა და მიზანშეწონილად მიიჩნია არბიტრაჟის სისტემის შექმნა.²⁹⁵

ერთი თვის შემდეგ სასამართლომ გააუქმა დებულება, რომლის საფუძველზეც ხდებოდა პირის გამოსახლება, თუ იგი ბინაში არ იმყოფებოდა ექვსი თვის განმავლობაში თავისუფლების აღკვეთის გამო.²⁹⁶ საკონსტიტუციო სასამართლოს სხვა გადაწყვეტილებების მსგავსად, სასამართლომ ამ შემთხვევაშიც დარღვეულად მიიჩნია არა მარტო კონკრეტული უფლება – საცხოვრებლის უფლება, არამედ ასევე გადაადგილების თავისუფლება და დისკრიმინაციის დაუშვებლობა.²⁹⁷ სასამართლომ კიდევ ერთხელ დაიცვა პატიმრები, როდესაც რამდენიმე თვის შემდეგ აღიარა მათი პენსიის უფლება თავისუფლების აღკვეთის მიუხედავად.²⁹⁸ ერთი წლის შემდეგ კი, კორპორაციებთან დაკავშირებულ საქმეში, სასამართლომ გააუქმა საგადასახადო კანონმდებლობის უკუმოქმედების ძალა.²⁹⁹ სასამართლო ასევე შეეცადა გაეუქმებინა ჩაწერის სისტემა, რომლითაც მოსკოვსა და პეტერბურგში არარეზიდენტებს არ ჰქონდათ დამკვიდრების უფლება.³⁰⁰ თავის დროზე საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტიც შეეცადა ამ სისტემის მოშლას,³⁰¹ მაგრამ უშედეგოდ. მართალია, 1993 წელს ელცინმა ჩაწერა ფორმალურად გააუქმა, მაგრამ იგი შეიცვალა მრავალი სხვა ბერკეტით, როგორცაა რეგისტრაცია, გადასახადები, ქირა და სხვა, რასაც ფაქტობრივად იგივე შედეგი მოჰყვა.³⁰² „მოსკოვსკოე ვრემიას“ გადმოცემით, ამ მოთხოვნების შეუსრულებლობას საკმაოდ სერიოზული შედეგები შეიძლებოდა ჰქონოდა: ვინც მათ არ დაიცავდა, „ვერ განახორციელებდა მოქალაქის სრულ უფლებამოსილებას“. ასეთი პირები ვერ შეძლებდნენ ძირითადი მომსახურების გამოყენებას, მაგალითად, როგორც არის ტელეფონი და სკოლები. ყველაზე უარესი კი ის იყო, რომ პოლიციას შეეძლო დაეკავებინა ასეთი პირები და რუსეთის სხვა ნაწილში გაეშვა“.³⁰³ ყველაფერთან ერთად, სისტემამ ხელი შეუწყო პოლიციის კორუფციას, რადგან პოლიცია ხშირად აჩერებდა საეჭვო „უცხოელებს“, განსაკუთრებით თუ მათ აზიური გარეგნობა ჰქონდათ და ფულს სძალავდა.³⁰⁴ ბევრი ამბობდა, რომ პოლიცია ხშირად სცემდა კიდევაც რეგისტრაციის დოკუმენტების შემოწმებისთვის ლაკავებულ პირებს.³⁰⁵

თავისუფალი გადაადგილების შეზღუდვა ამჟამად ეწინააღმდეგება თავისუფალ სამუშაო ბაზარს და თავისუფალი გადაადგილების კონსტიტუციურ უფლებას, საცხოვრებელი ადგილისა და დროებითი საცხოვრებლის არჩევის უფლებას, რომელიც გამყარებულია კონსტიტუციის 27-ე მუხლით. ამჟამად იყო, რომ ეს შეზღუდვები დავის საგანი

განდებოდა. ამავე დროს მოსკოვსა და სხვა დიდ ქალაქებში, სადაც ცხოვრების დონე ბევრად მაღალი იყო, ვიდრე სხვაგან ამ ქაოსურ და გაღატაკებულ ქვეყანაში, მასობრივი მიგრაციის შეჩერების ცდამ და წარსულის პრაქტიკამ გამოიწვია ქალაქების მხრიდან მოსახლეობის რიცხვის კლება.

ამ საკითხთან დაკავშირებით რუსეთის მეორე საკონსტიტუციო სასამართლომ პირველი გადაწყვეტილება 1995 წლის დასაწყისში გამოიტანა და დაადგინა, რომ ჩაწერა არ წარმოადგენდა სხვა უფლებების წინაპირობას. 1996 წლის აპრილში სასამართლომ მიიღო მეორე გადაწყვეტილება, რომლითაც გაუქმდა მოსკოვში შესასვლელად დადგენილი „მოსკოვის ბიუჯეტის კომპენსაციის“ ძალიან მაღალი გადასახადი. სასამართლოს დადგენილებით მოსკოვის სარეგისტრაციო გადასახადი არღვევდა გადაადგილების თავისუფლებას, ქონების განკარგვის უფლებას და ძირითადი სოციალური უზრუნველყოფის მომსახურების უფლებას. გადაწყვეტილების შემდეგ გამართულ ჩვეულ პრესკონფერენციაზე თავმჯდომარე ტუმანოვა განმარტა, რომ მოსკოვს უფლება ჰქონდა გაეგრძელებინა გადასახადის მოთხოვნა დაახლოებით 500 საშუალო თვიური ხელფასის ოდენობით, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პირი გაივლიდა რეგისტრაციას და ეს გადასახადები მისი შემოსავლის პროპორციული იქნებოდა.³⁰⁶ ამის საპასუხოდ მოსკოვმა დაადგინა „სარეგისტრაციო გადასახადი“ 300 მინიმალური თვიური ხელფასის ოდენობით, დაახლოებით 7 ათასი აშშ დოლარით, რასაც საკონსტიტუციო სასამართლომ 1997 წლის 2 ივლისს სხვა უარყოფითი გადაწყვეტილებით უპასუხა, იმის საფუძველზე, რომ რუსეთის საგადასახადო კოდექსი არ ითვალისწინებდა ასეთ გადასახადს.³⁰⁷

1998 წლის თებერვალში სასამართლოს კიდევ ერთხელ მოუწია მოსკოვის „პროპისკის“ საკითხის განხილვა, რადგან ქალაქის მერი იური ლუჟკოვი კვლავ მიმართავდა სასამართლოს. ამჯერად სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ რეგისტრაციაში უნდა გაატაროს ნებისმიერი მსურველი პირი, გარდა ისეთი კონკრეტული შეზღუდული ზონებისა, როგორცაა სასახლერო ზონება და სამხედრო დასახლებები. დროებითი ცხოვრების ნებართვის ბარათების გაცემა ექვსი თვის ვადით ასევე არაკონსტიტუციურად ცნეს როგორც „ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ სამოქალაქო, საცხოვრებელ და სხვა სამართლებრივ ურთიერთობაში ჩარევა“.³⁰⁸ აღბათ, საკონსტიტუციო სასამართლოს 1997 და 1998 წლების გადაწყვეტილებები არ იქნება მის წინა გადაწყვეტილებებზე უფრო ეფექტიანი. 1998 წლის გადაწყვეტილების შემდეგ ლუჟკოვმა განაცხადა, რომ „მიუხედავად ყველაფრისა, მოსკოვი საცხოვრებელი ნებართვის სის-

ტემას შეინარჩუნებს.”³⁰⁹ მიუხედავად იმისა, რომ 2 თებერვლის საქმის მომხსენებელმა მოსამართლემ ვლადიმერ იაროსლავცევმა მერის განცხადებას უპასუხა, რომ სასამართლო აღასრულებდა თავის გადაწყვეტილებას,³¹⁰ ნაკლები იყო იმის ალბათობა, რომ ამას რამე დადებითი შედეგი მოჰყვებოდა. 1997 წლის ივლისისათვის დაახლოებით 30 რეგიონს მინც ოფიციალური მცხოვრების სტატუსის მისაღებად საკმარად რთული ან ძვირი სისტემა ჰქონდა,³¹¹ ხოლო მოსკოვის მსგავს დიდ ქალაქებში ცხოვრების ხელშემშლელი დებულებები მუდმივად გამოიცემოდა.³¹² გასაკვირია, მაგრამ საერთო სასამართლოებში სარჩელი საცხოვრებელი ადგილის ნებართვის თაობაზე ზოგადად წარმატებით მთავრდებოდა, თუმცა, როგორც ერთ-ერთმა ადამიანის უფლებათა აქტივისტმა აღნიშნა, რუსები არ არიან შეჩვეული მიმართონ სასამართლოს საკუთარი უფლებების დასაცავად.

სამოქალაქო და კოლიტიკური უფლებები. სხვა საკითხებში სასამართლო ნაკლებად გაბედული იყო. რუსეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 64-ე მუხლით განსაზღვრული „სამშობლოს ღალატის“ თაობაზე წარდგენილი სარჩელი უარყოფილ იქნა. განსხვავებული აზრი ჰქონდა მოსამართლე კონონოვს. მისი თქმით, ეს ნორმა წლების განმავლობაში გამოიყენებოდა როგორც პოლიტიკური რეპრესიის იარაღი და „58-ე მუხლის ყველა ნიშან-თვისება შეინარჩუნა, რომელიც სტალინური რეპრესიების წლებში არსებობდა”.³¹³ 64-ე მუხლი ღალატად მიიჩნევს სახელმწიფო ან სამხედრო საიდუმლოების გახმაურებას, რომელთაგან ბევრი სულაც არ იყო ცნობილი როგორც საიდუმლო და ბევრი კი შეიძლება საჯაროც ყოფილიყო. როგორც კონონოვმა აღნიშნა, გარკვეული ინფორმაციის საიდუმლოება მინიშნებული იყო თვით საიდუმლო სიებში, ამიტომ მხოლოდ შინა სტრუქტურის მუშაკმა იცოდა, რომ ამ ინფორმაციის საჯაროდ გახმაურება არ შეიძლებოდა. ამასთანავე, სამხედრო ინფორმაციას, რომელსაც საიდუმლო გრიფი ედო, სულაც არ სჭირდებოდა გასაიდუმლოება.³¹⁴ ერთ ასპექტში სარჩელი დაკმაყოფილდა – დებულება, რომელიც ღალატად აცხადებდა „საზღვარგარეთ გამგზავრებას და უკან დაბრუნების თაობაზე უარის თქმას”, გაუქმდა როგორც თავისუფალი გადაადგილების უფლების დამრღვევი დებულება.

სასამართლო ასევე ძალიან ფრთხილი იყო 1996 წლის მარტის გადაწყვეტილების მიღებისას. სასამართლომ პროკურორს არ მოსთხოვა, რომ მას ალექსანდრე ნიკიტინის დამცველისათვის, იური შმიდტისათვის ნიკიტინის საქმის მასალებთან დაშვების შესაძლებლობა მიეცა. პენსიაზე გასულ საზღვაო ძალების კაპიტანს ალექსანდრე ნიკიტინს,

რომელიც ნორვეგიის გარემოს დაცვის ჯგუფში მუშაობდა, ბრალი დასდეს ლალატში ჯაშუშობის გზით საზღვარგარეთის დაწესებულებისათვის სახელმწიფო საიდუმლოს გამჟღავნებისათვის. ეს „საიდუმლო“ შეიცავდა ინფორმაციას შორეულ ჩრდილოეთში ატომური ნარჩენების თაობაზე, რომელიც ნიკიტინმა გარემოს დაცვის ჯგუფს მიაწოდა. ამ საქმემ მსოფლიოს ყურადღება მიიპყრო და ნიკიტინი, რომელსაც უფლება არ ჰქონდა რუსეთი დაეტოვებინა, 75 ათასი აშშ დოლარით დააჯილდოვეს გარემოს დაცვის სფეროში მისი საქმიანობისათვის. იგი Amnesty Inetrantional-მა სინდისის პატიმრად აღიარა.³¹⁵

შიდლტი, რუსეთის ადამიანის უფლებათა დარღვის ერთ-ერთი წამყვანი ადვოკატი, დავობდა, რომ ნიკიტინი პასუხისგებაში მისცეს იმ „საიდუმლოს“ გამჟღავნებისათვის, რომელიც ჩამოთვლილი იყო 1993 წლის თავდაცვის სამინისტროს სიაში და დაახლოებით შეიდას ერთეულს შეიცავდა, მიუხედავად იმისა, რომ 1995 წლის ელცინის ბრძანებულებამ ეს სია მნიშვნელოვნად შეამცირა.³¹⁶ საკონსტიტუციო სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნია, რომ პროკურორს აეკრძალა შიდლტისათვის 1993 წლის სიის ნახვა. ბრალდებას ასევე სურდა ნიკიტინისათვის ჩამოერთმია დამცველის თავისუფალი არჩევის უფლება, მაგრამ სასამართლომ ეს მოთხოვნა არ დააკმაყოფილა.

ოფიციალური ბრალდების წაყენებამდე ნიკიტინმა რვა თვე სატუსალოში გაატარა. 1997 წლის მარტში იგი სასამართლომდე გაათავისუფლეს, მაგრამ პროკურორებმა მას ამჯერად ახალი ბრალდება წაუყენეს. ეს იყო ბრალდება საიდუმლო ინფორმაციის გამჟღავნებისათვის (როგორც შიდლტი ამბობს), თავდაცვის სამინისტროს 1996 წლის საიდუმლო ბრძანებაზე დაყრდნობით, რომელიც გამოქვეყნდა დიდი ხნის შემდეგ ნიკიტინის ინფორმაციის შემცველი ანგარიშის გამოცემიდან. მოგვიანებით, იმავე წელს, გამოძიებლებმა განაცხადეს, რომ ისინი ყოფილ საზღვაო ძალების ოფიცერს მეხუთედ წაუყენებენ ბრალდებას ლალატისათვის. ახალი ბრალდება პრეზიდენტის ბრძანებულებას ეფუძნებოდა, რომელიც გამოიცა დანაშაულებრივად მიჩნეული მოქმედების ჩაღწიდან ერთი წლის შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის კონსტიტუციის 54-ე მუხლის თანახმად, არავინ აგებს პასუხს იმ მოქმედებისათვის, რომელიც მისი ჩადენის პერიოდში არ ითვლებოდა დანაშაულად.³¹⁷

1998 წლის 20 ოქტომბერს სასამართლოს დახურულ სხდომაზე ნიკიტინი ლალატისათვის გაასამართლეს. სასამართლომ არ მიიღო ბრალდება მისი ზოგადი ხასიათის გამო, თუმცა, კი არ გაამართლა ნიკიტინი, არამედ უშიშროების სამსახურს საქმის თავიდან დაწყება დაავალა. პოლიციას უფრო მეტი დრო მიეცა გამოძიებისათვის, ნიკიტინს კი კვლავ აეკრძალა პეტერბურგის დატოვება.

ნიკიტინმა გაასაჩივრა ხანგრძლივი გამოძიება. 1999 წლის 20 აპრილს ირკუტსკიდან და ნიჟნი-ნოვგოროდიდან³¹⁸ მიღებულ სხვა საქმეებთან ერთად საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ მას შემდეგ, რაც განსაჯელს გაასამართლებენ ერთხელ, სასამართლოს არა აქვს უფლება უკან დააბრუნოს საქმე გამოძიებისათვის მართო იმის გამო, რომ არსებული მტკიცებულება არ არის საკმარისი თავისუფლების აღკვეთისათვის ან ბრალდების მხარეს სურს ბრალდების შეცვლა ან გაზრდა. ეს იყო საბჭოთა პერიოდის ცნობილი ინსტიტუტი, რომლის დროსაც განსაჯელის გაურკვეველი მდგომარეობა გრძელდებოდა წლების განმავლობაში, როდესაც საქმე სასამართლოსა და გამოძიებას შორის მიმოდიოდა. სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელახალი გასამართლება არღვევდა სასამართლო დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის პრინციპს და სასამართლოს „საქმის აღძვრის“ პროკურორის უფლებამოსილებას ანიჭებდა. ეს ასევე არღვევდა უდანაშაულობის პრეზუმფციას.³¹⁹ სასამართლომ ღიად დატოვა საკითხი, რომელიც ქმნიდა შესაძლებლობას საქმე თავიდან დაწყებულიყო პროკურორის მოთხოვნის საფუძველზე.

1999 წლის დეკემბერში ნიკიტინი ისევ გაასამართლეს. 17-დღიანი სასამართლო განხილვის შემდეგ, 29 დეკემბერს, პეტერბურგის საქალაქო სასამართლომ გამამართლებელი გადაწყვეტილება გამოიტანა, რადგან ბრალდება დაფუძნებული იყო საიდუმლო ბრძანებულებაზე, რომლის ნახვაც ნიკიტინს არ შეეძლო და, შესაბამისად, არაკონსტიტუციური იყო.³²⁰ პროკურორმა სააპელაციო წარმოება დაიწყო.

სასამართლოს მხრიდან სიფრთხილის გამოჩენის კიდევ ერთი მაგალითია ის, რომ მან უარი თქვა 1995 წელს განეხილა საგარეო საქმეთა მინისტრის ანდრეი კოზირევის სარჩელი ვლადიმერ ჟირინოვსკის წინააღმდეგ იმის გამო, რომ ჟირინოვსკიმ მას „ფაშისტი“ უწოდა. სასამართლომ დაადგინა, რომ საქმე ფაქტობრივ საკითხებს მოიცავდა, რომელიც საერთო სასამართლოს განსაჯადი იყო.³²¹ კოზირევი კი ამ დროს დავობდა სამართლებრივ საკითხზე, ანუ როგორი იყო შეურაცხმყოფელ განცხადებათა პოლიტიკურ დაპირისპირებაში დასაშვები ფარგლები. ამრიგად, საქმე დაკავშირებული იყო საკითხთან, რომელიც სცდებოდა კონკრეტული საქმის ჩვეულებრივ ასპექტებს.

შედარებით უფრო ნაკლებად მტკივნეულ საკითხებთან მიმართებაში, რომლებიც სისხლის სამართლის საქმეში ბრალდებულის უფლებებს ეხებოდა, სასამართლო უფრო გამბედავი იყო. ევროსაბჭოში გაწევრიანების შემდეგ რუსეთს სასჯელის განსაკუთრებული ზომა უნდა გაეუქმებინა, რაზეც სათათბირომ უარი თქვა. სასამართლომ წარმატებით აკრძალა განსაკუთრებული ზომა 1999 წლის 2 თებერვლის გადაწყვე-

ტილებით, რომლის თანახმადაც, სასჯელის განსაკუთრებული ზომა — სიკვდილით დასჯა — არ უნდა ყოფილიყო შეფარდებული ან აღსრულებული ახალი კანონის მიღებამდე, რომელიც განსაკუთრებული ზომის შეფარდებას ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოთი შეზღუდავდა. აკრძალვა ასევე ძალაშია იმ 9 რეგიონისათვის, სადაც ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოები მოქმედებენ. მიუხედავად იმისა, რომ ყოველწლიურად რუსეთში 150 სასჯელის განსაკუთრებული ზომა შეფარდებული (1999 წლის თებერვლისთვის დაახლოებით რეაასი პატიმარი მოელოდა სასჯელის აღსრულებას), 1996 წლის მაისიდან არც ერთი სიკვდილით დასჯა არ აღსრულებულა, რადგან მას შემდეგ, რაც რუსეთი ევროსაბჭოს წევრი გახდა, ელცინმა მორატორიუმი გამოაცხადა.³²²

სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ბრალდებულს უნდა ჰქონოდა დაკავების და პროკურორის მიერ სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტის გასაჩივრების უფლება, რადგან თვით აღძრული საქმის შეწყვეტასაც კი შეიძლება ჩრდილი მიეყენებინა ბრალდებულის რეპუტაციისთვის. სასამართლომ ასევე გააუქმა ის, რაც სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის „ყველაზე უფრო ტოტალიტარული“ დებულების სახელით იყო ცნობილი, კერძოდ ის, რომ ბრალდებულს არ ჰქონდა გამოძიების მოქმედებათა გასაჩივრების უფლება, სანამ საბოლოო სასამართლო არ შედგებოდა.³²³ ათასობით ბრალდებულს არ შეეძლო გაესაჩივრებინა წინასწარი პატიმრობა ან სასამართლო განხილვის გაჭიანურება.³²⁴ სასამართლომ უცხოელებიც დაიცვა იმით, რომ 48 საათის შემდეგ დაკავება სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე უკანონოდ გამოაცხადა.³²⁵

სასამართლომ განიმტკიცა საკუთარი დამოუკიდებლობა, როდესაც მოსამართლეთა იმუნიტეტი აღიარა, რომლის მიხედვითაც, არ შეიძლება მათი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, მაგრამ, ამავე დროს, დასაშვებია იყო საჩივრები მოსამართლეთა წინააღმდეგ საცეცხლო საბჭოებში.³²⁶ 1996 წლის მაისში სასამართლომ განიხილა მოქალაქეობის საკითხები და დაადგინა გაფართოებული წესი, რომელიც უზრუნველყოფდა ყველა იმ პირის მოქალაქეობას, რომლებიც დაიბადნენ რუსეთში საბჭოთა კავშირის ფორმირების შემდეგ, აგრეთვე იმათთვის, ვინც დაიბადა რუსეთის ფარგლებს გარეთ, მათ შორის იმათთვისაც, ვინც ცხოვრობდა რუსეთის გარეთ, მაგრამ საბჭოთა კავშირის ფარგლებში და არ იყვნენ სხვა ახალი დამოუკიდებელი რესპუბლიკების მოქალაქეები.³²⁷

დაბოლოს, სასამართლომ მოითხოვა ყველა ფედერაციის სუბიექტი რესპუბლიკისაგან ადამიანის უფლებების პატივისცემა. მორდოვეთის კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა 30 დღემდე „ადმინისტრაციულ

დაკავებს”, გაუქმდა და მისაღებად ჩაითვალა 48-საათიანი დაკავება სასამართლოს ბრძანების გარეშე.³²⁸ ხაკასიაში მცხოვრებთათვის დადგენილი მკაცრი მოთხოვნები სახელმწიფო სამსახურში მუშაობისათვის ასევე არაკონსტიტუციურად გამოცხადდა,³²⁹ ისევე როგორც ბაშკირეთში არჩევნებში მონაწილეების მიღებისათვის დადგენილი მკაცრი ენობრივი და ასაკობრივი მოთხოვნები.³³⁰

დასკვნა

სად იმყოფება კონსტიტუციური მართლმსაჯულების რუსული ექსპერიმენტი დღეს და როგორი მომავალი აქვს მას?

ოქტომბრის მოვლენებამდე, 1993 წლის სექტემბერში გამართულ კონფერენციაზე გაიმართა დებატები სამართლის გამოჩენილ მეცნიერ ბორის ტოპორინსა და ჟურნალისტ სერგეი პარხომენტოვს შორის. პარხომენტოვი ამჟიკებდა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ, როგორც რუსეთის ერთ-ერთმა სახელისუფლებო ცენტრმა, აქტიურად უნდა გამოიყენოს თავისი უფლებამოსილებები საჯარო პრობლემების გადაწყვეტაში, ტოპორინი კი დაბეჯითებით აცხადებდა, რომ სასამართლო უნდა შემოიფარგლებოდეს სამართლებრივი საქმეებით და მოიქცეს ისე, როგორც სასამართლოს შეეფერება.

ამჟამინდელი სასამართლო ცდილობს ტოპორინის იდეები შეძლებისდაგვარად განახორციელოს: 1995 წლის თებერვალში მარატ ბაგლაის სასამართლოს თავმჯდომარედ არჩევა სწორედ ამას მეტყველებს, რადგან იგი ითვლებოდა „ყველაზე ნაკლებად პოლიტიზებულ მოსამართლედ, რომელიც ყველასათვის მისაღები იყო... და რომელიც მზად იყო წესების ფარგლებში ემოქმედა“.³³¹

პრობლემა, რა თქმა უნდა, ისაა, რომ საკონსტიტუციო სამართალი და პოლიტიკა გადაჯაჭვულია³³² და ოცნება სასამართლოს სრულ ნეიტრალიტეტზე მხოლოდ მითია. მიუხედავად ამისა, ისევე როგორც ყველა მითში, აქაც არის სიმართლის მარცვალი, რადგან მითის შესანარჩუნებლად ყურადღება უნდა მიექცეს ნეიტრალიტეტს. სასამართლოს ძალაუფლება მთლიანად დამოკიდებულია მისი გადაწყვეტილების საჯარო და ოფიციალურ აღიარებაზე და ამ აღიარების შესანარჩუნებლად სათანადო მოქმედებებია საჭირო.

ეს ერთ-ერთი მიზეზია იმისა, თუ რატომ უნდა მოერიდოს შეძლებისდაგვარად საკონსტიტუციო სასამართლო პოლიტიკურად წინააღმდეგობრივ საქმეებს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც იგი კონსტიტუციურად ვადებულა განიხილოს ასეთი საკითხი. როგორც ჩანს,

რუსეთის სასამართლო ნელ-ნელა იზიარებს ამ მოსაზრებას. 1997 წლის მარტში პარიზში გამართულ კონფერენციაზე მოსამართლე გაჯიგმა აღნიშნა, რომ სასამართლო ქმნის უამრავ პროცესუალურ წინააღმდეგობას, როდესაც პოლიტიკური ორგანოები ცდილობენ სასამართლო თავიანთ კონფლიქტში ჩააბან. მაგალითად, სასამართლომ უარი თქვა პოლიტიკური ორგანოების მოთხოვნით კონსტიტუციის განმარტებაზე,³³³ თუ განმარტება არ არის აუცილებელი, რადგან საამისოდ არსებობს სხვა საშუალებები ან არ არის ფაქტობრივი დავა ამ საკითხზე.³³⁴ სასამართლომ ასევე უარყო ის საჩივრები, რომლებიც არ არის სათანადოდ დაკონკრეტებული.

სამწუხაროდ, სასამართლო ზედმეტ სიფრთხილეს იჩენს. მართალია ამბობენ, რომ ჩეჩნეთის საქმეში ასეთ ახალ და გამოუცდელ სასამართლოს არ შეიძლება სხვაგვარი გადაწყვეტილება მოსთხოვო, მაგრამ ეს არანაირად არ ამართლებს მას. არ შეიძლება მისი გამართლება ზოგიერთი ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებებისათვის, მაგალითად, ნიკიტინისა და სმირნოვის საქმეებში, ისევე როგორც საოცრად არაადეკვატური გადაწყვეტილებისათვის უდმურტეთის საქმეში.

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ და მისმა წევრებმა ბევრად შეამცირეს თავიანთი საჯარო განცხადებები, ასეთი გამოსვლები მაინც ხშირია, განსაკუთრებით ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა კონსტიტუციური რეფორმა, რომელიც გავლენას იქონიებს პრეზიდენტისა და პარლამენტის ურთიერთობაზე, რუსეთ-ბელორუსის პარტნიორობასა და ხშირად ისეთ საკითხებზეც, რომლებიც არის ან შეიძლება გახდეს სასამართლოს განსჯის საგანი.³³⁵ რადგან მათი მთავარი როლი კონსტიტუციური პრინციპების უზრუნველყოფაა, როგორც ჩანს, მოსამართლეებს კვლავაც ჰგონიათ, რომ კომენტარი უნდა გააკეთონ ასეთ საკითხებთან დაკავშირებულ ყველა გარემოებაზე³³⁶ და აგრეთვე განმარტონ თავიანთი გადაწყვეტილებები. ისინი კვლავ ხშირად მართავენ პრესკონფერენციებს. ახალი სასამართლო, განსაკუთრებით კი მისი უკანასკნელი ორი თავმჯდომარე, ვლადიმერ ტუმანოვი და მარატ ბაგლაი, გამუდმებით ცდილობდნენ განემარტათ სასამართლოს გადაწყვეტილებები. შეიძლება ეს საჭიროც კია საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის გასაცნობად, საზოგადოების ცონდის ასამაღლებლად და კანონის უზენაესობის დასანერგავად, მაგრამ ეს სასამართლომ არ უნდა აკეთოს, მან მხოლოდ ზოგადი შენიშვნები უნდა გამოთქვას. ცალკეული მოსამართლეების მიერ გადაწყვეტილების ახსნა ხშირად ამახინჯებს მის ნამდვილ არსს, რაც განსაკუთრებით ვლინდება წინააღმდეგობრივი გადაწყვეტილებების დროს, როდესაც სა-

სამართლო ერთიანი არ არის. ასეთ შემთხვევებში მოსამართლეებს იშვიათად თუ შეუძლიათ ილაპარაკონ ერთმანეთის სახელით. გამოცდილება ცხადყოფს, რომ მოსამართლეებს, რომლებიც ცდილობენ გადაწყვეტილების ახსნას, რაც ხშირად თავის მართლება უფროა, სიკეთე ნამდვილად არ მოაქვთ და ზოგ შემთხვევაში ვითარებას ამწვავებენ კიდევ. რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეებმა, ალბათ, თავი უნდა დაანებონ ჩვევად ქცეულ გადაწყვეტილების შემდგომ პრესკონფერენციებს.³³⁷

ამასთან, ცნობილია, რომ პრეზიდენტი და საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეები პერიოდულად ხვდებოდნენ ერთმანეთს და იხილავდნენ როგორც უკვე გადაწყვეტილ, ისე გადასაწყვეტ საქმეებს.³³⁸ ერთ-ერთ ანგარიშში მინიშნებული იყო, რომ „ელცინი გაუბრაზდა“ თავმჯდომარე ბაგლაის.³³⁹

სასამართლოს ერთ-ერთი ყველაზე დიდი პრობლემა იყო ის, რომ ადგილობრივი ხელისუფალნი არ ასრულებდნენ მის გადაწყვეტილებებს. ეს პრობლემა ჯერ კიდევ თათრეთის შესახებ სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღების დროს არსებობდა. რეგიონალური წინააღმდეგობა ცენტრალური ხელისუფლებისადმი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ძირითადად მიმართულია აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლებისადმი, აუცილებლად გამოიწვევს სასამართლო გადაწყვეტილებების უგულვებლყოფას, რომლებიც ცენტრალური ხელისუფლების მიერ მიღებული აქტებისა და პრინციპების შესრულებას მოითხოვენ. თავმჯდომარე ბაგლაის თქმით, აღმასრულებელი ხელისუფლება, მათ შორის გენერალური პროკურორი, „საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების აღსრულებას სათანადოდ არ უზრუნველყოფს“.³⁴⁰

მართლაც, ფედერალიზმის საკითხები, რომლებიც დღეს სასამართლოს საქმიანობის 30 პროცენტს შეადგენს და, შეიძლება ითქვას, ყველაზე უფრო მტკივნეულია, როგორც ჩანს, სასამართლოს კვლავ შეაწუხებს. როგორც თავმჯდომარე ბაგლაიმ აღნიშნა, კონსტიტუციური ნორმების ნაკლებობამ გამოიწვია ის, რომ სასამართლოს განსახილველი გახდა უამრავი საქმე ცენტრსა და რეგიონს შორის ურთიერთობასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით ისეთი საკითხები, რომლებიც კონსტიტუციის თანახმად ერთობლივი უფლებამოსილების სფეროში შედის.³⁴¹ ბაგლაი და სხვები მიიჩნევენ, რომ უნდა მიეღოს ფედერალური კოდექსი, რომლითაც განისაზღვრებოდა ურთიერთობა ცენტრსა და რესპუბლიკებს შორის,³⁴² მაგრამ ეს იმდენად მტკივნეული საკითხია, რომ ასეთი დოკუმენტის შექმნას საკმაოდ ართულებს. ამგვარ დავებს საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს და კოდექსი, ალბათ, საჭირო ნაბიჯია იმისათვის, რომ განისაზღვროს შესაბამისი ფარგლე-

ბი, მაგრამ ასეთ კოდექსზე შეთანხმების შემთხვევაშიც კი მისი აღსრულება ძალიან გაჭირდება. სასამართლოს კვლავ მოუწევს ამ საკითხების განხილვა და სხვა გზა არ ექნება, თუ არა, შეძლებისდაგვარად მოაგვაროს ისინი.

სასამართლოს ასევე მოუწევს განიხილოს ფედერალიზმის კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც, როგორც ჩანს, რუსეთში ჯერ არ დამდგარა — ურთიერთობა ფედერაციის სუბიექტებს შორის. ფედერალური სახელმწიფოს სუბიექტები ყოველთვის ცდილობენ დაიცვან ან გაზარდონ თავიანთი ეკონომიკური კეთილდღეობა სხვა ერთეულების ხარჯზე³⁴³ და ამ კონფლიქტის მოგვარება გაუთავებელ პრობლემას წარმოშობს.³⁴⁴

სასამართლოს ურთიერთობა საერთო სასამართლოებთან კვლავ პრობლემურია,³⁴⁵ რის შედეგადაც საკონსტიტუციო სასამართლოს საერთო სასამართლოებისაგან ძალიან ცოტა წარდგინებები ვგზავნება. მოსამართლე გაჯიევის თქმით, საკმაოდ ბევრი დავა არსებობდა კომპეტენციის თაობაზე უზენაეს და საკონსტიტუციო სასამართლოებს შორის. უზენაესი სასამართლოს 1995 წლის 31 ოქტომბრის დირექტივის თანახმად, რადგან კონსტიტუცია საფუძველია ყველა სასამართლოსათვის, საერთო სასამართლოების წარდგინება საკონსტიტუციო სასამართლოში დისკრეციულ ხასიათს ატარებს და დასაშვებია მხოლოდ მაშინ, როდესაც საერთო სასამართლო თავად ვერ გადაწყვეტს საქმეს.³⁴⁶ უზენაესი სასამართლოს განცხადებით, სხვა შემთხვევებში მოსამართლეებმა თავად უნდა გადაწყვიტონ საკითხის კონსტიტუციურობა. ამან საკმაოდ ბუნდოვანი ორმაგი კონსტიტუციური კონტროლი გამოიწვია კონსტიტუციური უფლებამოსილების ორ ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე, როგორიცაა ადამიანის უფლებები და ფედერალიზმი.³⁴⁷ საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოები ცდილობდნენ შეთანხმების მიღწევას, მაგრამ, როგორც ჩანს, უშედეგოდ.

1998 წლის 28 ივნისს საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა თავად მოეგვარებინა დავა. მან სადავო გახადა უზენაესი სასამართლოს დირექტივა და რუსეთის საერთო სასამართლოებს აუკრძალა ფედერალური და ფედერაციის წევრთა კანონების რუსეთის კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხის გადაწყვეტა. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეჭვის არსებობის შემთხვევაში საერთო სასამართლომ საკითხი უნდა გადაუგზავნოს საკონსტიტუციო სასამართლოს. სასამართლომ ასევე აუკრძალა რუსეთის საერთო სასამართლოებს პრეზიდენტის, რუსეთის ფედერალური მთავრობის მოქმედებებისა და რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების ოფიციალური უწყებების აქტების ფედერალურ კანონმდებლობასთან შესაბამისობის დადგენა. ერთ-ერთი მეთვალყურის აზრით, „ყოველივე ამის შედეგი იქნებოდა ის, რომ ადგილობრივი მოხე-

ლები უგულბელყოფდნენ ფედერალურ კანონმდებლობას, რადგან მათ წინააღმდეგ სარჩელის აღძვრა ძალიან მხელი იქნებოდა.”³⁴⁸

სამწუხაროდ, მოსამართლეები კვლავ აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე არიან დამოკიდებული ისეთ საქმეში, როგორცაა აგარაკი, ავტომანქანა, სამედიცინო მომსახურება, უფასო სახელმწიფო ტრანსპორტი და სხვა პრივილეგიები. მართალია, მოსამართლე გაჯიევმა უარყო მოსამართლეებზე რაიმე ზემოქმედების არსებობა, მაგრამ ის, რაც 1993 წელს თავმჯდომარე ზორკინს უქნეს, კვლავ შეიძლება განმეორდეს და მაშინ საზოგადოებამ შეიძლება ეჭვის თვალთ შეხედოს სასამართლოს დამოუკიდებლობას.

დასასრულ, არსებობს საქმეთა დიდი რაოდენობის პრობლემა. ერთი მხრივ, თავმჯდომარე ბაგლაი ჩიოდა, რომ პრესამ შესაბამისად არ მიაწოდა ინფორმაცია მოქალაქეებს ამ შესაძლებლობის თაობაზე³⁴⁹ და რომ რუსები არ არიან შერვეული სასამართლოს მეშვეობით დაიცვან თავიანთი უფლებები. მეორე მხრივ, საქმეთა რაოდენობა იმდენად დიდია, რომ ორკოლეგიიანი სისტემა, რომელიც გერმანული მოდელითაა შექმნილი, შეიძლება ვერც კი გაუმკლავდეს მას. თუ მეტი მოქალაქე მიმართავს სასამართლოს, საქმეთა რიცხვი კიდევ უფრო გაიზრდება და ასეთ შემთხვევაში აჯობებს პატარ-პატარა კოლეგიების შექმნა სამიხუთი მოსამართლის შემადგენლობით, რაც საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონში ცვლილებით უნდა მოხდეს. თუმცა პატარა კოლეგიების შექმნა არსებული კანონის მიხედვითაც შეიძლება.³⁵⁰

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს საკითხი ჯერ კიდევ არ არის გადაწყვეტილი. ალექსანდრე სოლუენიციინმა მას „უბრალო სათამაშო“³⁵¹ უწოდა, ხოლო ყოფილ თავმჯდომარეს ტუმანოვს უთქვამს თავისი კოლეგებისათვის, ჩვენ არ უნდა ავამხედროთ პრეზიდენტის ადმინისტრაცია ჯერ კიდევ სუსტი სასამართლოს წინააღმდეგო.³⁵² 1996 წლის ნოემბერში, როდესაც ტუმანოვი პენსიაზე გავიდა, მისი თავმჯდომარეობის პერიოდი ასე აღწერეს: სასამართლო „სხვა არაფერი იყო, თუ არა წყნარი ინტერნატი“, იგი გახდა „რუსეთის ავტოკრატიის ეტლის მეხუთე ბორბალი“, რადგან მას „არ გაუუქმებია პრეზიდენტის, მთავრობისა თუ ფედერალური საბჭოს არც ერთი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე ნორმატიული აქტი“.³⁵³ სასამართლოს წარუმატებლობა ფედერალიზმთან დაკავშირებით საკითხების მოწესრიგების საქმეში განსაკუთრებით იყო ხაზგასმული.³⁵⁴

როგორც მოსამართლე ამეტიტოვმა აღნიშნა, პირველმა საკონსტიტუციო სასამართლომ ზორკინის თავმჯდომარეობით კონსტიტუციონალიზმის პატივისცემა ჩაუნერგა საერთო სასამართლოს მოსამარ-

თლებსა და საზოგადოებას. თუ ეს მართლაც ასეა, ეს ძალიან მნიშვნელოვანი მიღწევაა. „მოსამართლეები იწყებენ გადაწყვეტილებების მიღებას კონსტიტუციაზე დაყრდნობით“, – თქვა მან. „ეს არის სრულიად ახალი ფენომენი რუსეთის სამართლის პრაქტიკაში, მაშინ, როდესაც ათი წლის წინ გადაწყვეტილებების მიღება კანონის შესაბამისად კი არ ხდებოდა, არამედ – პარტიული ელიტის ბრძანების საფუძველზე. კონსტიტუციას არავინ აქცევდა ყურადღებას“.³⁵⁵ ისეთმა კრიტიკოსმაც კი, როგორც ალექსანდრე ბლანკენაგელია, პირველი „უხმაურო“ საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც აქტიურად არ ებმებოდა პოლიტიკურ დაპირისპირებაში, დაახასიათა როგორც „საკმაოდ კარგი ცდა“.³⁵⁶ საკონსტიტუციო ზედამხედველობის კომიტეტის მსგავსად, მეორე საკონსტიტუციო სასამართლოც განზრახ დასუსტებული ინსტიტუტია და არც ისე სახარბიელო წარსული აქვს. სასამართლოს წინაშე წარდგენილი საკითხები, რომლებიც მან თეორიულად უნდა განიხილოს, პოლიტიკურად მგრძობიარეა და საკმაოდ საშიშიც. ამასთანავე, სასამართლომ ეს საკითხები უნდა განიხილოს ისეთ პოლიტიკურ გარემოში, რომელიც ჯერ კიდევ ქაოსური და დაქსაქსულია, და ისეთ საზოგადოებაში, რომელიც ჯერ კიდევ გამსჭვალულია სამართლისა და სამართლებრივი ინსტიტუტებისადმი უნდობლობით. საზოგადოებაში, სადაც „კანონის უგულებელყოფა ეროვნული კულტურის ნაწილი გახდა“,³⁵⁷ სასამართლომ მაინც მოახერხა ზოგიერთი საჭირო და საგანმანათლებლო გადაწყვეტილების მიღება. მას, რა თქმა უნდა, შეეძლო უკეთ წარემართა თავისი საქმიანობა როგორც ტექნიკურად, ისე შედეგების მხრივაც. რუსეთის ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა ვიქტორ ჩერნომირდინმა აღნიშნა, რომ სასამართლოს „ენდობიან, მის აზრს ანგარიშს უწევენ, მის გარეშე უბრალოდ წარმოდგენილია რუსეთის სახელმწიფოსა და საზოგადოების, განსაკუთრებით კი სამართლის სისტემის არსებობა“.³⁵⁸ თუ ეს იმაზე მეტია, ვიდრე პოლიტიკური რიტორიკა, მაშინ ეს დიდი მიღწევაა და სასამართლოს აქვს პერსპექტივა „კუნთები კიდევ უფრო გაიმავროს“.

შეიძლება ასეთი მსჯელობა ზედმეტად აკადემიურიც იყოს, რადგან სასამართლოს მომავალი რუსეთის მომავალზეა დამოკიდებული. როგორც აღინიშნა, დღეისათვის (1999 წლის შემოდგომა) ქვეყანა კვლავ განიცდის მწვავე ეკონომიკურ პრობლემებს, რომლებსაც პოლიტიკური კრიზისი ემატება. ცხოვრება დიდი ქალაქების გარეთ სულ უფრო უარესდება. ამავე დროს, რუსეთის მიერ იმპერიული გავლენის დაკარგვამ, რომელიც გამოიხატა რუსეთის მარცხით, შეეჩერებინა ნატო რუსეთის სერბიელ „ბიძაშვილთა“ დაბობვისაგან, ისეთივე ეროვნული ღირსების შელახვის გრძნობა გამოიწვია, როგორც 1920-იან წლებში

გერმანიაში იყო. თუ რუსეთი ვაიმარის გზით წავა, რომელსაც ზურგს უმაგრებს რუსეთის ავტოკრატიული ტრადიციები და ეფექტიანი დემოკრატიის არარსებობა, მაშინ საკონსტიტუციო სასამართლოს მომავალი არა აქვს. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ რუსეთი დააღწევს თავს იმ არეულობას, რომელშიც ახლაა და დაუბრუნდება კონსტიტუციური დემოკრატიის შენების გზას, საკონსტიტუციო სასამართლო შეძლებს რუსეთის საზოგადოებისათვის უმნიშვნელოვანესი როლის შესრულებას.

თავი მეექვსე

ბულგარეთი

მიუხედავად იმისა, რომ პოლონეთისა და უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოების გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო მხარეები ხშირად აკრიტიკებდნენ მათ, დღის წესრიგში არასოდეს დამდგარა ამ საკონსტიტუციო სასამართლოთა ყოფნა-არყოფნის საკითხი, ისევე როგორც მათი გადაწყვეტილების შესრულება-არშესრულების დილემა. ეს თანაბრად ვრცელდებოდა სასამართლოების ისეთ რეკოლუციურ გადაწყვეტილებებზეც, როგორიც იყო პოლონეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება პენსიების საქმეზე, რასაც ეროვნული ვალის გაზრდა მოჰყვა და საბოლოოდ ფინანსთა მინისტრის გადადგომით დასრულდა, და როგორიც იყო უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ 1995 წლის „სიმკაცრის პაკეტის“ უმნიშვნელოვანესი დებულებების გაუქმება. გარდა ამისა, კრიტიკა მიზნად არ ისახავდა საათის ისრის უკან დატრიალებას. პირიქით, სასამართლოს გადაწყვეტილებები პროგრესის ბიძგად აღიქმებოდა.

პოლონეთისა და უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოებისაგან განსხვავებით, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო სერიოზულ წინააღმდეგობას წააწყდა. ამ სასამართლოს არსებობაც კი ეჭვქვეშ დადგა პრეზიდენტ ელცინის მიერ მისი დათხოვნის შემდეგ. მაგრამ დათხოვნა მხოლოდ დროებითი იყო. მართალია, სასამართლოს განახლების შემდეგ იგი აშკარად იჩინდა მეტ სიფრთხილეს, მაგრამ მაინც წარმატებით საქმიანობდა და საკმაოდ მყარიც იყო. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლოს დათხოვნა მიზნად არ ისახავდა წარსული რეჟიმის აღდგენას. პირიქით, რადგან ელცინის დაპირისპირება სათათბიროსთან აშკარა სახელისუფლებო ბრძოლამ განაპირობა, სწორედ პრეზიდენტი იყო ის, ვინც ქვეყნის წინ წაწევას ცდილობდა სათათბიროს ოპოზიციის მიუხედავად, რომელსაც, პრეზიდენტის აზრით, საკონსტიტუციო სასამართლო უჭერდა მხარს.

სულ სხვა ვითარება იყო ბულგარეთში. აქ საკონსტიტუციო სასამართლოს დაუპირისპირდა ჩამოყალიბებული პოზიცია, რომელიც მიზნად ისახავდა 1989 წლის მოვლენების „ზახის გადასმას“ და კომუნისტური რეჟიმის მსგავსი სისტემის აღდგენას. ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ (ბსპ), რომელიც ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის მემკვიდრე იყო, გადაწყვიტა სასამართლო ხელისუფლება, თვით საკონსტიტუციო სასამართლოც, პოლიტიკურ ხელისუფლებას დაქვემდებარებული საბჭოთა სტილის სასამართლო ხელისუფლების აღდგენის სამიზნედ გაეხადა. განხილული ხუთი ქვეყნიდან ბულგარეთი ერთადერთია, სადაც ასეთი პირდაპირი დაპირისპირება იყო წარსულსა და აწმყოს შორის. ამ დაპირისპირების გამო საკონსტიტუციო სასამართლოს ისეთი გამოცდის ჩაბარება მოუხდა, არც ერთ სასამართლოს რომ არ გამოუცდია.

კონსტიტუციური განვითარება ბულგარეთში 1878-1990 წლებში

დაახლოებით ხუთი საუკუნის განმავლობაში, 1878 წლამდე, ბულგარეთი ოტომანთა იმპერიის ნაწილი იყო. ამ წელს რუსეთმა თურქეთი დაამარცხა, რასაც ბულგარეთის გათავისუფლებაც მოჰყვა. მაგრამ სრული დამოუკიდებლობა ბულგარეთმა მხოლოდ 1908 წელს მოიპოვა. 1878 წლის ბერლინის ხელშეკრულების თანახმად, ბულგარეთს ჰყავდა პრინცი, რომელსაც ბულგარულ დიდგვაროვანთა ასამბლეა ირჩევდა, მაგრამ იგი თურქეთის სულთნის უზენაესობას აღიარებდა. ბულგარეთის ასამბლეას ასევე უნდა შეემუშაებინა კონსტიტუცია, რომელიც აღმსარებლობის თავისუფლებას აღიარებდა და რელიგიურ დისკრიმინაციას აკრძალავდა.¹ ეს, რა თქმა უნდა, იყო მართლმადიდებელ ბულგარელებსა და ბულგარეთში დარჩენილ მუსლიმან თურქებს შორის მტრობის აშკარა წინაპირობა, რომელთა შორის არსებული კონფლიქტიც დიდხანს აწუხებდა ბულგარულ ხალხს.

კონსტიტუციის შემუშავება იყო 230-კაციანი დიდგვაროვანთა ასამბლეის პირველი ამოცანა, რომელიც 1879 წლის თებერვალში ტურნოვოში შეიკრიბა. ასამბლეაში უმრავლესობა ლიბერალებს ეკავათ, რომლებმაც უარყვეს კონსერვატორების წინადადებები მეორე პალატისა და შეზღუდული საარჩევნო უფლების თაობაზე, რაც, მათი აზრით, მდიდართა გაბატონებას შეუწყობდა ხელს. ამის შედეგად, ტურნოვოში შექმნილი 1879 წლის კონსტიტუცია იყო ერთ-ერთი „ყველაზე დემოკრატიული კონსტიტუცია ევროპაში“.²

კონსტიტუცია ითვალისწინებდა ერთპალატიან საკანონმდებლო ორგანოს – ეს იყო ბულგარეთში ერთპალატიანი საკანონმდებლო ორგანოს ურყევი ტრადიციის დასაწყისი – რომელსაც საყოველთაო არჩევნებით ირჩევდნენ მხოლოდ მამაკაცები. პრინცს, რომელსაც შეზღუდული უფლებები ჰქონდა, ქვეყანა უნდა ემართა კაბინეტთან ერთად, რომელიც ანგარიშვალდებული იქნებოდა პარლამენტის წინაშე. ძირითადად კანონმა აღიარა უნივერსალური საშუალო განათლების უფლება. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო რელიგიად მართლმადიდებლობა გამოცხადდა,³ კონსტიტუცია უზრუნველყოფდა რელიგიის თავისუფლებას არა მარტო ქრისტიანებისათვის, არამედ „ნებისმიერი რელიგიის“ მიმდევრებისათვის, რომლებსაც მიენიჭათ „აღმსარებლობის სრული თავისუფლება, თუ ამ უფლებათა განხორციელება არ დაარღვევდა არსებულ კანონმდებლობას“.⁴ კონსტიტუციამ აღიარა კანონის წინაშე თანასწორობა⁵ და კონსტიტუციური დაცვა მიენიჭა ისეთ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორცაა საკუთრების უფლება, წამების აკრძალვა, პრესის თავისუფლება, გაერთიანებათა თავისუფლება, მთავრობისადმი საჩივრით მიმართვის უფლება, პირადი უშიშროება და პირადი მიმოწერის საიდუმლოება.⁶ აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუცია მხოლოდ ზოგადად მოიხსენიებდა სასამართლო ხელისუფლებას:

სასამართლო ხელისუფლება ეკუთვნის ხალხს და სასამართლო ტრიბუნალებს, რომლებიც პრინცის სახელით მოქმედებენ. პრინცის, ტრიბუნალებისა და ხალხის სტატუსი მართლმსაჯულების განხორციელებაში განისაზღვრება შესაბამისი კანონით.

გარკვეული დროის შემდეგ, ტურნოვოს კონსტიტუციის ლიბერალიზმმა, რომელიც საკანონმდებლო უზენაესობის ჩამოყალიბებით გამოიხატებოდა, ადვილი პრინცის (რომელიც გამეფდა 1908 წელს, მას შემდეგ, რაც ბულგარეთმა სრული დამოუკიდებლობა მოიპოვა) დომინანტურობას დაუთმო, განსაკუთრებით საგარეო საქმეებში.⁷ 1915 წელს პირველი მსოფლიო ომის დროს, ბულგარეთი გერმანიას მიუდგა, რათა უკან დაებრუნებინა 1913 წელს, მეორე ბალკანეთის ომის დროს დაკარგული ტერიტორიები, და აგრეთვე იბიტომ, რომ მეფე (ფერდინანდ I, „ცბიერი ფერდინანდი“) გერმანელი იყო და მმართველი პარტიაც გერმანიას უჭერდა მხარს. მიუხედავად იმისა, რომ ბულგარეთი ყველაზე ბოლო ჩაება კონფლიქტში, 1915 წლის ოქტომბერში, და პირველი იყო, ვინც გამოვიდა ამ კონფლიქტიდან 1918 წლის 29 სექტემბერს, გამარჯვებულმა მოკავშირეებმა სერიოზულად აზღვეინეს ბულგარეთს ამ არჩევანის გამო. ბულგარეთმა დაკარგა დიდი ტერიტორია, დაექვემდებარა მკაცრ რეპარაციას და გაუჭირდა ნორმალური სავაჭრო ურთიერთობები.⁸

ომის შემდეგ, 1919 წელს, მთავრობის კონტროლის უფლება აგრარულმა პარტიამ მოიპოვა. მას ხელმძღვანელობდა აგრარული დარგის რეფორმატორი ალექსანდრე სტამბოლიისკი, რომელიც დიდ ყურადღებას უთმობდა სოციალურ სამართლიანობასა და თანასწორუფლებიან საზოგადოებას, და სწორედ იგი გახდა პრემიერ-მინისტრი.⁹ სტამბოლიისკი და მისი მიმდევრები ვერ იტანდნენ იურისტებს და ჩამოართვეს მათ პარლამენტში, ადგილობრივ საბჭოებში თუ მაღალ თანამდებობებზე ყოფნის უფლება. იურისტები ასევე გამორიცხეს ახალი სასამართლო სისტემის ქვედა ინსტანციებიდან. ამ სასამართლოებში საქმეთა უმრავლესობა მიწასთან დაკავშირებულ დავებს ეხებოდა და გლეხებს თავიანთი საქმე არჩეული მოსამართლეებისათვის უნდა წარედგინათ. ამ დროისათვის, როგორც ჩანს, კონსტიტუციურ კონტროლზე არც კი ფიქრობდნენ.

კონსტიტუციური კონტროლის საკითხი არც შემდგომ წლებში დამდგარა დღის წესრიგში, რადგან ამ პერიოდში ბულგარეთს ორი სხვადასხვა ავტორიტარული რეჟიმი მართავდა. პირველი შედარებით რბილი იყო, — ქვეყანას კონსერვატორები მართავდნენ, რომლებმაც 1923 წლის მეფისა და სამხედროების წინამძღოლობით განხორციელებული მემარჯვენე ფრთის სისხლიანი გადატრიალების დროს სტამბოლიისკის მთავრობა გადააყენეს. მეორე რეჟიმი იყო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დამკვიდრებული მკაცრი კომუნისტური რეჟიმი. 1947 წლის კომუნისტური კონსტიტუციით ჩამოყალიბდა მოჩვენებითი არჩევითი დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლება უზენაესი სასამართლოს მეთაურობით,¹⁰ ასევე შეიქმნა საბჭოთა სტილის პროკურატურა, რომელსაც მიენიჭა „სხვადასხვა სამთავრობო ორგანოს, სახელმწიფო მოხელისა და მოქალაქის მიერ კანონების ზუსტი შესრულებისადმი უზენაესი ზედამხედველობის უფლება“.¹¹ რა თქმა უნდა, ამ კონსტიტუციაშიც არანაირი მინიშნება არ ყოფილა კონსტიტუციურ კონტროლზე. 1971 წლის კონსტიტუციაც ფაქტობრივად მისი წინამორბედის მსგავსი იყო, მაგრამ ამჯერად სასამართლოებს პირდაპირ დაეკისრა „სოციალისტური სამართლიანობის უზრუნველყოფა და... მოქალაქეთა... სოციალისტური ღირებულებებისა... და შრომის დისციპლინისადმი... ერთგულების სულისკვეთებით აღზრდა“.¹²

კომუნისტური რეჟიმის დამხობა

1970 წლების დასაწყისში კომუნისტურმა რეჟიმმა დაიწყო ძალადობრივი ასიმილაციის კამპანია მუსლიმანური უმცირესობისა, რომელიც მოსახლეობის 10 პროცენტს შეადგენდა.¹³ თავდაპირველად ბულ-

გარეელი მუსლიმანები (პომაკები) აიძულეს თურქული სახელები სლავური სახელებით შეეცვალათ.¹⁴ როგორც ამბობენ, ამ პროცესს ბევრი პომაკის სიცოცხლე შეეწირა.¹⁵ დაახლოებით ამავე დროს მთავრობამ აკრძალა თურქული ენის სწავლება დაწვევებით და საშუალო სკოლებში. 1984 და 1985 წლების ბოლოს ხელისუფლებამ ასიმილაციის კამპანიით კიდევ ერთხელ აიძულა თურქი მუსლიმანები სლავური სახელები მიეღოთ და ამ პროცესს სამასიდან ათასამდე თურქი ემსხვერპლა. გადმოცემით, ათასობით თურქი დაიჭრა ან ციხეში აღმოჩნდა. თურქებს აიძულებდნენ უარი ეთქვათ თავიან, ენაზე, ჩვეულებებზე, ტრადიციებსა და ისლამზე.

1989 წლის მაისში თურქებმა დემონსტრაციების გამართვა დაიწყეს ამ „გაბულგარელების“ პროცესის წინააღმდეგ. დემონსტრაციები ძალადობრივად ჩაახშვეს და ათასობით აქტივისტი თურქეთში გააძევეს. რამდენიმე თვეში დაახლოებით 300-350 ათასმა მუსლიმანმა დატოვა ქვეყანა, ზოგმა ნებაყოფლობით, ზოგმა კი განსაკუთრებული ძალადობის გამო.

ქვეყნის ეკონომიკური ვითარება მძიმე იყო და სულ უფრო უარესდებოდა. მოუხედავად იმისა, რომ ბულგარეთს საკმაოდ კარგი ეკონომიკური მდგომარეობა ჰქონდა ომის შემდეგ, 1970-იანი წლებისათვის იგი უფსკრულისკენ მიექანებოდა. 1979 წელს დაიწყო რეფორმები და მასთან ერთად ეკონომიკის მიმართ იდეოლოგიური წნეხის შესუსტება. თავდაპირველი წარმატების მოუხედავად, ეკონომიკური რეფორმები ვერ აშუშა და 1980-იან წლებში იდეოლოგიური წნეხიც კვლავ მომძლავრდა.¹⁶

1989 წლის აღმოსავლეთ ევროპის განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ ბულგარეთამდეც მიაღწია. 1989 წლის ოქტომბერში შექმნილმა მოქალაქეთა ჯგუფებმა დაიწყეს რეჟიმის მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევისა და გარემოს სერიოზული დაბინძურების წინააღმდეგ მიმართული გამოსვლები. 10 ნოემბერს, ბერლინის კედლის დაკეპის მეორე დღეს, 78 წლის ტოდორ ჟივკოვი, რომელიც 1956 წლიდან პარტიის ერთპიროვნული მმართველი და 1962 წლიდან ქვეყნის პრეზიდენტი იყო, აიძულეს გადამდგარიყო. იგი საგარეო საქმეთა მინისტრმა პეტარ მლადენოვმა შეცვალა. ერთი თვის შემდეგ კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა გამოაცხადა, რომ ყველას მიეცემოდა ნებისმიერი სახელის, ენისა და რელიგიის არჩევის უფლება. სისხლის სამართლის მუხლები, რომლებსაც დისიდენტების წინააღმდეგ იყენებდნენ, გაუქმდა და კომუნისტურმა პარტიამ თავისი „მესაჭის როლი“ დაკარგა. ხალხს ახალ არჩევნებს და ახალ კონსტიტუციას დაპირდნენ – კომუნისტებს, რომელთაც ახლა ბულგარეთის სოციალისტური პარტია (ბსპ) ერქვა, და დემოკრატიულ ძალთა კავშირს (დძკ) შორის მოლაპარაკება გაი-

მართა. ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ და ძირითადად ოპოზიციურმა ჯგუფებმა შეთანხმებას მიაღწიეს. შეიქმნა 400-კაციანი დიდი ეროვნული ასამბლეა, რომელსაც 18 თვეში უნდა მიეღო და გამოექვეყნებინა კონსტიტუცია, რასაც ახალი საპარლამენტო არჩევნები მოჰყვებოდა. ამავე დროს მლადენოვი პრეზიდენტად აირჩიეს. 3 ივლისს ახლად არჩეულმა დიდმა ეროვნულმა ასამბლეამ¹⁷ კონსტიტუციის შემუშავებული კომისია შექმნა.

საკონსტიტუციო სასამართლო

საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩამოყალიბება

ახალი კონსტიტუციური წესრიგის შექმნის პირველი ნაბიჯი 400-წევრიანი დიდი ეროვნული ასამბლეის არჩევა იყო, რომელსაც ახალი კონსტიტუცია უნდა მიეღო. 1990 წლის ივნისში ჩატარდა ასამბლეის არჩევნები, რომელშიც პოსტკომუნისტურმა ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ მნიშვნელოვან გამარჯვებას მიაღწია, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი საჩივარი შევიდა ამომრჩეველთა მოსყიდვისა და დაშინების თაობაზე. დემოკრატიულ ძალთა კავშირმა 144 ადგილი მოიპოვა.¹⁸ კონსტიტუციის შემუშავებული კომისია 1990 წლის ივლისში შეიქმნა, რითაც კონსტიტუციის შემუშავების ფორმალური პროცესი დაიწყო.

ქვეყნის ეკონომიკა კვლავ უძლურდებოდა და სექტემბრისათვის ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მთავრობა დაემხო.¹⁹ შემდეგ არჩევნებამდე ქვეყნის სამართავად ბულგარეთის სოციალისტური პარტიისა და დემოკრატიულ ძალთა კავშირის კოალიცია შეიქმნა, რომელიც პოლიტიკურად დამოუკიდებელ პრემიერ-მინისტრს დიმიტარ პოპოვს დაექვემდებარა. კოალიციამ ვერ გაამართლა და ამიტომ რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნები 1991 წლის ივნისისათვის დაინიშნა. კეელას ეგონა, რომ არჩევნებში კომუნისტური პარტია დამარცხდებოდა და ახალი კონსტიტუციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ოპოზიციის ხელში გადასულ პარლამენტს მოუწევდა. ამის თავიდან ასაცილებლად ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ მოახერხა ახალი არჩევნების ოქტომბრისათვის გადაწვევა, რომლის დროსაც ახალი კონსტიტუცია უკვე მიღებული იქნებოდა. ეს ბულგარეთის სოციალისტურ პარტიას შესაძლებლობას მისცემდა კონსტიტუციაში ჩაეღო ისეთი შექანიზმები, რომლებიც მას და მის ქონებას შემდგომი მტრული რეჟიმებისაგან დაიცავდა. დემოკრატიულ ძალთა კავშირის

39 დეპუტატის ბლოკმა („ოცდაცხრამეტა“ ჯგუფი), რომელიც უშედეგოდ შეეცადა არჩევნების გადადების შეჩერებას, 1991 წლის 14 მაისს დატოვა პარლამენტი.²⁰

1991 წლის 12 ივლისს პრეზიდენტ ჟელიუ ჟელევსა და სხვა დემოკრატიულ ძალთა კავშირის წევრების პროტესტის მიუხედავად, კონსტიტუცია მიიღეს. ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ არ დაუშვა კონსტიტუციის მიღებაზე რეფერენდუმის გამართვა, რადგან ეშინოდა, რომ „ოცდაცხრამეტა“ ჯგუფი წარმატებით მოახერხებდა მის წინააღმდეგ ოპოზიციის მობილიზებას.²¹

ნამდვილი ბედის დაცინვაა. ეს დოკუმენტი, რომელიც შექმნა და მიიღო ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ დემოკრატიულ ძალთა კავშირის ოპოზიციის მიუხედავად (დემოკრატიულ ძალთა კავშირის წევრები, რომელთაც ხმა მისცეს კონსტიტუციას, მკაცრად გააკრიტიკეს თავიანთმა თანაპარტიელებმა), მოგვიანებით, 1994-96 წლებში, ჟან ვიდენოვის რეჟიმის დროს გამოიყენეს თვით ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ ბულგარეთში კომუნიზმის აღდგენის ცდის საწინააღმდეგოდ.

კონსტიტუციის სხვადასხვა პუნქტზე დავის მიუხედავად, ფაქტობრივად არანაირი წინააღმდეგობა არ არსებობდა კონსტიტუციური ტრიბუნალის საჭიროებასთან დაკავშირებით. სულ არსებობდა კონსტიტუციის 16 პროექტი და თითოეული მათგანი ითვალისწინებდა კონსტიტუციური კონტროლის უფლებამოსილებას. აქედან 14 პირდაპირ შეიცავდა ასეთი ტრიბუნალის შესახებ დებულებებს, ხოლო დანარჩენი 2 საპარლამენტო საქმიანობის კონსტიტუციური კონტროლის ფუნქციას უზენაეს სასამართლოს ანიჭებდა.²² ამრიგად, პირველად ბულგარეთის ისტორიაში, ჩამოყალიბდა კონსტიტუციური კონტროლი, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ქვეყნას არ გააჩნდა ის მცირედი ისტორიული გამოცდილებაც კი, რომელიც სხვა ქვეყნებს ჰქონდათ.²³

აღმათ, გამოცდილების უქონლობის გამო, ასეთი ინსტიტუტის შექმნის ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი საკმაოდ უჩვეულო და გამაოგნებელიც კი აღმოჩნდა ექსპერტებისათვის. ბულგარეთს ძალიან ძლიერი ერთპალატიანი წარმომადგენლობითი ორგანოს ტრადიცია აქვს და ეს აისახა კიდევ ახალ კონსტიტუციაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის და მანამდე კონსტიტუციის შემმუშავებელი კომისიის წევრის ლიუბენ კორნეჟოვის გადმოცემით, საკონსტიტუციო სასამართლო შეიქმნა მეორე საკანონმდებლო პალატის არარსებობით გამოწვეული ვაკუუმის შესავსებად და მას ფაქტობრივად სენატის მსგავსი როლი უნდა შეესრულებინა.²⁴ კორნეჟოვის აზრით, სასამართლოს როლი იყო ეროვნული ასამბლეის მიერ მიღებული კანონების

„ცივილიზება“.²⁵ ამ მიდგომამ გავლენა იქონია საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონზე, რომელიც 1991 წლის 30 ივლისს კონსტიტუციის მიღებიდან ორი კვირის შემდეგ ნაჩქარევად მიიღეს.²⁶

კონსტიტუციური დებულებები

კონსტიტუციამ ევროპულ ტრადიციებზე დამყარებული საკონსტიტუციო სასამართლო შექმნა, თუმცა სხვა ქვეყნების სასამართლოებთან შედარებით მას მეტი შეზღუდვა დაუწესა. ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო უნდა შექმნილიყო ერთჯერადი 9-წლიანი ვადით დანიშნული 12 მოსამართლისაგან. სასამართლოს ოთხ-ოთხ წევრს ნიშნავდნენ უზენაესი, საკასაციო და ადმინისტრაციული სასამართლოები ერთობლივად, ეროვნული ასამბლეა და პრეზიდენტი. 4 მოსამართლე უნდა განახლებულიყო ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ.²⁷ საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონის თანახმად, პირველი 12 მოსამართლისაგან 4-ის უფლებამოსილება სამი წელი გაგრძელდებოდა, 4-ის – ექვსი წელი, ხოლო დანარჩენი 4-ის – ცხრა წელი. ეს მოსამართლეები წილისყრით უნდა გამოვლენილიყვნენ.²⁸

პირველი კითხვა, რომელიც გაჩნდა, შეეხოდა საკონსტიტუციო სასამართლოს სტატუსს სახელისუფლებო სტრუქტურაში: საკონსტიტუციო სასამართლო საერთო სასამართლო სისტემის ნაწილი უნდა ყოფილიყო თუ სრულიად განცალკევებული ახალი ინსტიტუტი? რადგან, ბულგარეთის კონსტიტუციაში საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ დებულებები საერთო სასამართლოს სისტემასთან დაკავშირებული დებულებებისაგან განცალკევებული იყო (ადგილობრივი თვითმმართველობის დებულებების შემდეგ),²⁹ ზოგადად მიჩნეული იყო, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო სრულიად დამოუკიდებელი ინსტიტუტი უნდა ყოფილიყო.³⁰

საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების და მისდამი მიმართვის უფლების მქონე სუბიექტთა წრის შესახებ კონსტიტუციური დებულებები სხვა ქვეყნების მოდელების მსგავსი იყო. ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლები 149-ე მუხლში ჩამოყალიბებულია ასე:

(1) საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია განიხილოს და გადაწყვიტოს:

1. კონსტიტუციის სავალდებულო განმარტებები;
2. კონსტიტუციასთან ეროვნული ასამბლეის კანონების, სხვა აქტებისა და პრეზიდენტის აქტების შესაბამისობის საკითხი;

3. ეროვნულ ასამბლეას, პრეზიდენტს და მინისტრთა კაბინეტს შორის, ასევე ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოთა და ცენტრალურ ხელისუფლებას შორის დაეა კომპეტენციის თაობაზე;
4. ბულგარეთის რესპუბლიკის მიერ ხელმოწერილი საერთაშორისო ინსტრუმენტების კონსტიტუციურობის საკითხი მათ რატიფიკაციაზე, და შინა კანონმდებლობის შესაბამისობა საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და იმ საერთაშორისო ინსტრუმენტებთან, რომელთა წევრიც არის ბულგარეთი;
5. პოლიტიკური პარტიებისა და ასოციაციების კონსტიტუციურობის საკითხი;
6. პრეზიდენტისა და ვიცე-პრეზიდენტის არჩევნების კანონიერების შესახებ დაეა;
7. ეროვნული ასამბლეის წევრის არჩევნების კანონიერების შესახებ დაეა;
8. ეროვნული ასამბლეის მიერ პრეზიდენტის ან ვიცე-პრეზიდენტის წინააღმდეგ წამოწყებული იმპიჩმენტის საკითხი.

(2) საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების შეზღუდვა ან მისთვის უფლებამოსილების მინიჭება ჩვეულებრივი კანონით დაუსვებელია.

საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის სარჩელის წარდგენის უფლებით სარგებლობენ ეროვნული ასამბლეის სრული შემადგენლობის ერთი მეხუთედი, პრეზიდენტი, მთავრობა, უზენაესი საკასაციო და ადმინისტრაციული სასამართლოები, გენერალური პროკურორი და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები ცენტრალურ ხელისუფლებასთან კომპეტენციის შესახებ დავის არსებობისას.³¹ იმ შემთხვევაში თუ, საკასაციო და ადმინისტრაციული სასამართლო აღმოაჩენს „შეუსაბამობას კანონსა და კონსტიტუციას შორის“, ვალდებულია შეწყვიტოს საქმის განხილვა და საკითხი საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაუგზავნოს.³²

ამრიგად, საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე სუბიექტთა წრე შემოიფარგლება მაღალი თანამდებობის პირებით. ბულგარეთში ინდივიდთა სარჩელები ადამიანის უფლებათა დარღვევების ან ნებისმიერ სხვა საკითხზე არ არის დაშვებული. ბულგარეთის პოლიტიკური ცხოვრების და განსაკუთრებით სასამართლო სისტემის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მკვლევრის რუმიანა კოლაროვას განცხადებით, ინდივიდთა გამორიცხვა საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე სუბიექტთა წრიდან განზრახ მოხდა. საინტერესო პარადოქსია, რომ ერთადერთი ჯგუფი, რომელიც მზარს უჭერდა ინდივიდებისათვის სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებას, ბულგარეთის სოციალისტური პარტია იყო. ამას

მათ მიერ მომზადებული პროექტი ითვალისწინებდა. კოლაროვას განცხადებით, ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის წევრებს სურდათ ინდივიდუალური უფლების უზრუნველყოფა, რათა თავი დაეცვათ შემდგომი მტრული რეჟიმების შესაძლო რეპრესიებისაგან.³³

უზენაესი სასამართლოს მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვა კანონის კონსტიტუციასთან „შეუსაბამობის“ შემთხვევაში, არის გარკვეული კავშირი საკონსტიტუციო და საერთო სასამართლოებს შორის და შეიძლება შეეხოს ადამიანის უფლებებსაც.³⁴ საინტერესოა, რომ კონსტიტუციასთან „შეუსაბამობა“ ბულგარეთში, გერმანიის მსგავსად, წარმოიქმნება მხოლოდ მაშინ, თუ უზენაესი სასამართლო დაადგენს, რომ კანონი არაკონსტიტუციურია, და არა მაშინ, როდესაც უბრალოდ ეჭვქვეშ დადგება კანონის კონსტიტუციურობა, როგორც ეს პოლონეთში ხდება.³⁵ გერმანული მიდგომის უარყოფით მხარეებს ქვემოთ განვიხილავთ.³⁶

უზენაესი სასამართლოს მხრიდან ასეთი წარდგინება მრავალ კითხვას ბადებს. უკრძალავს კი კონსტიტუციის 150-ე მუხლი საერთო სასამართლოებს კანონის კონსტიტუციურობის გადაწყვეტას და კონსტიტუციის ნორმების შეფარდებას საქმის ფაქტობრივ გარემოებებთან? მით უმეტეს, რომ კონსტიტუციის მიხედვით იგი არის თვითაღსრულებადი უზენაესი კანონი და კანონი ნორმატიული აქტების შესახებ მოითხოვს, რომ ქვემდგომი სამართლებრივი აქტები, როგორც არის კანონი ან ადმინისტრაციული ნორმატიული აქტი, უნდა შეესაბამებოდეს ზემდგომ ნორმებს. მეორე მხრივ, კონსტიტუციის VIII თავი პირდაპირ ანიჭებს საკონსტიტუციო სასამართლოს კონსტიტუციურ საკითხთა გადაწყვეტის უფლებამოსილებას, რაც იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ეს საკითხები მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს კომპეტენციაა. აგრეთვე, უფლებამოსილების რვა ასპექტი, რომელსაც წინ უძღვის საერთო განმსაზღვრელი – „საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია განიხილოს და გადაწყვიტოს...“ – ჩვეულებრივ არ განეკუთვნება საერთო სასამართლოთა კომპეტენციას.³⁷ ამასთანავე, 149-ე მუხლის 1-ელი ნაწილი შეიძლება ისე იყოს გაგებული, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს არა აქვს ამ სფეროში ექსკლუზიური კომპეტენცია. საკონსტიტუციო სასამართლოს ზოგიერთ მოსამართლეს სჯერა, რომ ყველა სასამართლოს შეუძლია და უნდა შეეძლოს კიდევ მათ წინაშე არსებულ საქმეებში არაკონსტიტუციური კანონის გამოყენების უარყოფა.³⁸ ამ შემთხვევაში, პრაქტიკულად პრობლემა ისაა, რომ მოსამართლეთა მცირე რიცხვს, რომლებსაც ამის გაკეთება უნდათ, არა აქვთ საკმარისი სპეციალური ცოდნა და გამოცდილება.

უზენაესი სასამართლოს წარდგინებასთან დაკავშირებული ერთი საკითხი მოგვიანებით მოგვარდა. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავდაპირველი პოზიციის თანახმად, იგი 150-ე მუხლის 1-ელი ნაწილის საფუძველზე წარდგინებებს მხოლოდ საკასაციო და ადმინისტრაციული სასამართლოსაგან მიიჩნევდა მისაღებად და არა ამ სასამართლოთა კოლეგიებისაგან. ამან, რა თქმა უნდა, შეამცირა წარდგინებების რიცხვი. უკანასკნელ ხანს საკონსტიტუციო სასამართლომ შეცვალა თავისი მიდგომა და ამ სასამართლოთა კოლეგიებსაც მიანიჭა წარდგინების უფლება. საერთო სასამართლოების მოსამართლეების ტრადიციული პრობლემების გათვალისწინებით,³⁹ გაურკვეველია, რამდენად გაზრდის ეს წარდგენათა რიცხვს.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობა ასევე განსჯის საგანი იყო. თავდაპირველად, ზოგი მიიჩნევდა, რომ მოსამართლეთა ლუწი რაოდენობა გამოიწვევდა ხმათა გაყოფას, განსაკუთრებით კი იმის გამო, რომ სასამართლო საქმეს ყოველთვის პლენუმზე განიხილავს.⁴⁰ ფაქტობრივად, ეს იშვიათად იყო პრობლემა. ერთ-ერთი მიზეზი ისაა, რომ ბულგარეთის კონსტიტუციის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას სჭირდება ყველა წევრის ხმათა უმრავლესობა – 12-იდან 7 ხმა.⁴¹ ეს დებულება სულაც არ არის მიზანშეუწონელი: თუკი დემოკრატიული გზით არჩეული ორგანოს კანონი უნდა გააუქმოს ინსტიტუტმა, რომელიც დემოკრატიული სტილით არაპირდაპირი გზითაა არჩეული, როგორც ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოა, ორხმიანი ზღვრის უმრავლესობა სიფრთხილის გასაზიარებელი ზომაა. ეს განსაკუთრებით მისაღებია, როდესაც დიდი უფლებამოსილება აქვს მინიჭებული ისეთ ინსტიტუტს, რომელიც თავისი გადაწყვეტილებების აღსრულებისას ვერ დაეყრნობა ვერც ძალას და ვერც ტრადიციას. ასეთი ვითარება პრობლემური ხდება სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილებების მიუღებლობის შედეგების დოქტრინის მიხედვით, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ.⁴²

სასამართლო დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა მგავსი იმუნიტეტი მიანიჭეს.⁴³ საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრს უფლება არა აქვს ეჭვიროს რაღაც სხვა თანამდებობა, იყოს პოლიტიკური პარტიის ან პროფკავშირის წევრი, ან ეწეოდეს სხვა ანაზღაურებად საქმიანობას. კანონი ასევე განსაზღვრავს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრის სახელფასო განაკვეთს და საქენსიო პრივილეგიებს.⁴⁴

ზოგიერთი კრიტიკოსის აზრით, საკონსტიტუციო სასამართლოს ზედმეტად დისკრეციული უფლებამოსილება მიანიჭეს იმის გადაწყვეტაში, თუ რომელი საკითხი შედის მის უფლებამოსილებაში. ეს კრი-

ტიკა მთლად სწორი არ არის. მიუხედავად იმისა, რომ კანონის მე-13 მუხლით სასამართლოს მინიჭებული აქვს უფლებამოსილება გადაწყვიტოს, რომელი საკითხი შედის მისი „უფლებამოსილების სფეროში“, ამავე დროს იგი განსაზღვრავს სასამართლოს მოვალეობას, განიხილოს საქმე, თუ იგი აშკარად საკონსტიტუციო სასამართლოს კომპეტენციას მიეკუთვნება. ყოველივე ამის მიუხედავად, სასამართლოს სჭირდება გარკვეული ბერკეტები, რათა თავიდან აიცილოს პოლიტიკურად სახიფათო ან სხვაგვარად მგრძნობიარე საკითხები. საკონსტიტუციო სასამართლოთა უმეტესობა სხვადასხვა გზით ახერხებდა ამას, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მათ ამის პირდაპირი უფლებამოსილება არ ჰქონდათ.⁴⁵

კონსტიტუციის მიღებიდან სულ მალე 12 მოსამართლე აირჩიეს პრეზიდენტმა, პარლამენტმა და უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებმა. 1991 წლის 3 ოქტომბერს საკონსტიტუციო სასამართლო მუშაობას შეუდგა. სასამართლოს თავმჯდომარედ მოსამართლეებმა ასენ მანოვი აირჩიეს. არსებობს დავა ამ პირველი დანიშვნების პოლიტიკურ სარჩულებთან დაკავშირებით. კოლაროვას გადმოცემით, 1992 წლის დეკემბრისათვის საკონსტიტუციო სასამართლო აშკარად და თანაბრად გაინაწილეს დემოკრატიულ ძალთა კავშირმა და ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ.⁴⁶ ასევე ერთ-ერთი ცნობილი მკვლევრის, ვენელინ განევის აზრით, სასამართლო სამ ნაწილად დაიყო: „წითლები“ (ბულგარეთის სოციალისტური პარტია) – კორნეფოვი, ნენოვსკი, პანევი, არაბაჯიევი და პარვანოვი;⁴⁷ „ლურჯები“ (დემოკრატიულ ძალთა კავშირი) – პელოვი, ჰაზისტოინევი და დიმიტროვი; და „მიუკერძოებლები“ – მანოვი, დანაილოვი, ზაბინსკა, ჩიპევი და კოსტოვი.^{48 49}

სასამართლო პრაქტიკა

პირველი საქმეები

ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის განვითარებადი ქვეყნებისათვის საერთოა ის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგენილი პირველი საქმეები იმ მწვავე სახელისუფლებო ბრძოლას შეეხებოდა, რომელიც არსებობდა ძველი იდეების და რეჟიმის ერთგულ, ჯერ კიდევ ძლიერ კომუნისტებს და მათ ძველ და თანამედროვე ოპონენტებს შორის, რომელთაც რადიკალური ცვლილებები სურდათ. ეს არის გარდატეხის ეტაპზე მოლაპარაკებისა და უსისხლო რევოლუციის საზღაური. ასეთ მოლაპარაკებაში, რა თქმა უნდა, კომუ-

ნისტები მოითხოვდნენ აღრინდელი ძალაუფლების ნაწილის შენარჩუნებას მაინც. ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტური ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი პრობლემები ბულგარეთში გააძწევა 1878 წლის შემდეგ რუსეთთან განსაკუთრებულმა სიახლოვემ, რაც გამოიხატა სოფიის კათედრალური ტაძრისათვის რუსი გმირის ალექსანდრე ნეველის სახელის მინიჭებითაც კი.

1991 წლის ოქტომბერში ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საქმიანობას შეუდგა. მისი პირველი მნიშვნელოვანი საქმე ბულგარეთის უმცირესობების პრობლემებს შეეხებოდა.⁵⁰ კონსტიტუციის მიღებამდე ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ თურქული ორიენტაციის მქონე „მოდრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის“ პოლიტიკურ პარტიად გაატარა რეგისტრაციაში. 1991 წლის ოქტომბრის არჩევნებამდე, სექტემბერში ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ სარჩელი აღძრა უზენაეს სასამართლოში ამ მოძრაობის არჩევნებში მონაწილეობის უფლების ჩამორთმევის თაობაზე. ბულგარეთის სოციალისტური პარტია ამტკიცებდა, რომ „მოდრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის“ მოქალაქეთა საზოგადოებრივი გაერთიანება იყო და ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე არ ჰქონდა პოლიტიკური საქმიანობის უფლება. უზენაესმა სასამართლომ 1991 წლის 20 სექტემბერს უარყო ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის სარჩელი.⁵¹

1991 წლის არჩევნებში დემოკრატიულ ძალთა კავშირმა და მოძრაობამ უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის მთავრობაში უმრავლესობა მოიპოვა. 4 ოქტომბერს და 12 ნოემბერს ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით მიმართა მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის პოლიტიკური პარტიის სახით არსებობის კონსტიტუციურობის თაობაზე. თავის სარჩელში ბულგარეთის სოციალისტური პარტია დაეყრდნო კონსტიტუციის მე-11 მუხლის მე-4 ნაწილს, რომელიც კრძალავს პარტიის რასობრივ, ეთნიკურ ან რელიგიურ ნიადაგზე შექმნას,⁵² და 44-ე მუხლის მე-2 ნაწილს, რომელიც კრძალავს ორგანიზაციას, რომელიც საფრთხეს უქმნის ქვეყნის მთლიანობას, ეროვნულ ერთიანობას, აღვივებს რასობრივ, ეთნიკურ ან სხვა სახის შუღლს. 1992 წის 20 აპრილამდე სასამართლოს საქმე არ განუხილავს. მიუხედავად იმისა, რომ საქმის განმხილველი 11 მოსამართლიდან⁵³ 6 ეთანხმებოდა სარჩელს, სარჩელი არ დაკმაყოფილდა, რადგან ამისათვის 7 ხმა იყო საჭირო.⁵⁴

მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის შესახებ საქმე იყო პირველი იმ მრავალი საქმიდან, რომელიც აღმოცენდა დემოკრატიულ ძალთა კავშირს, ბულგარეთის სოციალისტურ პარტიას, მოძ-

რაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის და პრეზიდენტს შორის არსებული სახელისუფლებო დაკეზიდან.⁵⁵ კონსტიტუცია ხშირად საკმაოდ აბსტრაქტულია ხელისუფლების დანაწილების სფეროში, მაგრამ გაურკვეველობა ამ საკითხებს ყოველთვის თან ახლავს. ვერც ერთი კონსტიტუცია ვერ გასცემს პასუხს ყველა შესაძლო კითხვას, განსაკუთრებით დანაწილებული ხელისუფლების სახელისუფლებო სტრუქტურებში, სადაც კონფლიქტები გარდაუვალია. ხშირად ასეთი აბსტრაქტული დებულებები განზრახ იქმნება, რათა მიიჩქმლოს გადაუწყვეტელი პრობლემების არსებობა.

ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია შეხლა ამ და სხვა საკითხებთან, ასევე იმ უამრავ პრობლემათა ნაწილთან, რომლებიც მოჰყვა 1992 წელს დემოკრატიულ ძალთა კავშირისა და მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის კოალიციას. 1992 წლის შემოდგომაზე განხეთქილება თვით მმართველ დემოკრატიულ ძალთა კავშირშიც მოხდა. ამის პირველი მაგალითია პრეზიდენტ ჟელევის მიერ დემოკრატიულ ძალთა კავშირის კრიტიკა. ასევე სერიოზული პრობლემები შეიქმნა დემოკრატიულ ძალთა კავშირსა და მის კოალიციურ პარტნიორს, მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის შორის.

თავდაპირველად 1992 წლის 24 ივლისს ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ უნდობლობის ვოტუმით სცადა მთავრობის გადაყენება, მაგრამ დამარცხდა. ამის შემდეგ დემოკრატიულ ძალთა კავშირის წარმომადგენელმა პრემიერ-მინისტრმა ფილიპ ღიმიტროვმა რამდენიმე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური შეცდომა დაუშვა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც უარყო მოძრაობის უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის მოთხოვნა მთავრობაში მეტი გავლენისა და ძალაუფლების თაობაზე. 1 ოქტომბერს მოძრაობამ დატოვა კოალიცია. როდესაც მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის და დემოკრატიულ ძალთა კავშირს შორის კომპრომისის მიღწევა არ მოხერხდა, მთავრობას მეორე უნდობლობის ვოტუმი გამოეცხადა, რომლის კონსტიტუციურობის საკითხიც სადავო გახდა, და კონსტიტუციის განმარტების მოთხოვნის საპასუხოდ საკონსტიტუციო სასამართლომ 89-ე მუხლის მე-3 ნაწილის საფუძველზე დაადგინა, რომ იმ შემთხვევაში, თუ უნდობლობის ვოტუმი ჩავარდება, მეორე ვოტუმის ინიციირება რამე საფუძველით, გარდა კონსტიტუციის დარღვევისა, დაუშვებელია მომდევნო ექვსი თვის განმავლობაში.⁵⁶ გადაწყვეტილება ერთხმად იქნა მიღებული და იგი აშკარად შეესაბამებოდა კონსტიტუციის მოთხოვნებს.

ამის საფუძველზე პრემიერ-მინისტრი ფილიპ ღიმიტროვი შეეცადა ნდობის ვოტუმის მიღებას, მაგრამ დამარცხდა⁵⁷ და თანამდებობიდან გადადგა. რადგან ახალი მთავრობა ვერ შექმნეს ვერც დემოკრატიულ ძალთა კავშირმა და ვერც ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ, მოძრაობამ უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის შექმნა მთავრობა ლუბენ ბეროვის ხელმძღვანელობით, რომელსაც მხარი დაუჭირა ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამაც.

1992 წლის 23 დეკემბერს, შემდგომ გადაწყვეტილებაში, რომელსაც მოსამართლე ალექსანდრე არაბაჯიევმა „ძალიან მნიშვნელოვანი“ უწოდა, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა პრეზიდენტის უფლებამოსილების ფარგლები მთავრობის გადაყენების, ასამბლეის დათხოვნის და პრეზიდენტის მიერ დროებითი მთავრობის დანიშვნის შემთხვევებში.⁵⁸ ამ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „ბულგარეთი არის საპარლამენტო რესპუბლიკა, რომლისათვისაც დამახასიათებელია ეროვნული ასამბლეის მიერ მთავრობის პოლიტიკური კონტროლის განხორციელება და რომ მთავრობა ეროვნული ასამბლეის ნდობით უნდა სარგებლობდეს“.⁵⁹ საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ გერმანიისა და იტალიისაგან განსხვავებით, სადაც დეპუტატები ინარჩუნებენ უფლებამოსილებას ახალი დეპუტატების მიერ უფლებამოსილების ცნობამდე, ბულგარეთის დეპუტატები ეროვნული ასამბლეის დათხოვნასთან ერთად კარგავენ თავიანთ უფლებამოსილებას, გარდა საგანგებო ან საომარი მდგომარეობისა.⁶⁰

სახელისუფლებო საკითხთან იყო დაკავშირებული აგრეთვე 1994 წლის ივლისის საქმე, რომელიც ეხებოდა იუგოსლავიის კონფლიქტის დროს ამერიკის შეიარაღებული ძალების ბულგარეთის ტერიტორიიდან მაკედონიაში გადასვლას. საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ უცხო ქვეყნის შეიარაღებული ძალებისა და აღჭურვილობის ბულგარეთის ტერიტორიაზე ტრანზიტისა და გაჩერების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღება მხოლოდ ეროვნული ასამბლეის კომპეტენციაა და არა მთავრობის.⁶¹ ამ გადაწყვეტილებას 15 თვის შემდეგ მოჰყვა საკონსტიტუციო სასამართლოს კიდევ ერთი გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც, მხოლოდ ეროვნული ასამბლეა უფლებამოსილი ბულგარეთის შეიარაღებული ძალების საზღვარგარეთ გაგზავნის თაობაზე მიიღოს გადაწყვეტილება.⁶² მეორე მხრივ, საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ დროებითი მთავრობა არ არის ვალდებული ანგარიში წარუდგინოს ეროვნულ ასამბლეას, რადგან იგი არ არის ეროვნული ასამბლეის წინაშე ანგარიშვალდებული ინსტიტუტი.

1992 წლის ივლისში ასამბლეის დეკლარაციებთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ კონსტიტუციის 69-ე მუხლის საფუძველზე, დაუშვებელია პარლამენტის წევრთა უფლებამოსილების ვადის გასვლამდე და ამ ვადის გასვლის შემდეგაც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა მიეცემა მათი მოსაზრებებისა და კენჭისყრაში მონაწილეობის გამო.⁶³ სხვა გადაწყვეტილებებში საკონსტიტუციო სასამართლომ ჩამოაყალიბა პირობები, რომელთა არსებობის შემთხვევაშიც დასაშვებია იქნებოდა საპარლამენტო იმუნიტეტის მოხსნა.

სასამართლო ხელისუფლება

ჩვენი კვლევისათვის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი იყო სახელისუფლებო დავა, რომელშიც მონაწილეობდნენ სასამართლოები, მათ შორის თვით საკონსტიტუციო სასამართლოც, და ბულგარეთის სოციალისტური პარტია.

ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ კარგად იგერიებდა მასზე განხორციელებულ თავდასხმებს. მოსამართლეებს ჰქონდათ მაღალი საზოგადოებრივი სტატუსი, კარგი ხელფასი და დამატებითი პრივილეგიები. მიუხედავად ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლო და სხვა სასამართლოები ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის თავდასხმის საშიზზე გახდა, რომელიც მოსამართლეებს მისდამი მტრულ დამოკიდებულებაში ადანაშაულებდა.

ყველაფერი 1991 წლის აგვისტოში ძღვევამოსილი იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს შექმნით დაიწყო.⁶⁴ ეს მოხდა მაშინ, როდესაც ბულგარეთის სოციალისტური პარტია ჯერ კიდევ საპარლამენტო უმრავლესობას წარმოაგენდა და იუსტიციის უმაღლესი საბჭო თავისი მხარდამჭერებით დააკომპლექტა. მაგრამ ოქტომბერში ახალმა კოალიციურმა მთავრობამ კანონი იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს შესახებ შეცვალა, ეს საბჭო „არაკონსტიტუციურად“ გამოაცხადა და იგი თავისი წევრებით დააკომპლექტა.⁶⁵ კანონით საბჭო ასევე ხელმისაწვდომი გახდა ადვოკატებისათვის, რომელთა შორის მხოლოდ რამდენიმე იყო კომუნისტური პარტიის ყოფილი წევრი.

1992 წლის თებერვალში იუსტიციის უმაღლესმა საბჭომ გენერალური პროკურორის თანამდებობაზე ივან ტატარჩევი აირჩია. ტატარჩევი დაუყოვნებლივ შეუდგა ყოფილი კომუნისტური ლიდერების წინააღმდეგ სისხლის სამართლის საქმის აღძვრას და ტოდორ ჟივკოვი კორუფციაში ბრალდების საფუძველზე ციხეში ჩასვა. გენერალურმა პროკურორმა ასევე აღძრა საქმე ყოფილი პრემიერ-მინისტრების ან-

დრეი ლუკანოვის, გეორგი ატანასოვის და სტილიან ოქნაროვის წინააღმდეგ. ატანასოვი და ოქნაროვი დააპატიმრეს კიდეც. 1992 წლის მარტში საბჭოს წევრთა ნახევარი შეცვალა ახალმა სამთავრობო კოალიციამ და საბჭო დაუყოვნებლივ შეუდგა სასამართლო ხელისუფლების რეორგანიზაციას. არაკომპეტენტურობის გამო საბჭომ თანამდებობიდან დაითხოვა მრავალი მოსამართლე, გამოძიებული და პროკურორი და მათ ნაცვლად თანამდებობაზე დანიშნა დამოუკიდებლობით გამორჩეული იურისტები.

კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს წარედგინა, რომელმაც გააუქმა ის დებულებები, რომლებიც იუსტიციის მინისტრს უფლებას აძლევდა საბჭოსათვის შეეთავაზებინა სასამართლო ხელისუფლების წარმომადგენელთა თანამდებობაზე დანიშვნა, თანამდებობიდან გათავისუფლება და დაწინაურება. მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის ხელყოფის საფუძველზე, საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე უარყო მოსამართლეთათვის პროფესიული კვალიფიკაციის მინიჭების თაობაზე სამინისტროს შუამდგომლობების წარდგენის უფლება თუმცა, სასამართლომ მხარი დაუჭირა მოსამართლეობის კანდიდატებისთვის დაწესებულ ახალ მოთხოვნებს.⁶⁶ ამრიგად, ყველაფერი მზად იყო იუსტიციის უმაღლეს საბჭოსა და ბულგარეთის სოციალისტურ პარტიას შორის კონფლიქტისათვის, როგორც კი ეს უკანასკნელი ძალაუფლებას დაიბრუნებდა.

როდესაც მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის გამოეყო დემოკრატიულ ძალთა კავშირს და ბულგარეთის სოციალისტურ პარტიას „შეეკრა“, ამით აშკარა გახდა, რომ სასამართლო ხელისუფლების „გაწმენდა“ მისი უმთავრესი პრიორიტეტი იქნებოდა.⁶⁷ ამას გარკვეული დრო დასჭირდა, მაგრამ 1994 წლის 23 ივნისს ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადმა ასამბლეამ მიიღო კანონი სასამართლო უფლებამოსილების თაობაზე. კანონმა განსაზღვრა (1) იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრებისა და მოსამართლეების არჩევის ახალი კრიტერიუმები, (2) მათი თანამდებობიდან გათავისუფლების ახალი საფუძველები და (3) ყველა ახალ დებულებას უკუმოქმედების ძალა მიანიჭა. კანონი უმთავრესად მიმართული იყო ტატარჩევისა და უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის ივან გრიგოროვის წინააღმდეგ.⁶⁸

არჩევისათვის ახალი კრიტერიუმებით (127-ე მუხლი) ქვედა ინსტანციის სასამართლოს მოსამართლეებისთვის დაწესდა სასამართლოში მუშაობის სამწლიანი გამოცდილება, ხოლო უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებისათვის – ხუთწლიანი სამოსამართლო გამოცდილება. ამ მოთხოვნებს უკუმოქმედების ძალა მიანიჭეს. ამის შედეგად, ფაქტობრივად ყველას, ვინც არ იყო მოსამართლე კომუნისტური რე-

უმის დროს, ჩამოერთვა მოსამართლეობის უფლება. უკუმოქმედების დებულებების საფუძველზე, მოსამართლეები დაუყოვნებლივ შეცვლას დაექვემდებარნენ. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრობა ასევე კომუნისტურ პერიოდში ხუთწლიან სასამართლო ან საპროკურორო გამოცდილებას დაეფუძნა. მიზანი ის იყო, რომ სასამართლო ხელისუფლებისათვის ერთდროულად ჩამოეშორებინათ დამოუკიდებელი და არაკომუნისტური შეხედულებების მქონე მოსამართლეები.⁶⁹

კანონი სადავო გახდა და 1994 წლის 15 სექტემბერს სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომლითაც მოსამართლეთა მაღალკვალიფიციურობის ინტერესიდან გამომდინარე, მხარი დაუჭირა პროფესიულ გამოცდილებასთან დაკავშირებულ მოთხოვნებს. სამაგიეროდ, საკონსტიტუციო სასამართლომ უარყო ამ მოთხოვნების უკუმოქმედების ძალა, რითაც არაკომუნისტ დამოუკიდებელ მოსამართლეებს თანამდებობაზე დარჩენის შესაძლებლობა მისცა.⁷⁰

თანამდებობიდან გათავისუფლების საფუძველების თანახმად, დასაშვებად მიიჩნიეს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრების, უზენაესი ადმინისტრაციული და უზენაესი საკასაციო სასამართლოს თავმჯდომარეების, აგრეთვე გენერალური პროკურორის თანამდებობიდან გათავისუფლება იმ შემთხვევაში, „თუ მათი საქციელი ლახავს სასამართლო ხელისუფლების პრესტიჟს“.⁷¹ საკონსტიტუციო სასამართლომ ეს დებულებებიც გააუქმა, რადგან, მისი აზრით, ეს დებულებები „ქმნის სუბიექტური გადაწყვეტილების მიღების ფართო შესაძლებლობებს, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს „დაუშვებელი თვითნებობა“ და თანამდებობიდან გათავისუფლება განაპირობოს „პირადი, მიკერძოებული ან სხვა ბოროტი მისწრაფებებით,“ რის გამოც ეს დებულებები არაკონსტიტუციურია“.⁷²

კონფლიქტი ამით არ დამთავრებულა. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ განაცხადა, რომ, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები მათი გამოცხადებიდან სამი დღის შემდეგ ქვეყნდება, შესაბამისად, გადაწყვეტილება ძალაში მხოლოდ სამი დღის შემდეგ შედის. ამ შეხედულებაზე დაყრდნობით, ასამბლეამ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გამოცხადებიდან მეორე დღეს, 16 სექტემბერს, იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს 11 ახალი წევრი აირჩია.⁷³ საკონსტიტუციო სასამართლოს წარმომადგენელმა დაუყოვნებლივ დაგმო არჩევნები, როგორც გადაწყვეტილების „უხეში და დაუშვებელი დარღვევა“ და ყოველმხრივ არაკონსტიტუციური მოქმედება.⁷⁴ ასამბლეის მოქმედება დაუყოვნებლივ გაასაჩივრეს როგორც პრეზიდენტმა, ისე სხვებმა და 8 ნოემბერს საკონსტიტუციო სასამართლომ არჩევნები

ბათილად ცნო.⁷⁵ ამით დაპირისპირება შეჩერდა, ყოველ შემთხვევაში, რამდენიმე თვით მაინც.

1995 წლის იანვარში ჟან ვიდენოვის ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მთავრობამ გადაიბარა ხელისუფლება, მას შემდეგ, რაც 18 დეკემბრის არჩევნებში ამ პარტიამ პარლამენტის აბსოლუტური უმრავლესობა მოიპოვა. ბულგარეთის სოციალისტური პარტია დაუყოვნებლივ შეუდგა თავისი სასამართლო ხელისუფლების ოპონენტების წინააღმდეგ მოქმედებას და ბიუჯეტის შესახებ კანონით იუსტიციის უმაღლეს საბჭოს ყოველგვარი დაფინანსება შეუწყვიტა. საბჭომ გენერალურ პროკურორს სთხოვა კანონის წინააღმდეგ სარჩელის შეტანა, რაც მან შეასრულა კიდევ.

საკონსტიტუციო სასამართლოთი უკმაყოფილო პრემიერ-მინისტრმა ვიდენომ იგი გააკრიტიკა და „ალტერნატიული პარლამენტის მსგავსად მოქმედებაში“ დაადანაშაულა.⁷⁶ 1995 წლის 3 აგვისტოს მთავრობამ გადაწყვიტა საკონსტიტუციო სასამართლო გაეძევიებინა შენობიდან, ვითომდა ცენტრალური საარჩევნო კომისიის განთავსებისათვის და საკონსტიტუციო სასამართლოს ურჩია ასამბლეისათვის მიემართა (რომელსაც ბულგარეთის სოციალისტური პარტია აკონტროლებდა), რათა მას სასამართლოსათვის ფართობი გამოეყო კომუნისტური პარტიის ყოფილ სათავო ოფისში. საკონსტიტუციო სასამართლომ ამაზე უარი განაცხადა, რადგან მას ზურგს უმაგრებდა ის, რომ ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ უარი თქვა საერთოდ ფართობის საჭიროებაზე. ამავე დროს ბულგარეთის სოციალისტური პარტია კონსტიტუციის შეცვლას და საკონსტიტუციო სასამართლოს დაუძღურებას ისახავდა მიზნად. 1995 წლის 12 სექტემბერს, პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის განმარტების თხოვნის საპასუხოდ, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მთავრობის მიერ სახელმწიფო საკუთრების მართვამ არ უნდა შეუქმნას „სიძნელებები“ სხვა კონსტიტუციურ ინსტიტუტებს და, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოს შენობიდან გაძევება ასეთ სიძნელეს ქმნიდა, ეს მოქმედება არაკონსტიტუციური იყო.⁷⁷

ერთი თვის შემდეგ, ოქტომბერში, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ, როგორც სასამართლო ხელისუფლების ორგანო, იუსტიციის უმაღლესი საბჭო უფლებამოსილი იყო მიეღო სათანადო დაფინანსება, რათა უზრუნველყო ხელისუფლების დანაწილება და შეენარჩუნებინა სასამართლო ხელისუფლების და მისი ბიუჯეტის დამოუკიდებლობა.⁷⁸ საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა ის დებულება, რომელიც იუსტიციის მინისტრს აძლევდა უფლებას საბჭოს აღმინისტრაციული ფუნქციები მიეთვისებინა.

ამ წინააღმდეგობების მიუხედავად, ბულგარეთის სოციალისტური პარტია მაინც არ დანებდა. მართალია, კონსტიტუცია მოითხოვდა სამინისტრაციანი სასამართლო სტრუქტურის შექმნას ერთი წლის ვადაში, მაგრამ ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებად ასამბლეას არაფერი გაუკეთებია ამ მიმართულებით, გარდა სასამართლო ხელისუფლების შესახებ კანონის მიღებისა. იმ იმედით, რომ ბულგარეთის სოციალისტური პარტია შემდეგი მოწვევის საპარლამენტო არჩევნებამდე (1998 წლის დეკემბრამდე) დარჩებოდა ხელისუფლებაში, მან საბჭოს წინააღმდეგ ყოველგვარი მოქმედება გადადო 1997 წლის თებერვლამდე, როდესაც არსებულ არაკომუნისტ წევრებს უფლებამოსილება შეუწყდებოდათ. ამ დროისთვის ბულგარეთის სოციალისტური პარტია საბჭოს თავისი ხალხით დააკომპლექტებდა, რომელიც სასამართლო სისტემას პარტიის მიზნებს მორავებდა.

ამის მოლოდინში, 1996 წლის გაზაფხულზე, იუსტიციის უმაღლესმა საბჭომ ჯერ არარსებული უზენაესი, ადმინისტრაციული და საკასაციო სასამართლოს თავმჯდომარეთა კანდიდატურები დაასახელა, რომლებიც პრეზიდენტმა დაუყოვნებლივ დაამტკიცა. მას შემდეგ, რაც ოფიციალურმა გაზეთმა დანიშვნების შესახებ ინფორმაცია გამოაქვეყნა, ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ შეაჩერა გაზეთის გამოქვეყნება და განაცხადა, რომ პრეზიდენტის ბრძანებულებები „არაკონსტიტუციურია“, რადგან ისინი არ იყო იუსტიციის მინისტრის ხელმოწერით დამტკიცებული. ამან გამოიწვია ქუჩებში ოფიციალური გაზეთის ორი ვერსიის გამოჩენა.⁷⁹ გენერალური პროკურორის პეტიციის საპასუხოდ, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ 102-ე მუხლის მე-3 ნაწილში ჩამოთვლილი საკითხების ნუსხა, რომელთათვისაც არ არის საჭირო მინისტრის მხრიდან დამტკიცება, არ არის ამომწურავი. და რადგან დანიშვნები შეეხება სასამართლო და არა აღმასრულებელ ხელისუფლებას, ისინი პრეზიდენტის დისკრეციულ უფლებამოსილებას განეკუთვნება და არ მოითხოვს მინისტრის მხრიდან დამტკიცებას.⁸⁰

ამის საპასუხოდ, ასამბლეა შეეცადა სასამართლო უფლებამოსილების შესახებ კანონის შეცვლას, რათა საბჭოს წართმეოდა სასამართლოს თავმჯდომარეების დანიშვნის უფლება, სანამ არ მიიღებდნენ ამ სასამართლოთა შექმნის შესახებ კანონს. ესეც დაუყოვნებლივ გასაჩივრდა, როგორც ასამბლეა: მიერ კონსტიტუციის გარდამავალი დებულებების მე-4 პუნქტის განმარტების ცდა.⁸¹ სასამართლომ დააკამყოფილა სარჩელი და დაადგინა, რომ კონსტიტუციის დებულების სავალდებულო ძალის განმარტება უნდა მოხდეს კონსტიტუციაში ცვლილების ან დამატების შეტანის პროცედურით.⁸²

იმავე წელს კიდევ უფრო უკმაყოფილო სოციალისტურმა პარტიამ დარტყმა მიაყენა მთლიანად სასამართლო სისტემის ბიუჯეტს. საკონსტიტუციო სასამართლომ კვლავ შეაჩერა პარტიის ეს ცდა.⁶³ 1996 წლის დეკემბერში ვილენოვის მთავრობის კრახის გამო სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობაზე თავდასხმები დასრულდა, ყოველ შემთხვევაში, გარკვეული დროით მაინც.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე განიხილა საკუთარი კომპეტენციის და უზენაესი სასამართლოს უფლებამოსილების საკითხები. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ უზენაესი სასამართლო უფლებამოსილია გააუქმოს ნებისმიერი ადმინისტრაციული აქტი, რომელიც არღვევს ინდივიდთა უფლებებს. ამ გადაწყვეტილების მიღებისას სასამართლო დაეყრდნო კონსტიტუციის 102-ე მუხლის მე-2 ნაწილს, რომლის მიხედვითაც, „მოქალაქეებს და იურიდიულ პირებს აქვთ უფლება გაასაჩივრონ ნებისმიერი ადმინისტრაციული აქტი, რომელიც შეეხება მათ უფლებებს, იმათ გარდა, რომლებიც პირდაპირ კანონშია მითითებული“.⁶⁴ საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ გადაწყვეტილების მიღებამდე არსებობდა პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც, კაბინეტის ინდივიდუალური აქტები, ისევე როგორც შიდა აქტები, არ ექვემდებარებოდა სამართლებრივ გადასინჯვას.

საკუთარ უფლებამოსილებასთან დაკავშირებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო ჩათვლის, რომ არსებულ საკანონმდებლო აქტში შეტანილი ცვლილება არაკონსტიტუციურია, თავდაპირველი ნორმა ავტომატურად შედის ძალაში, პარლამენტის მიერ დამატებითი გადაწყვეტილების საჭიროების გარეშე.⁶⁵ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლისა და ბულგარეთის კონსტიტუციის ურთიერთმიმართების საქმეზე გამოტანილ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ

კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტის მეორე წინადადების მიხედვით მიღებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებათა დებულებებს ეროვნულ კანონმდებლობასთან შედარებით უპირატესი იურიდიული ძალა აქვს, მაგრამ ისინი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდნენ კონსტიტუციას.⁶⁶

საკონსტიტუციო სასამართლომ დაამატა, რომ, რადგან

საერთაშორისო ხელშეკრულებები არ განსაზღვრავს დანაშაულის შემადგენლობას და სასჯელის სახეებს... აუცილებელია, მოქმედებები, რომლებიც საერთაშორისო ხელშეკრულებებში დანაშაულად არის მიჩნეუ-

ლი, სახელმწიფომ დაამატოს ეროვნულ კანონმდებლობას და, შესაბამისად, განისაზღვროს დანაშაულის შემადგენლობა და კონკრეტული დანაშაულისათვის შესაფარდებელი სასჯელი.⁸⁷

პრეზიდენტის უფლებამოსილება

საკონსტიტუციო სასამართლო შეეხო აგრეთვე პოლიტიკურად ისეთ მტკივნეულ საკითხებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო პრეზიდენტის უფლებამოსილებასთან, მათ შორის, პრეზიდენტის გადაწყვეტილებების კონტრასიგნაციასთან. ადრეულ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციის 97-ე მუხლის განმარტების საფუძველზე, ნება დართო პრეზიდენტს მეორედ ეყარა კენჭი საარჩევნო კამპანიის დროს თანამდებობიდან გადადგომის გარეშე.⁸⁸ ერთ-ერთ ყველაზე უფრო წინააღმდეგობრივ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ პრეზიდენტი შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ დაბადებით ბულგარელი, რითაც ხელი შეუშალა 1996 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებისათვის ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის კანტიდანტს, საგარეო საქმეთა მინისტრს გეორგ პირინსკის, რომელიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში დაიბადა, ჰყავდა ბულგარელი მამა და ამერიკელი დედა და დაბადებით ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქე გახდა. კონსტიტუციის 25-ე მუხლის 1-ელი ნაწილის მიხედვით, დაბადებით ბულგარეთის მოქალაქედ ითვლება „ნებისმიერი პირი, რომლის თუნდაც ერთი მშობელი ბულგარეთის მოქალაქეა და... თუ მას არა აქვს დაბადებით სხვა მოქალაქეობის მოპოვების შესაძლებლობა“. პირინსკისათვის არჩევნების მონაწილეობაში ხელშეწყობის მიზნით ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადმა ასამბლეამ ცვლილებები შეიტანა მოქალაქეობის შესახებ კანონში, რათა დაბადებით ბულგარეთის მოქალაქედ მიჩნეულიყო ყველა, „ვისი დაბადების მომენტიისათვის ერთ-ერთი მშობელი მაინც იყო ბულგარეთის მოქალაქე, დაბადების ადგილის და დროის მიუხედავად“. ოპოზიციის დეპუტატებმა დაუყოვნებლივ მიმართეს საკონსტიტუციო სასამართლოს, რომელმაც დაადგინა, რომ პრეზიდენტობის ყოველი კანდიდატის მოქალაქეობა უნდა განისაზღვროს მოქალაქეობის შესახებ იმ კანონით, რომელიც მისი დაბადების მომენტიისათვის იყო ძალაში. ამაზე დაყრდნობით უშუალოდ პირინსკის წინააღმდეგ მიმართული გადაწყვეტილების გარეშე სასამართლომ იგი არჩევნებს ჩამოაშორა. ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ მიიღო საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტება და მოგვიანებით უზენაესმა სასამართლომ მზარი დაუჭირა კომისიის გადაწყვეტილებას.⁸⁹ ოპოზიცია კმაყოფილი იყო, რადგან პირინსკი ბულგარეთის

სოციალისტური პარტიის საუკეთესო კანდიდატი იყო, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ პარტიის რეიტინგი იმდენად დაბალი იყო ქვეყნაში, რომ საეჭვოა, რომელიმე კანდიდატს შესძლებოდა ბულგარეთის სოციალისტური პარტიისათვის გამარჯვების მოტანა.

ზოგ შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლო პრეზიდენტის უფლებამოსილებას საკმაოდ ფართო განმარტებას აძლევდა. კანონი პრეზიდენტს ანიჭებდა ეროვნული საგამოძიებო სამსახურის ხელმძღვანელის თანადგობაზე დანიშვნის უფლებამოსილებას, მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუცია პრეზიდენტის ასეთ უფლებას არ ითვლისწინებდა. საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ, რადგან კონსტიტუციის 92-ე მუხლის 1-ელი ნაწილის თანახმად, პრეზიდენტი განასახიერებდა ერის მთლიანობას, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპების დარღვევის გარეშე შესაძლებელი იყო მისთვის ამ უფლებამოსილების მინიჭება.⁹⁰ სხვა გადაწყვეტილებებში, საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადი პარლამენტის 1995 წლის ცდა შეეზღუდა პრეზიდენტის უფლებამოსილება ელჩების დანიშვნის საკითხში. 1995 წლის ზაფხულში კი საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა მთავრობის განზრახვა თავის ხელში აეღო ეროვნული დაცვის სამსახურის კონტროლი და დაადგინა, რომ ეს ფუნქცია პრეზიდენტის კომპეტენციას განეკუთვნება.⁹¹

ამ დროს ბულგარეთის სოციალისტური პარტია პიროვნულად პრეზიდენტ ჟელევსაც დაუპირისპირდა. 1995 წლის სოფიის მერის არჩევნებისას, პრეზიდენტმა მეორე რაუნდის წინ განაცხადა, რომ იგი ხმას მისცემდა დემოკრატიულ ძალთა კავშირის კანდიდატს. ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის 56-მა დეპუტატმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსთხოვა იმის აღიარება, რომ კონსტიტუციის 92-ე მუხლის 1-ელი ნაწილის შესაბამისად, პრეზიდენტის მიერ პოლიტიკური პარტიის ან ფიგურის მიმართ დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულების გამოხატვა არაკონსტიტუციური იყო. 1995 წლის უკანასკნელ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ პრეზიდენტი არ არის დეპოლიტიზებული სახელმწიფო ორგანო და, ამდენად, უფლებამოსილია განახორციელოს პოლიტიკური მნიშვნელობის შედეგების მქონე მოქმედებები. სასამართლომ ასევე განაცხადა, რომ საკითხი, დაარღვია თუ არა პრეზიდენტმა კონსტიტუცია, 103-ე მუხლით დადგენილი საიმპიჩმენტო პროცედურების შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოს კომპეტენციას განეკუთვნება.

ადამიანის უფლებები

პრესისა და სიტყვის თავისუფლება

ყველა ქვეყანაში, მიუხედავად იმისა, აღმოსავლეთშია იგი თუ დასავლეთში, სადაც მედია სახელმწიფოს კონტროლს ექვემდებარება, ყველა პოლიტიკური ჯგუფი ცდილობს მასზე გავლენის მოპოვებას. რადგან ტელევიზია გახდა ყველაზე უფრო დომინანტური მასობრივი ინფორმაციის საშუალება, ბეჭდვითი პრესა მეორე პლანზე გადავიდა. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით მთავრობები არაპირდაპირ ეკონომიკურ საშუალებებს იყენებდნენ, როგორცაა გამოქვეყნებული მასალისა და მოცულობის კონტროლი, გავრცელების ადგილები და ცალკეული ჟურნალისტების გასამართლება „ცილისწამებისა“ და „შეურაცხყოფისათვის“.⁹²

ამ თვალსაზრისით, როგორც პოლონეთისა და უნგრეთის მაგალითზე ვნახეთ, კონტროლის მთავარი სამიზნე იყო ტელევიზია და რადიო. შესაბამისად, ბულგარეთშიც ბულგარეთის სოციალისტური პარტია და დემოკრატიულ ძალთა კავშირი ცდილობდნენ თავიანთი ხალხით დაეკომპლექტებინათ ტელერადიომაუწყებლობის ხელმძღვანელობა. ამ ბრძოლას შედეგად მოჰყვა უაღრესად კონტროლირებადი სამაუწყებლო ქსელი, სადაც სახელმწიფო ტელევიზია იყო გაბატონებული, თუმცა, ამავე დროს რამდენიმე დამოუკიდებელი არხიც არსებობდა.⁹³

ჯერ კიდევ 1992 წელს, როდესაც ხელისუფლებაში დემოკრატიულ ძალთა კავშირისა და მოძრაობის უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის მთავრობა იყო, ბულგარეთში სტუმრად მყოფმა ამერიკელმა მეცნიერმა აღნიშნა, რომ მთავრობის მიერ სამაუწყებლო სიხშირეების კონტროლი მიზნად ისახავდა ახალი სამაუწყებლო არხების რაოდენობის შეზღუდვას. რადიო სიხშირის გამოყენების სამოცი მსურველიდან ლიცენზია მხოლოდ ორს მისცეს, ხოლო სატელევიზიო სიხშირეზე სულ ორი ლიცენზია გაიცა და იმასაც სახელმწიფო აკონტროლებდა.⁹⁴

როდესაც 1993 წელს ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ და მოძრაობამ უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის ასამბლეის ხელახალი კონტროლის უფლება მოიპოვეს, ასამბლეამ დაუყოვნებლივ მიანიშნა, რომ ტელევიზიისა და ტელეკომუნიკაციების სფეროში საკადრო „წმენდა“ იყო მოსალოდნელი.⁹⁵ ხოლო 1994 წლის არჩევნებისას, როდესაც ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ სრული უმრავლესობა მოიპოვა ასამბლეაში, პარტიამ არ დამალა, რომ მედიის მხრიდან „უპასუხისმგებლო ქცევას“ არ შეურიგდებოდა. 1995 წელს ასამბლეამ მიიღო საკუთარი რეგლამენტი, რომლითაც ასამბლეას მიე-

ნიჭა მის ზოგიერთ სესიაზე ტელევიზიის დასწრების აკრძალვის უფლება, ამავე წესების თანახმად, სპეციალური კომიტეტი უფლებამოსილი იყო შეეზღუდა გადასაცემი ინფორმაცია და ამ ინფორმაციის გავრცელების ნებართვა მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებადი რადიო-ტელევიზიისა და ოფიციალური საინფორმაციო სააგენტოსათვის მიეცა.

წესები დაუყოვნებლივ საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრდა, რომელმაც დაადგინა, რომ სპეციალური კომიტეტის მიერ ინფორმაციისადმი კონტროლი არღვევდა კონსტიტუციის 41-ე მუხლის 1-ელ პუნქტს, რომელიც იცავდა „ინფორმაციის თავისუფალი მიღებისა და გავრცელების უფლებას“. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ ასამბლეის სესიებზე ტელევიზიის დასწრების შეზღუდვა კონსტიტუციური იყო, რადგან ყველა სესიის ტრანსლაცია რადიოთი ხდებოდა.⁹⁶

ხუთი თვის შემდეგ, სექტემბერში, საკონსტიტუციო სასამართლომ ერთხმად გააუქმა ჟურნალისტებისა და კომენტატორებისათვის ოქტომბრის ადგილობრივი არჩევნების თაობაზე ეროვნული და რეგიონალური მაუწყებლობით პოლიტიკური მოსაზრებების გამოხატვის თაობაზე აკრძალვის დაწესების ცდა. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ აკრძალვა დაარღვევდა კონსტიტუციის 39-ე მუხლის 1-ელ პუნქტს (აზრის თავისუფლება), მე-40 მუხლის 1-ელ პუნქტს (ცენზურის დაუმკობლობა) და 41-ე მუხლის 1-ელ პუნქტს (ინფორმაციის გავრცელების უფლება).⁹⁷

ამ გადაწყვეტილების მიღებიდან მცირე ხნის შემდეგ საკონსტიტუციო სასამართლომ 10 ხმით 2-ის წინააღმდეგ გააუქმა ეროვნული ასამბლეის მიერ 1991 წლის იანვარსა და თებერვალში მიღებული გარდამავალი წესები. წესების თანახმად, საპარლამენტო კომიტეტს მიენიჭა რადიოს, ტელევიზიისა და ბულგარეთის საინფორმაციო სააგენტოს ზედამხედველობის, რადიოსა და ტელევიზიის სტუქტურისა და საქმიანობის დამტკიცების, მათი პროგრამების გაცნობის და მათზე აზრის გამოთქმის, მათი გენერალური დირექტორის გამოძახების და ამ ორი ინსტიტუტის საბიუჯეტო განაკვეთების დამტკიცების უფლებები. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე უარყო საპარლამენტო კომიტეტის თავმჯდომარის მიერ სატელევიზიო ეთერის ღროის მოთხოვნის უფლება, რაც მას სხვა სახელმწიფო ორგანოების წარმომადგენლებთან შედარებით პრივილეგიას ანიჭებდა.⁹⁸ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიუხედავად, ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ დეკემბერში იმავე შინაარსის დებულებები მიიღო. საკონსტიტუციო სასამართლომ ეს დებულებები კვლავ გააუქმა და დაამატა,

რომ მათი ხელახალი მიღება სასამართლოს უპატივეცემულობა იყო და სამართლიანობის პრინციპზე ახდენდა გავლენას.⁹⁹

ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ ასევე მნიშვნელოვანი „წმენდა“ განახორციელა მედიის სფეროში და ხელმძღვანელ თანამდებობებზე საკუთარი ხალხი დანიშნა. რადგან არ არსებობდა კანონი მედიის შესახებ, ბულგარეთის სოციალისტური პარტია გაურკვეველ და არაეფექტიან დებულებებს ეყრდნობოდა.¹⁰⁰ ეროვნული სატელევიზიო ქსელის ახალი ხელმძღვანელი ცდილობდა ხელი შეეშალა მოსამართლეებისათვის, მათ შორის საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებისათვის, რათა მათ საჯაროდ დაეცვათ თავიანთი პოზიციები. მიუხედავად იმისა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ უარი თქვა ამ საკითხის განხილვაზე, რადგან „პარლამენტის გადაწყვეტილება მხოლოდ დროებითი იყო... ხოლო მთლიან საკანონმდებლო აქტს... მალე მიიღებდნენ“,¹⁰¹ ნათელი გახდა, რომ სასამართლო ხელისუფლებას მიეცემოდა ტელევიზიითა და რადიოთი გამოსვლის შესაძლებლობა კონსტიტუციით თუ არა, კანონით მაინც. აქამდე საკონსტიტუციო სასამართლო ამ უფლებით არ სარგებლობდა.

ბულგარეთის სოციალისტური პარტია 1996-97 ჩამოაშორეს ხელისუფლებას. მაგრამ ამ მოვლენამდე, 1996 წლის 14 ნოემბერს, საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება სიტყვის თავისუფლების შესახებ, რომელიც მოსამართლე ტოდორ ტოდოროვის მოსაზრებას ეყრდნობოდა.¹⁰² გადაწყვეტილება უმთავრესად დაკავშირებული იყო პოლიტიკოსებისა და სახელმწიფო მოხელეებისათვის ელექტრონული მედიის ხელმისაწვდომობის საკითხთან. საკონსტიტუციო სასამართლომ უარყო მათ მიერ ნებისმიერ დროს უფასო საეთერო დროის მოთხოვნის უფლება და აკრძალა დამკვიდრებული პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც, საპარლამენტო პოლიტიკური ძალების უფლებამოსილ წარმომადგენლებს ეძლეოდათ თვეში ორჯერ ეროვნულ ელექტრონულ მედიაში ხუთწუთიანი გამოსვლების უფლება. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ ტელევიზიისა და რადიოს ეროვნული საბჭო არ უნდა იყოს სახელმწიფო ორგანო, რადგან ამ შემთხვევაში სამაუწყებლო სამსახური მთავრობის კონტროლს დაექვემდებარება, რაც, თავის მხრივ, მათ თავისუფლებას შეზღუდავდა. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით, პარლამენტს შეეძლო დაენიშნა რადიოსა და ტელევიზიის საბჭოს წევრები, მაგრამ ამ დანიშვნებს საფუძვლად უნდა დადებოდა კონსტიტუციური პლურალიზმის, დამოუკიდებლობის და ხელისუფლებათა თანასწორობის პრინციპები. სასამართლო გადაწყვეტილების საფუძველზე დანიშვნის შემდეგ საბჭოც კი შეზღუდული იყო, რადგან არ ჰქონდა უფლება

გამოეცა ტელერადიო ორგანიზაციებისათვის სავალდებულო ინსტრუქციები ან შეეჩერებინა მათი მუშაობა.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა დებულება, რომლითაც აიკრძალა სხვადასხვა ფაქტის გამო სუბიექტური შენიშვნებისა და შეხედულებების გამოთქმა და თავად ტელერადიომუშაობების მიერ პოლიტიკური განცხადებების გაკეთება; ეს უკანასკნელი დებულება ძალაში დარჩა სახელმწიფო ტელევიზიისა და რადიოსათვის. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა „ცილისმწამებლური“ შენიშვნების აკრძალვა, რადგან, სასამართლოს განცხადებით, ის, თუ რა არის „ცილისმწამებლური“ შეიძლება გადაწყვიტოს მხოლოდ სისხლის სამართლის სასამართლომ და არ შეიძლება იყოს წინასწარი შეზღუდვის მიზეზი.

დაბოლოს, საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ნორმა, რომლითაც სახელმწიფო რადიოსა და ტელევიზიის გენერალურ დირექტორებს უფლება ჰქონდათ დანიშნიდან სამი წელი დარჩენილიყვნენ თანამდებობაზე.

მედიასთან დაკავშირებული პრობლემები ახალი მთავრობის მოსვლის შემდეგაც გაგრძელდა. 1997 წლის ივლისში, ახლა უკვე გაერთიანებული დემოკრატიულ ძალთა კოალიციის მიერ კონტროლირებადმა ასამბლეამ, მედიის ახალი ხელმძღვანელობა აირჩია, მაგრამ 6 ნოემბერს საკონსტიტუციო სასამართლომ არჩევნები ერთხმად არაკონსტიტუციურად ცნო, რადგან იგი გაუქმებულ 1991 წლის კანონს დაეფუძნა.¹⁰³ როგორც ჩანს, ამ გადაწყვეტილებამ (ახალი პარლამენტის წინააღმდეგ მიმართულმა საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველმა გადაწყვეტილებამ) გაურკვეველობა გამოიწვია, განსაკუთრებით, ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის ზემოქმედებით მიღებულ 1996 წლის კანონთან დაკავშირებით, რომლის მხოლოდ ნაწილი იქნა არაკონსტიტუციურად ცნობილი.¹⁰⁴ ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ დანიშნული პირების თანამდებობებზე აღდგენა.

1997 წლის დეკემბერის ბოლოს მასმედიის შესახებ კანონში შევიდა ცვლილება, რომლითაც რადიოსა და ტელევიზიის 7-კაციან ეროვნულ საბჭოს 4 ახალი წევრი დაემატა, რამაც კოალიციის მთავრობას საბჭოს კონტროლის საშუალება მისცა. საბჭოს ოთხი წევრი აირჩია ასამბლეამ, მათ შორის ერთი ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის კანდიდატი იყო, ხოლო დანარჩენი სამი – პრეზიდენტისა. ევროპის საბჭოს მოთხოვნების საწინააღმდეგოდ, აქტივ ასევე აღდგა მთავრობის მიერ კერძო სამაუწყებლო არხების გადანიშნულების პრაქტიკა. ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ დაუყოვნებლივ გაასაჩივრა შერჩევის

პროცედურა, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ მათი სარჩელი არ დააკმაყოფილა. მთავრობის შეკითხვაზე საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კერძო სატელევიზიო არხების დაარსება შეიძლებოდა ლიცენზიის ან კონცესიის საფუძველზე. როგორც ჩანს, მთავრობამ ეს მისაღებად მიიჩნია და პირველი კერძო სატელევიზიო არხები 1999 წლის შემოდგომაზე შეუდგებიან მუშაობას.¹⁰⁵

პრესისა და სიტყვის თავისუფლების შესახებ საკონსტიტუციო სასამართლომ ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო არა სარჩელის საპასუხოდ, არამედ 1996 წლის დასაწყისში პრეზიდენტ ჟელევის მიერ კონსტიტუციის 39-ე, მე-40 და 41-ე მუხლების სავალდებულო ძალის განმარტების მოთხოვნის შედეგად. მოსამართლე ალექსანდრე არაბაჯიევის მიერ მომზადებულ ვრცელ გადაწყვეტილებაში¹⁰⁶ საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ ამ მუხლებში ჩამოყალიბებული უფლებები ადამიანის ძირითადი უფლებებია და იცავს როგორც აზრის თავისუფლებას, ისე პირის ღირსებას და დაკავშირებულია დემოკრატიასთან, რწმენის თავისუფლებასა და პოლიტიკურ პლურალიზმთან. სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ყველას აქვს ინფორმაციის გაცნობის, მიღებისა და გავრცელების უფლება და სახელმწიფო ორგანოებმა და დაწესებულებებმა უნდა უზრუნველყონ მოქალაქეთათვის მათი ლეგიტიმური ინტერესებიდან გამომდინარე საჭირო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა. მთავრობას არა აქვს ამ თავისუფლების შეზღუდვის უფლება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ამას მოითხოვს კონსტიტუციაში გამყარებული სხვა უფლებების და ინტერესების დაცვა. როდესაც ამ უფლებათა შეზღუდვა გამართლებულია, სახელმწიფო ორგანოებმა უნდა გაითვალისწინონ აზრის, პრესისა და ინფორმაციის თავისუფლებები. შესაბამისად, ამ თავისუფლებათა შეზღუდვები მხოლოდ განსაკუთრებული შემთხვევების დროს უნდა დაწესდეს. მიუხედავად იმისა, რომ აზრის თავისუფლების შეზღუდვა დასაშვებია სხვისი უფლებების და რეპუტაციის დასაცავად, რაც, ალბათ, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი შეზღუდვაა, დაუშვებელია ამის საფუძველზე პოლიტიკური კრიტიკის შეზღუდვა, განსაკუთრებით, თუ იგი ეხება სახელმწიფო მოხელეს და სახელმწიფო დაწესებულებას. დასაშვებია შუღლისა და სიმულვილის გამაღვივებელი გამონათქვამებისა და მოწოდებების აკრძალვა, რათა დაცულ იქნეს შემწყნარებლობა და პატივისცემა, მაგრამ ყოველად დაუშვებელია განსხვავებული აზრის შეზღუდვა.

პრესის თავისუფლების მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ ცენზურის აკრძალვა გულისხმობს, რომ მთავრობას არა აქვს უფლება პირდაპირ ან არაპირდა-

პირ ჩაერიოს მედიის საქმიანობაში. კანონმდებლობა, რომელიც მიზნად ისახავს მედიის რეგულირებას, უნდა უზრუნველყოფდეს მედიის ორგანიზაციის, სტრუქტურის, აპარატის, პროგრამების და ფინანსურ დამოუკიდებლობას. უნდა არსებობდეს საზედამხედველო ორგანოები, რომლებიც ხელს შეუშლიან სახელმწიფო ინსტიტუტებს, პოლიტიკურ ძალებს და პირად ინტერესებს ჩაერიონ მედიის საქმიანობაში. უნდა არსებობდეს მენეჯმენტის დამოუკიდებლობა, რედაქტორის თავისუფლება და პროგრამების პასუხისმგებლობა, აპარატის თავისუფალი შერჩევა და დაფინანსების არაპოლიტიკური მექანიზმები. პირდაპირი ჩარევა შეიძლება მხოლოდ სასამართლო კომპეტენციის ფარგლებში და კონსტიტუციაში ჩამოყალიბებული ზუსტი მოთხოვნების დაცვით, რაც მიმართული იქნება საზოგადოებრივი წესიერებისა და ეთიკის ნორმების დასაცავად.

დაბოლოს, ინფორმაციის მიღების უფლება მოიცავს ასევე სახელმწიფო ორგანოების მოვალეობას უზრუნველყონ საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა. ინფორმაციის მიწოდებაზე უარის თქმის საფუძველი შეიძლება იყოს სახელმწიფო საიდუმლოს ან სხვა მნიშვნელოვანი პრივილეგიის არსებობა.

მოკლედ რომ ვთქვათ, არსებული ვითარებისა და პოლიტიკოსებთან ბრძოლის მიუხედავად, საკონსტიტუციო სასამართლომ მოახერხა ინფორმაციის მოპოვებისა და გავრცელების უფლების დაცვის გარანტიების ჩამოყალიბება. სამწუხაროდ, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებამ ვერ შეუშალა ხელი პრესის თავისუფლებაზე თავდასხმებს. ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს გადაწყვეტილებების მიუხედავად, ხშირად ჟურნალისტებს პასუხისმგებაში აძლევდნენ „სახელმწიფო მოხელეთა შეურაცხყოფის“ ბრალდებით.¹⁰⁷ მთავრობამ ასევე აკრძალა სატირული სატელევიზიო პროგრამა, რომელიც აშარუბლა პრემიერ-მინისტრსა და საგარეო საქმეთა მინისტრს, იმ მოტივით, რომ „პროგრამა ხელს უწყობდა „ქაოსისა და სიბუღილის“ დანერგვას და მიზნად ისახავდა „კრიზისის დასაძლევად მებრძოლი“ მთავრობის წინააღმდეგ მოსახლეობის ამხედრებას“.¹⁰⁸ ხელისუფლება ასევე აგრძელებდა ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების პუბლიკაციების კონფისკაციას.¹⁰⁹ 1998 წლის 14 ივლისს საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა ახალ კანონს, რომელიც სახელმწიფო მოხელეთა ცილისწამებას უფრო მკაცრად სჯიდა, ვიდრე კერძო პირებისას.¹¹⁰ სამწუხაროდ, საკონსტიტუციო სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილება გაამართლა დასავლეთ ევროპის მსგავს კანონებზე დაყრდნობით, მაგრამ უგულებელყო ის, რომ დასავლეთის ქვეყნებში ეს დებულებები ფაქტობრივად აღარ გამოიყენება.¹¹¹

რელიგია

ადრეულ პოსტკომუნისტურ პერიოდში რელიგია ასევე პოლიტიკას გადაეხლართა. აღმოჩნდა, რომ მართლმადიდებელი ეკლესიის წინამძღვრებს ეკლესიის კანონებით კი არ ირჩევდნენ, მათ კომუნისტური რეჟიმი ნიშნავდა. მუსლიმანური საზოგადოების წინამძღვრები კი სახელმწიფო უშიშროების სამსახურის მოკავშირეები იყვნენ. კომუნისტური რეჟიმის დამხობის შემდეგ ორივე რელიგიის ხელმძღვანელს ნება დართეს თავიანთი პოზიციები შეენარჩუნებინათ. 1992 წლის გაზაფხულზე დემოკრატიულ ძალთა კავშირის მიერ კონტროლირებადი რელიგიების დირექტორატის ცდა – თავიდან მოეშორებინათ ორივე რელიგიის წინამძღვრები – ჩაიშალა საკონსტიტუციო სასამართლოს 1992 წლის 11 ივნისის გადაწყვეტილებით.¹¹² საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის ასენ მანოვის აზრით, დაუშვებელი იყო სახელმწიფოს მხრიდან ეკლესიის საქმეებში ნებისმიერი ჩარევა და რელიგიურ ჯგუფებს თავად უნდა გადაეწყვიტათ, ვინ უნდა ყოფილიყო მათი წინამძღვარი.

უმცირესობების უფლებები

ბულგარელებსა და თურქ უმცირესობას შორის არსებული არასასურველი ურთიერთობის ისტორია უკვე განვიხილეთ. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1990 წლისათვის, ტოდორ ჟივკოვის გადადგომის შემდეგ, თურქების მდგომარეობა გაუმჯობესდა.¹¹³ მიუხედავად ამისა, დაბუღობა მაინც გრძელდებოდა, რადგან ბულგარეთის სოციალისტური პარტია, თავისი რუსი „ბიძაშვილების“ მაგალითზე, უკიდურეს ნაციონალიზმში გადავარდა.

თავად კონსტიტუცია უმცირესობების დაცვის მხოლოდ რამდენიმე გარანტიას შეიცავს. თუ კონსტიტუციის 36-ე და 54-ე მუხლებით აღიარებულია „უმცირესობის უფლება ისწავლონ და გამოიყენონ თავიანთი ენა ბულგარული ენის სავალდებულო სწავლასთან ერთად“ და „ეთნიკური კუთვნილების შესაბამისად კულტურული განვითარების უფლება“, მე-9 მუხლით კი აკრძალულია „უფლებათა შეზღუდვა... ეროვნულ, ეთნიკურ და ...რელიგიის საფუძველზე“, ამავე დროს კონსტიტუციით აკრძალულია ეთნიკური პარტიები და მოძრაობები (მე-11 მუხლი) და დაუშვებელია მოქალაქეთა საზოგადოებრივი გაერთიანებების (მათ შორის, პროფკავშირების) პოლიტიკაში მონაწილეობა (მე-12 მუხლი).¹¹⁴ მიუხედავად ამისა, ვენელინ განევის განცხადებით, 1991 წლის მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის საქმეზე მიღებულმა გადაწყვე-

ტილებამ „ფაქტობრივად გააუქმა ეთნიკური პარტიების აკრძალვა“ და უკვე 1996 წლისათვის დაახლოებით სამი თურქული პარტია და მრავალი ბოშათა და მაკედონელთა პარტია არსებობდა.¹⁵

1991 წლის ზემოაღნიშნული საქმის შემდეგ საკონსტიტუციო სასამართლომ მხოლოდ რამდენიმე მნიშვნელოვანი საქმე განიხილა უმცირესობის საკითხებთან დაკავშირებით, მიუხედავად იმისა, რომ დაძაბულობა ეთნიკურ ბულგარელებსა და თურქ უმცირესობას შორის ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მმართველობის დროსაც გრძელდებოდა, თუმცა, უწინდელზე ნაკლებად.¹⁶ 1997 წლის ოქტომბერში ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს იმის გასარკვევად, თუ რამდენად შეესაბამებოდა ევროსაბჭოს ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის კონვენციის ზოგიერთი დებულება, რომელსაც ბულგარეთმა ხელი მოაწერა, ბულგარეთის კონსტიტუციას, რომელიც არ აღიარებს ეროვნულ უმცირესობებსა და უმცირესობების ენებს. 1998 წლის 18 თებერვალს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კონვენცია შეესაბამება კონსტიტუციას, რადგან როგორც თავად კონვენცია, ისე ბულგარეთის კონსტიტუცია შეესაბამება ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციას, რომელიც განსაზღვრავს სტანდარტებს ორივე დოკუმენტისათვის.¹⁷

ბოშები ასევე იყვნენ ნაციონალისტური თავდასხმების სამიზნე. განსაკუთრებით აღსანიშნავი იყო პოლიციის სისასტიკე.¹⁸ არც ერთი ეს ფაქტი საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯადი არ გამხდარა, რადგან ბულგარეთში არ არსებობს ინდივიდუალური სარჩელით მიმართვის უფლება.

თანასწორობა, გარემოს დაცვა და სხვა უფლებები

სიტყვისა და პრესის თავისუფლების თაობაზე გამოტანილი გადაწყვეტილებების გარდა, საკონსტიტუციო სასამართლოს არ განუხილავს ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული სხვა საკითხები, მიუხედავად იმისა, რომ ბულგარეთში მწვავედ დგას ადამიანის უფლებათა დარღვევის პრობლემები, რაც გულისხმობს პოლიციის სისასტიკეს, ეთნიკურ უმცირესობათა უფლებების დარღვევას, არამართლმადიდებელ რელიგიურ ჯგუფთა საქმიანობისათვის ხელშეშლას და ბოშებისა და ქალების წინააღმდეგ მიმართულ სისტიკ ძალადობასა და დისკრიმინაციას.¹⁹ არც ერთი ეს ფაქტი საკონსტიტუციო სასამართლომდე არ მისულა ზემოაღნიშნული მიზეზის გამო. იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც შეიძლებოდა გამოყენებულიყო „სავალდებულო განმარტების“ უფლებამოსილება ან საერთო სასამართლოს წარდგინებით მი-

მართვის უფლება, სარჩელით ან წარდგინებით მიმართვის უფლების მქონე არც ერთ პირს არ გამოუჩენია აღნიშნული პრობლემების საკონსტიტუციო სასამართლომდე მიტანით დაინტერესება. ალბათ, იმიტომაც, რომ სასამართლოს წარდგინებები შემოიფარგლება კანონსა და კონსტიტუციას შორის შესაძლო შეუსაბამობით და არ ვრცელდება ადმინისტრაციულ წესებსა და მოქმედებებზე.¹²⁰

საკონსტიტუციო სასამართლომ განიხილა რამდენიმე ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული საკითხი, მაგრამ მისთვის ჩვეული კეთილგანწყობა არ გამოუჩენია. 1992 წლის ნოემბერში საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, რომ კანონის წინაშე თანასწორობის კონსტიტუციური ნორმა შეეხება ყველა ნორმატიულ აქტს და არა მარტო კანონებს¹²¹. შესაბამისად, დაუშვებლად ცხადდებოდა ყოველგვარი უთანასწორობა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა. ბულგარეთის კონსტიტუცია ითვალისწინებდა შეღავათებს ზოგიერთი ჯგუფისათვის (მაგალითად, ხეიბართა და უპატრონოთა ჯგუფები), მაგრამ მე-6 მუხლის თანახმად, მაგალითად, სქესისა და რასის საფუძველზე განხორციელებულ უფლებათა შეზღუდვებს.¹²²

საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ დასაშვები იყო გაფიცვის უფლების შეზღუდვა იმ პირთათვის, ვისზეც სხვა ადამიანის სიცოცხლე იყო დამოკიდებული. ეს აკრძალვა ასევე გავრცელდა იმათზეც, ვინც პასუხს აგებს ადამიანთა პირადი და ეროვნული უშიშროებისათვის.¹²³ უფრო ადრე, გარემოს დაცვასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლოს დიდი კეთილგანწყობა არ გამოუჩენია, მიუხედავად იმისა, რომ ბულგარეთი, ისევე როგორც სხვა საბჭოთა ბლოკის ქვეყნები, სერიოზულად დაზიანდა საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციის წყალობით.¹²⁴

საკონსტიტუციო სასამართლომ დიდი ყურადღება დაუთმო ქონებრივ უფლებებს, რომელთა უმეტესობაც რესტიტუციის საკითხს ეხებოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწასთან (ერთ-ერთი ყველაზე წინააღმდეგობრივი საკითხი) დაკავშირებული ოთხი ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება სასამართლომ 1995 წლის 19 ივნისს მიიღო.

მოსამართლე არაბაჯიევის გადმოცემით, საკონსტიტუციო სასამართლო დიდად იყო დაინტერესებული კერძო საკუთრების დაცვით და კერძო და საჯარო საკუთრების განსაზღვრით, ისევე როგორც ექსკლუზიურ მესაკუთრებასა და თანასწორობასთან დაკავშირებული დებულებების განმარტებით. ფინანსური რესურსების დეფიციტი იყო რესტიტუციის დებულების უარყოფის უმთავრესი მიზეზი, რაც განსაკუთრებით ეხებოდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწას და უძრავ ქონებას.

1995 წლის აპრილის შუა რიცხვებში, ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადმა პარლამენტმა მიწის რეფორმის კანონში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა, რამაც ბულგარეთის 8,5 მილიონი ჰექტარის 70 პროცენტზე იქონია გავლენა. ცვლილებების საფუძველზე სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მესაკუთრეებს დიდი გადასახადები უნდა გადაეხადათ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი მიწას არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოიყენებდნენ. გაყიდვის შემთხვევაში სახელმწიფოს ჰქონდა უპირატესი შესყიდვის უფლება, რომელსაც ცნობის მიღების დღიდან ორ თვეში უნდა გადაეწყვიტა მიწის ყიდვა-არყიდვის საკითხი. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სახელმწიფო უარს განაცხადებდა მიწის შეძენაზე, მესაკუთრეს შეეძლო იგი სხვისთვის შეეთავაზებინა. ერთ-ერთი ყველაზე უფრო წინააღმდეგობრივი დებულების თანახმად, მიწა მიეცათ იმათ, ვინც იგი პარლამენტის ან სახელმწიფო ორგანოს აქტის საფუძველზე მიიღო კომუნისტური რეჟიმის დროს. მათ შეეძლოთ მთავრობის მიერ დაწესებული ტარიფით შეესყიდათ მიწა, ყოფილი მესაკუთრეები კი მხოლოდ კომპენსაციას მიიღებდნენ მიწის, ფულადი სახსრების ან პრივატიზაციის სახით. ეს დებულება განსაკუთრებით წინააღმდეგობრივი იყო სოფლისა და სხვა ქალაქების მიმდებარე სადავო მიწის ნაკვეთებთან დაკავშირებით, რომელიც თავის დროზე ყოფილი კომუნისტური პარტიის ფუნქციონერებს დაურიგდათ. მიწის რეფორმის საფუძველზე, რომელიც დიმიტროვის მთავრობის დროს დაიწყო, ყოფილ მესაკუთრეებს დაახლოებით 5,3 მილიონი ჰექტარი მიწა უნდა დაბრუნებოდათ, მაგრამ 1995 წლისათვის მხოლოდ 35,4 პროცენტი იქნა გადაცემული. ამ ცვლილებას ბულგარეთის სოციალისტური პარტია ამართლებდა იმით, რომ ოპოზიციის რეფორმებმა ბულგარეთის მეურნეობა გააჩანაგა – 1990 წლიდან ბულგარეთში საკვები პროდუქტების წარმოება დაახლოებით 55 პროცენტით შემცირდა. მიუხედავად იმისა, რომ 1990-იანი წლების დასაწყისში ბულგარეთი დასავლეთში ხილის და ბოსტნეულის ექსპორტს ეწეოდა, ახლა იგი იძულებულია ამ პროდუქციის იმპორტი განახორციელოს.

მას შემდეგ, რაც პრეზიდენტმა ჟელევმა 27 აპრილს ცვლილებებს ვეტო დაადო, მაგრამ პარლამენტმა ვეტო დაძლია, ოპოზიციურმა დემოკრატიულ ძალთა კავშირმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა. 23 მაისს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მთავრობისთვის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის უპირატესი შესყიდვის უფლების მიცემა არაკონსტიტუციური იყო. ამის შემდეგ, 19 ივნისს, საკონსტიტუციო სასამართლომ აპრილში მიღებული 18-მდე აქტი გააუქმა იმის საფუძველზე, რომ აქტები არღვევდა კონსტი-

ტუციის მე-17 მუხლით გარანტირებულ საკუთრების უფლებას და მე-19 მუხლით გარანტირებულ თანასწორობის პრინციპს.¹²⁵ ერთი კვირის შემდეგ სასამართლომ პრემიერ-მინისტრ ვიდენოვის პოზიციის საპირისპიროდ განაცხადა, რომ, რადგან ცვლილებები ბათილად გამოცხადდა, კანონის თავდაპირველი ვერსია ავტომატურად ძალაში შევიდა.¹²⁶ 1996 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოს მეოთხედ მოუწია ამ საკითხის განხილვა და კიდევ ერთხელ გააუქმა მიწის კანონში შეტანილი ცვლილებები, რადგან ამით იზღუდებოდა კერძო საკუთრების უფლება და საბაზრო ეკონომიკის თავისუფლება.¹²⁷

ეკონომიკური უფლებებისა და მასთან დაკავშირებულ რესტიტუციისა და პრივატიზაციის საქმეებში სასამართლომ დაადგინა, რომ ბინების რესტიტუციისათვის დაწესებული სამწლიანი მორატორიუმი არღვევდა კონსტიტუციის მე-17 მუხლს¹²⁸ და რომ გამჭირავებლის უფლებათა შეზღუდვა არღვევდა მე-17, 117-ე და 56-ე მუხლებს. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა კულტურის ძეგლების გაყიდვის უფლების შეზღუდვები და მათი სავალდებულო შესყიდვისადმი დაქვემდებარება.¹²⁹ სხვა საქმეში კი სასამართლომ კერძო საკუთრებისა და თანასწორობის პრინციპების დარღვევად მიიჩნია, როდესაც 1996 წლის ბიუჯეტის შესახებ კანონით კერძო საჩივარი საჯარო (სამთავრობო) საჩივრად გადაიქცა.¹³⁰

ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ ნება დართო სახელმწიფოს გაეცა კონცესიები და ლიცენზიები არა მარტო კონსტიტუციის მე-18 მუხლში ჩამოთვლილ შემთხვევებში.¹³¹ მოსარჩლეები შიშობდნენ, რომ სახელმწიფო სატელეფონო ხაზებსა და გაზსადენებზე ნებართვები ეძლეოდათ იმ კომპანიებს, რომლებსაც ნომენკლატურის ყოფილი ჩინოვნიკები ხელმძღვანელობდნენ.¹³² 6 მომხრის და 5 მოწინააღმდეგის შემთხვევაში სარჩელი უნდა დაკმაყოფილებულიყო, მაგრამ, რადგან ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას სულ ცოტა 7 ხმა სჭირდებოდა, სარჩელზე უარი ითქვა. 1998 წლის თებერვლის მდგომარეობით, ახლანდელ უმრავლესობას, რომელთა წევრებმაც სარჩელი წარადგინეს, ხელახალი სარჩელის წარდგენა არ უცდია.¹³³

სისხლის სამართალი

საკონსტიტუციო სასამართლოს ფაქტობრივად არ განუხილავს სისხლის სამართალთან დაკავშირებული საკითხები, თუ არ ჩავთვლით ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადი ასამბლეის მიერ 1995 წლის ივნისში მიღებული კანონის გაუქმებას,

რომელიც მიზნად ისახავდა გაფლანგვის დანაშაულის შემადგენლობის შეცვლას ისე, რომ გენერალური პროკურორი ტატარჩევი იძულებული გამხდარიყო შეეწყვიტა სისხლის სამართლის საქმე ყოფილი კომუნისტი ლიდერების ანდრეი ლუკანოვისა და ალექსანდრე ლილოვის წინააღმდეგ.¹³⁴

კომუნისტურ მემკვიდრეობასთან გამკლავება

მსოფლიოს სხვა ქვეყნების მსგავსად, ბულგარეთსაც მოუწია ძველი რეჟიმის დროს ჩადენილი დანაშაულებისა და ძალადობის შედეგებთან გამკლავება. თუ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისათვის ამ მხრივ მხოლოდ ფაშისტური ეპოქა იყო პრობლემა, ბულგარეთს ყოფილი საბჭოთა ბლოკის ქვეყნების უმეტესობის მსგავსად მოუწია როგორც ფაშისტურ, ისე კომუნისტურ მემკვიდრეობასთან გამკლავება.

აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებმა სხვადასხვა საშუალებას მიმართეს, კერძოდ, ჩამორთმეული საკუთრების რესტიტუციას, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლას, საჯარო სამსახურიდან (ზოგან კერძო სექტორიდანაც) ჩამოცილებას და ძველი რეჟიმის უშიშროების სამსახურებთან დაკავშირებული პირების ლუსტრაციას. ბულგარეთმა ყველა ამ საშუალებას მიმართა.

საკონსტიტუციო სასამართლომ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამ საკითხებთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით კი რესტიტუციის პრობლემების გადაწყვეტისას, როგორც ეს ზემოთ უკვე დავინახეთ.¹³⁵ საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე განიხილა 1980-იან წლებში თურქი უმცირესობის წარმომადგენელთათვის უსამართლო კომპენსაციის მიცემის საკითხი. 1992 წელს ასაბბლემ მიიღო კანონი, რომელიც მიზნად ისახავდა ქონების დაბრუნებას იმ თურქული წარმომავლობის ბულგარეთის მოქალაქეებისათვის, რომლებმაც 1989 წლის მაის-სექტემბერში ჟივკოვის რეპრესიების დროს დატოვეს ქვეყანა. კანონი ითვალისწინებდა ქონების თავდაპირველი მესაკუთრეების მიერ აღნიშნული ქონების შემძენთაგან უკან გამოსყიდვას. საკონსტიტუციო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა კანონის წინააღმდეგ მიმართული სარჩელი და აღნიშნა, რომ:

კანონი საშუალებას აძლევს ასეთ მოქალაქეებს დაიბრუნონ თავიანთი საკუთრება, რითაც ანაზღაურდება ის ზიანი, რომელიც გამოიწვია პოლიციის დასავლობამ მოქმედებებმა. აღნიშნულ პერიოდში ამ მოქალაქეებმა ძალით, შიშითა და მუქარით მიატოვეს თავიანთი ქონება და დატოვეს ქვეყანა.¹³⁶

გარდა ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით მიმართა მეპარცხენეთა ჯგუფმა 1997 წლის შემოდგომაზე მიღებული კანონის გაუქმების მოთხოვნით, რომელიც აღგენდა ნაციონალიზებული ქონების მესაკუთრეთა აღდგენას თავიანთ უფლებებში.¹³⁷ 1998 წლის ივნისისათვის ამ საკითხზე საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ ჰქონდა მიღებული, თუმცა მან სხვა საქმეში დაადგინა, რომ გადასახლებაში მყოფ მეფეს სიმეონ II-ს უნდა დაბრუნებოდა სამეფო სასახლე და სხვა უძრავი ქონება, რომელიც კომუნისტურმა მთავრობამ სამეფო ოჯახს ჩამოართვა.¹³⁸

საკონსტიტუციო სასამართლო ყველაზე უფრო აქტიურად იყო ჩართული ლუსტრაციის საკითხებში.¹³⁹ 1992 წლის ივლისში საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა კანონი ბანკების შესახებ, რომელიც ხუთი წლით კრძალავდა ბანკის მმართველ თანამდებობაზე იმ პირების დანიშვნას, რომლებსაც მაღალი თანამდებობები ეკავათ კომუნისტურ პარტიასა და მასთან ასოცირებულ ორგანიზაციებში და რომლებიც ამ თანამდებობებზე დანიშნული იყვნენ გასული 15 წლის განმავლობაში.¹⁴⁰ საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა 1992 წლის ივნისის კანონი, რომელიც კომუნისტურ პარტიასა და მასთან ასოცირებულ ორგანიზაციებში სამსახურს არ თვლიდა შრომის სტაჟში პენსიის განაგარიშების დროს.¹⁴¹ ეს გადაწყვეტილებები მიიღეს შესაბამისად 7 მომხრით და 4 წინააღმდეგით და 9 მომხრით და 2 წინააღმდეგით. მაგრამ, ამავე დროს, 6 მომხრით და 5 წინააღმდეგით საკონსტიტუციო სასამართლომ არ გააუქმა დემოკრატიულ ძალთა კავშირის უძრავლესობის მიერ მიღებული კანონი, რომელიც უკრძალავდა სამეცნიერო ორგანიზაციებსა და საკვალიფიკაციო კომისიებში მაღალი ადმინისტრაციული თანამდებობების დაკავებას იმ პირებს, რომლებსაც კომუნისტური რეჟიმის დროს ხელმძღვანელი თანამდებობი ეკავათ.¹⁴² კანონმა, რომელიც „პანევის კანონის“ სახელით არის ცნობილი, მოიცვა ზოგიერთი ის პირიც, რომელიც უმაღლეს სასწავლებლებში ასწავლიდა მარქსისტულ-ლენინურ ფილოსოფიას.

სასამართლოს განსხვავებული გადაწყვეტილებები ამ სამ საკითხში მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური კონიუნქტურით თუ აიხსნება. ბანკთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე დაასკვნა, რომ კანონით დარღვეული იყო შრომის კონსტიტუციური უფლება. განსხვავებული აზრის მქონე ოთხი მოსამართლე მიიჩნევდა, რომ კანონი უბრალოდ ითვალისწინებდა ბანკში თანამდებობის დასაკავებლად საჭირო კიდევ ერთ პროფესიულ საკვალიფიკაციო მოთხოვნას, რომელსაც არაფერი ჰქონდა საერთო წარსულთან. საკონსტიტუციო სასამართლომ

იგივე არგუმენტები გამოიყენა „პანევის კანონის“ საქმეში, მაგრამ ამჯერად „პროფესიონალური კვალიფიკაციის“ არგუმენტმა ექვსი ხმა მოიპოვა, კვლავ ყოველგვარი განმარტების გარეშე. ყველა საწინააღმდეგო არგუმენტი – დისკრიმინაციისა და უკუშოქმედების დაუშვებლობა, საგანმანათლებლო ავტონომია და სხვ. – უგულვებელყოფილი იქნა.¹⁴³ გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ მოსამართლე ნენო ნენოვსკიმ გრძელი და დასაბუთებული განსხვავებული აზრი გამოაქვეყნა, სადაც აღნიშნა, რომ იგივე „პროფესიონალიზმის“ არგუმენტი ბანკების საქმეში თავად უმრავლესობამ უარყო.¹⁴⁴

დიდი დავა გაიმართა იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენ ადამიანს შეეხო „პანევის კანონი“. კრიტიკოსები ამბობენ, რომ რიცხვი ათასებს აღწევს, მომხრეები კი უმნიშვნელო რაოდენობას ასახელებენ.¹⁴⁵ ნებისმიერ შემთხვევაში ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადმა ასამბლეამ 1995 წლის მარტში ეს კანონი გააუქმა.¹⁴⁶

თავისი არსებობის ადრეულ წლებში საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე უარყო სარჩელი, რომელიც სადავოდ ზდიდა კანონს, რომელიც კომუნისტური პარტიის და მასთან დაკავშირებული ორგანიზაციების ქონების ჩამორთმევას ეხებოდა.¹⁴⁷

რეგიონის ყველა სახელმწიფოსათვის კიდევ ერთი საერთო პრობლემა იყო საიდუმლო პოლიციის მასალებთან დაკავშირებული საკითხები. ბევრი დოკუმენტი განადგურდა,¹⁴⁸ ბევრიც საესე იყო არასწორი და ფალსიფიცირებული ინფორმაციით. ინფორმაციის გაუფნევა და მისი საჯაროდ გამოტანა ფაქტობრივად ყველგან პოლიტიკური მიზნებისათვის გამოიყენეს.¹⁴⁹ ბულგარეთში საარქივო მასალებთან დაკავშირებული უთანხმოება 1990 წელს დაიწყო.¹⁵⁰ ამ უთანხმოებაში საკონსტიტუციო სასამართლოს ფაქტობრივად არანაირი როლი არ შეუსრულებია 1997 წლამდე, როდესაც მიიღეს კანონი საიდუმლო სამსახურების მასალების განსაჯაროების შესახებ. კანონმა

გაითვალისწინა ყველა პარლამენტის წევრის, მინისტრის, მთავრობის მაღალი რანგის მოხელისა და ზედა ინსტანციების მოსამართლეებსა და დოსიების გახსნა, რომლებსაც მიეცათ ერთთვისანი ვადა წარსული საქმიანობის აღიარებისათვის. ის პირი, ვინც ამას იზამდა, აცდებოდა პარლამენტში მისი სახელის გამოცხადებას და თავად შეძლებდა უხმაუროდ გადადგომას... ყველას მიეცემოდა საკუთარ თავზე არსებული მასალების გაცნობის უფლება, მაგრამ იკრძალებოდა სხვა პირებზე არსებული ინფორმაციის გაცნობა. კანონის მიღებიდან ერთი წლის შემდეგ მასალები გადავიდოდა ეროვნულ არქივში და საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი გახდებოდა.¹⁵¹

1997 წლის 11 აგვისტოს და 22 სექტემბერის საგანგებო სხდომებზე შეიდი ხმის უმრავლესობით საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა კანონის ნაწილს, მაგრამ ბათილად ცნო დებულებები, რომელთა თანახმადაც, „უნდა მომხდარიყო რესპუბლიკის პრეზიდენტის, ვიცე-პრეზიდენტისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების შემოწმება, იყვნენ თუ არა ისინი ყოფილი სახელმწიფო უშიშროების აგენტები ან ინფორმატორები; და უნდა გამოქვეყნებულიყო „სახელმწიფო უშიშროების იმ ინდექსირებული კოლაბორაციონისტების“ სია, რომელთა სახელებიც სახელმწიფო უშიშროების სარეგისტრაციო ჟურნალში ფიგურირებდა.“¹⁵²

ათასზე მეტმა ბულგარელმა მოინდომა მათზე არსებული მასალების გაცნობა, მაგრამ ბევრი ვერაფერი აღმოაჩინეს – ინფორმატორების სახელები დაშიფრული იყო, მრავალი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი კი საერთოდ გაუჩინარდა. 1990 წელს რეგისტრირებული 280 ათასი დოკუმენტიდან არქივებში მხოლოდ 133 ათასი დარჩა. დაკარგულ დოკუმენტებს შორის იყო ბულგარელი დისიდენტის გიორგი მარკოვის მკვლელობის მასალები, რომელიც ლონდონში მოწამლული ქოლგით მოკლეს.¹⁵³

ერთი წლის შემდეგ, 1998 წლის 21 ოქტომბერს, პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომლითაც მაღალჩინოსან კომუნისტებს, საიდუმლო სამსახურის მოხელეებსა და კოლაბორაციონისტებს ხუთი წლით აკრძალათ მაღალი საჯარო და სამოქალაქო თანამდებობების დაკავება. ბულგარეთის სოციალისტურმა პარტიამ სასწრაფოდ გააპროტესტა და დაუყოვნებლივ გაასაჩივრა კანონი. პრეზიდენტმა პეტარ სტოიანოვმა გააკრიტიკა კანონი როგორც ძალიან დაგვიანებული და წინააღმდეგობრივი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც მოაწერა მას ხელი. ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის სარჩელის საპასუხოდ, 1999 წლის 21 იანვარს, 7 მომხრით და 5 წინააღმდეგით საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ეს კანონი და განაცხადა, რომ იგი არღვევდა პოლიტიკურ გაერთიანებებში მონაწილეობის უფლებას და არ შეესაბამებოდა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო პრინციპებს.¹⁵⁴

დასკვნა

ამ არეულობის წლებში ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო არა მარტო გადარჩა, არამედ გაძლიერდა და თავისი ადგილი დაიმკვიდრა კიდეც. იმისათვის, რომ შეეფასოთ საკონსტიტუციო სასამართლოს როლი ბულგარეთის კონსტიტუციურ დემოკრატიადა და

კანონის უზენაესობით მართულ სახელმწიფოდ გარდაქმნის საქმეში, აუცილებელია მისი სიძლიერის, სისუსტის, უპასუხოდ დარჩენილი კითხვების და საჭირო ცვლილებების შეფასება.

საკონსტიტუციო სასამართლოს ყველაზე მნიშვნელოვანი მიღწევა იყო პოსტკომუნისტური ძალების მიერ სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის შეზღუდვისათვის და ქვეყანაში კვლავ კომუნისტური რეჟიმის აღდგენისთვის ხელშეშლა და, აგრეთვე, ადამიანის უფლებების შემზღუდველი ანტიკომუნისტური კანონების გაუქმების სურვილი.

ეს სურვილი გამოძინარეობდა სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლებიდან და თანასწორი და მიუკერძოებელი სასამართლოს არსებობის საჭიროებიდან. ზოგი აკრიტიკებს სასამართლოს მის მიერ ხელისუფლების განშტოებათა შორის ბალანის დამყარების მუდმივი ცდისათვის,¹⁵⁵ მაგრამ ეს სწორედ რომ გონივრული პოლიტიკა იყო. სასამართლო, რომელიც დიდ უფლებამოსილებას ახორციელებს არჩეული ხელისუფლების განშტოებების მიმართ, ფრთხილი უნდა იყოს, ეს განსაკუთრებით ეხება ახალ ინსტიტუტებს, რომლებიც მოკლებული არიან შესაბამის ტრადიციებს და საზოგადოებრივ მხარდაჭერას.

ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო არ სარგებლობს საზოგადოების მხარდაჭერით, თუმცა დამოკიდებულება საკმაოდ არაერთგვაროვანია. ზოგიერთი მეცნიერი და ექსპერტი უკმაყოფილოა სასამართლოს მუშაობის ხარისხით და იწუნებს მისი გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილის სიმოკლეს ან საერთოდ არარსებობას (ფრანგული მოდელის მსგავსად). ყველა ეთანხმება იმას, რომ ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს დიდი გავლენის მიუხედავად, ძალიან ცოტამ თუ იცის ამ სასამართლოს არსებობა. ეს შეიძლება ნაწილობრივ გამოწვეული იყოს იმიტაც, რომ მოქალაქეებს არა აქვთ სარჩელის წარდგენის უფლება და ეს მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის პრივილეგიად რჩება.¹⁵⁶ მოსამართლე ტოდოროვის აზრით, მედია არ არის კონსტიტუციაში გათვითცნობიერებული და ვერ ახერხებს საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის სათანადოდ გაშუქებას. ამიტომაც, კარგი იქნება, თუ სხდომები საჯარო გახდება,¹⁵⁷ გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც საქმე ეხება სახელმწიფო უშიშროებას ან პირადი ცხოვრების საკითხებს. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების ხარისხთან დაკავშირებული პრობლემის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება ისიც იყოს, რომ იურიდიული საზოგადოება სათანადოდ არ აქტიურობს საკონსტიტუციო სასამართლოში საკითხების წარდგენის პროცესში. ერთ-ერთი მოსამართლის აზრით, ისინი მხოლოდ შედეგებს უკეთებენ კომენტარს.¹⁵⁸

ყველაფრის მიუხედავად, ის მცირე მხარდაჭერაც კი, რომელიც არსებობს, მნიშვნელოვანია საკონსტიტუციო სასამართლოს წარმატებისათვის.¹⁵⁹ ამ მხარდაჭერას დიდად განპირობებს ის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ხელს უშლის ბულგარეთის სოციალისტურ პარტიას ქვეყანაში კომუნისტური რეჟიმის აღდგენის ცდაში. საკონსტიტუციო სასამართლომ ჩამოაყალიბა ისეთი სასიცოცხლო მნიშვნელობის პროგრესული პრინციპები, როგორიცაა სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა, სიტყვის თავისუფლება, რელიგიის თავისუფლება და სახელმწიფოსაგან ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ხელისუფლების დანაწილება, თანასწორობა და საერთაშორისო სტანდარტების პრიმატი. იმის გამო, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო წინ აღუდგა სასამართლო დამოუკიდებლობის შეზღუდვას, მან კარგი ურთიერთობა დაამყარა უზენაეს სასამართლოსა და საერთო სასამართლოს სისტემის სხვა სასამართლოებთან. ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ თავი დაიბრუნა როგორც კონსტიტუციის დამცველმა და დიდი წვლილი შეიტანა ბულგარელი ხალხის მიერ თავიანთი კონსტიტუციის გათავისების საქმეში. კოლაროვას თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგ შემთხვევაში ბულგარეთის სოციალისტური პარტია უკმაყოფილო იყო სასამართლოთი და მისი გადაწყვეტილებით, იგი იშვიათად თუ უგულვებელყოფდა მას. რამდენიმე შემთხვევაში, როდესაც პარტია შეეცადა სასამართლოს გადაწყვეტილების იგნორირებას ან გვერდის ავლას, იგი მაშინვე წააწყდა წინააღმდეგობას და საბოლოოდ დაემორჩილა მას.

დაბოლოს, საკონსტიტუციო სასამართლომ შეძლო განვეითარებინა შიდა კოლეგიალობა.¹⁶⁰ 1993 წლის მარტში საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა მოსამართლემ ნენოესკიმ აღნიშნა, რომ მიღებული სამოცდაათამდე გადაწყვეტილებიდან მხოლოდ სამ შემთხვევაში მოხდა მოსამართლეთა ხმების პარტიული ნიშნით გაყოფა, ზოლო ამკარა გაყოფა მხოლოდ ერთხელ მოხდა და ეს „პანევის კანონის“ საქმე იყო.¹⁶¹

პოლიტიკურ წინააღმდეგობებში საკონსტიტუციო სასამართლოს ნეიტრალიტეტის მიუხედავად, იგი ზედმეტ პოლიტიზებაში მაინც დაადანაშაულეს, რის მთავარ მიზეზადაც მოსამართლეთა დანიშვნის პროცედურებს მიიჩნევდნენ.¹⁶² დანიშვნის პროცედურაში მცირე ცვლილებების შეტანა მართლაც სასურველია. პოლიტიკური ფიგურებისათვის საკონსტიტუციო სასამართლო ახორცილებს ისეთ ხელისუფლებას, რომელსაც პოლიტიკური შედეგები მოჰყვება, ამდენად, პოლიტიკოსებს არ სურთ ხელიდან გაუშვან ის არჩევანი, თუ ვინ განახორციელებს ამ უფლებამოსილებას. პოლიტიკა ფაქტობრივად ყველა დანიშვნით პრო-

ცესში ერევა და, ალბათ, ასეც უნდა იყოს. მთავარია ის, თუ როგორ მოქმედებენ კანდიდატები დანიშვნის შემდეგ და რამდენად ითავისებენ კანონის უზენაესობის პრინციპებს.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მნიშვნელოვანი სისუსტეებიც აქვს, რაც სულაც არ არის გასაკვირი ახალი ინსტიტუტისათვის. უპირველეს ყოვლისა, სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე პირთა წრე ვიწროა და არ ითვალისწინებს ინდივიდთა სარჩელებს, რაც გადაწყვეტილებების სიმცირეს იწვევს. 1996 წლისათვის, ხუთ წელიწადში მხოლოდ 101 გადაწყვეტილება მიიღეს, ანუ საშუალოდ დაახლოებით ოცი გადაწყვეტილება წელიწადში. სარჩელთა ყველაზე დიდი რაოდენობა შევიდა ბეროვის და ვედენოვის რეჟიმების დროს, კომუნისტების აღდგენის კამპანიის პერიოდში. იმ გადაწყვეტილებათა ყველაზე დიდი რაოდენობა, რომელებმაც კანონები სრულად ან ნაწილობრივ არაკონსტიტუციურად ცნეს, მიიღეს 1996 წელს.

კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ უნდა შეიცვალოს ისე, რომ შეიძლებოდეს განსხვავებული აზრის ოფიციალურ ანგარიშში გამოქვეყნება. გამოქვეყნებული განსხვავებული აზრები განაპირობებს უმრავლესობის გულწრფელობას და ხშირად ხელს უწყობს საკითხის უფრო ღრმა ანალიზს, რაც ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ნამდვილად სჭირდება. მოკლე ფრანგული მოდელი დღეს უკვე ანომალიაა და მომდინარეობს ცდიდან ლეღვის ფოთლის ფიქციის გამოყენებით დამალოს სასამართლოს კანონშემოქმედებითი საქმიანობა, მაშინ, როდესაც რეალობა არის ის, რომ სასამართლო ფაქტობრივად ქმნის კონსტიტუციას.¹⁶³ საჯარო განხილვა ასევე ხელს უწყობს საზოგადოების უფრო ფართო მხარდაჭერას. საკონსტიტუციო სასამართლოს ახალი თავმჯდომარე უიკო სტალევი მიზნად ისახავს საჯარო სხდომების პრაქტიკის დანერგვას და რამდენჯერმე უკვე გაიმართა კიდევ ასეთი განხილვა.

საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა გადასინჯოს რამდენიმე მიდგომა. ძალიან უწყველოა, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო აცხადებს, რომ კანონი კონსტიტუციურია, მიუხედავად იმისა, რომ კანონს მხარს არ უჭერს 6 მოსამართლე 5-ის წინააღმდეგ.¹⁶⁴ ამ სისტემით ფაქტობრივად იმარჯვებს უმცირესობა, რაც ანომალიაა. ეს წესი უნდა შეიცვალოს. გადაწყვეტილების არარსებობა სხვას არაფერს უნდა ნიშნავდეს, თუ არა გადაწყვეტილების არარსებობას, რაც გულისხმობს, რომ კანონი ძალაში რჩება, მაგრამ შეიძლება მის წინააღმდეგ ახალი სარჩელის აღძვრა იგივე ან სხვა საფუძველზე. მართლაც, მაშინაც კი, როდესაც შვიდი ხმა არის კანონის წინააღმდეგ, უნდა შეიძლებოდეს ხელახალი განხილვა. ვერც ერთი კონსტიტუცია

ვერ დარჩება სტატიკური, განსაკუთრებით ისეთი ხისტი კონსტიტუცია, როგორც ბულგარეთის კონსტიტუციაა. ახალ დროს მოაქვს ახალი გარემოებები და ახალი შეხედულებები.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე უნდა შეცვალოს არსებული პრაქტიკა და სამოტივაციო ნაწილი უნდა გახადოს გაცილებით მეტი, ვიდრე უბრალო ფორმლობაა. სასამართლო არ უწყობს ხელს კანონის უზენაესობას, როდესაც საკუთარ არგუმენტაციას არ ღებს გადაწყვეტილებაში. სასამართლოს სიძლიერე გამოძინარეობს მისი სამოტივაციო ნაწილის სიძლიერიდან და არა მარტო გადაწყვეტილების სისწორიდან. სწორედ სამოტივაციო ნაწილი უნდა იყოს ის, რამაც უნდა განსაზღვროს იმ შემდგომი საქმეების ბედი, რომელიც დაკავშირებულია მსგავს, მაგრამ არაიდენტურ საკითხებთან.

ამ შიდა ცვლილებებთან ერთად, საკონსტიტუციო სასამართლოს სჭირდება მეტი ფინანსური მხარდაჭერა ისეთი შემთხვევებისათვის, როგორცაა მოგზაურობა და იურისტი თანაშემწეების მოწვევა. საკონსტიტუციო სასამართლოს და სხვა სასამართლოების მოსამართლეებმა უნდა იმოგზაურონ არა მარტო კვალიფიკაციის ასამაღლებლად, არამედ იმისათვისაც, რომ გახდნენ ნაწილი იმისა, რასაც უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა თავმჯდომარემ „მსოფლიო კონსტიტუციური სამართალი“ უწოდა, და თავიანთი წვლილი შეიტანონ მის განვითარებაში. პირდაპირი კონტაქტი სხვადასხვა ქვეყნის მოსამართლეებთან, რომლებსაც მსგავსი პრობლემები აქვთ, ხელს უწყობს მოსამართლეების თვალსაწიერის გაფართოებას. ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აკლია აგრეთვე იურისტი თანაშემწეები, სათანადო ტექნიკური დახმარება და სასამართლოს საქმიანობისათვის საჭირო სხვა ატრიბუტიკა.¹⁶⁵ ყველაზე მეტად იმედის მომცემი, რომ ეს პრობლემები მოგვარდება, არის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ ბულგარეთის ერთ-ერთი ყველაზე სახელგანთქმული იურისტის ჟიეკო სტალევის დანიშვნა. 1998 წელს ავტორთან ინტერვიუში მან დაადასტურა, რომ აღიარებს ბევრ ამ პრობლემას და მიზნად ისახავს მათ გამოსწორებას. მას ასევე სურს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ფორმალურად სასამართლო ხელისუფლების ნაწილი გახდეს, რაც საერთო სასამართლოების მოსამართლეებს მეტ პატივისცემასა და აღიარებას მოუტანს. დღეს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ მუხლების კონსტიტუციის ცალკე თავში თავმოყრა მხოლოდ გაუცხოებას უწყობს ხელს.¹⁶⁶

დასასრულ, უნდა ითქვას, რომ ამ პირველი წლების საქმიანობისათვის ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო ნამდვილად იმსახურებს ქებას. მან დიდი წვლილი შეიტანა ბულგარეთის განვითარებაში,

თავის სიახლის და ტრადიციის არარსებობის მიუხედავად, ასევე, იმის მიუხედავად, რომ მან საქმიანობა დაიწყო გარემოში, სადაც ხშირად თავდასხმის სამიზნე ხდებოდა და სამართლის ნორმათა პატივისცემა კვლავ მცირე იყო. მთლიანად, ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლო არის მოსამართლეთა სიმამაცის, კოლეგიალობისა და პრინციპულობის თვალსაჩინო მოდელი.

თავი მეშვიდე

სლოვაკეთი

თუ ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია კომუნიზმის აღდგენის წინააღმდეგ ბრძოლა, სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო სრულიად ახალი საშიშროების წინაშე დადგა. ეს არის საფრთხე, რომელიც შეიძლება გაბატონდეს პოსტკომუნისტური ავტორიტარიზმის სახით, იმ შემთხვევაში, თუ ომის ისტორია განმეორდება და დემოკრატია კვლავ დამარცხდება; ეს არის ნაციონალისტური და ნახევრად ავტორიტარული საზოგადოება, რომელსაც მართავს საქვეყნოდ არჩეული ქარიზული ლიდერი, რომელიც ხელში იგდებს მედიისა და სახელმწიფო უშიშროების სამსახურების კონტროლის სადავეებს და კაპიტალისტური პლუტოკრატიული მიდგომით მდიდრდება სახელმწიფო ქონების ხარჯზე. კომუნიზმისაგან განსხვავებით, ამ ახალ რეჟიმში კერძო საკუთრება მიღებული ნორმაა, ასევე ომისდროინდელი ნაციზმისა და ფაშიზმისაგან განსხვავებით დასაშვებია, მაგრამ გარკვეულად შეზღუდულია პრესის თავისუფლება და დანაწევრებული ოპოზიცია.¹ ტიმოთი გარტონ აშმა „დემოკრატიურა“ უწოდა სლოვაკეთში ვლადიმერ მენიარის, ხორვატიაში ფრანისო ტუჯმანისა და სერბეთში სლობოდან მილოშევიჩის რეჟიმებს.

„დემოკრატიურა“ შეიძლება ძალიან დიდი პრობლემა აღმოჩნდეს საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის, რადგან დარღვევები ძალიან შენიღბული და მიჩქმალულია. ამასთანავე, მოსალოდნელია ეთნიკურ უმცირესობებზე გახშირებული თავდასხმები.

ამრიგად, სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო შეეჯახა იმ გაბატონებულ ალტერნატივას, რომელიც თან მოჰყვა პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში დემოკრატიის ილუზიის მსხვერველს.

ჩეხოსლოვაკიის ისტორია

თანამედროვე სლოვაკეთის პირველი წინამორბედი 1918 წელს შეიქმნა, მას შემდეგ, რაც ვერსალის სასახლის კონფერენციამ ჩეხებისა

და სლოვაკების მიწები ავსტრია-უნგრეთის იმპერიას ჩამოაშორა და ახალი დემოკრატიული სახელმწიფო შექმნა. მართალია, ეს „შეუღლება“ ორი რეპრესირებული ხალხის თვითგამორკვევის ნებაყოფლობითი აქტი იყო, მაგრამ „ქორწინება“ არ აღმოჩნდა სიყვარულის ნაყოფი და სულ მალე ხანმოკლე და პრობლემებით სავსე კავშირი „განქორწინებით“ დასრულდა.²

ამ გაერთიანებამდე დაახლოებით ათასი წელი სლოვაკეთი უნგრეთის ნაწილი იყო, რომელშიც უნგრელი დიდგვაროვნები ბატონობდნენ. სლოვაკთა უმეტესობას გლეხები შეადგენდნენ, ფაქტობრივად არ არსებობდა საშუალო მუშათა კლასი, ინტელიგენცია თუ არისტოკრატია. შეიძლება ითქვას, რომ სლოვაკეთი უნგრეთისათვის იაფი მუშახელის წყარო იყო.

ჩეხებისაგან განსხვავებით, რომლებმაც ბოჰემიასა და მორავიაში იმპერია ჩამოაყალიბეს და მე-14 საუკუნეში კულტურის განვითარების მწვერვალს მიაღწიეს, საუკუნეების განმავლობაში უნგრეთის ბატონობაში მყოფი სლოვაკეთი გაუნათლებელი და განუვითარებელი დარჩა. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე კათოლიკე ერი იყო, სლოვაკეთის კათოლიციზმი უფრო ტრადიციული აღმოჩნდა და კვლავაც ასეთად რჩება.

მე-19 საუკუნეში სლოვაკები მონაწილეობდნენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, მაგრამ ყველა მათი ცდა უნგრელებმა ჩაახშვეს, რომელთაც მიზნად ჰქონდათ ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის შემადგენლობაში უნგრელების ბატონობით სლოვაკებისა და სხვა ეროვნული ჯგუფების „გაუნგრელება“. იყო შემთხვევები, როდესაც განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სლოვაკებთან ერთად ჩეხებიც მონაწილეობდნენ, რადგან მათ იმპერიის ავსტრიულ ნაწილში თავიანთი ეროვნულობის აღდგენა უნდოდათ. მიუხედავად იმისა, რომ ჩეხებსა და სლოვაკებს არ გამოუვიდათ ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის ფარგლებში ავტონომიური ერთეულების ჩამოყალიბება, ჩეხეთში სწრაფად ვითარდებოდა როგორც ინდუსტრია, ისე სხვა სფეროები, სლოვაკეთში კი ნაბიჯიც არ გადადგმულა წინ.

I მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ჩეხმა და სლოვაკმა ერებმა თავიანთი ხსნის საშუალება დაინახეს და 1918 წლის 28 ოქტომბერს დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. განსხვავებების მიუხედავად, ჩეხმა და სლოვაკმა ლიდერებმა ამერიკელი ჩეხებისა და სლოვაკების დახმარებით დაითანხმეს მოკავშირეები და მათ ახლად შეერთებული ჩეხოსლოვაკია სახელმწიფოდ ცნეს. მაშინდელმა ჩეხეთის ლიდერმა თომას მასარიკმა განაცხადა, რომ ჩეხებისა და სლოვაკების ერთ ხალხად ჩამოყალიბებას 50 წელი დასჭირდებოდა. მაგრამ ამას ასრულება არ ეწერა.

ამ შეერთების შედეგად მიღებული კონსტიტუცია ერთ სიანხლეს შეიცავდა. ეს იყო საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც ეყრდნობო-

და კელზენისეულ მოდელს, ისევე როგორც ავსტრიული სასამართლო. 1921 წლის 17 ნოემბერს შექმნილ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიეცა უფლებამოსილება განესაზღვრა კანონების კონსტიტუციასთან შესაბამისობა. სასამართლო შედგებოდა 7 წევრისგან, რომელთაგან 3-ს ნიშნავდა პრეზიდენტი, 2-ს – უზენაესი სასამართლო, ხოლო დანარჩენ 2-ს – უზენაესი ადმინისტრაციული სასამართლო. მოსამართლეთა უფლებამოსილების ვადა 10 წლით განისაზღვრა. თავისი არსებობის განმავლობაში საკონსტიტუციო სასამართლომ მხოლოდ 2 კონსტიტუციური საკითხი განიხილა, რომელთაგან არც ერთი არ ეხებოდა კანონს. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ მიმართვის უფლების მქონე პირთა წრე შემოიფარგლებოდა მხოლოდ მაღალჩინოსანი თანამდებობის პირებით – უზენაესი და ადმინისტრაციული და საარჩევნო სასამართლოების თავმჯდომარეებითა და ჩეხოსლოვაკიის და რუთენიანული საკანონმდებლო ორგანოებით, რომელთაგან არც ერთი არ იყო ღიდად დაინტერესებული იმ კანონების გასაჩივრებით, რომლებიც თავად მოამზადეს ან მიიღეს. ასევე კანონის გასაჩივრება შეიძლებოდა მისი გამოქვეყნებიდან მხოლოდ 3 წლის განმავლობაში.³ ინდივიდუალურ უფლებათა დაცვის მნიშვნელოვანი მექანიზმი იყო 1867 წელს ჩამოყალიბებული უზენაესი ადმინისტრაციული სასამართლო, რომელიც მთავრობის სამართლებრივ აქტებს განიხილავდა და ომის პერიოდში ძლევამოსილ ტრიბუნალად გადაიქცა. ტრიბუნალმა ფუნქციობა 1939 წელს შეწყვიტა და 1992 წლამდე არ განახლებულა.

ყველაფრის მიუხედავად, ჩეხოსლოვაკიის პირველი რესპუბლიკა იყო თანამედროვე, კარგად მომუშავე დემოკრატიული სახელმწიფო, სადაც შენარჩუნებული იყო ინდივიდუალური თავისუფლება. მართლაც, კომუნისტური რეჟიმის დამხობის შემდეგ, 1989 წელს, ჩეხებმა და სლოვაკებმა თავიანთი კონსტიტუციების შემუშავებისას საფუძვლად 1920 წლის კონსტიტუცია გამოიყენეს. მართალია, ახალი ჩეხოსლოვაკია ფედერალური სახელმწიფო უნდა ყოფილიყო, რომელიც ორ ერს გააერთიანებდა, მაგრამ ფაქტობრივად უნიტარული სისტემა ჩამოყალიბდა. სლოვაკეთმა ეს მაშინვე „ღალატად“ აღიქვა და სწორედ ეს გახდა 1992 წელს ფედერაციის დაშლის ერთ-ერთი ფაქტორი.⁴ ჩეხები გაბატონდნენ ფაქტობრივად ყველა სფეროში, როგორც რეგიონების ადმინისტრაციაში, ისე ეკონომიკაში. სლოვაკები დამცირებულად და ექსპლუატირებულად გრძნობდნენ თავს, რამაც განაპირობა სლოვაკეთის ნაციონალისტური პარტიების მომრავლება, რომელთა ნაწილიც ფაშიზმსა და ანტისემიტიზმში გადაიზარდა.

1938 წელს, როდესაც ჰიტლერმა გეზი ჩეხოსლოვაკიისაკენ აიღო, ზოგიერთმა სლოვაკმა ნაციონალისტმა ამაში ხსნის საშუალება დაი-

ნახა. მიუნხენის ხელშეკრულების ხელმოწერიდან დაახლოებით ერთ კვირაში მათ ჩეხოსლოვაკიის სახელმწიფოში სლოვაკეთის ავტონომია გამოაცხადეს. 1939 წლის 14 მარტს მათ სრული დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს და ეს იყო ერთი დღით ადრე, ვიდრე ჰიტლერი დაიპყრობდა იმას, რაც ჩეხოსლოვაკიისაგან დარჩა. 1939 წლიდან 1945 წლამდე სლოვაკეთი ფაშისტების მარიონეტი სახელმწიფო იყო, რომელსაც უადრესად ანტისემიტური ორიენტაციის მქონე მამა იოზეფ ტისო მართავდა. სწორედ ამის გამო, 1942 წელს სლოვაკეთმა დაახლოებით 60 ათასი ებრაელი ჩააბარა ჰიტლერის საკონცენტრაციო ბანაკებს, რომელთა უმეტესობაც დახოცეს. სლოვაკეთმა ასევე საკუთარი ჯარი გაგზავნა რუსებთან საბრძოლველად. ამ დროს ბევრმა სლოვაკმა ზურგი შეაქცია ნაცისტებს. 1944 წელს მათ წამოიწყეს აჯანყება, რომელსაც იატაკქვეშა სლოვაკეთის ეროვნული საბჭო ხელმძღვანელობდა. ეს იყო სლოვაკეთის ეროვნული ამბოხება, რომლის ერთ-ერთი მიზანიც ჩეხოსლოვაკიის აღდგენა იყო. მოძრაობა 1948 წელს, კომუნისტების გაბატონების დროს დამარცხდა.

კომუნისტებმა გააუქმეს 1920 წლის კონსტიტუცია და იგი ტიპური კომუნისტური ვერსიით შეცვალეს, რომელიც სავსე იყო ისეთი სოციალისტური პრინციპებით, როგორცაა მუშათა ავტონომია, ქალღალღზე ადამიანის უფლებათა ბილი და, რა თქმა უნდა, კომუნისტური პარტიის პრიმატი როგორც „საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მამოძრავებელი ძალა.“ რეჟიმმა სლოვაკეთის ნაციონალიზმი შეინარჩუნა და ცალკე სლოვაკეთის ეროვნული კომიტეტი შექმნა, რომელსაც მნიშვნელოვანი უფლებამოსილება მიენიჭა, ყოველ შემთხვევაში, ქალღალღზე მანც.

სლოვაკებს შეურაცხყოფის გრძობა კომუნისტურ ეპოქაში უფრო გაუღვივდათ. კომუნისტებმა უბრალოდ მიჩქმალეს პრობლემა იმით, რომ გაატარეს იძულებითი ჰომოგენიზაციის პოლიტიკა. კომუნისტები ყოველთვის აცხადებდნენ, რომ ეროვნულობა მეორეხარისხოვანია და შეიძლება მოგვარდეს კომუნიზმის განვითარებით, რომელიც ამყარებს მუშათა კლასის პრიმატს და საბოლოოდ გააუქმებს კლასობრივ და ეროვნულ განსხვავებას.

გარკვეულ ხანს სლოვაკები შედარებით მშვიდად იყვნენ, რადგან 1950-იან წლებში ნაციონალისტები სასტიკად ჩაახშვეს. სლოვაკების ეროვნული გრძობა გაამწვავა 1968 წელს მიღებულმა მოკლევადიანმა პრადის გაზაფხულის მანიფესტმა. პრადის გაზაფხულის მანიფესტის, სამოქმედო გეგმის ერთ-ერთი ძირითადი დებულება იყო ჭეშმარიტად ფედერალური სახელმწიფო, რომელშიც ორ რესპუბლიკას ექნებოდა მნიშვნელოვანი, მკაცრად განსაზღვრული უფლებამო-

სიღება. მას შემდეგაც კი, როდესაც 1968 წლის 21 აგვისტოს საბჭოთა და ვარშავის პაქტის ტანკები ჩეხოსლოვაკიაში შეიჭრნენ, ასეთი ფედერალური სახელმწიფოსაკენ სწრაფვა გაგრძელდა. ეს ნაწილობრივ განპირობებული იყო იმით, რომ კომუნისტი რეაქციონერების ლიდერი გუსტავ ჰუსაკი სლოვაკი იყო და 1955 წელს დააპატიმრეს ნაციონალისტური მოქმედებებისათვის. 1968 წლის ოქტომბერში კონსტიტუციაში ცვლილებები შევიდა, რომლებიც ითვალისწინებდა ფედერალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას და საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნას, რომელსაც 1969 წლის 1 იანვარს უნდა დაეწყო ფუნქციონება. ხელისუფლება განაწილდა ფედერალურ მთავრობასა და ორ რესპუბლიკას შორის და რესპუბლიკებში ადგილობრივი საპარლამენტო სისტემები ჩამოყალიბდა.

სლოვაკეთის დასაცავად 1968 წელს კონსტიტუციაში ახალი ცვლილებებით შეიქმნა ორპალატიანი ფედერალური საკანონმდებლო ორგანო, რომელთაგან ერთ (ქვედა) პალატაში წევრობა ეფუძნებოდა მთელი ქვეყნის მოსახლეობას (სახალხო პალატა), ხოლო მეორე (ზედა) განაწილებული იყო 57 ჩეხსა და 75 სლოვაკს შორის (ერთა პალატა). კანონები, რომლებიც შეეხებოდა ისეთ განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხებს, როგორიცაა მოქალაქეობა, ბიუჯეტი, გადასახადები, ნდობის ვოტუმი, შინა- და საგარეოეკონომიკური საკითხები, მოითხოვდა ზედა პალატაში თითოეული ეროვნული დელეგაციის აბსოლუტურ უმრავლესობას. კონსტიტუციით განისაზღვრა, რომ კონსტიტუციური ცვლილებისათვის საჭირო იყო ქვედა პალატის სამი მეხუთედის აბსოლუტური უმრავლესობა და ერთა პალატაში თითოეული ეროვნული წარმომადგენლობის სამი მეხუთედი.

1969 წლის კონსტიტუციით განმტკიცებული ფედერალიზმის ასპექტების მიუხედავად, სლოვაკებს კვლავ „ლალატი“ ელოდათ. ჰუსაკის მიერ „ნორმალიზაცია“ გადაიქცა ცენტრალიზებულ კომუნისტურ ტოტალიტარიზმად, რომელიც განსაკუთრებულად მკაცრი და რეპრესიული ფორმებით გამოიხატა. 1968 წლის კონსტიტუციის ცვლილებებით შექმნილი ფედერალური ინსტიტუტები, რომლებიც ერთ-ერთი იყო პრადის გაზაფხულის მანიფესტის რამდენიმე გადმონაშთს შორის, მხოლოდ „პოტიომკინის მოდელი“ აღმოჩნდა. მომძლავრებული კომუნისტები ადგილზევე ახშობდნენ პოლიტიკური, ინტელექტუალური თუ კულტურული დამოუკიდებლობის ნიშნებს. ცენტრალურმა ხელისუფლებამ, რომელიც პრაქტიკულად პარტიის გენერალურ მდივანს და შემდგომში პრეზიდენტს გუსტავ ჰუსაკს გულისხმობდა, მიითვისა ეროვნული საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემული კანონების გაუქმების უფლება. ახალი საკანონსტიტუციო სასამართლო არასოდეს შექმნილა.

ჰუსაკმა გარკვეული პრივილეგიები მიანიჭა სლოვაკეთს, კერძოდ არაპროპორციული ინვესტიციები და სამუშაო ადგილები სახელმწიფო და პარტიის ადმინისტრაციაში. მთავრობა ასევე ცდილობდა განათლების დონის გათანაბრებას ქვეყნის ორივე ნაწილში, მაგრამ ეკონომიკის სფეროს ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილები კვლავ ჩეხეთის ტერიტორიაზე რჩებოდა. როგორც ერთი ისტორიკოსი აღნიშნავდა, ამის შედეგი იყო ის, რომ „ახლა ჩეხები გრძობდნენ თავს სლოვაკებს დაქვემდებარებულად, მაშინ როდესაც სლოვაკები ფიქრობდნენ, რომ კვლავ „პრალა“ არ აძლევდა მათ კუთვნილ შიდა მმართველობას“.⁵

1989 წლის ხავერდოვანი რევოლუციის შემდეგ შეიქმნა ეროვნული ასამბლეის წევრთა კომისია, რომელსაც ექსპერტთა კომიტეტის დახმარებით ახალი კონსტიტუცია უნდა შეეშუშებინა. სლოვაკი წევრები არ მალავდნენ, რომ ამჯერად ისინი მოიპოვებდნენ ნანატრ ავტონომიას, ამავე დროს ცნობილი პოლიტიკოსები მოითხოვდნენ სხვადასხვა ფორმის ავტონომიას სრული დამოუკიდებლობით დაწყებული, ფედერაციის ფარგლებში ნაწილობრივი ავტონომიით დამთავრებული.

დაშლას ბიძგი მისცა 1992 წლის ივნისის არჩევნებმა, რომლითაც ფაქტობრივად პარლამენტს გარეთ დარჩა ფედერაციის მომხრე ყველა ჩეხი კანდიდატი. ჩეხეთის მხრიდან ხელისუფლებაში ვაცლავ კლაუსი მოვიდა, სლოვაკეთის მხრიდან კი — ვლადიმერ მეჩიარი. ვაცლავ კლაუსი იყო ვიწრო აზროვნების ეკონომისტი, რომელიც თავის ეკონომიკურ პროგრამაზე იყო ორიენტირებული. სლოვაკები უფრო ეტაპობრივი პოლიტიკის მომხრეები იყვნენ და უფრო ხოვდნენ კიდევ ძალიან სწრაფ გარდატეხას. კლაუსმა სლოვაკეთი აღიქვა როგორც რეფორმების წინაღობა და ზედმეტი ფინანსური ხარჯი.⁶ მეთვალყურეთა უმეტესობას სჯერა, რომ მეჩიარს, ყოფილ ახალგაზრდა კომუნისტთა ლიდერს,⁷ რომელიც ამავე დროს ნაციონალისტიც იყო, იმ დროს არ უნდოდა სლოვაკეთის დამოუკიდებლობა. კლაუსს, თავის მხრივ, არ სურდა მეჩიარის ტაქტიკასთან შეგუება და კიდევ უარყო მისი გეგმა ორი სახელმწიფოს კონფედერაციის შესახებ და მას „ხუპრობა“ უწოდა. კლაუსის ოფიციალურმა პარტიამ ეკონომიკურად სუსტი სლოვაკეთი იმაში დაადანაშაულა, რომ იგი უცდიდა დამოუკიდებლობას „ჩეხეთის სადაზღვევო კომპანიით“.⁸

კლაუსისა და მეჩიარის მოლაპარაკებამ შედეგი ვერ გამოიღო. მიუხედავად იმისა, რომ არც ჩეხ და არც სლოვაკ ხალხს არ უნდოდა ჩეხოსლოვაკიის დაშლა და არც კონსტიტუცია ითვალისწინებდა დანაწილებას და რეცესიას, კლაუსმა და მეჩიარმა ქვეყნის გაყოფა გადაწყვიტეს. როგორც ერთ-ერთმა მეთვალყურემ აღნიშნა, „ჩეხეთის რესპუბლიკისა და სლოვაკეთის მმართველი პარტიების მეტად წი-

ნაღმდევობრივმა ფილოსოფიებმა ჩეხოსლოვაკიის ფედერაცია ფაქტობრივად უმართავე გახადეს,⁹ მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოება გაყოფას არ უჭერდა მხარს.

გაყოფა წესების დაცვით და მშვიდობიანად მოხდა. 1992 წლის სექტემბერში დაიღო ხელშეკრულებები ფედერაციის დაშლისა და ქონებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების თაობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობდა გაყოფისა და დაშლის შესახებ დებულებები და საზოგადოების მხრიდან რეფერენდუმის ან სხვა გზით თანხმობა, ჩეხეთის და სლოვაკეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფოების შექმნის ექსპერიმენტი 1993 წლის 1 იანვარს დასრულდა.¹⁰

1992 წლის 1 სექტემბერს სლოვაკეთის ეროვნულმა საბჭომ კონსტიტუცია მიიღო და 1993 წლის 1 იანვარს სლოვაკეთი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გახდა. ცოტა ხანში, 1993 წლის 20 იანვარს, მიიღეს №38/93 კანონი სლოვაკეთის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ.

სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო

ჩეხოსლოვაკი წინაპარი

ფედერაციამ ვერა და ვერ მოახერხა სრულად ინტეგრირებული კონსტიტუციის შედგენა, მაგრამ, რადგან მას უკვე ჰქონდა კონსტიტუცია, მასში ცვლილება-დამატებების შეტანის გზით შეიძლებოდა 1989 წლის შემდგომი ფედერაციის მართვა მის დაშლამდე. მიიღეს სამი ასეთი ცვლილება: კანონი უფლებათა შესახებ, რომელიც საფუძვლად დაედო სლოვაკეთისა და ჩეხეთის შესაბამის კანონებს, კანონი ცენტრალურ და ეროვნულ ხელისუფლებას შორის კომპეტენციის გამიჯვნის შესახებ და საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნის აქტი.

საკონსტიტუციო სასამართლო 1920 წლის სასამართლოს მოდელით შეიქმნა, ოღონდ უფრო დიდი იყო — მასში 6 ჩეხი და 6 სლოვაკი მოსამართლე შედიოდა. სასამართლომ მხოლოდ ერთი წელი იარსება და ამ ხნის განმავლობაში მან 2 მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო. პირველი შეეხებოდა ფედერაციული რესპუბლიკის იურისდიქციას სხვადასხვა ფორმის კომუნიკაციაზე,¹¹ მეორე კი იყო ვრცელი გადაწყვეტილება, რომელმაც კონსტიტუციურად მიიჩნია ჩეხოსლოვაკიის ლუსტრაციის კანონი, მიუხედავად იმისა, რომ კანონს აკრიტიკებდნენ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ევროსაბჭო და უცხოელი ექსპერტები.¹²

სლოვაკეთის კონსტიტუცია და კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ

სლოვაკეთის კონსტიტუცია ფაქტობრივად ვლადიმერ მეჩარმა შექმნა (იხევე როგორც ვაცლავ კლაუსმა ჩეხეთის კონსტიტუცია). კონსტიტუციით ჩამოყალიბდა ტრადიციული საპარლამენტო სისტემა და გათვალისწინებული იყო 10 მოსამართლისაგან შემდგარი საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელთა უფლებამოსილების ვადაც 7 წლით განისაზღვრა და, როგორც ჩანს, შეიძლებოდა მათი ხელმოკრედ არჩევა. საკონსტიტუციო სასამართლო ფორმალურად სასამართლო ხელისუფლების ნაწილია და აქვს ფართო უფლებამოსილება. მოქალაქეებს უფლება აქვთ სარჩელი შეიტანონ საკონსტიტუციო სასამართლოში „ცენტრალური ხელისუფლების ორგანოების, ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის დაწესებულებების საბოლოო გადაწყვეტილებათა წინააღმდეგ, რომლებიც არღვევს ძირითად უფლებებსა და მოქალაქეთა თავისუფლებებს, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც ამ უფლებების დაცვა სხვა სასამართლოს კომპეტენციაში შედის.“¹³ აგრეთვე, მოქალაქეებს შეუძლიათ „ურჩიონ“ სასამართლოს დაიწყოს საპროცესო მოქმედებები მათი ღარღვეული უფლებების აღსადგენად. იმ შემთხვევაში, თუ გაეროს სამოქალაქო და პოლიტიკური პაქტის საფუძველზე შექმნილი ადამიანის უფლებათა კომიტეტი შეატყობინებს მთავრობას ადამიანის უფლებათა დარღვევებს, სასამართლომ დაუყოვნებლივ უნდა აღძვრას საქმე.¹⁴

საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება მოიცავს კანონების კონსტიტუციასთან, კონსტიტუციურ კანონებსა და საერთაშორისო აქტებთან შესაბამისობის გადაწყვეტას და ყველა დონის აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოს სამართლებრივი აქტების კონსტიტუციასა და კანონებთან შესაბამისობის დადგენას; კონსტიტუციური კანონების განმარტებას დავის შემთხვევაში; არჩევნებსა და რეფერენდუმთან დაკავშირებული დავების გადაწყვეტას; პოლიტიკური პარტიებისა და მოძრაობების აკრძალვის თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილების კანონიერების შემოწმებას; აგრეთვე, პრეზიდენტის წინააღმდეგ ლალატის ბრალდების განხილვას.¹⁵ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება აქვთ პრეზიდენტს, პარლამენტის წევრთა ერთ მეხუთედს, მთავრობას, სასამართლოსა და გენერალურ პროკურორს, აგრეთვე, ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს მათი უფლებების დარღვევის შემთხვევაში.¹⁶

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს ნიშნავს პრეზიდენტი პარლამენტის (ეროვნული საბჭო) მიერ წარდგენილი 20 კან-

დიდატის სიიდან. მოსამართლე შეიძლება იყოს, სულ ცოტა, 40 წელს მიღწეული გამოცდილი იურისტი. სლოვაკეთის რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, კანონი საკონსტიტუციო სამართალწარმოების შესახებ და კანონი მოსამართლეთა სტატუსის შესახებ აწესრიგებს სასამართლოს საქმიანობას. აქტის თანახმად, განსხვავებული აზრი შეიძლება მოკლედ ჩაიწეროს საქმის ოქმში, მაგრამ არ შეიძლება მისი გამხელა და განსხვავებული აზრის საჯაროდ გამოქვეყნება.¹⁷ არც უმრავლესობის აზრის (concurring opinion) შესახებ დებულება არსებობს. კონსტიტუციის თანახმად, გარკვეული კატეგორიის საქმეები სასამართლომ სრული შემადგენლობით პლენუმზე უნდა განიხილოს, მათ შორის პრეზიდენტის იმპიჩმენტის საქმე და ცენტრალური ხელისუფლების კანონებისა და ადმინისტრაციული აქტების კონსტიტუციურობის საქმეები.¹⁸ მართალია, „სამართლებრივი საშუალებების“ (როგორც ჩანს, ადმინისტრაციული და სასამართლო საშუალებების) ამოწურვის მოთხოვნა არსებობს, მაგრამ ეს პირობა შეიძლება მოიხსნას, თუ საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია.¹⁹ ასეთი სარჩელებისათვის დადგენილია ორთვიანი ვადა, მაგრამ, ეტყობა, ამის მოხსნაც შეიძლება.²⁰ ასეთ საქმეებზე საკონსტიტუციო სასამართლო ძირითადად არ ადგენს იურიდიულ ფაქტებს.²¹

საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად, აქტის თანახმად, სახელმწიფო ბიუჯეტში საკონსტიტუციო სასამართლოს ცალკე თავი აქვს დათმობილი. სასამართლო თავად ადგენს საკუთარ ბიუჯეტს, მაგრამ იგი ასევე უნდა შეუთანხმოს ფინანსთა სამინისტროსა და ზაზინას, რადგან სწორედ ისინი კვეცენ ფინანსებს, რაც მიუხედავად ამისა, საბოლოოდ კომპრომისით მთავრდება.

სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა სახელისუფლებო სტრუქტურები

1993 წლის 17 მარტს სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საქმიანობას შეუდგა და სულ მალე წინააღმდეგობას წააწყდა. სლოვაკეთის კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტი, რომელსაც ირჩევს ეროვნული საბჭო,²² ნიშნავს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებს საბჭოს მიერ წარდგენილ კანდიდატთა სიიდან. პოლიტიკური წინააღმდეგობების გამო, პრეზიდენტი 1993 წლის 15 თებერვლამდე არ აურჩევიათ. ამ დღეს, ანუ დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან დაახლოებით ექვსი კვირის შემდეგ, ეროვნულმა საბჭომ პრეზიდენტად აირჩია მიხალ კოვაჩი, მეჩიარის პარტიის წევრი, მაგრამ არა მეჩიარის კანდიდატი.²³ მაშინ, როდესაც მიმდინარეობდა პოლიტიკური ბრძოლა

საპრეზიდენტო არჩევნებთან დაკავშირებით, მეჩიარმა გამოიყენა პრეზიდენტის უფლებამოსილება და, ეროვნული საბჭოს წინააღმდეგობის მიუხედავად, 1993 წლის 21 იანვარს დანიშნა საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრები.²⁴ 8 მარტს სასამართლოს თავმჯდომარედ მან მილან ჩიჩი დანიშნა, რომელიც კომუნისტური ეპოქის უკანასკნელი იუსტიციის მინისტრი და სლოვაკეთის პრემიერ-მინისტრი იყო 1989 წლის შემდგომ ფედერაციაში. თავდაპირველად მეჩიარი იცავდა თავის არჩევანს,²⁵ მაგრამ მას შემდეგ, რაც სასამართლომ მის მრავალ განზრახვას შეუშალა ხელი, აღნიშნა:

სწორედ მე დავნიშნე საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები პარლამენტის მიერ წარმოდგენილი კანდიდატებისაგან, მაგრამ რატომ უნდა დავმალოთ ის, რომ სლოვაკეთს საკონსტიტუციო სამართლის 10 ექსპერტიც კი არ ჰყავდა? ამან გაუღენა მოახდინა ჩემს არჩევანზე, სანამ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები უფლებამოსილების განხორციელებას შეუდგებოდნენ.²⁶

მეჩიარის კრიტიკის მიუხედავად, 7 მოსამართლე სამართლის პროფესორი იყო, თუმცა, ისევე როგორც სხვაგან, არც ისინი იყვნენ საკონსტიტუციო სამართლის სპეციალისტები, დანარჩენი 3 კი გამოცდილი ადვოკატი იყო.

საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრების დანიშვნასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობა ერთ-ერთი პირველი იყო, იმ მრავალ წინააღმდეგობათა შორის, რომელიც მუდმივად ჩნდება ხოლმე სლოვაკეთის რესპუბლიკასა და მის საკონსტიტუციო სასამართლოში. საკონსტიტუციო სასამართლოც, ისევე როგორც ბევრი სხვა სახელმწიფო ინსტიტუტი, ვლადიმერ მეჩიარს „შეეკრა“. სლოვაკ მოხელეთა უმეტესობის მსგავსად ყოფილი კომუნისტი მეჩიარი 1970 წელს პარტიიდან გარიცხეს და მოგვიანებით იგი შეუერთდა მოძრაობას „საზოგადოება ძალადობის წინააღმდეგ“, რომელიც 1989 წელს სლოვაკეთში კომუნისტების წინააღმდეგ ბრძოლას ედგა სათავეში. მეჩიარი ნიჭიერი და ქარიზმული ლიდერი იყო და 1992 წლის ივნისის სლოვაკეთის საპრეზიდენტო არჩევნებში გაიმარჯვა კიდევ, მიუხედავად იმისა, რომ ბრალს სდებდნენ უშიშროების სამსახურში ინფორმატორად მუშაობაში (თუმცა გარკვეული მტკიცებულებების არსებობის მიუხედავად, მას ეს არ დამტკიცებია).²⁷

ძალიან მალე მეჩიარმა თავი წარმოაჩინა როგორც ნაციონალისტმა ავტორიტარმა, რომელიც მტრულად იყო განწყობილი ეროვნული უმცირესობებისადმი და მზად იყო გაენადგურებინა ოპოზიცია მედიის, საკონსტიტუციო სასამართლოს თუ სხვა გზით. იგი უგულვებელყოფ-

და კანონის უზენაესობას, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს და თავისი ძალაუფლების გასაძლიერებლად დაუფიქრებლად იყენებდა თავის საპარლამენტო უმრავლესობას და ყველა სხვა საშუალებას.²⁸

პრეზიდენტი მიხალ კოვაჩი, რომელიც კომუნისტი და მეჩიარის პარტიის დამფუძნებელი წევრი იყო, პროგრესული დემოკრატი აღმოჩნდა. იგი პატივს სცემდა კანონის უზენაესობას და უარს ამბობდა კომუნისტურ წარსულზე. მისი და მეჩიარის კონფლიქტი გარდაუვალი იყო, რადგან კოვაჩი შეეცადა გამოეყენებინა თავისი მცირე საპრეზიდენტო უფლებამოსილება მეჩიარის გაბატონებისაკენ სწრაფვის შესაჩერებლად. ამ დაპირისპირებამ საკონსტიტუციო სასამართლომდე მიიღწია და მისი საქმიანობის დიდი ნაწილი მოიცვა.²⁹

პრეზიდენტის უფლებამოსილება

მიხალ კოვაჩის კანდიტატურა კომპრომისი იყო მას შემდეგ, რაც მეჩიარის პარტია – მოძრაობა დემოკრატიული სლოვაკეთისათვის (მდს) – 1992-1993 წლებში ორ დაპირისპირებულ ფრაქციად გაიყო. მეჩიარის ოპოზიციას სათავეში ედგა მდს-ის თავმჯდომარის მოადგილე და ამავე დროს სლოვაკეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი მილან კნაზკო. 1993 წლის თებერვალში მეჩიარმა სთხოვა პრეზიდენტ კოვაჩს თანამდებობიდან გაეთავისუფლებინა საგარეო საქმეთა მინისტრი კნაზკო. კოვაჩმა უარი თქვა და მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს კითხვით, ვალდებული იყო თუ არა იგი კონსტიტუციის 116-ე მუხლის მე-4 პუნქტის³⁰ საფუძველზე აესრულებინა მეჩიარის თხოვნა. მეჩიარმა მაშინ განაცხადა, რომ გადადგებოდა, რის საფუძველზეც კოვაჩმა პოზიცია შეცვალა და კნაზკო თანამდებობიდან გაათავისუფლა.³¹ მიუხედავად იმისა, რომ წინააღმდეგობა დასრულდა კოვაჩის თანხმობით და, შესაბამისად, „საკითხი სადავო“³² აღარ იყო, საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტი არ არის ვალდებული დაემორჩილოს პრემიერ-მინისტრის მოთხოვნას, იგი ვალდებულია მხოლოდ განიხილოს იგი.³³ პეტერ კრასაკმა სერიოზულად გააკრიტიკა გადაწყვეტილება, რადგან

გადაწყვეტილებით გაუზრებლად მოხდა მთავრობის მიმართ სახელმწიფოს მეთაურის გავლენის გაზრდა. მთავრობა, რომელსაც პრემიერ-მინისტრი მეთაურობდა და რომელიც შეიქმნა მისი რეკომენდაციის საფუძველზე, პოლიტიკურად ანგარიშვალდებულია პარლამენტის და არა პრეზიდენტის წინაშე.³⁴

თეორიულად ეს კრიტიკა არ არის აზრს მოკლებული. კონსტიტუციის 116-ე მუხლის მე-4 ნაწილი წასაკითხია ამავე მუხლის მე-3 ნაწილთან ერთად, რომლის თანახმადაც პრეზიდენტი ვალდებულია თანამდებობიდან გაათავისუფლოს ის მინისტრი, რომელსაც ეროვნულმა საბჭომ უნდობლობა გამოუცხადა.³⁵ მე-4 ნაწილი უბრალოდ ამატებს პრემიერ-მინისტრს, როგორც პირს, რომელსაც შეუძლია შუამდგომლობით მიმართოს გათავისუფლების თაობაზე, მაგრამ არანაირ ცვლილებას არ ითვალისწინებს ამ პროცესში პრეზიდენტის როლთან დაკავშირებით.

ამასთანავე, გადაწყვეტილება, რომელიც დაეჯდნო პრეზიდენტის კონსტიტუციურ უზენაესობას პრემიერ-მინისტრის თანამდებობასთან შედარებით, უბიძგებს აღმასრულებელი ხელისუფლების დანაწილებას, რაც სულაც არ არის სასურველი მთავრობისათვის. პრემიერ-მინისტრმა მჭიდროდ უნდა ითანამშრომლოს მთავრობის წევრებთან არა მარტო მიმართულებების შემუშავებისას, არამედ პოლიტიკურ ასპექტშიც. იგი ვერც ერთს ვერ განახორციელებს სრულყოფილად, თუ მინისტრთა კაბინეტში დაუნდობელი მტერი (მოწინააღმდეგე) ეყოლება.

მეორე მხრივ, ტრადიციულ საპარლამენტო სისტემაში, ისეთში, როგორც სლოვაკეთში შეიქმნა, ჩვეულებრივ, პარლამენტსა და მთავრობას ერთი და იგივე პოლიტიკური ძალები აკონტროლებენ. გაყოფა პრეზიდენტსა და პრემიერ-მინისტრს შორის არსებობს როგორც საჭირო საპირწონე პრემიერ-მინისტრის პოტენციური შეუმოწმებელი ხელისუფლების მიმართ, რომელსაც მხარს უჭერს პარლამენტის მნიშვნელოვანი უმრავლესობა.

სწორედ ასეთი ვითარება იყო სლოვაკეთში, სადაც პრეზიდენტი კოვანი ხშირად გზას უღობავდა მეჩიარის ავტორიტარულ მოქმედებებს. კოვანის პოზიტიური როლი უფრო უკეთ გამოჩნდა მას შემდეგ, რაც მას უფლებამოსილების ვადა ამოეწურა და საბჭომ ახალი პრეზიდენტის არჩევა ვერ მოახერხა. შედეგად, 1998 წლის თებერვალსა და მარტში მეჩიარი პრეზიდენტის მოვალეობას ასრულებდა და მან მთელი თავისი ძალაუფლება გამოიყენა თავისი მომხრეების შესაძლო სისხლისსამართლებრივი დევნისაგან დასაცავად.³⁶

მიუხედავად ამისა, 116-ე მუხლის მე-4 ნაწილის დოგმატურად განსაზღვრა, ალბათ, არც მთლად გონივრულია. პრეზიდენტსა და პრემიერ-მინისტრს შორის განსხვავება და წინააღმდეგობა საკანონმდებლო ან აღმასრულებელი ხელისუფლების აქტების თაობაზე შეიძლება ძალიან საჭიროც იყოს, მაგალითად, საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე პირისათვის ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად. მაგრამ კონფლიქტი მთავრობის შიგნით, პრემიერ-

მინისტრსა და მთავრობის წევრებს შორის, შეიძლება სანაწიველი გახდეს, რადგან ეს იწვევს მთავრობის უმოქმედობას, მიუხედავად იმისა, რომ პრემიერ-მინისტრს საპარლამენტო უმრავლესობა ჰყავს.

შემდეგი 12 თვის განმავლობაში მეჩიარის პარტია და მისი მთავრობა ხელს უწყობდნენ უთანხმოების გაღვივებას როგორც მოძრაობის დემოკრატიული სლოვაკეთისათვის შიგნით, ისე მთელი ქვეყნის მასშტაბით. მეჩიარის უთანხმოება პრეზიდენტ კოვანთან სულ უფრო იზრდებოდა. 1994 წლის გაზაფხულის საპარლამენტო კრიზისის დროს პარლამენტმა აუკრძალა მეჩიარს პრეზიდენტის მინისტრის ფუნქციების შეთავსება, რაც მისმა მომხრე პარლამენტარებმა დაუყოვნებლივ გაასაჩივრეს საკონსტიტუციო სასამართლოში. მიუხედავად იმისა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარემ ჩინმა საჯაროდ განაცხადა, რომ ამ გადაწყვეტილებას თავადაც არაკონსტიტუციურად მიიჩნევდა, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსტიტუციის 126-ე მუხლის საფუძველზე, სასამართლო არ იყო უფლებამოსილი განეხილა ცალკეული სახელისუფლებო ინსტიტუტების შინა კონფლიქტები, მას მხოლოდ იმ უთანხმოებების განხილვა შეეძლო, რომლებიც ხდებოდა სხვადასხვა ინსტიტუტს შორის. ამდენად, საკონსტიტუციო სასამართლო ვერ იმსჯელებდა სესიაზე პარლამენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების თაობაზე, რომელსაც თავად პარლამენტის წევრები ასაჩივრებდნენ.³⁷

1994 წლის მარტის დასაწყისში კოვანი მეჩიარის მოშორებაში დაეხმარა მის ოპონენტებს, რომელთა შორისაც ბევრი მეჩიარის ყოფილი მოკავშირე იყო, მათ შორის, პრემიერ-მინისტრის მოადგილე რომან კოვანი და საგარეო საქმეთა მინისტრი იოზეფ მორავიკი. მათ 9 მარტის რადიომიმართვაში მეჩიარი მკაცრად გააკრიტიკეს და მას კორუმპირებული და არაეფექტიანი მოხელე უწოდეს. 11 მარტს ეროვნულმა საბჭომ პრემიერ-მინისტრს უნდობლობა გამოუცხადა. ეს მეჩიარს კოვანისათვის არასოდეს უპატიებია. მორავიკმა ახალ მთავრობაში პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა დაიკავა და არჩევნები 30 სექტემბრისა და 1 ოქტომბრისათვის დაინიშნა.³⁸

შემდეგ თვეებში მორავიკის მთავრობამ გაატარა რეფორმები, რომლებიც მიზნად ისახავდა პრეზიდენტისა და სხვა ეკონომიკური რეფორმების დაჩქარებას, სოციალური კანონმდებლობის შემუშავებას და უნგრელების მიმართ უფრო შემწყნარებლური დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. მეჩიარის მეგობრებისათვის სახელმწიფო კომპანიების დაბალ ფასად მიყიდვა ბათილად გამოცხადდა. როგორც ერთ-ერთი უცხოელი მეცნიერი აღნიშნავდა, ეს მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პროგრესი იყო.³⁹

მაგრამ შემოდგომის არჩევნებმა აჩვენა, რომ ეს ყოველივე ფუჭი შრომა იყო. მეჩიარმა კვლავ გაიმარჯვა, თუმცა მას ძალაუფლება უაღრესად ნაციონალისტურ სლოვაკეთის ეროვნულ პარტიასთან უნდა გაენაწილებინა. მან დაუყოვნებლივ გააუქმა მორავიკის მთავრობის მრავალი რეფორმა, მორავიკის მთავრობის მიერ მიღებული ყველა პირდაპირი მიყიდვის წესით განხორციელებული პრივატიზაციის გაუქმების აქტების ჩათვლით. მეჩიარის მთავრობამ ასევე აღადგინა სახელმწიფო რადიოსა და ტელევიზიის კონტროლი.⁴⁰

ხელისუფლებაში მეჩიარის ხელმეორედ დაბრუნებას აუცილებლად მოჰყვებოდა კოვანთან კონსტიტუციური კონფლიქტები, რომელთა ნაწილიც პირდაპირ იყო დაკავშირებული პრეზიდენტის უფლებამოსილებასთან. ერთ-ერთ ასეთ კონფლიქტს მოჰყვა კოვანის გადაყენების მოთხოვნა არაკონსტიტუციური მოქმედებებისათვის, რომელიც მიმართული იყო კოვანის პიროვნების წინააღმდეგ, მაგრამ სასამართლომ არ მიიღო მოთხოვნა არასაკმარისი მტკიცებულების გამო.⁴¹ მეორე მხრივ, 1996 წელს საკონსტიტუციო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა კოვანის მოთხოვნა, რომლის თანახმადაც, მთავრობასა და ყველა მინისტრს მისთვის ანგარიში უნდა წარედგინა განსაკუთრებული ფორმით და პრეზიდენტის მიერ განსაზღვრულ ვადაში.⁴²

ძალადობა ასევე გახდა სლოვაკელი პოლიტიკოსების დამახასიათებელი თვისება, რასაც, როგორც ჩანს, პროვოცირებას უწევდნენ მეჩიარის მოკავშირეები და, ალბათ, თავად მეჩიარიც. სლოვაკეთის პოლიცია და დაზვერვა, როგორც ამბობენ, ხშირად იყო გამოყენებული პოლიტიკური მიზნებისათვის.⁴³ 1995 წელს პრეზიდენტის ვაჟიშვილი გაიტაცეს და აღმოჩნდა, რომ ამ ამბავში გარეული იყვნენ ივან ლექსა, მეჩიარის მჭიდრო პოლიტიკური მოკავშირე, და სლოვაკეთის დაზვერვის სამსახური (რომლის მეთაურიც შემდეგ ლექსა გახდა).⁴⁴ როგორც ჩანს, უმცროსი კოვანი გერმანიაში გამგზავრებას ცდილობდა, რათა ქრთამის საქმეში ბრალდებისთვის აერიდებინა თავი. გატაცების ერთ-ერთმა მონაწილემ აღიარა დანაშაული და ჩვენების მიცემაც კი უნდოდა. პრეზიდენტმა კოვანმა იგი შეიწყალა. შეწყალება 1996 წლის ოქტომბერში გაასაჩივრეს, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა შეწყალების საქმეში პრეზიდენტის შეუზღუდავ უფლებას.⁴⁵ პარლამენტმა პრეზიდენტს ჩამოართვა დაზვერვის სამსახურის უფროსის დანიშვნის უფლება და იგი პრემიერ-მინისტრს მიანიჭა (რომელმაც დაზვერვის სამსახურის უფროსად ლექსა დანიშნა). პრეზიდენტი შეეცადა წინ აღდგომოდა ამას, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ ვერც ერთი მხარის სასარგებლოდ ვერ მოახერხა საჭირო უმრავლესობის მოგროვება.⁴⁶ ის, რომ

სასამართლომ არ გამოიტანა პრეზიდენტისათვის სასარგებლო გადაწყვეტილება, სერიოზული დარტყმა იყო მისთვის.

მეჩიარი და კოვჩი ბერჯერ დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს და სამ შემთხვევაში ეს დაპირისპირება პრეზიდენტის უფლებამოსილებას ეხებოდა. სამივე შემთხვევაში პრეზიდენტმა გაიმარჯვა. პირველად, 1996 წლის დასასრულს, საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა პრეზიდენტის უფლებას დაენიშნა სლოვაკეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის მეთაური; მეორედ, 1997 წლის მარტში, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ პრეზიდენტი უფლებამოსილია მიიღოს დოკუმენტები შეწყალების კანდიდატის შესახებ⁴⁷; მესამედ, როდესაც მეჩიარმა მოსთხოვა საკონსტიტუციო სასამართლოს დაედგინა, რომ პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა ითვლება მისი არჩევის დღიდან და, შესაბამისად, წყდება მომდევნო არჩევნების დღეს. საკონსტიტუციო სასამართლომ ამაზე უარი თქვა და გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის ათვლა იწყება მის მიერ ფიცის დადების დღიდან.⁴⁸

რეფერენდუმთან დაკავშირებით კოვჩის უფლებამოსილების შესუსტება იყო მიზანი 1995 წლის შემოდგომაზე ეროვნული საბჭოს მიერ მიღებული კანონისა, რომლითაც რეფერენდუმის გამოცხადებისა და გასაჩივრების უფლება ჩამოერთვა პრეზიდენტს და მიენიჭა პარლამენტს. 1996 წლის 2 მაისს საკონსტიტუციო სასამართლომ ბათილად ცნო შესწორება, რადგან კონსტიტუციის 95-ე მუხლისა და 102-ე მუხლის „მ“ ქვეპუნქტის თანახმად, „რეფერენდუმს აცხადებს პრეზიდენტი“.⁴⁹

1997 წლის 23-24 მაისს ჩაშლილი რეფერენდუმის საკითხი ყველაზე წინააღმდეგობრივი აღმოჩნდა. რეფერენდუმზე გატანილი იყო ორი საკითხი: სურდათ თუ არა სლოვაკებს ნატოში შესვლა და პრეზიდენტი უშუალოდ ხალხს უნდა აერჩია თუ პარლამენტს. მეჩიარის მთავრობა ეწინააღმდეგებოდა რეფერენდუმს ორივე საკითხთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით აწუსებდა რეფერენდუმით კონსტიტუციის შეცვლის შესაძლებლობა, რისთვისაც საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა.⁵⁰ ყოველივე ამას საფუძვლად დაედო ის, რომ კოვჩის უფლებამოსილების ვადა იწურებოდა და პარლამენტი ვერც ერთი კანდიდატისათვის ვერ აგროვებდა ორი მესამედის უმრავლესობას. შესაბამისად, მეჩიარი, როგორც პრემიერ-მინისტრი, შეასრულებდა პრეზიდენტის უფლებამოსილებას 1998 წლის შემოდგომაზე ახალი პარლამენტის არჩევნებამდე, კოვჩის უფლებამოსილების შეწყვეტიდან დაახლოებით ექვსი თვის განმავლობაში. და ეს ასეც მოხდა.

რეფერენდუმის მომზადებისას შინაგან საქმეთა მინისტრმა გუსტავ კრაიჩმა უარი თქვა საპრეზიდენტო არჩევნების შესახებ რეფერენდუმზე წარსადგენი ბიულეტენის დაბეჭვდასა და გავრცელებაზე. ეს აქტი სარეფერენდუმო კომისიამ უკანონოდ ცნო და ამ გადაწყვეტილებას საკონსტიტუციო სასამართლომაც დაუჭირა მხარი. მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს თავიდან კრაიჩი დათანხმდა, მან საბოლოოდ ისეთი ბიულეტენები დაარიგა, რომლებშიც არ იყო შეტანილი კითხვა პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევნების შესახებ.⁵¹

21 მაისს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ შესაძლებელი იყო რეფერენდუმის გზით კონსტიტუციის შეცვლა, მაგრამ ის კონკრეტული კონსტიტუციური შესწორება, რომელიც ბიულეტენში იყო დაბეჭდილი, შეიძლება მიღებული ყოფილიყო არა რეფერენდუმით, არამედ მხოლოდ პარლამენტს მიერ. ეს, ალბათ, იმიტომ, რომ შესწორება არ იყო რეფერენდუმის კითხვის ნაწილი.⁵²

გადაწყვეტილების ზუსტი მნიშვნელობა ძალიან ბუნდოვანი იყო,⁵³ რაც ორივე მხარეს აძლევდა იმის საფუძველს, რომ თავი მოგებულად გამოეცხადებინა. ოპოზიცია აცხადებდა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება მხარს უჭერდა მათ შეხედულებას და, შესაბამისად, საპრეზიდენტო არჩევნების შესახებ კითხვა უნდა ყოფილიყო შეტანილი, მდს კი აცხადებდა, რომ სასამართლომ მისი პოზიცია დააკანონა.⁵⁴ საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე ჩირი და მოსამართლე იან დრგონეცი შეეცადნენ მოსახლეობისათვის აეხსნათ სასამართლოს გადაწყვეტილება და დაემეს მეორე კითხვის დაბეჭვდაზე უარის თქმა როგორც „არაკონსტიტუციური“ მოქმედება, რისთვისაც ეს ორი მოსამართლე მდს-მ გააკრიტიკა.⁵⁵

დაბნეულობა საბოლოოდ მეჩიარის გამარჯვებით დასრულდა. მას შემდეგ, რაც ამომრჩეველთა 90 პროცენტმა უარი თქვა მონაწილეობაზე, რეფერენდუმს კი სულ ცოტა 50 პროცენტი სჭირდებოდა, რეფერენდუმში ბათილად გამოცხადდა. დასავლეთის მთავრობებმა, განსაკუთრებით კი ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, მნიშვნელოვნად გააკრიტიკეს სლოვაკეთი იმის გამო, რომ რეფერენდუმი ვერ ჩატარდა, ასევე გააკრიტიკა იგი ევროპის კავშირმა, რაც ფაქტობრივად საფრთხეს უქმნიდა სლოვაკეთის ევროპის კავშირში აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნების წევრად პირველი ნაკადიდან მიღებას.⁵⁶ ოპოზიცია შეეცადა კრაიჩის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემას, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა, რადგან ბრატისლავის პროკურორმა საქმის აღძვრის თაობაზე უარი განაცხადა.⁵⁷

1998 წლის 20 თებერვალს პრეზიდენტმა კოვაჩმა მეორე რეფერენდუმი გამოაცხადა. მაგრამ როგორც კი კოვაჩის უფლებამოსილება

ამოიწერა, მეჩიარმა პრეზიდენტის უფლებამოსილება გადაიბარა და რეფერენდუმის შესახებ აქტი გააუქმა.⁵⁸ ამასობაში, 12 თებერვალს, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მთავრობამ კონსტიტუციის მე-2 მუხლი დაარღვია, როდესაც პრეზიდენტის მიერ გამოცხადებულ რეფერენდუმში ჩაერია. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრის კრაიჩის მიერ რეფერენდუმის საბოტაჟი არაკონსტიტუციური იყო, რადგან ამით დაირღვა იმ ადამიანთა უფლება, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ ხმა მიეცათ რეფერენდუმზე გამოტანილი საკითხისათვის.⁵⁹ რამდენიმე კვირის შემდეგ მეჩიარმა გამოიყენა პრეზიდენტის უფლებამოსილება და შეიწყალა ყველა, ვისაც კი შეეძლო კონსტიტუციის დარღვევა რეფერენდუმის საკითხებში, რასაც ამერიკის შეერთებული შტატების მკაცრი კრიტიკა მოჰყვა.⁶⁰ მეჩიარმა ასევე გამოიყენა პრეზიდენტის უფლებამოსილება და შეიწყალა კოვჩის ვაჟის გატაცებასთან დაკავშირებული პირები.

მთავრობა

1994 წლიდან მოყოლებულ საქმეთა სერიაში საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გადაწყვიტა მთავრობის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებული საკითხები. ერთ საქმეში საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო მთავრობის 1993 წლის აქტი, რომელიც ეროვნული ჯანმრთელობის დაზღვევის პროგრამის ფარგლებში მოითხოვდა გადასახადს გარკვეული სახის მკურნალობისათვის. საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ პროგრამის საფუძველზე ჯანდაცვის სფეროში გარკვეული შეზღუდვების შემოღება მხოლოდ ეროვნულ საბჭოს შეეძლო. ამასთანავე, კონსტიტუციის მე-40 მუხლით უზრუნველყოფილი იყო „სამედიცინო დაზღვევის მეშვეობით უფასო ჯანდაცვა... კანონით დადგენილ პირობებში“.⁶¹ როდესაც ჯანდაცვის მინისტრმა უარი თქვა და არ დაემორჩილა გადაწყვეტილებას, საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარემ საზვასმით აღნიშნა, რომ გადაწყვეტილება სავალდებულოა შესასრულებლად. 1995 წლის 4 იანვარს ჯანდაცვის სამინისტროს წარმომადგენელმა განაცხადა, რომ წინა მთავრობის მიერ მიღებული აქტები, რომლებიც არ ითვალისწინებდა უფასო ჯანდაცვას და 7 ოქტომბერს გაუქმდა (სასამართლოს გადაწყვეტილებამდე 9 დღით ადრე), კვლავ ძალაში იყო, რადგან ჯანდაცვის სამინისტროს ცენტრალურ ორგანოს ექვსი თვე ჰქონდა ამის გამოსწორებლად. საპასუხოდ საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ რადგან მან გამაყარა 29 დეკემბრის გადაწყვეტილება, აქტები სწორედ იმ დღიდან გაუქმდა. შემდგომში ეს საკითხი საბჭოს გადასაწყვეტი იყო.⁶²

ეროვნული საბჭო

საკონსტიტუციო სასამართლომ ორი გადაწყვეტილება გამოიტანა პარლამენტის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებით, რომლებიც მდს-ის მიერ კონტროლირებადი ეროვნული საბჭოს წინააღმდეგ იყო მიმართული. საქმე ის იყო, რომ მდს შეეცადა თავისი საპარლამენტო ძალა ოპონენტების წინააღმდეგ გამოეყენებინა. პირველი გადაწყვეტილება 1995 წლის ბოლოს მიიღეს და იგი ეხებოდა მდს-ის განზრახვას პარლამენტისათვის ჩამოეცილებინა 15 საბჭოს წევრი ოპოზიციური დემოკრატიული კავშირიდან, იმ მოტივით, რომ დემოკრატიულმა კავშირმა ვერ შეძლო არჩევნებში მონაწილეობისათვის საჭირო ხელმოწერების შეგროვება. ამ შემთხვევაში მათი ადგილები მდს-სა და მისი კოალიციის პარტიებს შორის განაწილდებოდა, რაც მათ საკონსტიტუციო კონტროლისათვის საჭირო უმრავლესობას – ხმების სამ მეხუთედს მისცემდა.⁶³ საარჩევნო კომისიამ და საკონსტიტუციო სასამართლომ არ მიიღო მდს-ის საჩივარი (ისევე როგორც დემოკრატიული კავშირის საჩივარი მდს-ის წინააღმდეგ). არსებული წესის თანახმად, მოსამართლეებმა პრესის საშუალებით განიხილეს გადაწყვეტილების ასპექტები. როგორც BBC-მ გადმოსცა:

მოსამართლეებმა სტუფან ოგურცაკმა და ან დრგონეცმა (მომხსენებელი მოსამართლეები, რომლებმაც გამოიძიეს დემოკრატიული კავშირის საჩივრები) აღნიშნეს, რომ გარკვეული პირობების არსებობისას ორივე სარჩელი მისაღები იქნებოდა, თავად მოთხოვნა სხვაგვარი რომ ყოფილიყო. მაგალითად, მდს-ს დემოკრატიული კავშირის მიერ არჩევნებისათვის წარმოდგენილ ხელმოწერათა სიის დამტკიცებული ნაკლოვანების საფუძველზე ამ სიის გაბათილება რომ მოეთხოვა, – გამართლებული იქნებოდა. მაგრამ იმ ფორმით, რა ფორმითაც მდს-მ წარმოდგინა სარჩელი, საკონსტიტუციო სასამართლოს არ მიეცა დემოკრატიული კავშირის სიების შემოწმების საშუალება.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები ყვარნობოდნენ საერთაშორისო აქტებს, უპირველეს ყოვლისა კი ევროპის ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის კონვენციას, რათა დაედგინათ, რომ ერთი პარტიისათვის საარჩევნო შედეგების გაბათილებით სასამართლო არღვევდა მოქალაქეთა ძირითად უფლებებს.⁶⁴

აღნიშნულის საპასუხოდ, „ეკონომიკური ღონისძიების“ საბაბით, მეჩიარის მთავრობამ ჩიჩს ჩამოართვა ავტომანქანა და მისი მცველები გაიწვია. მეჩიარი ასევე უშუალოდ სასამართლოს შეეხო, როდესაც განაცხადა, რომ „ყოვლად დაუშვებელია ისეთი ვითარება, რომელშიც

საკონსტიტუციო სასამართლო კანონის განმარტებებით აფართოებს ან ცვლის კონსტიტუციას”.⁶⁵ მეჩიარის მოკავშირეები კონსტიტუციის შეცვლით იმუქრებოდნენ, რომლის მიხედვითაც, საჭირო გახდებოდა აბსოლუტური უმრავლესობა და მოამზადეს და საჯაროდ გამოაქვეყნეს პროექტი, რომლის თანახმადაც, საჭირო იქნებოდა 9-წევრიანი კვორუმიდან 8 ხმა (სასამართლოს სრული შემადგენლობის ორი მესამედი), რათა კანონი ბათილად ყოფილიყო ცნობილი, მაგრამ ეს არასოდეს განხორციელებულა.⁶⁶

დაახლოებით იმავე დროს, 1994 წლის 3 ნოემბერს, ეროვნულმა საბჭომ შექმნა სპეციალური საგამომიებო კომიტეტი, რომელსაც უნდა შეესწავლა მარტში მეჩიარის გადაყენების მიზეზები. ამ შემთხვევაში სამიზნე პრეზიდენტი კოვჩაჩი იყო. კომიტეტს მიენიჭა საგამომიებო უწყების ფაქტობრივად ყველა უფლებამოსილება, რითაც მას შეეძლო იძულებით მიეღო ჩვენებები და დაეკავებინა ყველა, ვინც უარს იტყოდა ჩვენების მიცემაზე. ოპოზიცია აცხადებდა, რომ ასეთი უფლებამოსილება არღვევდა კონსტიტუციის მე-17 მუხლში გამყარებულ პიროვნული ხელშეუხებლობის უფლებას. საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ ეროვნულ საბჭოს არ ჰქონდა უფლება შეექმნა ასეთი ძალაუფლების მქონე კომიტეტები, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ირღვეოდა მე-17 მუხლი, რომელიც ეხებოდა მხოლოდ მოქალაქეთა თავისუფალ გადაადგილებას, არამედ იმიტომ, რომ დაირღვა პირადი საიდუმლოების უფლება.⁶⁷ ამის საპასუხოდ, მდს-მ საკონსტიტუციო სასამართლო კვლავაც მიკერძოებაში დაადანაშაულა.⁶⁸

ეს შედარებით უმნიშვნელო კონფლიქტი იყო. ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა წინააღმდეგობა ფრანტიშეკ გაულიდერის გარშემო, რამაც გავლენა იქონია ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებზე. მეჩიარისა და მდს-ს მიერ კონტროლირებადი ეროვნული საბჭოს მოქმედებები ამ და რეფერენდუმის საკითხთან მიმართებაში იყო მიზეზი იმისა, რომ სლოვაკეთი ევროკავშირსა და ნატოში შემსვლელი პირველი ნაკადიდან გამოერიცხათ, მიუხედავად იმისა, რომ მას საკმაოდ კარგი ეკონომიკური მაჩვენებლები ჰქონდა.

გაულიდერი იყო მდს-ის დამფუძნებელი წევრი. როგორც ამბობენ, 1994 წლის საერთო არჩევნებამდე მოძრაობა დემოკრატიული სლოვაკეთისათვის თითქმის ყველა კანდიდატმა ხელი მოაწერა დაუთარილებელ შეთანხმებას, რომელშიც ისინი პირობას დებდნენ, რომ უარს იტყოდნენ თავიანთ მანდატებზე და 5 მილიონ კრონს გადაიხდიდნენ ჯარიმად პარტიის დატოვების შემთხვევაში. 1996 წელს გაულიდერმა პროტესტის ნიშნად დატოვა მდს იმის გამო, რომ პარტიამ პრეზიდენტ კოვჩაჩის შვილის გატაცების საქმეში სლოვაკეთის დაზვერვის სამსა-

ხურის მონაწილეობა დამალა. პარლამენტის თავმჯდომარემ მოამზადა გადადგომის წინასწარი განცხადება, მაგრამ გაულიდერმა მას ხელი არ მოაწერა. მიუხედავად ამისა, 1996 წლის დეკემბერში გაულიდერი გარიცხეს ეროვნული საბჭოდან და მისი ადგილი სხვა დეპუტატმა დაიკავა. გაულიდერის საბჭოს გარეთ დარჩენა ძალიან მნიშვნელოვანი იყო მდს-სათვის, რადგან თვით მისი ჩათვლითაც კი პარტიას მხოლოდ 61 ერთგული დეპუტატი ჰყავდა. გაულიდერის გარიცხვამ საშუალება მისცა მდს-ს დაენიშნა ერთგული კაცი, რომელიც დათანხმდებოდა პარტიის დიქტატს და საშუალებას მისცემდა მას დაელოკა კონსტიტუციური კანონების პროექტები, ისევე როგორც ხელი შეეშალა პრეზიდენტის არჩევნებისათვის, თუ ასეთი წინადადება წამოვიდოდა. პარტიიდან გარიცხული გაულიდერი ისევ ეროვნული საბჭოს წევრად რომ დარჩენილიყო, მნიშვნელოვნად შეასუსტებდა მდს-ის პოზიციას, რომელსაც მხოლოდ 60 ერთგული მხარდამჭერის ხმა დარჩებოდა. მოძრაობა ასევე შიშობდა, რომ თუ გაულიდერი შეძლებდა პარტიის დატოვებას ჯარიმის გარეშე, ამას შეეძლო ბიძგი მიეცა ახალი გამოყოფისათვის.

ამის საფუძველზე გაულიდერმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა. მას შემდეგ, რაც საკონსტიტუციო სასამართლოს არაფერი უქნია 1997 წლის იელისამდე, მან სარჩელი სტრასბურგში ევროპის ადამიანის უფლებათა კომისიას გაუგზავნა, რადგან სლოვაკეთი ევროპის საბჭოს წევრი იყო. 1998 წლის ნოემბერში სასამართლომ სარჩელი მიიღო, თუმცა გაუგებარია, რა საკითხებზე იმსჯელებს სასამართლო.⁶⁹

გაულიდერის მიერ სტრასბურგში სარჩელის გაგზავნიდან სამი კვირის შემდეგ, 25 იელისს, საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციის 81-ე მუხლის პირველი პუნქტის საფუძველზე დაადგინა, რომ პარლამენტის წევრს აქვს უფლება გადადგეს თანამდებობიდან, ანუ დატოვოს მანდატი, მაგრამ ეს ამავე დროს გულისმობს გადადგომის გაუქმებასაც და ამდენად, გაულიდერს ჰქონდა პარლამენტში დაბრუნების უფლება. მაგრამ სასამართლო თავად ვერ აღადგენდა მას და ამავე დროს საკონსტიტუციო სასამართლოს არ ჰქონდა კონსტიტუციური უფლება გაეუქმებინა პარლამენტის დადგენილება გარიცხვის შესახებ. შესაბამისად, თავად პარლამენტის პრეროგატივა იყო არაკონსტიტუციური მოქმედების გამოსწორება და გაულიდერის დეპუტატად აღდგენა.⁷⁰

ამერიკის შეერთებული შტატები, ევროკავშირი, ევროსაბჭო და სხვები მოითხოვდნენ ეროვნულ საბჭოს კენჭი ეყარა გაულიდერის დეპუტატად აღდგენისათვის. საბჭო უმოქმელო იყო. სესიები გადაიდო და სამპარტიულმა კოალიციამ უგულვებლყო სპეციალური საპარლა-

მენტო სესია, რომელსაც გარიცხვა უნდა განეხილა, მაგრამ კოორუმის არარსებობის გამო ჩაიშალა. ყველაფერ ამას მეჩიარი აქეზებდა. 1997 წლის 30 სექტემბერს უმრავლესობამ ფორმალურად ჩაშალა აღდგენის წინადადება. ამ გადაწყვეტილებით მოისპო ის მცირე შანსიც კი, რომ სლოვაკეთი ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა ყოფილიყო, რომელსაც ევროკავშირი წვერად მიიღებდა. მსოფლიო საზოგადოების აშკარა აღშფოთება რამდენიმე კვირის შემდეგ გამოიხატა, როდესაც ევროპის პარლამენტის თავმჯდომარემ უარი თქვა ჩასულიყო ბრატისლავაში ევროკავშირის ასოცირებული პარლამენტების თავმჯდომარეთა შეხვედრაზე, რადგან იგი გაულიდერის გარიცხვას მიუღებლად მიიჩნევდა. მეჩიარმა და მისმა მოკავშირეებმა უარყვეს ყოველგვარი კრიტიკა და განაცხადეს, რომ ეს იყო სლოვაკეთის წინააღმდეგ მიმართული მოქმედება და „ორმაგი სტანდარტების“ გამოყენება.⁷¹

1998 წლის 5 თებერვალს გაიმართა ორი სპეციალური საპარლამენტო სესია, რათა განეხილა გაულიდერის საკითხი და კიდევ ერთი საქმე. მმართველმა კოალიციამ კიდევ ერთხელ უყარა კენჭი მის დატოვებას პარლამენტის გარეთ, რის შედეგადაც სლოვაკ მუშათა ასოციაციის წარმომადგენელი, მაღალი საპარლამენტო თანამდებობის პირი, რომელიც ამავე დროს კოალიციის წევრიც იყო, გადადგა კომიტეტის თავმჯდომარის თანამდებობიდან და თავდაპირველი პასუხისმგებლობით დატოვა პარტია.⁷²

სასამართლოები

თუ გავითვალისწინებთ, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო მუდმივად იყო ჩაბმული წინააღმდეგობრივ საკითხებში,⁷³ გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ თავად საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება დროდადრო სადავო ხდებოდა. მწვავე რიტორიკა, არც ისე სუსტი სასჯელები⁷⁴ და სასამართლოს დასაუძღურებლად გამიზნული კონსტიტუციური ცვლილებები⁷⁵ ის იარაღი იყო, რომლითაც პრემიერ-მინისტრი სასამართლოს ებრძოდა.

პირველის საფრთხე საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის პოტენციურად შორს მიმავალი იყო. კონსტიტუციის 128-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლო „განმარტავს კონსტიტუციურ კანონებს“, ისევე როგორც ამას 38/1993 კანონის 45-ე მუხლი ითვალისწინებს. სამართლის თეორეტიკოსები მრავალი წელი დავობდნენ, აქვს თუ არა კონსტიტუციურ კანონს კონსტიტუციის მსგავსი სტატუსი, თუ იგი მას ექვემდებარება, მაგრამ სხვა საკანონმდებლო აქტებთან შედარებით უზენაესი ძალა ენიჭება. გადაწყვეტი-

ლებაში, რომელიც საეხებით მისაღებია, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსტიტუციურ კანონებს კონსტიტუციის შვებულება სტატუსი აქვთ, რადგან არ არის განსხვავება მათ ძალასა და მიღების წესს შორის – მათ მისაღებად საჭიროა ეროვნული საბჭოს სამი მესუთედი და პრეზიდენტის ხელმოწერა.⁷⁶

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე განიხილა საკითხი, თუ ვის აქვს უფლება სასამართლოს მიმართოს განმარტების მოთხოვნით 128-ე მუხლის შესაბამისად და განსაზღვრა განსახილველ საკითხთა წრე.⁷⁷ საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ პირებს, რომლებსაც შეზღუდული სამართლებრივი შესაძლებლობები აქვთ, შეუძლიათ მიმართონ სასამართლოს მათი უფლებების დარღვევის შემთხვევაში,⁷⁸ და რომ საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია განიხილოს ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების გადაწყვეტილებები,⁷⁹ მაგრამ, როგორც ადრე იყო აღნიშნული, იგი არ განიხილავს დავებს ერთი სახელისუფლებო სტრუქტურის ორ ნაწილს შორის. 1998 წლის მაისში საკონსტიტუციო სასამართლომ ნება დართო მთავრობას, რომელმაც პრეზიდენტის გარკვეული უფლებამოსილება გადაიბარა, გამოეთხოვა პრეზიდენტის მიერ ადრე შეტანილი უზენაესი და საკონსტიტუციო სასამართლოების უფლებამოსილებასთან დაკავშირებული კონსტიტუციის დებულებათა განმარტების მოთხოვნა, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოს ვერ არ ჰქონდა ამ საქმის წინასწარი განიხილვა დაწყებული.⁸⁰

სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის გამიზნულ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ ეროვნული საბჭოს უფლებამოსილება მოსამართლეთა ხელფასების განსაზღვრის შესახებ არღვევდა სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობას და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე შეზღუდა პროკურორის უფლებამოსილება, რომელიც კომუნისტურ პერიოდში ძალიან ფართო იყო. 1996 წლის სექტემბერში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ 1995 წლის სამოქალაქო კოდექსში შეტანილი ცვლილება, რომლის თანახმადაც, სახელმწიფოს შეეძლო მონაწილეობა მიეღო სამოქალაქო დავაში მხარეთა მოთხოვნის გარეშე, არაკონსტიტუციური იყო. ცვლილების თანახმად, გენერალურ პროკურორს შეეძლო საქმეში ჩაბმულიყო სასამართლოს თხოვნით. აგრეთვე, გენერალურ პროკურორს, იუსტიციის მინისტრსა და უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს უფლება ჰქონდათ აღეძრათ განსაკუთრებული სარჩელი „შესაბამის საქმეებში სასამართლოს გადაწყვეტილებების ჰარმონიზაციის მიზნით“. საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ

ცვლილება არღვევდა კონსტიტუციის 24-ე მუხლით უზრუნველყოფილ პირადი საიდუმლოების უფლებას და პროცესში მხარეთა თანასწორობის პრინციპს (მუხლი 47, პუნქტი 3). საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის და მიუკერძოებლობის (მუხლი 14, პუნქტი 1) დარღვევად მიიჩნია მოსამართლეთა დაქვემდებარება მესამე მხარის ინტერესებისა და გავლენისადმი.⁸¹

ამის შემდეგ, 1998 წლის მარტში, საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა კანონი, რომელიც პროკურორებს უფლებას აძლევდა ენახათ პოლიტიკური პარტიების, მოქალაქეების, პროფკავშირებისა და ეკლესიების კერძო მიმოწერა, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს ინფორმაცია არ იყო საჭირო გამოძიებისათვის. სასამართლოს აზრით, ეს გამოიწვევდა ადამიანის უფლებათა რძიმე დარღვევებს. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე არაკონსტიტუციურად ცნო კანონის უკუმოქმედება.⁸²

არჩევნები

1994 წლის არჩევნებიდან გამომდინარე, რამდენიმე საქმის განხილვის შედეგად, რომელთა ნაწილიც უკვე განვიხილეთ, საკონსტიტუციო სასამართლომ ჩამოაყალიბა მთელი რიგი პრინციპები, რომელთა მიხედვითაც, არჩევნებთან დაკავშირებული საკითხების განხილვისას იგი იხელმძღვანელებდა კონსტიტუციის 129-ე მუხლის შესაბამისად. დემოკრატიულ კავშირსა და მდს-ს შორის წარმოშობილ დავაში დეპუტატთა დისკვალიფიკაციის შესახებ საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ მხოლოდ მნიშვნელოვანი ან განმეორებადი დარღვევებია არჩევნების ბათილად ცნობის საფუძველი⁸³ და მხოლოდ ისინი, რომლებსაც პირდაპირი გავლენა აქვთ შედეგებზე. ასევე სასამართლომ დაადგინა, რომ, თუ გადაწყვეტილება ბათილად ცნობს არჩევნების შედეგებს მხოლოდ ერთი კანდიდატისათვის ან ერთი მხარე დაარღვევს თანასწორი და ფარული კენჭისყრის პრინციპს, მაშინ ბათილად უნდა გამოცხადდეს მთელი არჩევნები.⁸⁴ ამის საპასუხოდ, მეჩიარმა გააფრთხილა სასამართლო, რომ ეროვნული საბჭო, რომელიც ახლა სრულად დააკომპლექტეს მდს-მ და მისმა მოკავშირეებმა, ამ საკითხს მოუვლიდა.

ადამიანის უფლებები

უმცირესობების უფლებები – უნგრელები და ბოშები

სლოვაკებისა და უნგრელების მრავალსაუკუნოვან ისტორიას თუ გადავხედავთ, ამ ორი ერის თანამედროვე ურთიერთობა ძნელია სხვაგვარი იყოს, თუ არა პრობლემებით სავსე. თითოეულს აქვს ნამდვილი თუ მოგონილი პრეტენზია მეორის მიმართ. სლოვაკებმა შეიძლება მაგალითად მოიყვანონ მკაცრი უნგრელი ბატონებისადმი ათასწლიანი მორჩილება, რომელიც მე-19 საუკუნის მიწურულისაკენ ძალით „გაუნგრელებაში“ გადაიზარდა. უნგრელები კი იხსენებენ ვერსალისა და ტრიანონის მკაცრ ხელშეკრულებებს, რომელთა ძალითაც სულ რაღაც 70 წლის წინ ჩამოერთვათ მიწა, რომელიც უნგრეთის ნაწილად ითვლებოდა მთელი ათი საუკუნე, და ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები უნგრელები ერთ დროს მათზე ქვემდგომებს დაექვემდებარნენ.⁸⁵ ფედერაციის დროს, როდესაც ჩეხებსა და სლოვაკებს თანაბარი ძალაუფლება ჰქონდათ და ფაქტობრივად არანაირი პრეტენზია არ ჰქონდათ უნგრელებთან, სლოვაკებმა მაინც ვერ სძლიეს თავიანთ ანტიუნგრულ განწყობას. გაყოფის შემდეგ საკითხი ნაციონალისტური დემაგოგიისათვის ხელისგულზე იდო და ბევრმა პოლიტიკოსმა ცდუნებას ვერ გაუძლო.

სლოვაკებსა და უნგრელებს შორის ურთიერთობა ჯერ კიდევ ჩეხოსლოვაკიის დაშლამდე გამწვავდა.⁸⁶ 1989 წლის ბოლოს უნგრელმა უმცირესობამ მეტი ადგილობრივი ავტონომიის მოთხოვნებით დაიწყო გამოსვლა, რომელიც მოიცავდა ინდივიდუალური და „კოლექტიური უმცირესობის უფლებებისა და კულტურული და საგანმანათლებლო საკითხების გადაწყვეტის გარანტიებს სლოვაკეთის სამხრეთ ტერიტორიაზე (სლოვაკეთის და უნგრეთის საზღვარზე), სადაც 600 ათასი უნგრელი ცხოვრობდა და უმრავლესობას წარმოადგენდა“.⁸⁷ სლოვაკები შეშინდნენ, რომ ეს იყო სლოვაკეთის ამ ტერიტორიის ჩამოჭრისა და უნგრეთისათვის მიერთების ცდა. მას შემდეგ, რაც უნგრეთმა მხარი დაუჭირა ეთნიკური უნგრელების მოთხოვნებს, სლოვაკებმა ეს აღიქვეს როგორც უნგრელების მხრიდან ტერიტორიის მიერთების განზრახვა.⁸⁸ მიუხედავად იმისა, რომ უნგრელები ამბობდნენ, რომ აზრადაც არ მოსვლიათ საზღვრების შეცვლა, უნგრეთმა უარყო ამ პირობის გამყარება ორ ქვეყანას შორის დადებულ ხელშეკრულებაში, სანამ სლოვაკეთი არ დაიცავდა უმცირესობის უფლებებს, და ამით დააქინა თავისი დამოკიდებულება საზღვრების შეცვლასთან დაკავშირებით.⁸⁹ ვითარება არ შეცვლილა, როდესაც უნგრელების ეთნიკური პარტიის

ორმა ლიდერმა მჭიდრო კავშირი დაამყარა უნგრეთის მემარჯვენე ფრთის ლიდერებთან და უნგრეთის პრემიერ-მინისტრთან იოზეფ ანტალთან, რომელმაც თავი პრემიერ-მინისტრად 15 მილიონი უნგრელის სახელით გამოაცხადა, მაშინ როდესაც უნგრეთის მოსახლეობა 10 მილიონს შეადგენდა.⁹⁰

ამ საკითხმა მალე გავლენა იქონია დანარჩენ ევროპასთან სლოვაკეთის ურთიერთობაზე. 1993 წლის მაისში სლოვაკეთი ევროსაბჭოს წევრად მიიღეს, თუმცა ათი მოთხოვნა წაუყენეს. ეს მოთხოვნები შეიცავდა „უმცირესობის მიერ გვარისა და სახელის, დასახლებების, ქუჩებისა და სხვა სახელწოდებების მშობლიურ ენაზე გამოყენების უფლების აღიარებას“. სხვა მოთხოვნებით გათვალისწინებული იყო „სლოვაკეთის ნებისმიერი ადმინისტრაციული რეორგანიზაციის შემთხვევაში უმცირესობების უფლებების მხედველობაში მიღება.“⁹¹ სლოვაკეთს ასევე უნდა გაეუქმებინა კანონმდებლობა კომპენსაციის შესახებ, რომელიც ეთნიკური უნგრელებისა და გერმანელების დისკრიმინაციას იწვევდა და რაც ე.წ. „ბენეშის 1945 წლის ბრძანებულებს“ შედეგი იყო. ეს იყო ჩეხოსლოვაკიის პეზიდენტის ედუარდ ბენეშის მიერ გამოცემულ ბრძანებულებათა სერია, რომელიც უმცირესობებისათვის კოლექტიურ ბრალს ითვალისწინებდა.⁹²

მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოთხოვნების შესრულების პროცესის დასაწყისი იმედისმომცემი იყო, მალე აშკარა გახდა, რომ მეჩიარის მთავრობა არ აპირებდა მათ შესრულებას. მორავიკის ხანმოკლე მთავრობამ სცადა ზემოაღნიშნული მოთხოვნების შესრულება, მაგრამ ამან მეჩიარსა და მის პარტიას იმის საშუალება მისცა, რომ 1994 წლის შემოდგომის არჩევნებისას ისინი „სლოვაკეთის ლალატში“ დაედანაშაულებინა.⁹³ მეჩიარის 1994 წლის შემდგომმა მთავრობამ არა მარტო არ შეასრულა ევროსაბჭოს მოთხოვნები, არამედ საქვეყნოდ უგულვებელყო ისინი ისეთ საკითხებთან მიმართებაში, როგორიცაა უნგრული დასახლებებისა და სახელწოდებების უნგრულ ენაზე შესრულება. მთავრობამ შეცვალა ადგილობრივი უნგრელი განათლების ადმინისტრატორები მდს-თან დაახლოებული და მოკავშირე პირებით და დანერგა სრულიად სლოვაკეთზე ორიენტირებული სასწავლო პროგრამა.⁹⁴ მთავრობამ ასევე აკრძალა მრავალწლიანი პრაქტიკა (1921 წლიდან), რომელიც ითვალისწინებდა უნგრელებით დასახლებულ ტერიტორიაზე ორენოვანი ნიშნების ფურცლის გამოშვებას, და ეს გადაწყვეტილება გაამყარა იმით, რომ გადაყენებით დაემუქრა ყველას, ვინც აკრძალვის წინააღმდეგ მცირე პროტესტსაც კი გამოთქვამდა.⁹⁵ მეჩიარმა უკიდურეს დემაგოგიას მიმართა, როდესაც უნგრეთს მოსახლეობის გაცვლა შესთავაზა, ხოლო კულტურული სუბსიდიები ისე

განაწილდა, რომ სლოვაკეთში მცხოვრებმა უნგრელებმა ვერ მიიღეს კუთვნილი ნაწილი. ყველაფერი ეს კონსტიტუციის IV თავს ეწინააღმდეგება, რომელიც სხვა საკითხებთან ერთად განსაზღვრავს, რომ „ნებისმიერი ეროვნული უმცირესობის თუ ეთნიკური ჯგუფის წევრობა არ უნდა იყოს სხვისთვის ზიანის მომტანი“.⁹⁶ უნგრელების წინააღმდეგობა გრძელდებოდა. მათ დიდი მხარდაჭერა მოიპოვეს ქვეყნის გარეთ, რის შედეგადაც მთავრობის პოლიტიკა უმცირესობების სფეროში გახდა სლოვაკეთის ევროკავშირსა და ნატოში გაერთიანების კანდიდატთა პირველი ნაკადიდან გამორიცხვის მიზეზი.

თავიდან საკონსტიტუციო სასამართლოს ფაქტობრივად არანაირი როლი არ უთამაშია უმცირესობების საკითხში. ამასთან, ამ საკითხში საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი ჩარევა არცთუ სახარბიელო იყო. უნგრული დასახელებების სანიშნეებთან დაკავშირებით ევროსაბჭოს დირექტივის თავდაპირველად შესრულების დროს, საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარემ ჩიჩმა განაცხადა, რომ ორენოვანი ნიშნები შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს სლოვაკეთის შესაბამის კანონს. მისი განცხადებით, ევროსაბჭოს რეკომენდაციებს უმცირესობების უფლებებთან დაკავშირებით არ შეიძლება ჰქონდეს სამართლებრივი შედეგები სლოვაკეთის რესპუბლიკისათვის იმიტომ, რომ ეს მხოლოდ და მხოლოდ რეკომენდაციებია.⁹⁷ ყოველგვარი საქმის არსებობის გარეშე და საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ შესაძლო განხილვამდე ასეთი კომენტარი უკიდურესად მიუღებელია, თუმცა ჩიჩმა ისიც განაცხადა, რომ იგი მხოლოდ თავისი სახელით ლაპარაკობდა.

1997 და 1998 წლებში საკონსტიტუციო სასამართლო უკვე პირდაპირ და არსებითად ჩაება უმცირესობის საკითხში. 1995 წელს ეროვნულმა საბჭომ მიიღო კანონი ენის შესახებ, რომლითაც დაირღვა კონსტიტუცია და ევროპის კონვენცია მთელ რიგ საკითხებში.⁹⁸ საკონსტიტუციო სასამართლომ არ მიიღო ბევრი სარჩელი, მაგრამ განიხილა ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სარჩელი იმის შესახებ, რომ საჩივრისა და სარჩელის სლოვაკურ ენაზე შედგენის მოთხოვნა არღვევდა უმცირესობათა მშობლიური ენის გამოყენების უფლებას ოფიციალურ ურთიერთობაში, რაც კონსტიტუციის 34-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტითაა გარანტირებული.⁹⁹

1998 წლის მარტში საკონსტიტუციო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა უმცირესობის მოთხოვნა პარლამენტში მშობლიური ენის გამოყენების შესახებ. პრეზიდენტ კოვაჩის განცხადებით, სლოვაკური ენისათვის ასეთი მნიშვნელობის მინიჭებით ის ტრადიცია ირღვეოდა, რომელიც სათავეს 1920 წლიდან იღებდა და რომელსაც სლოვაკეთის ყველა პარლამენტი ასრულებდა, რათა უზრუნველყოფილი ყოფილიყო უმცირე-

სობების მიერ საკუთარი ენის გამოყენების უფლება და გამოენატა უმცირესობასა და უმრავლესობას შორის თანასწორობა. საკონსტიტუციო სასამართლომ უარყო ეს ტრადიცია როგორც კონსტიტუციურად უმნიშვნელო საკითხი, იმის საფუძველზე, რომ კონსტიტუციის 33-ე და 34-ე მუხლებით უზრუნველყოფილი იყო მშობლიური ენის გამოყენება მხოლოდ „ოფიციალურ ურთიერთობაში“, ეს ფრაზა კი მხოლოდ სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის ურთიერთობას გულისხმობდა. „პარლამენტს კი ვერ ექნება ურთიერთობა საკუთარ თავთან“, – განაცხადა თავმჯდომარე ჩიჩმა.¹⁰⁰ გადაწყვეტილება უაღრესად ფორმალური და ზედაპირულია, მიუხედავად იმისა, რომ 34-ე მუხლის ტექსტი შეიძლება განიმარტოს როგორც მხოლოდ კერძო პირების შემცველი.¹⁰¹

მთავრობა ასევე ექცეოდა ბოშებს და უგულვებელყოფდა პოლიციის უსაზღვრო სისასტიკეს მათ მიმართ, პოლიციის გულგრილობას მათ წინააღმდეგ მიმართული დარღვევებისადმი და განსაკუთრებულ დისკრიმინაციას.¹⁰² ასევე ძლიერი იყო ანტიისემიტიზმი სლოვაკეთში. მეჩიარის მთავრობამ გამოიყენა ევროკავშირის დაფინანსება და გამოსცა ისტორიის სახელმძღვანელო, რომლითაც სცადა ჩამოერეცხა II მსოფლიო ომის პერიოდში სლოვაკეთის ჰიტლერთან თანამშრობლობის ფაქტი, როდესაც სლოვაკეთმა დაახლოებით 60 ათასი ებრაელი გადასცა გერმანიას. სახელმძღვანელო დიდად გააკრიტიკეს ანტიისემიტურობის გამო, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია სლოვაკეთის მთავრობისათვის, გავერცელებინა ეს წიგნი, სანამ ევროკავშირმა ერთმნიშვნელოვნად არ დაგმო იგი და არ მოითხოვა მისი აკრძალვა. განათლების სამინისტრო დათანხმდა შეეწყვიტა წიგნის გავრცელება და სკოლებში გამოყენება, მაგრამ არაფერი უქნია წიგნების სკოლის ბიბლიოთეკებიდან ამოსაღებად.¹⁰³ გასაოცარია, რომ არც ერთ ამ საკითხს საკონსტიტუციო სასამართლომდე არ მიუღწევია, მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობის ანტიბოშური და ანტიისემიტური მოქმედებები უმნიშვნელოვან კონსტიტუციურ საკითხებთან იყო დაკავშირებული როგორც კონსტიტუციის 33-ე მუხლის და თანასწორობის შესახებ მე-12 მუხლის პირველი პუნქტის სხვა დებულებებიდან გამომდინარე, ისე ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციის საფუძველზე, რომელიც სლოვაკეთის შიდა სამართლის ნაწილია.¹⁰⁴

გამოხატვის თავისუფლება და შეკრების თავისუფლება

ურთიერთობა მეჩიარსა და პრესას შორის დაძაბული იყო მას შემდეგ, რაც 1992 წლის ივნისში მღს ქვეყნის სათავეში მოვიდა, ანუ ჩეხოსლოვაკიის დაშლამდეც კი. პრესა საკუთარ თავს სლოვაკეთში

მიმდინარე მოვლენებისა და მათ შორის მთავრობის სისუსტეების ობიექტურ ამსახველად მიიჩნევა, მეჩიარს კი სურდა, რომ პრესას სლოვაკეთის „ნამდვილი სურათის“ მისეული ვერსია გაეცნობინა.

პრობლემები იმით დაიწყო, რომ 1992 წლის დასაწყისში, როდესაც ჩეხმა და სლოვაკმა ჟურნალისტებმა და ოფიციალურმა გადარჩევის კომისიამ მეჩიარს ბრალად დასდეს კომუნისტების საიდუმლო პოლიციასთან თანამშრომლობა, იგი ასევე დაადანაშაულეს მაკომპრომეტირებელი მასალების განადგურებაში, სამთავრობო თანამდებობებზე საკუთარი პოლიტიკური მოკავშირეებისა და მეგობრების დანიშვნაში, რომელთა შორისაც საკმაოდ ბნელი წარსულის მქონე ადამიანები იყვნენ.¹⁰⁵ მეჩიარმა უპასუხოდ დატოვა ბრალდება. ამის მაგივრად მან პრესა დაადანაშაულა მის შესახებ სიცრუის გავრცელებაში და მოითხოვა, რომ მედიას „სიმართლე“ ეთქვა, თან გააფრთხილა, რომ თუ ამას არ იზამდა, მაშინ სახელმწიფოს მოუწევდა ამის გაკეთება”.¹⁰⁶ მან დაამინა პრესა, რომ მიიღებდნენ ახალ კანონს, რომლითაც დაისჯებოდა ყველა, ვინც „არასწორ ინფორმაციას“ გაავრცელებდა სლოვაკეთისა და მისი ხალხის შესახებ. მსგავსი კანონი გამოიყენეს კომუნისტებმა ჩეხი და სლოვაკი დისიდენტების წინააღმდეგ.¹⁰⁷

ამას მოჰყვა ჟურნალისტებზე თავდასხმები და ინფორმაციის გაკონტროლების ცდა. ჩეხეთის რადიოსა და ტელევიზიის მაუწყებლობა გადაჯაჭვული იყო ფედერაციის არსებობის ბოლო რამდენიმე თვე და პრეზიდენტ ვაცლავ ჰაველის ინტერვიუები სლოვაკეთში ისე ცუდად იბეჭდებოდა, რომ ფაქტობრივად გამოუსადეგარი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო ტელევიზია მთავრობის კონტროლს დაუქვემდებარეს,¹⁰⁸ მაუწყებლობის სრული ცენზურა წარმატებით ვერ ხორციელდებოდა, რადგან შეიქმნა რამდენიმე კერძო რადიო და რეგიონალური სატელევიზიო არხი.

ბეჭდვითი პრესა უმეტესად კერძო და საკმაოდ დამოუკიდებელიც იყო, მაგრამ 1989 წლის შემდეგ უმეტეს დროს იგი მნიშვნელოვან ფინანსურ ზემოქმედებას განიცდიდა. მღს-ის მთავრობის არსებობის უკანასკნელ დღეებში პარტიის მოკავშირეების მიერ შექმნილი და კონტროლირებული კომპანიები, რომელთაგან ბევრი მთავრობის კეთილგანწყობის ხარჯზე გამდიდრდა,¹⁰⁹ კონტროლის მოპოვების მიზნით შეეცადნენ შეესყიდათ რეგიონალური ბეჭდვითი და გამავრცელებელი კომპანიები. ამ განზრახვას მხოლოდ მეჩიარის მარცხმა შეუშალა ხელი.¹¹⁰

მეჩიარის განზრახვამ, გაენადგურებინა დამოუკიდებელი კრიტიკა, კულმინაციას 1996 წლის მარტში მიაღწია რესპუბლიკის დაცვის შესახებ იმ კანონის მიღებით, რომლითაც იგი პირველად 1992 წელს იმუქრებოდა.¹¹¹ კანონი ითვალისწინებდა 3-წლიან თავისუფლების აღ-

კვეთას იმ პირისათვის, ვინც მოაწყობდა შეკრებას, რომელიც მიზნად ისახავდა სლოვაკეთის კონსტიტუციური წყობილების, მისი ტერიტორიული მთლიანობის, თავდაცვის შესაძლებლობების ან დამოუკიდებლობის ხელყოფას. კანონი ასევე ითვალისწინებდა სასჯელს ნებისმიერი პირისათვის, რომელიც განზრახ გაავრცელებდა მცდარ ინფორმაციას სლოვაკეთზე საზღვარგარეთ, რითაც ილახებოდა სლოვაკეთის იმიჯი და ინტერესები.¹²

ამას მოჰყვა სწრაფი და მწვავე რეაქცია როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან. ოპოზიციამ ამ ფაქტს კომუნისტური რეპრესიების აღორძინება უწოდა. სლოვაკეთის მოსამართლეთა ასოციაციამ განაცხადა, რომ ეს ღონისძიება შეიძლება გამოყენებული ყოფილიყო როგორც პოლიტიკური იარაღი უცხოელი მეწარმეების წინააღმდეგ. ევროკავშირმა დაგმო ცვლილება როგორც „გამოხატვის თავისუფლების და სხვა დემოკრატიული უფლებების დარღვევი“ და მოუწოდა სლოვაკეთს „მოემდებნა დემოკრატიული პრინციპების შესაბამისი გადაწყვეტილება და ისეთი საშუალება, ევროკავშირის წევრობას რომ შეეფერებოდა, რომლის მოსაპოვებლადაც სლოვაკეთმა მიმართა ევროკავშირს“.¹³ რამდენიმე კვირის შემდეგ ჟურნალისტების დაცვის კომიტეტმა მეჩიარი „პრესის ათი ყველაზე საშინელი მტრის“ სიაში ჩაწერა, რომელშიც ასევე იყვნენ ჩინეთის ლიდერი დენ სიაოპინი, ნიგერიის პრეზიდენტი სანი აბაჩა, ინდონეზიის პრეზიდენტი სუჰარტო და კუბის პრეზიდენტი ფიდელ კასტრო.¹⁴ ამის საპასუხოდ მეჩიარმა და მისმა ვიცე-პრემიერმა კატარინა ტოლოვამ განაცხადეს, რომ „სლოვაკეთი დეზინფორმაციის კამპანიისა და სისტემური ცილისწამების მსხვერპლია“.¹⁵

9 აპრილს პრეზიდენტმა კოვანმა უარი თქვა ხელი მოეწერა ცვლილებებზე და იგი უკან დაუბრუნა პარლამენტს.¹⁶ კანონი ხელახლა მიიღეს 1996 წლის დეკემბერში, მაგრამ ამჯერად გამოტოვებული იყო დებულება საზღვარგარეთ სლოვაკეთის თაობაზე ყალბი ინფორმაციის გავრცელების შესახებ.¹⁷

საკონსტიტუციო სასამართლოს ფაქტობრივად არანაირი როლი არ უთამაშია ამ მოვლენებში, რაც საკმაოდ გასაკვირია, რადგან როგორც წინა თავებში სხვა ქვეყნების მაგალითებზე ვნახეთ, ბრძოლა რადიოსა და ტელევიზიის კონტროლისათვის ხშირად გამხდარა საკონსტიტუციო სასამართლოს განსჯის საგანი. ერთ-ერთი საქმე, რომელიც რამდენადმე უკავშირდებოდა ამ მოვლენებს, იყო საკონსტიტუციო სასამართლოს 1997 წლის ნოემბრის გადაწყვეტილება, რომელიც პრეზიდენტ კოვანის ვაჟის გატაცების საქმიდან გამომდინარეობდა. ამ გადაწყვეტილების თანახმად, ჟურნალისტებსა და ბრალდების

მონაწილე სხვა პირებს შეეძლოთ უარი ეთქვათ ინფორმაციის წყაროს გამჟღავნებაზე და არ შეიძლებოდა მათი დასჯა ასეთი უარისათვის. რადგან ცილისწამების სარჩელს სახელმწიფო ხელისუფლების კრიტიკისათვის ხშირად იყენებდა სლოვაკეთის ხელისუფლება (და მთელი მსოფლიო), ეს გადაწყვეტილება მეტად მნიშვნელოვანი იყო.¹¹⁸

პრესის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საქმეში საკონსტიტუციო სასამართლომ დააგვიანა გადაწყვეტილების მიღება, რამაც სამართლიანი კრიტიკა გამოიწვია. 1998 წლის გაზაფხულზე სლოვაკეთის პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომლითაც კერძო მედიას აეკრძალა არჩევნების ყოველგვარი გაშუქება და ამით გაშუქების ექსკლუზიური უფლება ფაქტობრივად მიეცა სახელმწიფო ელექტრონულ მედიას, რომელსაც შეჩივარი აკონტროლებდა. ეს კი მდს-ს მნიშვნელოვან საარჩევნო პრივილეგიას ანიჭებდა. ოპოზიციის დეპუტატებმა დაუყოვნებლივ გაასაჩივრეს კანონი, მაგრამ არჩევნებამდე რამდენიმე კვირით ადრე საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარემ ჩინმა განაცხადა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო საქმეს არჩევნებამდე არ განიხილავდა. მოსამართლე დროგონევი შეეცადა გაზეთისათვის მიცემულ ინტერვიუში გადაწყვეტილება უფრო გონივრულ ჩარჩოებში მოექცია და განაცხადა, რომ საკითხი სიფრთხილეს და ღიდ დაფიქრებას მოითხოვდა, რადგან მას შეეძლო გავლენა მოეხდინა შემდგომ არჩევნებზეც.¹¹⁹

დაახლოებით ექვსი თვის შემდეგ, 1999 წლის 18 მარტს, საკონსტიტუციო სასამართლომ საბოლოოდ გადაწყვიტა საქმე და დებულება არაკონსტიტუციურად ცნო.¹²⁰ ეს სულაც არ იყო გასაკვირი. დებულება ერთმნიშვნელოვნად არაკონსტიტუციური იყო და საქმე არჩევნებამდე უნდა გადაწყვეტილიყო. სხვა შემთხვევაში, 1997 წლის მაისში, საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომელიც ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია მისი მოტივაციის ნაწილის გამო, ვიდრე იმით, თუ როგორ გადაწყვიტა სასამართლომ საქმე კონკრეტული ფაქტობრივი გარემოებების საფუძველზე. ქვედა ინსტანციის საერთო სასამართლოში მიმდინარე ცილისწამების საქმეზე სხდომის თავმჯდომარე მოსამართლემ უარი უთხრა ბრალდებულს სასამართლო პროცესის ჩანაწერის გაკეთებაზე. ბრალდებულმა სადავო განა და ეს გადაწყვეტილება, რადგან მიაჩნდა, რომ ამით დაირღვა მისი ინფორმაციის უფლება კონსტიტუციის 26-ე მუხლის 1-ელი და მე-2 პუნქტების¹²¹ და ევროპის ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის შესახებ კონვენციის მე-10 მუხლის თანახმად. უზენაესმა სასამართლომ საქმის განმხილველი სასამართლოს სახელით განაცხადა, რომ სასამართლო დარბაზში მყოფი პირები თვალყურს ადევნებ-

დნენ სასამართლო პროცესს და შეეძლოთ კომუნიკაცია, შესაბამისად, არანაირი დარღვევა არ ყოფილა.

თავის გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ განაცხადა, რომ სლოვაკეთის კონსტიტუცია თითოეულ ინდივიდს უტოვებს უფლებას თავად გადაწყვიტოს როდის და რა ფორმით გამოიყენოს ინფორმაციის მიღების უფლება და გამოიყენოს თუ არა ამისათვის ტექნიკური საშუალებები. ბრალდებულის განცხადებასთან დაკავშირებით, რომ დაირღვა ევროპის კონვენციის მე-10 მუხლი, სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ რადგან ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს ჯერ არ გადაუწყვეტია ეს საკითხი, თითოეულ ხელშეკრულების მონაწილე სახელმწიფოს თავად უნდა გადაეწყვიტა, როგორ შეეფარდებინა კონვენცია საკუთარ ტერიტორიაზე. თუმცა ამ გადაწყვეტილებების გაუქმება, ბუნებრივია, შეეძლო კონვენციის საფუძველზე შექმნილ ინსტიტუტს — ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს. სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ სიტყვის თავისუფლება არის დემოკრატიული საზოგადოების მნიშვნელოვანი საფუძველი და სასამართლო ხელისუფლების შემოწმების საშუალება. ჩანაწერი იძლევა ასეთი შემოწმების საშუალებას ისე, რომ არ შეიღახოს სასამართლო ხელისუფლება და მიუკერძოებლობა. საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ ჩანაწერის გაკეთების აკრძალვამ დაარღვია სლოვაკეთის კონსტიტუცია, ევროპის კონვენცია და საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ევროპის კონვენციისა და საერთაშორისო პაქტის მოშველიებას და იმის აღიარებას, რომ კონვენციურ ინსტიტუტებს შეუძლიათ გააუქმონ ეროვნული გადაწყვეტილებები, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან ბევრ საქმეში ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს მიერ კონვენციის საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებები გამოხატვის თავისუფლების შესახებ ბევრად უფრო ლიბერალურია, ვიდრე სლოვაკეთში მოქმედი პრაქტიკა. თუ საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩააბამენ ასეთ საქმეებში, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი მზად არის დაემორჩილოს საერთაშორისო სტანდარტებს და დიდი შანსია იმისა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო გააუქმებს გამოხატვის თავისუფლების სხვა კიდევ უფრო მძიმე დარღვევებს.

სხვა სამოქალაქო უფლებები – გადაადგილების თავისუფლება,
სათანადო სამართლებრივი პროცედურა

1994 წლიდან დაწყებული და მთელი მეჩვიდმეტე მმართველობის წლები სლოვაკეთში პოლიტიკური ძალადობა მძვინვარებდა. მეჩვიდმეტე და მისი მთავრობის მოწინააღმდეგე პოლიტიკური ლიდერები, მაგალითად ფრანტიშეკ გაულიდერი, გამუდმებული თავდასხმების მსხვერპლი იყვნენ ან მათ ეზოებში ყუბარები ფეთქდებოდა. ერთხელ, ოპოზიციის შეკრების შემდეგ, შეხვედრის დარბაზში ყუბარა იპოვეს.

ერთ-ერთი ყველაზე სამარცხვინო შემთხვევა იყო უმცროსი კოვანჩის, პრეზიდენტის ვაჟის მოტაცება. 1995 წელს უმცროსი კოვანჩი, რომელიც ეჭვმიტანილი იყო ქრთამთან დაკავშირებულ გარიგებაში მონაწილეობაში, გაიტაცეს და ავსტრიაში მანქანაში დატოვეს. არსებობდა მტკიცებულებები, რომ გატაცებას ხელმძღვანელობდა სლოვაკეთის დაზვერვის სამსახური ივან ლექსას მეთაურობით. საქმის გამომძიებელი იაროსლავ სიმუნჩი საქმეს ჩამოაშორეს მას შემდეგ, რაც განაცხადა, რომ აქვს ინფორმაცია, რომელიც ადასტურებს უშიშროების სამსახურის მონაწილეობას გატაცებაში. ორი ადამიანი, რომლებიც, როგორც ამბობენ, ფლობდნენ მტკიცებულებებს გატაცებაში მთავრობის მონაწილეობის შესახებ, მოკლეს, 1996 წელს კი გავრცელდა ინფორმაცია, რომ გატაცებულის ადვოკატის მანქანაში ყუბარა აფეთქდა.¹²² 1996 წლის მაისში გამოძიება შეწყდა.¹²³ ასევე შეწყდა სხვა გამოძიებები ყუბარების აფეთქებისა და ტელეფონების მოსმენის შესახებ.

კოვანჩის საქმეში საკონსტიტუციო სასამართლომ მცირე მონაწილეობა მიიღო, მაგრამ – მნიშვნელოვანი. ავსტრიაში პატიმრობაში ყოფნისას უმცროსი კოვანჩი გამუდმებით სთხოვდა სლოვაკეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს და სხვა სამთავრობო დაწესებულებებს, მოეთხოვათ მისი ექსტრადიცია, მაგრამ მთავრობამ ყური არ ათხოვა მის თხოვნას. 1996 წლის თებერვალში ვენის სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტის შვილი უკანონოდ შეიყვანეს ავსტრიაში და რომ დაირღვა მისი ძირითადი უფლებები.

ამასობაში კოვანჩმა ადვოკატის მეშვეობით სარჩელით მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს, რათა სასამართლოს დაეგმო ის, რომ მთავრობამ ვერ უზრუნველყო მისი უსაფრთხო დაბრუნება. იგი აცხადებდა, რომ დაირღვა მისი კონსტიტუციური და საერთაშორისოდ აღიარებული პირადი და ოჯახური ცხოვრების, მისი ქორწინების, მშობლისა და ოჯახის უფლებები, ისევე როგორც სლოვაკეთის კონსტიტუციით აღიარებული სლოვაკეთში თავისუფალი შესვლის (მუხლი

23, პუნქტი 4) და 50-ე მუხლის მე-3 პუნქტით გარანტირებული დაცვის უფლება.

საკონსტიტუციო სასამართლომ თავიდანვე უარყო ყველა მოთხოვნა ქვეყანაში თავისუფალი შესვლისა და დაცვის უფლების გარდა, რადგან ავსტრიაში ყოფნისას კოვანს ამ ორი უფლების გარდა არც ერთი არ გამოუყენებია. შესაძლებელი იყო მთავრობის დადანიშნულება იმის გამო, რომ მან ვერ დაიცვა კოვანის უფლებები. ნაწილობრივ ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე დაყრდნობით, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ 23-ე მუხლის მე-4 პუნქტი ეხება უცხოეთში მყოფ სლოვაკებსაც და მთავრობას უწესებს პოზიტიურ ვალდებულებას ხელი შეუწყოს ამ უფლების განხორციელებას. მთავრობა ასე არ მოქცეულა. საკონსტიტუციო სასამართლომ არ მიიჩნია რომ დაირღვა დაცვის უფლება, რადგან ავსტრიაში კოვანს წარმოადგენდა თავისივე არჩეული ადვოკატი და საქმის განმხილველმა სასამართლომ დააკმაყოფილა ყველა მისი მოთხოვნა.¹²⁴

შემდგომ გადაწყვეტილებაში, პოტენციურად შორს მიმავალი შედეგებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსტიტუცია იცავს მოქალაქეებს არა მარტო მთავრობის, არამედ კერძო პირების მოქმედებებისგანაც, და რომ კონსტიტუციური უფლება სახელმწიფოსა და მთავრობას უწესებს ამ უფლებების დაცვის პოზიტიურ ვალდებულებას. საქმე ეხებოდა იმას, რომ კოშიცეს რაიონის ადმინისტრაციამ ვერ უზრუნველყო 14 წლის სკოლის მოსწავლე გოგონას დაცვა, რომელსაც მეზობელი ბიჭები გამუდმებით სცემდნენ. საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კოშიცეს ადმინისტრაციამ არ შეასრულა საოჯახო სამართლით გათვალისწინებული ვალდებულება „მიეღო ყველა სათანადო ადმინისტრაციული ზომა“ და ამით დაარღვია კონსტიტუციის მე-16 მუხლის 1-ელი პუნქტით გარანტირებული მოსწავლე გოგონას კონსტიტუციური უფლება „პიროვნულ ხელშეუხებლობასა და პირად ცხოვრებაზე.“¹²⁵

ადამიანის უფლებათა შესახებ სხვა საქმეებში, რომლებიც სათანადო სამართლებრივ პროცედურას შეეხებოდა, საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ აქტიური იყო. ერთ საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ კონსტიტუციის 48-ე მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე მოსარჩლე პირებს ჰქონდათ გონივრულ ვადაში სასამართლო განხილვის უფლება.¹²⁶ საქმე ეხებოდა ქალს, რომელმაც აძლრა სარჩელი მისი ვაჟიშვილის მამობის დადგენის თაობაზე. საქმე თაროზე შემოიღო ყოველგვარი რეზოლუციის გარეშე და 1995 წელს ვაჟმა სარჩელით მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს. საოლქო სასამართლომ, რო-

მელიც იცავდა თავის პოზიციას საქმის გადადებისთან დაკავშირებით, სადავო გახადა საკონსტიტუციო სასამართლოში შეტანილი სარჩელი, როგორც სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობაში ჩარევა. საკონსტიტუციო სასამართლომ უარყო საქმის გადადების არგუმენტები და ხაზი გაუსვა იმას, რომ სასამართლოს დამოუკიდებლობა არ ამართლებს კონსტიტუციური უფლებების უგულებელყოფას. რაც შეეხება არსს, საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ გონივრულობა დამოკიდებულია საქმეზე და თუ რა მოიმოქმედა მის დასაჩქარებლად საერთო სასამართლომ. განხილულ საქმესთან დაკავშირებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ საერთო სასამართლომ არ გადადგა სათანადო ნაბიჯები, რითაც დაირღვა ვაჟის უფლებები.

სხვა საქმეებში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ, რადგან 1992 წლის კანონმა უზენაეს სასამართლოს ფართო უფლებამოსილება მიანიჭა არჩევნებთან დაკავშირებული სარჩელების განხილვის საკითხში, ამ საქმეების ქვედა ინსტანციის სასამართლოების კომპეტენციის მიკუთვნება არღვევდა 48-ე მუხლის 1-ელი პუნქტით უზრუნველყოფილ მოსარჩლის კონსტიტუციურ უფლებას სათანადო (კანონიერ) მოსამართლეზე.¹²⁷

საქმე, რომელიც ეხებოდა ფსიქიატრიული პაციენტის სარჩელს (იგი თავისი ნების წინააღმდეგ მოათავსეს ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში) მისი ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში მოთავსების კანონიერების შესახებ, არ განხილულა, სანამ მისი კონსტიტუციურად განსაზღვრული ვადა არ ამოიწურა. პაციენტმა თავი დაანება პროცესს მას შემდეგ, რაც ვერ იშოვა დამცველი. პრობლემური დაცვის საპასუხოდ, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ „პირს, რომელსაც კანონის დარღვევით შეეზღუდა თავისუფლება, უფლება აქვს გააგრძელოს პროცესი მას შემდეგ, რაც სარჩელით მიმართავს საკონსტიტუციო სასამართლოს და ეს უფლება გრძელდება იმ შემთხვევაშიც, როცა მოსარჩლე მოგვიანებით მოისურვებს საკონსტიტუციო სასამართლოს პროცესის შეჩერებას, თუ მისი პირადი თავისუფლების შეზღუდვა არ დასრულებულა“. სასამართლომ დაადგინა, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ მოსარჩლეს უფლება აქვს უარი თქვას სარჩელზე, ამ მოსარჩლის შესაძლო ფსიქიკური მდგომარეობა და შეზღუდული თავისუფლებები წარმოშობს კითხვებს მისი გადაწყვეტილების ნამდვილ მოტივებთან დაკავშირებით. საკონსტიტუციო სასამართლომ აგრეთვე დაადგინა, რომ წინასწარი გადაწყვეტილება, რომელიც უნდა გამოცემულიყო 15 თებერვლამდე და გამოიცა მხოლოდ 4 მარტს, აუცილებელი საფუძველი იყო დაკავების კანონიერების დასადგენად. ამრიგად, მთელი ამ ხნის განმავლობაში, 15 თებერვლიდან მოყოლებული, დაკა-

ვება უკანონი იყო და დაარღვია მოსარჩლის თავისუფალი გადაადგილების უფლება. ფსიქიატრიულ საავადმყოფოს მოუწია მოსარჩლის გათავისუფლება.¹²⁸

სხვა საქმეებში საკონსტიტუციო სასამართლომ შეზღუდა სასამართლოს ხელმისაწვდომობა და განაცხადა, რომ მოსარჩლეს შეუძლია მოითხოვოს მხოლოდ თავისი უფლებების აღდგენა, ხოლო სარჩელები კანონებისა და სხვა სამართლებრივი აქტების განმარტებების თაობაზე შეიძლება აღიძრას არა მოქალაქეების ან იურიდიული პირების მიერ, არამედ მხოლოდ სახელმწიფო მოხელეების მეშვეობით.¹²⁹

1995 წელს საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო ადამიანის უფლებების შესახებ, რომელიც ეხებოდა სამხედრო სამსახურზე უარის თქმას პოლიტიკური თუ რელიგიურ-ეთიკური მოსაზრებებით. კონსტიტუციის 25-ე მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად „არ შეიძლება პირი აიძულო შეასრულოს სამხედრო მოვალეობა, თუ ეს ეწინააღმდეგება მის რწმენას, რელიგიას ან სინდისს. სხვა დეტალებს აწესრიგებს კანონი“. 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტის შესაბამისად, „აზრის, რწმენის, სინდისის, რელიგიისა და აღმსარებლობის სამართლებრივი შეზღუდვა დემოკრატიულ საზოგადოებაში დასაშვებია მხოლოდ საჯარო წესრიგის, ჯანმრთელობის, მორალის და სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის შემთხვევაში“. რელიგიური და ეთიკური მოსაზრებით სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის შესახებ კანონის თანახმად, უარის მიღებისათვის საჭირო იყო განცხადების წარდგენა წერილობითი ფორმით და დადგენილ ვადებში. ეს მოთხოვნა სადავო გახადა წვევამდელმა, რომელიც ამბობდა, რომ ამით ხდებოდა იმ გაწვეულების დისკრიმინაცია, „რომლებმაც რელიგია შეიცვალეს“. საკონსტიტუციო სასამართლო დაეყრდნო ევროპის ადამიანის უფლებათა კომისიის და ავსტრიის, გერმანიის, საფრანგეთისა და სხვა ქვეყნების სასამართლოების გადაწყვეტილებებს, აგრეთვე ევროპის კონვენციის მე-14 მუხლს და დაადგინა, რომ ზემოაღნიშნული კანონით დადგენილი შეზღუდვები კონსტიტუციური იყო, რადგან ისინი შედიოდა ეროვნული უშიშროების ინტერესებში.¹³⁰

ინფორმაციის პირადი წყაროების გამჟღავნების საკითხში ზემოთ განხილულ ცილისწამების საქმეებში საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ სამოქალაქო კოდექსი, რომლის მიხედვითაც მტკიცების ტვირთი მოსარჩლეს კი არ აწევს, არამედ მოპასუხეს, არღვევდა მხარეთა თანასწორობის პრინციპს. დავა წარმოშვა ცილისწამების საქმემ, რომელიც სახელმწიფო დაზვერვის სამსახურის უფროსმა ივან ლექსამ აღძრა პრეზიდენტ კოვაჩის წინააღმდეგ, საიდუმლო სამსახურისათვის უმცროსი კოვაჩის გატაცებაში მონაწილეობის დაბრალების

გამო. ბრალდების სიმართლის დასამტკიცებლად კოვარი აპირებდა ვენის სასამართლოს გადაწყვეტილების ან ყოფილი სახელმწიფო დაზვერვის სამსახურის აგენტის ჩვენების გამოყენებას, რომელმაც განაცხადა, რომ მონაწილეობა მიიღო გატაცებაში.¹³¹

ზოგადად, უნდა ითქვას, რომ ტრადიციულ სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან დაკავშირებით განხილულ საქმეთა რიცხვი საკმაოდ მცირეა.

ეკონომიკური და სოციალური უფლებები

საკონსტიტუციო სასამართლომ ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებით შედარებით ნაკლები საქმე განიხილა. ერთ-ერთი ასეთი საქმე შეეხებოდა ხელშეკრულების¹³² უფლებას და საკუთრების უფლებას. 1995 წლის კანონი რესტიტუციის თანახმად აწესებდა სოფლის მუნიციპალიტეტების ვალდებულებას დაედოთ ხელშეკრულება ტყეების გაკაფვის შესახებ, იმ შემთხვევაში, თუ სლოვაკეთის მთავრობა ამას მოითხოვდა. საკონსტიტუციო სასამართლომ პირველად გააუქმა ხელშეკრულების დადების ვალდებულება, რადგან კანონით არ შეიძლება ასეთი ვალდებულების დაწესება, რადგან ნებისმიერი ხელშეკრულების საფუძველი არის ხელშემკერებელ მხარეთა თავისუფალი ნება. ამასთანავე, კონსტიტუციის მე-20 მუხლის 1-ელ პუნქტში გამყარებული საკუთრების უფლება ანიჭებს მესაკუთრეს საკუთრების კონტროლის უფლებას, კერძოდ იმას, თუ ვინ და როგორ შეიძლება გამოიყენოს ეს ქონება. ეს არის ექსკლუზიური უფლება, რომელიც დაირღვა ტყეების გაკაფვაზე ხელშეკრულების დადების ვალდებულების დაწესებით. დაბოლოს, იმავე მუხლით გათვალისწინებულია მსგავსი ნივთების ან შეღავათების მქონე მესაკუთრეთა თანასწორი მოპყრობა. სოფლებისათვის დაწესებული სპეციალური ვალდებულება ასევე არღვევს ამ დებულებას.¹³³

ეკონომიკური თუ სოციალური უფლებების დაცვის მოთხოვნასთან დაკავშირებულ საქმეთა სიმცირეს ხშირად ხსნიან თანასწორობისა და არასათანადო უკუმოქმედების ძალის მქონე სარჩელებით, რაც ნამდვილად გასაკვირია. ტრადიციული სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საკითხებისაგან განსხვავებით, ეკონომიკური და სოციალური უფლებების საქმეები სხვა საკონსტიტუციო სასამართლოების საქმიანობის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდა, სადაც მიიღებოდა მოქალაქეთა სარჩელები პირდაპირ ან სახალხო დამცველის მეშვეობით, როგორც ეს იყო რუსეთში, პოლონეთსა და უნგრეთში. მოსამართლე დრგონეტს ამის მიზეზად ის მიაჩნდა, რომ სლოვაკეთის მოქალაქეები

არ იყვნენ მიჩვეული მიემართათ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის უფლებათა დარღვევების გასასაჩივრებლად, პარლამენტი კი ასეთ საქმეებს დიდად არც აქცევდა ყურადღებას.¹³⁴ ერთი-ერთი მიზეზი შეიძლება აგრეთვე იხილ იყოს, რომ სლოვაკეთის მთავრობას არ განუხორციელებია ისეთი მკაცრი ღონისძიებები, როგორც პოლონეთისა და უნგრეთის მთავრობებს, რასაც, შესაბამისად, მათი საკონსტიტუციო სასამართლოების ბევრი გადაწყვეტილება მოჰყვა.

კომუნისტურ წარსულთან გამკლავება

როგორც ჩანს, სლოვაკეთმა გადაწყვიტა წარსულის უგულბებლყოფა. ჩეხოსლოვაკიაში ლუსტრაციის პირველი კანონი 1991 წელს მიიღეს¹³⁵ და მისი აღსრულების საკმაოდ წინააღმდეგობრივი ცდა დაუყოვნებლივ დაიწო ჩეხეთის რესპუბლიკაში.¹³⁶ სლოვაკეთში არანაირი აღსრულების ღონისძიება არ გატარებულა. მეტიც, 1992 წელს მეჩიარმა განაცხადა, რომ ამ კანონის გაუქმებას აპირებდა. შეიძლება ეს სპეკულაციაც კი იყო, რადგან მთავრობის წევრები, თვით მეჩიარიც კი, თავის დროზე ინფორმატორები ან კომუნისტური რეჟიმის სახალხო მილიციის მაღალჩინოსნები იყვნენ.¹³⁷ ნებისმიერ შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკურ საფუძველზე მრავალი თანამდებობის პირი დაითხოვეს, ძალაში შესული კანონის არც ერთი მოთხოვნა არ შესრულებულა. ფაქტობრივად არ განხორციელებულა კომუნისტური რეჟიმის საიდუმლო პოლიციასთან თუ უშიშროებასთან დაკავშირებული პირების ფორმალური „წმენდა“.

სწორედ ამიტომ, საკონსტიტუციო სასამართლოს არ შეუსრულებია რამე მნიშვნელოვანი როლი წარსულის მემკვიდრეობასთან ჭიდილში, მაგრამ მან ერთი საქმე მაინც განიხილა. 1994 წლის მაისში საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მთავრობა არ იყო უფლებამოსილი გაეფართოვებინა იმ საკითხთა წრე, რომელსაც შეუფარდებდა კომუნისტური პარტიის ქონების რესიტიტუციის კანონში არსებულ ზოგიერთ გამონაკლისს.¹³⁸

პრივატიზაცია

ერთ-ერთი ყველაზე წინააღმდეგობრივი საკითხი, რომელმაც სლოვაკეთში მწვავე პოლიტიკური კონფლიქტი გამოიწვია, პრივატიზაცია იყო. თუ არ ჩავთვლით იმ რამდენიმე თვეს, როდესაც მეჩიარი ხელისუფლებაში არ იყო, პრივატიზაცია აღმოჩნდა მნიშვნელოვანი ინდუსტრიული ობიექტებისა და საწარმოების მეჩიარის მოკავშირეებისათ-

ვის საკუთრებაში გადაცემისა და მათთვის კონტროლის ეტაპობრივი მინიჭების გზა, რაც ძირითადად ხორციელდებოდა ამ ობიექტების ნამდვილ ღირებულებაზე გაცილებით ნაკლებ ფასად, როგორც ეს ზემოთ განვიხილეთ.

კომუნისტური რეჟიმის დამხობის შემდეგ ჩეხოსლოვაკიაში დაიწყო პრივატიზაცია ვაუჩერების გამოყენებით. როგორც კი ეს ქვეყანა გაყოფის წინაშე დადგა, სლოვაკეთმა პრივატიზაციის პროცესი შეანელა, მიუხედავად იმისა, რომ გამუდმებით ღებდა პირობას საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და სხვების წინაშე, რომ პრივატიზაციას დააჩქარებდა.¹³⁹ როდესაც მეჩიარმა იგრძნო, რომ გადადგომა ელოდა, 1994 წლის მარტში, მისმა კაბინეტმა ნაჩქარევად 29 პრივატიზაციის პროექტი დაამტკიცა, რაც ორი მესამედით მეტი იყო, ვიდრე 1993 წელს. როგორც ამბობენ, ბევრი საპრივატიზაციო ობიექტი მეჩიარის მოკავშირეებმა შეიძინეს საბაზრო ღირებულებაზე გაცილებით დაბალ ფასად და ეს გასხვისება საკმაოდ ბუნდოვანი მეთოდებით მოხდა.¹⁴⁰

როგორც კი ხელისუფლებაში მორაჟიკის მთავრობა მოვიდა, მან პრივატიზაციის პროცესი დააჩქარა. მაგრამ 1994 წლის შემოდგომის არჩევნებით მეჩიარმა ხელისუფლება დაიბრუნა. მისი ახალი მთავრობის მოსვლიდან რამდენიმე დღეში, შეხვედრაზე, რომელიც მთელი ღამე მიმდინარეობდა და რომელსაც მოგვიანებით „საპარლამენტო პუტჩი“ უწოდეს, მმართველმა პარტიებმა 1994 წლის სექტემბერში მორაჟიკის მთავრობის მიერ განხორციელებული პრივატიზაციის გაუქმების ღონისძიებები დაამტკიცეს, რამაც ოპოზიციის გაცემა და აღშფოთება გამოიწვია. პრეზიდენტმა კოვანჩმა ამ კანონთაგან ორს ვეტო დაადო, მაგრამ პარლამენტმა ორივე ვეტო დაძლია. ამის გამო, ოპოზიციამ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა. მართალია, მეჩიარმა პირობა დადო, რომ გაჰყვებოდა მეორე გზას – კუპონებით პრივატიზაციას, მაგრამ მის დაწყებამდე ერთი დღით ადრე მთავრობამ აღნიშნული პირობის შესრულება განუსაზღვრელი ვადით გადადო.

საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო პრივატიზაციასთან დაკავშირებული ექვსი გადაწყვეტილება, რომელთა უმეტესობითაც გაუქმდა 1994 წლის სექტემბრის შემდგომი დეპრივატიზაციის ღონისძიებები. პირველად, 1995 წლის მაისში, საკონსტიტუციო სასამართლომ განიხილა ეროვნული საბჭოს განზრახვა, რომელსაც მორაჟიკის მთავრობის 54 საპრივატიზაციო პროექტის გაუქმება უნდოდა. როგორც მეჩიარი, ისე სპიკერი ივან გასპაროვიჩი არ დაეთანხმა საბჭოს მოქმედებას. საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა გასაჩივრებული კანონი უმაღლესი სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილებათა ნუსხის შემცველი მუხლის, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის და მყიდ-

ველთა და მეწარმეთა ძირითადი უფლებების დარღვევისათვის.¹⁴¹ საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ საბჭოს მიერ წინა მთავრობის გადაწყვეტილების გაუქმება სცილდებოდა პარლამენტის უფლებამოსილებას და არღვევდა კონსტიტუციის მე-2 მუხლის მე-2 პუნქტს. ამასთანავე, საბჭო არ იყო უფლებამოსილი დაეგმო წინა მთავრობის საქმიანობა სამოქალაქო კოდექსის საფუძველზე, რადგან ეს სასამართლოს ფუნქციაა და მხოლოდ სასამართლოა უფლებამოსილი დაადგინოს კანონის დარღვევა. დაბოლოს, პარლამენტის მოქმედების უკუძალა არღვევდა კონსტიტუციის 1-ელი მუხლის დებულებას კანონის უზენაესობის შესახებ. საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ პრივატიზაციის გაუქმება ნიშნავს კერძო საკუთრების უკანონო ჩამორთმევას ყოველგვარი კომპენსაციის გარეშე, ყოველგვარი საზოგადოებრივი საჭიროების არსებობის გარეშე, რაც არღვევს კონსტიტუციის მე-20 მუხლს. 152-ე მუხლის საფუძველზე, ეროვნულ საბჭოს ჰქონდა ექვსი თვე საიმისოდ, რომ პრივატიზაციის შესახებ განკარგულება კონსტიტუციისათვის შეესაბამებინა. ამ ვადის გასვლის შემდეგ კანონი ავტომატურად ბათილი გახდებოდა, მაგრამ საბჭომ არაფერი მოიმოქმედა და კანონი გაუქმდა.¹⁴²

სასამართლოს მეორე გადაწყვეტილება შეეხებოდა 1995 წელს მორავჩიკის მთავრობის ცდას განეხორციელებინა ვაუჩერებით პრივატიზაციის მეორე ეტაპი. ცვლილებით, რომელიც პირველად 1994 წლის 22 ივნისს მიიღეს, შესწორდა თავდაპირველი კანონი პრივატიზაციის შესახებ და კუპონები ობლიგაციებით შეიცვალა. 1995 წლის 20 დეკემბერს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ კანონის ნორმა, რომელიც მოითხოვდა მუნიციპალიტეტებისა და სახლმმართველობებისაგან ბინების გაყიდვისას გადასახადის სახით ობლიგაციის მიღებას, არაკონსტიტუციური იყო. ყველა სხვა დებულება სასამართლომ კონსტიტუციურად მიიჩნია.¹⁴³ სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის ჩიჩის განაცხადების გამო, რომელმაც მიიჩნია, რომ სასამართლომ მხედველობაში უნდა მიიღოს არსებული ეკონომიკური და ფინანსური ურთიერთობები, ჩეხოსლოვაკიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა თავმჯდომარემ ერნესტ ვალკომ გადაწყვეტილება გააკრიტიკა და განაცხადა, რომ „სასამართლომ არ უნდა განიხილოს ასეთი საკითხები“.¹⁴⁴

მესამე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება პრივატიზაციის შესახებ 1996 წელს გამოვიდა და ეხებოდა კანონმდებლობას „ოქროს წილის“ შესახებ, რომელიც უფლებას ანიჭებდა სახელმწიფოს ჰქონოდა აქციათა უძრავლესობა პრივატიზებულ „სტრატეგიული მნიშვნელობის“ ობიექტებში. 1996 წლის 3 აპრილს საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქ-

მა კანონი, რადგან იგი სახელმწიფოს პრივილეგიას აძლევდა მსგავსი საკუთრების სხვა მფლობელებთან შედარებით, რითაც იგი არღვევდა კონსტიტუციის მე-20 მუხლის 1-ელ პუნქტს¹⁴⁵ და სავალდებულო ძალის მქონე საერთაშორისო ხელშეკრულებებს.¹⁴⁶

ეროვნული საკუთრების ფონდი, რომელიც მეჩიარის მიერ შექმნილი სამთავრობო დაწესებულება იყო და პრივატიზაციის პროცესს განაგებდა, გახდა საკონსტიტუციო სასამართლოს ორი გადაწყვეტილების საფუძველი. ამ საქმეებში საკონსტიტუციო სასამართლომ მთავრობისა და ეროვნული საბჭოს საწინააღმდეგო გადაწყვეტილება გამოიტანა. პირველ შემთხვევაში, 1996 წლის 14 ნოემბერს საკონსტიტუციო სასამართლომ გადადგინა, რომ საბჭოს არ შეეძლო იურიდიული პირისათვის (ფონდისათვის) მიენიჭებინა პირდაპირი მიყიდვის წესით პრივატიზაციის უფლება. კონსტიტუციის 119-ე მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი ანიჭებს მთავრობას უფლებამოსილებას მიიღოს „გადამჭრელი ზომები“, რათა დაინერგოს „სლოვაკეთის რესპუბლიკის ეკონომიკური და სოციალური პროგრამები“. ახალი მესაკუთრისათვის პირდაპირი გასხვისება „გადამჭრელი ზომა“, რადგან იგი განსაზღვრავს ეკონომიკის პრივატიზებული ნაწილის სტრუქტურასა და პროცესს. სწორედ ამიტომ, მხოლოდ მთავრობის სრული შემადგენლობა უფლებამოსილი გადაწყვეტოს ობიექტების პირდაპირი გასხვისების საკითხი და არა რომელიმე ფიზიკური თუ იურიდიული პირი ან ცალკეული მინისტრი.¹⁴⁷

რამდენიმე თვის შემდეგ, 1997 წლის თებერვალში, საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა მეჩიარის მთავრობის პრივატიზაციის აქტის დაახლოებით 12 დებულება ობლიგაციებით პრივატიზაციის შესახებ. საკონსტიტუციო სასამართლოს აზრით, მთავრობა შეეცადა მოეწესრიგებინა საკითხები, რომელთა მოგვარებაც კანონმდებლების პრეროგატივა იყო.¹⁴⁸ მოსამართლე დრგონეცის განმარტებით, ეს ნიშნავდა, რომ, პრივატიზაციის სანაცვლოდ ვაჭრობა ეროვნული საკუთრების ფონდის მიერ გამოცემული ობლიგაციებითა და ვაუჩერებით უკანონო იყო იმ მრავალი გაურკვევლობის გამო, რაც ფონდის ობლიგაციებით ვაჭრობამ გამოიწვია.¹⁴⁹

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ ამ აქტით დაირღვა კონსტიტუციის 55-ე მუხლითა და 55-ე მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული თავისუფალი და სამართლიანი ეკონომიკური კონკურენციის გარანტია. კონსტიტუცია ითვალისწინებს, რომ „დეტალები განისაზღვრება კანონით“, და ეს დებულება განიმარტა ისე, თითქოს აღმასრულებელი ხელისუფლებაც უფლებამოსილი იყო გამოეცა ეკონომიკური კონკურენციის შემზღვევა წესები, რასაც ეს

სადავო აქტივ ადგენდა. მოსამართლე დრგონეცმა სასამართლოს გადაწყვეტილება აღწერა როგორც „პირველი შემთხვევა, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციაზე დაყრდნობით მიიღო გადაწყვეტილება საბაზრო კონკურენციის შესახებ“.¹⁵⁰

1997 წლის ივნისის ინტერვიუში მოსამართლე ვალკომ გააკრიტიკა სასამართლო იმის გამო, რომ ხშირად იგი მთავრობის მითითებებს ექვემდებარებოდა. მან ხაზი გაუსვა აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო საკუთრებასთან დაკავშირებულ საქმეს, რომელიც ამ საკუთრების მფლობელთათვის კომპენსაციას მხოლოდ კოლექტიური წილის საშუალებით ითვალისწინებდა. რაც შეეხება ეროვნული საკუთრების ფონდის საქმეს, მან იგი ნაკლებად მნიშვნელოვნად მიიჩნია და განაცხადა, რომ ყველა გადაწყვეტილება ამ საკითხზე უკვე მიღებული იყო და სულ ცოტაღა დარჩა პრივატიზაციისათვის. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიუხედავად, ფონდი იმ დარჩენილ მცირე ქონებასაც პირდაპირ ყიდდა. რაც შეეხება მუნიციპალური ობლიგაციების პრივატიზაციას, ყველა საწინააღმდეგო არგუმენტი უგულვებელყვეს, გარდა ერთისა. დაბოლოს, რაც შეეხება მორაქიკის პროექტებს, რომლებსაც საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა და ამით წინ აღუდგა მათი გაუქმების მოსურნე მეჩიარის მთავრობას, სასამართლო მიიჩნევდა, რომ ისინი შეეხებოდა მცირე ოდენობით საწარმოებსა და ფინანსებს და მთავრობის ამგვარი მოქმედებებით კანონი უფრო მეტად ირღვეოდა.¹⁵¹

დასკვნა

1998 წელს ვლადიმერ მეჩიარი ხელახლა რომ აერჩიათ, მას მიეცემოდა საშუალება 1999 წლის დეკემბერში შეეცვალა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები მათი უფლებამოსილების ვადის გასვლის შემდეგ. ეჭვს არ იწვევს, რომ იგი შეარჩევა ისეთ მოსამართლეებს, რომლებიც პრობლემებს არ შეუქმნიდნენ, როგორც ეს ქნეს ალექსანდრე ლუკაშენკომ ბელორუსში და სალი ბერიშამ ალბანეთში. მეჩიარის დამარცხება სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადარჩენას ნიშნავდა. ცუმცა მეჩიარი გამარჯვებასთან საკმაოდ ახლოს იყო და მისი პარტია კვლავ საკმაოდ მაღალი რეიტინგით სარგებლობდა, მან მაინც ვერ მოახერხა მთავრობის ჩამოსაყალიბებლად პარლამენტში საკმარისი ადგილების მოპოვება.¹⁵²

უამრავი ხარვეზის მიუხედავად, ამკარაა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ახალი დამოუკიდებელი სლოვაკეთის ერთ-ერთი ყველაზე

წარმატებული ინსტიტუტი იყო. ფარული თუ აშკარა ძლიერი ზემოქმედების მიუხედავად, საკონსტიტუციო სასამართლო იყო კანონის უზენაესობის მნიშვნელოვანი დამცველი. იგი წინ აღუდგა და ხელი შეუშალა აგრესიული ავტორიტარული რეჟიმის გარკვეულ მოქმედებებს, 1989 წლიდან მოყოლებული თითქმის მთელ მომდევნო პერიოდში რომ ემუქრებოდა სლოვაკეთს ამა თუ იმ ფორმით როგორც ჩეხოსლოვაკიის ფედერაციაში, ისე მისი დაშლის შემდეგ.¹⁵³ რა თქმა უნდა, ეს არ არის სლოვაკეთის ავტორიტარიზმისაგან შემობრუნების უპირველესი ფაქტორი, ამაში, ალბათ, დასავლეთის ზემოქმედებამ და საკუთარი ეკონომიკის ვარდნამ უფრო მეტი როლი ითამაშა. საკონსტიტუციო სასამართლომ თავისი მოქმედებებით გამოაშკარავა მეჩიარის რეჟიმის უკანონობა, ხელი შეუწყო დასავლეთის ზემოქმედებას და ამასთანავე ხელი შეუშალა ზოგიერთ ანტიდემოკრატიულ ღონისძიებას. მიუხედავად იმისა, რომ მეჩიარის მიერ მოსამართლეთა დანიშვნა სადავო იყო და თავად მეჩიარი შემდგომში სასტიკი და ძლიერი ოპონენტი გახდა და საჯაროდ შეურაცხყოფდა თავისივე დანიშნულებს, საკონსტიტუციო სასამართლო მაინც იქცა ერთ-ერთ ყველაზე პატივსაცემ ინსტიტუტად სლოვაკეთში. სოციოლოგიურ გამოკითხვებში საკონსტიტუციო სასამართლო ყოველთვის პირველ ან მეორე ადგილზე იყო და მნიშვნელოვნად უსწრებდა წინ მეჩიარს.¹⁵⁴

საკონსტიტუციო სასამართლო, რა თქმა უნდა, უნაკლო არ ყოფილა — ასეთ არაკეთილგანწყობილ გარემოში ვერც ერთი სასამართლო ვერ იქნება უნაკლო. ხშირად სასამართლო უაღრესად ფორმალურად უდგებოდა საკითხებს, მაგალითად, რეფერენდუმის საქმეში, პარლამენტში უმცირესობების ენის გამოყენების საქმეში და სხვა საქმეებში. ზოგიერთს მაინც, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო ზედმეტად ცდილობდა შუალედური კურსის შენარჩუნებას¹⁵⁵ და ზოგიერთი გადაწყვეტილება არ შეესაბამება სხვებს, მაგრამ ასეთია რეალობა და იგივე შეიძლება ითქვას ფაქტობრივად ყველა სხვა უზენაესი სასამართლოს შესახებაც.

მეორე მხრივ, მოსამართლეთა საბუშაო რთულია და ესეც ახდენს გავლენას. საკონსტიტუციო სასამართლოში არცთუ ბევრი სარჩელი შედიოდა ადამიანის უფლებათა შესახებ,¹⁵⁶ მაგრამ ამის მიზეზი შეიძლება ისიც იყო, რომ სლოვაკმა ხალხმა მხოლოდ ბოლო წლებში თუ გაიაზრა საკონსტიტუციო სასამართლოში მათი უფლებების დაცვის მნიშვნელობა. ამას გარდა, როგორც მოსამართლე დრგონეცმა აღნიშნა, არც ეროვნული საბჭოს დეპუტატები მიმართავდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს ასეთი საქმეებით. ამავე დროს, უზენაესი სასამართლო მიიჩნევდა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს არ ჰქონდა კონსტიტუციურ საკითხთა განხილვის ექსკლუზიური უფლება და აღსრულებ-

ბის მექანიზმი, იგი უფლებამოსილი იყო მიეღო მხოლოდ დეკლარაციული ხასიათის გადაწყვეტილებები.¹⁵⁷

სირთულეებისა და ზემოქმედების მიუხედავად, სასამართლოს კრიტიკოსებიც კი, ისეთი, როგორცაა მოსამართლე ვალკო, ეთანხმებიან იმას, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ შეინარჩუნა დამოუკიდებლობა. ეს განსაკუთრებულ ქებას იმსახურებს, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მოსამართლეები არა მარტო პრემიერ-მინისტრ მეჩიარის არჩეულები იყვნენ, არამედ იმასაც, რომ მათი უფლებამოსილების ვადა შედარებით მოკლე დროით — შვიდი წლით იყო განსაზღვრული და განახლებას ექვემდებარებოდა. ხელახალი არჩევა, განსაკუთრებით მოკლევადიანი უფლებამოსილების დროს, მოსამართლის დამოუკიდებლობის მნიშვნელოვანი ხელშემშლელი ფაქტორია, მით უფრო იმათთვის, ვისაც კვლავ უწევს სამოსამართლო საქმიანობის გაგრძელება მოსამართლის უფლებამოსილების ვადის გასვლის შემდეგ.¹⁵⁸ ეს პრობლემა ასევე შეიძლება აიხსნას იმით, რომ მეჩიარის მიმართ სასამართლოს წევრების ცუდ განწყობას სხვებიც იზიარებდნენ. მეორე მხრივ, როგორც ერთმა მეთვალყურემ აღნიშნა, იმას, რომ ზოგიერთი მოსამართლე შედარებით სუსტია, პარადოქსული შედეგი აქვს, — ძლიერ მოსამართლეებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინონ სამმოსამართლიან კოლეგიაში, რომელიც თითქმის ყველა საქმეს განიხილავს. საკონსტიტუციო სასამართლოს ასევე ძალიან გაუმართლა, რომ სლოვაკეთის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მეცნიერი, საკონსტიტუციო სასამართლის სპეციალისტი პეტერ კრასაკი 1995 წლიდან სასამართლოს მრჩეველი იყო.

ზოგიერთი ეს პრობლემა აუცილებელ გადაჭრას საჭიროებს:

1. მოსამართლეთა უფლებამოსილების ვადა უნდა განისაზღვროს 10 ან 12 წლით და სასამართლო არ უნდა ექვემდებარებოდეს განახლებას, ისე როგორც ეს ხდება თითქმის ყველა საკონსტიტუციო ტრიბუნალში. ასევე, პერიოდულად უნდა განახლდეს მოსამართლეთა გარკვეული რაოდენობა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ყველას ერთდროული და სრული შეცვლა, როგორც ეს ადრე მოხდა და რაც, როგორც აღინიშნა, ალბათ, მოხდებოდა მეჩიარის ხელისუფლებაში დარჩენისა და მისი მოკავშირის პრეზიდენტის პოსტზე არჩევის შემთხვევაში. ასეთ ცვლილებას შეეძლო სასამართლო გადაექცია კიდევ ერთ პოლიტიკურ ინსტიტუტად და როგორც გარეგნულად, ისე რეალურად დაეკინებინა საკონსტიტუციო სასამართლოს სტატუსი საზოგადოებაში და მნიშვნელოვნად შეეღაპრა კანონის უზენაესობა.

2. საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობის გარანტიები უნდა გაძლიერდეს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოს რაც შეიძლება მეტი უფლებამოსილება უნდა მიეცეს თავისი ბიუჯეტის (რომელსაც საბოლოოდ პარლამენტი აკონტროლებს), აპარატისა და დამხმარე სამსახურების, აგრეთვე მათი პრემიებისა და პრივილეგიების გზით.¹⁵⁹ ამ საკითხებთან დაკავშირებით (ბიუჯეტი, აპარატი, უშიშროება), პრობლემების მიუხედავად, საკონსტიტუციო სასამართლომ შეძლო თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, თუმცა სასამართლო ასეთ ზემოქმედებას საერთოდ არ უნდა განიცდიდეს.

3. რაც შეეხება უშუალოდ პროცესს, განსხვავებული აზრი უნდა გამოითქვას საჯაროდ და უნდა გამოქვეყნდეს. საჯაროდ გამოთქმული განსხვავებული აზრი მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან უძრავლესობა იძულებული ხდება ახსნას თავისი გადაწყვეტილება, რაც ძალიან მომგებიანია საკონსტიტუციო სასამართლოს სტატუსისათვის.

4. ადამიანის უფლებათა სფეროში საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება შეიძლება გაიზარდოს, თუ იგი უფრო ხელმისაწვდომი გახდება პირადი სარჩელებისათვის. ეს შეიძლება მოხდეს სარჩელით მიმართვის უფლების მქონე პირთა წრის გაფართოებით, რაც საშუალებას მისცემს მესამე მხარეს აღძრას სარჩელი საქმეზე, რომელიც ნამდვილად აინტერესებს, და აგრეთვე მოქალაქეთა ჯგუფებისათვის სარჩელის აღძვრის უფლების მინიჭების გზით.¹⁶⁰

5. დაბოლოს, საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებმა თავი უნდა შეიკავონ გადაწყვეტილების შესახებ საჯარო განცხადებებისაგან მისი „ახსნის“ ან გამართლების მიზნით, და თან არა მარტო საქმის გადაწყვეტამდე, არამედ მისი გადაწყვეტის შემდეგაც.¹⁶¹ ასეთი გამოსვლები სლოვაკეთს კარგს არაფერს მოუტანს, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებს, რადგან ეს იწვევს ამ საქმეთა გარშემო არსებულ პოლიტიკურ ბატალიებში საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩაბმას. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებმა თავი უნდა შეიკავონ ისეთ საკითხებზე კომენტარისაგან, რომელიც შემდეგ შეიძლება განსახილველად მათ წარუდგინონ ან პოლიტიკურად მგრძობიარე. საკონსტიტუციო სასამართლომ რაც შეიძლება შორს უნდა დაიჭიროს თავი პოლიტიკისაგან, რადგან სხვა შემთხვევაში იგი პოლიტიკური ძალაუფლების კიდევ ერთი ცენტრი შეიძლება აღმოჩნდეს.

სლოვაკეთის განვითარება ახლახანს დაიწყო, დემოკრატიას აქ ჯერ არ გაუდგამს ფესვები. მეჩიარის რეჟიმმა იმდენად რთული ეკონომიკური, სოციალური, საგანმანათლებლო და ადმინისტრაციული პრობლემა დაუტოვა ქვეყანას, რომ ახალ მთავრობას, რომელიც არამყარ კოალიციაზეა დაფუძნებული, ძალიან მძიმე დღეები დაუდგება. თუ

მეჩიარის შემდგომმა მთავრობამ დემოკრატიის განვითარებისკენ არ წარმართა თავისი საქმიანობა, მაშინ არამდგრად ელექტორატს, ალბათ, მეჩიარის ან სხვა პირთა ნაციონალისტური დემაგოგია გადაიბირებს, ამას კი შეიძლება შეეწიროს დემოკრატია და მასთან ერთად მტკიცე და დამოუკიდებელი საკონსტიტუციო სასამართლოც.

ეპილოგი

1999 წელს პრეზიდენტმა რუდოლფ შუსტერმა საკონსტიტუციო სასამართლოს ახალი მოსამართლეები დაასახელა, მათ შორის მხოლოდ ორი ძველი მოსამართლე დანიშნა ხელმეორედ. ის კი ნამდვილად ცხადია, რომ პრეზიდენტმა სლოვაკეთის ყველაზე ცნობილი საკონსტიტუციო სასამართლოს სპეციალისტი პროფესორი კრესაკი მოსამართლედ არ დანიშნა მეჩიართან შეთანხმების გამო. როგორც ამბობენ, მთავრობის მიერ წარდგენილი კრესაკისა და მოსამართლე იან ღრგონეცის კანდიდატურები მიუღებელი იყო მეჩიარისათვის.¹⁶²

თავი მერვე

დასკვნა

ამ ნაშრომის შესავალში წამოიჭრა გარკვეული კითხვები, თუ როგორ ვითარდებოდა ყოფილი სოციალისტური ბლოკის ქვეყნების ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები ბლოკის დაშლის შემდეგ. რა თქმა უნდა, ათწლეული ძალიან ცოტა დროა იმისათვის, რომ ამ კითხვებს საბოლოო პასუხი გაეცეს. ყველა იმ სახელმწიფოში, რომლებიც განვიხილეთ, ისევ გრძელდება გარდატეხის პროცესი და კვლავ ვითარდება დემოკრატიული ინსტიტუტები. ამ სასამართლოებს ბევრი საერთო აქვთ და, ქვეყნების განსხვავებისა და სასამართლოების სიახლის მიუხედავად, მაინც შეიძლება ზოგიერთი ასპექტის განზოგადება.

ერთი რამ უკვე ცხადია: საკონსტიტუციო სასამართლომ შეიძლება მნიშვნელოვანი, მაგრამ მოკრძალებული წვლილი შეიტანოს გარდატეხასა და ლიბერალური კონსტიტუციური დემოკრატიის ჩამოყალიბებაში, მაგრამ მხოლოდ მაშინ, თუ ერმა თავიდანვე სწორი ნაბიჯები გადადგამს მიმართულებით. დამოუკიდებელი და გაბედული საკონსტიტუციო სასამართლო ლიბერალური დემოკრატიის პირშეა და დემოკრატიული გარემოს გარეშე არ შეუძლია ეფექტიანი საქმიანობა.

ამას უამრავი ფაქტი ადასტურებს. ბელორუსსა და ყაზახეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა ცდა შეენარჩუნებინათ თავიანთი დამოუკიდებლობა და გაეკონტროლებინათ ნურსულთან ნაზარბაევისა და ალექსანდრე ლუკაშენკოს საქმიანობა, დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა. ყაზახეთში საკონსტიტუციო სასამართლო საერთოდ გაუქმდა,¹ ბელორუსში კი მოსამართლეებს იძულებით დაატოვებინეს თანამდებობა.² ალბანეთში საკონსტიტუციო სასამართლო მთლიანად პრეზიდენტ სალი ბერიშას მომხრეების ხელში აღმოჩნდა და შესაბამისად მის დავალებებს ასრულებდა.³ რუმინეთში, სადაც ილიესკუს რეჟიმი იმთავითვე ნახევრად ავტორიტარული იყო, საკონსტიტუციო სასამართლო თავიდანვე პრეზიდენტს ექვემდებარებოდა.⁴ სომხეთში, სადაც კონსტიტუცია დაიწერა ნახევრად ავტორიტარული პრეზიდენტისათვის, ლევონ ტერ-პეტროსიანისათვის, საკონსტიტუციო სა-

სამართლოს არ მისცეს რამე მნიშვნელოვანი საქმეების განხილვის უფლებამოსილება, რაც იმან განაპირობა, რომ საკმაოდ იყო შეზღუდული სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მქონე პირთა წრე. რუსეთში კი საკონსტიტუციო სასამართლოს მოქმედება წელიწად-ნახევრით შეჩერდა, როდესაც ელცინმა სცადა კონსტიტუციური წესწყობილების ძალადობრივად დამხობა. სასამართლოს აღდგენის შემდეგ მას ბევრად სუსტი პოზიციები ჰქონდა.

ამათგან განსხვავებით, პოლონეთში, უნგრეთში, სლოვენისა და ჩეხეთში, სადაც ლიბერალური დემოკრატია რეალობად იქცა, საკონსტიტუციო სასამართლოებმა, რომლებიც მიჰყვებიან ისეთი დასავლეთევროპული ქვეყნების კურსს, როგორცაა გერმანია, ესპანეთი, იტალია, საფრანგეთი და პორტუგალია, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს თავიანთი სახელმწიფოების პროგრესულ განვითარებაში.

მეტად საინტერესო ვითარებაა ბულგარეთსა და სლოვაკეთში. ამ ქვეყნებმა სცადეს ლიბერალური დემოკრატიის ჩამოყალიბება, მაგრამ თავიდანვე ორივემ არასწორი გეზი აირჩია. ბულგარეთში ეს ნაწილობრივ განაპირობა სუსტმა ანტიკომუნისტურმა პოლიტიკურმა მოძრაობამ, სლოვაკეთში კი ოპოზიცია იმდენად დაქსაქსული იყო, რომ ვერ შეძლო ქარიზმული ნაციონალისტი ლიდერის დამარცხება. ამის გამო, 1989 წლის შემდეგ, თითქმის ყოველთვის, ბულგარეთში ანტიდემოკრატიული, ნეოკომუნისტური რეჟიმი იყო, სლოვაკეთში კი — ნახევრად ავტორიტარული რეჟიმი. ორივე შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლო ებრძოდა რეჟიმს, მთავრობა კი მუდამ მის განადგურებას თუ არა, დაკნინებას მაინც ცდილობდა. მიუხედავად ამისა, არც ერთ საკონსტიტუციო სასამართლოს არ შეუწყვეტია ბრძოლა და მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქვეყნის დემოკრატიული გზისაკენ შემობრუნების საქმეში: ბულგარეთში იმით, რომ ხელი შეუშალა სასამართლო ხელისუფლების ნებისმიერ დაქვემდებარებას და ანტიკომუნისტური მთავრობის რეფორმების გაუქმებას; სლოვაკეთში კი (სხვა საკითხებთან ერთად) საშუალება მისცა ევროკავშირს ზემოქმედება მოეხდინა მეჩიარის რეჟიმზე, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მეჩიარის საბოლოო დამარცხებაში.

ამ მაგალითიდან შეიძლება დავასკვნათ შემდეგი: მიუხედავად იმისა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს არ შეუძლია მთლიანად შეუშალოს ხელი ძლიერ და ავტორიტარულ რეჟიმს, განსაკუთრებით, როდესაც როგორც ყაზახეთში, ბელორუსში, რუმინეთსა და სომხეთში ასეთი რეჟიმი ფართო საზოგადოებრივი მხარდაჭერით სარგებლობს, მას შეუძლია არიოს ვითარება, ამით დრო მოიგოს და ზემოქმედება მოახდინოს უკვე დასუსტებულ ავტორიტარიზმზე. მაგრამ ამაზე მეტის გაკეთება,

აღბათ, მის ძალებს აღემატება. 1998 წელს მეჩიარს რომ მოეგო და ვიდენოვის რეჟიმს ასეთი არეულობა არ შეეტანა ეკონომიკაში, ორივე კვლავ ხელისუფლებაში შეიძლებოდა ყოფილიყო. ასეთ პირობებში ვერც ბულგარეთისა და ვერც სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო ვერ მოახერხებდა დამოუკიდებელ ინსტიტუტად დარჩენას, თუნდაც იმიტომ, რომ, ორივე სასამართლოს მოსამართლეებს უფლებამოსილების ვადა მალე ამოეწურებოდათ და სასამართლოს უფრო დამჯერი მოსამართლეებით შეცვლიდნენ. სამწუხაროდ, როგორც მეჩიარმა, ისე ვიდენოვმა ისეთი ეკონომიკური ქაოსი დატოვეს, რომ ახლანდელი მთავრობების (1999 წლიდან) ძალისხმევის მიუხედავად, ეს ქვეყნები ვერ ახერხებენ სიცოცხლისუნარიანი დემოკრატიის ჩამოყალიბებას. მათი მომავალი ჯერ კიდევ არ არის ერთმნიშვნელოვნად გარკვეული და, შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოების ბედიც ბეწვზე კიდია. სავარაუდოა, რომ ეს სასამართლოები დროთა განმავლობაში უფრო მეტ მხარდაჭერას მოიპოვებენ, მაგრამ ეს მაინც არ კმარა მათ გადასარჩენად, თუ ხელისუფლებას კვლავ ავტორიტარები დაეუფლებიან. ამის ერთი მაგალითია რუსეთის გამოცდილება – 1993 წელს რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ ძლიერი იყო, თუმცა ამას სულაც არ შეუშინებია ელცინი და ოქტომბერში მისი საქმიანობა ერთი წლით შეაჩერა.

აღმოსავლეთეუროპული სასამართლოების პრაქტიკა

თავისი არსებობის ამ პირველ ათწლეულში საკონსტიტუციო სასამართლოების საქმიანობა ყველაზე მეტად სამ სფეროს მოიცავდა, ესენია: (1) სახელმწიფო სტრუქტურებს შორის ხელისუფლების დანაწილება როგორც პორიზონტალურად (ცენტრალური ხელისუფლების განშტოებებს შიგნით და მათ შორის), ისე ვერტიკალურად (ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ადგილობრივი მმართველობის და თვითმმართველობის ორგანოებს შორის); (2) ადამიანის უფლებები და (3) ადამიანის უფლებებთან მჭიდროდ დაკავშირებული კომუნიკაციური მექანიზმების სტრუქტურა. პირველი ყველაზე ვრცელი და რთული იყო. მეორე, – ადამიანის უფლებები, შეიცავდა ტრადიციულ სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან დაკავშირებულ საოცრად ცოტა საქმეს, მაგრამ ამავე დროს ბევრი გადაწყვეტილება ეხებოდა ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს. მესამე კატეგორია შეიცავდა ამ სასამართლოების წინაშე არსებულ ზოგიერთ ყველაზე უფრო ძნელ საქმეს. ეს მეტად პრობლემური იყო პოლონეთში, უნგრეთსა და ბულგა-

რეთში; სლოვაკეთი და რუსეთი მინცდამაინც დიდ ინტერესს არ იჩენდნენ ამ საკითხისადმი, თუ არ ჩავთვლით 1992 წლის რუსეთის კომუნისტური პარტიის სასამართლო პროცესს.

ხელისუფლების დანაწილება

ჩვენს კვლევაში განხილულ ამ ხუთ ქვეყანას, ისევე როგორც ყველა განვითარებად დემოკრატიას, აქვს დანაწილებული სახელმწიფო ხელისუფლება როგორც პორიზონტალურად, ისე ვერტიკალურად. ხელისუფლების დანაწილების სისტემაში უნდა არსებობდეს ნეიტრალური ინსტიტუტი, რომელიც მოაგვარებს ხელისუფლების დანაწილების თაობაზე წარმოშობილ კონფლიქტებს. დღევანდელ ევროპაში ეს ფუნქცია საკონსტიტუციო სასამართლოს აკისრია. თემა, რომელიც ამ კვლევის ლაიტმოტივია, არის საკონსტიტუციო სასამართლოს მხრიდან პოლიტიკაში ჩარევისათვის თავის არიდება და მისი საქმიანობის მიუკერძოებლად და ობიექტურად წარმოჩენა. ამის საფრთხე განსაკუთრებით დიდია ხელისუფლების დანაწილების საქმეებში. ახალ ტრიბუნალებს ჯერ კიდევ პირველივე წლებში მოუწიათ უფლებამოსილებათა შესახებ დავების განხილვა, მაშინ, როდესაც ისინი ყველაზე მტკივნეულად აღიქვამდნენ წინააღმდეგობას, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ბევრი დავა მოჰყვა მმართველი პარტიის მიერ ხელისუფლების აშკარად მიტაცების სურვილს. მაგრამ ეს საკონსტიტუციო სასამართლოები იშვიათად იხევენ უკან და ხშირად ამ მმართველი პარტიების საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებებსაც იღებდნენ. რა თქმა უნდა, ეს ყოველთვის ასე არ იყო და არც ისე ხშირად ხდებოდა, როგორც ზოგიერთს ეგონა. ყველაფრის მიუხედავად, ამ სასამართლოთა საქმიანობა შეუპოვარი და პატივსაცემი იყო.

საკონსტიტუციო სასამართლოებს ასეთი გადაწყვეტილებებისათვის უმეტესად „არ სჯიდნენ“. ამ საქმეთა წინააღმდეგობრივი ხასიათის მიუხედავად, მცირე გამონაკლისის გარდა, სახელისუფლებო ბრძოლაში დამარცხებული მხარეები აღიარებდნენ სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ დანაწილების საზღვრებს, თუმცა არც რეპრესიებსა და ქიშპს ერიდებოდნენ. სასამართლოთა აღიარების ერთ-ერთი მიზეზი, ალბათ, ფართო საზოგადოებრივი მხარდაჭერაა, რომელსაც ამ საკონსტიტუციო სასამართლოებმა მიაღწიეს თავიანთი დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის მანიფესტირებით. ხელისუფლებათა განშტოებებს შორის ხანგრძლივი დავის დროს სხვადასხვა ქვეყანაში ორივე მხარე ხან იგებდა და ხან აგებდა. გადაწყვეტილებათა საფუძველი

გონივრული იყო და კონსტიტუციას შეესაბამებოდა. რუსეთშიც კი, სადაც 1993 წლის დასაწყისში სასამართლოს თავმჯდომარე ვალერი ზორკინი და მისი უმრავლესობა (ისინი ელცინის მოწინააღმდეგე და უზენაესი საბჭოს მომხრე იყვნენ) თავდასხმის სამიზნე გახდნენ, მათ იშვიათად აკრიტიკებდნენ გადაწყვეტილებათა სამართლებრივი მოტივაციის გამო, მხოლოდ თავმჯდომარის სასამართლოს მიღმა საქმიანობა იყო მნიშვნელოვანი კრიტიკის საბაბი. ამასთან, პარლამენტმა დაახლოებით იმდენივე საქმე წააგო, რამდენიც პრეზიდენტმა, მათ შორის ზოგი პირდაპირ ეხებოდა პრეზიდენტთან კონფლიქტს.

უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთში განსაკუთრებით ბევრი და მნიშვნელოვანი პრობლემა წარმოიშობა. რუსეთის საპრეზიდენტო სისტემა, პრეზიდენტისა და პარლამენტის დამოუკიდებელი არჩევნებით, ინსტიტუციურ კონფლიქტს ქმნის მაშინაც კი, როდესაც პარლამენტსა და პრეზიდენტს ერთი პოლიტიკა აქვთ, რომ აღარაფერი ვთქვათ კონფლიქტის კიდევ უფრო გამძაფრებზე, როდესაც მათი პოლიტიკა განსხვავებულია. საპრეზიდენტო სისტემას შეუძლია წარმოშვას (და ხშირად ეს ასეც ხდება) საკანონმდებლო და სხვა საკითხთა ჩიხი და დავა კომპეტენციის თაობაზე. ამ კონფლიქტების გადასაწყვეტად საჭირო ხდება დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი არბიტრის არსებობა. რუსეთში ასეთი არბიტრი იყო საკონსტიტუციო სასამართლო. რობერტ შარლეტს ხელი მიუწვდა მონაცემებზე, რომლის მიხედვითაც, რუსეთის პირველი საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმეთა 40 პროცენტი ასეთი სახის კონფლიქტებს ეხებოდა და, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის მეორე საკონსტიტუციო სასამართლო ცდილობს თავიდან აიცილოს ასეთი საქმეები, შარლეტმა აღმოაჩინა, რომ მათი რიცხვი სულ უფრო იზრდება.⁵

ეს საქმეები ამჟამად დელიკატურია, რადგან, რა გადაწყვეტილებაც უნდა გამოიტანოს საკონსტიტუციო სასამართლომ, ერთ-ერთი მხარის პოლიტიკური ინტერესი მაინც შეილახება. ამ ისედაც დანაღმულ სფეროს ემატება რუსეთის ფედერაციული ტერიტორიული მოწყობის გამო შექმნილი პრობლემები. როგორც საპრეზიდენტო სისტემა წარმოშობს კონფლიქტს ცენტრალური ხელისუფლების სტრუქტურაში, ასევე ქმნის ფედერალური სისტემა კონფლიქტს ვერტიკალურ სტრუქტურაში, რომელთა გადაწყვეტაც საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კიდევ უფრო ძნელია. უფლებამოსილებათა ჰორიზონტალური დანაწილების შესახებ დავის დროს საკონსტიტუციო სასამართლო გამოდის როგორც იმ ცენტრალური ხელისუფლების ნაწილი, რომლის ნაწილიც თვითონვე არიან ეროვნული საკანონმდებლო ორგანო და პრეზიდენტი, რომლებიც ფაქტობრივად ირჩევენ კიდევ მოსამართლეებს.

შესაბამისად, საკმაოდ დიდი წინააღმდეგობა იქმნება ამ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულებისათვის.

ასეთი სტიმული არა აქვთ ფედერაციაში შემავალ სუბიექტებს. მართლაც, ბევრ შემთხვევაში ისინი ეწინააღმდეგებიან ცენტრალურ ხელისუფლებას და მის ნებისმიერ მითითებას, რომელიც ცენტრალური ხელისუფლებისადმი მორჩილებას მოითხოვს. შესაბამისად, ფედერაციის სუბიექტები ცენტრალური ხელისუფლების რომელიმე ორგანოსაგან მიღებულ მითითებას დიდი წინააღმდეგობის გაწევის გარეშე არ იღებენ. ამის შესანიშნავი მაგალითია თათრეთის რეფერენდუმის საქმე, როდესაც თათრეთმა უარი თქვა დამოუკიდებლობის მოწოდებით რეფერენდუმის ჩატარების აკრძალვის შესახებ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შესრულებაზე და არც კი გამოცხადდა სასამართლო განხილვაზე.

ბალტიის ქვეყნების გარდა, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ აღმოცენებულ სახელმწიფოთა უმრავლესობამ საპრეზიდენტო მმართველობის სისტემა აირჩია. მათგან განსხვავებით, ყველა სხვა ყოფილმა სოციალისტურმა სახელმწიფომ საპარლამენტო სისტემა დანერგა. ზოგიერთი ისეთი ქვეყანა კი, როგორცაა საქართველო და სხვები, ფედერალურ სტრუქტურაზე ფიქრობენ. ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ რუსულ ან ამერიკულ გამოცდილებას გაიზიარებენ, პოსტსაბჭოთა ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოებს, ალბათ, მოუწევთ როგორც პორიზონტალური, ისე ვერტიკალური სახელისუფლებო დავების გადაწყვეტა.

ის მეთოდი, რომლითაც ადრეულ წლებში ხელისუფლების დანაწილების თაობაზე გადაწყვეტილებები შეიქმნა საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ არსებულ საპარლამენტო სისტემის ქვეყნებში, გარკვეულ შედეგს მოიტანს ხელისუფლების დანაწილების თეორიასა და პრაქტიკაში. საპარლამენტო სისტემის სტანდარტულ მოდელში პრემიერ-მინისტრისა და მისი კაბინეტის მმართველობა პარლამენტის თანხმობას მოითხოვს, პრეზიდენტი კი ეროვნული ერთიანობის სიმბოლური ფიგურაა ყოველგვარი მნიშვნელოვანი უფლებამოსილების გარეშე. მთავრობასთან ერთად პრეზიდენტისათვის აღმასრულებელი უფლებამოსილების მნიშვნელოვანი ნაწილის მინიჭება ნიშნავს აღმასრულებელი ხელისუფლების განშტოების პოტენციურად მტრულ ნაწილებად გაყოფას, რამაც შეიძლება ხელი შეუშალოს სახელმწიფოს ფუნქციონას.⁶

აღმოსავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში და მთელ მსოფლიოში პარლამენტი სავსეა მმართველი პარტიის უმრავლესობით ან კოალიციით და ამის გამო პარლამენტი მთავრობას ფაქტობრივად ნაკლებად აკონ-

ტროლებს. ეს მიღებულია საპარლამენტო სისტემებში და არა აქვს მნიშვნელობა იგი ძველი საპარლამენტო სისტემაა, მაგალითად ისეთი, როგორც დიდი ბრიტანეთია, სადაც პრემიერ-მინისტრი პარლამენტს „სრულად აკონტროლებს“,⁷ თუ ახალი სახელმწიფოა, როგორც სლოვაკეთი, სადაც მეჩიარი თავის საპარლამენტო უმრავლესობას იყენებდა იმისათვის, რომ 1990 წლიდან მოყოლებული ებატონა პოლიტიკურ არენაზე. ამასთანავე, ყოფილი საბჭოთა ბლოკის გარდამავალ და განვითარებად ქვეყნებში ტრადიციულ ეთნიკურ და რელიგიურ შუღლს, ისევე როგორც 1989 წლის ტრანსფორმაციის შედეგებით იმედგაცრუებას, შედეგად მოჰყვა დემაგოგია და ქსენოფობია. ამან შეიძლება გამოიწვიოს დემოკრატიული ავტორიტარიზმი, რომელიც იყენებს დემოკრატიულ მექანიზმებს თავად დემოკრატიის გასანადგურებლად. ამ საზოგადოებებში საკონსტიტუციო სასამართლოები ხშირად ჩარეულან მეჩიარისა და ვიდენოვის მსგავსი ლიდერების შეჩერებაში.

მაგრამ ძირითადად ამ სასამართლოებს არ შეუძლიათ საკუთარი ინიციატივით ჩარევა და არც უნდა ქნან ეს. პოლიტიკური ლაბირინთები საკმაოდ საშიშია, მაშინ როდესაც მათი თავიდან აცილება შეუძლებელია და საკონსტიტუციო სასამართლოები თავისი ნებით არ უნდა შევიდნენ მასში. როგორც აღინიშნა, ლაბირინთები განსაკუთრებით საშიშია საპრეზიდენტო სისტემებში, სადაც ხელისუფლებათა შორის კონფლიქტი თვით სისტემის განუყოფელი ნაწილია. საპარლამენტო სისტემებში კი ეს არ ხდება, რადგან საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას არც თეორიულად და არც პრაქტიკულად დაყოფა არ სჭირდება. საზღაური, რომელიც რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო მას შემდეგ, რაც 1993 წლის გაზაფხულსა და შემოდგომაზე ელცინსა და სათათბიროს შორის არსებულ კონფლიქტში ჩაერია, ნათელი მაგალითია იმისა, თუ რას შეიძლება წააწყდეს სასამართლო, თუ ნებაყოფლობით ჩაებმება მწვავე პოლიტიკურ კონფლიქტში. ამიტომ, აუცილებელია პრეზიდენტს ჰქონდეს საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება, რათა მან სთხოვოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შეამოწმოს მთავრობის კონსტიტუციურად სადავო მოქმედებები.⁸

რაც შეეხება ხელისუფლების ვერტიკალურ დანაწილებას, აქ შეიძლება სასამართლოთა საქმიანობის მხოლოდ მცირე განზოგადება, რადგან მხოლოდ რუსეთს აქვს ფედერაციული სტრუქტურა, მისი ფედერალიზმის პრობლემები კი იმდენად დიდი და შორს მიმავალია, რომ რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ხანმოკლე გამოცდილები-საგან რაიმე რეალურის განზოგადება ფაქტობრივად შეუძლებელია. თავის მხრივ, სასამართლო ყველანაირად იბრძოდა ფედერაციის შესა-

ნარჩუნებლად, მაგრამ ამავე დროს წარმატებას ხელს უშლიდა ცენტრისტული ზემოქმედება ეთნოსზე, ფინანსებსა და ადგილობრივ პოლიტიკურ ხელისუფლებაზე, მაშინაც კი, როდესაც ფედერაციის სუბიექტები ცენტრალურ ხელისუფლებას პირდაპირ წინააღმდეგობას არ უწევდნენ. ეს ზემოქმედება პრობლემების მოგვარებას უფრო უკავშირდება, ვიდრე ამ შედარებით სუსტი ინსტიტუტის გადაწყვეტილებებს, როგორც ამას, მაგალითად, თათრეთის, ჩაწერისა და სხვა საქმეები ცხადყოფს.

ადამიანის უფლებები

რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, ახალ საკონსტიტუციო სასამართლოებს არ განუხილავთ ბევრი ტრადიციულ სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან დაკავშირებული საქმე. ეს ნაწილობრივ შეიძლება იმანაც განაპირობა, რომ დღეს არსებულ ყველაზე მძიმე დარღვევებს, მაგალითად, როგორცაა ბოშებთან დაკავშირებული საქმეები, ჯერაც არ მიუღწევია საკონსტიტუციო სასამართლომდე. ამასთანავე, ამ ქვეყნებში ავტორიტარული ხელისუფლება, თავისი წინამორბედი რეჟიმებისაგან განსხვავებით, არ იყენებდა „რკინის ხელს“ ამ უფლებებთან დაკავშირებით, რადგან ანგარიშს უწევდა დასავლეთის რეაქციას. არ შეიძლება ამ რეაქციის მნიშვნელობის შეუფასებლობა. ყველა ამ ქვეყანას უნდა, რომ დასავლეთის ნაწილი იყოს, და მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ისეთი ინსტიტუტი, როგორცაა ევროპის საბჭო, საკმაოდ ზერელედ არჩევს, თუ ვინ შეიძლება გახდეს მისი წევრი,⁹ ევროკავშირსა და ნატოში გაწევრიანების სურვილი გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს ამ ახალი სახელმწიფოების ავტორიტარულ ლიდერებზე და, ამის გამო, ავტორიტარიზმის აშკარა გამოხდომები მეტნაკლებად იშვიათი მოვლენაა.

ეს საქმე ფინანსებთანაც არის დაკავშირებული. მსოფლიო ბანკი და საერთაშორისო საეკონომიკური ფონდი თვალყურს ადევნებენ ამ ქვეყნებში მიმდინარე პროცესებს და ხელისუფალთა ავტორიტარული მოქმედებები მათ დამოკიდებულებაზე აისახება.

როდესაც ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები განიხილავდნენ სიტყვის თავისუფლების, პირადი საიდუმლოებისა და სხვა ინდივიდუალურ უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებს, ისინი ძირითადად ყურადღებას ამახვილებდნენ მათ მნიშვნელობაზე და ხშირად საკმაოდ მკაცრადაც კი. ბულგარეთისა და უნგრეთის გადაწყვეტილებები სიტყვის თავისუფლების შესახებ ამის კარგი მაგალითია, თუმცა, ბულგარეთის

სასამართლოს 1998 წლის გადაწყვეტილება, რომელმაც მხარი დაუჭირა ცილისწამების შესახებ კანონებს, საკმაოდ შემაშფოთებელია. ზოგადად ეს საკონსტიტუციო სასამართლოები ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას – იცავენ ადამიანის უფლებებს და საკმაოდ სერიოზულად უწყობენ ხელს მის გავრცელებას. ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც სასამართლოები ადამიანის უფლებებს შეეხნენ ისეთ საქმეებში, როდესაც დავა სულ სხვა საკითხებს ეხებოდა.¹⁰

ზოგიერთ ამ ქვეყანაში საკონსტიტუციო სასამართლოებმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმეს პრესისა და ელექტრონული მედიის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას, მაგრამ ამან ვერ შეაჩერა ზოგიერთი რეჟიმი ხელში ჩაეგდო ეს მნიშვნელოვანი ინსტიტუტები, მიუხედავად იმისა, თუ რა პოლიტიკური შეფერილობა ჰქონდათ მათ.

ფაქტობრივად ყველა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია ნაკლებად შესამჩნევი, მაგრამ საარსებო მნიშვნელობის გადაწყვეტილებების გამოტანა, რომლებიც ეხებოდა სხვადასხვა სახით სამართლიანი პროცესის უფლების დაცვას. ეს არის: უფლება წარმოადგინო საკუთარი პოზიცია და მოგისმინონ პროცესის მონაწილეებმა, წარმოადგინო საწინააღმდეგო აზრი, დაუპირისპირდე სახელმწიფო სტრუქტურების წინააღმდეგობრივ გადაწყვეტილებას სამსახურისა და შეღავათების შესახებ, სასამართლოს ხელმისაწვდომობის უფლება და მსგავსი საპროცესო უფლებები. სხვა ქვეყნების მსგავსად, ეს სასამართლოები ხშირ შემთხვევაში ეყრდნობოდნენ სამართლიანობის ძირითად ცნებას, რომელიც გამომდინარეობდა სამართლებრივი სახელმწიფოს დაუწერელი პრინციპიდან ან კონსტიტუციაში ჩამოყალიბებული ისეთი დაუკონკრეტებელი ფრაზებიდან, როგორცაა „მმართველობა სამართლის მეშვეობით“ (პოლონეთი), „დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფო“ (უნგრეთი) და „სამართლით მართული სახელმწიფო“ (ბულგარეთი).¹¹

დისკრიმინაცია ასევე იყო ამ ტრიბუნალების საქმიანობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც ხშირად უკავშირდებოდა ეკონომიკური და სოციალური უფლებების განხორციელებას. და, აი აქ, ამ სასამართლოებმა კიდევ ერთხელ დაადასტურეს ის, რაც დასავლეთ ევროპის გამოცდილებამ ცხადყო: სასამართლოებს მართლაც შეუძლიათ სოციალური და ეკონომიკური უფლებების განხორციელების უზრუნველყოფა, რასაც ამ უფლებების განხორციელების მსურველი პირებისათვის პირდაპირი სარგებელი მოაქვს.¹² ერთი მხრივ, ამ უფლებათა განხორციელების პირდაპირი უზრუნველყოფით და, მეორე მხრივ, თანასწორობისა და სხვა პრინციპებზე დაყრდნობით ჯანდაცვის, მინიმალური საარსებო წყაროს, შრომის უფლების, ჯანსაღი გარემოს უფლების,

საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისა და საპენსიო შეღავათების საკითხების განხილვის შემდეგ ყველას მიეცა ამ უფლებათა განხორციელების საშუალება, ვინც მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს ასეთი ძირითადი საჭიროების შეზღუდვის გამო.

სოციალური უფლებების პირდაპირი უზრუნველყოფის საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილება და თანასწორობის ან სხვა პრინციპზე დაყრდნობით მიღებული გადაწყვეტილება, რომელსაც მიმართავენ ევროპული სასამართლოები, საკმაოდ განსხვავდება ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური სასამართლოს პრაქტიკისაგან. აშშ-ის ფედერალური სასამართლო ხელისუფლება არა მარტო უარყოფს ნებისმიერი პოზიტიური უფლების არსებობას, არამედ, როდესაც საზოგადოებრივი კეთილდღეობის დანაწილება გასაჩივრებულთა არათანასწორობის საფუძველზე, უზენაესი სასამართლო ეთანხმება ამ უთანასწორობის ნებისმიერ გამართლებას, თუ იგი „გონივრულად მისაღებია“ და არ არის თვითნებური,¹³ მაშინაც კი, როდესაც საქმე ეხება ისეთ საკითხებს, როგორცაა არსებობა, საკვები, საცხოვრებელი და პირადი უსაფრთხოება. ამისაგან განსხვავებით, ევროპის სასამართლოები ძალიან იშვიათად იღებენ ისეთი გამართლების გადაწყვეტილებას, როდესაც უთანასწორობა გავლენას ახდენს ამ საჭიროებებზე.

ამ საკითხისადმი აღმოსავლეთ ევროპის სასამართლოებისა და (ალბათ, მსოფლიოს უმეტესი ნაწილის, მათ შორის, ევროპის სასამართლოების) ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლოების განსხვავებული კონსტიტუციური მიდგომა გამოწვეულია როგორც სამართალშემოქმედებითი, ისე ფილოსოფიური ასპექტებით. ამერიკის შეერთებული შტატები ამაყობს თავისი „ნეგატიური კონსტიტუციით“, იგი მოხელეებს განუსაზღვრავს რისი გაკეთება არ შეუძლიათ და არა იმას, რა უნდა აკეთონ. რა თქმა უნდა, თვით ნეგატიური კონსტიტუციაც კი უწესებს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებებს იმისათვის, რომ აღსრულდეს ნეგატიური უფლებები. ამის მაგალითია სასამართლო ხელისუფლება ამ უფლებათა აღსრულებისათვის. ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია შეიცავს გარკვეულ პოზიტიურ უფლებებსაც, მაგრამ ეს არ არის ეკონომიკური ან სოციალური უფლებები. ამასთანავე, ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია შეიცავს სოციალური უფლებების ნაწილს, მაგალითად, განათლების უფლებას, რაც ყველა შტატის კონსტიტუციაში გვხვდება.¹⁴ მაგრამ ზოგადად, ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციური სისტემა მხოლოდ ნეგატიურად განსაზღვრავს სახელმწიფოს ვალდებულებებს და საქმიანობის წესს.

ზემოაღნიშნული განსხვავება გამოხატავს მთავრობის როლის შესახებ საზოგადოებაში არსებულ კონტრასტულ მიდგომას. როგორც სეიმორ მარტინ ლიფსეტმა აღნიშნა:

ევროპის იმ ქვეყნებში, რომელთაც ხელმძღვანელობდნენ ტორები, როგორც დისრალი და ბისმარკი, და შემდეგ დაბალ კლასებზე დაყრდნობით ხელისუფლებაში მოსული მემარცხენე სოციალ-დემოკრატები, უპირატესობა მიენიჭა ისეთ პოლიტიკას, რომელიც მიმართული იყო ღარიბთა ინტერესების დასაცავად. ამას სახელმწიფო ახორციელებდა ისეთი გადაწყვეტილებებით, როგორც იყო კეთილდღეობა, სახელმწიფო ბინები, საჯარო საშსახური და სამედიცინო დახმარება... ამერიკელებს ევროპელებზე ნაკლებად სჯერათ, რომ სახელმწიფოს მოვალეობაა ყველასათვის სამუშაოთი უზრუნველყოფა, უმუშევრისათვის მისაღები ცხოვრების პირობების შექმნა და მინიმალური შემოსავლის გარანტია.¹⁵

დღევანდელი ევროპის შემყურე, საფიქრებელია, რომ უმცირესობების უფლებები ამ საკონსტიტუციო სასამართლოთა საქმიანობის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს. მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში ევროპაში განხორციელებული გენოციდის, მოსახლეობის გადასახლებისა და სხვა „ეთნიკური წმენდის“ შედეგად, პოლონეთსა და უნგრეთს, რომლებიც შედარებითი ჰომოგენური ეროვნების სახელმწიფოებია, უმცირესობების შედარებით ცოტა და ნაკლებად მნიშვნელოვანი პრობლემა აქვთ. რუსეთი კი კვლავ განსაკუთრებული პრობლემის წინაშე დგას, რადგან იგი მრავალეროვანი ქვეყანაა, სადაც ერები არ არიან მცირერიცხოვანი უმცირესობები ქვეყანაში არსებული დიდი უმრავლესობის ფონზე. ამასთან, ისინი ძირითადად ცხოვრობენ ავტონომიურ ერთეულებში, რაც იმას ნიშნავს, რომ მთავარი პრობლემა შეეხება ფედერალიზმს.

ბულგარეთსა და სლოვაკეთში განსხვავებული ვითარებაა. ორივე ქვეყანაში არსებობს მნიშვნელოვანი ეთნიკური უმცირესობა საუკუნოვანი ეთნიკური თუ რელიგიური ანტაგონიზმით. 1918 წლამდე თითოეულ ქვეყანაში დღევანდელი უმრავლესობა იყო შევიწროებული უმცირესობა და ვერც ერთმა ვერ შეძლო წარსულისათვის შურისძიების დავიწყება მას შემდეგაც კი, რაც ვითარება შეიცვალა და იგი დომინანტი გახდა. სწორედ ამიტომ ფიქრობდნენ, რომ უმცირესობების უფლებები ამ ორი საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალშემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილი გახდებოდა. მაგრამ ეს არც ერთ ქვეყანაში არ მომხდარა. 1989 წლის შემდეგ ბულგარეთის ხელისუფლებაში მყოფმა მთავრობებმა არ მისდინეს თიეკოვის რეჟიმის შემავიწ-

როებელ ტაქტიკას და დასაწყისშივე მიღებული გაუმართავი გადაწყვეტილების გარდა (რომელიც უმცირესობის სასარგებლოდ მუშაობდა), ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს არ განუხილავს თურქულ უმცირესობასთან დაკავშირებული საკითხები.

სლოვაკეთში სულ სხვა ვითარება იყო, მაგრამ სასამართლოს აქაც მინიმალური როლი ჰქონდა. ყოველ შემთხვევაში, ვლადიმერ მეჩიარის მხარდაჭერა ნაწილობრივ განპირობებული იყო მისი ანტიუნგრული ნაციონალიზმით. მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ იმდენად ცოტა საქმე განიხილა, რომ ფაქტობრივად ვერანაირი გავლენა ვერ მოახდინა დაძაბულობაზე. ახლა, როდესაც მეჩიარი აღარ არის ხელისუფლებაში, სლოვაკებისა და უნგრელების ურთიერთობა გამოსწორდა და, ალბათ, ამას საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმეთა რაოდენობის გაზრდაც მოჰყვება.

არც ერთ საკონსტიტუციო სასამართლოს არ განუხილავს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მძაფრი პრობლემა რეგიონში. ეს იყო უმცირესობის პრობლემა — ბოშების ამკარა შევიწროება. არც ერთი საქმე არ აღძრულა ამ საკითხზე, ალბათ, იმიტომ, რომ იმათ, ვისაც საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება ჰქონდათ, ნაკლებად აინტერესებდათ ეს საკითხი, თავად ბოშები კი ვერავის მიმართავდნენ. სადღეისოდ შექმნილია ბოშების უფლებათა დაცვის ჯგუფები და, ალბათ, საკონსტიტუციო ტრიბუნალებამდე მიაღწევს საქმეთა გარკვეული რაოდენობა, თუმცა ჯერჯერობით ამ მიმართულებით არაფერი ხდება.

ამ ქვეყნებში სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან დაკავშირებული სამართალშემოქმედება მალე შეიძლება განისაზღვროს არა იმდენად საკონსტიტუციო სასამართლოების მიერ მათი კონსტიტუციის განმარტებითა და შეფარდებით, არამედ იმით, თუ როგორ განმარტავს ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლო ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციას. კვლევაში განხილული ხუთი ქვეყანა, ისევე როგორც რეგიონის სხვა ყოფილი სოციალისტური სახელმწიფოების უმრავლესობა (მაგალითად, ჩეხეთი, ალბანეთი, საქართველო, სლოვენია, ესტონეთი და სხვები) ევროპის საბჭოს წევრია. შესაბამისად, ეს ქვეყნები შებოჭილი არიან ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციით და 1992 წლიდან ევროპის სასამართლო ამ ქვეყნებიდან წარდგენილ საქმეებსაც განიხილავს. საქმეთა უმეტესობა შეეხება ისეთსავე პრობლემებს, რომლებიც ძველ წაკრებშიც არსებობს, კერძოდ, ესენია: დაკავებისას არაპუმანური მოპყრობა, პროცედურული დარღვევები, ცილისწამება, რწმენის თავისუფლება და გაერთიანების თავისუფლება.¹⁶ ზოგიერთმა საკონსტიტუციო სასამართლომ (უნგრეთში, პოლონეთსა და ბულგარეთში) უკვე გამოიყენა კონვენციის დებულებები, თუმცა შესა-

ბამისი გადაწყვეტილების ანალიზი და განხილვა ნაკლებად ხდება, ხშირად უბრალოდ გვხვდება შესაბამის მუხლებზე მითითება.

კომუნისტურ მემკვიდრეობასთან გამკლავება

სამი ქვეყნის — პოლონეთის, უნგრეთისა და ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოები სასტიკი დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ — მათ მოუწიათ კომუნისტური რეჟიმის მემკვიდრეობასთან დაკავშირებული საკითხის მოგვარება, რაც ძირითადად წარსულში ჩადენილი დანაშაულებისათვის დასჯის საჭიროებისა და საზოგადოების წინსვლის საჭიროების ინტერესთა შორის ბალანსის მონახვა იყო. ერთი მხრივ, დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ბოროტმოქმედები დაისაჯონ. რა თქმა უნდა, მათ არ უნდა მიეცეთ უკანონოდ მოპოვებული ქონებისა და პრივილეგიების შენარჩუნების საშუალება. და კიდევ, მათთვის სახელმწიფო სამსახურში დარჩენის უფლებამ შეიძლება ხელი შეუშალოს დემოკრატიისაკენ სვლას. მეორე მხრივ, ბოროტმოქმედთა დევნა ამ ქვეყნებს შეიძლება დაუჯდეთ მათი ისედაც შეზღუდული ადმინისტრაციული, მართვისა და სხვა რესურსების გაუძარტლებლად დიდი დანახარჯების ფასად. შედეგად კი შეიძლება დასაჯონ ის პირები, რომლებიც ისეთივე დანაშაულები არიან, როგორც ისინი, ვინც დაუსჯელი დარჩა. ამან შეიძლება გამოიწვიოს „კუდიანებზე ნადირობა“ და ხელი შეუწყოს გამოძალვას და შანტაჟს, რადგან თითქმის შეუძლებელია წინ აღუდგე იმ მასალების გაფინანსება და არადანიშნულებისამებრ გამოყენებას, რომლებიც ხშირად არასწორი, არასრული და დამახინჯებულიც კია. ასევე არსებობს კოლექტიური ბრალის საფრთხე.

ბევრმა ამ საკითხმა მიაღწია პოლონეთის, უნგრეთისა და ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოებამდე, რაც მოითხოვდა მათგან ბრძოლას რესტიტუციის საკითხებთან, ლუსტრაციის ცდასთან, სისხლის სამართლის პასუხისგებას ისეთი მოქმედებებისათვის, რომლებიც ათწლეულების წინ მოხდა, და საიდუმლო პოლიციის მასალების გახსნას. ძირითადად საკონსტიტუციო სასამართლო ამუხრუჭებდა შურისძიების იმპულსებს, როდესაც უარყოფდა ყოფილი კომუნისტური პარტიის მოხელეების, უშიშროების სამსახურის თანამშრომლების და მათი მოკავშირეების დასჯის ხშირად დაუსაბუთებელ მცდელობებს. საკონსტიტუციო სასამართლოებმა უარყვეს მრავალი, ხშირად უსამართლო ღონისძიება და დასაშვებად მიიჩნიეს მხოლოდ ისეთი ღონისძიებები, რომლებიც დაკავშირებული იყო კონკრეტულ ბოროტმოქ-

მელებთან. ასევე, შეიზღუდა საიდუმლო სამსახურების არქივების გამჟღავნება. ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა რამდენიმე კანონი, რომლებიც უკრძალავდა კომუნისტური წარსულის მქონე პირებს ბანკებსა და სხვა დაწესებულებებში თანამდებობის დაკავებას, მაგრამ მან სწორად მიიჩნია საიდუმლო პოლიციის მასალების შეზღუდული ხელმისაწვდომობა და შემდგომში მათი საჯაროდ გამჟღავნება. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ დასაშვებად ცნო ერთი შეზღუდული უკუმოქმედების ძალის მქონე კანონი 1956 წლის აპოხების დროს ჩადენილი მოქმედებების კრიმინალიზაციის თაობაზე მას შემდეგ, რაც გააუქმა ხანდაზმულობის ვადის მოხსნა იმ დარღვევებისათვის, რომლებიც კომუნისტებმა დაუსჯელად დატოვეს „პოლიტიკური მიზეზების“ გამო. სასამართლომ ასევე მიზანშეწონილად მიიჩნია საარქივო მასალების გამოქვეყნება, მაგრამ ეს მხოლოდ მაღალჩინოსნებს ეხებოდათ. პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი ხშირად ზღუდავდა ფართომასშტაბიან ღონისძიებებს, რომლებიც მიმართული იყო კომუნისტი იურისტებისა და მოსამართლეების წინააღმდეგ, მაშინ როდესაც მხარს უჭერდა შედარებით შეზღუდულ კანონებს. რუსეთში კი კომუნისტურ პარტიასთან დაკავშირებით სასამართლომ 1992 წლის გადაწყვეტილებით აშკარად კომპრომისს მიმართა, რითაც წინ აღუდგა საკონსტიტუციო სასამართლოს მეორე ნიურნბერგის ტრიბუნალად გადაქცევას, რომელსაც გადაწყვეტილება უნდა გამოეთანა უკანასკნელ სამოცდაათ წელზე. ამავე დროს, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაგმო პარტიის გარკვეული მოქმედებები.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მხრიდან ასეთი თავშეკავებული მოქმედებების მიზეზები მრავალი შეიძლება იყოს. ერთ-ერთი მიზეზი, ალბათ, ის იყო, რომ კომუნისტური რეჟიმი ამ ოთხ ქვეყანაში ნაკლებად მკაცრი იყო (პოლონეთსა და უნგრეთში) ან ხალხი მისდამი სიძულვილით არ იყო გამსჭვალული (ბულგარეთსა და რუსეთში). ამით იმის ახსნაც შეიძლება, თუ რატომ უჭერდნენ მხარს უფრო მკაცრ კანონებს ჩეხეთის რესპუბლიკისა და გერმანიის სასამართლოებს, სადაც რეჟიმი ბევრად უფრო მკაცრი იყო. კიდევ ერთი მიზეზი შეიძლება სულაც ის იყოს, რომ ბევრი კანონი, მაგალითად, ბულგარეთსა და პოლონეთში, იმდენად დამანგრეველი და ყოველგვარ დაცვას მოკლებული იყო, რომ ბევრი ყოფილი დამნაშავე, რომელსაც საზოგადოებისთვის უკვე აღარ ჰქონდა არანაირი მნიშვნელობა, მოხვდებოდა ამ სიაში. ეს კი თავად ანტიკომუნისტმა მოსამართლეებმა მიიჩნიეს მიუღებლად. ამ ვითარებაში ყველაზე პარადოქსული ის არის, რომ ბევრი თავგანწირული და შეუპოვარი ანტიკომუნისტი, თავად ვაცლავ პაველი და ადამ მიჩნიკიც კი ეწინააღმდეგებოდნენ ამ კანონებს.

კანონის უზენაესობის ხელშეწყობა

საკონსტიტუციო სასამართლოების საქმიანობის ხასიათმა აშკარა გაელენა იქონია მათთვის წარდგენილი სადავო საკითხების შინაარსზე. თუმცა არსებობს უფრო მნიშვნელოვანი კითხვა: რამდენად განამტკიცა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოქმედებებმა კანონისადმი რწმენა, რომ იგი არის როგორც ხალხსა და სახელმწიფოს, ისე ადამიანებს შორის ურთიერთობის მოწესრიგების საშუალება? ეს არის კიდევ ერთი გზა იმის გასარკვევად, თუ რამდენად შეუწყო ხელი საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობამ კანონის უზენაესობას. კანონისადმი რწმენა სიცოცხლისუნარიანი სამოქალაქო საზოგადოების წინაპირობაა და ლიბერალურმა კონსტიტუციურმა დემოკრატიამ უნდა დაეხმოს სამართლებრივი ნიჰილიზმი, რომელიც გაბატონებულია ამ რეგიონში. როგორც პოლონეთის პირველმა სახალხო დამცველმა ევალეტოვსკამ აღნიშნა,

ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ახალი დემოკრატიებისათვის სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზაზე ყველაზე მნიშვნელოვანია იმ ძველი ტრადიციებისა და აზრის დანგრევა, რომელიც გამჯდარია სახელმწიფოსა და ინდივიდს შორის ურთიერთობაში... რათა მოხდეს ამ სლოგანების და შეხედულებების ხორცშესხმა, იმისათვის, რომ უბრალოდ რიტუალების დამცველები კი არ გახდნენ, არამედ დემოკრატიული ღირებულებები სახელმძღვანელო პრინციპები იყოს ყოველდღიურ ცხოვრებაში ყველაზე უმნიშვნელო საკითხთან მიმართებითაც კი.¹⁷

თვალს თუ მივადევნებთ, დღეს მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს ეს წინააღმდეგობა არა აქვს დაძლეული, თუმცა ეს მაინც მცირე მტკიცებულებაა ერთისათვის თუ მეორისათვის. არსებული ვითარება სულაც არ არის სანუგეშო. რეგიონის უმეტეს ნაწილში გავრცელებული კორუფცია აუცილებლად გაუცრუებს მოსახლეობას ჭეშმარიტი სამართლის ნორმებისადმი რწმენას. რუსეთში „კანონის უგულვებელყოფა ეროვნული კულტურის ნაწილი გახდა“ და ამის დასტურია 1998 წლის გამოკითხვა, რომელმაც გამოაშკარაა, რომ გამოკითხულთა 60 პროცენტი ფულის შოვნის საუკეთესო გზად ძალადობას მიიჩნევს.¹⁸

და მაინც, რუსეთი, ალბათ, უკიდურესი შემთხვევაა. პოლონეთში, უნგრეთში, ჩეხეთის რესპუბლიკასა და სხვა ქვეყნებში, სადაც გარდატეხა უფრო წარმატებული იყო, სამართლის ნორმებისადმი მორჩილება, სავარაუდოა, რომ უფრო მეტია. მაგრამ ჯერჯერობით ამის თქმაც ნაადრევია.

შედარებით კონკრეტული კითხვა, რომელიც უფრო მჭიდროდ უკავშირდება საკონსტიტუციო სასამართლოს მოქმედებებს, არის ის, თუ როგორი რეაქცია ჰქონდათ საერთო სასამართლოებს საკონსტიტუციო სასამართლოზე. აქ შეიძლება სხვადასხვაგვარი შედეგი მივიღოთ, თუმცა ბევრი მტკიცებულება არც აქ გვაქვს.

არსებობს კიდევ ერთი საკითხი — საერთო სასამართლო სისტემის მგრძობიარობა კონსტიტუციური საკითხებისადმი, რაც გამოიხატება საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგინებათა რაოდენობით — და ამასთან დაკავშირებით მტკიცებულება საკმაოდ შემაშფოთებელია, რადგან წარდგინებათა რიცხვი ძალიან მცირეა. წარდგინებათა სიმცირე შეიძლება არ იყოს საშიში ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც გერმანიაა, სადაც კანონის უზენაესობა ნამდვილად არსებობს და წარდგინებები მაინც ძალიან იშვიათია.¹⁹ მაგრამ გერმანიაში საერთო სასამართლოები საკმაოდ მგრძობიარეა კონსტიტუციური საკითხებისადმი, მაშინ როდესაც აღმოსავლეთ ევროპაში ეს მგრძობიარობა იშვიათია. 1997 წლის ზაფხულში ბულგარეთის ადამიანის უფლებათა დამცველებთან საუბრებიდან გამომდინარე, გადმოცემით მოღწეული ამბები და ჩეხეთის რესპუბლიკის ბოლოდროინდელი შემთხვევები იმას მიუთითებს, რომ საერთო სასამართლოებმა ან არ იციან, ან განზრახ უგულვებელყოფენ როგორც კონსტიტუციას, ისე საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს. ბულგარეთში შევიტყვეთ, რომ სისხლის სამართლის სასამართლოს მოსამართლეები, მაგალითად, უარს ამბობენ სისხლის სამართლის კოდექსის გარდა სხვა ნორმების გამოყენებაზე და ფაქტობრივად უგულვებელყოფენ ნებისმიერ კონსტიტუციურ საკითხებზე საუბარს. ჩეხეთის რესპუბლიკაში უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეები საერთოდ უგულვებელყოფენ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას. საკმაოდ დიდი ზემოქმედება დასჭირდათ ჩეხეთის პრემიერ-მინისტრსა და უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს იმისათვის, რომ იძულებული გაეხადათ უზენაესი სასამართლოს ორი მოსამართლე შეესრულებინათ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება. მეორე შემთხვევაში, ჩეხეთში, ქვედა ინსტანციის რეგიონალურმა სასამართლომ უარი განაცხადა საკონსტიტუციო სასამართლოს დადგენილების შესრულებაზე, რომელიც იძლეოდა საქმის გადაწყვეტის ინსტრუქციებს. ყველაფერი ამის გამო ერთმა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლემ თქვა: ჩვენ საკონსტიტუციო სასამართლო ექვსი წელია გვაქვს, მაგრამ ზოგიერთი მოსამართლე ვერ ახერხებს მისი გადაწყვეტილების აღიარებას და შესრულებასო, და დაამატა, რომ საერთო სასამართლოს მოსამართლეების ჰგონიათ, მათი საქმე სხვა არააფერია, თუ არა „კანონის სიტყვის“ შეფარდება.²⁰

ჩეხეთის საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა დამოკიდებულება არ არის უცხო რეგიონისათვის. მეორე მხრივ, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე ერნესტ ამეტისტოვი აღნიშნავდა, რომ რუსეთის პირველმა საკონსტიტუციო სასამართლომ დიდი წვლილი შეიტანა საერთო სასამართლო სისტემის მოსამართლეებში კონსტიტუციონალიზმისადმი პატივისცემის განვითარებაში.²¹ დავა უზენაეს და საკონსტიტუციო სასამართლოს შორის საერთო სასამართლოების მიერ კონსტიტუციის დებულებათა უშუალოდ, საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვის გარეშე შეფარდების უფლებასა და მოვალეობასთან დაკავშირებით მიანიშნებს, რომ რუსეთში კონსტიტუციონალიზმმა შეიძლება დაიპყრო კიდევ საერთო სასამართლოს სისტემა.

რაც შეეხება საკონსტიტუციო სასამართლოს სტატუსს საზოგადოებაში, იგი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს. ზოგიერთ ქვეყანაში საკონსტიტუციო სასამართლოები პირველ ადგილს იკავებენ საზოგადოებრივ გამოკითხვებში და ხშირად პოლიტიკოსებს უსწრებენ კიდევაც (თუმცა, ეს შეიძლება ბევრს არაფერს ნიშნავდეს).²² ამას საკმაოდ შორს მიმავალი მნიშვნელობა აქვს, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი რწმენა იმის პატივისცემას გულისხმობს, რასაც სასამართლო აკეთებს, და ამას შეუძლია დათესოს კონსტიტუციისა და კანონის პატივისცემა.

საზოგადოებრივი პატივისცემით შეიძლება იმის ახსნა, თუ რატომ არ უგულებელყოფდნენ სისტემატურად საკონსტიტუციო სასამართლოების გადაწყვეტილებებს ამ ნაშრომში განხილული ქვეყნები. რამდენიმე, თუმცა მნიშვნელოვანი გამონაკლისის გარდა, პოლიტიკური ძალა ასრულებდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს, უკმაყოფილებისა და წინააღმდეგობის მიუხედავად. იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო პირდაპირ ეხებოდა მთავრობასა თუ პარლამენტს ისეთ საკითხებზე, რომლებიც პირდაპირ იყო დაკავშირებული თავად საკონსტიტუციო სასამართლოსა და აგრეთვე სხვა მეტად მგრანობიარე საკითხებთან, ბევრ ქვეყანაში ხელისუფლება ძირითადად ემორჩილებოდა საკონსტიტუციო სასამართლოს. ლიდერების უმეტესობა ხაზგასმით აღნიშნავდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შესრულების ვალდებულებას, მაშინაც კი, როდესაც სასამართლოს ცალკეულ გადაწყვეტილებას აკრიტიკებდა.²³ ლიდერთა მიერ დამარცხების აღიარება ხშირად მრისხანე და წინააღმდეგობრივი იყო, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ამ აღიარების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. თვით იმ ქვეყნებშიც კი, სადაც საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შეცვლა კანონით შეძლებოდა საკანონმდებლო ორგანოს, მაგალითად, როგორც პოლონეთსა და

რუმინეთშია, ძალიან ცოტა გადაწყვეტილება გაუქმდა, მიუხედავად იმისა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ მრავალი საპარლამენტო აქტიცნო ძალადაკარგულად. ეს საერთოდ არ მომხდარა რუმინეთში, პოლონეთში კი ათი წლის განმავლობაში მხოლოდ რეაჯერ მოხდა. მეორე მხრივ, განსაკუთრებული წინააღმდეგობა არსებობდა სლოვაკეთსა და ბელორუსში და ზოგიერთი ეს სასამართლო თავს არიდებდა ავტორიტარულ მთავრობასთან დაპირისპირებას. მცირე გამონაკლისის გარდა, 1993 წლის შემდგომი რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო, გასაგები მიზეზების გამო, თავს არიდებდა პრეზიდენტ ბორის ელცინის სამართლებრივი აქტების მნიშვნელოვან შეზღუდვას, თუმცა, როგორც უკვე აღინიშნა, ეს, ალბათ, შეიცვლება დროთა განმავლობაში.²⁴ რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლო საკმაოდ უმოქმედო იყო, როდესაც საკითხი ყოფილ პრეზიდენტ იონ ილიესკუს ეხებოდა,²⁵ ისევე როგორც ალბანეთის საკონსტიტუციო სასამართლო ყოფილი პრეზიდენტის სალი ბერიშას დროს. ზოგიერთი ავტორიტარული ლიდერის რეაქცია ბევრად უფრო მეტი იყო, ვიდრე უბრალოდ გადაწყვეტილებების უგულებელყოფა. ბელორუსის პრეზიდენტი ალექსანდრე ლუკაშენკო თავდაპირველად უგულებელყოფდა ბელორუსის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს, შემდგომ კი აიძულა დამოუკიდებელი წევრები თანამდებობა დაეტოვებინათ. ყაზახეთის პრეზიდენტმა ნურსულთან ნაზარბაევმა საერთოდ გააუქმა საკონსტიტუციო სასამართლო თავის ქვეყანაში, პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა კი დაითხოვა რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო.

მიუხედავად ყველაფრისა, აღმოსავლეთ ევროპის უმეტეს ნაწილში საკონსტიტუციო სასამართლოებმა თავი დაიმკვიდრეს როგორც საზოგადოების მნიშვნელოვანმა და პატივსაცემმა ინსტიტუტებმა, რომელთა გადაწყვეტილებაც სავალდებულოა შესასრულებლად, რადგან ეს არის კანონი და არა აქვს მნიშვნელობა, მოსაწონია იგი თუ არა. ეს უდიდესი მიღწევაა ისეთი ახალი ინსტიტუტისათვის, რომელსაც არც წინამორბედი ჰყოლია და არც ამის ტრადიცია და ისტორია ჰქონია.

დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა

მიუკერძოებლობა

მიუხედავად იმისა, რომ აღმოსავლეთ ევროპის ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოების მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის დაცვის კონსტიტუციური და კანონით გათვალისწინებული გარანტიები მცი-

რეა, მოსამართლეებს ისევე პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით ნიშნავენ და თან პოლიტიკურად გამწვავებულ გარემოში, უმეტესობამ მაინც მოახერხა პოლიტიკურ მიკერძოებაზე მაღლა დამდგარიყო. ცნობილია, რომ ის წარმოდგენა, თითქოს მოსამართლე ყოველდღიურ ადამიანურ მისწრაფებებზე მაღლა დგას და კანონის აბსტრაქტული ცნების საფუძველზე მოქმედებს, მითია. მოსამართლეებიც კითხულობენ გაზეთებს და უყურებენ ტელევიზორს. მაგრამ ხალხს მითები სჭირდება, მითში სასამართლოს ობიექტურობაზე ბევრად უფრო მეტია ჭეშმარიტება, ვიდრე საყოველთაოდ აღიარებულ ცინიკურ სიბრძნეში. ყველა, ვინც კი დაინტერესებულა სასამართლოთი და იმით, თუ როგორ მოქმედებს ეს ინსტიტუტი, მიხვდება, რომ პოლიტიკა, რომელიც მის მიერ განსახილველ საკითხს შეეხება, და თავად საქმის წყარო, სრულიადაც არ განსაზღვრავს მოსამართლეთა საქმიანობასა და იმას, თუ როგორ გადაწყდება საკითხი. თუმცა, პოლიტიკურმა შეხედულებებმა შესაძლებელია გავლენა იქონიონ შედეგზე.

ფაქტობრივად, ეს არის ობიექტურობა, პროფესიული დისციპლინა და მოსამართლის მუშაობის ეთიკა, რაც გამოიხატა, მაგალითად, ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით. ადრეულ წლებში მოსამართლეთა კანდიდატების ერთ ნაწილს ირჩევდნენ ყოფილი კომუნისტები, მეორეს კი – ანტიკომუნისტი ოპოზიციონერები. და მაინც, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, გადაწყვეტილებები უძრავლესობით მიიღებოდა. საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს ყოფილი თავმჯდომარე რობერტ ბადინტერი აღნიშნავს, რომ ნებისმიერ ადამიანს, რომელსაც ჰგონია, რომ მოსამართლეები მოქმედებენ და კენჭისყრაში მონაწილეობენ იმ პოლიტიკური პარტიის შეხედულების გათვალისწინებით, რომელმაც ისინი აირჩია, უბრალოდ არ ესმის, თუ როგორ მუშაობს სასამართლო.²⁶ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო, რომლის მოსამართლეებსაც გარკვეულ საკითხებზე სხვადასხვაგვარი აზრი აქვთ, ერთხმად ან დიდი უძრავლესობით იღებს გადაწყვეტილებებს სხვა ბევრად უფრო წინააღმდეგობრივ საკითხებზე.

რადგან სასამართლოს ობიექტურობის მითში დიდია სიამართლის მარცვალი და სასამართლოს საბოლოო ძალაუფლებაც ამ მითის შენარჩუნებაზეა დამოკიდებული, საჭიროა სასამართლო ყოველდღიური პოლიტიკის მიმართ ნეიტრალური და მიუკერძოებელი იყოს და არ აჰყვეს სოციალურ არეულობას, რაც ხშირად თან სდევს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განხილულ ბევრ საკითხს. მე-19 საუკუნის ინგლისელმა პოლიტოლოგმა და ჟურნალ კონომისტის რედაქტორმა ვალტერ ბაგეჰოტმა ასე შეაფასა მონარქია: „მისი არსი მის მისტიკურობაშია, ჩვენ მას ფარდა არ უნდა ავხადოთ.“ გარკვეულწილად ამის

თქმა სასამართლოზეც შეიძლება,²⁷ თუმცა ასეთი დამოკიდებულება გაზვიადებულია, რადგან არც ერთი საჯარო ინსტიტუტის საქმიანობა არ უნდა დარჩეს საზოგადოებრივი თვალყურის მიღმა. მაგრამ სასამართლოების შემთხვევაში ეს თვალყური უნდა შემოიფარგლებოდეს სასამართლოთა შედეგისა და მისი გადაწყვეტილების მიღების ანალიზური კრიტიკით და, რა თქმა უნდა, ნებისმიერი ისეთი საკითხის კრიტიკით, რომელსაც შეუძლია მისი დამოუკიდებლობისა და ინტეგრირებულობის გზისგან აცდენა.

ყოველდღიური ცხოვრებისაგან საჭირო დისტანციის შენარჩუნებას აქვს როგორც სიმბოლური, ისე ფაქტობრივი მნიშვნელობა. მოსამართლეებს სიმბოლურად აცვიათ მანტიები და ზოგ ქვეყანაში განსაკუთრებული ქუდებიც კი ახურავთ. სასამართლო დარბაზები ისეა მოწყობილი, რომ ხაზი გაესვას მის მნიშვნელობას. მოსამართლეები ძირითადად ამალღებულ ტრიბუნაზე სხედან, დარბაზში მყოფ სხვა დამსწრეთა სკამები კი მნიშვნელოვნადაა დაშორებული ტრიბუნას. უმეტესად, სასამართლო დარბაზში მოსამართლეების შემოსვლისას და გასვლისას დამსწრეები ფეხზე დგებიან. ყველაფერი ეს იმისთვისაა შექმნილი, რომ ხაზი გაესვას მოსამართლეთა კეთილშობილურ მისიას. სწორედ ამის გამო, სასამართლო რაც შეიძლება შორს უნდა იყოს გაუთავებელი პოლიტიკური კონფლიქტებისაგან, რაც დამახასიათებელია ხელისუფლების სხვა განშტოებებისათვის.²⁸

„როდესაც უბრალო ხალხი ხედავს ერის უმაღლესი სასამართლოების მოსამართლეების მიერ მათი გადაწყვეტილებების ასეთი ფორმით წარმოდგენას [ტექსტზე, განზრახვასა თუ პრეცედენტზე დაყრდნობით], მათ ხშირად ესმით, თუ რატომ მიიღეს მათ ეს გადაწყვეტილება. უბრალოდ რომ ითქვას, სასამართლოთა ცოდნა მათ სიყვარულს ნიშნავს, რადგან მათი ცოდნა გულისხმობს შეეხო ლეგიტიმურ შეტყობინებებს, რომლებიც კონცენტრირებულია სამართლიანობის, სასამართლო ობიექტურობისა და მიუკეძობებლობის სიმბოლოებზე“.

დამოუკიდებლობა

ნაშრომში განხილული ხუთი საკონსტიტუციო სასამართლოს განსაკუთრებული ნიშანი იყო დამოუკიდებლობა და გამბედაობა. საფიქრებელია, რომ პოლონეთსა და უნგრეთში არსებულმა განსაკუთრებულმა გარემოებებმა ხელი შეუწყო მათი სასამართლოების ასეთ დამოუკიდებლობას. ამ ორმა ქვეყანამ არა მარტო ყველაზე მშვიდი გარდატეხა გამოიარა, არამედ კარგი სამართლებრივი ტრადიციებიც ჰქონდა. პოლონეთის ადვოკატურა საკმაოდ დამოუკიდებელი იყო კომუნისტური რეჟი-

მის დროს, ხოლო უნგრეთს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოურისტთა ქვეყანას უწოდებდნენ. ამასთანავე პოლონეთისა და უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოებს თავიანთი დამოუკიდებლობისათვის დიდი ბრძოლა არ დასჭირვებიათ, მაშინ როდესაც რუსეთის, ბულგარეთისა და სლოვაკეთის სასამართლოები გამუდმებული თავდასხმების მსხვერპლი იყვნენ. და მაინც, ამ სამივე სასამართლომ შეძლო ეს თავდასხმები თავიდან აეცილებინა. და აქ ჩნდება კითხვა: როგორ?

პასუხი შეიძლება იყოს ასეთი: ეს განაპირობა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა სტატუსმა და ფსიქოლოგიამ ერთდროულად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საერთო სასამართლოს მოსამართლეებისაგან განსხვავებით, რომლებიც დაბალხელფასიანი კარიერისტი ბიუროკრატები არიან, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები ძირითადად სახელგანთქმული მეცნიერები არიან. ევროპისათვის ეს ძალიან პრესტიჟულია. ამას შეუძლია შექმნას ფართო, სოციალურად ორიენტირებული ხედვა, რომელიც გამოიხატება ამ სასამართლოთა მრავალი გადაწყვეტილებით. ეს შეიძლება აგრეთვე მოიტანა უცხოეთში მოგზაურობამ და სწავლამ, რაც ბევრმა ამ მეცნიერმა მოახერხა კომუნისტური რეჟიმის დროსაც კი. ნებისმიერ სისტემაში კარგი სამართლის მეცნიერის გონებრივი შესაძლებლობები, ანალიზური აზროვნების უნარი და პროფესორის ავტორიტეტი ხელს უწყობს მის თავდაჯერებულობას, რაც, თვის მხრივ, განაპირობებს ანალიზური არგუმენტების მიღებასა და დამოუკიდებლობას და ამ არგუმენტების ხორცშესხმის საშუალებას იძლევა.

კიდევ ერთი ფაქტორი, ალბათ, ის არის, რომ მოსამართლეთა უფლებამოსილების ვადა ძირითადად შეზღუდულია, ამიტომ ისინი არავისზე არიან დამოკიდებული, რადგან უფლებამოსილების ვადის ამოწურვის შემდეგ მათი უმრავლესობა ისევ სამეცნიერო საქმიანობას უბრუნდება.²⁹ ის, რომ დასავლეთი თვალყურს ადევნებს სასამართლოს, ხოლო დასავლეთის ეკონომიკური დახმარება საარსებო მნიშვნელობისა მმართველი რეჟიმებისათვის, ასევე ხელს უწყობს ამ ყველაფერს. დასავლეთის ზეგავლენა იზრდება დასავლეთის ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებთან სულ უფრო მეტი ურთიერთობით. 1989 წლის შემდეგ გაიმართა უამრავი საერთაშორისო კონფერენცია სამართლის, კონსტიტუციონალიზმის, ხელისუფლების დანაწილების, ადამიანის უფლებების, სასამართლო დამოუკიდებლობისა და მრავალი სხვა საკითხის შესახებ. ამ შეხვედრებზე აღმოსავლეთ ევროპის მოსამართლეებს გულთბილად მასპინძლობდნენ სხვა ქვეყნების მოსამართლეები, აგრეთვე სხვა მონაწილეები (ძირითადად ცნობილი მეცნიერები და ექსპერტები) და დიდი პატივისცემითა და თანაგრძნობით ეპ-

ყრობოდნენ, რადგან ისინი ჩაბმული იყვნენ კანონის უზენაესობის ჩამოყალიბების რთულ საქმეში და თან ისეთ მძიმე პირობებში, რომლებიც კომუნისტურმა რეჟიმმა შექმნა და ზოგ შემთხვევაში ახლაც გრძელდება მთავრობებისაგან განსაკუთრებული ზემოქმედების გამო. სწორედ საერთაშორისო კონფერენციების გზით ხდებოდა აღმოსავლეთ ევროპის მოსამართლეებისათვის მუდმივად იმის შეხსენება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს სასამართლოს დამოუკიდებლობას.

დაბოლოს, არსებობს მოსამართლის მანტია. მრავალმა კვლევამ და ანალიზმა აჩვენა, რომ ადამიანთა უმრავლესობა ცდილობს შეასრულოს ის მოვალეობა, რომელსაც მისაგან ელიან, განსაკუთრებით კი ისინი, ვინც სასამართლო კოლეგიას ქმნის. ამ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა უნდა გადაწყვიტონ მეტად წინააღმდეგობრივი საკითხები და თავიანთი კონსტიტუციების შესაბამისად ეს უნდა განახორციელონ დამოუკიდებლად, ამას კი პროფესიული ცოდნა და საკუთარი თავის რწმენა სჭირდება.

ეს იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ მოსამართლეები თავისუფალი არიან პოლიტიკური თუ იდეოლოგიური შეხედულებებისა თუ მიმდინარეობებისაგან. ძალიან ცოტა მოსამართლეა ასეთი. მათ პოლიტიკური ლიდერები ირჩევენ პოლიტიკური პროცესის მეშვეობით და პოლიტიკური ინტერესების გათვალისწინებით. მაგრამ ასეთ ჩარჩოებში ამ მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა, ხშირად დიდი ზემოქმედების მიუხედავად, გაკვირვებას იწვევს.

სასამართლოს აქტიურობა

ყოველივე ეს გაბედული სასამართლო აქტივიზაციის ნიშანია, რაც ამერიკელი იურისტისათვის ძალიან უცხოა. ამ შემთხვევაში მოსამართლეები სულაც არ არიან უბადრუკი ან შერცხვენილი და არც საზოგადოებაა ასეთი, რომელშიც ისინი საქმიანობენ (თუ არ ჩავთვლით კონკრეტულ საქმეებში წაგებულ მხარეებს). აქტიურ სასამართლოსთან დაკავშირებით სტანდარტული საჩივარია ის, რომ იგი დააძაბუნებს საკანონმდებლო ორგანოს და ვერ მიიღებს საჭირო კანონმდებლობას.³⁰ ამ მხრივ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში მეცნიერული მხარდაჭერა არ არის იმაზე მეტი, ვიდრე სხვაგან, თვით ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც კი. ამ საკანონმდებლო ორგანოთა ხარვეზებს მრავალი მიზეზი აქვს, მაგალითად, სიახლე და დამოუკიდებლობა, პარტიული სტრუქტურის უკმარისობა და, როგორც წესი, საკანონმდებლო ორგანოების ზეპირსიტყვიერების და არა მოქმედების ტენდენცია, როდესაც

შედგები პრობლემურია, არაპოპულარულია ან ეწინააღმდეგება დეპუტატების ჩვეულ აზროვნებასა და მოქმედებას. მაგრამ აქტიური საკონსტიტუციო სასამართლო მათ რიცხვს არ მიეკუთვნება.³¹

ზოგი სასამართლო აშკარად შორს წავიდა. რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს 1993 წლის მოქმედება ამის ერთ-ერთი მაგალითია. მაგრამ უნგრეთის სასამართლოს, რომელიც, ალბათ, ყველაზე აქტიური ტრიბუნალია, არ შეუშლია ხელი უნგრეთის კანონმდებლობისათვის. პირიქით, მან ბიძგი მისცა ისეთი კანონების მიღებას და თან ისეთ სფეროებში, როგორცაა ადმინისტრაციული სამართალი, ტელერადიომაუწყებლობა და ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტა, არც ბოკროსის „სიმკაცრის პაკეტზე“ გადაწყვეტილებას შეუშლია ხელი უნგრეთის ეკონომიკური წარმატებისათვის. უფლებამოსილების შეზღუდვამ, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ, შეიძლება შეამციროს სასამართლოს ზედმეტი აქტივიზაცია. მაგრამ ადრეულ წლებში სასამართლო აქტივიზაციის ალტერნატივა სასამართლოს ინერტულობა იყო, რაც ბევრად უფრო საშიშია.

მაგრამ ეს ხდება ახლა. გაგრძელდება კი სასამართლო აქტივიზაცია? საჭიროა რომ გაგრძელდეს? რაც შეეხება პირველ კითხვას, — როგორც ჩანს, გაგრძელდება, თუმცა უფრო შეზღუდულად, პოლიტიკური და სოციალური ვითარების სტაბილიზაციასთან ერთად. ეს სასამართლოები შეიქმნა მტკივნეული პრობლემების მოსაგვარებლად და ისინი ზოგადად უარს ვერ იტყვიან მათ განხილვაზე. ამასთანავე, ამ საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრები, ყოველ შემთხვევაში, მათი ნაწილი მაინც, ძლიერი პიროვნებები არიან და არ რცხენიანთ თავიანთი შეხედულების გამოთქმა. ისეთი ცნობილი მოღვაწეები, როგორებიც არიან ევროპის სამართლის პროფესორები, არ მიდიან ამ საშსახურში რიგითი ადგილის დასაკავებლად. თუ ამერიკისა და სხვა ქვეყნების გამოცდილება რამეს ნიშნავს, და, ალბათ, ნიშნავს კიდევ, უმაღლესი სასამართლოების ნებისმიერი შეხედულების მოსამართლეები აქტიურები არიან იმ საქმეში, რომლისაც სწამთ.³²

ზოგიერთ სფეროში მათი აქტიურობა აშკარად შემცირდება. საპარლამენტო სისტემაში უფლებამოსილების გაძიჯვნის საკითხი მნიშვნელოვნად შემცირდება. როგორც ჩანს, ეს უკვე მოხდა პოლონეთში, უნგრეთში, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, თუმცა საბოლოოდ ეს მაინც იმაზე იქნება დამოკიდებული, თუ რა პოლიტიკური და პიროვნული ნიშნით დაკომპლექტდება საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და საპრეზიდენტო ხელისუფლება. რუსეთის მსგავს საპრეზიდენტო სისტემაში ასეთი დავები თან სდევს ხელისუფლების დანაწილების სტრუქტურას და, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ კვლავაც გაგრძელდუ-

ბა. აქტიურობა სხვა საკითხებთან მიმართებაში დამოკიდებული იქნება იმ ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე, რომელშიც მოექცევა ქვეყანა. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ უკვე აღნიშნა, რომ მას ნაკლებად აქტიური უნდა რომ იყოს და ეს შეიძლება მართლაც ასე მოხდეს, თუ პოლიტიკური და სოციალური ასპექტები სტაბილური გახდება.

უნდა გაგრძელდეს თუ არა ჯანსაღი აქტივიზაცია? ზემოთ განხილული მიზეზების გამო ეს ნამდვილად აკადემიური შეკითხვაა. ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც კი მხოლოდ სამართლის პროფესორები ეკიდებიან სერიოზულად და დავობენ სასამართლო კონტროლის და აქტიურობის ლეგიტიმურობასა და მიზანშეწონილობაზე. ზოგადად საზოგადოება, როგორც ჩანს, საკმაოდ კმაყოფილია აქტიური სასამართლოთი, თუმცა გარკვეული ნაწილი უკმაყოფილოა ხოლმე კონკრეტული გადაწყვეტილებებით, პოლიტიკოსები კი ხშირად აკრიტიკებენ სასამართლო აქტივიზაციას, როდესაც იგი მათი პოლიტიკის წინააღმდეგაა მიმართული.

ევროპის სასამართლოებს სხვა არგუმენტები აქვთ იმისათვის, რომ კვლავაც აქტიურები იყვნენ. ამერიკის შეერთებული შტატებისაგან განსხვავებით, მათ ამის მანდატი აქვთ – მათ მიანიჭეს განსაკუთრებით ფართო უფლებამოსილება ყველაზე უფრო მტკივნეულ საკითხებზე, რომელიც, რა თქმა უნდა, უნდა გამოიყენონ.

ამასთანავე, ჯანსაღი კონსტიტუციური კონტროლის წინააღმდეგ მიმართული მნიშვნელოვანი არგუმენტი, რომ ეს არის ადამიანების იმ ჯგუფის მიერ მიღებული მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, რომელიც საზოგადოებას არ აურჩევია და არ არის ანგარიშვალდებული პირდაპირ ელექტორატის წინაშე, განსხვავებით ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან, არც ისე სწორია ამ სასამართლოებთან მიმართებით, მიუხედავად იმისა, რომ ამ არგუმენტს დადებითი მხარეებიც აქვს. უნგრეთში, ჩეხეთსა და სლოვაკეთში, სადაც მოსამართლეები შეიძლება მეორე ვადით დაინიშნონ, არსებობს გარკვეული ანგარიშვალდებულება, რამდენად საზიფათოც უნდა იყოს იგი სასამართლო დამოუკიდებლობისათვის.³³ იმ ქვეყნებშიც კი, სადაც მოსამართლეთა მეორე ვადით დანიშვნა არ ხდება, არსებობს გარკვეული ინსტიტუციური თუ არა, ინდივიდუალური ანგარიშვალდებულება მაინც. თუ სასამართლოს მოქმედებები გამოიწვევს მმართველი პოლიტიკური ძალების უკმაყოფილებას, მას შემდეგ, რაც მოსამართლეთა უფლებამოსილების ვადა ამოიწურება, მათ ადგილს დაიკავებენ ის პირები, რომლებიც შეესაბამებიან ელექტორატის შეხედულებას და დამნიშნელი ორგანოს ფილტრაციას გაივლიან. ეს შეიძლება მომხდარიყო უნგრეთში.

მოკლედ რომ ითქვას, ამ ქვეყნებისთვის საკითხი ისე კი არ დგას, უნდა იყოს თუ არა სასამართლო აქტიური ან უნდა გაგრძელდეს თუ არა მისი აქტიურობა, არამედ როგორ მოხდება მისი მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება.³⁴

ცვლილებები და გაუმჯობესება

ნაწილობრივი გადახალისება

მოსამართლეთა ნაწილობრივი გადახალისების შემოღება, ალბათ, ერთ-ერთი სასურველი ცვლილება იქნება. ის, რომ ნაკლებად ხდება ნაწილობრივი გადახალისება სლოვაკეთსა და უნგრეთში, ხოლო კიდევ უფრო ნაკლებად პოლონეთსა და რუსეთში, იწვევს იმას, რომ თანამდებობის ვადამდე შემთხვევით დატოვების მიუხედავად, რამდენიმე თვეში ერთმანეთზე მიყოლებით თითქმის ყველა მოსამართლე იცვლება. ამან შეიძლება ძალიან დაამუხრუჭოს სასამართლოს საქმიანობა და სტაბილურობა და საერთოდ წაშალოს ინსტიტუციური მეხსიერება. თუ ახალ მოსამართლეებს თავიანთი წინამორბედებისაგან ბევრად განსხვავებული შეხედულებები ექნებათ, ამას შეიძლება მოჰყვეს პრობლემური ცვლილებები საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალშემოქმედებაში, რაც, თავის მხრივ, დააკნინებს საკონსტიტუციო სასამართლოს ავტორიტეტს და აღქმული იქნება როგორც კიდევ ერთი პოლიტიკური ინსტიტუტი.

მიმართვა

საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვა არის ის სფერო, რომლის გაუმჯობესებაც უმეტეს ქვეყანას შეუძლია. საკონსტიტუციო სასამართლოებმა უნდა განიხილონ დიდი რაოდენობით მნიშვნელოვანი საკითხები, რათა მათ საზოგადოების ნდობა დაიმსახურონ, მაგრამ ღია სარჩელით მიმართვის განსაკუთრებული დებულებების გარეშე ისინი ვერ მიიღებენ ასეთ საქმეებს.³⁵

ეს მეტწილად ეხება ადამიანის უფლებათა საკითხებს.³⁶ თუ საკონსტიტუციო სასამართლო აპირებს მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანას ადამიანის უფლებების დაცვის საქმეში, მოქალაქეებს უნდა შეეძლოთ პირდაპირ მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს. მართლაც, არ არსებობს მიზეზი იმისა, რატომ არ უნდა შეეძლოს ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს, რომელსაც შეეხო არაკონსტიტუციური კანონი, ამ

კანონის საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრება, მაშინაც კი, თუ იგი ადამიანის უფლებებს კი არ ეხება, არამედ სხვა საკითხებს.

საკონსტიტუციო სასამართლო ასევე უნდა ჩაებას საქმეში საერთო სასამართლოების მიერ მისთვის წარდგინებების გადაგზავნის გზით. საერთო სასამართლოებმა საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა გადასცენ საკითხი, პირველ რიგში, მისი გამოკვლევისათვის, აგრეთვე იმისათვის, რომ საერთო სასამართლო მიეჩვიოს კონსტიტუციური დოქტრინებისა და პრინციპების შეფარდებას. წაგებულ მხარეს უნდა შეეძლოს კონსტიტუციური საკითხის საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრება. თუ საერთო სასამართლოში არ არსებობს საქმე და სამართლის სისტემა არ ითვალისწინებს ამ სასამართლოებისათვის დაზარალებული მხარის მიმართვას, მაშინ სადავო, არაკონსტიტუციური კანონით დაინტერესებულ პირს უნდა მიეცეს უფლება, პირდაპირ მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს.

სამწუხაროდ, როგორც აღინიშნა, ძალიან ცოტა საერთო სასამართლო ითვალისწინებს კონსტიტუციურ საკითხებს. ის, რომ პირმა ჯერ საერთო სასამართლოს უნდა მიმართოს, აუცილებლად დააყოვნებს საქმეს, რაც არასასურველი და ხელშემშლელია. შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოს ადამიანის უფლებების დაცვის უპირველესი მოვალების საფუძველზე ბევრმა ქვეყანამ სავსებით სწორად შემოიღო ადამიანის უფლებათა საქმეების გამო პირდაპირ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვა. იმ ქვეყნებში, სადაც ასეთი პირდაპირი მიმართვა არ არის გათვალისწინებული, მოქალაქეებს ძირითადად არა აქვთ საშუალება აღიდგინონ დარღვეული ადამიანის უფლებები. ამიტომ, გონივრულია მოქალაქეებს მიეცეთ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის პირდაპირ მიმართვის უფლება, სულ ცოტა, ადამიანის უფლებების დარღვევის შემთხვევებში მაინც, რაც გამოწვეულია არაკონსტიტუციური კანონით, ბრძანებულებით ან დებულებით.

შეუზღუდავმა პირდაპირმა მიმართვამ, მეორე მხრივ, შეიძლება გადატვირთოს ტრიბუნალი. ამიტომ, საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა მიეცეს დისკრეციული უფლებამოსილება, რომ შეეძლოს არ განიხილოს საქმე, თუ იგი მხოლოდ მცირე მნიშვნელობისაა. თუ დარღვევა ეხება მხოლოდ ერთი ან რამდენიმე ინდივიდის მცირე ზიანს, საკითხი უნდა განიხილოს სახალხო დამცველმა ან საერთო სასამართლოებმა. აუცილებელი დასაბუთების გარეშე შესულ საქმეებზე მაშინვე უარი უნდა ითქვას და თან ყოველგვარი საფუძვლიანი განხილვის გარეშე.³⁷

მიმართვის უფლება უნდა მიეცეთ ისეთ ორგანიზაციებს, რომლებსაც ერთმნიშვნელოვნად განსაკუთრებული ინტერესი აქვთ საქმისადმი, მაგალითად, როგორცაა პროფკავშირები და ადამიანის უფლებათა

დაცვის ორგანიზაციები, როგორც ეს მაურო კაპელეტიმ შემოგვთავაზა,³⁸ და რასაც გარკვეულწილად ითვალისწინებს პოლონეთის კონსტიტუცია. მაგრამ სასამართლოს აგრეთვე უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა საკუთარი ინიციატივით განიხილოს საქმეები, რადგან მისმა არჩევანმა შეიძლება გამოიწვიოს მიკერძოებისა და საკანონმდებლო პროცესში ჩარევის ბრალდება. ამასთანავე, ასეთ პროცესში სასამართლომ შეიძლება ვერ ისარგებლოს მკაცრი წინააღმდეგობებით, რაც ხშირად აუცილებელია გონივრული გადაწყვეტილებისათვის.

ზოგიერთმა ქვეყანამ, მაგალითად ბულგარეთმა, მიიღო წარდგინებების გერმანული მიდგომა, სადაც საერთო სასამართლოები მხოლოდ მაშინ გადაუგზავნიან საკონსტიტუციო სასამართლოს სადავო კანონს, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ კანონი მართლაც არაკონსტიტუციურია. როდესაც ეს სისტემა ყალიბდება იმ ქვეყნებში, სადაც არ არსებობს მოქალაქეთა მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის პირდაპირ მიმართვის უფლება, მაგალითად, როგორც ბულგარეთში, შედეგები ბევრად უარესია. თუ წაგებული მხარე ვერ შეძლებს დამოუკიდებელი სარჩელი შეიტანოს საკონსტიტუციო სასამართლოში, ერთადერთი მხარე, რომელსაც სასამართლოსათვის მიმართვა შეუძლია, არის კანონის დამცველი და არა მოსარჩლე. ეს იმით არის განპირობებული, რომ მხოლოდ მაშინ შეიძლება საქმემ მიაღწიოს საკონსტიტუციო ტრიბუნალამდე, თუ კანონის სადავოობა აშკარაა და საერთო სასამართლო მზად არის გააუქმოს კანონი. საკითხი კვდება საერთო სასამართლოში, როდესაც იგი გადაწყვეტს, რომ საკითხი სადავო არ არის.

და კიდევ, წარდგინებების გერმანული მიდგომა იმის საშუალებას იძლევა, რომ ზოგიერთი პოტენციურად არაკონსტიტუციური კანონი გადაურჩეს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გაუქმებას. რადგან თეორიულად და ტრადიციულად კონტინენტური საერთო სასამართლოები არ არიან განწყობილი კანონის გასაუქმებლად, ასეთი სისტემა კიდევ ერთ ბარიერს ქმნის იმისათვის, რომ შესაბამის ტრიბუნალში ვერ მოხვდეს კანონი განსახილველად, თუ, რა თქმა უნდა, გერმანიის მსგავსად, წაგებულ მხარეს არა აქვს შესაძლებლობა ამის შემდეგ დამოუკიდებელი სარჩელით მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს.

ამიტომ, წარდგინება აუცილებელი უნდა იყოს იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს კითხვა კანონის კონსტიტუციურობის თაობაზე, ისე, როგორც ეს პოლონეთში, რუმინეთში, იტალიაში, ესპანეთსა და სხვა ქვეყნებშია.³⁹ თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საერთო სასამართლო არ უნდა ერეოდეს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, მაგრამ ბევრი, ალბათ, მაინც ამ გზას აირჩევს. სადავო საკითხების განსაზღვრა და განხილვა ხდება შემდგომი ანალიზის საფუძველზე და საკონსტიტუციო სასამარ-

თლოს ნამდვილად გამოადგება, თუ საერთო სასამართლო წარუდგენს სადავო ნორმის მისეულ წინასწარ შეფასებას. ეს შეიძლება გადაწყვეტილების ფორმითაც კი იყოს, რომელიც ახსნიდა, თუ რატომ არის ეს მნიშვნელოვანი საკითხი. ასეთი წინასწარი ანალიზი დიდად დაეხმარება საკონსტიტუციო სასამართლოს, რომელიც ვალდებულია სწრაფად განიხილოს საკითხი, რადგან საქმე შეჩერებულია საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების მიღებამდე.

განსახილველ საკითხთა შეზღუდვა

საკონსტიტუციო სასამართლო არის სპეციალიზებული ტრიბუნალი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ხშირად რთული საქმეებით. თუ სასამართლო ადვილად ხელმისაწვდომია, მაშინ მისი საქმეთა რაოდენობა დიდი იქნება. საკონსტიტუციო სასამართლომ არ უნდა განიხილოს საქმეები, რომლებიც არ შეიცავს სადავო კონსტიტუციურ საკითხებს და რომელთა განხილვაც სხვა სასამართლოებსაც შეუძლიათ.

მაგალითად, არ არსებობს იმის მიზეზი, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ განიხილოს არჩევნებთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებები, რომლებიც არ წარმოშობს კონსტიტუციურ საკითხს. ამ სასამართლოებს არა აქვთ განსაკუთრებული კომპეტენცია ამ სფეროში, რომელიც ტრიბუნალს ყველაზე უფრო მიკერძოებულ პოლიტიკაში აბამს. ორპარტიული მიუკერძოებელი კომისიებიც მშვენივრად გაუძღვებიან ამ საქმეს საერთო სასამართლოების დახმარებით, რომლებიც არაკონსტიტუციურ სამართლებრივ საკითხებს განიხილავენ.

განსაკუთრებული უგუნურებაა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ საპრეზიდენტო სისტემაში პრეზიდენტის არჩევნების კონსტიტუციურობის დამტკიცება. ამერიკული მაგალითითაც ნათელია, თუ რამდენი პრობლემა შეიძლება მოჰყვეს ამ უფლებამოსილებას. გარეშე მეთვალყურეები დაეთანხმნენ იმას, რომ სომხეთში 1996 წლის სექტემბერში პრეზიდენტ ლევონ ტერ-პეტროსიანის ხელახალი არჩევნები მიკერძოებულად და დარღვევებით იყო ჩატარებული. და მაინც, ახალშექმნილმა სომხეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელშიც პატიოსანი და კარგი იურისტები მოღვაწეობენ, არჩევნების პროცესის შემოწმებისა და ხანგრძლივი განხილვის შედეგად დაადგინა, რომ არჩევნები სამართლიანი იყო და უარყო დამარცხებული მხარის არჩევნების შემდგომი სარჩელი. შეეძლო კი სასამართლოს გამოეტანა სხვა გადაწყვეტილება? განა შესრულდებოდა მისი გადაწყვეტილება არჩევნები ბათილად რომ ეცნო? ჰქონდა კი მას იმის პირობები, კარგად რომ შეესრულებინა სამუშაო? რა სპეციალური უფლებამოსილება ჰქონდა

სასამართლოს ამ დავალებისათვის? სწორედ საერთო სასამართლოება იმ სასამართლოები, რომლებსაც შეუძლიათ დაადგინონ ფაქტები და განმარტონ შესაბამისი კანონები.

სულ არ არის ასევე საჭირო, რომ საკონსტიტუციო ტრიბუნალმა განიხილოს სახელმწიფო და ადგილობრივი ერთეულების უფლებამოსილებათა საკითხები, რომლებიც არ არის კონსტიტუციით დადგენილი და მხოლოდ კანონის ან აღმასრულებელი ხელისუფლების სამართლებრივი აქტის საფუძველზე არსებობს. მოკლედ, საკონსტიტუციო სასამართლო საერთოდ არ უნდა იხილავდეს კონსტიტუციასთან დაუკავშირებელ საკითხებს, თუ არ ჩავთვლით, ალბათ, პრეზიდენტის იმპიჩმენტს.

ზოგიერთ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოეთხოვება კონსტიტუციის განმარტება პრეზიდენტის ან სხვა მაღალჩინოსანი საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი მოხელის მოთხოვნის საფუძველზე. ესეც აუცილებლად გასაუქმებელია, რადგან ეს არის აბსტრაქტული კონტროლი ყველაზე უკიდურესი ფორმით, განსაკუთრებით, თუ არ არსებობს მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა რამე კონკრეტულ საკითხზე. საერთო სამართლის პრაქტიკოსისათვის, რომელსაც სჯერა, რომ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება შეიძლება მარტო კონკრეტული ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით და სადაც კანონის ამჟამად გავლენის დანახვა შეიძლება, ასეთი აბსტრაქტული ინტერპრეტაცია ცუდად განხილული გადაწყვეტილების საფუძველია. თუ მოთხოვნა დაკავშირებულია რამე კონკრეტულ დავასთან საკანონმდებლო ან სხვა საკითხზე, საკონსტიტუციო სასამართლო საკანონმდებლო პროცესის მიკერძოებულ პოლიტიკაში ჩათრევის საფრთხის წინაშე დგას. გარდა ამისა, საკანონმდებლო პროცესში ჩარევა არღვევს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს. რობერტ ბადინტერი და უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე ლასლო სოლიომი სინანულით აღნიშნავენ, რომ პრევენციული კონტროლი სასამართლოს აქცევს არსებული პოლიტიკური წინააღმდეგობის შუაგულში, სადაც ემოციები ჯერ კიდევ მძვინვარებს. კონსტიტუციური დებულებების განმარტების მოვალეობა სასამართლოს დროს ადრე აგდება წინააღმდეგობაში. მიუხედავად იმისა, რომ წინასწარმა განმარტებამ თეორიულად შეიძლება თავიდან აიცილოს პოტენციურად არაკონსტიტუციური კანონის მიღებისათვის დროის ხარჯვა, საკანონმდებლო პროცესში სასამართლოს ჩარევის რისკი დიდია და ეს მას შეიძლება ძვირად დაუჯდეს. ორჭოფული და ორაზროვანი კონსტიტუციური კანონმდებლობა შეიძლება მალე გახდეს სადავო. ამასთანავე, თუ განმარტება გამოიცა და კონსტიტუციური დებულება შემდეგ შეეფარდა ფაქტობრივ ვითარებას, რა მოხდება, თუ განმარტება

აღმოჩნდება არაგონივრული, უსამართლო ან არაშორსმჭვრეტელური? კონსტიტუციური დებულება არ არის არითმეტიკული ან ლოგიკური ამოცანა, რომელსაც მხოლოდ ერთი პასუხი აქვს. შეფასებითი გადაწყვეტილებები, რომლებიც იცვლება დროთა განმავლობაში, შეხედულებები და განწყობები, ყველაფერი აისახება კონსტიტუციურ გადაწყვეტილებაში. მოინდომებს კი საკონსტიტუციო სასამართლო შეცვალოს დებულების უკვე გამოცემული განმარტება? განა არ იგრძნობს იგი თავს უხერხულად ადრე გამოცემული განმარტების გამო, განსაკუთრებით მაშინ, თუ მოხელეები, რომლებმაც ეს განმარტება მოითხვეს, დაეყრდნენ მათ, და რა მოხდება, თუ კვლავ ის მოსამართლეები იქნებიან, რომლებმაც განმარტება გამოსცეს?

ზედმეტი საქმეებისაგან თავის დასაღწევად საკონსტიტუციო სასამართლომ ყურადღება უნდა გაამახვილოს ისეთ სადავო სამართლის ნორმის კონსტიტუციასთან შესაბამისობაზე ან მის ზოგად შეფარდებაზე, როგორცაა მოქმედი კანონის რასობრივი და გენდერული ნიშნით დისკრიმინაციული შეფარდება. ინდივიდუალური შეფარდება კვლავ საერთო სასამართლოების განსჯადი უნდა იყოს. ეს არა მარტო შემოფარგლავს საკონსტიტუციო ტრიბუნალს ზოგადი შეფარდებითი კანონებით, არამედ კონსტიტუციურ პრინციპებსაც შეიტანს საერთო სასამართლო სისტემის საქმიანობაში.

გადაწყვეტილებები

მრავალი მეთვალყურის აზრით, გადაწყვეტილებათა ზარისხი ასევე შეიძლება გაუმჯობესდეს. ჯერ კიდევ არსებობს მოკლე ფრანგული სტილის გადაწყვეტილებების მიღების ტენდენცია ყოველგვარი სრული განმარტების გარეშე. მიუხედავად იმისა, თუ რამდენად მისაღებია ეს საერთო სასამართლო სისტემებისათვის, ასეთი მიდგომა არ უნდა დაინერგოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალშემოქმედებაში, რადგან საკონსტიტუციო სასამართლოს სიძლიერე დამოკიდებულია მისი განმარტებების დამაჯერებლობაზე, მის „სამართლებრივ არგუმენტაციაზე“.

ამავე საფუძველზე, არაგონივრულია განსხვავებული აზრის გამოქვეყნების აკრძალვა.⁴⁰ გადაწყვეტილებების შეზღუდულობა და განსხვავებული აზრის აკრძალვა სამოქალაქო სამართლის არქაული ცნებაა, რომ სამართალი არის ფიქსირებული, ნათელი და აღმოჩენადი, და რომ ერთადერთი, რასაც ყველა მოსამართლე აკეთებს, არის მისი აღმოჩენა და შეფარდება. ეს, რა თქმა უნდა, უაზრობაა, განსაკუთრებით, როდესაც ლაპარაკია საკონსტიტუციო სამართალზე, ამისი არაეის სჯერა.

პრამატული არგუმენტია ის, რომ გადაწყვეტილება უფრო მტკიცე და მისაღები იქნება, თუ არ ითქმება, რომ მას მოწინააღმდეგეებიც ჰყავდა. მაგრამ ეს ილუზიაა, რადგან ცოტა თუ დაიჯერებს, რომ ყველა გადაწყვეტილება ერთხმადაა მიღებული, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ცნობილია, რომ დაუშვებელია უთანხმოების განხმარება.

ამ ვითომ სარგებლის საპირისპიროდ არსებობს განსხვავებული აზრის გამოქვეყნებით მიღებული ძალიან რეალური სარგებელი. უძრავლესობის აზრის სისუსტის გამოშვებით, იგი აიძულებს უძრავლესობის მოსამართლეებს დაფიქრდნენ თავიანთ პოზიციასზე, რათა თავიანთი შეხედულებისამებრ საუკეთესო გადაწყვეტილება მიიღონ, და თუ საჭიროა, შეცვალონ ან შეასწორონ ისინი.⁴ თუ საზოგადოებამ უნდა მიიღოს მოსამართლეთა ჯგუფის გადაწყვეტილება, მაშინ მათი შედეგი უნდა იყოს არა მარტო რაციონალური და ნაფიქრალი, არამედ ასეთი უნდა იყოს კიდევ. მხოლოდ საწინააღმდეგო არგუმენტის დაპირისპირებას, რომელიც გადაწყვეტილებაზე ფიქრის შედეგია, შეუძლია მაღლოს ამ მიზნებს. მოჩვენებითი ერთსულოვნებით ამის მიღწევა შეუძლებელია.

მოსამართლეთა საჯარო გამოსვლები

დაბოლოს, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა არ უნდა ილაპარაკონ საჯაროდ ახლანდელ ან სამომავლო საქმეებზე, ან თუნდაც წინათ იმ საკითხებზე მიღებულ გადაწყვეტილებებზე, რომლებიც კვლავ შეიძლება წარმოიშვას, მაშინაც კი, თუ მათ საზოგადოებისათვის ამ გადაწყვეტილებების ახსნა ან დამტკიცება აქვთ მიზნად. სასამართლო ლაპარაკობს თავისი გადაწყვეტილებებისა და არგუმენტების საშუალებით. სხვა ყველაფერი მხოლოდ ბუნდოვანს ხდის საკითხს და აკნინებს სასამართლოს ავტორიტეტს. გადაწყვეტილებები და არგუმენტები ხშირად კომპრომისის შედეგია, რომელიც მაღავს უძრავლესობაში არსებულ განსხვავებას. ეს ხშირად გამოიწვევს ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებშიც გაურკვევლობაა, სხვადასხვა მოსამართლემ კი შეიძლება სხვადასხვანაირად წაიკითხოს ეს გადაწყვეტილებები, მაშინაც კი, თუ ისინი ეთანხმებიან საბოლოო შედეგს. როდესაც მოსამართლე სცილდება გამოქვეყნებული გადაწყვეტილების ფარგლებს, იმისათვის, რომ გაამართლოს ან თუნდაც ახსნას, თუ რა გააკეთა მისმა სასამართლომ, არსებობს იმის საშიშროება, რომ სხვათა შეხედულებები სხვაგვარად განიმარტოს, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, თუ რამდენად კარგად შეძლებს მოსამართლე გადაწყვეტილების ახსნას. ეს განსაკუთრებით ჩანს, როდესაც გადაწყვეტილება მეტად წინააღმდეგობრივია და მოსამართლეთა ხმები მნიშვნელოვანად იყოფა.

ერთი მხარის მიერ შედეგის თავის სასარგებლოდ განმარტების ტენდენცია, ალბათ, ძნელი მოსათმენია. ამრიგად, გადაწყვეტილების აღიარებას შეიძლება ხელი შეეშალოს, თუ ცალკეული მოსამართლე მის განმარტებას შეეცდება.

სასამართლოსა და მოსამართლის მოვალეობაა საქმის კანონის შესაბამისად გადაწყვეტა. ცხადია, სასამართლოებს უნდათ და სჭირდებათ კიდევ საზოგადოებრივი გაგება და მხარდაჭერა, განსაკუთრებით კი – საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს, მათი ფუნქციის დელიკატურობიდან გამომდინარე. მაგრამ გადაწყვეტილების ახსნა და მისი მიღების მიზეზები თავად სასამართლოს გადაწყვეტილებაში უნდა ჩამოყალიბდეს და ამიტომ მოსამართლეები ვალდებული არიან, რაც შეიძლება დამაჯერებლად წარმოაჩინონ ყოველივე არსებული სამართლებრივი და სხვა შესაბამისი პრინციპების გამოყენებით. და თუ ეს მაინც ვერ დაადასტურებს გადაწყვეტილებას, ნებისმიერი რამ, რასაც მოსამართლე იტყვის, ეჭვს დაბადებს, რომ კანონგარეშე შეხედულებებმა არამიზანშეწონილად შეაღწიეს პროცესში. როდესაც მოსამართლეები ცდილობდნენ აეხსნათ განსაკუთრებით წინააღმდეგობრივი გადაწყვეტილებები, და ამ გზას უნგრელი, სლოვაკი და რუსი მოსამართლეები ხშირად მიმართავდნენ, ეს ცდა საკმაოდ წარუმატებლად მთავრდებოდა. ალბათ, ეს საქმეს უფრო აფუჭებდა, ვიდრე აკეთებდა, რადგან პრესის მიერ მოწყობილი გამოკითხვის დროს მოსამართლეები ხშირად დამცველებად, ამპარტაუნულად ან არამიზანმიმართულად გამოიყურებოდნენ. მოსამართლეები, განსაკუთრებით კი საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრები, განწირული არიან არაპოპულარობისათვის, რადგან თანამედროვე სასამართლოებს უხდებათ ისეთი სოციალური, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური საკითხების გადაწყვეტა, რომ ვინმე აუცილებლად დარჩება უკმაყოფილო. მათ ხშირად მოუწევთ ხელისუფალთათვის იმის თქმა, რომ ყველაფერს ვერ იზამენ, რასაც მოისურვებენ. ფულისა და მახვილის გარეშე, სასამართლოებმა იმ რწმენით უნდა იმუშაონ, რომ გადაწყვეტილებას იღებენ ობიექტურად და კანონის შესაბამისად.⁴² წინააღმდეგობრივ საჯარო საკითხებზე გადაწყვეტილების სასამართლოს გარეთ ახსნა და კომენტარი ვერავის დაარწმუნებს ამაში.

*

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ მსოფლიოში სასამართლო ხელისუფლება გაბატონდა. კაცობრიობას არ ახსოვს, რომ ერთბაშად ამდენ ერს ასეთი დიდი ძალაუფლება მოსამართლეთათვის გადაეცა. ეს მარტო ამერიკის შეერთებულ შტატებში კი არ მოხდა,

არამედ თითქმის ყველგან – აზიაში, აფრიკაში, ლათინურ ამერიკასა და ევროპაში. ეს ნამდვილად მოსამართლეთა ეპოქა იყო.⁴³

მაგრამ ეს მხოლოდ დემოკრატიულ სახელმწიფოებშია ასე. ნახევარი საუკუნის წინ ცნობილმა ამერიკელმა მოსამართლემ ლერნელ ჰენდმა დაწერა:

ხშირად ეფიქრობ, ზედმეტად ხომ არ ვამყარებთ ჩვენ იმედებს კონსტიტუციაზე, კანონებსა და სასამართლოებზე. ეს ფუჭი იმედებია, მერწმუნეთ, – ეს ასეა. თავისუფლება ადამიანების გულებშია. როდესაც თავისუფლება გულებში კვდება, ვერც ერთი კონსტიტუცია, ვერც ერთი კანონი და ვერც ერთი სასამართლო ვერ უშველის მას, ვერც ერთი კონსტიტუცია, ვერც ერთი კანონი, ვერც ერთი სასამართლო ვერ შეძლებს დაეხმაროს. სანამ თავისუფლება ადამიანის გულში ცოცხლობს, მას არ სჭირდება არც კონსტიტუცია, არც კანონი და არც სასამართლო მის დასაცავად.⁴⁴

როდესაც თავისუფლება მართლაც კვდება, მოსამართლე ჰენდი მართალი აღმოჩნდება ხოლმე. ყველა თანამედროვე გამოცდილება ამას ადასტურებს, იქნება ეს ნაცისტური გერმანია, ბელორუსი თუ ყაზახეთი. მაგრამ, სადაც თავისუფლების სული ჯერ ისევ იწრთობა ან თუნდაც ძლივს, მაგრამ ჯერ ისევ ცოცხლობს, საკონსტიტუციო სასამართლოებს შეუძლიათ შეინარჩუნონ, გამოწერთნან და შეიძლება განამტკიცონ კიდევ ის. აღმოსავლეთ ევროპაში ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოების გამოცდილება სწორედ ამის დასტურია.

შენიშვნები

შესავალი

(Endnotes)

1. გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ტექსტი პირდაპირ სხვა რამეს მიანიშნებს, ტერმინი „აღმოსავლეთი ევროპა“ მოიცავს როგორც ცენტრალურ, ისე აღმოსავლეთ ევროპასა და ყველა იმ ქვეყანას, რომელიც შედიოდა საბჭოთა ბლოკში, ჩეხოსლოვაკიით დაწყებული ევროპული რუსეთით დამთავრებული. ეს ტერმინი არ მოიცავს ცენტრალურ აზიას. ამიტომ პირდაპირ ვხმარობთ ტერმინს „ცენტრალური აზია“. ტერმინი „ლიბერალური“ გამოიყენება სამოქალაქო, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებისა და თავისუფლებების აღსანიშნავად, რომელიც გავრცელებულია თანამედროვე დემოკრატიებში.

2. მხოლოდ ესტონეთმა გადაწყვიტა უზენაესი სასამართლოსათვის იმ უფლებამოსილების მინიჭება, რომლითაც საკონსტიტუციო სასამართლოები არიან ხოლმე აღჭურვილი. მიზეზებისათვის იხ. ქვემოთ, II თავი.

3. ეს განსხვავებები განხილულია II თავში.

4. იხ. თავი V რუსეთის ფედერაციის შესახებ.

5. ზოგიერთ შემთხვევებში ისინი გაემგზავრნენ და სწავლობდნენ დასავლეთში. მაგალითად, ლეზ გარლიციკი პოლონეთიდან, ლასლო სოლიომი და გაბორ ჰალმაი უნგრეთიდან, ეკგენი ტანჩევი ბულგარეთიდან, პერტ კრასაკი სლოვაკეთიდან და ვოიცეხ ჩეპლი ჩეხეთის რესპუბლიკიდან ყველა სწავლობდა გერმანიაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ან დიდ ბრიტანეთში. ყველამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა 1989 წლის შემდგომ საკონსტიტუციო სასამართლოს განვითარებაში, და ზოგიერთ შემთხვევაში, როგორც გარლიციკი, სოლიომი და ჩეპლი მოღვაწეობდნენ, როგორც საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები. ასევე, ალექსანდრე ბლანკენაგელი გარმანიიდან იყო რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მრჩეველი ადრეულ წლებში და პეტერ კრასაკი გახლავთ სლოვაკეთის სასამართლოს მრჩეველი.

6. Ralf Dahrendorf, Reflections on the Revolution in Europe, გვ. 86-107 (Times Books 1990).

7. იქვე, გვ. 86.

8. იქვე, გვ. 102-103.

9. იქვე, გვ. 99-100.

10. ეს არ არის მთლად ზუსტი რუმინეთის შემთხვევაში, რომელიც, ალბათ, განსაკუთრებული უნდა იყოს იმის გამო, რომ გაურკვეველია რამდენად მოხდა იქ ტრანსფორმაცია, რა იყო ძალადობის წყარო და ბუნება, რომელიც თან მოჰყვა ჩაუშესკუს მიერ ხელისუფლების დაკარგვას.

11. ამ ფუნქციონის შერჩევითი ცდების ზოგიერთი მაგალითი, „ლუსტრაციის“ ცდა განხილული იქნება საქმეთა შესწავლის დროს.

12. Juan J. Linz and Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, გვ. 246 (John Hopkins, Univ. Press, 1996).

13. იქვე, გვ. 76-81.

14. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, გვ. 280 (Alfred A. Knopf, 1994).

15. იხ. Mauro Cappelletti, *The Judicial Process in Comparative Perspective*, გვ. 158-159 (Clarendon Press 1989), ციტირება: *The Federalist No. 78* (Alexander Hamilton).

16. პირველი ექვსი წელი ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო და ბევრი მისი წევრი დიდად ვერ აფასებდა თავის თანამდებობას. ზოგიერთი წევრი, მაგალითად, სასამართლოს თავმჯდომარე ჯონ ჯეი და მოსამართლე ჯონ რუტლეჯი გადადგნენ, რათა ემსახურათ სხვა სახელმწიფო თანამდებობებზე.

17. Jurgen Habermans, *Law as Medium and as an Institution in Dilemmas of Law in the Welfare State* (Gunther Teubner ed., Walter de Gruyter 1988); *Between Facts and Norms* (MIT Press, 1996).

18. Robert Dahl, *On Democracy*, გვ. 37 (Yale Univ. Press, 1998).

19. Dahl, *Democracy and Its Critics*, გვ. 221 (Yale Univ. Press, 1989).

20. ეს ეყრდნობა: Fallon, *The Rule of Law as a Concept of Constitutional Discourse*, გვ. 97 (COLUM. L. Rev. 1, 1997). კლასიკური გამონათქვამი ეკუთვნის Lon Fuller, in the *Morality of Law*, გვ. 33-39 (rev. ed. 1969) და შეიცავს შემდეგს: „საზოგადოება, საჯაროობა, პესექტიულობა, გამჭვირვალობა, ერთმანეთის გამოურიცხაობა, სიცხადე, სტაბილურობა, შესაბამისობა ნორმების ტექსტსა და ნორმების შეფარდებას შორის“.

21. Guillermo O'Donnell, *Polyarchies and the (Un)Rule of Law in Latin America*, გვ. 5 (Hellen Kellogg Institute for International Studies Working Paper No. 254, 1998).

22. იხ. Herman Schwartz, *Surprising Success: The New East European Constitutional Courts in The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*, გვ. 195-216 (Andreas Schedler, Larry Diamond, & Marc F. Plattner eds., Lynne Rienner, 1999).

23. Jacques Rupnik, *The Postcommunist Divide*, 10 J. of Democracy, გვ. 56 (Jan. 1999).

24. გარდა იმ ხუთი ქვეყნისა, რომელიც დეტალურად არის განხილული, ემუშაობდი სომხეთის, ესტონეთის, საქართველოს, მონღოლეთის, უკრაინის,

ბოსნიის ფედერაციისა და ცენტრალური აზიის სხვა ახალგათავისუფლებული სახელმწიფოების მთავრობებსა და საკონსტიტუციო სასამართლოების მოსამართლეებთან. მე ასევე ურთიერთობა მქონდა მსოფლიოს სხვა ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოებსა და მოსამართლეებთან, მაგალითად, სამხრეთ აფრიკაში.

თავი პირველი
შენიშვნები

(Endnotes)

1. მაურო კაპელეტიმ და ჯონ კლარკ ადამსმა აღწერეს ისტორია, რომელიც ციტირებაა „ლოქტორ ბონჰაიმის საქმეში“ ათენის კანონისა და ლორდ ედვარდ კოკის მეტოქეობისა, რომ ინგლისის საერთო სამართალი უზენაესი იყო და შეეძლო სტატუტების სამართლის „გაუქმება“. *Judicial Review of Legislation: European Antecedents and Adaptations*, 79 Harvard L. Rev. გვ. 1207, 1210-11 (1966).

2. 1989 წლამდე კონსტიტუციური კონტროლის ისტორიის პოლონური პერსპექტივისათვის, იხ. Leszek Garlicki, *The Influence of American Ideas on the Development of Constitutionalism in Poland and Eastern Europe in Constitutionalism and Human Rights: America, Poland and France*, გვ. 45 (Kenneth Thompson & J. R. Ludwikowski eds., Univ. Press of America, 1991).

3. Alec Stone, *The Birth of Judicial Politics in France*, გვ. 24 (Oxford Univ. Press, 1992).

4. Mauro Cappelletti, *The Judicial Process in Comparative Perspective* (Clarendon Press, 1989), გვ. 124–126, 153; John Bell, *French Constitutional Law*, გვ. 20 (Clarendon Press, 1992).

5. John H. Merryman, David S. Clark, & John O. Haley, *Civil Law Tradition: Europe, Latin America, and East Asia*, გვ. 540 (Michie, 1994).

6. 1790 წლის 16-24 აგვისტოს კანონი, რომელიც დღესაც მოქმედებს, პირდაპირ უარყოფდა კონსტიტუციურ კონტროლს, ისევე როგორც 1791 წლის კონსტიტუცია, რომელიც აცხადებდა, რომ „სასამართლოები არ უნდა ჩაერიონ საკანონმდებლო ხელისუფლების განხორციელებაში და არ უნდა გააუქმონ კანონთა შეფარდება, ასევე მათ არ შეუძლიათ შელახონ ადმინისტრაციული ფუნქციები ან თავის კომპეტენციას დაუქვემდებარონ ნებისმიერი ადმინისტრაციული აქტი“, იხ. Stone, გვ. 25.

7. საკმაოდ დიდი მარცხი განიცადა ამ მხრივ პრუსიის 1794 წლის მიწის კოდექსმა, რომელიც შეიცავდა დაახლოებით 17 ათას დეტალურ დებულებას; საფრანგეთის 1804 წლის სამოქალაქო კოდექსი უფრო რეალისტური იყო. იხ. Merryman et al., *შენიშვნა 5*, გვ. 451. ეს თავი მნიშვნელოვნად ვერდნობა Merryman, Clark, & Haley Casebook-ს.

8. 1990 წლის 7 ივლისის აქტები, Merryman et al., გვ. 705; Cappelletti, *შენიშვნა 4*, გვ. 194-195. გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ამ ვალდებულებას დიდხანს არ უარსებია.

9. Martin Rogoff, *The French (R)evolution of 1958-1998*, 3 COLUM. J. Eur. L. გვ. 453, 463 (1998).

10. Donald R. Kelley, *Historians and the Law in Postrevolutionary France*, გვ. 60-71 (Princeton Univ. Press 1984).

11. იხ. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803) and *Martin v. Hunter's Lessee*, 14 U.S. 304 (1816). კონსტიტუციური კონტროლის მხარდამჭერი დისკუსიები საკანონმდებლო ორგანოებისადმი ილუზიის დაკარგვის გამო, იხ. Gordon Wood, *Comment in Antonin Scalia, Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*, გვ. 49, 53-54 (Amy Guttmann ed., Princeton Univ. Press, 1997). იმ შეხედულებისათვის, რომ კონსტიტუციური კონტროლი აღიარებული და გამოყენებული იყო მარშალის მიმდევრების მიერ, იხ. *Seriatim: The Supreme Court before John Marshall* (Scott Douglas Gerber ed., New York Univ. Press, 1998).

12. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803).

13. ეს გამოწვეული იყო მარშალის შესანიშნავი ნაბიჯით, რომელიც იმ გადაწყვეტილებით გამოიხატა, რომ ჩამოყალიბდა ფედერალური საკანონმდებლო მოქმედებებისადმი სასამართლოს კონსტიტუციური კონტროლის უფლებამოსილება, რომელშიც სასამართლომ თავადვე შეიზღუდა საკუთარი უფლებამოსილება აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან მიმართებაში. წინააღმდეგობა კონსტიტუციური კონტროლის თაობაზე არასოდეს დასრულებულა. მაგალითისთვის, იხ. Judge Learned Hand's lectures at Harvard, *The Bill of Rights* (Harvard Univ. Press, 1958), და არგუმენტები ამერიკის შეერთებულ შტატებში მოსამართლე რობერტ ბორკის უზუნაეს სასამართლოში დანიშვნის პროცესის დროს გამართული დებატებიდან.

14. *The Federalist No. 78* (Alexander Hamilton).

15. *Dred Scott v. Sandford*, 60 U.S. 393 (1857).

16. გერმანიის 1949 წლის კონსტიტუციის განხილვა ეყრდნობა ჰელმუტ შტაინბერგერს, *Historic Influences of American Constitutionalism upon German Constitutional Development in Constitutionalism and Rights*, გვ. 199 (Louis Henkin & Albert J. Rosenthal eds., Columbia Univ. Press, 1990); Stone, გვ. 227-253; და Klaus von Beyme, *The Genesis of Constitutional Review in Parliamentary Systems in Constitutional Review and Legislation*, გვ. 21, 25-28 (Christine Landfried ed., Nomos Verlagsgesellschaft, 1998).

17. Steinberger, *შენიშვნა 16*, გვ. 199.

18. William Cohen & Mauro Cappelletti, *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*, გვ. 34-36 (Bobbs-Merrill, 1979).

19. კანონის განმარტების პროცესში კანონშემოქმედებითობის გარდაუვალობის თაობაზე იხ. Cappelletti, *შენიშვნა 4*, გვ. 5-16.

20. Donald R. Kelley, *Historians and the Law in Postrevolutionary France*, გვ. 43-47 (Princeton Univ. Press, 1984).

21. სამოქალაქო კოდექსის მე-6 მუხლი. Mary Ann Glendon, Michael Gordon, & Christopher Osakwe, *Comparative Legal Traditions*, გვ. 213 (West, 1994).

22. 1804 წელსაც კი, როდესაც საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი შეიქმნა, შემქმნელები მიხვდნენ ამას; Glendon et al., გვ. 213; Rogoff, გვ. 463, 6. 13.

23. Thijmen Koopmans, *Legislature and Judiciary – Present Trends, in New Perspectives for a Common Law of Europe*, გვ. 309, 312 (Sijthoff, 1978).

24. Kelley, შენიშენა 20, Glendon et al., გვ. 219.

25. Glendon et al., გვ. 214.

26. Stone, გვ. 35.

27. Edouard Lambert, *The Government of Judges and the Struggle against Civil Legislation*, გვ. 14 (Giard, 1921) (ციტირებულია Stone, გვ. 28, 6. 25).

28. David S. Clark, *Judicial Protection of the Constitution in Latin America*, 2 *Hastings Const. L.Q.* 405 (1975); Cohen & Cappelletti (1979), გვ. 156.

29. Merryman et al., გვ. 453-454.

30. იქვე, გვ. 493-505, გვ. 507-508.

31. Keith S. Rosenn, *Judicial Review in America*, გვ. 35, *Ohio St. L.J.* 785 (1974).

32. იქვე, არგენტინა, ალბათ, ერთადერთი გამონაკლისია, რადგან მის ისტორიაში, ამერიკის შეერთებული შტატების მსგავსად, უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციურმა კონტროლმა საკმაოდ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. ამ ინფორმაციისთვის კლაუდია მარტინს უნდა ვუმაღლოდე.

33. Epaminondas Spiliotopoulos, *Judicial Review of Legislative Acts in Greece*, გვ. 56, *L.Q.* 463, 471-472 (1983). საბერძნეთი არის უპირველესი მაგალითი ევროპაში, სადაც დიფუზური კონსტიტუციური კონტროლის ამერიკული სისტემა გამოიყენება. იქვე, გვ. 463.

34. Klaus-Jurgen Kuss, *New Institutions in Socialist Constitutional Law: The Polish Constitutional Tribunal and the Hungarian Constitutional Council*, გვ. 12, *Rev. Socialist L.* გვ. 343, 351 (1986).

35. Florin Vasilescu, *The Role and Competences of the Constitutional Court, in The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law: Proceedings of the UniDem Seminar, Bucharest, June 8-10, 1994*, გვ. 33-45 (Council of Europe, 1994).

36. Stone, გვ. 228.

37. 1968 წლის პრადის გაზაფხულის შედეგად გამარჯვებულმა კომუნისტებმა მიიღეს ძირული კონსტიტუციური ცვლილებები, რომლებიც მოიცავდა საკონსტიტუციო სასამართლოს აღდგენას, თუმცა იგი არასოდეს შექმნილა. ქვეყანა ელოდა 1991 წელს, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო რეალობა გახდა.

38. Allan R. Brewer-Carias, *Judicial Review in Comparative Law*, გვ. 195-202 (Cambridge Univ. Press, 1989).

39. ბევარიულმა და პრუსიულმა კონსტიტუციებმა პირდაპირ მიანიჭეს თავიანთ სასამართლოებს ეს უფლებამოსილება. Steinberger, შენიშვნა 16, გვ. 209-111.

40. Stone, გვ. 228. პოლონეთში წარუმატებელი მცდელობის შესახებ, იხ. Mark F. Brzezinski, *The Emergence of Judicial Review in Eastern Europe: The Case of Poland*, გვ. 41, Am. J. Comp. L. გვ. 153, 161-164 (1993). 1922 წელს ადმინისტრაციული სასამართლოს შექმნის თაობაზე იხ. იქვე, გვ. 162. პოლონელი ექსპერტები მხარს უჭერდნენ კონსტიტუციურ კონტროლს, მაგრამ კონსტიტუციამ იგი უარყო, იქვე, გვ. 162-164.

41. Luis Lopez Guerra, *The Role and Competences of the Constitutional Court, in The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law: Proceedings of the UniDem Seminar, Bucharest, June 8-10, 1994*, გვ. 21-22 (Council of Europe, 1994).

42. Steinberger, შენიშვნა 16.

43. Lopez Guerra, შენიშვნა 41, გვ. 14.

44. იტალიის კონსტიტუცია, მუხლები 134-137.

45. Cohen and Cappelletti, გვ. 14.

46. Alessandro Pizzorusso, Vincenzo Vigorito, & G. L. Certoma, *The Constitutional Review of Legislation in Italy*, გვ. 56, Tulane L. Rev. გვ. 1285, 1300 (1987).

47. Leszek Garlicki, *Constitutional and Administrative Courts as Custodians of the State Constitutions – the Experience of East European Countries*, გვ. 61, Tulane L. Rev. გვ. 1285, 1300 (1987).

48. Kuss, გვ. 347.

49. 1989 წლამდე პოლონეთისა და საბჭოთა გამოცდილების უფრო ფართო განხილვისათვის იხ. Leszek Garlicki, შენიშვნა 2, გვ. 45; და Mark F. Brzezinski, შენიშვნა 40.

50. Stone, გვ. 29.

51. საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს მოკლე გენეზისის განხილვისათვის იხ. Peter L. Lindseth, *Law, History, and Memory: "Republican Moments" and the Legitimacy of Constitutional Review in France*, გვ. 3 Colum J. Euro. L. 49 (1997), ხოლო სრული განხილვისათვის იხ. Stone, შენიშვნა 3, გვ. 24.

52. რესპუბლიკის ყველა ყოფილი პრეზიდენტი იყო *ex officio* წევრი, მაგრამ ისინი იშვიათად მონაწილეობდნენ.

53. F. L. Morton, *Judicial Review in France: A Comparative Analysis*, გვ. 36 Am. J. Comp. L. გვ. 89-92 (1988); Merryman et al., გვ. 761-762. 1971 წლის გადაწყვეტილება ფართოდ განიხილა Peter L. Lindseth, შენიშვნა 51.

54. ნიდერლანდის კონსტიტუცია, მუხლები 156-173; შვეიცარიის კონსტიტუციისათვის იხ. Brewer-Carias, გვ. 271-272.

Tavi meore

თავი მეორე
შენიშვნები

(Endnotes)

1. F. L. Morton, *Judicial Review in France: A Comparative Analysis*, გვ. 36, Am. J. Comp. L. გვ. 89, 90 (1988).

2. ევროპულ და ამერიკულ მოდელებს შორის განსხვავების განხილვისათვის, იხ. A Brewer-Carias, *Judicial Review in Comparative Law*, გვ. 127-55, გვ. 188-202 (Cambridge Univ. Press, 1989); Mauro Cappelletti, *The Judicial Process in Comparative Perspective*, გვ. 47-53, გვ. 117-149 (Clarendon Press, 1989).

3. ინტერვიუ ევგენი ტანჩევთან, სოფია (1 ივლისი, 1997). როგორც ბულგარეთში, ისე საქართველოში ეს იყო საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნის მიზეზი.

4. იხ. *Raines v. Byrd*, გვ. 117 S. Ct. 2312 (1997).

5. კომუნისტურ სისტემაში მოსამართლეთა დაბალი სტატუსის გამო ქალ მოსამართლეთა რიცხვი არაპროპორციული იყო.

6. Helmut Steinberger, *Models of Constitutional Jurisdiction* გვ. 3 (Council of Europe Press, 1993); Cappelletti, *შენიშვნა 2*, გვ. 51, 142-146. შტაინბერგერის კვლევა ძირითადად ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლოების ნებისმიერი განხილვისათვის.

7. ესტონელებმა განიხილეს ძალიან ცოტა კონსტიტუციური საქმე, რათა გაემართლებინათ ის პრობლემები და ხარჯი, რომლებიც დამოუკიდებელი ტრიბუნალის შექმნასთან იქნებოდა დაკავშირებული. ინტერვიუ ესტონეთის უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარესთან რაიტ მარუსტესთან, ვაშინგტონი (სექტემბერი, 1994)

8. ამ სასამართლოთა განსახილველ საკითხთა წრე უმეტეს შემთხვევაში არ არის ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებული: ფედერალური და შტატების კანონების [Marbury v. Madison, 5 U.S. 137 (1803); Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973)] და დებულებების [მაგ., Rust v. Sullivan, 500 U.S. 173 (1991)] კონსტიტუციურობის საკითხი; დავა კომპეტენციის თაობაზე ეროვნულ და საშტატო ორგანოებს შორის [Cooley v. Board of Wardens, 53 U.S. 299 (1851); Gibbons v. Ogden, 22 U.S. 1(1824)]; დავა ეროვნულ ორგანოებს შორის, როგორც არის კონგრესი და პრეზიდენტი [Immigration and Naturalization Service v. Chadha, 462 U.S. 919 (1983)]; დავა აღმასრულებელ მინისტრებს შორის; ასევე პრეზიდენტისა და საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა სტატუსის საკითხი. ერთი განსხვავება არსებობს ამერიკის პრაქტიკაში არჩევნებთან მიმართებაში: მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო განიხილავს სხვადასხვა საარჩევნო საკითხს, იხ. მაგ., Baker v. Carr, 369 U.S. 186 (1962); Shaw v. Reno, 509 U.S. 630 (1993); Reynolds v. Sims, 377 U.S. 533 (1964)

- სასამართლო არ იღებს გადაწყვეტილებას არჩევნების ნამდვილობის შესახებ და არც „ამტიკიებს ბიულეტენის მიღებას“, როგორც ამას საარჩევნო კომიტეტი აკეთებს. შედარებისათვის, იხ. რუმინეთის კონსტიტუციის 144-ე მუხლი; F. Vasilescu, *The Role and Competences of the Constitutional Court, in The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law*, გვ. 44-45 (Council of Europe Press, 1994).

9. რუმინეთში, მაგალითად, დასაშვებად მიიჩნევა პარლამენტის საპროცედურო წესების საკონსტიტუციო სასამართლოს წინაშე წარდგენის შესაძლებლობა მათი კონსტიტუციურობის საკითხის გადასაწყვეტად (რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.ბ), ამას ითვალისწინებს აგრეთვე უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტივ (მუხლი 1.ა.). მხოლოდ რამდენიმე კონსტიტუცია აძლევს უფლებას საკონსტიტუციო სასამართლოს იმსჯელოს ინდივიდუალური აქტების სადავო კონსტიტუციურობის საკითხთან დაკავშირებით. ეს უფლებამოსილება მინიჭებული აქვთ აღმინისტრაციულ ან საერთო სასამართლოებს. მაგრამ იხ. სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 127 (იურისდიქცია „ცენტრალური სამთავრობო დაწესებულებების, ადგილობრივი მმართველობებისა და თვითმმართველობების ორგანოების საბოლოო გადაწყვეტილებებზე“); ასევე იხ. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1 (დ).

10. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 188.1, 188.3; უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 32.ა(1); ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(2); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.2; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 125.ა; ლიტვის კონსტიტუცია, მუხლი 102; ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.2; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.ა; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(ა), 87.1(ბ).

11. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 188.2; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(4); უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 1გ; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 125.ე; რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.2(დ).

12. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 189; უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 1.კ; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(3); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.3; სლოვენის კონსტიტუცია, მუხლი 160.7; ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.5; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(კ); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 126.

13. ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.7; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(6); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(დ), 144.(ზ), 144.(თ); ლიტვის კონსტიტუცია, მუხლი 105.2.1; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.1, 129.2, 129.3; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(ე), 87.1(ვ).

14. ლიტვის კონსტიტუცია, მუხლი 105.2.2, 105.2.4; ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.8; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(8); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ე), 144.(ვ); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.7; პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 131.1; ლიტვის კონსტიტუცია, სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.5; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(ზ).

15. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 188.4; ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.6; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(5); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ი); სლოვენის კონსტიტუცია, მუხლი 160.10; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.4; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(კ).

16. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144(დ); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.

17. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(4); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.2(ე).

18. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(6); ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(ე); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144 (დ,ზ,თ); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129(2).

19. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ზ); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.3.

20. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(დ);

21. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 188.4; ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.6; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1(5); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ი); სლოვენის კონსტიტუცია, მუხლი 160.10; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 129.4; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(კ).

22. ეს ფუნქცია და ის იდეა, რომელსაც იგი ეყრდნობა, რომ პარტიები ან „გაერთიანებები“ შეიძლება იყვნენ „არაკონსტიტუციური“ თავიანთი ბუნებისა და საქმიანობის წესიდან გამომდინარე, განასხვავებს ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ევროპის დამოკიდებულებას სიტყვის თავისუფლებისა და გაერთიანების უფლების უზენაესობისადმი. ეჭვი შეპარება, ევროპაში ოდესმე იმ წერტილამდე მივიდეთ, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლოს ექნება სრული დისკრეციული უფლება თავად შეარჩიოს საკონსტიტუციო სარჩელები, რომლებსაც ის არსებითად განსახილველად მიიღებს, როგორც ამას ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო აკეთებს განჩინებით და იღებს ან უარყოფს სარჩელს. მაგრამ მე ასევე დარწმუნებული ვარ, რომ ძალიან რთული იქნება სასამართლოსათვის საქმეთა გონივრული რაოდენობის შენარჩუნება, თუ სასამართლოს არ ექნება დისკრეციული უფლებამოსილება, რომელი სარჩელი მიიღოს და რომელი არა.

23. H. Siebert, *Admissibility Requirements for Constitutional Complaints and Mechanisms for Avoiding and Excessive Case Load, in The Protection of Fundamental Rights by the Constitutional Court*, გვ. 153 (Council of Europe Press, 1996):

24. მას აქვს თავდაპირველი იურისდიქცია მხოლოდ რამდენიმე ინსტანციაში, ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია, მუხლი III, §2, პ. 2.

25. სასამართლომ შეიმუშავა ფედერალური და უზენაესი სასამართლოს ხელმისაწვდომობის დამაბრკოლებელი საშუალებები (თუმცა ამის საფუძველი არ მოიპოვება ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციაში, თუ არ ჩავთვლით მცირე მინიშნებას „საქმებსა“ და „წინააღმდეგობაზე“ III

მუხლში), ისე რომ, ფედერალური იურისდიქცია შეზღუდულია ვერც წოდებული გამწესრიგებელი (adversary) პროცედურით, სადაც წარმოიშობა ნამდვილი და აქტუალური წინააღმდეგობები, რომელიც არც იმიტირებულია და არც სარქარო. სასამართლოს არ შეუძლია მიიღოს მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათის გადაწყვეტილება სამართლებრივ საკითხებზე. მაშინაც კი, როდესაც ნამდვილი დავაა კანონის თაობაზე, მოსარჩევეებმა უნდა დაამტკიცონ, რომ ამ კანონის გამოყენებით მათ პირდაპირი ზიანი მიაღვათ; საკითხთა საკუთარი ინიციატივით წამოწევა და გადაწყვეტა დაუშვებელია, სანამ აშკარა არ იქნება, რომ მათი გადაწყვეტა აუცილებელია, ასევე მათი გადაწყვეტა არ მოხდება იმაზე მეტად, ვიდრე ამას სასამართლოს წინაშე წარდგენილი საქმის კონკრეტული ფაქტები მოითხოვს. მოსამართლე ვილი რუტლვეჯმა ასე შეაჯერა ეს ყოველივე: ასეთი მიდგომის მთავარი საფუძველი, რომელიც მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც მოიცავს უფლებამოსილების შეზღუდვას, ... ამ ფუნქციის დელიკატურობაა, განსაკუთრებით კი იმ შესაძლო შედეგებიდან გამომდინარე, რომელიც მომდინარეობს კონსტიტუციის ფესვებიდან; ამ შედეგების შედარებითი საბოლოობა; შეხედულებები, რომლებიც დაკავშირებულია მათი კონსტიტუციური ძალაუფლების სხვა შედეგებთან, რომელიც შეეხება მათი ხელისუფლების საზღვრებს; იმის საკვიროება, რომ, თუ მთავრობამ უნდა იფუნქციონ კონსტიტუციურად, ყველა უნდა შემოიფარგლოს თავისი უფლებამოსილებით, მათ შორის სასამართლოები; სასამართლო პროცესის თანდაყოლილი შეზღუდვა, რომელიც წარმოიქმნება პისი ნეგატიური ხასიათიდან და აღსრულების შეზღუდული საშუალებებიდან; კონსტიტუციური მართლმსაჯულების უდიდესი მნიშვნელობა ჩვენს სისტემაში. [Rescue Army v. Municipal Court, 331 U.S.549, 568-569 (1947)].

იხ. აგრეთვე Ashwander v. TVA, 297 U.S. 288, 346 (1936) (Brandeis, J. concurring) და Laurence H. Tribe, I American Constitutional Law, გვ. 311-464 (3d ed., Foundation Press, 2000) (overview of justiciability requirements). ეს არ არის აუცილებელი შტატების სასამართლოებისათვის, რომელთაც საკუთარი წესები აქვთ იმის თაობაზე, თუ როდის უნდა განიხილონ და როგორ მოეპყრონ ამ საკითხებს. თუმცა ეს პრინციპები ზოგ შემთხვევაში იგნორირებულია. გავრცელებული აზრის მიუხედავად, უზუნაესი სასამართლოს ფედერალურ საქმეთა დიდ ნაწილს საფუძველად უდევს არა კონსტიტუციური, არამედ კანონსა და კანონქვემდებარე აქტებთან დაკავშირებული საკითხები. თუ გამოვტოვებთ შტატების სისხლის სამართლის საქმეებს, რომლებიც კონკრეტული ისტორიული მიზეზების გამო წყდება კონსტიტუციის საფუძველზე, და საქმეებს, რომლებიც ეხება ფედერალური ადმინისტრაციული აქტებისა და ნორმების კონსტიტუციური კონტროლს, ძალიან ცოტა რჩება ფედერალური კანონების კონსტიტუციური კონტროლის საკითხი, იხ. Antonin Scalia, A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law, გვ. 13-14 (Amy Guttmann ed., Princeton Univ. Press, 1997).

26. Louis Favoreu, European and American Models of Constitutional Justice, in *Comparative and Private International Law: Essays in Honor of John Henry Merryman*, გვ. 105, 117 (David S. Clark ed., Duncker & Humbolt 1990).

27. ზოგ შემთხვევაში, მსგავსი პრაქტიკა ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაეს სასამართლოშიც არსებობს, როდესაც შტატის ან ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლო უზენაეს სასამართლოს წარდგინებით მიმართავს. მაგრამ ეს საკმაოდ იშვიათად ხდება. ძირითადად, სასამართლო იღებს საბოლოო გადაწყვეტილებას საქმეთა გასაჩივრების დროს.

28. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.5; უნგრეთის აქტი, მუხლი 1.(ზ); ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1.(1). პოლონეთში 1997 წლამდე საკონსტიტუციო ტრიბუნალი ასევე გამოსცემდა კანონთა განმარტებებს. ეს უფლებამოსილება გაუქმდა 1997 წლის კონსტიტუციით.

29. შტრ. უნგრეთის აქტი, მუხლი 51, პრეზიდენტ ვაშინგტონისთვის მოსამართლეთა პასუხთან (1793), აღწერილია: Gerald Gunther & Kathleen M. Sullivan, *Constitutional Law*, გვ. 28 (13th ed. 1997). პრეზიდენტმა ვაშინგტონმა რჩევისათვის მიმართა მოსამართლებს ხელშეკრულების რთულ საკითხზე, რომელიც დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთის ომში ამერიკის ნეიტრალიტეტს შეეხებოდა. მოსამართლეებმა უარი თქვეს რჩევის მიცემაზე და განაცხადეს, რომ, რადგან ისინი სხვა ხელისუფლების განშტოებების დამოუკიდებელ კონტროლს უნდა აწარმოებდნენ და უნდა წარმოადგენდნენ ბოლო ინსტანციის ტრიბუნალს, მათი მხრიდან ასეთი რჩევის მიცემა მიზანშეუწონელი იქნებოდა. ციტირებულია William B. Lockhart, Yale Kamisar, Jesse H. Choper, Steven H. Shiffrin, Richard H. Fallon, Jr., *Constitutional Law*, გვ. 1507–1508 (8th ed. 1996). ზოგიერთი შტატის, მაგალითად მასაჩუსეტსის, უზენაესი სასამართლო გამოსცემს ასეთ სარეკომენდაციო რჩევებს, მაგრამ მხოლოდ კონკრეტული კანონის შემთხვევაში. იხ. შენიშვნა, *Advisory Opinions on the Constitutionality of Statutes*, გვ. 69, *Harv. L. Rev* 1302 (1956).

30. მაგალითისთვის, იხ. სლოვაკეთის აქტი, მუხლის 46.1 (განმარტებები), ინკორპორირება მინიშნებით მუხლი 18.1(ა)-(ე) (მიმართვის უფლება); უნგრეთის აქტი, მუხლი 21.6; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.1; რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.5.

31. Luis Lopez Guerra, *The Role and Competences of the Constitutional Court*, in *The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law*, გვ. 21-22 (Council of Europe Press, 1994). საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კონსტიტუციის განმარტების უკლებამოსილების მინიჭებისა და მოვალეობის დაკისრების აზრი, განხილულია დასკვნაში.

32. უნგრეთის აქტი, მუხლი 1.(ე); პოლონეთის 1997 წლის აქტი, მუხლი 4.2; პორტუგალიის კონსტიტუცია, მუხლი 283; რუსეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს შეუძლია საკანონმდებლო ინიციატივით გამოვიდეს თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში არსებულ საკითხებზე, რუსეთის აქტი, მუხლი 3.6. 1991 წლის აქტმა სასამართლოს მიანიჭა საკანონმდებლო ინიციატივა ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე. კანონი რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ, მუხლი 9, *Federal Broadcast Information Service FBIS-USR-91-029* (Sept.10, 1991).

33. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 122.3, 122.4; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ა). ეს არის „განმარტების“ უფლებამოსილების გარდა კიდევ სხვა უფლება, რომელიც მინიჭებული აქვს ზოგიერთ სასამართლოს და რომლის გამოყენებაც შეიძლება მაშინაც კი, თუ არსებობს კანონმდებლის თხოვნა ამის შესახებ, რადგან იგი შეეხება მხოლოდ კონსტიტუციური დებულების შინაარსს.

34. ინტერვიუ რობერტ ბაინტერთან, *Le Figaro* (9 მარტი, 1995), გვ. 8 (აქაც და შემდგომში *Le Figaro*). საფრანგეთში კონტროლი ხორციელდება პრეზიდენტის მიერ კანონის გამოქვეყნებამდე. საკითხი უნდა გადაწყდეს საბჭოსათვის მისი წარდგენიდან ოცდაათ დღეში, ხოლო საგანგებო მდგომარეობის დროს – რვა დღეში.

35. Steinberger, *შენიშვნა 6*, გვ. 5.

36. სწორედ ამიტომ პრეზიდენტი ბაინტერი მხარს უჭერს წინასწარ კონტროლს იმ პოლიტიკური გამწვავების მიუხედავად, რომელიც მას მოჰყვება. *Le Figaro*, გვ. 8.

37. ამერიკის სასამართლოები არ არიან დაკავებული ფორმალური პრევენციული კონტროლით, მაგრამ ბევრ შემთხვევაში, მაგალითად, ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის კანონის თაობაზე, სარჩელი სასამართლოს წარედგინა ძალაში შესვლისთანავე. კანონის ეფექტი ამ შემთხვევაშიც უცნობია.

38. Steinberger, *შენიშვნა 6*, გვ. 6.

39. შტაინბერგერს მოჰყავს სხვა მიზეზებიც იმის დასამტკიცებლად, რომ „განსაკუთრებული პრაქტიკული მიზეზების გამო, რომლებიც გამომდინარეობს ნორმათა კონტროლის სფეროში არსებული სასამართლოს გამოცდილებიდან, ზოგადად უფრო მისაღებად მიაჩნიათ ნორმათა შემდგომი კონტროლის შექანიზმი. აქედან გამონაკლისია მხოლოდ იმ კანონის კონტროლი, რომელიც შეეხება საერთაშორისო ხელშეკრულებებსა და დაეებს კომპეტენციის თაობაზე.“ იქვე, გვ. 6. მსოფლიოში არსებული საკონსტიტუციო სასამართლოების უფლებამოსილებათა განხილვისათვის იხ. Gagik Harutunyan and Arne Mavcic, *The Constitutional Review and its Development in the Modern World* (Yerevan, Ljubiana, 1999).

40. A. Chayes, *Public Law Litigation and the Burger Court*, გვ. 96, *Harv. L. Rev.* 4 (1982).

41. Tribe, *შენიშვნა 25*, გვ. 387-391, 424-434.

42. იქვე, მაშინაც კი, როდესაც კონგრესს აქვს სასამართლოსადმი მიმართვის უფლებამოსილება, უზენაეს სასამართლოს ნაკლებად მიუწევდა ხელი სასამართლობამდე. *Lujan v. Defenders of Wildlife* 504 U.S. 555 (1992); *Raines v. Byrd*, 117 S.Ct. 2312 (1997).

43. მუხლი 125.2.

44. *Raines v. Byrd*, 117 S.Ct. 2312 (1997).

45. 1920 წლის № 162 კანონი „კანონებისა და ნორმატიული აქტების შესახებ“, იხ. *Edward Taborsky, Czechoslovak Democracy at Work*, გვ. 74-78 (*Allen & Unwin, 1945*).

46. სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების გაფართოება განსაკუთრებით აღსანიშნავი იყო საფრანგეთში. როგორც პირველ თავში აღინიშნა, საკონსტიტუციო საბჭო შეიქმნა 1958 წლის კონსტიტუციით, რათა მას უზრუნველყო საკანონმდებლო ხელისუფლების შეზღუდული ფარგლები და შეეზღუდებინა მისი მხრიდან იმ განსაკუთრებულ კანონშემოქმედებით უფლებამოსილებაში შეჭრა, რომელსაც პრეზიდენტი და მთავრობა ახორციელებდნენ. საკანონმდებლო ხელისუფლების ხარჯზე აღმასრულებელი ხელისუფლების ასეთმა გაძლიერებამ გამოიწვია პარლამენტის გაღიზიანება, რამაც მათ შორის წარმოქმნა დაძაბულობა საფრანგეთის მეოთხე რესპუბლიკის დროს, 1946-58 წლებში. საბჭო უფლებამოსილი იყო გადაეწყვიტა შეესაბამებოდა თუ არა საფრანგეთის მიერ მიღებული კანონმდებლობა იმ შეზღუდულ საკანონმდებლო უფლებამოსილების ფარგლებს, რომელიც ეროვნულ ასამბლეასა და სენატს ჰქონდათ მინიჭებული. შესაბამისად, მხოლოდ პრეზიდენტს, პრემიერ-მინისტრს და საკანონმდებლო ორგანოს ორი პალატის თავმჯდომარეებს ჰქონდათ სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება. 1958 და 1986 წლებში, საფრანგეთის პრეზიდენტს ყოველთვის ჰქონდა საპარლამენტო უმრავლესობის მხარდაჭერა და ასე ირჩედა პრემიერ-მინისტრს. არც ერთი უფლებამოსილი პირი არ აპირებდა საპარლამენტო უმრავლესობის მიერ მიღებული აქტის სადავოდ ქცევას და ამიტომაც საკონსტიტუციო საბჭოს ცოტა საქმე ჰქონდა. 1974 წლის კონსტიტუციაში ცვლილებები შევიდა და სამოც დეპუტატს ან სენატორს მიეცა უფლება სადავოდ გაეხადათ მიღებული აქტი მის გამოქვეყნებამდე. ახლა არსებობდა ჯგუფი, რომელიც უფლებამოსილი იყო სადავოდ გაეხადა საპარლამენტო უმრავლესობის კანონები და ჰქონდა ამის სურვილიც – ეს იყო ოპოზიცია. საბჭოს ყოფილი თავმჯდომარე ბაღინტერი აღნიშნავს, რომ ყველა საპარლამენტო ოპოზიცია, რომელიც იქმნებოდა საფრანგეთის ცვალებადი პოლიტიკური სპექტრის მიხედვით, სადავოს ხდიდა მმართველი პარტიის აქტებს. ამის შედეგად საბჭოს საქმიანობა საოცრად გაიზარდა 1980 წლიდან. 1986-იდან 1995 წლამდე საბჭომ განიხილა იმდენივე საქმე, რამდენიც მთელი თავისი არსებობის მანძილზე 1986 წლამდე. *Le Figaro* გვ. 22.

47. ამ ინფორმაციისათვის ვენის უნივერსიტეტის პროფესორს მანფრედ სტელცერს უნდა ვუმაღლოდე.

48. საკანონმდებლო ორგანოზე ამ სახის კონტროლის კავშირი ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნასთან დადასტურდა სასამართლოს ყოფილმა თავმჯდომარემ, რომელიც 1991 წლის კონსტიტუციის შემუშავებელი კომისიის წევრი იყო. პირად საუბარში, 1993 წელს, ავტორმა აღნიშნა, რომ, რადგან ბულგარეთის კონსტიტუციამ გაითვალისწინა მხოლოდ ერთპალატიანი საკანონმდებლო ორგანო, საკონსტიტუციო სასამართლო შეიქმნა საკანონმდებლო უმრავლესობისა და მთავრობის კონტროლის მიზნით. ეს დადასტურდა 1997 წლის 1 ივლისს პროფესორ ევგენი ტანჩევთან ინტერვიუს დროს, რომელიც კომისიის ერთ-ერთი ექსპერტ-მრჩეველი იყო. ის ფაქტი, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ საკითხი უნდა გადაეწყვიტოს მხოლოდ კონსტიტუციაზე დაყრდნობით, მაშინ როდესაც მეორე პალატა,

რომელიც პოლიტიკური ორგანო იქნებოდა, საკითხს პოლიტიკისა და სამთავრობო პროგრამის მიხედვით გადაწყვეტდა, როგორც ჩანს, არ აწუხებდა მოსამართლე ლიუბენ კორნეშოვს. პროფესორი ტანჩევი ამას სხვაგვარად მიიჩნევდა. იხ. აგერთვე *Hans Kelsen, Introductory Statement in The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law*, გვ. 7,11 (Council of Europe Press, 1994).

49. მაგალითად, უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 21, 35; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.1; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 130.1(ბ); პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 191.1(1); ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 64.1(ა); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.2.

50. ზოგჯერ საკითხები წარედგინება საკონსტიტუციო სასამართლოს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შედარებით აშკარაა, იმიტომ, რომ ეს საქმეს გადადებს. პოლონეთში, პრეზიდენტი ლეხ ვალენსა ზოგჯერ ტრიბუნალს ამისთვის იყენებდა.

51. *Donald P. Kommers, The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, გვ. 28 (2d ed., Duke Univ. Press, 1997).

52. Lopez Guerra, იხ. შენიშვნა 31, გვ. 26.

53. Kommers, გვ. 28 ("few in number").

54. საკითხები შეიძლება წამოიჭრას კანონთა ადმინისტრირების დროს და მოხვდეს კიდევ სახელმწიფო საბჭოში. საკონსტიტუციო საბჭოს ყოფილმა პრეზიდენტმა ბადინტერმა გააკრიტიკა ის, რომ თავის სასამართლოს ნაკლები შესაძლებლობა ჰქონდა გაეკონტროლებინა მნიშვნელოვანი კანონმდებლობა, მაგალითად, როგორც არის სისხლის სამართლის და სისხლის სამართლის საპროცესო კანონი მათ ძალაში შესვლამდე.

55. ეს მოხდა რუსეთის პირველ საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტში, მაგრამ ეს უფლებამოსილება გაუქმდა 1993 წლის კონსტიტუციით.

56. პოლონეთი, როგორც ჩანს, გამონაკლისია. იხ. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 188.1

57. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 10; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 11 (ადამიანის უფლებათა ხელშეკრულებების უზენაესობა კანონის მიმართ და დაქვემდებარება კონსტიტუციასთან).

58. ასეთი არასტაბილურობის თავიდან ასაცილებლად ჩეხოსლოვაკიის თავდაპირველმა, 1922 წლის კანონმა შეამკირა კანონის სადავოდ გახლომის ვადა მისი მიღებიდან სამ წლამდე; ასევე არ არსებობდა წინასწარი კონტროლი.

59. ამერიკის შეერთებულ შტატებში სარჩელები იმ კანონთა თაობაზე, რომლებიც ეხება ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტას, სასამართლოს ძირითადად მათ ძალაში შესვლამდე წარედგინება. მაგალითისთვის იხ. *Planned Parenthood of South-eastern Pennsylvaniav. Casey*, 505 U.S. 833, 845 (1992).

60. მაგალითისთვის, იხ. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 145.2; იხ. პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, 239.4. ეს საკითხი უფრო დეტალურად იქნება განხილული მეორე თავში. პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია არ შეიცავს ასეთი სახის შეზღუდვას.

61. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.1: პრეზიდენტი, ეროვნული საკანონმდებლო ორგანოს მესუთელი, მთავრობა, გენერალური პროკურორი, უზენაესი ადმინისტრაციული სასამართლოები, უმაღლესი საერთო სასამართლო და ზოგ შემთხვევაში ადგილობრივი სასამართლო; უნგრეთის აქტი, მუხლი 1.ა, 21.1 მუხლთან ერთად: კანონების, მიღებული, მაგრამ ჯერ გამოუქვეყნებელი პარლამენტის აქტების, პარლამენტის საპროცედურო წესების ან საერთაშორისო ხელშეკრულებების წინასწარი კონტროლის თაობაზე სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება აქვს პრეზიდენტს, პარლამენტს, მუდმივ საპარლამენტო კომიტეტს, დეპუტატთა, სულ ცოტა, მესუთელს და მთავრობას; პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 191.1: პრეზიდენტი, სეიმის სპიკერი, სენატის სპიკერი, პრემიერ-მინისტრი, ორმოცდაათი დეპუტატის ან ოცდაათი სენატორის კომიტეტი, როგორც უზენაესი სასამართლოს, ისე უმაღლესი ადმინისტრაციული სასამართლოს თავმჯდომარეები, გენერალური პროკურორი, კონტროლის პალატის თავმჯდომარე, სახალხო დამცველი, მოსამართლეთა ეროვნული საბჭო, თვითმმართველობის ორგანოები და ზოგიერთი სოციალური და რელიგიური ჯგუფი.

62. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.2

63. მაგალითისთვის, ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.2

64. უნგრეთის აქტი, მუხლი 38; პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 193; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(გ); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 130.1(დ). ამერიკის კონსტიტუცია, ალბათ, ერთადერთია, რომელიც არ ითვალისწინებს ასეთი სახის გადაგზავნას.

65. ავსტრიული მოდელი ასევე გამოიყენება სამხრეთ აფრიკაში, რომელმაც შექმნა საკონსტიტუციო სასამართლო ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე.

66. Lopez Guerra, შენიშვნა 31, გვ. 26-27.

67. იქვე.

68. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.2; გერმანიის ძირითადი კანონი, მუხლი 100.1; უნგრეთის აქტი, მუხლი 38.

69. უახლესი მაგალითი 1995 წლის გაზაფხულს იყო, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლოს ორმა გადაწყვეტილებამ გერმანელ კონსერვატორ პოლიტიკოსთა და საზოგადოების დიდი გულისწყრომა გამოიწვია. პირველმა გადაწყვეტილებამ აკრძალა ჯვარცმის გამოსახულებების დაკიდება ბავარიის სასკოლო ოთახებში, ერთ-ერთი სტუდენტისა და მისი ოჯახის მოთხოვნით; ხოლო მეორემ – პაციფისტებს ნება დართო ჯარისკაცებისათვის „მკვლელები“ ეწოდებინათ.

70. პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 79.1; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(დ); გერმანიის ძირითადი კანონი, მუხლი 93.1(4ა); ესპანეთის კონსტიტუცია, მუხლი 161.1(ბ).

71. სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 127; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(დ); ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად საფრანგეთში, პოლონეთსა და რუსეთში, საერთო ან ადმინისტრაციულ სასამართლოებს შეუძლიათ გადაწყვიტონ ეს საკითხები.

72. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150.2 (წარდგინებები შეუძლიათ მხოლოდ უზენაეს საკასაციო სასამართლოს და უზენაეს ადმინისტრაციულ სასამართლოს).

73. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(დ); სლოვაკეთის აქტი, მუხლი 127; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 18.1(ე), 18.2, თითქოს დასაშვებად უფრო ფართო კატეგორიას მიიჩნევს; საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 89, აქტი, მუხლი 39.

74. *Lopez Guerra*, შენიშვნა 31, გვ. 27; *Kommers*, შენიშვნა 51, გვ. 27.

75. გერმანიის აქტი, მუხლი 90.2, მოთხოვნიდან გამონაკლისია, თუ სახეზეა „მოსარჩელისათვის სერიოზული და გარდაუვალი ზიანი (არახელსაყრელი მდგომარეობა)“.

76. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლი 75.2; აგრეთვე, იხ. სლოვაკეთის აქტი, მუხლი 53.2.

77. *Steinberger*, შენიშვნა 6, გვ. 15, პოლონეთის პირველ ტრიბუნალს ჰქონდა ეს უფლებამოსილება, აქტი, მუხლი 19, §3, მაგრამ 1997 წლის კონსტიტუციით იგი გაუქმდა. იხ. აგრეთვე, უნგრეთის აქტი, მუხლი 21.7 1(გ) მუხლთან ერთად (კანონების ხელშეკრულებებთან შესაბამისობა) და მუხლი 1.1(ე) (ხარვეზები).

78. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ბ); უნგრეთის აქტი, მუხლები 1ა, 34; პოლონეთის გადაწყვეტილების მიხედვით, მაგრამ მხოლოდ a posteriori კონტროლი (მუხლი 188.3). აგრეთვე, იხ. საფრანგეთის კონსტიტუცია, მუხლი 61.

79. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144.(ბ).

80. კომენტარისათვის იხ. *Stanley Bach and Susan Benda, Parliamentary Rules and Judicial Review in Romania*, 4 *East European Constitutional Review* (hereinafter *EECR*), No 3, Summer, 1995, გვ. 49.

81. ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაეს სასამართლოს არ სურს კონგრესის პროცედურების გადასინჯვა, იმ შემთხვევების გარდა, როცა ეს აშკარად საჭიროა. შდრ. *U.S. v. Nixon*, 506 U.S. 555 (1992) with *Powell v. McCormack*, 395 U.S. 486 (1996). როგორც ჩანს, ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციის პირველმა მუხლმა, §5, პ.2, რომელმაც თითოეულ პალატას მიანიჭა უფლება განესაზღვრა საკუთარი საპროცედურო წესები, გავლენა იქონია სასამართლოზე, კონგრესის მოქმედების გადახედვის ჩვეულ უგულებელყოფასთან ერთად.

82. *Steinbergser*, შენიშვნა 6, გვ. 11.

83. მაგრამ, იხ. *Peter Krug, Departure from the Centralized Model: The Russian Supreme Court and Constitutional Control of Legislation*, გვ. 37, Va. *J. Int'l L.* 725 (1997).

84. მაგალითად, რუსეთის პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო ინდივიდუალური მოსარჩელებისაგან, რომლებიც დაეობდნენ „კანონის შეფარდების“ არაკონსტიტუციურობაზე, მოითხოვდა დაესაბუთებინათ, რომ ეს სარჩელი „შნიშენლოვანი“ იყო. აქტი, მუხლი 67 (13). სასამართლოს შექპლო

საქმის განხილვაზე უარის თქმა, თუ მიიჩნევდა, რომ გადასინჯვა „არამიზან-შეწონილი“ იქნებოდა.

85. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 189 (პორიზონტალური); სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 126 (პორიზონტალური); ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149.1.3 (ორივე); რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 125.3 (ორივე); სლოვენის კონსტიტუცია, მუხლი 160.7 (ორივე); ალბანეთის აქტი, მუხლი 24.5 (ორივე); ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 87.1(ლ).

86. პოლონეთის 1985 წლის აქტი, მუხლი 7; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 145.1. 1999 წლამდე პოლონეთში გადაწყვეტილების შეცვლა-გაუქმება შეეძლო მხოლოდ სეიმის სრული შემადგენლობის 50 პროცენტის ორ მესამედს; პორტუგალიის კონსტიტუცია, მუხლი 286.1.

87. პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 239.1.

88. კვორუმის მოთხოვნა დაფიქსირებული იყო 1985 წლის აქტის 7.4 მუხლში. საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ გადაწყვეტილების გაუქმების შესაძლებლობამ წამოჭრა პრობლემა, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო სასამართლოს გადაწყვეტილების სტატუსი საკანონმდებლო ორგანოს მოქმედებამდე. პოლონეთის ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ, თუ სეიმი ექვს თვეში არ იმოქმედებდა (1985 წლის აქტი, მუხლი 7.2), სასამართლოს გადაწყვეტილება ავტომატურად საბოლოო გახდებოდა (გადაწყვეტილება W6/93 ოქტომბერი, 1993). რუმინეთში სასამართლოს გადაწყვეტილება არ ამოქმედდება მანამ, სანამ პარლამენტი არ მიიღებს ერთ ან მეორე გადაწყვეტილებას და არ არსებობს არანაირი შეზღუდვა დროში, რომლის განმავლობაშიც პარლამენტმა უნდა იმოქმედოს. V. Gionea, *Decisions of the Constitutional Court and Their Effects, in The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law*, გვ. 105 (Council of Europe Press, 1994). ამასთანავე, რუმინეთში კვლავაც არ არის გადაწყვეტილი უნდა იმოქმედოს თუ არა პარლამენტმა საერთოდ. მოსამართლე გიონეა მიიჩნევს, რომ იგი ვალდებულია ასე მოიქცეს (იქვე). მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი მოქმედების შეუსრულებლობის შედეგად სასამართლოს ზიანი მინიმუმამდე დაყვანილი. რადგან კანონი ჯერ არ არის გამოქვეყნებული, პარლამენტის უმოქმედობის პრაქტიკული შედეგი იქნება კანონის შეჩერება, რათა არ მოხდეს მისი ხელახალი მიღება და ძალაში შესვლა. ამას იგივე შედეგი აქვს, როგორც საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების ძალაში შესვლას მისი მიღებისთანავე.

89. Gionea, იქვე, გვ. 110-111.

90. მაგალითისთვის იხ. პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია. ამან კი, თავის მხრივ, პრობლემა შეუქმნა იმ ქონების დაბრუნებას, რომელიც უკანონოდ ჩამოართვეს მესაკუთრეებს.

91. სასამართლოს დამოუკიდებლობის განსაზღვრება მოცემული აქვს Theodore L. Backer, *Comparative Judicial Politics: The Political Functionings of Courts*, გვ. 144 (Univ. Press of America 1987): „(1)ის ხარისხი, სადაც მოსამართლეს სჯერათ, რომ შეუძლიათ (და წყვეტენ

კიდეც) საკითხთა გადაწყვეტა საკუთარი პიროვნული მიდგომის, ღირებულების და მოსამართლის როლიდან გამომდინარე (მათ მიერ კანონის განმარტებაზე დაყრდნობით), (2) იმათ საპირისპიროდ, ვისაც აქვს ან ჰგონია, რომ აქვს პოლიტიკური თუ სასამართლო ხელისუფლება, ფიქრობს ან ოცნებობს ამ საკითხებზე, და (3) ეს განსაკუთრებით მაშინ არის განხორციელებული, როდესაც გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება პოლიტიკური ძალის სურვილებსა და რწმენას, ეს ვერ მოახდენს გავლენას მოსამართლის პიროვნებაზე ან სასამართლოს ხელისუფლებაზე”, ციტირებულია M.D.A. Freeman, *The Rule of Law? Conservative, Liberal, Marxist, and Neo-Marxist: Wherein Lies the Attraction?* in *Perestroika and the Rule of Law*, გვ. 370 (W. Butler ed., I.B. Tauris, 1991).

92. სატირულ ჟურნალ „კოკოდოში“ გამოქვეყნდა ამის კარიკატურა, ვითარება, როდესაც: მოსამართლეთა კოლეგია ტელეფონს უზის და ერთიერთი მოსამართლე ამბობს: „ტელეფონი არ რეკავს. ჩვენ თვითონ უნდა მივიღოთ გადაწყვეტილება!”, Freeman, გვ. 40.

93. შეაჯამა S. Frankowski, *The Independence of the Judiciary in Poland: Reflections on Andrez Rzeplinski 's Sadownictwo W Posle Ludowej* (*The Judiciary in People's Poland 1989*), 8 *Ariz. J. Int'l L. & Comp. L.* გვ. 33 (1991).

94. პოლონეთი და უნგრეთი გამონაკლისს წარმოადგენდნენ, რადგან უნგრულ საზოგადოებაში იურისტები ტრადიციულად დიდ როლს ასრულებდნენ, ყოველ შემთხვევაში ასე იყო II მსოფლიო ომამდე და ეს ტრადიცია უნგრეთის კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილი იყო. Andr 1*s Saj C*, *Rights: More or Less: Judicial Review in Hungary, Constitutionalism and Politics* (Irena Grudzinska Gross ed., სლოვაკეთის ევროპის კულტურული ფონდის კომიტეტი 1993). პოლონეთში ბევრმა იურისტმა წარმატებით გაუწია წინააღმდეგობა კომუნისტურ კონტროლს.

95. მაგალითისთვის, იხ. სსრკ-ის 1977 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 155; პოლონეთის 1952 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 62.

96. იმის გამო, რომ ეს ძალიან ფუნდამენტურია, ალბათ, მიზანშეწონილი იქნება მათი დაცვა თვით კონსტიტუციური ცვლილებებისაგან, როგორც, მაგალითად, ამას აკეთებს გერმანიის ძირითადი კანონი ფედერალურ სტრუქტურასთან მიმართებაში, ძირითადი კანონი, მუხლი 79.3.

97. იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს საბიუჯეტო დამოუკიდებლობას განიხილავს Giovanni Catarino *Independence et Autonomie de la Cour Constitutionnelle: le Budget Controle et Gestion*, (ვენეციის კომისია 1998).

98. იხ. თავი IV.

99. იმის გასაგებად, თუ როგორ ცდილობს აშშ-ის უზენაესი სასამართლო საზოგადოებასთან ურთიერთობაში პრესის საშუალებით ამის გაკეთებას, იხ. R. Davis *Decisions and Images: The Supreme Court and the Press*, (Prentice-Hall 1994).

100. იხ. უნგრეთის აქტი, მუხლი 5; რუსეთის ფედერაციის აქტი, მუხლი 8; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 141; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხ-

ლი 134.3; ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 84.3; პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 194.1.

101. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147.3.

102. 1997 წელს საფრანგეთის სასამართლოში მართო ერთი იყო არაიურისტი.

103. მაგალითად, ასაკი: უნგრეთის აქტი, მუხლი 5; სლოვენის აქტი, მუხლი 9; რუსეთის ფედერაციის აქტი, მუხლი 8 (40 წელი, 15 წლის გამოცდილება).

104. მაგალითისთვის, იხ. ბულგარეთის აქტი, მუხლი 4.3.

105. ლიტვის კონსტიტუცია პირდაპირ მიაჩნებოდა მეცნიერებზე (თეორეტიკოს პროფესორებზე) (მუხლი 103). 1998 წლისთვის 34 პოლონელი მოსამართლისაგან მხოლოდ შეიძინა არ იყო მეცნიერი (თეორეტიკოსი პროფესორი). ბულგარეთი გამონაკლისია: 1997 წელს მხოლოდ ორი მეცნიერი (თეორეტიკოსი პროფესორი) იყო სასამართლოში.

106. დასავლეთ ევროპის საკონსტიტუციო სასამართლოებში სამართლის პროფესორთა „მასობრივი წარმომადგენლობა“ შეინიშნებოდა ჯერ კიდევ 1959 წელს. Favoreu, იხ. შენიშვნა 26, გვ. 110-111. ასევე კონტრასტულია საერთო სასამართლოთა მოსამართლეების შეზღუდულობა ადმინისტრაციული სამართლის მოსამართლეებთან მიმართებაში. ზოგიერთი შეხედულებით, ეს გამოწვეულია იმით, რომ ადმინისტრაციული სამართალი არის საერთო სამართალი და არა კოდექსი, რომელიც სუნთქვას მოითხოვს. ამის მაგალითია საფრანგეთის სახელმწიფო საბჭოს სამართალშემოქმედება.

107. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 140.2.

108. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147.1.

109. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 84.2.

110. უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 32/ა.4.

111. სამხრეთ აფრიკის ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოს შერჩევინას განსხვავებული პროცედურა შეზღუდეს, რომელიც გულისხმობდა საჯარო მოსმენას არჩევითი ორგანოს მიერ.

112. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147(1). ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147(2); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 140.1; სლოვენის კონსტიტუცია, მუხლი 165; პოლონეთის კონსტიტუცია, მუხლი 103;

113. უნგრეთის აქტი, მუხლი 8.3.

114. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 84.1; სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 134.2.

115. მაგალითისთვის, იხ. ლიტვის კონსტიტუცია, მუხლი 103;

რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 140.4; ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147(2);

116. მაგალითად, იხ. Herman Schwartz, *Defending the Defenders of Democracy*, 4 Transitions, გვ. 80 (იელისი, 1997).

117. მაგალითისთვის, იხ. უნგრეთის აქტი, მუხლი 2 (სასამართლო „ქმნის თავის ბიუჯეტს და სახელმწიფო ბიუჯეტთან ერთად გადასცემს პარლამენტს დასამტკიცებლად“); პოლონეთის აქტი, მუხლი 18 (მსგავსი დებულება).

118. სლოვაკეთის აქტი, მუხლი 77.

119. პოლონეთის ტრიბუნალის შესახებ 1985 წლის აქტი არ შეიცავდა არავითარ დებულებას, რომელიც ბიუჯეტთან იქნებოდა დაკავშირებული. ასევე არაფერი იყო ნათქვამი სეიმის 1985 წლის რეზოლუციაში (მუხლი 49 ეხებოდა სასამართლო დავის ხარჯებს). მაგრამ, ბიუჯეტის შესახებ აქტის თანახმად, ტრიბუნალი თავად ადგენდა საკუთარი ბიუჯეტის პროექტს, რომელიც ფინანსთა მინისტრს სახელმწიფო ბიუჯეტში უნდა ჩაესვა და პარლამენტისთვის გადაეცა. პარლამენტს აქვს საბოლოო სიტყვა. ამ ინფორმაციისთვის უნდა ვუმაღლოდე პროფესორ ირენეუშ კონდაკს. ასევე იხ. პოლონეთის პრევიციონსტიტუცია, სეიმის რეზოლუცია 7/31/1985, მუხლი 49 („ხარჯი... დაიფარება ხაზინიდან“).

120. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლები 105, 106, 114 (მთავრობა აშხადებს ბიუჯეტს, ხოლო სათათბირო და ფედერაციის საბჭო იღებს მას).

121. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლები 126-130.

122. როგორც ჩანს, რუსეთის საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა კონტროლის ძირითადი მეთოდი იყო მათი სახლების კონტროლი. კარგი სახლი საკმაოდ იშვიათი ფუფუნებაა რუსეთში.

123. მაგალითისთვის, იხ. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია, მუხლი 122.2 (იზონიტეტი); ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147.6. რუმინეთს არა აქვს კონსტიტუციაში დებულება იზონიტეტის შესახებ, მაგრამ იგი განმტკიცებულია საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტში, მუხლი 43.

124. სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 136.

125. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი კრძლავს მოსამართლეთა გასამართლებას გადაცდომისათვის, მუხლი 4.2.

126. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლი 133.

127. უნგრეთის აქტი, მუხლი 15.7 (გახდება თანამდებობისათვის შეუფერებელი რამე გზით); რუსეთის აქტი, მუხლი 18.6 (საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის თანამდებობიდან გადაყენება შეიძლება, თუ იგი ჩაიდენს „მოქმედებას, რომელიც ხელყოფს მოსამართლის პატივსა და ღირსებას“); პოლონეთის აქტი, მუხლი 16 („მოქმედებები, რომლებიც შეუთავსებელია მაღალი თანამდებობის ღირსებასთან“); ესპანეთის ორგანული კანონი 2/19/1979, მუხლი 23(1) (გადაყენება დასაშვებია „თანამდებობისათვის განკუთვნილი რეზერვის შეუნარჩუნებლობისათვის“).

128. აქტი, მუხლი 138. „სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის შესაბამისი დებულებები გამოიყენება ადმინისტრაციული პროცესის დროს მტკიცებულების მოპოვებისათვის“.

129. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლები 4.3, 4.4, 36.

130. რუსეთის ფედერაციის აქტი, მუხლი 20(2).

131. მაგალითისთვის, იხ. ჩეხეთის აქტი, მუხლი 15 (სამწვერიანი კოლეგია); უნგრეთის აქტი, მუხლი 31 (სამი წევრი); პოლონეთის 1997 წლის აქტი, მუხლი 25.1(2), 25.1(3); რუმინეთის აქტი, მუხლები 24, 25; საქართველო, კანონის შესაბამისი მუხლი (ოთხი წევრი).

132. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლი 11.

133. მაგალითისთვის, იხ. რუსეთის ფედერაციის აქტი, მუხლი 76; პოლონეთის 1997 წლის აქტი, მუხლი 68(3).

134. ჩეხეთის რესპუბლიკის აქტი, მუხლები 12, 22; სლოვაკეთის აქტი, მუხლი 32(1).

135. პოლონეთი გამონაკლისი იყო 1997 წლის კონსტიტუციის მიღებამდე, რადგან იგი დაარსდა 1985 წელს კომუნისტური რეჟიმის დროს.

136. გერმანიის ძირითადი კანონი, მუხლი 93(2).

137. მაგრამ, იხ. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხლი 88 (standing left to law); აგრეთვე უნგრეთი და საქართველო.

138. მაგალითისთვის, იხ. უნგრეთის პარლამენტის მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმება, რომელიც უფლებას აძლევდა საზღვარგარეთ მყოფ უნგრელებს, უნგრეთის კონსტიტუციის ცვლილებისათვის ხმა მიეცათ. ეს საკითხი განიხილა Peter Paczolay, *The Role of Constitutional Adjudication in Legal Change, Constitutionalism and Politics* (Irene Grudzinska Gross ed., Slovak Committee of the European Cultural Foundation, 1993).

139. მაგალითისთვის, იხ. რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 142, ძალიან შეზღუდული მაგალითისთვის. უფრო ფართო მაგალითისთვის, იხ. სლოვაკეთის კონსტიტუცია, მუხლი 137.

**თავი შესაბუ
შენიშვნები**

(Endnotes)

1. ყოფილ იუგოსლავიაში საკონსტიტუციო სასამართლო 1963 წელს ჩამოყალიბდა, მაგრამ ამ დროისათვის იუგოსლავიას უკვე კარგა ხნის დატოვებული ქონდა საბჭოთა ორბიტა.

2. პოლონეთში კონსტიტუციურ კონტროლს ბევრად უფრო ადრე ჩაეყარა საფუძველი, კერძოდ, მე-16 საუკუნეში. 1573 წელს საკანონმდებლო ორგანომ მიიღო ე.წ. პენრიკის აქტი, რომლითაც დამყარდა კანონის უზენაესობა როგორც მეფესთან, ისე ჩვეულებრივ მოქალაქეებთან მიმართებაში. 200 წლის შემდეგ მუდმივმა საბჭომ საფუძველი ჩაუყარა კონსტიტუციური კონტროლის პოლონური იდეის განვითარებას. 1775 წელს დაარსებული საბჭოს შემადგენლობაში იყვნენ მეფე და 36 კონსული, რომლებსაც ირჩევდა საკანონმდებლო ორგანოს ქვედა და ზედა პალატა 2 წლის ვადით. საბჭოს მიერ მიღებულ კანონთა განმარტება სავალდებულო იყო ყველა სასამართლოსათვის, დაწესებულებისა და კერძო პირისათვის, თუ მას საკანონმდებლო ორგანო არ გაუქმებდა. მიუხედავად იმისა, რომ თავისი 13-წლიანი არსებობის

განმავლობაში საბჭომ საკვლევებელი გადაწყვეტილებათა რამდენიმე ტომი შექმნა, საბოლოოდ იგი მინც გააუქმეს პოლიტიკური შეხედულებების გამო. პოლონეთის კონსტიტუციური კონტროლის ისტორიისა და განხილვისათვის იხ. Zdzislaw Czeszejko-Sochacki, *The Origins of Constitutional Review in Poland* 1996, St. Louis – Warszawa Transatlantic L. J., გვ. 15, 17-19.

3. Mark F. Brzezinski, *The Emergence of Judicial Review in Eastern Europe: The Case of Poland* 41 Am. J. Comp. L. გვ. 153, 161-62 (1993).

მარკ ბრეჟინსკის ეს და სხვა სტატიები შესულია მის საინტერესო კვლევაში პოლონურ კონსტიტუციონალიზმზე, *Struggle for Constitutionalism in Poland* (St. Martin's 1998).

4. 1946 წელს დემოკრატიულმა პარტიამ წამოაყენა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის დაარსების წინადადება. Czeszejko-Sochacki, გვ. 24.

5. Leszek Garlicki, *Constitutional Development in Poland*, 32 St. Louis L. J., გვ. 713, 718 (1988).

6. პოლონეთის პარლამენტში სეიმი დღეს ქვედა პალატაა და უფრო ძლიერია. 1989 წელს სენატის ხელახლა დაარსებამდე, 1952 წლის კონსტიტუციით იგი ერთადერთი პალატა იყო.

7. იუგოსლავია, უნგრეთი, რუმინეთი, ბულგარეთი. Brzezinski, იხ. შენიშენა 3, გვ. 171, №86.

8. იქვე, გვ. 172.

9. ზოგიერთმა პოლონელმა მოსამართლემ შეინარჩუნა დამოუკიდებლობა. ინტერვიუ ლემეკ გარლიცკისთან, ვარშავა (ივლისი, 1993).

10. Brzezinski, იხ. შენიშენა 3, გვ. 175, №100. კუბერტ იფლებსკიმ, ვარშავის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის სამართლის ისტორიის პროფესორმა უთხრა ბრეჟინსკის „რომ, 33 მუხლის „ა“ პუნქტი [ტრიბუნალის დაარსება] გამოქვეყნდა სპეციალური მოთხოვნის შედეგად. რეჟიმი თავდაპირველად არ აპირებდა პოლონეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნას. რეჟიმს იმედი ჰქონდა, რომ შეძლებდა ჩეხოსლოვაკიის „საკონსტიტუციო სასამართლოს“ (რომელიც 1968 წელს დაარსდა, მაგრამ არასოდეს ამოქმედებულა კომუნისტების დროს) მსგავსი „არსების“ შექმნას და მიზნად ისახავდა ცვლილება შეეტანა კონსტიტუციაში, რომლითაც განაცხადებდა, რომ შეიქმნა საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, მაგრამ მისი რეალურად ამოქმედება და განხორციელება არასოდეს მოხდებოდა. მაგრამ კანონის მიღების შემდეგ პოლონეთში დემოკრატიული მოძრაობა გაძლიერდა, რეჟიმი ვალდებული იყო წასულიყო შემდგომ დათმობაზე და საბოლოოდ შეექმნა ეს ტრიბუნალი“. იქვე, ასევე იხ. Czeszejko-Sochacki, გვ. 28.

11. Garlicki, იხ. შენიშენა 5, გვ. 724-725. ეს შეიძლება შევადაროთ საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს, რომელიც თავდაპირველად შეიქმნა აღმასრულებელი ხელისუფლების სასარგებლოდ და საკანონმდებლო ხელისუფლების შესაზღუდავად.

12. Mark F. Brzezinski & Leszek Garlicki, *Judicial Review in Post-Communist Poland: The Emergence of a Rechtsstaat* 31 St. Louis L. J., 23 N50 (1995) (შემდგომში Brzezinski & Garlicki).

13. 1997 წლის კონსტიტუციით ტრიბუნალის შემადგენლობა გაიზარდა 15 მოსამართლემდე, რომლებიც ინიშებიან 9 წლის ვადით. პირველი ტრიბუნალის მოსამართლეებს უფლებამოსილება არ შეწყვეტიათ, მაგრამ მათი უფლებამოსილების ვადა კვლავ 8 წელი დარჩა (1997 წლის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 88.2). მოსამართლეებს კვლავ სეიმი ინიშნავს. მოსამართლეთა დასახელების უფლება აქვს ან 50 დეპუტატს, ანდა სეიმის პრეზიდიუმს, არჩევა კი ხდება უბრალო უმრავლესობით (1997 წლის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 5.4).

14. კლაუს იურგენ კუსი, ახალი ინსტიტუტები სოციალისტურ საკონსტიტუციო სამართალში: პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი და უნგრეთის საკონსტიტუციო საბჭო, Klaus-Jürgen Kuss, *New Institutions in Socialist Constitutional Law: The Polish Constitutional Tribunal and the Hungarian Constitutional Council*, Rev. Socialist L. გვ. 343, 351 (1986).

15. Brzezinski & Garlicki, გვ. 32.

16. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 7. სულ ცოტა, წევრთა 50 პროცენტი უნდა ესწრებოდეს სხდომას. 1997 წლის 1 ოქტომბრის მდგომარეობით, ტრიბუნალის მხოლოდ 8 გადაწყვეტილება გაუქმდა.

17. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 9.1, 10.2.

18. კონსტიტუცია, მუხლი 33.ბ. სახელმწიფო ტრიბუნალს ფაქტობრივად არაფერი უკეთებია 1996 წლამდე. ამავე წელს მან განიხილა საქმე 6 მინისტრის წინააღმდეგ „ალკოჰოლური სასმელების საკითხთან დაკავშირებით“. იხ. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, *Newsline*, 18 აპრილი, 1996. 1997 წლის ივნისში, სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ საგარეოეკონომიკური ურთიერთობის მინისტრი და სხვა მოხელეები პასუხისმგებელი იყვნენ ალკოჰოლის იმპორტის წესების დარღვევისათვის და მათ 5 წლით აეკრძალათ სახელმწიფო სამსახური. დანარჩენი 4 მინისტრი უდანაშაულოდ იქნა მიჩნეული (პირადი კომუნიკაცია).

19. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლები 3, 5; კონსტიტუცია, მუხლი 27,4.

20. იხ. Brzezinski & Garlicki, გვ. 34, მაგალითისთვის, შენიშვნები 108-112.

21. აქტი, მუხლები 22, 23. ახალმა კონსტიტუციამ გააფართოვა სია, რომელიც ასევე მოიცავს ეკლესიებს და რელიგიურ ორგანიზაციებს და არ არის რაიმე შეზღუდვა „მათი კომპეტენციის ფარგლებში არსებული საკითხების თაობაზე“ ან მოთხოვნა იმის შესახებ, რომ ჩამოთვლილ დაწესებულებებს უნდა ჰქონდეთ ინტერესი საქმესთან დაკავშირებით.

22. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 25.1.

23. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლები 11.1, 25. საერთო სასამართლოებს არ ჰქონდათ ტრიბუნალისათვის პირდაპირი მიმართვის უფლება, ამისათვის უნდა მიემართათ თავიანთი უმაღლესი სასამართლოსათვის. 1985 წლის აქტის 25-ე მუხლი განსაზღვრავდა, რომ მხოლოდ სააპელაციო, უზენაეს სასამართლოს და უმაღლეს ადმინისტრაციულ სასამართლოს შეეძლო კონსტიტუციურ საკითხთა წარდგენა საკონსტიტუციო სასამართლოში. აღნიშნული წრე გაფართოვდა 1997 წლის კონსტიტუციით და

„ყველა სასამართლოს მიეცა უფლება მიემართა [კონსტიტუციური] საკითხით“ ტრიბუნალისათვის, მუხლი 193.

24. იხ. Brzezinski & Garlicki, იხ. შენიშვნა 12, გვ. 12, 56.

25. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 22.2.

26. Leonard Lukaszuk, *Constitutional Instruments of the Protection Both of Human and Civic Rights and Freedoms and the Polish Constitutional Tribunal's Activity*, გვ. 86, მოხსენება საერთაშორისო კონფერენციაზე, თემაზე – ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში კონსტიტუციებსა და კონსტიტუციის პროექტებში ადამიანის უფლები და თავისუფლები, ვარშავა, 24-29 აპრილი, 1992. 1986-1991 წლებში ასეთი *ex officio* სახის 16 პროცესი გაიმართა, რაც დაყვრდნო ყოველწლიურად არსებულ ასობით კომუნიკაციას, თუმცა 1986-97 წლებში მხოლოდ ექვს ასეთ *ex officio* საქმეზე მიიღეს გადაწყვეტილება.

27. 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლები 79, 191 (6).

28. კონსტიტუცია, მუხლი 1.

29. ლეშეკ გარლიცისა და მარკ ბჟეჟინსკის ჩანაწერები, ჩემი საუბრები მათთან და მათი შენიშვნები ამ კვლევასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ამ მიმართულებით.

30. იხ. Brzezinski & Garlicki, გვ. 27, 30.

31. იხ. Leonard Lukaszuk, *The Human and Civic Rights in the Decisions of the Polish Constitutional Tribunal with Particular Consideration of the Principle of Equality*, XIX-XX Polish Political Science Yearbook, გვ. 87, 90-94 (1989-90).

32. მე მითხრეს, რომ თავდაპირველად თაღუშ ცილინსკი ეკლესიის კანდიდატი იყო და გარკვეულწილად იმიტომ აირჩიეს, რომ ტრიბუნალს მხარი დაეჭირა ეკონომიკური და სოციალური უფლებებისათვის, რასაც პროფესორი ლეტოვსკა მხარს არ უჭერდა. ნებისმერ შემთხვევაში მან ეკლესიას საკმაოდ გაუტრუა იმედი. იხ. ანა საბატა-სილიცკა, *პოლონეთის საზღვო დამცველის მიერ რელიგიური სწავლების უარყოფა*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 9 ივლისი, 1993, გვ. 18-19.

33. გადაწყვეტილება შესაზღვრეთა შესახებ. FBIS-EEU-92-006, 9 იანვარი, 1992, გვ. 26. აღინიშნა, რომ, რადგან ადმინისტრაციული სასამართლოები ნაკლებად არიან შეზღუდული ტექსტით და თავიანთი სამართლის პრინციპების განვითარებაში უფრო საერთო სამართლის სასამართლოებს ქვეანან და, ალბათ, უფრო მიჩვეული არიან კიდევ კონსტიტუციურ კონტროლს, ამდენად, ისინი უფრო მზად არიან აღიარონ საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, ვიდრე სხვა მოსამართლეები. საუბარი ლეშეკ გარლიცისთან, ნოემბერი, 1995. ამასთანავე, პოლონეთში უმაღლესმა ადმინისტრაციულმა სასამართლომ თავის მხრივ საკმაო სიმტკიცე გამოიჩინა კონსტიტუციუციის საწინააღმდეგო კანონქვემდებარე აქტების გაუქმებისას. საუბარი ლეშეკ გარლიცისთან, ბუდაპეშტი (17 დეკემბერი, 1996).

34. Brzezinski & Garlicki, გვ. 30-32. წერების შეცვლის თავდაპირველი გეგმის შესაბამისად, 1989 წლის ნოემბერში ტრიბუნალის პირვანდელი

შემდგენლობის ნახევარი შეიცვალა და მოსამართლეები „სოლიდარობამ“ შეარჩია.

35. იქვე, გვ. 27, 28

36. Leonard Lukaszuk, *Issues of Human Rights in Judicial Decisions and Other Forms of Activities of the Constitutional Tribunal of Republic of Poland: An Historical and Comparative Approach* (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი).

37. სადავო კანონების შესახებ სარჩელებს სასამართლოს ძირითადად სახალხო დამცველი წარუდგენდა, რომელმაც 56 საქმე შეიტანა ტრიბუნალში და მათი უმეტესობა მოიგო, მაგრამ ყოველთვის ისე არა, როგორც მას უნდოდა. გარლიციკიმ აღნიშნა, რომ 7 კანონი არ იყო დიდად მნიშვნელოვანი. საუბარი ლემუკ გარლიციკისთან, ვარშავა (8 სექტემბერი, 1996). სახალხო დამცველის სარჩელებზე ტრიბუნალის გადაწყვეტილების თაობაზე, იხ. Agnieszka Klich, *Human Rights in Poland: The Role of the Constitutional Tribunal and the Commissioner for Citizens' Rights*, St. Louis – Warszawa Transatlantic L.J., გვ. 33, 48-49.

38. 6 ვაკანსია გაჩნდა მას შემდეგ, რაც „სოლიდარობამ“ გადაიბარა მთავრობა 1989 წლის სექტემბერში. ახალმოსულები თავდაპირველი კოპორტის ორ თუ სამ სიმპათიურ წევრთან ერთად მართავდნენ ტრიბუნალს.

39. 1993-96 წლებში ადგილობრივი მმართველობები ყველაზე აქტიური მოსარჩელები იყვნენ, სახალხო დამცველზე უფრო აქტიურიც კი. საქმეები ძირითადად ეხებოდა დაევებს ცენტრალურ მთავრობასთან ქონების თაობაზე, საფინანსო საკითხებს და ადგილობრივი მმართველობის უფლებამოსილებას. საუბარი ლემუკ გარლიციკისთან, ვარშავა (28 სექტემბერი, 1996).

40. Adam Michnik, *The Velvet Restoration, Transition*, გვ. 13 (28 სექტემბერი, 1996).

41. Brzezinski & Garlicki, გვ. 29.

42. იქვე, გვ. 30.

43. მუხლი 67.2 განსაზღვრავს: „პოლონეთის რესპუბლიკის მოქალაქებს აქვთ თანასწორი უფლებები, განურჩევლად სქესის, დაბადების, განათლების, პროფესიის, ეროვნების, რასის, სოციალური სტატუსისა და წარმოშობისა“.

44. მუხლი 5.5 განსაზღვრავს: „პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკა... (5) ამკვიდრებს სოციალური სამართლიანობის პრინციპებს“.

45. იგი უფლებათა შესახებ ახალ ნორმებს კი არ შეიცავდა, არამედ უბრალოდ წინ წამოსწია პირვანდელი ნორმა უფლებათა შესახებ. მცირე კონსტიტუციის ანალიზისათვის, იხ. Mark Brzezinski, *Struggle for Constitutionalism in Poland*, გვ. 97-106 (St. Martin's, 1998).

46. იხ. შემდგომში განხილული მასიერევიჩის საქმე.

47. ლეტოვსკები ამას „პარტიზანულ ომს“ უწოდებდნენ. Ewa Fetowska & Janusz Fetowski, *Poland: Swords to the Rule of Law* გვ. 121 (Solar 1996).

48. ვალენსამ ასეთი კომენტარით გამოხატა თავისი დამოკიდებულება: „კანონი ერთია, ზოლო წარმატება – მეორე. მთავარი ამ ორის შეზავებაა“. მან განუცხადა საკონსტიტუციო ტრიბუნალის წევრებს, რომ რეფორმის

- მიზნები ამართლებდა „კანონის ზღვარზე“ სიარულს. Luisa Vinton, *The Velvet Restoration, Transition*, გვ. 46 (30 იანვარი, 1994). ლეტოვსკებმა აღწერეს ვალენსას მოქმედებები როგორც „faits accomplis საშუალებით სისტემის შეცვლის“ ცდა. ისინი მიანიშნებენ, რომ „პრეზიდენტმა, რომლის წინააღმდეგაც პარლამენტმა შეიტანა საჩივარი, რათა შეეჩერებინა კომპეტენციის თაობაზე ნორმების განმარტებების მოქმედება, სადავო გახადა სარჩელის მიღება და მოიყვანა ძალიან დამახასიათებელი მოტივაცია, რომ პარლამენტი არღვევს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს და მხოლოდ სასამართლო უფლებამოსილი გადაწყვეტოს პრეზიდენტის უფლებამოსილება.“
- Łetowska & Łetowski, გვ. 121, №6. აგრეთვე იხ. Juan Linz & Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, გვ. 287 (John Hopkins Univ. Press 1996) და მასში მოცემული ვალენსას წინადადებები. Mark F. Brzezinski, *Constitutionalism and Post-Communist Polish Politics*, გვ. 20, Loyola of L.A. Int'l and Comp. L. J. 433, 436-37 (1998); Krzysztof Jasiewicz, *Poland: Walesa's Legacy to the Presidency, Post-Communist Presidents*, გვ. 130, 165 (Ray Taras ed., Cambridge Univ. Press 1997).
49. შეაჯამა ევროსაბჭოს ვენეციის კომისიამ, 1994 წლის ბიულეტენი საკონსტიტუციო საქმეებზე, გვ. 150. ეს შეესაბამება ტრიბუნალის 1986 წლის პირველ გადაწყვეტილებას ბინის ქირის გადასახადის შესახებ.
50. მის სასარგებლოდ გამოტანილი გადაწყვეტილების მიუხედავად, გადაყენებული თავმჯდომარისთვის გადაწყვეტილების შემდგომი სამართლებრივი სირთულეები არ იყო გადამწყვეტი. ამ ხანგრძლივი ბრძოლის შედეგი, ზოგიერთის აზრით, ის იყო, რომ რადიოსა და ტელევიზიის საბჭომ, რომელიც თავდაპირველად საკმაოდ პარამონიულად მუშაობდა და ობიექტურად აშუქებდა ვითარებას, ვეღარ შეძლო ეფექტიანად საქმიანობა. ვინტონი, გვ. 46.
51. Karpinski, *Politicians Endanger Independence of Polish TV, Transition*, გვ. 28 (10 აპრილი, 1996).
52. ეს განსხვავდება ამერიკის შეერთებული შტატების კანონმდებლობისაგან, რომელიც დასაშვებად მიიჩნევს საგადასახადო ტარიფისა და საშემოსავლო ღონისძიებების უკუმოქმედებით შეცვლას. John E. Nowak & Ronald D. Rotunda, *Constitutional Law*, § 11.9 (5th ed., West 1995).
53. საქმე № K 12/94, 12 იანვარი, 1995.
54. კონსტიტუციური მონიტორინგი: პოლონეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1996, გვ. 17-18.
55. მუხლი 21.4.
56. იხ. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება – ყოველდღიური ბიულეტენი, 10 ნოემბერი, 1995.
57. საქმე № W 6/93.
58. საუბარი ლემუკ გარლიცკისთან, ბუდაპეშტი (17 დეკემბერი, 1996).
59. მაგალითისთვის იხ. მესაზღვრეთა საქმე, № K 8/91. 1997 წლის კონსტიტუცია უფლებას აძლევს ტრიბუნალს გააუქმოს ის კანონები, რომლებიც ხელშეკრულებას ეწინააღმდეგება, მუხლი 188.2.
60. 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენი, გვ. 34.

61. Leszek Garlicki, *The Constitutional Tribunal of Poland and Social Rights*, გვ. 1, მოხსენება, ბუდაპეშტის სამუშაო ჯგუფი, 19 მარტი, 1998.

62. იხ. *United States R.R Retirement Bd v. Fritz* 499 USA, 166 (180); *Nordlinger v. Hahn*, 505 U.S, 1 (1992); მაგრამ იხ. *Allegheny Pittsburg Coal Co. v. County Com'n of Webster Cnty*, 488 U.S, 336 (1989); *Dandridge v. Williams*, 397 U.S 671 (1992). გადასახადის უკუმოქმედების საკითხი კარგი მაგალითია: როდესაც უზენაესი სასამართლო აქტიურად მეთვალყურეობდა და ხშირად აუქმებდა ეკონომიკურ და სოციალურ ღონისძიებებს, მან გააუქმა გარკვეული საგადასახადო ღონისძიებები მათი უკუმოქმედების გამო. თუმცა 1938 წლიდან სასამართლო სისტემატურად მხარს უჭერს საგადასახადო კანონმდებლობის უკუმოქმედების ძალას. იხ. *Nowak & Rotunda*, § 11.9.

63. ყოფილი მინისტრის ბონის კომენტარი საპენსიო კანონის შესახებ საკონსტიტუციო ტრიბუნალის გადაწყვეტილების თაობაზე, BBC Summary of World Broadcasts, 14 თებერვალი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, PAP file).

64. ეს რვა საქმე იყო: K13/94 (14 მარტი, 1995); K1/95 (15 მარტი, 1995); K3/88 (4 ოქტომბერი, 1989); K14/91 (11 თებერვალი, 1992); K4/91 (24 თებერვალი, 1992); K13/93 (29 მარტი, 1996); K16/93 (10 იანვარი, 1995); K1/95 (15 მარტი, 1995); K18/95 (9 იანვარი, 1996); K27/95 (20 ნოემბერი, 1996). ზოგიერთმა მხოლოდ ნაწილობრივ გააუქმა ტრიბუნალის გადაწყვეტილება. ეს ინფორმაცია მოსამართლე გარლიცკიმ მომაწოდა.

65. შეჯამებულია 1994 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 259.

66. Brzezinski & Garlicki, იხ. შენიშვნა 12.

67. Garlicki, იხ. შენიშვნა 61, გვ. 2-3.

68. იხ. აგრეთვე 1996 წლის მსგავსი შედეგის მქონე გადაწყვეტილება. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 17-18.

69. FBIS-EEU-92-031, 14 თებერვალი, 1992, გვ. 25; K 14/91.

70. სახელმწიფოს 9.8 მილიონი პოლონელის 2.8 მილიარდი დოლარი ვალი აქვს, ამბობს მინისტრი, PAP News Wire, 15 დეკემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, PAP file).

71. Garlicki, იხ. შენიშვნა 61, გვ. 2.

72. შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 41.

73. იქვე, გვ. 42.

74. Brzezinski & Garlicki, იხ. შენიშვნა 12, გვ. 40.

75. Garlicki, იხ. შენიშვნა 61, გვ. 2.

76. Garlicki (1993) გვ. 23-28, კომენტარი 1989 წლის მეშახტეთა საქმისა და 1992 წლის პენსიების საქმის შესახებ. იხ. აგრეთვე 1987 წლის სამედიცინო სასწავლებლის საქმე. 1997 წლის საქმეში ტრიბუნალმა ასევე გადაწყვიტა, რომ არ შეიძლება ქალების პენსიაზე გაშვება მამაკაცებზე ადრე (ქალები - 62/მამაკაცები - 65), K 15/97, 29 სექტემბერი, 1997.

77. შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 33.

78. გარლიცკი (1993), გვ. 38-39.

79. იქვე, გვ. 39-40.

80. შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 31.

81. Klich, იხ. შენიშვნა 37, გვ. 49-50. უმაღლესი ადმინისტრაციული სასამართლოს შესახებ აქტში 1995 წელს შეტანილი ცვლილების საფუძველზე, თუ სახელმწიფო უშიშროების სამსახურის თანამშრომელი გათავისუფლებული იქნებოდა თანამდებობიდან „სამსახურისათვის მნიშვნელოვანი ინტერესების“ მოტივით, მას არ ჰქონდა უფლება სასამართლოში გაესაჩივრებინა გათავისუფლება. ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ ეს მუხლი არღვევდა კონსტიტუციას და, შესაბამისად, სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის უფლებას, კონსტიტუციის 1-ელ მუხლზე დაყრდნობით. K 14/96, 8 აპრილი, 1997; კონსტიტუციური მონიტორინგი: პოლონეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 67. 1997 წლის კონსტიტუციაზე დაყრდნობით ტრიბუნალმა გადაწყვიტა, რომ სამხედრო სამსახურის შესახებ კანონში 1995 წლის ცვლილება, რომელიც უმაღლეს ადმინისტრაციულ სასამართლოს არ ანიჭებდა სამხედრო მოსამსახურეთა მიერ ზოგიერთი სახის სარჩელის განხილვის უფლებამოსილებას, არღვევდა 1997 წლის კონსტიტუციის 45-ე (სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება) და 77.2 მუხლებს (სასამართლოს შემწევობით სამოქალაქო უფლებების დაცვა). K 28/97, 9 ივნისი, 1998.

82. კონსტიტუციური მონიტორინგი: პოლონეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 17.

83. 1994 წლის მარტში სასამართლომ განიხილა შეკრების უფლებასთან დაკავშირებული საქმე. პოლონეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებმა შეცვალეს რადიკალური მემარჯვენე ჯგუფის მიერ ვარშავის ცენტრში დაგეგმილი დემონსტრაციის ადგილი და დღე. ხელისუფლების წარმომადგენლებმა განაცხადეს, რომ დემონსტრაცია ხელს შეუშლიდა ტრანსპორტის მოძრაობას. რადგან დემონსტრაციის ორგანიზატორებმა ასეთი მოულოდნელი შეტყობინების გამო ვერ მოახერხეს შეხვედრის გადატანა, დაგეგმილ ადგილას შეიკრიბნენ. ისინი პოლიციამ დაშალა (დაარბია). სახალხო დამცველმა ცელინსკიმ სასამართლოს მიმართა დემონსტრაციის უფლების სამართლებრივი განმარტებისათვის. კლიჩი, გვ. 51. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ შეკრებების შესახებ აქტის საფუძველზე ადგილობრივ ხელისუფლებას უფლება აქვს აკრძალოს დემონსტრაცია გარკვეული გარემოებების შემთხვევაში, მაგრამ იგი არ არის უფლებამოსილი შეცვალოს დემონსტრაციის ჩატარებისათვის დადგენილი ადგილი და დრო. საქმე № W 8/93, 16 მარტი, 1994.

84. საქმე № W 21/96, 24 ივნისი, 1997.

85. ლუსტრაციის კანონი გამოიცხავეს კომუნისტური რეჟიმის ზოგიერთი თანამდებობის პირის უფლებას დაიკავოს გარკვეული კონკრეტული სახელმწიფო და თვით არასახელმწიფო თანამდებობაც კი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში. ზოგადად, იხ. Herman Schwartz, *Lustration in Eastern Europe*, 1 Parker Sch. J.E. Eur. L გვ. 141 (1994).

86. საუბარი ლეშეკ გარლიცკისთან, ვარშავა (28 საქტემბერი, 1996).

87. K 7/90; Brzezinski & Garlicki, გვ. 36-37. გარკვეული მოვლენების განვითარების შედეგად 1998 წლის დეკემბრის შუა რიცხვებში იუსტიციის მინისტრმა და ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა პანა სუჩოკამ განაცხადეს, რომ 13 პროკურორს, რომლებმაც „უსამართლო“ გადაწყვეტილება გამოიტანეს 1944-1956 წლებში, ჩამოერთვათ სპეციალური პენსიის და პენსიაზე ვადაძლე გასვლის შეღავათები. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newsline, 17 დეკემბერი, 1998.

88. S 6/91, განხილულია Brzezinski & Garlicki, გვ. 38-39. უკანასკნელ ხანს ტრიბუნალი განმარტების ისეთ ტექნიკას იყენებდა, რომლითაც აცხადებდა, რომ კანონი კონსტიტუციურია მხოლოდ კონკრეტული ინტერპრეტაციის საფუძველზე. გარლიცკის აზრით, ასეთი მიდგომის პრობლემა ისაა, რომ ტრიბუნალის გადაწყვეტილება სხვა არაფერია, თუ არა განმარტება, რომელსაც არანაირი სავალდებულო ძალა არა აქვს, და საერთო სასამართლობაა კი, რომლებსაც არც ისე დიდი სიმპათია აქვთ ტრიბუნალისადმი, შეიძლება ამ ინტერპრეტაციის იგნორირება მოახდინონ. საუბარი ლემუქ გარლიცკისთან, ბუდაპეშტი (17 დეკემბერი, 1996).

89. გადაწყვეტილება K 11/93, 9 ნოემბერი, 1993; რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, News Briefs, 11 დეკემბერი, 1993.

90. შეჯამებულია 1994 წლის ენეციის ბიულეტენში, 43.

91. საუბარი ლემუქ გარლიცკისთან, ვარშავა (28 საქტემბერი, 1996).

92. ტრიბუნალი აცხადებს, რომ რეზოლუცია მოხელეებზე არაკონსტიტუციურია, PAP News Wire, 19 ივნისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, PAP file). ამის შემდეგ მასიერევიჩს ბრალი დასდეს სახელმწიფო საიდუმლოს გამხელაში, მერე კი უდანაშაულოდ ცნეს.

მასიერევიჩს არ უნდა მისი საქმე სახელმწიფო ტრიბუნალმა განიხილოს, PAP News Wire, 29 მარტი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, PAP file). მსგავსი გადაწყვეტილება მიიღო სასამართლომ 1994 წლის ივნისში, როდესაც იმ კანონის საკითხი გადაწყვიტა, რომელიც სახელმწიფო საიდუმლოების გახმაურებას კრძალავდა, ავრცელებდა მხოლოდ დაზვერვისა და კონტრდაზვერვის სამსახურებზე. ამით დასაშვებად მიიჩნედა სასამართლოსათვის იმ დოკუმენტების გადაცემა, რომლებიც საიდუმლო პოლიციის ყოფილ ინფორმატორებსა და აგენტებს შეეხებოდა და რომელთა გაცემაზეც შინაგან საქმეთა მინისტრი ადრე უარს აცხადებდა. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, News Briefs, 23 ივნისი, 1994.

93. W 5/93, 14 ივლისი, 1993.

94. 1997 წლის კანონის განხილვისათვის, იხ. Timothy Garton Ash, *The Truth about Dictatorship*, New York Review 19 თებერვალი, 1998, გვ. 35, 38. უკანასკნელი განვითარების შესახებ, იხ. Peter Finn, *Poland Belatedly Struggling to Deal With Its Communist Past*, Washington Post, 6 მარტი, 1999, გვ. ა-17; კონსტიტუციური მონიტორინგი: პოლონეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა, 1998, გვ. 25-26.

95. K 3/98, 24 ივლისი, 1998, ამ საქმეზე ინფორმაცია ირენეუმ კონდაკმა მომაწოდა.

96. ერთ-ერთი მეთვალყურე აღნიშნავს, რომ ანტიკომუნისტური მემარჯვენე პარტიების დამარცხება გამოიწვია იმან, რომ მათ 1993 წელს მოითხოვეს დეკომუნიზაცია და ლუსტრაცია. ავსტრალიელი ჟურნალისტის რობერტ მანეს აზრით, „[ყველა] პოლონელი ანტიკომუნისტი, მაგრამ არაიენა ისე მოძულებული, როგორც ერთგული ანტიკომუნისტი“. პოლონეთი: პოლონელ ძროხას ნელ-ნელა უნაგირი ებსნება, *The age (Malbourne)* 5 იანვარი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ლუსტრაციის ანალიზისათვის იხ. Timothy Garton Ash და Brzezinski, იხ. შენიშვნა 48, გვ. 438-42.
97. მსგავსი დასკვნისათვის იხ. Klich, გვ. 54-58. „ის საქმეები, სადაც [ტრიბუნალსა და სახალხო დამცველს შორის] მნიშვნელოვანი განსხვავება იჩენდა თავს, გამოწვეული იყო იმ პოლიტიკური ზემოქმედებით, რომელსაც ტრიბუნალი ემორჩილებოდა“. იქვე, გვ. 54, ასევე იხ. Brzezinski, იხ. შენიშვნა 48, გვ. 446.
98. წინააღმდეგობა დეტალურად განიხილა ა. საბატ-სვიდლიცკამ, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Vol.2 № 28, 9 ივნისი, 1993, გვ. 18; Brzezinski, იხ. შენიშვნა 48, გვ. 442-27, Klich, გვ. 54.
99. ეს ეპიზოდი განხილულია, Brzezinski & Garlicki, გვ. 49-50.
100. სასამართლოს ხმები შუაზე გაიყო (ექვს-ექვსი) და ტრიბუნალის თავმჯდომარის ხმამ საქმე ეკლესიის სასარგებლოდ გადაწვევითა. წინააღმდეგ წასული 6 მოსამართლიდან მხოლოდ სამმა აღიარა განსხვავებული აზრი რომ ჰქონდა. ეს შეიძლება ეკლესიის მხრიდან კრიტიკის შიშით იყო გამოწვეული. Klich, გვ. 58.
101. Gabrielle Glaser, *Booming Polish Market: Blond, Blue-Eyed Babies*, *New York Times*, 19 აპრილი, 1992, გვ. ა3.
102. U 8/90; Klich, გვ. 56, №139.
103. Brzezinski & Garlicki, გვ. 51.
104. ვიქტორ ოსიატინსკიმ მომავლად ინფორმაცია, რომ გერმანიის სასამართლოები აკონტროლებდნენ ასეთი პროფესიული ორგანიზაციების შიდა წესებს.
105. Eetowska & Eetowski, შენიშვნა 47, გვ. 119-120.
106. 1997 წლის კონსტიტუციის თანახმად, ტრიბუნალი უფლებამოსილია გააუქმოს ის კანონი, რომელიც არ შეესაბამება საერთაშორისო ხელშეკრულებას. მუხლი 188.2.
107. იხ. შენიშვნა 67..
108. სახელმწიფოს 9.8 მილიონი პოლონელის 2.8 მილიარდი დოლარი ვალი აქვს, ამბობს მისიტრი, PAP News Wire, 15 დეკემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, PAP file). იმის გამო, რომ არ არსებობდა ასეთი დიდი თანხის გადასახდელად ნაღდი ფული, სახელმწიფოს ეს ვალი სამთავრობო რეზერვებიდან უნდა დაეფარა. იქვე.
109. 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 239.1.
110. განსხვავებული აზრისათვის, იხ. Cass Sunstein, *Against Positive Rights*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1993, გვ. 35.

111. საუბარი ლეშეკ გარლიცკისთან, ვარშავა (28 საქტემბერი, 1996).
112. 1997 წლის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტით უფლებამოსილება მიენიჭა ტრიბუნალს მიეწოდებინა შესაბამისი უწყებებისათვის „შენიშვნები“ სამართლებრივი სისტემის მოსალოდნელ საჭიროებებზე. მუხლი 4.2.
113. 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 239.2.3.
114. იქვე, მუხლი 79.

თავი მეოთხე
შენიშვნები

(Endnotes)

1. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ დეტალური კვლევისა და 1990-96 წლებში ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების ინგლისური ტექსტებისათვის იხ. László Sólyom & Georg Brunner, *Constitutional Judiciary in a New Democracy: The Hungarian Constitutional Court*, (Univ. Mich. Press, 2000). ამ ნაშრომში მოცემულია სასამართლოს შინაარსობრივი და პროცესუალური სამართალშემოქმედების ორი ყველაზე კარგად მცოდნე ადამიანის – ყოფილი თავმჯდომარისა და კონსტიტუციური ექსპერტის მოსაზრებები, რომლებიც სასამართლოსთან მჭირდოდ თანამშრომლობდნენ. იხ. აგრეთვე Gabor Halmai, *The End of Activism? The First Nine Years of the Hungarian Constitutional Court*, 1999 წელი; Spencer Zifcak, *Hungary's Remarkable Radical Constitutional Court*, 3 J. Con. L. In Eastern & Central Europe 1 (1996).
2. Domokos G. Kosáry, *A History of Hungary*, გვ. 33 (1941) (განიხილავს „ოქროს ხარის“ გავლენას უნგრეთის კლასობრივ სისტემაზე).
3. A. J. P. Taylor, *The Habsburg Monarchy, 1809-1818*, გვ. 17, 50 (Penguin, 1948).
4. Koslory, გვ. 222-223.
5. Gabor Halmai, *Judicial Review in Hungary*, 2 *Tilburg Foreign L. Rev* გვ. 293 (1993) (განიხილავს უნგრეთში ადმინისტრაციული სასამართლოების ისტორიულ ფუნქციას).
6. იხ. András Sajó, *Rights: More or Less: Judicial Review in Hungary, Constitutionalism and Politics* (Irena Grudzinska Gross ed., სლოვაკეთის ევროპის კულტურული ფონდის კომიტეტი 1, 1993).
7. Peter Paczolay, *Constitutional Transition and Legal Continuity*, 8 *Conn. J. Int'l L.*, გვ. 559, 567 (1993) (აღნიშნავს უნგრეთის შედარებით ახალ ურთიერთობას დაწერილ კონსტიტუციასთან).
8. J. F. Brown, *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*, გვ. 81 (1994).

9. კიმ ლეინ შეპელეს მიხედვით, რომელიც რამდენიმე წლის განმავლობაში მჭიდროდ თანამშრომლობდა სასამართლოსთან, ეს იდეა ეკუთვნის სოციალისტ ოუსტიციის მინისტრს კალმან კულჩარს, რომელიც პანს კელზენთან ერთად იყო კალიფორნიის უნივერსიტეტში ბერკლიში 1960 წლების დასაწყისში. კიმ ლეინ შეპელე, ამერიკის უნივერსიტეტი, ვაშინგტონი, 27 სექტემბერი, 1996.

10. Gabor Halmai, *Comment in Constitutionalism in East Central Europe*, გვ. 59 (Irena Grudzinska Gross ed., ჩეხო-სლოვაკეთის ევროპის კულტურული ფონდის კომიტეტი, 1994). Sólyom, იხ. გვ. 52.

11. სოლიოში მოლაპარაკებისას ოპოზიციის ჯგუფის წევრი იყო და მიადწია საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნას.

12. A Magyar Köztársasag Alkotmánya [კონსტიტუცია], თავი IV, მუხლი 32/ა (უნგრეთი), (შეზღვევაში – უნგრეთის კონსტიტუცია).

პარაგრაფი 32/ა

- (1) საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს სამართლის ნორმების კონსტიტუციურობის საკითხს და ახორციელებს კანონით გათვალისწინებულ სხვა საქმიანობას.
- (2) საკონსტიტუციო სასამართლო კანონებს და სხვა სამართლებრივ ნორმებს ძალადაკარგულად აცხადებს, თუ მიიჩნევს, რომ კანონი ან სხვა სამართლებრივი ნორმა ეწინააღმდეგება კონსტიტუციას.
- (3) ყველას აქვს სასამართლოსათვის სარჩლით მიმართვის უფლება კანონით განსაზღვრულ საკითხთა თაობაზე.
- (4) ეროვნული ასამბლეა ირჩევს საკონსტიტუციო სასამართლოს 15 წევრს. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებს წარადგენს წარმდგენი კომიტეტი, რომელიც შედგება ეროვნული ასამბლეის საპარლამენტო ჯგუფების თითო წარმომადგენლისაგან. საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრის არჩევისათვის საჭიროა ეროვნული ასამბლეის სრული შემადგენლობის ორი მესამედი.
- (5) საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებს ეკრძალებათ პოლიტიკური პარტიის წევრობა და სხვა პოლიტიკური საქმიანობა, გარდა იმისა, რომელიც გამოძინარეობს საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებიდან.
- (6) საკონსტიტუციო სასამართლოს სტრუქტურისა და საქმიანობის შესახებ კანონის მისაღებად საჭიროა ეროვნული ასამბლეის დამსწრეთა ორი მესამედი.

13. *Gabor Halmai, The Constitutional Court, Lawful Revolution in Hungary, 1989-1994*, გვ. 243, 244 (1995).

14. მეათე მოსამართლის დანიშვნის ცდა 1996 წელს ვერ განხორციელდა, როდესაც სოციალისტმა პარლამენტის წევრებმა უარი თქვეს ოპოზიციის კანდიდატის მხარდაჭერაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ოპოზიციამ განაცხადა, რომ იგი მმართველ კოალიციასთან იყო შეთანხმებული. Nexis-News Reuters, ფინანსური სამსახური, 12 ნოემბერი, 1996.

15. ლასლო სოლიომი, გამოსვლა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების კავკასიის შეხვედრაზე, ბუდაპეშტი, 17 დეკემბერი, 1996.

16. თავმჯდომარე სოლიომი ჯერ სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე იყო.

17. *János Zlinszky & Ágnes Németh, The legitimacy of the Justices of the Constitutional Court and the Theory of Interpretation in Hungary*, გვ. 4 (ინვარი, 1994) (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი).

18. ზოგადად იხ. Georg Brunner, *Structure and Proceedings of the Hungarian Constitutional Judiciary, Constitutional Judiciary in a New Democracy*, გვ. 65-102 (László Sólyom & Georg Brunner eds., Univ. Mich. Press, 2000).

19. კანონი № XXXII საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის შესახებ, მუხლი 2.77 MK [ოფიციალური გაზეთი] 1,283-98 (1989) (უნგრეთი) (შემდგომში – საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი). ალბათ, არსებობს კითხვები იმის თაობაზე, შეუძლია თუ არა მთავრობას ბიუჯეტის შეცვლა, თუ ეს მართო პარლამენტის პრეროგატივაა? ამ საკითხთან დაკავშირებით 1995 წელს დებატები გაიმართა. გაბორ ჰალმაის წერილი ჰერმან შვარცისადმი, დეკემბერი, 1996 წელი.

20. მუხლი 48(1); Brunner, იხ. შენიშვნა 18, გვ. 84-85. გაბორ ჰალმაიმ განსაზღვრა, რომ კონსტიტუციური სარჩელები შეადგენდა საჩივრების 1 პროცენტზე ნაკლებს. Halmai, *The Role of the Constitutional Courts in the Development of Legal Systems, with Special Regards [sic] to the Nine Year Practice of the Hungarian Constitutional Court*, გვ. 4 (იენისი, 1994) (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი). ეს არის სასამართლოს საქმიანობაში ჩახედული ადამიანის განსაკუთრებით სრული და შინაარსობრივი ანალიზი.

21. იქვე, გვ. 4.

22. ინტერვიუ ლასლო სოლიომთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილ თავმჯდომარესთან, ბუდაპეშტი (მაისი, 1994); ინტერვიუ გაბორ ჰალმაისთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფროს მრჩეველთან, ბუდაპეშტი (20 ივნისი, 1995), („სასამართლო ცდილობს მოიპოვოს გერმანიის სასამართლოს მსგავსი უფლებამოსილება“). იხ. აგრეთვე Halmai, შენიშვნა 1, გვ. 32-33.

23. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 1(ა).

24. იქვე, მუხლი 33(1).

25. 1991 წლის 20 აპრილის გადაწყვეტილება (Compensation Case, II), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 16/1991 (IV.20)

AB (უნგრეთი) (თარგმანი) (შემდგომში – საქმე კომპენსაციის შესახებ, II). 1998 წლამდე სასამართლოს სამართალშემოქმედების ლეტალურად განხილვისათვის, იხ. Zlinszky & Németh, გვ. 6. 1998 წელს პარლამენტმა ფაქტობრივად გააუქმა ნორმათა პრევენციული კონტროლი და დასაშვებად მიიჩნია იგი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამას მოითხოვს პრეზიდენტი ან მთავრობა კანონის მიღების შემდეგ, ოღონდ მის გამოქვეყნებამდე. იხ. აგრეთვე Halmai, შენიშვნა 20, გვ. 2-3, 17-18.

26. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 1(ზ), 21(6)(ა-ე) (პარლამენტი ან მუდმივი კომიტეტი, რესპუბლიკის პრეზიდენტი, მინისტრთა საბჭო ან მისი რომელიმე წევრი, სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის თავმჯდომარე, უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე და გენერალური პროკურორი).

27. Zlinszky & Németh, გვ. 7. სასამართლო ინტერპრეტაციისადმი თავდაპირველი მიდგომის შესახებ, რომელიც ორიენტირებული იყო ინსტიტუციურ მოთხოვნებზე, იხ. László Sólyom, *The First Year of the Constitutional Court of the Republic of Hungary*, გვ. 7-9 (1991) (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი); Halmai, იხ. შენიშვნა 1, გვ. 31-32 (არასარეკომენდაციო რჩევები).

28. საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 49. Brunner, იხ. შენიშვნა 18, გვ. 86.

29. Zlinszky & Németh, გვ. 6; იხ. აგრეთვე საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტი, მუხლი 49(1). ამ საკითხზე სასამართლოს გადაწყვეტილებები ძალიან კარგად აქვს აღწერილი გეორგ ბრუნერს:

...საკანონმდებლო ორგანოს ყოველი უმოქმედობა როდია არაკონსტიტუციური, მაგრამ ეს ხდება მაშინ, როდესაც რეგულირების საჭიროება წარმოიქმნა მთავრობის მხრიდან სოციალურ პირობებში ჩარევის სახით, რის შედეგადაც მოქალაქეებს აღარა აქვთ შესაძლებლობა განახორციელონ თავიანთი კონსტიტუციური უფლებები. როგორც ჩანს, სასამართლო ზღუდავს ამ მოთხოვნას იმ ვითარებით, როდესაც არ არსებობს აშკარა კანონშემოქმედებითი მანდატი. ყველა სხვა შემთხვევაში სასამართლო სახელმწიფოს მოქმედებას არაკონსტიტუციურად მიიჩნევს იმაზე დაყრდნობით, რომ აშკარა კანონშემოქმედებითი მანდატი არ იქნა შესრულებული, ნებისმიერი პოლიტიკური გარემოების მიუხედავად.

30. 1995 წლის ივნისის განგარიშებით დაახლოებით ათი იყო იგნორირებული. ინტერვიუ გაბორ ჰამლაისთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფროს მრჩეველთან, ბუდაპეშტი (20 ივნისი, 1995).

31. ამ გადაწყვეტილებების დადებითი მხარეებისათვის, იხ. ქვემოთ. ხარვეზებთან დაკავშირებული სირთულეების მიუხედავად, ბუდაპეშტში 1996 წლის მაისში გამართულ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა კონფერენციაზე ყოფილმა თავმჯდომარემ სოლიოშმა განაცხადა, რომ უძრავლესობისგან განსხვავებით იგი მხარს უჭერდა ამ უფლებამოსილებას. საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს ყოფილმა თავმჯდომარემ რობერტ ბაღინტერმა ასევე განაცხადა, რომ მხარს უჭერდა საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის ამ უფ-

ლემბოსილების მინიჭებას. Patrice-Henry Desaubliaux, *L'indépendance du Conseil Constitutionne*, *Le Figaro*, 9 მარტი, 1995, გვ. 8.

32. Brunner, იხ. შენიშენა 18, გვ. 72.

33. სასამართლოს არსებობის პირველი ოთხი წლის განმავლობაში, ეს კატეგორია შეადგენდა სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილი საქმეების 80 პროცენტს.

34. Zlinszky & Németh, გვ. 10. გეორგ ბრუნერის თანახმად, 1990-1993 წლებში სასამართლომ დაახლოებით 6,408 საკითხი განიხილა, რომელთაგან – 4,660, ანუ 72.7 პროცენტი დახურა გენერალურმა მდივნმა და უმრავლესობა უარყოფილ იქნა. Georg Brunner, *Four Years of the Hungarian Constitutional Judiciary*, გვ. 29 (ბრუნერის გამოუქვეყნებელი ნაშრომი, იხ. შენიშენა 18). ბრუნერის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი დამოკიდებულება, ალბათ, საჭიროც იყო სასამართლოში შესული საქმეების რაოდენობის შეზღუდვისათვის (რომელიც არ შედიოდა სასამართლოს იურისდიქციაში), რადგან არ არსებობდა ასეთი დისკრეციული პროცედურის სამართლებრივი საფუძველი.

35. ინტერვიუ პეტერ პაშჩოლაისთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფროს მრჩეველთან, ბუდაპეშტი (19 ივნისი, 1995).

36. სატელეფონო ინტერვიუ გაბორ ჰალმაისთან, ბუდაპეშტი (19 ივნისი, 1995).

37. ინტერვიუ პეტერ პაშჩოლაისთან, ბუდაპეშტი (19 ივნისი, 1995). აგრეთვე იხ. Halmai, იხ. შენიშენა 1, გვ. 34-35.

38. ყოფილი თავმჯდომარის სოლიომის აზრით, საერთო სასამართლოები კონსტიტუციური საკითხებისადმი ახლა უფრო მგრძობიარე ხდებიან. გამოსვლა, ბუდაპეშტი, 17 დეკემბერი, 1996. გერმანიაში კვლავ მცირე წარდგინებები ზორციელდება. Donald P. Kommers, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, გვ. 27 (2d. ed. Duke Univ. Press, 1997).

39. Zlinszky & Németh, გვ. 11.

40. ინტერვიუ ლასლო სოლიომთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილ თავმჯდომარესთან, ბუდაპეშტი (19 ივნისი, 1994); ინტერვიუ იანოშ ზლინსკისთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლესთან, ბუდაპეშტი (19 ივნისი, 1994).

41. Zlinszky & Németh, გვ. 11-15.

42. Sólyom, შენიშენა 27, გვ. 2.

43. 5 მარტის 1992 წლის გადაწყვეტილება (Retroactive Punishment Case I), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 11/1992 (III.5) AB § III (3) (უნგრეთი). 44. Sólyom, შენიშენა 9, გვ. 50, 52.

45. Sajó, შენიშენა 6, გვ. 258, 268.

46. 1990 წლის 31 ოქტომბრის გადაწყვეტილება (Capital Punishment Case), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 23/1990 (X.31) AB (უნგრეთი) (შემდგომში – საქმე სასჯელის განსაკუთრებული ზომის შესახებ).

47. László Sólyom, *Introduction to the Decisions of the Constitutional Court of the Republic of Hungary*, Constitutional Judiciary in a New Democracy, 4 (László Sólyom & Georg Brunner eds., Univ. Mich. Press, 2000). აგრეთვე იხ. Halmai, იხ. შენიშვნა 1, გვ. 34-35.

48. ასეთი კონფლიქტები ხდებოდა ინტეგრირებული ახალი კონსტიტუციების არსებობის შემთხვევაშიც კი, მაგალითად, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში.

49. Judith Pataki & John W. Schiemann, *Constitutional Limits Presidential Power*, Rep. On. E. Eur., 18 ოქტომბერი, 1991, გვ. 5,6 („ამბობენ, რომ პარლამენტმა სუსტი პრეზიდენტი აირჩია. [დამიჯერეთ] მე მთლად სუსტი არა ვარ“).

50. ეს საკითხი სასამართლოში მოხვდა კონსტიტუციის ინტერპრეტაციის მოთხოვნის გზით, რამაც იგი უბრალოდ სარეკომენდაციო რჩევად აქცია.

51. 1991 წლის 26 სექტემბრის გადაწყვეტილება (Power Distribution Case), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 148/1991 (IX.26) AB (უნგრეთი).

52. ამ საქმეთა სრული განხილვისათვის, იხ. Sólyom, შენიშვნა 47, გვ. 45-48.

53. ამ გადაწყვეტილების კრიტიკისათვის, იხ. Andrew Arato, *Constitutionalism and Politics*, გვ. 271, 272-73 (Irena Grudzinska Gross ed., სლოვაკეთის ევროპის კულტურული ფონდის კომიტეტი, 1993).

54. Sólyom, შენიშვნა 47, გვ. 48.

55. BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 17 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, BBCSWB ფაილის სახით).

56. რადგან ეს საქმე სასამართლოში კონსტიტუციური სარჩელის სახით მოხვდა ყველა სხვა სამართლებრივი საშუალების ამოწურვის შემდეგ, სასამართლომ გადაწყვიტა დაეკმაყოფილებინა მისი საჩივარი კონკრეტული ადმინისტრაციული გადაწყვეტილების შემდეგ. სახლმმართველობამ მოსარჩლე გადაიყვანა ბინაში, „რომლის ფიზიკური მდგომარეობაც ისეთი იყო, რომ შეუძლებელი იყო მისი მიზნობრივი გამოყენება“.

57. Halmai, შენიშვნა 5, გვ. 295-296 (იმის უახლესი ისტორიის შესახებ, თუ როგორ უმკლავდებოდა უნგრეთი სადავო ადმინისტრაციულ გადაწყვეტილებებს).

58. 1994 წლის 7 იანვარის გადაწყვეტილება (Prosecutor Case), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 1/1994 (I.7)

AB (უნგრეთი), შეჯამებულია ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიის 1994 წლის ბიულეტენში კონსტიტუციური საქმეების შესახებ, გვ. 28 (შემდგომში, ვენეციის ბიულეტენი).

59. „საკონსტიტუციო სასამართლომ აღიარა მხოლოდ ჭეშმარიტად „ძირითადი უფლება: ადგილობრივ ამომრჩეველთა საზოგადოების თვითგამორკვევის უფლება“. მუხლი 42. Sólyom, შენიშვნა 47, გვ. 49-50.

60. მაგალითად, სასამართლომ გააუქმა ადგილობრივად მიღებული მოთხოვნა კვალიფიციური უმრავლესობისათვის დემოკრატიის პრინციპებთან შეუსაბამობის საფუძველით. Brunner, გვ. 18, მეორე მხრივ, 1998 წლის სექტემბერში სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ადგილობრივ მმართველობას აქვს გაზის მომარაგების სისტემების მფლობელობის უფლება, რის შედეგადაც ცენტრალური მთავრობის მხრიდან მათი პრივატიზაციის შემთხვევაში, ადგილობრივ მმართველობას ეკუთვნოდა კომპენსაცია, რაც პოტენციურად საკმაოდ დიდი თანხა გამოდიოდა. კონსტიტუციური მონიტორინგი: უნგრეთი, 7 აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა, 1998, გვ. 18 (შემდგომში – აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა).

61. László Sólyom, შენიშენა 10, გვ. 50, 54.

62. Sólyom, შენიშენა 47, გვ. 5-6.

63. ეს განსაკუთრებით სწორი იყო გადასახადისა და საზღაურის ცვლილებებისათვის, რომლებიც ერთ დღეში შემუშავდა.

64. Brunner, შენიშენა 18, გვ. 32.

65. Sólyom, შენიშენა 47, გვ. 10; იქვე, გვ. 39.

66. იქვე.

67. უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 8.2.

68. András Sajó, *Reading the Invisible Constitution: Judicial Review in Hungary*, Oxford J. Leg. Studies, გვ. 253, 261-64 (photo. reprint) (1995) (აკრიტიკებს სასამართლოს მიერ ძირითადი უფლებების დაცვას).

69. Brunner, შენიშენა 18, გვ. 40, n. 32. გერმანული თვალსაზრისისათვის, იხ. Kommers, შენიშენა 38, გვ. 305-365.

70. Brunner, შენიშენა 18, გვ. 40 n. 83.

71. აშკარად დახმარება იყო, როდესაც გენერალურმა პროკურორმა, უზენაესი სასამართლოს მთავარმა მოსამართლემ, იუსტიციის მინისტრმა და სასამართლოს მიერ მოწვეულმა ყველა ექსპერტმა მხარი დაუჭირეს გაუქმებას.

72. მათ გააუქმეს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც საზღვარგარეთ მყოფ უნგრელებს ხმის მიცემის უფლებას ანიჭებდა. Peter Paczolay, *The Role of Constitutional Adjudication in Legal Change, Constitutionalism and Politics*, გვ. 293, 300 n.9 (Irena Grudzinska Gross ed., სლოვაკეთის ევროპის კულტურული ფონდის კომიტეტი, 1993). უნგრელები როგორც კანონმორჩილი ხალხი, შდრ. იქვე, გვ. 294. 1991 წელს უნგრეთმა ხელი მოაწერა ევროპის კონვენციას ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის შესახებ, რომელიც კრძალავს სასჯელის განსაკუთრებულ ზომას და ახლა ვალდებულია იგი გააუქმოს.

73. ამ საქმის გარემოებების განხილვისათვის, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს მათზე, ვინც სარჩელი აღძრა, იხ. Tibor Horvath, *Abolition of Capital Punishment in Hungary*, 3 J. Con. L. In Eastern & Central Europe, გვ. 155 (1996).

74. საქმე სასჯელის განსაკუთრებული ზომის შესახებ, იხ. შენიშენა 48, გვ. 8 (მ. შმიდტი, განსხავებული აზრი). ეს ძალიან ორაზროვანი წინადა-

დება, რადგან სასამართლო არ უნდა ახდენდეს გაელენას კანონმდებლობაზე, გარდა გადაწყვეტილების მიღების გზით.

75. იქვე, გვ. 11, 19 (Sólyom). ადამიანის ღირსების უფლება გულისხმობს, რომ ინდივიდს აქვს მუდმივი ავტონომიისა და თვითგამორკვევის მნიშვნელოვანი უფლებები, რაც მიუწვდომელია ნებისმიერი სხვა ადამიანისათვის, სადაც, კლასიკური ფორმულირებით, ადამიანი რჩება სუბიექტად, რომლის ინსტრუმენტად ან ობიექტად გადაქცევა დაუშვებელია. ადამიანის ღირსების ეს კონცეფცია განასხვავებს ადამიანებს იურიდიული პირებისაგან. იურიდიულ პირთა სრული რეგულირება შეიძლება, რადგან მათ არა აქვთ მუდმივი შინაარსი. ღირსება, ისევე როგორც თანასწორობა, განუყოფელია ადამიანის არსებობისაგან, ეს არის თვისება, რომელიც ხელშეუვალია და დაუშვებელია მისი შეზღუდვა და იგი ეკუთვნის ყველა ადამიანს. თანასწორი ღირსების უფლება სიცოცხლის უფლებასთან ერთად უზრუნველყოფს, რომ ადამიანის ცხოვრების ღირებულება ვერ იქნება სამართლებრივად დიფერენცირებული. ყოველი ადამიანის ღირსება ხელშეუვალი და უზენაესია, მისი ფიზიკური და ინტელექტუალური განვითარებისა და ადამიანური შესაძლებლობების შესრულების მიუხედავად.

76. იქვე, გვ. 20. შტრ. მსგავს გერმანულ კონსტიტუციას, David P. Currie, *Constitution of the Federal Republic of Germany*, გვ. 311 n.267 (Univ. Chicago Press, 1994). თავმჯდომარე სოლიომმა ეს იდეა ფართოდ განავითარა 1992 წლის გადაწყვეტილებაში ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტის თაობაზე.

77. კონსტიტუციური მონიტორინგი: უნგრეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1998, გვ. 17.

78. გერმანიის საკონსტიტუციო სამართალში ადამიანის ღირსების ძირითადი მნიშვნელობის განხილვისათვის, იხ. Currie, გვ 31, 314-16 (იხ. 311-ე გვერდზე შენიშვნა, რომ „უფლებათა შესახებ კანონების უფრო კონკრეტული დებულებები ზოგადად განიხილება, სულ ცოტა ისე, როგორც ადამიანის ღირსების კონკრეტული ნაწილები“); Kommers, გვ. 305-365 (1989). ადამიანის ღირსების ცენტრალურობაზე სხვა შეხედულებებისათვის, იხ. Stephan Wermiel, *Law and Human Dignity: The Judicial Soul of Justice William J. Brennan*, 7 Wm. & Marry Bill of Rts. J. გვ. 233(1998); K. Anthony Appiah, *Human Rights and Cosmopolitan Liberalism* 9, Human Rights at Harvard (Henry J. Steiner ed., Harvard Univ. Press, 1999).

79. Sólyom, შენიშვნა 47, გვ. 44. ეს არის ყველაზე უფრო ადვილად გასაგები კონსტიტუციური პრინციპი.

80. „დისკრიმინაცია... ეწინააღმდეგება თანასწორი ღირსების პრინციპს“. 1995 წლის 13 მარტის გადაწყვეტილება (Homosexual Marriage Case), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 14/1995 (III.13) AB (უნგრეთი) (შებდგომში – საქმე პომოსექსუალთა ქორწინების შესახებ). იხ. აგრეთვე საქმე სასჯელის განსაკუთრებული ზომის შესახებ, შენიშვნა 46, გვ. 10 (სოლიომი, უმრავლესობის აზრი).

81. საქმე პომოსექსუალთა ქორწინების შესახებ, იხ. შენიშვნა 80.

82. უნგრეთის კონსტიტუცია, იხ. შენიშვნა 12, მუხლი 70ა და 66(1).
83. OMRI, ყოველდღიური დაიჯესტი, 22 მაისი, 1996.
84. 21/1996, AB (V.17), ხელახლა დაბეჭდილი: 3 E. Eur. Hum. Rts. Rev., № 1 გვ. 45 (1997) და განხილული: Gabor Halmai & Kim Lane Scheppele, *Constitutional Protection for Homosexuality in Hungary*, იქვე, გვ. 17, რომელიც ასევე განიხილავს საქმეს ჰომოსექსუალთა ქორწინების შესახებ. იხ. აგრეთვე Halmai, იხ. შენიშვნა 1, გვ. 4, 34-35. ეს საქმე დაეფუძნა ერთ-ერთ იშვიათ შემთხვევას, როდესაც უზენაესმა სასამართლომ საკონსტიტუციო სასამართლოს კონსტიტუციის ინტერპრეტაციისათვის მიმართა. იქვე.
85. იხ. András Sajó, *How the Rule of Law Killed Hungarian Welfare Reform*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1993, გვ. 35.
86. იხ. Herman Schwartz, *Do Economic and Social Rights Belong in a Constitution*, 10 Am. U.J. Int'l L. & Pol'y, გვ. 1233 (1995). ისინი პირველად პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ კონსტიტუციებში შეიტანეს. Mark Mazower, *Dark Continent*, 9 (Knopf, 1999).
87. უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 17.
88. იქვე, მუხლი 70/ე.
89. Sajó, შენიშვნა 6, გვ. 258, 268; იხ. აგრეთვე უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 70/ე.
90. 1993 წლის 29 აპრილის გადაწყვეტილება (Pension Case), Alkotmánybíróság [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 26/1993 (IV.29) AB (უნგრეთი). ხელახლა გამოიცა 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 24 (1993). ხმები 6-4.
91. საუბარი პეტერ პაშჩოლაისთან, ბუდაპეშტი (17 დეკემბერი, 1996).
92. ოთხი თუ ხუთი გადაწყვეტილება შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 166-169.
93. Sajó, იხ. შენიშვნა 85, გვ. 36 („ეს არ არის სოციალიზმი. ეს არის უბრალო და აშკარა კომუნიზმი“).
94. Virginia Marsh, *Search for New Cuts as Hungary Court Rules an Austerity Package: A Setback in Battle over Bloated Public Sector*, Fin. Times, 4 ივლისი, 1995, გვ. 2.
95. ლუნკან შიელსი, *უნგრელი მინისტრი დისკუსიას მართავს კონსტიტუციურ ცვლილებაზე*, Reuters, 1 დეკემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით).
96. *მკვლელმა დანა ჩასცა*, ეკონომისტი, 24 თებერვალი, 1996, გვ. 57. მოელოდნენ, რომ ბოკროშის შემცვლელი მის პროგრამას გააგრძელებდა.
97. Grigoire Pop-Eleches, *Separated at Birth or Separated by Birth? The Communist Successor Parties in Romania and Hungary*, 13 East. Eur. Pol. & Soc., გვ. 117, 126 (ზამთარი, 1999).
98. უნგრეთის კონსტიტუცია, მუხლი 18.
99. Halmai, შენიშვნა 5, გვ. 251.

100. Solyom, შენიშენა 47, გვ. 25. იხ. 1994 წლის 20 მაისის გადაწყვეტილება (Right to Environment Case), Alkotmanybrosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 28/1994 (V.20) § III (2)(a) AB (უნგრეთი) (თარგმანი) (შემდგომში – საქმე გარემოს შესახებ).
101. იქვე, III(3)(a).
102. 1992 წლის 26 მაისის გადაწყვეტილება (Freedom of Expression Case), Alkotmanybrosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 30/1992 (V.26) AB (უნგრეთი).
103. იქვე.
104. უნგრეთის კონსტიტუცია, თავი XII, მუხლი 61(3).
105. 37/1992 (XI.10) AB რეზოლუცია.
106. Edith Oltay, *Political Fragmentation and Economic Recession*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კელვეის ანგარიში, 9 იანვარი, 1994, გვ. 76. 78.
107. Edith Oltay, *The Return of the Former Communists*, 30 იანვარი, 1994, გვ. 34, 35.
108. კონსტიტუციური მონიტორინგი: უნგრეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1996, გვ. 10, 12.
109. უნგრეთი: აქტი მედიის შესახებ კანონი გახდა, Reuters, 6 იანვარი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით). 107ა. [37/1992 (XI.10) AB რეზოლუცია]. 111. იხ. Herman Schwartz, *Defamation and Democracy*, 3 Parker Sch. J.E. Eur. L გვ. 217 (1996).
110. კონსტიტუციური მონიტორინგი: უნგრეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1996, გვ. 12.
111. იხ. Herman Schwartz, *Defamation and Democracy*, 3 Parker Sch. J.E. Eur. L გვ. 217 (1996).
112. იქვე, გვ. 225.
113. პოლონეთში, მაგალითად, ერთმა კაცმა, სახელად სტანისლავ ბარტოსინსკიმ, მეგობართან საუბრისას პრეზიდენტ ლეხ ვალენსას პოლონურად „კახპის შვილი“ უწოდა. ბარტოსინსკის ბრალად წაუყენეს „პოლონელი ერის ან სახელმწიფოს, ან მისი სისტემის უზენაესი ორგანოების საჯაროდ შეურაცხყოფა“; პროკურორმა დანაშაული აღწერა როგორც ისეთი მოქმედება, რომელიც შეიცავდა „საჯარო ადგილას“ „ეკულგარული სიტყვების“ გამოყენებას. ამ დარღვევისათვის ბრალდებული დააპატიმრეს და დააჯარიმეს. თურქეთში ჟურნალისტები დასაჯეს იმიტომ, რომ მათ პარლამენტის წევრები „პავლოვის ძაღლებს“ შეადარეს და შეურაცხყოფა მიაყენეს პრეზიდენტს. საფრანგეთში ყველა სახელმწიფო მოხელე დაცულია კანონით ყოველგვარი შეურაცხყოფისაგან, შევიწროებისა და ცილისწამებისაგან, და თუ ისინი სამოქალაქო საქმეს აღძრავენ, მაშინ სანქცია უფრო მაღალია, ვიდრე ჩვეულებრივი მოქალაქისათვის მიყენებული შეურაცხყოფისათვის. გერმანიაში მიაჩნიათ, რომ სახელმწიფო მოხელეების მდგომარეობის გამო მათი „შეურაცხყოფა უფრო ადვილია“ და ამიტომ მათ შეუძლიათ მოითხოვონ მეტი ზიანის ანაზღაურება. უფრო დაწერილებით იხ. Schwartz, შენიშენა 111.

114. 1994 წლის 24 ივნისის გადაწყვეტილება (Defamation Case), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 36/1994 (VI.24) AB (უნგრეთი), ხელახლა ითარგმნა და გამოიცა, 3 E. Eur. Case Rep. Const L. გვ. 148 (1996), შეჯამდა 1994 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 130.

115. 20/97 (III. 19) შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 51, 19 მარტი, 1996. ეს გადაწყვეტილება გააკრიტიკა პალმაი, Halmaj, შენიშვნა 20, გვ. 6-7. იხ. აგრეთვე Halmaj, შენიშვნა 1, გვ. 10-15.

116. არსებული ხანდაზმულობის ვადა იყო 15 წელი (ღალატისათვის), 20 წელი (მკვლელობისათვის) და 8 წელი (მძიმე დაზიანებისათვის).

117. უნგრეთში კომუნისტების გასამართლება არ ხდება, Fin. Times, 20 მარტი, 1992.

118. რეაქცია საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გამო: უნგრეთის დემოკრატიული ფორუმი სასამართლოს გადაწყვეტილებას „ზნობრივად მიუღებელს“ უწოდებს; დამოუკიდებელი მცირემესაკუთრები შოკში არიან, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 7 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით).

119. 1993 წლის 30 ივნისის გადაწყვეტილება (Retroactive Punishment Case II), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 41/1993 (VI.30) AB (უნგრეთი), შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 27.

120. იქვე.

121. უნგრეთის კონსტიტუცია, თავი I, მუხლი 7(1) („უნგრეთის რესპუბლიკის სამართლის სისტემა იზიარებს საყოველთაოდ აღიარებულ საერთაშორისო სამართლის ნორმებს და უზრუნველყოფს საერთაშორისო სამართლით და შიდა სამართლით დაკისრებული მოვალეობის შესრულებას“).

122. 1993 წლის 13 ოქტომბერის გადაწყვეტილება (War Crimes Case), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 53/1993 (X.13) AB § III (უნგრეთი), შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში 21. გადაწყვეტილების კრიტიკისათვის იხ. Duc V. Tang, *Beyond the Historical Justice Debate: The Incorporation of International Law and the Impact on Constitutional Structures and Rights in Hungary*, 28 Vand. J. Transat' L L. 1 (1995). სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევების კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებად მიჩნევის და შესაბამისად მათთვის ხანდაზმულობის ვადის მოხსნის დაშვების შედეგები ექვსი წლის შემდეგ გახდა ცნობილი. 1999 წლის სექტემბერში ოთხი მესაზღვრე გაასამართლეს კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულისათვის, რომელთაც ბრალად ედებოდათ 1956 წლის გამოსვლების დროს 50-100 დემონსტრანტის დახვრეტა. მას შემდეგ, რაც ისინი შეიწყალეს 15-წლიანი ხანდაზმულობის ვადის გასვლის გამო. 1956 წლის გამოსვლების გახსენება, როდესაც უნგრეთი სასამართლოს მართავს, New York Times, 19 სექტემბერი, 1999, გვ. 5.

123. Lexis-Nexis, MTI ეკონიფორმაცია, 4 სექტემბერი, 1996.

124. საინტერესოა, რომ ბევრი აქტიური დისიდენტი (მათ შორის ვაცლავ ჰაველი, ადამ მანჩიკი და არპად გონცი) ასეთი კანონების წინააღმდეგი იყო,

მიუხედავად იმისა, ეს სამოქალაქო იყო თუ სისხლისსამართლებრივი კანონები, და არა მარტო უნგრეთში, არამედ მთელ ყოფილ საბჭოთა იმპერიის ტერიტორიაზე. Herman Schwartz, *Lustration in Eastern Europe*, 1 Parker Sch. J.E. Eur. L. გვ. 14 (1994); უფრო ახალი ვითარებისათვის იხ. Timothy Garton Ash, *The Truth about Dictatorship*, 35 New Yourk Review of Books, 19 თებერვალი, 1998.

125. ამ განხილვას ეყრდნობიან Halmai et al., *Confronting the Past: The Hungarian Constitutional Court's Lustration Decision of 1994*, 1 E. Eur. Hum. Rts. Rev., გვ. 111 (1996).

126. 1994 წლის 24 ივნისის გადაწყვეტილება (Archives Case), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 34/1994 (VI.24) AB (უნგრეთი), შეჯამებულია 1994 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 128-129.

127. 1994 წლის 22 დეკემბრის გადაწყვეტილება (Lustration Case), Alkotmanybirosag [კონსტიტუციური სამართლის სასამართლო], № 60/1994 (XII.24) AB (უნგრეთი), ხელახლა გამოცემული, 2 E. Eur. Case. Rep. Const. L, გვ. 159 (Adrie Labrie & Angela Schelle eds., 1995).

128. Lexis-News MTI, 21 აგვისტო, 1996.

129. სასამართლომ აღრეულ გადაწყვეტილებებში აკრძალა პირადი ნომრების ფართო ცირკულაცია და მათი გამჟღავნება ინფორმაციის თვითგამორკვევის უფლების ჩამოყალიბების მეშვეობით. 1991 წლის 13 აპრილის გადაწყვეტილება (PIN საქმე I), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 15/1991 (IV.13) AB (უნგრეთი). ამ უფლების საზღვარსა მოხდა შემდეგ კონტექსტებში, მათ შორის 1995 წლის „სიმკაცრის პაკეტი“. იხ. 30 ივნისის 1995 წლის გადაწყვეტილება (PIN საქმე II), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 46/1995 (VI.30) AB (უნგრეთი); 1994 წლის 20 მაისის გადაწყვეტილება (PIN საქმე III), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 29/1994 (V.20) AB (უნგრეთი), შეჯამებულია ვენეციის 1994 წლის ბიულეტენში, გვ. 129.

130. 2 E. Eur. Case. Rep. Const. L გვ. 174. იხ. აგრეთვე იქვე, გვ. 169: ...ინფორმაციის თავისუფლების ძირითადი უფლება გულისხმობს, რომ სახელმწიფოს საქმიანობა გამჭვირვალეა მისი მოქალაქეებისათვის. ამ მიზნისათვის იმ პირთა პირადი ცხოვრების საზღვრები, ვისაც უკავია სახელმწიფო ხელისუფლების თანამდებობები ან ვინც მონაწილეობს პოლიტიკურ ცხოვრებაში საჯარო საკითხებთან დაკავშირებულ სფეროში, შეზღუდულია. ამ თავდაპირველი მიზნებისაგან სერთოდ დამოუკიდებელია კანონი ლუსტრაციის შესახებ, „საჯარო“ ინფორმაცია საჯარო მოსამსახურეთა შესახებ, დღეს ასევე შეიცავს იმ ინფორმაციის გამჟღავნებას, რომელიც შეეხება თანამდებობის პირის წარსულ საქმიანობას, რომელიც პირდაპირ ეწინააღმდეგება კონსტიტუციურ პრინციპებს ან თანამდებობის პირის წევრობას იმ ორგანიზაციაში, რომელიც ახორციელებს ასეთ საქმიანობას... ამ გზავჯარვინზე კონსტიტუციური დებულებები მიმართულია იმ შეზღუდვების ბალანსის დასანგრევად, რომელიც არსებობს ასეთ პირთა წრესა და მათზე არსებულ ინფორმაციაზე საჯარო ინტერესს შორის.

131. განხილვის ამ ასპექტის კრიტიკისათვის იხ. Halmai et al., გვ. n. 126.
132. სასამართლომ ასევე აღნიშნა ზოგიერთი პროცედურული პრობლემა.
133. 1996 წლის 3 ივლისს გამოიცა ახალი კანონი სასამართლოს მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად. პარლამენტი – თანამდებობის პირების კონტროლის კანონის თაობაზე, MTI, უნგრეთი, საინფორმაციო სააგენტო, 3 ივლისი, 1996. [ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით].
134. E. Eur. Case. Rep. Const. L, გვ. 176.
135. იხ. Schwartz, შენიშვნა, 124.
136. შემდგომი განხილვისათვის, იხ. Ethan Klinberg, *Contextualizing the Calculus of Consent: Judicial Review of Legislative Wealth Transfers in a Transition to Democracy and Beyond*, 27 Cornell Int’L L. J. გვ. 101 (1994). Peter Paczolay, *Judicial Review of the Compensation Law in Hungary (A Symposium on Development in East European Law)*, 13 Mich. J. Int’L L. გვ. 806 (1992). სხვაგან კომპენსაციის საკითხების მოგვარების შესახებ ინფორმაციისათვის, იხ. იქვე, გვ. 811.
137. Klinberg, შენიშვნა 136, გვ. 118. კანონის თანახმად მიწათმფლობელებს მიენიჭათ კუპონები ჩამორთმეული მიწის შესაძენად, ხოლო ეკლესიას მხოლოდ შენობები დაუბრუნეს, მიწა კი – არა. იქვე, გვ. 119.
138. სარეკომენდაციო რჩევასა და გერმანიაზე ნეგატიური კომენტარისათვის, იხ. Paczolay, იხ. შენიშვნა 136, გვ. 813.
139. 1990 წლის 4 ოქტომბრის გადაწყვეტილება (Compensation Case I), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 21/1990 (X.4) AB (უნგრეთი).
140. Klinberg, შენიშვნა 136, გვ. 122; 1991 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება (Compensation Case II), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], №28/1991 (IV.3) AB (უნგრეთი).
141. Klinberg, შენიშვნა 136, გვ. 122; 1991 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება (Compensation Case II), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 28/1991 (IV.3) AB (უნგრეთი); 1993 წლის 12 თებერვლის გადაწყვეტილება (Church Property Case), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 4/1993 (II.12) AB (უნგრეთი); 1993 წლის 12 მარტის გადაწყვეტილება (Compensation Case IV), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], № 15/1993 (III.12) AB (უნგრეთი) (შემდგომში – საქმე კომპენსაციის შესახებ, IV), შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 17. ერთ-ერთი დებულება გაუქმდა იმ მიზეზით, რომ იგი მიწათმფლობელთა ერთ ჯგუფს აძლევდა სხვებზე 5-ჯერ მეტ კომპენსაციას. იხ. იქვე. საქმე ეკლესიის შესახებ ითვალისწინებდა დაწყებითი სკოლის შენობების თავდაპირველი მესაკუთრისათვის – ეკლესიისათვის დაბრუნებას; სასამართლომ მოიხსოვა სახელმწიფოს მსგავსი შენობებით უზრუნველყო ბავშვები, რომლებიც იძულებული იყვნენ დაეტოვებინათ დაბრუნებული ნაგებობები.
142. 1993 წლის 12 მარტის გადაწყვეტილება (Jewish Property Restitution Case), Alkotmanybirosag [საკონსტიტუციო სასამართლო], №16/

1993 (III.12) AB (უნგრეთი), შეჯამებულია 1993 წლის ვენეციის ბიულეტენში 18.

143. Klinsberg, შენიშვნა 136, გვ. 123ი., 124 (ენდრიუ არატოს ნაშრომის ციტირება).

144. იქვე, გვ. 123-132 (იმის ახსნა, თუ რატომ არის უნგრეთისათვის სასარგებლო ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც ემხრობა განსაკუთრებული ინტერესის პოლიტიკას).

145. იქვე, გვ. 121.

146. Ethan Klinsberg, *Safeguarding the Transition*, აღმოსავლეთ ვეროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული, 1993, გვ. 44, 46.

147. Klinsberg, შენიშვნა 136, გვ. 123ი., 124.

148. András Sajó, *Compensation or Reprivatization: Dilemmas of the Hungarian Constitutional Court* (1991) (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი, გვ. 19).

149. Klinsberg, შენიშვნა 136, გვ. 125.

150. Paczolay, შენიშვნა 136, გვ. 831.

151. ეს გარკვეულწილად სწორი იყო ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებისათვის, *Regents of the University of California v. Bakke*, 438, U.S., 265 (1978), რომელმაც შეძლო ეს საკითხები გადაეწყვიტა წლების განმავლობაში საზოგადოების მხრიდან მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობის გარეშე.

152. Klinsberg, შენიშვნა 136, გვ. 130.

153. BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 17 ოქტომბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, BBCSWB ფაილის სახით).

154. Halmai & Scheppele, შენიშვნა 84, გვ. 183.

155. Klinsberg, შენიშვნა 136, გვ. 129; კლინგსბერგი ამის გამოშვებულ მიზეზებად ოპოზიციური წარმომადგენლობისა და ზეპირი გამოსვლების ნაკლებობას მიიჩნევს.

156. იქვე, გვ. 123ი., 124; András Sajó, *The Judiciary in Contemporary Society: Hungary*, 25 Case W. Res. J. Int'l L. გვ. 293, 300 (1993); Sajó, შენიშვნა 85, გვ. 31.

157. Gabor Halmai, *Democracy versus Constitutionalism? The Re-Establishment of the Rule of Law in Hungary*, 1 J. Const. L. E. Cent. Eur. გვ. 5, 10 (1994).

158. Halmai, შენიშვნა 1, გვ. 8-10.

159. სასამართლომ თავისი აქტიურობის გამო საკმაო კრიტიკა დაიმსახურა ადამიანის უფლებებთან მიმართებაში. Halmai, შენიშვნა 13, გვ. 249.

160. Halmai, შენიშვნა 20, გვ. 5-6.

161. ინტერვიუ პეტერ ჰაკთან, უნგრეთის პარლამენტის საკონსტიტუციო კომიტეტის თავმჯდომარესთან, ბუდაპეშტი (21 ივნისი, 1995), ინტერვიუ გაბორ ჰამლაისთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფროს მრჩეველთან, ბუდაპეშტი (20 ივნისი, 1995).

162. ძლიერი საკონსტიტუციო სასამართლო უძღვებს ტესტს, MTI უნგრეთის საინფორმაციო საშუალებები, 20 ივნისი, 1996, გვ. 2 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით).

163. პრესის მიმოხილვა, MTI, უნგრეთის საინფორმაციო საშუალებები, 26 თებერვალი, 1996, გვ. 5 [ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, ALLWLD ფაილის სახით].

164. Paczolay, შენიშვნა 72, გვ. 293, 300 n.9.

165. Halmai, შენიშვნა 20, გვ. 23.

166. მაკრამ, იხ. András Sajó, *How the Rule of Law Killed Hungarian Welfare Reform*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1996, გვ. 31.

167. საუბარი ლასლო სოლიომთან, უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილ თავმჯდომარესთან, ვენეცია (11 დეკემბერი, 1998).

168. Halmai, შენიშვნა 20, გვ. 5.

თავი მეხუთე
შენიშვნები

(Endnotes)

1. იხ. Justice Nicolas Vitrouk, *Constitutional Justice in Russia: Results and Prospects*, The Troika for Russian Constitutional Affairs, გვ. 33, 45 (Mentor Group, 1994), (შებდგომში – Troika) ტერმინ „შეჩერებასთან“ დაკავშირებული უთანხმოებისათვის.

2. Zigurds Zile, *Introduction to ch. I of Ideas and Forces in Soviet Legal History*, გვ. 3 (Zigurds Zile, ed., Oxford Univ. Press, 1992).

3. Samuel Kucherov, *Courts, Lawyers and Trails Under the Last Three Tsars*, Ideas and Forces in Soviet Legal History, გვ. 29, 30 (Zigurds Zile, ed., Oxford Univ. Press, 1992).

4. Thomas Pickering, *Forward to Troika III* (Mentor Group, 1994).

5. Kucherov, გვ. 31.

6. იქვე, გვ. 30. Dostoyevski, Feodor M. 'Diary of a Writer'. In *Ideas and Forces in Soviet Legal History*, გვ. 29, 30 (Zigurds Zile, ed., Oxford Univ. Press, 1992).

7. Lynne M. Tracy, comment, *Prospects for an Independent Judiciary: The Russian Constitutional Court and the CPSU*, 26 Akron L. Rev. გვ. 581, 585 (1993).

8. ხელახალი გამოცემა, Zile, გვ. 47-49.

9. Pickering at III.

10. Robert B. Ahdieh, *Russia's Constitutional Revolution*, გვ. 14 (Penn State Univ. Press, 1996).

11. კონსტიტუცია მიიღეს მოუხდავად იმისა, რომ ლენინს სულაც არ აინტერესებდა იგი. იხ. John, N. Hazard, *The Evolution of the Soviet Constitution, Towards the 'Rule of Law' in Russia?* გვ. 93, 95 (Donald D. Barry ed., M.E. Sharpe, 1992).

12. 1918 წლის რსფსრ-ის კონსტიტუცია, მუხლი 31, 20; ხელახალი გამოცემა, Zile, გვ. 65, 67.

13. ციტირებულია David Remnick, *The Trail of the Old Regimes*, 30 ნოემბერი, 1992 წ., გვ. 104, 105.

14. Eugeni Huskey, *From legal Nihilism to Pravosoe Gosudarstvo: Soviet Legal Development 1917-1920, in Towards the 'Rule of Law' in Russia?* გვ. 93, 95 (Donald D. Barry ed., M.E. Sharpe, 1992).

15. A. Turubiner, *Review of the Constitutionality of Laws and the Supreme Court of the USSR, Ideas and Forces in Soviet Legal History*, გვ. 164 (Zigurds Zile, ed., Oxford Univ. Press, 1992).

16. ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა შეიმუშავა ლენინმა სამოქალაქო ომის დასასრულს. მან აღადგინა სამართლის სისტემის ბევრი რეკოლუციამდელი კომპონენტი მზარდი კაპიტალისტური ეკონომიკის რეგულირებისათვის. ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკას დიდი გავლენა ჰქონდა სამართლის ადმინისტრაციასა და თეორიის არტიკულაციაზე. ინდივიდთა უფლებების გაზრდის მიუხედავად, იგი მაინც შეიცავდა ზიანის შეზღუდვის ისეთ მექანიზმებს, რომლებიც ინდივიდს შეეძლო კოლექტიური ინტერესებისათვის მიეყენებინა. იხ. Huskey, გვ. 26-27.

17. I. Slavin, *The Court and the New Economic Policy, Ideas and Forces in Soviet Legal History*, გვ. 165 (Zigurds Zile, ed., Oxford Univ. Press, 1992).

18. Huskey, გვ. 26-27. In *The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law: Proceedings of the UniDem Seminar*. Bucharest, June 8-10, 1994. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.

19. M. D. A. Freeman, *The Rule of Law – Conservative, Liberal, Marxist and New-Marxist: Wherein Lies the Attraction?*, *Perestroika and the Rule of Law*, გვ. 30 (W. E. Butler ed., I. B. Tauris, 1991) (შემდგომში „Perestroika“); Huskey, გვ. 26-27.

20. Freeman, გვ. 50; R. Z. Livshits, *Jus and Lex: Evolution of Views, Perestroika*, გვ. 23. რობერტ შარლეტის აზრით, პარტია დიდხანს ყველა საკითხს კულისებიდან აგვარებდა, ხოლო ბრეჟნევის პერიოდში უფრო ღიად ახორციელებდა კონტროლს. საუბარი რობერტ შარლეტთან, ლეიკ პლესიდი, ნიუ-იორკი (16 აგვისტო, 1997).

21. Freeman, გვ. 39-40; Huskey, გვ. 29.

22. W. E. Butler, *Perestroika and the Rule of Law, Perestroika*, გვ. 9; „ხალხთა სახელწიფოს დამოკიდებულება „სოციალისტურ სამართლიანობაზე“ ნორმად იქცა. Freeman, გვ. 38-39.

23. ორივე რეფორმატორი – ვალერი ზორკინი და ვლადიმერ ტუმანოვი – მოგვიანებით საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე გახდა.
24. მუხლი 58, ნაწ. 2.
25. Freeman, გვ. 33.
26. Ahdieh, გვ. 17 (ციტირება Robert Sharlet, *Constitutionality Crisis: from De-Stalinization to Disintegration*, გვ. 62 (M. E. Sharpe, 1992).
27. კონსტიტუციონალიზმზე გორბაჩოვის მოსაზრებების შესახებ, იხ. Hazard, *შენიშვნა 11*, გვ. 93-94.
28. მოსამართლეთა სტატუსის შესახებ კანონით ასევე შეეცადნენ გაეფართოებინათ მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა და ძალაუფლება. Ahdieh, გვ. 27-28.
29. ეს განხილვა ეყრდნობა Herbert Hausmaninger, *The Committee on Constitutional Supervision in the USSR*, 23 *Corn. Int'L. L. J.* გვ. 305 (1992); Carla Thorson, *Legacy of the USSR Constitutional Supervision Committee*, 1 რადიო თავისუფალი ევროპარადიო თავისუფლება, 18 აპრილი, 1996, კვლევის ანგარიში, №13, გვ. 55 (27 მარტი, 1992); Alexander Blankenagel, *Towards the Constitutionalism in Russia*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, ზაფხული, 1992, გვ. 25; Peter Maggs, *Enforcing the Bill of Rights in the Twilight of the Soviet Union*, 1991 *Ill. L. Rev.* გვ. 1049.
30. Robert Sharlet, *The Fate of Individual Rights in the Age of Perestroika, Towards the 'Rule of Law' in Russia?* გვ. 93, 95 (Donald D. Barry ed., M.E. Sharpe, 1992).
31. ამას შედეგად მოჰყვა რამდენიმე გადაწყვეტილება, მაგრამ მათ ფაქტობრივად არ ჰქონდათ არანაირი გავლენა და საცხოვრებელი ნებართვის მოწმობები ისევ ძალაში დარჩა. Hausmaninger, იხ. *შენიშვნა 29*, გვ. 325-326.
32. იმ პერიოდის დაახლოებით 210 დებულებიდან 70 პროცენტი საიდუმლოდ ითვლებოდა. Hausmaninger, იხ. *შენიშვნა 29*, გვ. 316, n. 80. კომიტეტის მოქმედებამ გარკვეული გაუგებრობა გამოიწვია, Maggs, გვ. 1056.
33. იქვე, გვ. 327.
34. Blankenagel, გვ. 27; Hausmaninger, იხ. *შენიშვნა 29*, გვ. 327.
35. Blankenagel, გვ. 27.
36. Maggs, გვ. 1056-1061.
37. Thorson (1992), გვ. 55.
38. Hausmaninger, იხ. *შენიშვნა 29*, გვ. 330.
39. 1991-93 წლების საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის ყველაზე სრული და ღრმა განხილვისათვის, იხ. Alexander Blankenagel, *Coming of Age for the Russian Constitutional Court* (თარგმნილი; ინგლისური ხელნაწერი) (შემდგომში *Coming of Age*).
40. საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის კანონი საკონსტიტუციო კონტროლის თაობაზე, სსრკ, „იზვესტია“, 26 დეკემბერი, 1989, გვ. 1.
41. კონსტიტუცია, მუხლი 165.

42. რსფსრ-ის კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ, FBIS-USR-91-029, 10 სექტემბერი, 1991, გვ. 21 (შემდგომში 1991 წლის კანონი).

43. სხვა სასამართლოები ჩამოყალიბდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებსა და რუსეთის ფედერაციის შემადგენელ რესპუბლიკებში. რუსეთის ტრიბუნალი არ წარმოადგენდა სააპელაციო ორგანოს რესპუბლიკებისათვის.

44. კანონის კრიტიკული შენიშვნებისათვის, იხ. Vitrouk, შენიშვნა 1, გვ. 37-38; Blankenagel, შენიშვნა 29.

45. 1991 წლის კანონი, მუხლი 2.1.

46. იქვე, მუხლი 1.3.

47. Vitrouk, გვ. 34-36.

48. 1991 წლის კანონი, მუხლი 9.

49. Vitrouk, გვ. 37.

50. Vitrouk, გვ. 37-38. ბლანკენაგელი ასევე აღნიშნავს, რომ მან არ გამოიყენა არსებული შესაძლებლობები უფლებამოსილების შესასუსტებლად. *Coming of Age*, იხ. შენიშვნა 39, გვ. 58.

51. 1991 წლის კანონი, მუხლი 59.

52. 1991 წლის კანონი, მუხლი 66.

53. 1991 წლის კანონი, მუხლი 69, 1(14). ამ ინდივიდუალურ სარჩელებთან დაკავშირებული ზოგიერთი სირთულისათვის, იხ. Ernest Ametistov, *Protection of Human Rights by the Constitutional Court of the Russian Federation First Results and Future Prospects*, Troika, გვ. 75-77.

54. 1991 წლის კანონი, მუხლი 72.4.

55. Vitrouk, გვ. 51-52.

56. ეს კვლავაც ექვემდებარება პრეზიდენტისა და მთავრობის კონტროლს. საუბარი მოსამართლე გადის გაჯივეთან, რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლო, პარიზი (12 მარტი, 1997).

57. გადაწყვეტილების მცირე რაოდენობა ნაწილობრივ გამოწვეული იყო საკანონმდებლო მოთხოვნით, რომელს თანახმადაც, სასამართლოს ერთი საქმის განხილვისას არ ჰქონდა სხვა საქმის განხილვის უფლება. კომუნისტური პარტიის საქმეს ექვსი თვე დასჭირდა. ამ ხნის განმავლობაში სასამართლოს არ ჰქონდა შესაძლებლობა სხვა საქმეებიც განეხილა.

58. Vitrouk, გვ. 38.

59. Sergei Bobotov, *Constitutional Justice: A Comparative Analysis*, Troika, გვ. 23. გადაწყვეტილებებს ძირითადი უფლებების თაობაზე ხშირად ერთხმად იღებდნენ. საუბარი ერნესტ ამიტისტოვთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993).

60. Bobotov, იხ. შენიშვნა 59, გვ. 33-27.

61. საქმეთა რაოდენობრივი თანასწორობა არ ნიშნავდა მათ ხარისხობრივ თანასწორობასაც. *Coming of Age*, იხ. შენიშვნა 39, გვ. 33-37.

62. Sarah J. Reynolds, *Introduction*, Troika 2.

63. იქვე.

64. Carla Thorson, *Russian Constitutional Court: A Third Branch of Government*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, 12 თებერვალი, 1993, გვ. 1.

65. იქვე.

66. 1994 წლის შეხვედრებისათვის, იხ. Bobotov, გვ. 25-26. ბობოტოვი იყო სასამართლოს მრჩეველი და, როგორც ჩანს, ზორკინის ოპონენტი.

67. მაგალითისთვის, იხ. თათრეთის საქმე, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება სუვერენიტეტის თაობაზე, FBIS-USR-92-038, 3 აპრილი, 1992, გვ. 84, 88. ზოგადად იხ. შენიშვნა 39, გვ. 33-37; Herman Schwartz, *The New East European Constitutional Courts*, 13 Mich. j. Int'l Law, გვ. 741 (1992). A. E. Dick Howard (ed.), *Constitution Making in Eastern Europe*, გვ. 163 (Woodrow Wilson, 1993).

68. სუკი-შინაგან საქმეთა სამინისტროს საქმე; ფედერალური სამაუწყებლო ინფორმაციის სამსახური, FBIS-USR-92-017, 29 თებერვალი, 1992, გვ. 67.

69. იხ. რუსეთის პარლამენტი ცდილობს „შეცდომების“ გამოსწორებას, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 29 იანვარი, 1992, გვ. 4 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

70. არსებობდა სხვა, უფრო რეალური შეხვედრებები: რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს მოსამსახურეები შიშობდნენ, რომ ამ ორგანოთა შერწყმით სამსახურს დაკარგავდნენ, ამასთან, როგორც ამბობდნენ, რესპუბლიკათშორისი უშიშროების სამსახურის წევრები, თავის მხრივ, შიშობდნენ, რომ ზოგიერთი შინაგან საქმეთა სამინისტროს მოხელე მათ მასალებს გამოიყენებდა გამოძალვისა თუ სხვა კორუფციული მიზნებისათვის.

71. ოლგა ბურკალევა, *საპარლამენტო არდადეგები: დეკუტატებს არც კი უოცნებიათ შვიდობასა და სიწყენარეზე*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 29 იანვარი, 1992, გვ. 15 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

72. იულია კოზრევა, *ნუ გამოიტანთ გადაწყვეტილებას! მოსამართლეთა შეშინება არც ისე ადვილია*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 4 იანვარი, 1992, გვ. 1 (ყველა მინიშნება Lexis-Nexis შემდგომში არის Non-US File).

73. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარესთან, მოსკოვი (31 იანვარი, 1992).

74. იხ. „შეცდომების“ გამოსწორება, შენიშვნა 69.

75. სასამართლომ ამ გვემის თაობაზე შეიტყო ბრძანებულების სასამართლო განხილვის პერიოდში, 14 იანვარი, 1992. FBIS-USR-92-007, 23 იანვარი, 1992, გვ. 87.

76. ვალერი რუდნევი, *საკონსტიტუციო სასამართლომ გააუქმა ელცინის ბრძანებულება უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა ორგანოების შერწყმის თაობაზე*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 19 თებერვალი, 1992, გვ. 13 [ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis (ელიფსისი ორიგინალში)].

77. ზოგიერთი მოწმე არ გამოცხადდა, ხოლო სამინისტრომ სასამართლოს ზოგიერთი დოკუმენტი დაუმალა. დასკვნითი არგუმენტების დროს

ზორკინმა გააფრთხილა მხარეები, რომ ამ ორ საკითხს მოგვიანებით განიხილავდა, მაგრამ სასამართლოს არაფერი უქნია ამ მიმართულებით.

78. ანგელიკა ნუსბერგერი, ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინა: რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება, მიმართვა საკონსტიტუციო სასამართლოს კონფერენციაზე, მოსკოვი (10 სექტემბერი, 1993).

79. გადაწყვეტილების ტექსტი:

სასამართლომ მოისმინა ღია სასამართლო სხდომაზე მტკიცებულებები შერწყმის თაობაზე რუსეთის პრეზიდენტის ბრძანებულების კონსტიტუციურობის შესახებ... და დაადგინა, რომ ეს ბრძანებულება არ შეესაბამება რსფსრ-ის კონსტიტუციას ხელისუფლების საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად დანაწილების კუთხით... რომელიც კოდიფიცირებულია კონსტიტუციაში. სასამართლოს გადაწყვეტილება საბოლოოა და გასაჩივრებას არ ექვემდებარება, გადაწყვეტილება ძალაში შედის გამოცხადებისთანავე. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ რუსეთის პრეზიდენტის ბრძანებულება უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ფორმირების თაობაზე, ისევე როგორც ყველა სხვა აქტი... რომელიც ეწყობა ბრძანებულებას ან იმეორებს მას, კარგავს ძალას და აღადგენს არაკონსტიტუციური ბრძანებულების მიღებამდე არსებულ მდგომარეობას.

80. იხ. ლეონიდ ნიკიტინსკი, ინტერვიუ მოსამართლე ბორის ებზევთან, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 84 (მუხლი 104 „ხაზს უსვამს სახალხო დეპუტატთა ყრილობის შეუზღუდავ ძალაუფლებას... რაც გამოხატავს ხელისუფლების დანაწილების იდეას“).

81. 1991 წლის ნოემბერში უზენაესმა საბჭომ ელცინს მიანიჭა ეკონომიკური საკითხების ბრძანებულებით მოგვარების უფლებამოსილება, რომელიც შვიდი დღის განმავლობაში ექვემდებარებოდა უზენაესი საბჭოს ვეტოს. Alexander Blankenagel, *Where Has All the Power Gone?* აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1993, გვ. 26, 28.

82. FBIS-USR-92-017, 20 თებერვალი, 1992, გვ. 68.

83. იქვე, გვ. 67.

84. იქვე, სასამართლომ დააკისრა ხუთასი რუბლის ოდენობის ჯარიმა გაზეთს, რომელმაც გამოაქვეყნა ბრძანებულება, მაგრამ არ გამოუქვეყნებია სასამართლოს გადაწყვეტილება.

85. სახელმწიფო ადოკატი აღიარებს სასამართლოს გადაწყვეტილებას ბრძანებულების თაობაზე, FBIS-SOV-92-015, 23 იანვარი, 1992, გვ. 44-45.

86. უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს შერწყმის შესახებ ბრძანებულება გაუქმდა, FBIS-SOV-92-015, 15 იანვარი, 1992, გვ. 25.

87. გაი ჩაზანი, ელცინი აუქმებს თავის ბრძანებულებას ზეუშიშროების სამსახურის შექმნის თაობაზე, United Press International (შემდგომში UPI), 17 იანვარი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). რამდენიმე კვირის შემდეგ მე კვითხე თავმჯდომარე ზორკინს, ზომ არ იყო ასეთი მუქარა შაზრანის

სიტყვის თავისუფლების ხელყოფა, რადგან იგი მიმართული იყო შახრაის განცხადებისაკენ, რომელიც გადაწყვეტილების „პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ მოტივებს“ ეხებოდა. ზორკინმა მიპასუხა: „არა, რადგან საქმე სახელმწიფო მოხელესთან გვაქვს. როგორც კერძო მოქალაქეს, მას შეუძლია თქვას რაც უნდა, მაგრამ როგორც სახელმწიფო მოხელე, იგი პრეზიდენტის სახელთ ლაპარაკობს, და ამ შემთხვევაში იგი სასამართლოს არაობიექტურობაში აღნაშაულებდა“. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარესთან, მოსკოვი (31 იანვარი, 1992).

88. დიმიტრი კაზუტინი, სახელმწიფო მოხელეთა ყრილობის შესახებ პრესის მასალების განხილვა, რუსი მწერლების პროტესტი და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, Moscow Times, 22 იანვარი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

89. დაჭერით თუ მითვისებით (By Hook or By Crook,), რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 29 იანვარი, 1992, გვ. 4 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

90. იხ. Bobotov, შენიშენა 59, გვ. 25 (ბრძანებულება სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლებს გარეთ).

91. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, მოსკოვი (31 იანვარი, 1992). გადაწყვეტილების მიღების მეორე დღეს ზორკინმა სატელევიზიო ინტერვიუში განაცხადა, რომ გადაწყვეტილება „გამიზნული იყო არა პრეზიდენტის წინააღმდეგ, არამედ მისი დაცვისათვის. ამ გადაწყვეტილების აღსრულების მთავარი გარანტია... არის საზოგადოების განწყობა. თუ საზოგადოება არ მიიღებს ახალ შეთავაზებას, მაშინ, ვფიქრობ, ვერაფერი გადაარჩენს ვერც პრეზიდენტს, ვერც პარლამენტს და ვერც საკონსტიტუციო სასამართლოს“. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმებისათვის, მოსკოვი, რუსეთის სატელევიზიო მაუწყებლობა, 15 იანვარი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). FBIS-SOV-92-011, 16 იანვარი, 1992, გვ. 38.

92. FBIS-SOV-92-013, 21 იანვარი, 1992, გვ. 59.

93. FBIS-SOV-92-012, 17 იანვარი, 1992, გვ. 38.

94. იხ. კაზუტინი, შენიშენა 88. Max Weber, *The Fundamental Concepts of Sociology, The Theory of Social and Economic Organization*, გვ. 156 (Talcott Parsons ed., Free Press, 1964).

95. მაქს ვებერისეული „სახელმწიფოებრიობის“ ელემენტების კლასიკური დახასიათება:

თანამედროვე სახელმწიფოს ძირითადი ფორმალური დამახასიათებელი ნიშნებია ადმინისტრაციული და სამართლებრივი წესრიგი, რომელიც შეიძლება შეიცვალოს კანონმდებლობით, რომლისთვისაც ორგანიზებული ადმინისტრაციული აპარატი იქმნება და რომელიც ასევე მოწესრიგებულია კანონმდებლობით. ამ სისტემას ახასიათებს სავალდებულო უფლებამოსილება არა მარტო ამ სახელმწიფოს წევრების, მოქალაქეების მიმართ, რომელთაგან უმეტესობამ წევრობა დაბადებით მოიპოვა, არამედ ასევე ყველა იმ მოქმედების მიმართ, რომელიც ხდებოდა მისი იურისდიქციის ფარგლებში არსებულ ტერიტორიაზე. ამრიგად, ეს არის

ტერიტორიაზე დაფუძნებული სავალდებულო გაერთიანება. ამასთანავე, დღეს ძალის გამოყენება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი ნებადართული ან განსაზღვრულია სახელმწიფოს მიერ... თანამედროვე სახელმწიფოს მხრიდან ძალის მონოპოლიზება ისევე არსებითია, როგორც მისი სავალდებულო იურისდიქცია და მთლიანი ორგანიზაცია.

96. Huskey, გვ. 34.

97. იხ. მიხეილ საქეტერი, ელცინი იშორებს ოპონენტს – რუსეთის შორეული აღმოსავლეთის გუბერნატორს, *New York Times*, 11 ივნისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

98. თათრეთი რუსეთის დაქვემდებარებაშია 1552 წლიდან, როდესაც იგი ივანე მრისხანემ დაიპყრო. მოსახლეობა დაახლოებით თანაბრადაა დაყოფილი ეთნიკურ თათრებად და რუსებად, ისინი შშივლად ცხოვრობენ და იქ ბევრი შერეული ქორწინებებიც არის. რეგიონი ნავთობისა და გაზის მნიშვნელოვანი მწარმოებელი და სამხედრო ინდუსტრიის ცენტრია. იგი ყოველთვის აღიქვამდა საკუთარ თავს მოსკოვის მიერ ექსპლუატირებულ და კონტროლს დაქვემდებარებულ ტერიტორიად. წლების განმავლობაში თათრეთი წარუმატებლად ცდილობდა კავშირის რესპუბლიკად გახდომას, რაც მას საბჭოთა კავშირიდან გამოყოფის საშუალებას მისცემდა, მაგრამ ეს ცდა თავიდანვე განწირული იყო ნაწილობრივ იმიტომ, რომ თათრეთი რუსეთის ტერიტორიით იყო მთლიანად გარშემორტყმული. როგორც ამბობენ, სტალინს უთქვამს, თათრებს მოკავშირე რესპუბლიკად გახდომის ისეთივე შანსი აქვთ, როგორც საკუთარი ყურების დანახვისო. ანა შიპი, *თათრეთი სუვერენიტეტს მოითხოვს*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური ანგარიში, 3 აპრილი, 1992, გვ. 1-2.

99. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება სუვერენიტეტის თაობაზე, *FBIS-USR-92-038*, 3 აპრილი, 1992, გვ. 84-90.

100. რუსეთის მთავრობამ ასევე იგრძნო, რომ რეფერენდუმი იყო პირველი ნაბიჯი გამოყოფისაკენ, თუმცა კითხვა ამას პირდაპირ არ ითვალისწინებდა. იხ. *ოფიციალური პოზიცია ჩამოყალიბდა*, *FBIS-USR-92-038*, 3 აპრილი, 1992, გვ. 91-92.

101. ინტერვიუ მინტიმერ შაიბიევთან, თათრეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტთან, კრემლის ოფიციალური საერთაშორისო საინფორმაციო მაუწყებლობა, ფედერალური საინფორმაციო სამსახური, 13 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

102. ინა მურავოვია, *ქასუხისმგებლობის შემოწმება*, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 25 მარტი, 1992, გვ. 6 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

103. სტივენ ერლანგერი, *რუსეთის თათრული ზონა სუვერენიტეტს აძლევს ხმას*, *New York Times*, 21 მარტი, 1992, გვ. ა5.

104. ჩეჩნეთმა ერთი წლით ადრე გამოაცხადა დამოუკიდებლობა რუსეთისგან და ელცინმა იქ ჯარი გაგზავნა, თუმცა იძულებული გახდა უკან გამოეწვია. თათრეთის რეფერენდუმის კვირას გადმოცემული ანგარიშების მიხედვით, რუსეთი მზად იყო მოლაპარაკებაზე წასულიყო თვითგამოცხადე-

ბული ჩეჩნეთის რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის თაობაზე. *The Financial Times*, 20 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). იხ. *ოფიციალური პოზიცია ჩამოყალიბდა*, FBIS-USR-92-038, 3 აპრილი, 1992, გვ. 91-92., 1992 წლის 5 მარტს რუსეთის პარლამენტის წევრთა ჯგუფმა, რომელსაც საკონსტიტუციო კომისიის გენერალური მდივანი ოლეგ რუმინცევი ხელმძღვანელობდა, საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით მიმართა, რომელიც მოითხოვდა რეფერენდუმის კონსტიტუციურობის შემოწმებას.

105. თავმჯდომარე ზორკინმა უარყო გამამართლებელი მიზეზი და განაცხადა, რომ ჯერ კიდევ 1992 წლის 3 მარტს თათრეთის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარემ იცოდა არა მარტო რეფერენდუმის სადავობის, არამედ თვით სუვერენიტეტის დეკლარაციის თაობაზე წარდგენილი სარჩელის შესახებ. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე წარადგენს გადაწყვეტილებას თათრეთის შესახებ, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 20 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

106. სასამართლოს წინაშე ბევრი მაღალი თანადებობის პირი წარსდგა, რომელთაგან ზოგმა ჩვენებაც მისცა, მათ შორის იყო ვიცე-პრეზიდენტი ალექსანდრე რუცკოი.

107. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება სუვერენიტეტის თაობაზე, გვ. 85, 87, 88 (იხ. შენიშვნა 99). სასამართლომ ასევე არ დააკმაყოფილა ზოგიერთი კანონის წინააღმდეგ მიმართული საჩივრები. შემდგომში თავმჯდომარე ზორკინმა 1992 წლის 19 მარტის პრესკონფერენციაზე აღნიშნა: „რეფერენდუმის დადებით შედეგს შეიძლება გამოეწვივა ძლიერი ნაციონალისტური ემოციები, რაც საფრთხეს შეუქმნიდა არა მარტო სახელმწიფო სტრუქტურას, არამედ ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფასაც“. თათრეთის რეფერენდუმის თაობაზე, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 15 აპრილი, 1992, გვ. 21 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

108. რსფსრ-ის კონსტიტუცია (მაისი, 1991), თავი 8, მუხლი 81.

109. საკითხის ამ ეტაპზე მოგვარებასთან დაკავშირებულ ბუნდოვან აზრებს სასამართლომ ასე უპასუხა:

*ბრძანებულება... წარმოადგენს მნიშვნელოვანი სამართლებრივი შედეგის განსაზღვრის საშუალებას... რესპუბლიკის სტატუსის ამ ზოგადი დეფინიციის რეფერენდუმზე გატანით თათრეთის რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო ცდილობს მიანიჭოს მას უზენაესი წესრიგის თვისებები – წესრიგი, რომელიც ჩამოყალიბებულია ზალხის მიერ. სწორედ ამიტომ, ბრძანებულება არა მარტო კანონის აღსრულების ინსტრუმენტია, არამედ ასევე საკანონმდებლო ინსტრუმენტაცაა, რომელიც წინასწარ განსაზღვრავს საკანონმდებლო პროცესის შინაარსს. *И-შ V-92-051, 16 მარტი, 1992.**

შეიძლება რეფერენდუმი რუსეთის სამართლის მიხედვით „საკანონმდებლო პროცესის შინაარსის წინასწარ განმსაზღვრელი საკანონმდებლო ინსტრუმენტია“, მაგრამ ამერიკელი იურისტიისათვის ეს არგუმენტი არააღმაჯე-

რებელია. თათრეთი რეფერენდუმის შემდეგ სულაც არ არის იმაზე მეტად „სუვერენული სახელმწიფო“ თუ „საერთაშორისო სამართლის ნაწილი“, რაც მის ჩატარებამდე იყო.

110. საკონსტიტუციო სასამართლო წარადგენს გადაწყვეტილებას თათრეთის შესახებ, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 20 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

111. იქვე.

112. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე თათრეთის შესახებ, FBIS-SOV-92-051, 16 მარტი, 1992, გვ. 63. ზორკინმა ასევე განაცხადა, რომ სასამართლომ შეიძლება დააყენოს თათრეთის იმ სახელმწიფო მოხელეთა იმპიჩმენტის საკითხი, რომლებიც წინააღმდეგობას გაუწევნებ გადაწყვეტილებას. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე თათრეთის რეფერენდუმის შესახებ, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 20 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

113. სტივენ ერლანგერი, თათრეთი მხარს უჭერს ავტონომიას, New York Times, 23 მარტი, 1992, გვ. ან.

114. საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება შერყეულია ბაშკირეთში, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 2 აპრილი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

115. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური ანგარიში, 3 დეკემბერი, 1992, გვ. 2. საბოლოოდ ასეც მოხდა. 1994 წლის 15 თებერვალს, დაახლოებით სამწლიანი მოლაპარაკების შემდეგ, პრეზიდენტმა ელცინმა და პრეზიდენტმა შაიმიევა ხელი მოაწერეს ფედერალურ ხელშეკრულებას, რომლის თანახმადაც, თათრეთი ახლა რუსეთს „შეუერთდა“. იგი გააგზავნის ხალხის მიერ არჩეულ დეპუტატებს ეროვნულ ფედერალურ პარლამენტში, მაგრამ შეინარჩუნებს კონსტიტუციას. თათრეთი სარგებლობს დიდი ეკონომიკური უფლებებით და ვალდებულია ცენტრალურ ხელისუფლებას მხოლოდ ნომინალური გადასახადი გადაუხადოს. რამდენიმე თვის შემდეგ, 1994 წლის 25 მაისს, ბაშკირეთმა ასეთივე შეთანხმებას მოაწერა ხელი.

116. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური ანგარიში, 29 აპრილი, 1992, გვ. 3.

117. ელცინის მიერ ამ საკითხის სასამართლოსათვის გადაგზავნა ალიქმბოდა როგორც „კეთილგანწყობილი ჟესტი“ ტრიბუნალის მიმართ. ელცინის შემდეგი სვლა, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 16 მაისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

118. როგორც ყოველთვის, ახლაც გადაწყვეტილების შემდეგ ზორკინმა ინტერვიუ მისცა, რომელშიც „განმარტავდა“ და ამართლებდა გადაწყვეტილებას.

119. საბოლოოდ, 1993 წლის ოქტომბრისათვის სასამართლომ გააუქმა პრეზიდენტის 10 ბრძანებულება, პრეზიდენტის 2 რეზოლუცია და პარლამენტის 8 აქტი. მაგრამ, იხ. *Coming of Age*, შენიშვნა 39, გვ. 23-27, სასამართლოს მოქმედებების მნიშვნელობისათვის.

120. ეროპის საკონსტიტუციო სასამართლოებისათვის მიღებული პრაქტიკა დისკრიმინაციის საქმეების ჩამონათვალთა სიის არაამომწურავად მიჩნევა. ამრიგად, საკონსტიტუციო სასამართლომ შეძლო კონსტიტუცია ისე განემარტა, რომ კონსტიტუციური თავისებურებების მიუხედავად, აკრძალა უთანასწორო მოპყრობა.

121. აღამიანის უფლებების დებულებების ციტირებისა და თანასწორობაზე ხშირი დაყრდნობის კრიტიკა, იხ. *Coming of Age*, შენიშვნა 39, გვ. 23-27.

122. ამ საქმის სრული განხილვისათვის, იხ. *Ametistov*, შენიშვნა 53, გვ. 79-80.

123. იქვე, გვ. 80. შეაჯამა ეროსაბჭოს ვენეციის კომისიამ, 1994 წლის ბიულეტენი საკონსტიტუციო საქმეებზე, გვ. 51 (შემდგომში - ვენეციის ბიულეტენი).

124. *Ametistov*, შენიშვნა 53, გვ. 81-82.

125. იქვე, გვ. 84-85.

126. შეჯამებულია 1994 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 52, 53; *Ametistov*, შენიშვნა 53, გვ. 82-83. უკანასკნელი განხილვა მიუთითებს იმ ყურადღებაზე, რომლითაც სასამართლო განარჩევდა ინდივიდუალურ საჩივრებში არსებულ სხვადასხვა ასპექტს, როდესაც მოსარჩლე დააკმაყოფილა გამოსახლებასთან დაკავშირებულ საკითხში, მაგრამ მისი საწინააღმდეგო გადაწყვეტილება მიიღო საცხოვრებელ სახლთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე.

127. ამ გადაწყვეტილებამ ხელისუფლებას მნიშვნელოვანი ფინანსური პრობლემები შეუქმნა და წინააღმდეგობა გამოიწვია.

128. *Ametistov*, შენიშვნა 53, გვ. 86.

129. რადიო თავისუფალი ეროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური ანგარიში, 5 აგვისტო, 1992, გვ. 2.

130. ეს განხილვა მნიშვნელოვნად ეყრდნობა Robert Sharlet, *The Russian Constitutional Court: First Term, 9 Post-Soviet Affairs 1* (1993).

131. ამერიკული „პოლიტიკური საკითხის“ ლოქტრინა ახსნილი და წარმოდგენილია საქმეში *Baker v. Carr*, 369 აშშ 186 (1962).

132. გერმანიის ძირითადი კანონი, მუხლი 21 (2); ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 149/5; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144 (i).

133. 1991 წლის კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ, მუხლი 62. დასაშვები იყო ინდივიდუალურ სარჩელთა განხილვის უარყოფა, თუ სასამართლო ამას „მიზანშეწონილად“ მიიჩნევდა. იქვე, მუხლი 69(14).

134. რუსეთის პრეზიდენტი ეზაღება საკონსტიტუციო სასამართლოს სხდომისათვის, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 26 მაისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

135. ავტორი უცნობია, კომუნისტური პარტიის საქმის განხილვა საკონსტიტუციო სასამართლოში: მოსკოვი, 1992 წლის ივნისი (გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი).

136. იხ. *Remrick*, შენიშვნა 13, გვ. 110, 116.

137. ოსტაპჩუკი, კომუნისტური პარტიის სასამართლო განხილვა იწყება, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 6 ივნისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

138. დავით რემნიკისათვის იგი უფრო უხეში იყო: „მისმინე, მე არ მივიღებ მონაწილეობას ამ უბადრუკ სასამართლო პროცესში“. Remnick, გვ. 105.

139. ზორკინი: *გორბაჩოვმა დაკარგა რუსეთის მოქალაქის უფლებები*, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 21 ოქტომბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

140. კვირის ახალი ამბავი, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 25 ნოემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ზორკინმა „უტაქტო და შეურაცხყოფელი შენიშვნები მისცა ყოფილ პრეზიდენტს... საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ამ საქმის განხილვისათვის გამოყენებული წესები და საპროცესო ნორმები ყოვლად მიუღებელია“.

141. Ahdieh, შენიშვნა 10, გვ. 151, 169.

142. იხ. ლ. ნიკიტინსკი, კვირის ახალი ამბავი, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 23 ნოემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

143. პოვარდ ვიტი, *საკონსტიტუციო სასამართლომ ელცინის შტრებს პოზიციები შეუსუსტა*, Chicago Tribune, 1 დეკემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

144. ოლეგ შჩედროვი, *რუსეთი: რუსი კომუნისტები სიბარულით ეგებებიან ელცინის ბრძანებულების აკრძალვას*, Reuter News Service, 30 ნოემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

145. ვალერი ვიზუხოვიჩი, *შეწყვეტილი თამაშის დასრულება*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 23 ნოემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

146. ზორკინი *კომუნისტების კონგრესზე*, იტარ-ტასი, 12 თებერვალი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1996 წელს მოსამართლეები ამეტისტოვი და მორშაკოვა პრეზიდენტ ელცინის ხელახალი არჩევის მხარდასაჭერად პრესკონფერენციაზე გამოცხადნენ და განაცხადეს, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება მართლაც არ აღსრულებულა. გადაწყვეტილებას ორივემ „კომპრომისი“ უწოდა, რომელმაც, ყველაფრის მიუხედავად, დაადგინა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ „მნიშვნელოვანი ძალაუფლების უზურპაცია“ მოახდინა. იგორ ბელსკი, *კომუნისტური პარტია უკან ბრუნდება*, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 28 აპრილი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ორწელიწად-ნახევრის შემდეგ მორშაკოვამ კვლავ განაცხადა, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება არ აღსრულებულა. 1998 წლის ნოემბრის დასაწყისში გაზეთ „სვეოდნასთეს“ მიცემულ ინტერვიუში მან განაცხადა: „ჩვენ არ შეგვისრულება გადაწყვეტილების ნაწილი, რომელიც ეხობოდა კომუნისტური პარტიების დემოკრატიულ პრინციპებზე ორგანიზებასა და ფუნქციობას... ვერ ვხვდები, რატომ არ ამოწმებენ საერთო სასამართლოები, დაიცვა თუ არა დემოკრატიული პრინციპები ყველა პარტიამ“. დენის ბაბინენკო, *საქმე კომუნისტური პარტიის შესახებ არ შეიძლება დახურულად მივიჩნიოთ*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 13 ნოემბერი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

147. პარზომენკო, *სასამართლო გამოსცემს კომპრომისულ გადაწყვეტილებას საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმეზე*, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 30 დეკემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

148. FBIS-USR-92-012, 6 თებერვალი, 1992, გვ. 75. იმავე ინტერვიუში მან ასევე გააკრიტიკა რუსეთის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმი „კონსტიტუციური უფლებამოსილების ფარგლების ხშირად დარღვევისა და როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლების უზურპაციისათვის“, ასევე პრესის შესახებ კანონის ცვლილებებისათვის, „რომლებიც ზღუდავს კონსტიტუციით გარანტირებულ რუსეთის მოქალაქეთა პრესისა და სიტყვის თავისუფლებებს“. მისი გაფრთხილების თანახმად, „საკონსტიტუციო სასამართლო გამოიყენებს სასამართლო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოს უფლებამოსილებას კონსტიტუციური სისტემისა და მოქალაქეთა კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად“. იქვე, გვ. 76.

149. ვლადიმერ ორლოვი, *პრეზიდენტს აქვს თავისი მანდატი და არა ინდულგენცია*, Moscow Times, 29 იანვარი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

150. რამდენად ახლოს არის რუსეთი დაშლასთან? საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 25 მარტი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

151. იქვე.

152. გაი ჩაზანი, *აქტივისტების თქმით, რუსეთის სამოქალაქო უფლებები გაუზიარებლად სჭირებს*, UPI, 23 იანვარი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

153. ლ. ნიკიტინსკი, *სლამოს ზარი ვალერი ზორკინთან*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 27 ივნისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

154. ვალერი ზორკინი, *უკანონობის მეტასტაზები რუსეთს განადგურებით ემუქრება*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 30 ივნისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

155. David Remnick, *Resurrection: The Struggle for a New Russia*, გვ. 48, 49 (Random House, 1997). ელცინმა საბოლოოდ ორივე საკითხში წააგო.

156. ამეტისტოვის თქმით, სწორედ მან ურჩია ზორკინს პოლიტიკურ კრიზისში შუამავლობა, შესაძლებელი იმპიჩმენტისა და თვით გადატრიალების თავიდან აცილების მიზნით, თუმცა მან ასევე დასძინა, რომ მიზნად არ ისახავდა ზორკინის ზედმეტ აქტიურობას. ინტერვიუ საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლესთან ერნესტ ამეტისტოვთან (23 თებერვალი, 1992).

157. ზორკინი მოუწოდებს ყრილობას „იხსნან რუსეთი“, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 30 დეკემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

158. ზორკინის გამოსვლა, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 3 დეკემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

159. ანატოლი ვერბინი, *ელცინი ყრილობასთან შეთანხმებაზე მიდის*, Reuter Library Report, 12 დეკემბერი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

160. გერალდ ნადლერი, *რუსი მოსამართლე ეუბნება ელცინს, მორჩი ჩხუბს მეტოქესთან*, Washington Times, 28 იანვარი, 1993, გვ. ა7.

161. ვლადიმერ ორლოვი, *ანტაპრილის თეზისი, „ათი პუნქტი“*, რომელსაც შეუძლია შეინარჩუნოს სამოქალაქო მშვიდობა, Moscow Times, 14 თებერვალი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

162. ინტერვიუ ბორის პუსტინცევთან, პეტერბურგი (23 თებერვალი, 1993).

163. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1993, გვ. 15.

164. „რუსეთის უზენაესი საბჭო და მისი ხელმძღვანელობა გამუდმებით აჭარბებს თავის უფლებამოსილებას“. სასამართლომ გამოთქვა „სერიოზული სინანული... აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ საკანონმდებლო ორგანოს უფლებამოსილების უგულებელყოფის და... მის მიერ სასამართლო ფუნქციების მითვისების გამო“. საკონსტიტუციო სასამართლოს ანგარიში რუსეთის კონსტიტუციონალიზმის სტატუსის თაობაზე, BBC -ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 18 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

165. 1993 წლის მარტის ეპიზოდის დეტალური აღწერისათვის, იხ. განსაკუთრებული რეპორტაჟი: კრიზისი რუსეთში, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული, 1993, გვ. 15-19.

166. ელცინის სატელევიზიო მიმართვის ზოგიერთი ნაწილის გამო, იხ. Hausmaninger, შენიშვნა 29, გვ. 359-360.

167. დევიდ ბოლდუინი, რუსეთი: ელცინი „საგანგებო მმართველობას“ აცხადებს, Observer, 21 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

168. ელცინი ყრილობის მოწინააღმდეგე წევრების გამობახებას სატელევიზიო მიმართვით აპირებს, Agence France Presse, 20 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

169. დევიდ პერტსი, რა მიქნა დემოკრატამ? Guardian, 21 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

170. სასამართლოს გადაწყვეტილების დეტალები მოცემულია: რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლო ელცინის მოქმედებაზე, TASS, 23 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

171. პოლ რობიტაილი, განსხვავებული აზრის მქონე მოსამართლე უარყოფს სასამართლოს გადაწყვეტილებას, UPI, 23 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

172. კრემლის ოფიციალური საინფორმაციო მაუწყებლობა, 24 მარტი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1997 წელს მოსამართლე ბორის ებზეევმა აღნიშნა, რომ „მოგვიანებით პრეზიდენტი დაეთანხმა სასამართლოს მიერ“ მისი ბრძანებულების გაუქმებას. ნიკიტინსკი, შენიშვნა 80, გვ. 85.

173. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1993, გვ. 18. ელცინის ბრძანებულების ნაჩქარევი განხილვა ზორკინმა იმით გაამართლა, რომ ამ გზით თავიდან იქნა აცილებული უარესი შედეგები. ინტერვიუ ზორკინთან, მოსკოვი (იენისი, 1992).

174. ნიკოლაი ტროიციკი, უმაღლეს სასამართლოს სურს აეროპაგი იყოს, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 14 აპრილი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

175. მაიკლ დობსი, ელცინი ტრიბუნას მიმართავს ამომრჩეველთა მხარდაჭერის მოსაპოვებლად, Washington Post, 22 აპრილი, 1993, გვ. ა3; რუფერენდუმის გადაწყვეტილების განხილვისათვის, იხ. Herbert Hausmaninger, *Towards a 'New' Russian Constitutional Court*, გვ. 28 Corn. L. J. 349 (1995); ზოგადად იხ. *Coming of Age*, შენიშვნა 39.

176. იხ. Ahdieh, გვ. 56-62.

177. „იზესტიის“ საქმის სრული განხილვისათვის, იხ. Frances H. Foster, *Izvestiia as a Mirror of Russian Legal Reform: Press, Law and Crisis of the Post-Soviet Era*, 26 Vand. J. Transnat'L L. გვ. 675, 692 (1993).

178. გაი ჩაზანი, *პარლამენტის გადაწყვეტილება გაზეთის შესახებ სასამართლოში*, UPI, 20 ივლისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

179. Foster, გვ. 737.

180. სამეთვალყურეო საბჭოებს, რომლებიც ასევე ფედერალური ზედამხედველობის საბჭოებად იწოდებოდნენ, შემდეგი უფლებამოსილება მიანიჭეს:

მისთვის დაკისრებული ამოცანების განხორციელებისათვის ფედერალური ზედამხედველობის საბჭო ანალიზებს რუსეთის სახელმწიფოს მიერ ლიცენზირებული სატელევიზიო და რადიოკომპანიების პროგრამების მიმართულებას. რუსეთის ფედერაციის კანონმდებლობის მიხედვით, იგი სთავაზობს მეგზურობას რუსეთის სახელმწიფო ლიცენზიის მქონე კომპანიებს პროგრამების მიმართულების თაობაზე. მეთვალყურეობას უწევს რუსეთის სახელმწიფო ლიცენზიის მქონე რადიოსა და ტელევიზიის საქმიანობას, მათი რუსეთის ფედერაციის კანონმდებლობასთან შესაბამისობის შემოწმების მიზნით. წარადგენს რეკომენდაციებს რუსეთის სახელმწიფო ლიცენზიის მქონეთათვის საქმიანობის გაუმჯობესების თაობაზე, რათა გათვალისწინებულ იქნეს რუსეთის ფედერაციის საზოგადოების სხვადასხვა პოლიტიკური, საჯარო და სოციალური ჯგუფის ინტერესები. რუსეთის ფედერაციის უზენაესი საბჭოს თანხმობით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს რუსეთის სახელმწიფო ლიცენზიის მქონე სატელევიზიო კომპანიების თავმჯდომარეებს.

რეზოლუცია ასევე შეიცავდა დებულებას, რომლის მიხედვითაც, საბჭოებს არ შეეძლოთ განსაზღვრული პროგრამების თუ გადაცემების კონტროლი. ოლეგ პოპკოვი, რუსეთის ტელევიზიისა და რადიოს კომპანიის თავმჯდომარე, რადიო მაიაკის განცხადება, 31 მაისი, 1993, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 2 ივნისი, 1992 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

181. Foster, გვ. 693.

182. ამ დებულებას ამერიკული სასამართლო აუცილებლად არაკონსტიტუციურად მიიჩნევდა მისი გაურკვევლობის გამო. იხ. Anthony Amsterdam, Note, *The Void for Vagueness Doctrine in the Supreme Court*, 109 U. Pa. L. Rev. გვ. 67 (1967). მოსამართლე ანატოლი კონონოვმა სწორედ ამის საფუძველზე გამოაცხევინა თავისი განსხვავებული აზრი. იხ. *Coming of Age*, შენიშენა 39, გვ. 59-60.

183. ლეონიდ ნიკიტინსკი, სასამართლოს გადაწყვეტილება მედიის თავისუფლების შესახებ გაურკვეველია, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 23 ივნისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

184. *მორდოვეთის საკონსტიტუციო სასამართლო აკმაყოფილებს პრეზიდენტის ინსტიტუტის გაუქმების მოთხოვნას*, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 9/02/93 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

185. *სასამართლო აკმაყოფილებს რუსეთის პროვინციის ლიდერის თანამდებობიდან გათავისუფლებას*, UPI, 3 ივლისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1993 წლის 10-12 სექტემბერს, ამ თვის მოვლენებამდე, მე დავესწარი მოსკოვში გამართულ კონფერენციას. იქ, მორდოვეთისა და სხვა საქმეების მომხრე და მოწინააღმდეგე მოსამართლეებმა დასავლეთის და კონფერენციის სხვა რუს მონაწილეთა თვალწინ ცხარე კამათი გამართეს, რაც არც ისე მოსაწონია.

186. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993). პროფესორმა შარლეტმა ასევე აღნიშნა, რომ შეიძლება სასამართლოს თათრეთის მსგავსი წინააღმდეგობის გამოკრების ეშინოდა იმ შემთხვევაში, თუ მორდოვეთის ხელისუფლების საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებას მიიღებდა. საუბარი რობერტ შარლეტთან, Lake Placid, N.Y. (16 აგვისტო, 1997).

187. 1992 წლის მაისში სასამართლომ დაადგინა, რომ უზენაესი საბჭოს გადაწყვეტილება მოსკოვის სამართლებრივი სტატუსის შესახებ წარმოადგენდა კონსტიტუციის *de facto* ცვლილებას და შესაბამისად არღვევდა სახალხო დემოკრატია ყრილობის და ადგილობრივი ხელისუფლების უფლებებს. Vitrouk, *შენიშვნა 1*, გვ. 39.

188. *საკონსტიტუციო სასამართლო: ელცინის ბრძანებულება ელექტრონერგის კომპლექსის შესახებ*, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 17 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

189. ზოგადად გადაწყვეტილებისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესისათვის, იხ. *Coming of Age*, *შენიშვნა 39*.

190. *რუსეთი: საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს სჯერათ, რომ სასამართლოს პოლიტიკური მიზნებისათვის იყენებენ*, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 12 აპრილი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

191. *ოლეგ მოროზოვი, სამი მუსკეტერი მეფის წინააღმდეგ*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 12 მაისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

192. *რუსეთი: ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან*, BBC, მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 19 მაისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

193. *საკონსტიტუციო კონფერენცია: ზორკინი მხარს უჭერს ელცინს*, BBC, მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 8 ივნისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

194. *Coming of Age*, *შენიშვნა 39*, გვ. 63 n.221.

195. *ზორკინი ამბობს, რომ უთანხმოება ელცინთან მოგვარებულია*, BBC, მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 19 ივნისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

196. ა. ორლოვი, *ზოგს დიდი რუსეთი სჭირდება, ზოგს კი თეთრი სახლი*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 23 ივნისი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

197. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993).
198. იქვე.
199. ინტერვიუ ერნესტ ამეტისტოვთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993).
200. Ahdieh, გვ. 65.
201. ალექსანდრე რუტკოი, *ქვეყანა საშიშ ზღვრამდღა მისული*, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 18 აგვისტო, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
202. „მე მზარს ძლიერ საპრეზიდენტო რესპუბლიკას ეუჭერ“, ITAR-TASS, 20 აგვისტო, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
203. Remnick, შენიშვნა 155, გვ. 57-58.
204. მოსკოვის ტრიბუნა, 11 სექტემბერი, 1993, გვ. 1.
205. ბრძანებულების ტექსტი არის *პრეზიდენტ ელცინის ბრძანებულება კონსტიტუციური რეფორმის შესახებ*, BBC -ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 23 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). თერთმეტი დღით ადრე, 10 სექტემბერს, სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ელექტროენერჯის სექტორის პრივატიზაცია მოსკოვის ფედერალური ხელისუფლების უფლებამოსილება კი არ იყო, არამედ რეგიონალური ხელისუფლების კონტროლს ექვემდებარებოდა. მოსკოვის ტრიბუნა, 11 სექტემბერი, 1993, გვ. 1. ოთხი დღის შემდეგ, 15 სექტემბერს, სასამართლომ არ დააკმაყოფილა უზუნაესი საბჭოს მოთხოვნა ელცინის 1993 წლის 15 მაისის ბრძანებულების არაკონსტიტუციურად ცნობის თაობაზე, რომელიც ცვლიდა სამხედრო სტრუქტურებს ჩრდილოეთ კავკასიაში და ასევე ითვალისწინებდა კაზაკების დახმარებას. *საკონსტიტუციო სასამართლო: ელცინის ბრძანებულება კაზაკების თაობაზე – კონსტიტუციურია*, BBC -ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 17 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
206. რაჯივ ტივარი, *რუსეთი: პარლამენტი უარყოფს ელცინს და ხმას აძლევს რუტკოის, ინტერპრესი*, 21 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
207. ოური ბატურიინმა, ელცინის მრჩეველმა სამართლის დარგში, მოგვიანებით აღიარა, რომ ბრძანებულება არაკონსტიტუციური იყო, მაგრამ არ მოელოდა, რომ სასამართლო ასე მალე იმოქმედებდა. ლეონიდ ნიკიტინსკი, *ქონდა თუ არა ელცინს სხვა არჩევანი?* რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 25 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ზორკინმა განაცხადა, რომ იგი არ მოელოდა ელცინის მხრიდან ასეთი ბრძანებულების გამოცემას, რადგან ამ მდგომარეობიდან კონსტიტუციის დაურღვევლად შეიძლებოდა გამოსვლა. 29 სექტემბრის ინტერვიუ, გადასცა BBC-იმ 4 ოქტომბერს.
208. სასამართლოს ბრძანების ტექსტი მოცემულია კრემლის ოფიციალურ საერთაშორისო ინფორმაციის მაუწყებლობაში, 22 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
209. *ელცინი პარლამენტის დაცვას განიარაღებს უბრძანებს*, BBC -ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 25 სექტემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
210. *პრესკონფერენცია, კრემლის ოფიციალური საერთაშორისო ინფორმაციის მაუწყებლობა*, 29 სექტემბერი, 1993.

211. იქვე.

212. Remnick, შენიშენა 155, გვ.78.

213. კრემლის ოფიციალური საინფორმაციო მუწყებლობა, 16 ნოემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). მოცემულია იმ მოვლენათა ზორკინისული ვერსია, რომელიც წინ უძღოდა მის გადაყენებას.

214. ანა ოსტაპჩუკი, საკონსტიტუციო სასამართლო: საშინაო და საგარეო კრიზისი, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 7 ოქტომბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). მოგვიანებით ზოგმა მოსამართლემ თქვა, რომ თეთრ სახლზე თავდასხმამდე სასამართლოს სხვა წევრებს ემოქრებოდნენ და ისინიც შემინებულები იყვნენ საკუთარი სიცოცხლის გამო. „პრეზიდენტის გუნდი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც 21 სექტემბრის ბრძანებულებას არაკონსტიტუციურად აცხადებდა, მაქსიმალურად გადაედო“, – განაცხადა ერთ-ერთმა მოსამართლემ. საკონსტიტუციო სასამართლო თავს ზრის დათხოვნის ბრძანების წინაშე, Agence France Presse, 8 ოქტომბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

215. ბრძანებულება საკონსტიტუციო სასამართლოს დათხოვნის თაობაზე, BBC-ის მსოფლიო მუწყებლობის შეჯამება, 9 ოქტომბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

216. იქვე.

217. კონსტიტუცია, მუხლი 125; სატელეფონო ინტერვიუ ერნესტ ამეტისტოვთან (5 ნოემბერი, 1993).

218. რუსეთის უზნიშენლოვანესი სასამართლო თანამდებობიდან ათაი-სუფლებს თავის ყოფილ თავმჯდომარეს, UPI, 1 დეკემბერი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, UPI, ფაილი).

219. საუბარი მოსამართლე ნიკოლაი ვიტრუკთან, ვენცია (11 ოქტომბერი, 1993).

220. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline 22 მარტი, 1994.

221. ტატიანა კრასნოვა, ელერი ზორკინი: „ჩვენ უნდა ვიეხოვროთ მშვიდად და გვახსოვდეს წარსული“, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 22 აპრილი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

222. მიზანი – საპრეზიდენტო კამანია, BBC-ის მსოფლიო მუწყებლობის შეჯამება, 27 თებერვალი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

223. იხ. Peter Krug, *Departure from the Centralized Model: The Russian Supreme Court and Constitutional Control of Legislation*, 37 Va. J. Int'l L. 33-725 (1997).

224. ინტერვიუ ერნესტ ამეტისტოვთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993).

225. რეფერენდუმში რეგისტრირებულ ამომრჩეველთა მხოლოდ 54.8 პროცენტმა მიიღო მონაწილეობა. თავად კონსტიტუციას რეფერენდუმის მონაწილეთა მხოლოდ 58.4 პროცენტმა დაუჭირა მხარი და შედეგების შეჯამებისას მრავალი მოსყიდვის ფაქტის გამო იყო საჩივარი. Gordon Smith, *Reforming the Russian Legal System*, გვ. 102 (Cambridge Univ. Press, 1996).

226. კონსტიტუცია, მუხლი 125, 128 (1) და (3).

227. ასევე, ისეთი კვალიფიკაციების მოთხოვნა, როგორცაა ასაკი და გამოცდილება, უფრო მკაცრია.

228. იხ. 1994 წლის კანონი, მუხლი 21. ზორკინმა და სასამართლოს სხვა წევრებმა აღრევე წარადგინეს ეს ცვლილებები. ინტერვიუ ვალერი ზორკინთან, მოსკოვი (14 ივლისი, 1993). ზოგი დღესაც ფიქრობს, რომ ორკოლევიანი სისტემა არ არის საკმარისად მოქნილი და აღნიშნავენ, რომ სხვაგან სამ-სამი კოლეგიები არსებობს. მარატ ბაგლაი, კრემლის ოფიციალური საინფორმაციო მუწყებლობა, 17 ივლისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

229. ზოგადად იხ. Krug, შენიშვნა 223.

230. მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს აქვს კონსტიტუციურობის დადგენის უფლებამოსილება, რუსეთისა და დსთ-ის ბიზნესსამართლის ანგარიში, 1 ივლისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

231. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125.7.

232. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125.3.

233. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125.5. წვერი-სუბიექტებია რესპუბლიკები, ტერიტორიები, პროვინციები, ფედერალური ქალაქები, ავტონომიური პროვინციები და ავტონომიური რეგიონები. კონსტიტუცია, მუხლი 5.1.

234. ეს, ალბათ, კომუნისტური პარტიის საქმის პირდაპირი შედეგია. ნიკიტინსკი, შენიშვნა 80, გვ. 84.

235. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125. 1994 წლის კანონი, მუხლი 96-100. 1993 წლის კონსტიტუციისა და 1994 წლის კანონის შესაბამისი დებულებების აღწერა და განხილვა მოცემულია: Hausmaninger, შენიშვნა 175, გვ. 366-385. 1998 წლის მარტში ბუდაპეშტში გამართულ კონფერენციაზე რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლემ გადის გაჯიევა აღნიშნა, რომ სასამართლომ ეს ნორმა ისე გააფართოვა, რომ სარჩელის წარდგენის უფლება მოქალაქეთა და მოქალაქეთა გაერთიანებებთან ერთად იურიდიულ პირებსაც შეძლებოდათ.

236. შტრ. კანონის 98-ე მუხლი კანონის 103-ე მუხლს. აქამდე საერთო სასამართლოების მხრიდან საკმაოდ მცირე რაოდენობის წარდგენები ჰქონდათ, რადგან მათ თავად გადაწყვეტეს კონსტიტუციურ საკითხთა მოგვარება.

237. Alexander Blankenagel, *The Court Writes Its Own Law*, აღმოსავლეთ ვეროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №3 და №4, ზაფხული/შემოდგომა, 1994, გვ. 74, 79 („მოქალაქეთა საჩივრების შესაბამისი გზის სამწუხარო არარსებობა“).

238. კრემლის ოფიციალური საინფორმაციო ანგარიში, 10 ნოემბერი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

239. იხ. V. Chetvermin, *Three Questions to the Authors of the Act*, აღმოსავლეთ ვეროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №3 და №4, ზაფხული/შემოდგომა, 1994, გვ. 80, 82. ასევე იხ. სლოვაკეთი, თავი 7. ჩეჩნეთის შესახებ სასამართლოს გადაწყვეტილების კრიტიკისას ყოფილმა იუსტიციის მინისტრმა იური კალმიკოვმა მათ „სტაფილოები“ უწოდა და მოიხსენია როგორც

„ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლისათვის ყველაზე უფრო ეფექტიანი საშუალება“. საკონსტიტუციო სასამართლოს ვერდიქტი; ჩეჩნეთში ძალის გამოყენების კანონიერება, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 1 აგვისტო, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

240. მოსამართლე მორშაკოვამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ 1993 წლის შემდეგ სასამართლოს უფლებამოსილების შეზღუდვა გამოძინარობდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყოფილი საქმიდან და მიზნად ისახავდა სასამართლოს პოლიტიკური აქტივობის შეკვეცას. იგორ ბელსკი, კომუნისტური პარტია ბრუნდება – საკონსტიტუციო სასამართლო, ITAR TASS, 28 მაისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

241. Blankenagel, შენიშვნა 237, გვ. 78. როგორც ზემოთ აღინიშნა, სწორედ მოსამართლე ამეტისტოვია ის, ვინც 1992 წლის დეკემბერში წამოაყენა იდეა ზორკინის მედიატორობის შესახებ. საუბარი ერნესტ ამეტისტოვთან (8 თებერვალი, 1993). იხ. შენიშვნა 158.

242. ამეტისტოვი ბელორუსის შესახებ, FBIS-SOV-97-036. ლუჩინის ამფლეტი, რომელმაც ევქვექემ დააყენა კონსტიტუციის კანონიერება და გააკრიტიკა სასამართლოს გადაწყვეტილება პრეზიდენტის ბრძანებულებების თაობაზე, განხილულია – ჟუკოვი, სახელმწიფო და სამართალი, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 26 მარტი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

243. რადიო თავისუფალი ეროპარადიო თავისუფლება, Newslines 21 თებერვალი, 1995.

244. სათათბირომ მიიღო გამოწვევა. განხილვა ჩეჩნეთის საკითხთან დაკავშირებით მნიშვნელოვნად ეყრდნობა William Pomeranz, *Judicial Review and the Russian Constitutional Court*, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ეროპის სამართლის მიმოხილვა, 9-48 (1997), Elliot Berke, *The Chechnya Inquiry: Constitutional Commitment or Abandonment*, 10 Emory Int’l L. Rev. №879 (1996).

245. ციტირებულია Berke, გვ. 883.

246. იქვე.

247. საპაერო თავდასხმა მშვიდობიან მოსახლეობაზე 1994 წლის 1 დეკემბერს დაიწყო.

248. საბჭოს სპიკერი ვლადიმერ შუმეიკო, ელცინის მხარდამჭერი, როგორც ჩანს, 30 ნოემბრის №2137 ბრძანებულებას საიდუმლოდ ინახავდა, სანამ 1995 წლის ივლისში საკონსტიტუციო სასამართლომ არ დაიწყო საქმის განხილვა; ელცინმა ასევე განხილვამდე საიდუმლოდ შეინახა ბრძანებულება 1993 წლის სამხედრო დოქტრინის შესახებ. Pomeranz, გვ. 12.

249. ზორკინმა წინააღმდეგობა გამოთქვა ასეთი მოკლე პროცესის თაობაზე და აცხადებდა, რომ ბევრი საკითხი უპასუხოდ დარჩა. იხ. შენიშვნა 255.

250. ოთხმა მოსამართლემ მხარდასაჭერი განსხვავებული აზრი გამოთქვა და კიდევ ოთხმა დამოუკიდებლად გამოაქვეყნა განსხვავებული აზრი.

251. მოგვიანებით თავმჯდომარე ტუმანოვმა, მშვიდობიანი მოსახლეობისადმი მოპყრობას „საზარელი“ უწოდა. ჩეჩნეთის ომმა დაარღვია კონსტი-

ტუცია: განსხვებული აზრის მოსამართლეები, Agence France Presse, 1 აგვისტო, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

252. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლები 71 (მ); 74.4; 80.2; 82; 87.1; 90.3.

253. რუსეთის სასამართლო: ჩეჩნეთის ომი კანონიერია, UPI, 31 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

254. მოსამართლეები ანატოლი კონონოვი, ვიქტორ ლუჩინი, ნიკოლაი ვიტრუკი და ვალერი ზორკინი.

255. ჩეჩნეთის ომმა დაარღვია კონსტიტუცია: განსხვებული აზრის მოსამართლეები, Agence France Presse, 1 სექტემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis); იხ. აგრეთვე ინტერვიუ ზორკინსა და ლუჩინთან FBIS-SOV-95-164-S. ლუჩინის აზრით, ელცინის მოქმედებები ისეთივე აღმასრულებელი ავტორიტარიზმით იყო გამსჭვალული, რომლის წინააღმდეგაც მან 1992 წელს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმეში დაინივლა.

256. კონსტიტუციური მონიტორინგი: რუსეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 24, 26.

257. მაქსიმ ჟუკოვი, გამარჯვება არ არის მთავარი. მთავარია არ დამარცხდე, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 27 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

258. *Korematsu v. U.S.*, 323 U.S. 214 (1944).

259. ზოგადად იხ. Pomeranz, შენიშვნა 244, გვ. 9-48.

260. ზუსტად ერთი თვით ადრე, სანამ საკონსტიტუციო სასამართლო დაიწყებდა ჩეჩნეთის საქმის განხილვას, 1995 წლის 10 ივნისს, სასამართლომ განაცხადა, რომ პრეზიდენტის ბრძანებულება ჟელეზნოვოვსკის ატომური ინდუსტრიის კონვერსიის შესახებ არ იყო „ნორმატიული აქტი“, თუმცა მას ზუსტად არ განუმარტავს ეს ცნება. უმაღლესი სასამართლო არ განიხილავს „ნორმატიულ“ აქტს, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 5 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

261. შტრ. *Duke Power v. Caroline Envtl. Study Group*, 438 U.S. 59 (1978) და *Shaw v. Reno*, U.S. 630 (1993) – *Warth v. Seldin* U.S. 490 (1975) და *Allen v. Wright*, 468 U.S. 737 (1984).

262. FBIS-Sov-95-071-S, 29 მარტი, 1995.

263. FBIS-Sov-95-071, 12 აპრილი, 1995.

264. FBIS-Sov-95-224-S, 9 ნოემბერი, 1995.

265. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში 68, RUS-96-1-002. უფრო ადრინდელ გადაწყვეტილებაში, დეკემბრის დასაწყისში, სასამართლომ დაადგინა, რომ რეგიონალურ წარმომადგებლებს არა აქვთ იმუნიტეტი. იური ფიოფანოვი, მოსკოვიდან ქვეყნის შორეული წერტილისაკენ: ხელისუფალთ სურთ იმუნიტეტი, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 27 დეკემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

266. უმაღლესი სასამართლო არ განიხილავს სათათბიროს საარჩევნო კანონს, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 20 დეკემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). წელიწად-ნახევრის შემდეგ სასამართლომ, თავმჯდომარე ბაგლაის მეშვეობით, გამოთქვა ამ საკითხების განხილვის სურვილი, რომელიც

ასევე გულისხმობდა 5-პროცენტანი ბარიერის კანონიერებას. ლუდმილა ალექსანდროვა, *სასამართლო ეწინააღმდეგება პოლიტიკაში ჩაბმას*. ITAR TASS, 17 ივლისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

267. ჩეხეთის რადიოს პირველი გამოშვება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 9 ნოემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

268. როგორ ხდება კანონების მიღება, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 15 მაისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

269. საკონსტიტუციო სასამართლო აყალიბებს საკანონმდებლო პროცესს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 23 აპრილი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

270. მაქსიმ ჟუკოვი, პრეზიდენტი ინარჩუნებს ხარვეზების გამოსწორების უფლებას, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 5 ივნისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

271. მაიკლ სპექტერი, ჩემი ბორისი, *New York Times*, 26 ივლისი, 1998, გვ. 24, 27.

272. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, ზაფხული, 1996, გვ. 23.

273. მოკლე ამბები, მსოფლიო ამბების დაიჯესტი, 27 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

274. ნატალია პანშინა, სათათბიროს იმპიჩმენტის პროცედურა – ჭეშმარიტად პოლიტიკური ნაბიჯი, ITAR TASS, 26 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

275. მოსამართლე ამბობს: ელცინს არა აქვს საარჩევნო წესების შეცვლის უფლება, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, *Newsline* 16 აპრილი, 1998.

276. წელს სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს მოპარული ხელოვნების ნიმუშების შესახებ კანონის საკითხი, *AAP Newsfeed* 16 აპრილი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1999 წლის 20 ივლისს სასამართლომ მხარი დაუჭირა ელცინის ოპოზიციას ხელოვნების ნიმუშების გერმანიისა და სხვა „აგრესორი ქვეყნებისათვის“ დაბრუნების თაობაზე, და ამავე დროს მიანიჭა ანტინაციონალური კოალიციას რუსეთის ხელთ არსებული იმ ხელოვნების ნიმუშების რესტიტუციის უფლება, რომელიც თავიდან *Axis* ხელისუფლებამ ჩაიგდო ხელთ. სასამართლომ ასევე გადაწყვიტა, რომ საჩივარი რესტიტუციის შესახებ არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ მთავრობებით. ITAR TASS, სასამართლოს გადაწყვეტილება ომის პერიოდის სუვერენიტეტის მოკავშირეებისათვის და არა *Axis* ხელისუფლებისათვის დაბრუნების თაობაზე, 22 ივლისი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

277. ნიკიტინსკი, შენიშვნა 80, გვ. 84. იხ. აგრეთვე გაჯიევი, პარიზი, მარტი, 1997, შენიშვნა 346.

278. ეს ნაწილი ეფუძნება William Pomeranz, *The Russian Constitutional Court's Interpretation of Federalism: Balancing Center-Regional Relations*, 4 *Parker Sch. J. Eur. L.*, გვ. 401 (1997) (გამოიცა 1999 წლის გაზაფხულზე).

279. ნაგორნიხი, უდმურტეთის კანონი უმაღლეს სასამართლოში, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 18 დეკემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

280. პროკურორები შეწუხებული არიან რეგიონების მიერ ფედერალური კანონების დარღვევის გამო, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 10 ივლისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). კომის რესპუბლიკის მეთაურმა იური სპირიდონოვმა განაცხადა, რომ რესპუბლიკა უგულებელყოფდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას, რომელიც მოითხოვდა აღმასრულებელი ხელისუფლების შესახებ რესპუბლიკის კანონის გადასინჯვას. ამის შემდეგ, 1998 წლის 12 თებერვალს, ნიჟნი ნოვოროდის გუბერნატორმა ივანე სკლიაროვმა გამოსცა ბრძანება, რომლითაც ნაწილობრივ გაუქმდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც, ადგილობრივ წარმოებებს ჯერ დაქირავებულებისათვის უნდა გადაეხადათ ხელფასი და შემდეგ ადგილობრივი გადასახადები. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline, 3 თებერვალი, 1998. იხ. აგრეთვე შენიშვნა 288, უდმურტეთის წინააღმდეგობაზე სათათბიროს პოზიციისათვის.

281. 1995 წლის 12 ივლისის პრესის განცხადება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 14 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). FBIS-SOV-95-134.

282. იგორ ბელსკი, რეგიონებს არა აქვთ გადასახადების გამოგონების უფლება, ამბობს სასამართლო, ITAR TASS, 21 მარტი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

283. FBIS-Sov-95-194-S, 1 თებერვალი, 1996 (1996 წლის 18 იანვრის გადაწყვეტილება), შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 68, RUS-96-1-001.

284. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 68, RUS-96-1-001.

285. Alexander Blankenagel, *Local Self-Government vs. State Administration: The Udmurtia Decision*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1997, გვ. 50, 51-52.

286. FBIS-Sov-95-194-S, 1 თებერვალი, 1996.

287. კონსტიტუციური მონიტორინგი: რუსეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი, 1997, გვ. 24, 26; გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილი მკაცრად გააკრიტიკა ბლანკენაგელმა, რადგან სასამართლომ არ განიხილა ადგილობრივ ავტონომიასთან დაკავშირებული საკითხები. იხ. ნაგორნიხი, რეგიონალური პოლიტიკა, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 16 აპრილი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

288. რუსეთის სათათბირო ღელავს უდმურტეთის მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებისადმი წინააღმდეგობის გამო, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 8 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

289. ცუკანოვა, უდმურტეთის ხელისუფლება ეწინააღმდეგება საკონსტიტუციო სასამართლოს, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 9 აპრილი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ელცინის ბრძანებულების დაწვრილებითი განხილ-

ვისათვის, იხ. მაქსიმ ჟუკოვი, *პრეზიდენტი კვლავ ებრძვის უღმურტესს*, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 16 აპრილი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

290. ვლადისლავ შულაევი, *უღმურტეთი ემორჩილება პრეზიდენტს*, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 16 აპრილი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

291. Pomeranz, *შენიშვნა 278*, გვ. 25.

292. ნატალია პანშინა, *საპრეზიდენტო მმართველობას შეუძლია რუსეთში პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა*, ITAR TASS, 21 ივნისი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

293. პარიზის კონფერენცია, 11 მარტი, 1997.

294. საკონსტიტუციო სასამართლო არ ჩქარობს საბრძოლო ნდავლის სახით მოპოვებული ხელოვნების ნიმუშების და საარჩევნო კანონების თაობაზე, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline 3 ივლისი, 1998.

295. იური ფეოფანოვი, *სად შეედლებათ მგზავრებს წასვლა, თუ მფრინავები გაიფიცებიან?* საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 14 ივნისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

296. ეს საქმე საერთო სასამართლომ გადაუგზავნა საკონსტიტუციო სასამართლოს, მაგრამ ეს მაინც იშვიათი შემთხვევა იყო.

297. შეეჯამებუღია 1995 წლის ვენეციის ბოულეტენში, 191, RUS-95-2-002.

298. „სამუშაო პენსიების გაუქმება პატიმარს ართმევს უფლებას მიიღოს პენსიის ის ნაწილი, რომელიც აღებატება გამსწორებულ სამუშაო დაწესებულებებში მისი ყოფნის ზარებს და, ამასთან, პენსიების გაუქმება შეიძლება დამატებით სასჯელადაც კი მიიჩნით“. სასამართლომ ასევე აღნიშნა პატიმრებზე დამოკიდებული პირებისათვის უარყოფითი შედეგი და დაადგინა, რომ პენსიების გაუქმება არღვევდა სოციალური არსებობის კონსტიტუციურ უფლებას. იგორ ბელსკი, პატიმრებისათვის პენსიების გაუქმება არაკონსტიტუციურია, ITAR TASS, 16 ოქტომბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

299. საკონსტიტუციო სასამართლო აუქმებს უკომპეტების კანონს აქციზის გადასახადის შესახებ, BBC-ის მსოფლიო მუწყებლობის შეეჯამება, 29 ოქტომბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

300. 1995 წლის ნოემბერში დაახლოებით 10 რეგიონს შემოღებული ჰქონდა ასეთი შეზღუდვები. ცხოვრების ნებართვა და ადამიანის უფლებები, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 8 ნოემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

301. შღრ. შენიშვნა 29, საკონსტიტუციო ზღდამზღვევლობის კომიტეტის გადაწყვეტილებებისათვის.

302. მოსკოვში ჩამოსვლელებმა რეგისტრაცია უნდა გაიარონ პოლიციაში ჩამოსვლიდან 24 საათის განმავლობაში, მათ თან უნდა ახლღუთ ბინის მფლობელები, რომლებმაც უნდა მისცენ ცხოვრების თანხმობა. ტიმ ობოჯსკი, ციხესიმაღრე მოსკოვი: რუსეთის უმღიდრესი ქალაქი ზარბა ცხოვრების ნებართვებთან დაკავშირებით, Deutsche Presse-Agentur, 16 იანვარი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

303. მიეტო მოქალაქებს რუსეთში თავისუფალი გადაადგილების შესაძლებლობა, Moscow Times, 10 ივნისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

304. დანიელ უილიამსი, სასამართლო უარყოფს გადასახადს მომსახურებისათვის, Washington Post, 11 ივლისი, 1997, გვ. ა27.

305. ობოცსკი, შენიშენა 302.

306. მაქსიმ ჟუკოვი, კონსტიტუციური უფლებები უსასყიდლოდ უნდა განზორციელდეს, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 1 მაისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ეს და შემდეგი სარჩელი წარადგინა „კომერსანტ დილის“ ჟურნალისტმა.

307. მოსკოვში ბინადრობის უფლებისათვის გადასახადს რეგიონი უკანონოდ მიიჩნევს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 4 ივლისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). პომერანცის თქმით, 1998 წლის იანვარში სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ მოქალაქეებს, რომელთაც არა აქვთ „პროპისკა“, შეუძლიათ საზღვარგარეთ მგზავრობა. 1998 წლის თებერვალში ასევე გადაწყვიტა, რომ რეგიონმა რეგისტრაციაში უნდა გაატაროს ყველა, ვინც კი ამას მოითხოვს. მიუხედავად ამისა, იანვარში ელცინმა განაცხადა, რომ რუსეთის ახალი შინა პასპორტი შეინარჩუნებს „პროპისკის“ შტამს, რითაც მიანიშნა, რომ ბინადრობის მოთხოვნები მაინც იარსებებდა.

308. ანდრეი ზოლოტოვი, სასამართლო დგამს ნაბიჯებს „პროპისკის“ გაუქმებისაკენ, Moscow Times, 4 თებერვალი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

309. მაქსიმ ჟუკოვი, იური ლუჯკოვს თავის ადვილზე სეპენ, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 8 აპრილი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

310. იქვე.

311. მიეტო მოქალაქეებს რუსეთში თავისუფალი გადაადგილების შესაძლებლობა, Moscow Times, 10 ივნისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

312. ეს მოიცავს დაფინანსების შემზღუდავ კანონებს, ფართობის მოთხოვნებს, საჭირო ინფორმაციისა და ფორმების წარდგენაზე უარის თქმას და სხვა წინააღმდეგობებს.

313. კონონოვის განსხვავებული აზრი, FBS, Sov-96-022-S, 18 იანვარი, 1996.

314. კონკრეტულ საქმეში მოსარჩელე იყო მოქალაქე ვ.ა. სმირნოვი,

იგი დააპატიმრეს, საიდუმლო ინფორმაციის გადაცემისთვის. ეს ინფორმაცია სმირნოვს ღია წყაროდან ჰქონდა. მას არ მიუღია არანაირი გაფრთხილება და არც ხელი მოუწერია ამ ინფორმაციის შენახვაზე, მას საერთოდ არ ჰქონდა არანაირი შეხება საიდუმლო დოკუმენტებთან. ასეთი ინფორმაცია არ იყო საიდუმლო არც სახელმწიფო საიდუმლო ინფორმაციის ღია საიში, რომელიც ადრე მოქმედებდა, და არც „სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ“ კანონის მიხედვით, რომელიც ახლა მოქმედებს. მაგრამ გამოძიება და სასამართლო, რომლებმაც სმირნოვი სახელმწიფო საიდუმლოების გადაცემის სახით სახელმწიფო ღალატში დაადანაშაულეს, დაეყრდნენ ყველაზე მნიშვნელოვანი სახელმწიფო

საიდუმლოების ინფორმაციის სას, რომელიც თავად იყო საიდუმლო, საერთოდ არ გამოცემულა და რომელიც დამტკიცდა 1980 წლის 3 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით, რომლის შესახებ სპირნოვს არ შეეძლო რაიმე სკოლნოდა.

კონონოვის განსხვავებული აზრი, FBS, Sov-96-022-S, L-N, 18 იანვარი, 1996.

315. ჩარლზ დიგსი, ხელისუფლების განცხადებით, ნიკიტინმა „საიდუმლოების შესახებ“ კანონი დაარღვია, Moscow Times, 20 ივლისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). დანიელ უილიამსი, რუსი ჯაშუშის საქმე ორივე მხარეს აღიზიანებს, Int'l Herald Tribune, 26 ნოემბერი, 1998, გვ. 5; უზენაესი სასამართლო აგრძელებს ნიკიტინის საქმეს, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline, 5 თებერვალი, 1999. ნიკიტინმა ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს მიმართა.

316. დევიდ პოფმანი, საიდუმლო ჯაშუშობის საქმეში რუსი ბრალდებული წინააღმდეგობას აწყდება, Washington Post, 8 ივნისი, 1996, გვ. ა16 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

317. ჯონ ფაინერტი, რუსეთი ნიკიტინს მებუთედ უყენებს ბრალდებას, ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომიტეტის (CSCE) დაიჯესტი, მარტი, 1998, გვ. 109.

318. წარდგინებების მიხედვით, საერთო სასამართლოების მხრიდან იყო კონსტიტუციური საკითხების საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგენის სურვილი, ორივე შემთხვევაში საერთო სასამართლოები დაეთანხმნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილებას.

319. ანა ბადკევი, სასამართლო კრძალავს ხელახალ საქმებს, St. Petersburg Times, 30 აპრილი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

320. სელესტინ ბოლენი, რუსეთის ატომური განგაშის ამტეხი იმარჯვებს თავისუფალი სიტყვისთვის, New York Times, 30 დეკემბერი, 1999 გვ. ა3.

321. FBS-SOV-95-227 (გადაწყვეტილება).

322. რუსეთის სასამართლო კრძალავს სიკვდილით დასჯას, Agence France Presse, 2 თებერვალი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

323. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline, 8 ივლისი, 1998.

324. იქვე, ერთ-ერთმა პირმა, რომელმაც აღძრა სარჩელი საკონსტიტუციო სასამართლოში, დაახლოებით სამი წელი გაატარა წინასწარ პატიმრობაში.

325. საკონსტიტუციო სასამართლო ასწორებს უცხოელთა დაკავების შესახებ კანონს, BBC-ის მსოფლიო მუწევლობის შეჯამება, 19 თებერვალი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

326. OMRI 3/08/96 (რუსეთი); შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 69, RUS-96-1-002 და RUS-96-1-003. განსაკუთრებით მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში ადამიანის კონსტიტუციური უფლებების თაობაზე სარჩელის წარდგენის უფლების მქონე პირთა წრის გაფართოებისას სასა-

მართლმად დაადგინა, რომ ინდივიდთა კონსტიტუციური უფლებები შესაბამისად ეხებათ იურიდიულ პირებსაც. 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენი, გვ. 401, RUS-96-3-009.

327. კონსტიტუციური მონიტორინგი: რუსეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული, 1996, გვ. 21, 23.

328. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, 245, RUS-1997-2-005.

329. იქვე, გვ. 244.

330. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციას უპირატესი ძალა აქვს რუსეთის რესპუბლიკების კონსტიტუციებთან შედარებით, რუსეთისა და დსთ-ის ბიზნესსამართლის ანგარიში, 3 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

331. ანდრეი კოლესნიკოვი, იმპიჩმენტის გასაღები სანდო ხელშია, რუსეთის პრესის დაიჯესტი, 22 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

332. იხ. ნიკიტინსკი, შენიშვნა 80, გვ. 85.

333. იხ. 1993 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125(5).

334. პოლიტიკური ერთეულების მიერ წარდგენილი და სასამართლოს მიერ უარყოფილი სარჩელების თაობაზე ზოგადად იხ. ტუმანოვის პრესკონფერენცია, საინფორმაციო სააგენტო RIA, 6 სექტემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). „არსებობს ტენდენცია, განსაკუთრებით სათათბიროს მხრიდან, საკონსტიტუციო სასამართლოს პოლიტიკურ უთანხმოებაში ჩაბმასთან დაკავშირებით, მაგრამ ჩვენ ამას ვეწინააღმდეგებით“, – შენიშვნა ტუმანოვა.

335. იხ. ტუმანოვის მიერ პრესკონფერენციაზე გაკეთებული კომენტარი ფედერაციის საბჭოს შესახებ კანონზე, საინფორმაციო სააგენტო RIA, 6 სექტემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis), რამაც საჯარო კრიტიკა გამოიწვია; სტრუეკოვი აკეთებს კომენტარს ელცინის მიერ შორეული აღმოსავლეთის გუბერნატორის თანამდებობიდან გათავისუფლების თაობაზე, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის განცხადებით, ელცინს არა აქვს შორეული აღმოსავლეთის გუბერნატორის თანამდებობიდან გადაყენების უფლება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 14 სექტემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ლუჩინის კრიტიკა კონსტიტუციის, ელცინისა და სასამართლოს მიმართ. მაქსიმ ჟუკოვი, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე არ არის კმაყოფილი კონსტიტუციით, საბჭოთა პრესის დაიჯესტი, 26 მარტი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

336. მაგალითად, შედარებით ნაკლებად პოლიტიკური თავმჯდომარე ბაგლაიცი კი დაუყოვნებლივ ჩაება პოლიტიკურ დებატებში კონსტიტუციური რეფორმის თაობაზე, რომელიც მიმდინარეობდა 1996-97 წლებში ელცინის ავადმყოფობის დროს. დიმიტრი ზაქსი, ელცინის მოკავშირე სასამართლოს თავმჯდომარედ აირჩიეს, Moscow Times, 21 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

337. ახალარჩეულმა თავმჯდომარემ ბაგლაიმ განაცხადა თავის პირველ პრესკონფერენციაზე, რომ უდმურტეთის სახელმწიფო საბჭოს ლიდერმა ალექსანდრე ვოლკოვმა ბაგლაისთან შეხვედრა ისურვა, რომელმაც აღნიშნა: „რო-

გორც ჩანს, მას განსხვავებული აზრი აქვს იმაზე, თუ როგორ უნდა მოხდეს სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულება". ოფიციალური კრემლის საერთაშორისო საინფორმაციო მუწყებლობა, 25 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ასეთ შეხვედრა რომ შემდგარიყო, ძალიან მიუღებელი იქნებოდა, რადგან თუ უდმურტეთს რამის თქმა უნდოდა იმპლემენტაციის თაობაზე, ეს უნდა მომხდარიყო საჯაროდ, მთელი სასამართლოს წინაშე, უდმურტეთის ოპონენტების – პრეზიდენტისა და სათათბიროს – თანდასწრებით.

338. პრეზიდენტის პრესმდივნის სერგეი იასტრეშინსკის ბრიფინგი, ფედერალური საინფორმაციო სამსახური, 2 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis):

პრეზიდენტი დაინტერესდა უკანასკნელ ხანს საკონსტიტუციო სასამართლოს საშუალოს მთავარი სფეროებით, საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული ტიპური საქმეების გადასინჯვით... ასევე არ იქნა უგულვებლყოფილი კანონის კონსტიტუციურობის საკითხი კულტურულ ფასეულობათა დაბრუნების თაობაზე, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლოს კონტროლს ექვემდებარებოდა. პრეზიდენტმა განაცხადა, რომ მისი პოზიცია მტკიცე და უცვლელია. ბავლიამ კი, თავის მხრივ, აღნიშნა, რომ ამ საქმის განხილვა შეესაბამებოდა რუსეთის კონსტიტუციას და საერთაშორისო სამართალს.

339. დიმიტრი ზაქსი, ელცინი უბრაზდება საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეს, Moscow Times, 3 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

340. ალექსანდროვა, შენიშვნა 266.

341. შეიძლება დასუსტებული ფედერალური სისტემის გაჯანსაღება? საბჭოთა პრესის დიაჯესტი, 18 თებერვალი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

342. იქვე.

343. ეს არის ამერიკის შეერთებული შტატების დოქტრინის „დორმანტის კომერციის დათქმის“ საკითხი. ზოგადად იხ. Laurence H. Tribe, I American Constitutional Law, გვ. 1021-1150 (3d ed., Foundation Press, 2000).

344. როგორც ჩანს, ასეთი კონფლიქტი ღვივდება ნავთობის გამო. ომსკის მხარემ და ბაშკირეთის რესპუბლიკამ ფედერაციის ისეთ სუბიექტს შეუმცირა მიწოდება, როგორცაა სვერდლოვსკი, რომელიც ტრადიციულად საწვავს მათგან იღებდა. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newsline Vol.3, N99 P. 1 21 მაისი, 1999.

345. უზენაესი სასამართლო, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება კმაყოფილი ყოფილიყო იმით, რომ ოფიციალური პროტოკოლით საკონსტიტუციო სასამართლო მასზე მაღლა დგას, ზუსტად აღმასრულებელი და საკანონმდებლო განშტოებათა ოთხი მეთაურის შემდეგ. ანდრეი ზოლოტოვი, კრემლი ბოლოს უღებს მითქმა-მოთქმას პომპეზური პრივილეგიების შესახებ, Moscow Times, 18 მარტი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

346. ცენტრალური აზიის მოსამართლეთა პარიზის სამუშაო ჯგუფი, მარტი. 1997.

347. ამ ორმაგი იურისდიქციის შესახებ ანალიზისათვის, იხ. Krug, შენიშვნა 223. როგორც ჩანს, ეს საკითხი რუსეთში მეცნიერული დებატების მნიშვნელოვანი ნაწილია. იქვე, გვ. 83-87.

348. დიმიტრი ზარკოვი, რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ ბიუროკრატების განუკითხაობის ლეგალიზება მოახდინა, Kommersant-Daily, 17 ივნისი, 1998, გვ. 2 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis); იმის ანალიზისათვის, თუ როგორ განმარტავენ კონსტიტუციას საერთო სასამართლოები, იხ. Krug. ეს, რა თქმა უნდა, საკონსტიტუციო სასამართლომ დაწერა 1998 წლის 16 ივლისის დირექტივის გამოცემაში. ამ ნაშრომის დაწერის მომენტისათვის არ არის ცნობილი, თუ რამდენად სრულდებოდა დირექტივა.

349. ალექსანდროვა, შენიშვნა 266. შემდგომ განცხადებაში, ბაგლაის გამოთვლით, სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილი საქმეებიდან 10 პროცენტი შეეხებოდა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას შორის დავას, 60 პროცენტი ინდივიდთა უფლებებს და 30 პროცენტი ფედერალიზმის საკითხებსა და რეგიონალური კანონების კონსტიტუციურობას. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline, 3 ივნისი, 1998.

350. 1994 წლის კანონის მე-20, 21-ე და 22-ე მუხლების თანახმად, სასამართლოს არ შეუძლია შექმნას უფრო პატარა კოლეგიები საქმეთა გადასანაწილებლად. ამავე დროს, 30-ე მუხლით ნებადართულია სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილებების „პალატის შეხვედრების“ დროს მიღება, რომელიც შედგება 9 ან 10 წევრისაგან, თუ მას ესწრება წევრთა მესამედი.

351. ალექსანდრე სოლჟენიცინი, რა სახის დემოკრატიაა ეს? New York Times, 4 იანვარი, 1997, გვ. 23.

352. ლევ სიგალი, სასამართლომ თავი დააღწია საფრთხეს, „ობშჩაია გაზეტა“, 7 ნოემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

353. იქვე, 1998 წლის სექტემბერსა და 1999 წლის სექტემბერს შორის პრეზიდენტის „არც ერთი ბრძანებულება... არ ყოფილა არაკონსტიტუციურად ცნობილი“. ელცინი განიხილავს კონსტიტუციურ საკითხებს თავის წარმომადგენლებთან, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 9 სექტემბერი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

354. იქვე.

355. Ametistov, შენიშვნა 53, გვ. 87; იულია შარგოროდსკა, რუსეთი მზად არის სადღესასწაულო შაბათ-კვირისათვის, Moscow Times, 11 დეკემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ნიკიტინის გამართლება, შენიშვნა 320, ერთ-ერთი ასეთი მაგალითია. ასევე იხ. ბორის პუსტინკევი, ახალი სამართლებრივი ცნობიერება, Moscow Times, 19 იანვარი, 2000.

356. *Coming of Age*, შენიშვნა 39, გვ. 74; მან გაყო პირველი სასამართლო „ხმაურიან“ და „უხმაურო“ სასამართლოებად.

357. ბორის კაგარლიტსკი, კანონი ფურცელზე რჩება, Moscow Times, 4 თებერვალი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). უკანასკნელი გამოკით-

ხვის შედეგად გამოვლიდნა, რომ გამოკითხულთა 60 პროცენტის აზრით, ფულის მოპოვების საუკეთესო გზა იყო მისი ძალით მოპოვება.

358. რობერტ შარლეტმა მომაწოდა ინფორმაცია იმის თაობაზე, რომ პრეზიდენტი ელცინი ხშირად ახდენდა სასამართლოს ციტირებას თავის ვებგვერდებში. საუბარი რობერტ შარლეტთან, Lake Placid, N.Y. (17 აგვისტო, 1997). მოსკოვის ჰელსინკის ჯგუფის თავმჯდომარემ ლუდმილა ალექსეევა უთხრა აშშ-ის ჰელსინკის კომისიას:

რუსეთის ადამიანის უფლებათა დამცველები (აქტივისტები) მიიჩნევენ, რომ თანამედროვე პრობლემის სათავე პოლიტიკურ დომინანტურობაში კი არ არის, როგორც ეს საბჭოთა კავშირის დროს იყო, არამედ სამართლებრივ ნიპილიზმშია, რომელიც გამჯდარია ყველა სახელმწიფო მოხელეში, ყველაზე ძლიერით დაწყებული და ყველაზე შეუმჩვე-ლით დამთავრებული.

ყოველთვის, როდესაც რევიონის ადამიანის უფლებათა დამცველები (აქტივისტები) იკრიბებიან სემინარებსა და კონფერენციებზე, ყველა ამ აზრს გამოხატავს – კანონის უგულვებლყოფა, კორუფცია და სასამარ-თლოთა და სამართალდაცვის ორგანოთა კრიმინალურობა.

ლუდმილა ალექსეევა, ჩვენება, საით მიდის ადამიანის უფლებები რუსეთში? ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის სხდომა, 106-ე კონგრესი, (15 იანვარი, 1999).

თავი მეთექვსმეტი
შენიშვნები

(Endnotes)

1. R. J. Crampton, *A Short History of Bulgaria*, გვ. 19 (Cambridge Univ. Press 1987). რელიგიის თავისუფლების გარანტიები არ იყო უცხო მეცხრამეტე საუკუნისათვის, რადგან დიდი სახელმწიფოები ხშირად ახალი სახელმწიფოების (მაგ., ბელგია და რუმინეთი) აღიარების წინაპირობად რელიგიის თავისუფლების პატივისცემას მოითხოვდნენ. Mark Mazower, *The Dark Continent*, გვ. 54 (Knopf 1998).

2. იქვე, გვ. 24.
3. ტურნოვის კონსტიტუცია, მუხლი 13.
4. იქვე, მუხლი 40.
5. იქვე, მუხლი 57.

6. იქვე, მუხლები 67, 73, 74, 75, 77, 79, 82, 84.
7. Crampton, გვ. 53-54.
8. Crampton, გვ. 88.
9. აგრარული პარტიის დაარსებისა და აღრეული წლების მოკლე ისტორიისათვის, იხ. Robert McIntyre, *Bulgaria: Politics, Economics and Society*, გვ. 28-36 (Printer 1988). პარტია კვლავაც არსებობს, მაგრამ მისი პოლიტიკური პოზიციები შეიცვალა.
10. ტურნოვის კონსტიტუცია, მუხლები 56-61.
11. იქვე, მუხლი 62.
12. ბულგარეთის 1971 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 125; ზოგადად იხ. თავი VIII – სასამართლოები და გენერალური პროკურატურა, მუხლები 125-138.
13. 1878 წლიდან ბულგარეთის ისტორიაში თურქების საკითხი მოკლედ მიმოიხილა Romyana Kolarova, *Tacit Agreements in the Bulgarian Transition to the Democracy: Minority Rights and Constitutionalism*, 1993 U. Chicago Law School Round Table 23, გვ. 28-31.
14. ადამიანის უფლებების დაცვის გაუმჯობესების მიუხედავად თურქულ პროვინციებში დაძაბულობა გრძელდება, Helsinki Watch ინფორმაცია, აგვისტო 1990, გვ. 2.
15. Jeri Laber, *The Bulgarian Difference*, New York Review, 17 მაისი, 1990, გვ. 34, 36.
16. Crampton, გვ. 201-3; 1989 წლამდე ბულგარეთის ეკონომიკის აღწერისა და განხილვისათვის იხ. McIntyre, გვ. 85-135.
17. Kjell Engelbrekt, *The Grand National Assembly to Adopt a New Constitution*, აღმოსავლეთ ევროპის ანგარიში, 19 აპრილი, 1991, გვ. 5-6. 1989 წლიდან 1997 წლამდე ბულგარეთის კონსტიტუციონალიზმის ფართო განხილვისათვის იხ. Venelin Ganey, *Bulgaria: The (Ir)Relevance of Post Communist Constitutionalism*, Institutional Engineering in Eastern Europe (Jan Zielonka ed., European University Press, forthcoming) (გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი).
18. Helsinki Watch ინფორმაცია – ბულგარეთი, ივნისი, 1990
19. Celestine Bohlen, *Bulgaria Crawls from Crisis to Crisis*, New York Times 21 სექტემბერი, 1990, გვ. ა3.
20. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, გაზაფხული 1992, გვ. 3-4. კონსტიტუციის მიღების და მისი პირველი 18 თვის საქმიანობის განხილვისათვის თურქული უმცირესობის საკითხის გათვალისწინებით, იხ. Kolarova, შენიშვნა 13, გვ. 23, 28-31.
21. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, იხ. შენიშვნა 20, გვ. 4.
22. ინტერვიუ რუმიანა კოლაროვასთან, სოფია (2 ივლისი, 1997).
23. შტრ. ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკები (იხ. თავი 7), რუმინეთი, პოლონეთი (იხ. თავი 3) და რუსეთი (იხ. თავი 5).

24. ინტერვიუ ლიუბენ კორნეზოვთან, საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი, სოფია (13 მარტი, 1993). იგივე დაადასტურა ევგენი ტანჩევმა, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული კომისიასთან და რომელმაც დაგმო სასამართლოს ასეთი კონცეფცია. ინტერვიუ ევგენი ტანჩევთან, სოფია (1 ივლისი, 1997).

25. როდესაც აღინიშნა, რომ სენატი უფლებამოსილია იმოქმედოს წმინდა პოლიტიკური მოტივებით, ხოლო სასამართლო, საკონსტიტუციო სასამართლოც კი – მხოლოდ კანონის შესაბამისად, სამმა მოსამართლემ – კორნეზოვმა, არაბაჯიევმა და ნენოვსკიმ – უბრალოდ ჩაიცინა და შეიმშუშა. ინტერვიუ, სოფია (13 მარტი, 1993).

26. კონსტიტუცია 1991 წლის 12 ივლისს მიიღეს. სამართალწარმოების წესები კი 1991 წლის 6 დეკემბერს ჩამოყალიბდა. ტანჩევის აზრით, კანონი ნაჩქარევად მიიღეს და იგი უამრავ შეცდომას შეიცავს. ინტერვიუ, სოფია (2 ივლისი, 1997).

27. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 147(1), (2).

28. გარდამავალი დებულებები, § 2(2), (3).

29. თავი VIII, საკონსტიტუციო სასამართლო; საერთო სასამართლოები განხილულია VI თავში.

30. ამ საკითხისა და შემდგომი საკითხების განსახილველად, რომლებიც ეხება უზენაესი სასამართლოს მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი წადგინების დებულებებს, იხ. *The Constitutional Court of Bulgaria* (უცნაბი ავტორი, დათარიღებულია 1972 წლით).

31. ბულგარეთის კონსტიტუცია, მუხლი 150(1).

32. იქვე, მუხლი 150(2).

33. ინტერვიუ რუმინა კოლაროვასთან, სოფია (2 ივლისი, 1997).

34. „კანონი“ არ შეიცავს ადმინისტრაციულ წესებს თუ აქტებს.

35. იხ. პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 193.

36. იხ. გვ. 243-244. ზოგიერთი ეს სიძნელები კომისიას წარუდგინა ავტორმა 1991 წლის ივნისში, მაგრამ, როგორც ჩანს, ისინი უგულებელყოფილ იქნა. ასევე იხ. *The Constitutional Court of Bulgaria*, ზელნაწერი 11.

37. შემდგომ საქმეში საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ უზენაესი სასამართლო უფლებამოსილია გააუქმოს ადმინისტრაციული აქტი, თუ იგი ადამიანის უფლებებს არღვევს. იანვარი, 1995 (26 ოქტომბერი, 1995). ამ საკითხებზე ვრცელი განხილვისათვის, იხ. *The Constitutional Court of Bulgaria 7-11*. ამ ნაშრომში ავტორი ასევე განიხილავს იმ საკითხს, შეუძლია თუ არა საკონსტიტუციო სასამართლოს თავისი გადაწყვეტილება კონსტიტუციურობის თაობაზე შეახოს ფაქტებსაც, რადგან თუ მას ამის უფლებამოსილება აქვს, იგი გახდება „სასამართლო“ VI თავიდან გამოძინარე. ასევე შესაძლო გზები, რომლებიც მოითხოვს ან კონსტიტუციურ ცვლილებას ან კანონის შესწორებას, განხილულია ამ ნაშრომში.

38. ინტერვიუ მოსამართლე ტოდორ ტოდოროვთან, სოფია (2 ივლისი, 1997).

39. იქვე.

40. კვოტაში მოითხოვს სრული შემადგენლობის ორ მესამედს ან რვა მოსამართლეს. კანონი, მუხლი 15.

41. კონსტიტუცია, მუხლი 151(1).

42. იხ. გვ. 192.

43. იხ. კონსტიტუცია, მუხლი 69, 70; კანონი, მუხლი 9.

44. კანონი, მუხლი 10. საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის ფინანსური რესურსების ნაკლებობასთან დაკავშირებული პრობლემები განხილულია დასკვნაში.

45. მაგალითად, პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალი, მოსამართლე ლებ გარლიცი, შენიშვნები, ცენტრალური აზიის მოსამართლეთა კონფერენცია, პარიზი, მარტი 1997 (პოლონეთი); უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე ლასლო სოლიომი, შენიშვნები, ტრანსკავკასიის მოსამართლეთა კონფერენცია, ბუდაპეშტი, დეკემბერი 1996 (უნგრეთი).

46. საუბარი რუმინა კოლაროვასთან, ჩიკაგო (5 დეკემბერი, 1992).

47. 1992 წლის მაისში, დემოკრატიულ ძალთა კავშირის მომხრე მოსამართლე პარვანოვი გარდაიცვალა და პარლამენტმა მის მაგივრად დაუყოვნებლივ სტანისლავ დიმიტროვი დანიშნა, კიდევ ერთი დემოკრატიულ ძალთა კავშირის მომხრე.

48. მოსამართლეთა დანიშვნისას კონსტიტუცია სრულად არ შესრულებულა, რადგან კასაციის უზენაესი სასამართლოს და ადმინისტრაციული უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს, რომლებსაც საკონსტიტუციო სასამართლოს ორი მესამედი უნდა დანიშნათ, ჯერ არ ჰქონდათ უფლებამოსილება. ამის გამო საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები მხოლოდ უზენაესმა სასამართლომ შეარჩია.

49. სატელეფონო ინტერვიუ ვენელინ განევთან (3 ნოემბერი, 1997).

50. საქმეთა შინაარსი ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე ქვეყნდება სასამართლოს გადაწყვეტილებათა ყოველწლიურ ანგარიშში.

51. საქმე № 911/91

52. მოძრაობის უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის წევრთა 99 პროცენტი მუსლიმანი და თურქია.

53. მეთორმეტე მოსამართლე პარვანოვი საავადმყოფოში იყო. იგი ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის მომხრე მოსამართლე იყო.

54. ხუთმა მოსამართლემ დაადგინა, რომ მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის არ შეიძლებოდა მოხსენიებულიყო „პარტიის“ სახელით, რადგან სოფიის რეგიონალურმა სასამართლომ და უზენაესმა სასამართლომ რეგისტრაციაში არ გაატარეს მოძრაობა „პარტია უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის“ სახელით. მათ ასევე აღნიშნეს, რომ მოძრაობამ საკუთარი თავი აღიარა ეროვნული შოვინიზმის და ავტონომიის იდეის მოწინააღმდეგედ და განაცხადეს, რომ არ შეიძლებოდა მისი არაკონსტიტუციურად ცნობა, სანამ იგი ხელს უწყობდა ადამიანის უფლებების გაერყელებას და კონსტიტუციურ კონტროლს არსებულ კონსტიტუციურ ჩარჩოში. რუმინა კოლაროვას თქმით, გადაწყვეტილება მიღებული იყო ევროპის საბ-

ჭოს ზემოქმედებით, რომელმაც ბულგარეთი წვერად მიიღო მოძრაობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებიდან ორი კვირის შემდეგ.

55. ამ გადაწყვეტილების თაობაზე ვრცელი განხილვისათვის, იხ. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, გაზაფხული 1992, გვ. 11. სრული გადაწყვეტილების ინგლისური თარგმანი, რომელიც შეიცავს 6 „განსხვავებულ აზრს“, აქვს ავტორს. კომენტარისათვის იხ. Emil Konstantinov, *Decision of the Bulgarian Constitutional Court on the Minority Question*, და სტეფან პოლმსისადმი რუმინა კოლაროვას შემორანდუმი კონსტანტინოვის შესახებ, 7 აგვისტო, 1992. ამ პერიოდის განმავლობაში საკონსტიტუციო სასამართლო ასევე ავითარებდა საკუთარ წესებსა და პროცედურებს. იხ. საკონსტიტუციო სასამართლოს წვერი Milcho Kostov, *First Anniversary of the Bulgarian Constitutional Court*, (გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი).

56. გადაწყვეტილება 13/92, A.C. 27/92. 22 ოქტომბერი, 1992. მოსამართლე კორზენოვა გამოაქვეყნა საწინააღმდეგო აზრი.

57. უნდობლობის ვოტუმი მოითხოვს წვერთა სრული შემადგენლობის უმრავლესობას. კონსტიტუცია, მუხლი 89(1), მაგრამ მთავრობის ნდობის ვოტუმი მოითხოვს მხოლოდ დამსწრეთა უმრავლესობას. კონსტიტუცია, მუხლი 112(1).

58. გადაწყვეტილება 20, 23 დეკემბერი, 1992. მოსამართლე არაბაჯიევმა კომენტარი ინტერვიუს დროს გააკეთა. 1993 წლის მარტი, სოფია.

59. იქვე, თარგმანის გვ. 10. მაგრამ იხ. Tanchev, *Parliamentarism Rationalized*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, ზამთარი 1993, გვ. 33 (პარლამენტარიზმი შესუსტდა, რათა მთავრობა შენარჩუნდეს, რომლის გადაყენებაც არც ისე ადვილი იქნება). საკანონმდებლო პრიმატი სათავეს ჯერ კიდევ ტურნოვის კონსტიტუციიდან იღებს, რომელიც, მრავალთა აზრით, 1991 წლის კონსტიტუციის მნიშვნელოვან პრეცედენტს წარმოადგენდა. საუბარი ეგენი ტანჩევთან, სოფია (გაზაფხული, 1991).

60. გერმანიის ძირითადი კანონი, მუხლი 39(1); იტალიის კონსტიტუცია, მუხლი 61(3).

61. ბულგარეთის პარლამენტი იღებს ძალაუფლებას გარდამავალ საკითხებზე, ზინაუს ზოგადი მიმოხილვის საინფორმაციო სამსახური, 13 ივლისი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

62. სასამართლოს გადაწყვეტილებით პარლამენტი და არა კაბინეტი უფლებამოსილი უცხო ქვეყნებში გავზავნოს შეიარაღებული ძალები, BBC-ის მსოფლიო მანუშეებლობის შეჯამება, 10 ნოემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

63. გადაწყვეტილება 10/92, A.C. 13/92. 27 ივლისი, 1992. კომენტარისათვის იხ., უცნობი ავტორი (შეხვედულებების და კომენტარის თარგმანი) საქმე შეეზბოდა განმარტების მოთხოვნას სასამართლოს 149(1) მუხლის შესაბამისად.

64. იუსტიციის უმაღლესი საბჭო შედგება 25 წევრისაგან. 11 წევრს ირჩევს პარლამენტი, 12-ს ირჩევენ სასამართლო ხელისუფლების ორგანოები, ხოლო დარჩენილი სამი *ex officio* წევრები არიან: გენერალური პროკურორი,

კასაციის უზენაესი სასამართლოს და ადმინისტრაციული უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეები (კონსტიტუცია, მუხლი 130, პარაგრაფი 1). საბჭოს წევრი შეიძლება გახდეს მხოლოდ „მაღალი პროფესიული და მორალური ღირსების მატარებელი იურისტი არანაკლებ 15 წლის სამუშაო გამოცდილებით“. წევრთა უფლებამოსილების ვადაა ხუთი წელი და დაუშვებელია მათი ხელახალი არჩევა (მუხლი 130, პარაგრაფი 4). საბჭო უფლებამოსილია აირჩიოს, დააწინაუროს, ჩამოაქვეითოს და გადაანაწილოს მოსამართლეები, პროკურორები და გამომძიებლები. იგი ასევე უფლებამოსილია წამოაყენოს წინადადება გენერალური პროკურორის, უზენაესი საკასაციო და ადმინისტრაციული სასამართლოს თავმჯდომარეების თანამდებობიდან გათავისუფლების საკითხი. ამ მოხელეებს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს პრეზიდენტი, რომელსაც მხოლოდ ერთხელ შეუძლია უარყოს უზენაესი სასამართლოს მიერ წამოყენებული კანდიდატები. თუ მათი კანდიდატურები ხელახლა წამოაყენეს, პრეზიდენტმა უნდა დაამტკიცოს ისინი (მუხლი 129, პარაგრაფი 2). საბჭო ასევე უფლებამოსილია მოსამართლეებს მოუსხნას იმუნიტეტი კანონის მოთხოვნების შესაბამისად (მუხლი 132, პარაგრაფი 2).

65. მე მაღლიერი ვარ ვენელინ განევისა მთავრობის ტაქტიკის შესახებ დეტალების მოწოდებისათვის.

66. გადაწყვეტილება 3/92, A.C. 30/92. 3 აპრილი, 1992.

67. იქვე, გვ. 228.

68. კანონისა და საწინააღმდეგო აზრის დეტალური პოლიტიკური და სამართლებრივი ანალიზისათვის იხ. Venelin Ganev, *Judicial Independence and Post-totalitarian Politics: The Case of the Bulgarian "Law on Judicial Power"*, 3 Parker Sch. J. E. Eur. L. გვ. 277, 228 (1996).

69. კანონი ასევე მოითხოვდა იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრების მიერ ნებისმიერი სხვა სამსახურისათვის თავის დანებებას, ეს დებულება არ შეხებია სამოსამართლო/პროკურატურის წარმომადგენლებს (მუხლი 24). ეს დებულება გაუქმდა როგორც თანასწორობის პრინციპების დარღვევა.

70. გადაწყვეტილება № 8/94, 9/94 (15 სექტემბერი, 1994); იხ. აგრეთვე, სასამართლოს გადაწყვეტილებამ გენერალურ პროკურორს თანამდებობის შენარჩუნების საშუალება მისცა, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 17 სექტემბერი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

71. მუხლი 22, პარაგრაფი 6, §6 (იუსტიციის უმაღლესი საბჭო) და მუხლი 29 პარაგრაფი 1 §5 (უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეები და გენერალური პროკურორი), ციტირებულია Ganev, შენიშვნა 68, გვ. 231.

72. Ganev, იხ. შენიშვნა 68, გვ. 231.

73. გაერთიანებული დემოკრატიული ძალის ლიდერი მოსამართლეთა არჩევნებს „უსირცხვილო მოქმედებას“ უწოდებს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 19 სექტემბერი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

74. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური გამოშვება, 22 სექტემბერი, 1994.

75. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, ყოველდღიური გამოშვება, 8 ნოემბერი, 1994.

76. სოციალისტური პარტიის ყრილობა, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 31 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
77. გადაწყვეტილება 14/95, A.C. 23/95. 12 სექტემბერი, 1995. ამ ეპიზოდთან დაკავშირებით დეტალების მოწოდებისათვის ძალიან მაღლობელი ვარ ენელინ განევის.
78. გადაწყვეტილება 17/95, A.C. 13/95, 3 ოქტომბერი, 1995.
79. ამბავი მოთხრობილია, კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1996, გვ. 6-7.
80. გადაწყვეტილება 13/96, A.C. 11/95, 25 ივლისი, 1996.
81. მე-4 პუნქტის თანახმად: „კონსტიტუციით განსაზღვრული ხელისუფლების სასამართლო განშტოების ორგანიზაცია ძალაში შევა ახალი სტრუქტურისა და სამართალწარმოების კანონების მიღების შემდეგ“.
82. გადაწყვეტილება 17/96, A.C. 18/96, 3 ოქტომბერი, 1996.
83. გადაწყვეტილება 19/96, A.C. 17/96, 22 ოქტომბერი, 1996; იხ. აგრეთვე კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, შემოდგომა 1996, გვ. 7-8.
84. გადაწყვეტილება 21/95 A.C. 18/95, 31 ოქტომბერი, 1995. განხილულია, კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, ზამთარი 1996, გვ. 5,6.
85. გადაწყვეტილება 22/95, A.C. 25/96, 31 ოქტომბერი, 1995; იხ. აგრეთვე, კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, ზამთარი 1996, გვ. 7; საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს გადაწყვეტილების იურიდიულ შედეგებს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 1 ნოემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
86. გადაწყვეტილება 7/92, A.C. 6/92, 2 ივლისი, 1992.
87. იქვე, გვ. 5.
88. გადაწყვეტილება 2/91, A.C. 24/91, 13 დეკემბერი, 1991.
89. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება ხელს უშლის პრეზიდენტობის კანდიდატს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 25 ივლისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ბულგარეთის სოციალისტური პარტიის რეაქციის თაობაზე კომენტარისათვის, იხ. სოფია TRUD, 7/25/96, Valerya Valeva, "Opposition Stands to Benefit if BSP Keeps Its Candidate". საკონსტიტუციო სასამართლომ მსგავსი გადაწყვეტილება მიიღო ბულგარეთის ბიზნესბლოკის დეპუტატის გეორგ განჩევის საკითხთან დაკავშირებით, რამაც დიდი წინააღმდეგობა გამოიწვია. განჩევი აშშ-ის მოქალაქედ მიიჩნეის, რომელმაც არაფორმალურად უარი განაცხადა ამერიკის მოქალაქეობაზე, ალბათ, იმიტომ, რომ უარი მიჩნეულ იყო სამართლებრივ და არა ავტომატურ საკითხად. გადაწყვეტილება 2/95, A.C. 1/95, 13 აპრილი, 1995.
90. გადაწყვეტილება 6/93, A.C. 4/93, 22 აპრილი, 1993.
91. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1995, გვ. 7.

92. Herman Schwartz, *Defamation and Democracy*, 3 Parker Sch. J. E. Eur. L. გვ. 317 (1996).

93. ზოგადად იხ. Stefan Krause, *Purges and Progress in Bulgaria, Transition*, 6 ოქტომბერი, 1995, გვ. 46-48.

94. Morton Sklar, Memorandum to Council of Europe and UN Human Rights Agency, 15 ივნისი, 1992 (on file with the author).

95. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1993, გვ. 4, 6.

96. გადაწყვეტილება 4/95, A.C. 2/95, 17 მაისი, 1995.

97. გადაწყვეტილება 15/95, A.C. 21/95, 13 სექტემბერი, 1995.

98. გადაწყვეტილება 16/95, A.C. 19/95, 19 სექტემბერი, 1995; საკონსტიტუციო სასამართლო: პარლამენტის შედის კომიტეტის უფლებამოსილება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 23 სექტემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

99. გადაწყვეტილება 24/95, A.C. 30/95, 12 დეკემბერი, 1995.

100. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1995, გვ. 6.

101. გადაწყვეტილება 24/95, A.C. 30/95, 12 დეკემბერი, 1995.

102. გადაწყვეტილება 21/96, A.C. /96, 14 ნოემბერი, 1996; საკონსტიტუციო სასამართლო ტელერადიო დებულებას არაკონსტიტუციურად ცნობს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 22 ნოემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

103. გადაწყვეტილება განხილულია, კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1997, გვ. 8.

104. კანონი 77/1996; BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 14 ნოემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

105. ამ ინფორმაციისათვის ვენელინ განევს უნდა ვუმაღლოდე, ელფოსტა, 4 ოქტომბერი, 1999.

106. გადაწყვეტილება 7/96, A.C. 1/96, 4 ივნისი, 1996. ყველაზე სრული შეჯამება მოცემულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 187-189. აზრი ფართოდ გავრცელდა და იგი სხვა მრავალმა სასამართლომაც გამოიყენა.

107. *Castells v. Spain*, 236, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო (Ser. A) (1992); *Lingens v. Austria*, 103, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო (Ser. A) (1986).

108. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება Newsline, 12 თებერვალი, 1998.

109. Objective, თებერვალი, 1998, გვ. 10.

110. გადაწყვეტილება 20/1998, A.C. 18/98, (ბულგარულად).

111. ევროსაბჭოს ზემოქმედების შედეგად ბულგარეთმა გააუქმა თავისუფლების აღკვეთა კრიმინალური ცილისწამებისათვის. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 1 და 2, ზამთარი/გაზაფხული 1999, გვ. 5,7. ამის გამო კვლავ რჩება

მკაცრი ჯარიმები და სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, რაც საფრთხეს უქმნის სიტყვის თავისუფლებას.

112. გადაწყვეტილება 5/92, A.C. 11/92, 11 ივნისი, 1992.

113. ადამიანის უფლებების გაუმჯობესების მიუხედავად, თურქულ პროვინციებში დაძაბულობა გრძელდება, Helsinki Watch ინფორმაცია, აგვისტო 1990, გვ. 2.

114. 1992 წლის ივნისში მორტონ სკლარმა გადმოსცა ეს შეზღუდვები, რომლებიც „გამოიხატებოდა სამართლის ნორმების... გამოყენებაში... უმცირესობების ჯგუფების და სხვა ასოციაციების უფლებების შეზღუდვისა“ და მათი პოლიტიკიდან ჩამოშორებისათვის. ადგილობრივმა სასამართლოებმა უარი უთხრეს სერტიფიცირებაზე ეთნიკურ და რასობრივ უმცირესობებს, ეთნიკური უმცირესობების შვილობიან შეხვედრებს პოლიცია შლიდა. ბოშა-თა და მაკედონიელ უმცირესობებს ასევე უარი ეთქვათ რეგისტრაციაზე. 1990 წლის მარტში ვიზიტისას ამ ნაშრომის ავტორს აცნობეს შეიარაღებული ძალების ოფიცერთა კორპუსიდან თურქების დისკრიმინაციული გარიცხვის თაობაზე. ინტერვიუ იბრამ ტატარლისთან (მარტი, 1993). სკლარის გადმოცემით, რაზგრადის ტერიტორიაზე არსებული დიდი თურქული უმცირესობა ასევე აპროტესტებდა მათი რელიგიის თავისუფლებაში ჩარევას, რადგან მხოლოდ ერთი მუსლიმანური ეკლესია იყო მოქმედი. Sklar, შენიშვნა 94, პარაგრაფები 2, 3, 5. ადგილობრივი მოხელეების მიერ მუსლიმანების დისკრიმინაციისა და უფლებათა შელახვის შესახებ ანგარიშისათვის იხ. Helsinki Watch ინფორმაცია, შენიშვნა 113, გვ. 7-9.

115. Ganev, შენიშვნა 68, გვ. 22.

116. Kjell Engelbrekt, Bulgaria "Oasis of Stability" Facing Drought? რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 7 იანვარი, 1994, გვ. 106, 109-110; Engelbrekt, Political Extremism: Bulgaria, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 22 აპრილი, 1994, გვ. 75, 77-79. 1996 წლის დეკემბერში წარადგინეს სარჩელი მოძრაობა უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის ლეგიტიმურობის თაობაზე, 18 დეკემბრის არჩევნებამდე, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ უარყო იგი, რადგან მან უკვე გამოიტანა გადაწყვეტილება ამ საკითხზე 1992 წლის აპრილში. BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 6 დეკემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

117. მოსამართლე ტოდორ ტოდოროვის წერილი ავტორისადმი, 18 თებერვალი, 1998.

118. სურათები ევროპიდან, ბოშების უფლებები, ზაფხული, 1997, გვ. 10.

119. იხ. 1997 წლის აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის ანგარიში 1996 წელს ბულგარეთში ადამიანის უფლებათა მდგომარეობის შესახებ. თებერვალი, 1997.

120. საერთო სასამართლო განიხილავს სადავო უკანონო და არაკონსტიტუციურ აღმინისტრაციულ აქტებს.

121. ბულგარეთის კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მიხედვით, „ყველა მოქალაქე თანასწორია კანონის წინაშე. დაუშვებელია პრივილეგიების მინიჭება

ან უფლებათა შეზღუდვა რასის, ეროვნების, ეთნიკური კუთვნილების, სქესის, წარმომავლობის, რელიგიის, განათლების, შეხედულების, პოლიტიკური მრწამსის, პირადი სოციალური ან მატერიალური სტატუსის გამო”.

122. გადაწყვეტილება 14/92, A.C. 14/92, 24 სექტემბერი, 1996.

123. გადაწყვეტილება 14/96, A.C. 15/96, 24 სექტემბერი, 1996. სადავო კანონი, კოლექტიური დაევების მოწესრიგების შესახებ კანონის მე-16 მუხლი კრძალავდა ელექტორენერგიის, მიწოდების სექტორის, ტელეკომუნიკაციების, ჯანდაცვის, თავდაცვის სამინისტროს, სასამართლოების, პროკურატურის და საგამომიებო ორგანოების მოხელეთა გაფიცვას.

124. გადაწყვეტილება 10/95, A.C. 8/95, 10 ივლისი 1995. იხ. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით გარემოს დაცვითი აქტები კანონიერია, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 12 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). გარემოს დაბინძურება იყო ერთ-ერთი პირველი საკითხი, რომლის გარშემოც კომუნიკური ხელისუფლების ოპოზიცია გაერთიანდა 1989 წელს. იხ. გვ. 167.

125. მე-17 მუხლის თანახმად, „საკუთრება არის კერძო და საჯარო“; მე-19 მუხლის მიხედვით, „სახელმწიფო უზრუნველყოფს თანაბარ სამართლებრივ პირობებს ყველა კორპორაციისა და მოქალაქეთა ეკონომიკური საქმიანობისათვის, რისთვისაც აღკვეთს მონოპოლიტებსა და არაკეთილსინდისიერ კონკურენციას და იცავს მომხმარებლებს”.

126. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით მიწის კანონი ძალაში შედის მას შემდეგ, რაც ცვლილებები ბათილად იქნა ცნობილი, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 30 ივნისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

127. გადაწყვეტილება 20/96, A.C. 21/96, 7 ნოემბერი 1996. საკონსტიტუციო სასამართლო უარყოფს მიწის კანონის ცვლილებებს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 9 ნოემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

128. გადაწყვეტილება 9/95, A.C. 4/95, 6 ივლისი 1995.

129. გადაწყვეტილება 5/96, A.C. 4/96, 21 მარტი, 1996.

130. გადაწყვეტილება 22/96, A.C. 24/96, 10 დეკემბერი, 1996.

131. გადაწყვეტილება 2/96, A.C. 26/95, 6 თებერვალი, 1996.

132. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 6.

133. მოსამართლე ტოდორ ტოდოროვის წერილი ავტორისადმი, 18 თებერვალი, 1998.

134. გადაწყვეტილება 19/95 A.C. 17/95, 12 ოქტომბერი, 1995; კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, შემოდგომა 1995, გვ. 7.

135. საკონსტიტუციო სასამართლო უარყოფს ქონების რესტიტუციის მოთხოვნას, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 29 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ასეთ საკითხზე უზენაესმა სასამართლომ გააუქმა „სახალხო სასამართლო“ მიერ 1945-46 წლებში მიღებული რამ-

დენიშე გადაწყვეტილება იშის საფუძეულზე, რომ იშინი უარყოფდნენ სამარ-თლებრივი დაცვის უფლებას. მიუხედავად იშისა, რომ „სახალხო სასამარ-თლოები“ ჩამოყალიბდა ნაციონალი კოლაბორაციონისტების საქმეების განსა-ხილველად, იგი გადამიქცა კომუნისტური რეპრესიების იარაღად. კონსტიტუ-ციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 4 შემოდგომა 1996, გვ. 8.

136. გადაწყვეტილება 18/92 A.C. 24/92, 14 დეკემბერი, 1992.

137. *ოპოზიცია რესტიტუციის აქტს სასამართლოში ასაჩივრებს*, BBC-ის მსოფლიო მუწყებლობის შეჯამება, 28 ნოემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომა Lexis-Nexis).

138. Nanette van der Laan, *Exiled King's Family Property to be Returned after 50 Years*, Daily Telegraph, 6 ივნისი, 1998 (ხელმისაწვდომა Lexis-Nexis). სიმეონი არის ერთადერთი მეფე, რომელმაც სამეფო ქონება დაიბრუ-ნა, თუმცა მას ბევრი სხვაც ითხოვდა. ბულგარეთში არსებობს მცირერიც-ხოვანი, მაგრამ ძლიერი მონარქისტული პარტია.

139. მხოლოდ რამდენიშე სისხლის სამართლის საქმე მოხვდა საკონსტი-ტუციო სასამართლოში ადრე აღნიშნული გაფლანგვა/მითვისების საქმის გარდა. ეს გამოძიება არც ისე მნიშვნელოვანი იყო. 1996 წელს გაფლანგვა/მითვისების გამოძიება შეწყდა, ანდრეი ლუკანოვმა მიიღო ადამიანის უფლე-ბათა ევროპის კომისიის გადაწყვეტილება, რომ მისი დაცევა 1992 წლის მეორე ნახევარში უკანონო იყო, ხოლო ტოდორ ჟივკოვი უზენაესმა სასამარ-თლომ უდანამაულოდ ცნო შეიღწლიანი წინასწარი პატიმრობის შემდეგ. იხ. 1997 წლის სახელმწიფო დეპარტამენტის ანგარიში.

140. გადაწყვეტილება 8/92 A.C. 7/92, 27 ივლისი, 1992.

141. გადაწყვეტილება 11/92 A.C. 18/92, 29 ივლისი, 1992. საკონსტი-ტუციო სასამართლოს მიხედვით, „როდესაც საზოგადოებას აქვს მიზეზი, რათა უარყოფითი შეფასება მისცეს დროის გარკვეულ პარიოდს [ან] პოლი-ტიკურ რეჟიმს... მას არა აქვს უფლება ამის საფუძეულზე დაარღვიოს ადამიანის ძირითადი უფლებები ან კონსტიტუციური პრინციპები“.

142. გადაწყვეტილება 11/92 A.C. 32/92, 11 თებერვალი, 1992.

143. იხ. კონსტიტუციური საქმე № 32, 1993 (Helsinki Watch არაოფი-ციალური თარგმანი), დეკომუნიზაცია ბულგარეთში, Helsinki Watch ინ-ფორმაცია ბულგარეთიდან, აგვისტო, 1993, გვ. 39.

144. ბულგარეთისა და სხვა ქვეყნების ლუსტრაციის კანონების და დაცევირებული საკითხების განხილვისათვის, იხ. Herman Schwartz, *Lustration in Eastern Europe*, 1 Parker Sch. J. E. Eur. L. გვ. 141 (1994). (აშშ) Helsinki Watch, ჰელსინკის ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ფედერაციის, ამერიკის უნივერსიტეტის ადამიანის უფლებების და ჰუმანიტა-რული სამართლის ცენტრის სახელით ავტორმა მოამზადა მეპორანდუმი, რომელიც აკრიტიკებდა „პანევის კანონს“, რადგან იგი ძალიან ბევრ სხვადას-ხვა თანამდებობის ადამიანს შეეხო და იგი არ შეიცავდა არანაირ დაცვით მექანიზმს უსამართლო ან თვითნებური მოქმედებისაგან. ავტორების მიერ კანონის დაცვისათვის იხ. Georgi Panev, *On Some Aspects of the*

Postcommunist Transition Period and the Role of the Decommunisation and Lustration Legislation, პრეზენტაცია – დემოკრატია და დეკომუნისაცია: დისკალიფიკაციის საშუალებები აღმოსავლეთ და ცენტრალურ ევროპასა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ვენეცია, იტალია, 14-15 ნოემბერი, 1993 (კონფერენცია დააფინანსა სამოქალაქო საზოგადოების ფონდმა, ნიუ-იორკი) (the Parker School Journal of East European Law).

145. იხ. წერილი ევგენი ტანჩევისაგან ავტორისადმი (უთარილო).

146. ეროვნული ასამბლეა ხელახლა იღებს კანონს, შებრუნებულ „ქანების კანონს“, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 25 მარტი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

147. გადაწყვეტილება 9/92 A.C. 4/92, 27 ივლისი, 1992.

148. იხ. ბულგარეთის სასამართლო დასაშვებად მიიჩნევს საიდუმლო მასალების გსხსნას, Agence France Press, 22 სექტემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

149. ბულგარეთში ადრეული ინსტანციისათვის, იხ. კანონშემოქმედები ბულგარეთის სიაში, New York Times, 24 აპრილი, 1991 წ. A3. col.4.

150. ადრეული არეულობის განხილვისათვის, იხ. Kjell Engelbrekt, *Bulgaria's Compromise?* რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება Newsline, 4 თებერვალი, 1994, გვ. 21.

151. ბულგარეთის კაბინეტი ეთანხმება კომუნისტური პოლიციის მასალების შესახებ კანონის პროექტს, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება Newsline, 8 ივლისი, 1997.

152. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით საიდუმლო მასალების ხელმისაწვდომობის შესახებ აქტის ნაწილი არაკონსტიტუციურია, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 24 სექტემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

153. Julius Strauss, *Informers Spared as Communist Files Go Public*, Daily Telegraph, 14 ოქტომბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

154. ბულგარეთის სასამართლო აუქმებს დებულებას პოლიტიკური გაერთიანების შესახებ, ხინუას საინფორმაციო სააგენტო, 21 იანვარი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე გააუქმა სამი დებულება, რომელიც აფართოებდა პრემიერ-მინისტრის უფლებამოსილებას მინისტრთა საბჭოსა და რეგიონალურ ხელისუფლებებთან მიმართებაში.

155. კონსტიტუციური მონიტორინგი: ბულგარეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1995, გვ. 7.

156. Venelin Ganev, *Interview with Constitutional Court Justices Todor Todorov and Tsanko Hadjistoichev*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 65-69.

157. იქვე.

158. იქვე. გვ. 70-71.

159. ინტერვიუ ნენო ნენოვსკისთან, სოფია (13 მარტი, 1993). მას შემდეგ, რაც 1998 წლის ლუსტრაციის კანონი გაუქმდა, პარლამენტის იურიდიული

კომიტეტის თავმჯდომარემ, გაერთიანებულ დემოკრატიულ ძალთა წარმომადგენელმა, განაცხადა, რომ პარლამენტი „დაემორჩილება საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას“. იხ. ბულგარეთის სასამართლო აუქტებს დებულებას პოლიტიკური გაერთიანების შესახებ, ზინუსა საინფორმაციო სააგენტო, 21 იანვარი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

160. ნენო ნენოვსკის წერილი ავტორისადმი, 14 ნოემბერი, 1994 (ფრანგულად).

161. იქვე.

162. ინტერვიუ ტოდორ ტოდოროვთან (2 ივლისი, 1997).

163. შე მითხრეს, რომ პრობლემის ერთ-ერთი მიზეზი ის არის, რომ ოფიციალურ გაზეთს არ სურს გრძელი განსხვავებული აზრების გამოქვეყნება.

164. მაგალითად, იხ. „პანევის კანონი“.

165. Gaven, იხ. შენიშვნა 156, გვ. 65-69.

166. საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ დებულებები არის კონსტიტუციის VIII თავში, „ადგილობრივი თვითმმართველობის“ თავის შემდეგ ბოლო თავში, მაშინ, როდესაც „სასამართლო ხელისუფლება“ VI თავშია.

თავი მეშვიდე
შენიშვნები

(Endnotes)

1. მიქაელ იგნატოვი აღწერს სლობოდან მილოშევიჩის სერბიასა და ვალდიმერ მეჩიარის სლოვაკეთს როგორც „მედიის თავისუფლების სათამაშო მოედანს და პოლიტიკური პლურალიზმის ფასადს, რათა დაიფაროს მისი რეჟიმის აღუდგენელი კომუნისტური ზასიათი და პოლიტიკისადმი ლენინისტური-კონსპირაციული მიდგომა; მმართველი ელიტის მიერ ეკონომიკის კორუფციული მითვისება; საიდუმლო პოლიციის მტაცებლური როლი; სამოქალაქო საზოგადოების უსიცოცხლო დემოკიდებულება; საჯარო არეულობის შოვინისტური პარანოია“. *The Era of Error*, New Republic, 9 აგვისტო, 1999, გვ. 37.

2. ეს ნაწილი ეყრდნობა Lloyd Cutler and Herman Schwartz, *Constitutional Reform in Czechoslovakia: E Duubus Unum?*, 56 U. Chi. L. Rev., გვ. 511, 511-21 (1991).

3. Edward Taborsky, *Czechoslovak Democracy at Work*, გვ. 74-78 (Allen & Unwin, London 1945).

4. ჯერ კიდევ ფედერაციის გაყოფამდე სლოვაკეთის ერთ-ერთმა ცნობილმა პოლიტიკოსმა აუხსნა ამ ნაშრომის ავტორს, რომ „სლოვაკეთის ისტორიას სამი ღალატი ახსოვს: 1918, 1948 და 1968 წლების“. ინტერვიუ

ფრანტიშეკ მიკლოსკოსთან, მაშინდელი სლოვაკეთის ეროვნული საბჭოს ცნობილ ლიდერთან, ბრატისლავა, 1991 (ზუსტი თარიღი უცნობია).

5. Vladimir V. Kusin, *Czech and Slovaks: The Road to the Current Debate*, Report on Eastern Europe 4, 12 (5 ოქტომბერი, 1990).

6. გაანგარიშებულია, რომ ჩეხეთის რესპუბლიკა სლოვაკეთს ყოველწლიურად დაახლოებით 800 მილიონ აშშ დოლარის სუბსიდიებს უგზავნიდა. Eric Stein, *Czecho/Slovakia* 3, 5, (Univ. Mich. Press, 1997).

7. 1970 წელს მეჩიარი სლოვაკეთის კომუნისტური პარტიიდან გარიცხეს 1969 წელს რეფორმის მხარდამჭერი გამოსვლისათვის. მისი კრიტიკოსები ამბობენ, რომ მეჩიარმა კომუნისტებთან კავშირი აღადგინა მას შემდეგ, რაც იგი რამდენიმე წლის შემდეგ სამართლის ფაკულტეტზე ჩაირიცხა. 1991 წლის მარტში საბჭოთა კავშირში მისი სტუმრობის შემდეგ ამბობდნენ, რომ მან კომუნისტური საიდუმლო პოლიციის მასალები გამოიყენა თავისი ოპონენტების დასაშინალებლად. Vladimir Meciar, *On the Rebound, Transition*, 29 მარტი, 1995, გვ. 25.

8. Jiri Pehe, *Czechoslovakia: Toward Dissolution*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 1 იანვარი, 1993, გვ. 84.

9. იქვე, გვ. 88. იხ. აგრეთვე Abby Innes, *The Breakup of Chechoslovakia: The Impact of Party Development on the Separation of the State*, 11 E. Eur. Politics and Societies გვ. 393 (1997).

10. ჩეხოსლოვაკიის დაშლის ღრმა ანალიზისათვის, იხ. Stein, შენიშვნა 6.

11. იხ. Stein განხილვა, გვ. 79, 6. 109.

12. Herman Schwartz, *Lustration in Eastern Europe*, 1 Parker Sch. J.E. Eur. L. გვ. 141 (1994).

13. მუხლი 127.

14. კანონი, მუხლი 75.

15. მუხლი, 125-129.

16. მუხლი 130.

17. აქტი, მუხლი 32; Judge Jan Drgonec, *The Constitutional Court of the Slovak Republic*, გვ. 9 (1996) (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი) (მოსამართლე დრგონეცი საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი წევრია).

18. არ არის ნათლად განსაზღვრული, შეიძლება თუ არა დამატებითი საკითხების პლენუმისათვის დელეგირება, 131-ე მუხლი არ არის ამომწურავი.

19. კანონი, მუხლი 53(2).

20. კანონი, მუხლი 54.

21. კანონი, მუხლი 56.

22. ეს შეიცვალა 1999 წელს და ახლა პრეზიდენტს პირდაპირ ხალხი ირჩევს.

23. საპრეზიდენტო არჩევნებთან დაკავშირებული წინააღმდეგობები აღწერილია. Jan Obrman, *The Czech and Slovak Presidential Elections*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 12 თებერვალი, 1993, გვ. 13.

24. სლოვაკეთის რესპუბლიკა, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 25 იანვარი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

25. იქვე, 30 აპრილი, 1993.

26. ზოგადად, შედარებით ნაკლები საკონსტიტუციო სამართლის ექსპერტები იყვნენ ევროპაში, ხოლო ბევრი ისეთი გამორჩეული მოსამართლე, მაგალითად, როგორცაა უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარე ლასლო სოლიომი და ბულგარეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე ტოდორ ტოდოროვი, სამართლის სხვა დარგების სპეციალისტები იყვნენ.

27. მეჩიარის ბიოგრაფიული დეტალებისათვის იხ. Vladimir Meciar: *On the Rebound*, Transition, 29 მარტი, 1995, გვ. 25; Steve Kettle, *Slovakia's One-Man Band*, Transition, 23 აგვისტო, 1996, გვ. 12. უდავოა, რომ მისი დასავლეთთან შეერთების განცხადებები არაგულწრფელი იყო, რადგან მეჩიარი ცდილობდა მჭიდრო ურთიერთობა აღედგინა რუსეთთან. Ana Siskova, *Slovakia Votes for Change, Analysis of Current Events*, ნოემბერი/დეკემბერი, 1998, გვ. 12.

28. მაგალითად, 1998 წლის არჩევნებამდე და პოპულარობის დაკარგვასთან ერთად, მეჩიარმა თავის საპარლამენტო უმრავლესობას მიაღებინა საარჩევნო კანონის ცვლილებათა სერია, რომლებმაც მეტად არახელსაყრელ მდგომარეობაში ჩააყენა ოპოზიცია. Jeff Daniels, *Meciar Turns the Screws on Dissent*, *Central European Business Weekly*, 26 ივნისი - 2 ივლისი, 1998, გვ. 1. მეჩიარი ასევე შეეცადა გაეკონტროლებინა რესპუბლიკის აკადემიური საზოგადოება და კულტური ცხოვრება. Sharon Fisher, *Slovak Government Clamps Down on Culture*, Transition, 29 ნოემბერი, 1996, გვ. 57. Stan Markotich and Sharon Fisher, *Topics: Slovakia - The Plays the Thing*, Transition, 4 აპრილი, 1997, გვ. 5. კულტურის მინისტრმა უბრძანა თავის თანამშრომლებს არ დახმარებოდნენ ახალ კერძო საინფორმაციო სააგენტოს, რადგან იგი „ოპოზიციური“ იყო. სლოვაკეთი: კონკურენციის აკრძალვა, გარდატეხა, აგვისტო, 1997, გვ. 87.

29. ეს სულაც არ არის გასაკვირი. უნგრეთში, პოლონეთსა და რუსეთში პრეზიდენტებს მუდმივად ჰქონდათ კონფლიქტები მთავრობასთან (უნგრეთი, ბულგარეთი) ან პარლამენტთან (პოლონეთი, რუსეთი), და საკონსტიტუციო სასამართლო ხშირად არბიტრის როლში გამოდიოდა. ეს, ალბათ, გარდაუვალია, რადგან პოლიტიკური ცენტრები ცდილობენ გააფართონ თავიანთი ძალაუფლება ხელისუფლების სხვა განშტოების ხარჯზე, და ზოგჯერ ამ კონფლიქტს საუკუნოვანი ისტორია აქვს. მაგალითად, ასე ხდება ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც კონგრესი და პრეზიდენტი მუდმივად უპირისპირდებიან ერთმანეთს მათი კონსტიტუციური უფლებამოსილების გამო და აქ უზნაესი სასამართლოა ხშირად გადაწყვეტილების მიმღები. მაგალითისთვის, იხ. *Raines v. Byrd*, 118 S. Ct. 2312 (1998).

30. კონსტიტუციის 116(4) მუხლის თანახმად, „მთავრობის წევრის გაწვევის წინადადება შეიძლება წარადგინონ სლოვაკეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა და აგრეთვე პრემიერ-მინისტრმა“.

31. წინააღმდეგობის განხილვისათვის, იხ. კონსტიტუციური მონიტორინგი: *სლოვაკეთი*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1993, გვ. 12-13; Jan Obrman, *The Czech and Slovak Presidential Elections*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 12 თებერვალი, 1993, გვ. 12, 15.

32. მოსამართლე დრგონეის თქმით, სასამართლოს ფუნქცია არის კონსტიტუციის დაცვა და თუ არსებობს „ობიექტური გაურკვევლობა“, სასამართლო უგულებელყოფს სარჩელზე უარის თქმას. ინტერვიუ მოსამართლე იან დრგონეტან, ბრატისლავა, (4 ივლისი, 1998).

33. რეზოლუცია № 39/93, 2 ივნისი, 1992.

34. Peter Kresak, *The Government Structure in the New Slovak Republic*, 4 *Tulsa J. Comp. Int'l L. Rev.* გვ. 1, 26 (1996).

35. მე-3 პარაგრაფის თანახმად, „სლოვაკეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი გაიწვევს არასასურველ მთავრობის წევრს“ (emphasis added).

36. იხ. გვ. 206 და შენიშვნა 60.

37. კონსტიტუციური მონიტორინგი: *სლოვაკეთი*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული, 1994, გვ. 23.

38. ამ მოვლენათა დაწვრილებითი აღწერისათვის, იხ. კონსტიტუციური მონიტორინგი: *სლოვაკეთი*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული, 1994, გვ. 23-24; Sharon Fisher, *New Government Formed After Meciar's Fall*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 1 აპრილი, 1994, გვ.7.

39. Sharon Fisher, *The Slovak Economy: Signs of Recovery*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 26 აგვისტო, 1994, გვ. 58.

40. Sharon Fisher, *Turning Back?*, *Transition*, 30 იანვარი, 1995, გვ. 60.

41. *სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლო უარყოფს დებუტატების სარჩელს პრეზიდენტის წინააღმდეგ*, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 21 აპრილი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

42. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 258.

43. კონსტიტუციური მონიტორინგი: *სლოვაკეთი*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1995, გვ. 28.

44. როდესაც 1998 წლის სექტემბერში შვიდპარტიანი კოალიციის მინისტრის კანდიდატობა დაკარგა, მან მაინც მოიპოვა ადგილი პარლამენტში. შემდეგ მან ეს ადგილი ლექსას დაუთმო, რითაც ლექსას მიენიჭა პარლამენტის წევრის იმუნიტეტი, რომელიც მას უმცროსი კოალიციის გატაცებისათვის გასამართლებისაგან დაიცავდა. Siskova, იხ. შენიშვნა 27.

45. გენერალური პროკურორი დამარცხდა პრეზიდენტ კოვჩთან კონფლიქტში, *CTK Nat'l* საინფორმაციო ხაზი 15, ნოემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

46. *სლოვაკეთის პრესის გამოკითხვა*, *CTK Nat'l News Wire* 8, ნოემბერი, 1996, ჩეხეთის საინფორმაციო სააგენტო (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

47. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება მხარს უჭერს კოვჩაჩის „მოთმინების“ პოლიტიკას, CTK Nat'l News Wire 14, მარტი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

48. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 422.

49. კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 2 და 3, გაზაფხული/ზაფხული 1996, გვ. 24.

50. როგორც ამბობენ, მაშინ როდესაც მეჩიარს უნდოდა ევროსაბჭოში გაერთიანება, რადგან ევროსაბჭო მოიცავს სლოვაკეთის საერთაშორისო ვაჭრობის უდიდეს ნაწილს, მას ღიად არ ინტერესებდა ნატოში შესვლა. მისი მმართველობის პერიოდში არსებობდა ეჭვი, რომ იგი დასავლეთთან კავშირს რუსეთთან კავშირს ამჯობინებდა. მეჩიარის მმართველობის პერიოდში უამრავი ორმხრივი შეხვედრა გაიმართა რუსეთთან, განსაკუთრებით – 1996 წელს. ამის მიზეზი შეიძლება დასავლეთის მისდამი უკმაყოფილო დამოკიდებულებაც ყოფილიყო. Sharon Fisher, *Slovakia Heads Toward International Isolation, Transition*, 7 თებერვალი, 1997, გვ. 11, 12. 1997 წელს ევროსაბჭომ დიდი უკმაყოფილება გამოთქვა მეჩიარის მთავრობისადმი, რადგან მას არადემოკრატიულად მიჩნევდა და მიანიშნებდა იმაზე, რომ სლოვაკეთი ვერ მოხვდებოდა იმ ქვეყანების პირველ ნაკადში, რომლებიც ევროკავშირის წევრები უნდა გამხდარიყვნენ. კოუჩი სთხოვს სლოვაკებს, მხარი დაუჭიროონ ნატოში გაწევრიანებას პლემბისციტის (საერთო-სახალხო გამოკითხვა) გზით, CTK Nat'l News Wire 15 მაისი, 1997, (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). ეს მართლაც ასე გამოვიდა, მიუხედავად იმისა, რომ 1998 წლამდე სლოვაკეთს შედარებით კარგი ეკონომიკური მდგომარეობა ჰქონდა, იგი არ ყოფილა ნატოში შემსვლელთა პირველ ნაკადში. რაც შეეხება ამჟამინდელ მდგომარეობას, ევროკავშირი სლოვაკეთის წევრად მიღებას დადებითად აფასებს.

51. ჩამოთვლილი რეფერენდუმის შემდეგ, გამოკითხვამ აჩვენა, რომ რეფერენდუმი რომ შეძღვარიყო, მოსახლეობის 57 პროცენტი მიიღებდა მონაწილეობას, რაც საკმარისი იქნებოდა რეფერენდუმის ჩასატარებლად, და 89 პროცენტი მხარს დაუჭერდა პრეზიდენტის პირდაპირ არჩევნებს. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, სექტემბერი, 1997, გვ. 17. 1998 წლის მაისში ჩატარებულმა გამოკითხვამ დაადასტურა ნატოში გაწევრიანების სურვილი. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newline, 6 მაისი, 1998. მეორედ გამოკითხვისას, 93 პროცენტმა მხარი დაუჭირა პირდაპირ საპრეზიდენტო არჩევნებს. იქვე.

52. კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1997, გვ. 35.

53. იხ. რეფერენდუმი უნდა შეიცავდეს კითხვებს საპრეზიდენტო არჩევნების შესახებ, CTK Nat'l News Wire, 22 მაისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

54. გადაწყვეტილება ძალიან გააკრიტიკეს, კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1997, გვ. 35-36; Martin Butora, Zora Butora, Peter Kresak,

The Slovak Referendum of '97, CTK Nat'l News Wire, 8 დეკემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1999 წლის მარტში მარტინ ბუტორა გახდა სლოვაკეთის ელჩი ამერიკის შეერთებულ შტატებში.

55. რეფერენდუმი უნდა შეიცავდეს კითხვებს საპრეზიდენტო არჩევნებზე, CTK Nat'l News Wire, 22 მაისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). სამინისტრო უგულებელყოფს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის შინაშენებს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 26 მაისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

56. ევროკავშირის ანგარიში, ევროპის საინფორმაციო სამსახური, 4 ივნისი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

57. საქმე შინაგან საქმეთა მინისტრის წინააღმდეგ არ აღიძვრება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 1 ოქტომბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

58. მმართველი პარტიები ეწინააღმდეგებიან კოვარის გადაწყვეტილებას რეფერენდუმის ჩატარების შესახებ, CTK Nat'l News Wire, 20 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

59. საკონსტიტუციო სასამართლო კიდევ ერთხელ არ აკმაყოფილებს მთავრობის მოთხოვნებს, CTK Nat'l News Wire, 12 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

60. ამერიკის შეერთებული შტატები გმობს სლოვაკეთის შეწყალების გადაწყვეტილებას, Agence France Presse, 5 მარტი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

1998 წლის აპრილში, სტუროვოსა და სვატის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ადგილობრივი რეფერენდუმები ჩატარეს ნატოში გაწევრიანებისა და პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევნების საკითხებზე. მთავრობამ დაუყოვნებლივ წარადგინა შესწორება, რომელიც ითვალისწინებდა კანონის შეცვლას, რათა დიდი ჯარიმა დაკისრებოდათ ადგილობრივ მმართველობებს, რომლებიც „პატივს არ სცემდნენ კანონს“. როდესაც შინაგან საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენელს ჰკითხეს, შეეფარდებოდა თუ არა სანქციები იმ სახელმწიფო ორგანოებს, რომლებიც არღვევენ ადამიანის უფლებებს დაახლოებით ორი თვის წინ, გამოშვებულმა განაცხადა, რომ „მან არაფერი იცოდა ამის შესახებ“. ადგილობრივი რეფერენდუმის საპასუხოდ კაბინეტი ცვლის ადმინისტრაციულ კანონს. BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 6 მაისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

მეჩიარის რეფერენდუმის ჩამშლელთა და უმცროსი კოვარის გატაცებაში მონაწილეთა შეწყალებას შეზღოში განვითარება მოჰყვა.

მეჩიარის თანამდებობიდან წასვლის შემდეგ, 1998 წლის 8 დეკემბერის, ახალმა პრემიერ-მინისტრმა მიკულას დზურინდამ, რომელიც პრეზიდენტის მოვალეობას ასრულებდა (როგორც მეჩიარი), გააუქმა გუსტავ კრაიჩის შეწყალება რეფერენდუმთან დაკავშირებით და ივან ლექსასა და სხვების შეწყალება გატაცებასთან დაკავშირებით. საკმაოდ ბუნდოვან გადაწყვეტილებებში საკონსტიტუციო სასამართლომ 1999 წლის 1 ივლისს დაადგინა როგორც აბსტრაქტული საკითხი, რომ პრეზიდენტი არ არის უფლებამოსილი შეცვა-

ლოს უკვე არსებული შეწყალება. გადაწყვეტილება არ იყო უკუმოქმედების ძალის მქონე და საკონსტიტუციო სასამართლოს აზრით, კრაიჩისა და ლექსას წინააღმდეგ აღძრული საქმეები შეიძლება გაგრძელებულიყო. *სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული შეწყალების გადაწყვეტილება „მომაჯალიცენა მიმართული“ – საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე, BBC-ის მსოფლიო მონიტორინგი, 9 ივლისი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).* სხვა სასამართლო კოლეგიის მიერ მიღებული საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებით კიდევ უფრო გაურკვეველი გახდა საკითხი: *სამინისტროს გამოძიებლები ამბობენ, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება შეეხება მხოლოდ ერთ ყოფილ ჯაშუს, CTK, 22 დეკემბერი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).*

61. *შეჯამებულია 1994 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 271.*
62. ინტერვიუ მოსამართლე დრგონეცთან, ბრატისლავა (4 ივლისი, 1998).
63. Sharon Fisher, *Tottering in the Aftermath of the Elections, Transition*, 29 მარტი, 1995, გვ. 20, 21.
64. საკონსტიტუციო სასამართლო უარყოფს სლოვაკეთის ეროვნული-პარტიისა და დემოკრატიული კავშირის საარჩევნო სარჩევებს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 29 დეკემბერი, 1994 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
65. კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №2, გაზაფხული 1995, გვ. 28-29.
66. საუბარი თავმჯდომარე ჩიჩთან, ვაშინგტონი (14 ნოემბერი, 1995).
67. *შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 346.*
68. სლოვაკეთის პრესის გამოკითხვა, CTK Nat'l News Wire, 6 დეკემბერი, 1995, (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
69. გაულიდერის საქმეს ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლო განიხილავს, CTK Nat'l News Wire, 11 ნოემბერი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
70. *შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 83.*
71. კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1997, გვ. 39, 40.
72. სამოქალაქო საზოგადოების ფონდი, სლოვაკეთის განახლებული ინფორმაცია, 19 თებერვალი, 1998, გვ. 3.
73. საკონსტიტუციო სასამართლომ მეჩიარის მთავრობის წინააღმდეგ 16 გადაწყვეტილება გამოიტანა. მთავრობა აცხადებს, რომ იგი არ არღვევს კონსტიტუციას, CTK, 17 მარტი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).
74. იხ. მაგალითად, მეჩიარის მიერ ჩიჩისათვის მანქანის ჩამოთხვევა და დაცვის გაწვევა დემოკრატიული კავშირის სასარგებლო გადაწყვეტილების შემდეგ და მეჩიარის მიერ სასამართლოს „ავადმყოფთა კავშირად“ მოხსენიება. სლოვაკეთის პრეზიდენტი კაბინეტის დამოკიდებულებას სამწუხაროდ მიიჩნევს, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 10 მარტი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis, BBC SWB ფაილის სახით). საკონსტიტუციო სა-

სამართლოს თავმჯდომარეს მუქარის წერილებს უგზავნიან, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 11 დეკემბერი, 1996.

75. იხ. მაგალითად, მჭიარის განცხადება ახალი კონსტიტუციის შესახებ, რომელიც შეზღუდავს საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებას: კაბინეტი არ უცხადებს ბანკის პრივატიზაციას ნდობის ვოტუმს, CTK Nat'l News Wire, 27 თებერვალი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

76. აშშ 73/93, 84(3) და 89(2)(ბ) ციტირება, აღწერა Drgonec, იხ. შენიშვა 17, ხელნაწერი 20-21.

77. იხ. Jan Klucka and Viera Mrazova, *The Interpretive Power of the Constitutional Court of the Slovak Republic*, გვ. 3-4 (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი).

78. შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 79.

79. Drgonec, იხ. შენიშვა 17, ხელნაწერი 16-17.

80. სასამართლო უფლებას აძლევს მთავრობას გამოითხოვოს კოვიჩის სარჩელი, CTK Nat'l News Wire, 6 მაისი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

81. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 404.

82. „გენერალური პროკურორის შესახებ“ კანონის საწინააღმდეგო დაწვეტილება, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 6 მარტი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

83. შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 273.

84. შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 272.

85. 1993 წლამდე სლოვაკეთის ერის შესახებ მოკლე განხილვისათვის, იხ. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, სექტემბერი, იხ. შენიშვა 51, სექტემბერი 1997, გვ. 1-6.

86. დეტალური განხილვისათვის, რომელსაც ეს პარაგრაფები ეყრდნობა, იხ. Alfred A. Reisch, *Slovakia's Minority Policy under Scrutiny*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 10 დეკემბერი, 1993, გვ. 35-42.

87. იქვე, გვ. 36.

88. უნგრეთის შეერთების პრობლემა, ალბათ, გამოწვეული იყო იმ შეთანხმებით, რომელიც უნგრეთის ლიდერმა, ადმირალმა პორტიმ დადო ჰიტლერთან 1938 წელს ამ ტერიტორიის უნგრეთისათვის დაბრუნების შესახებ.

89. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, იხ. შენიშვა 51, სექტემბერი 1997, გვ. 21 6. 76.

90. Sharon Fisher, *Meeting of Slovakia's Hungarians Causes Stir*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 28 იანვარი, 1994, გვ. 45.

91. Reisch, გვ. 37.

92. იქვე.

93. კონსტიტუციური მონიტორინგი: სლოვაკეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 3 & 4, ზაფხული/შემოდგომა 1994, გვ. 21-22.

94. Sharon Fisher, *An Educational System in Crisis, Transition*, 8 სექტემბერი, 1995, გვ. 44, 48; Sharon Fisher, *Ethnic Hungarians Back Themselves Into a Corner, Transition*, 29 დეკემბერი, 1995, გვ. 58.

95. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, იხ. შენიშვა 51, სექტემბერი 1997, გვ. 22. როგორც ჩანს, აიკრძალა 1997 წლის შემოდგომაზე ევროკავშირში შესვლის ზოგიერთი მოთხოვნა შეიძლება დაკმაყოფილდეს – სპიკერი, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 30 ოქტომბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

96. მუხლი 33. დანარჩენი 4 თავი შეიცავს უმცირესობის უფლებას განავითარონ საკუთარი კულტურა, გააერცვლონ და მიიღონ ინფორმაცია მშობლიურ ენაზე, გაერთიანდნენ ეროვნულ უმცირესობათა ასოციაციებში, შექმნან და შეინარჩუნონ საგანმანათლებლო და კულტურული ინსტიტუტები, ხელისუფლებასთან ურთიერთობისას გამოიყენონ მშობლიური ენა და მონაწილეობა მიიღონ ეროვნული უმცირესობებისა და ეთნიკური ჯგუფების საკითხებთან დაკავშირებული საკმეების გადაწყვეტაში. იხ. შენიშვა 101. დაუშვებელია ამ უფლებათა გამოყენება, თუ ეს ხელყოფს სლოვაკეთის რესპუბლიკის სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას. მუხლი 34.

97. საკონსტიტუციო სასამართლო უკანსუხებს ტრანსპორტის მინისტრის შეკითხვას საგზაო ნიშნების შესახებ, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 16 მარტი, 1993 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis) (სათაური არ არის ზუსტი, რადგან თავმჯდომარე ჩიჩმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ იგი მხოლოდ საკუთარ აზრს გამოხატავდა და არა სასამართლოს პოზიციას და ამიტომ მის შენიშვნებს „სავალდებულო იურიდიული ძალა“ არ ჰქონდა).

98. Paul Kaye, *Law Forces Minorities to Suppress Mother Tongue*, Prague Post, 22 ნოემბერი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

99. მან დაადგინა, რომ პრეამბულას არა აქვს ნორმატიული ხასიათი და შესაბამისად არ ექვემდებარება გადასინჯვას, ლინგვისტური დებულებები შეიძლება სულაც არ შეეხოს ისეთ უფლებებს, როგორცაა თავისუფლება, გამოხატვა და სინდისი, ინფორმაციის უფლება და სათანადო წერთნა, არამედ მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, სადაც „ლინგვისტური ასპექტი განსაკუთრებულად იყო აღნიშნული“. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 251. თავმჯდომარე ჩიჩმა განმარტა, რომ ეს გამოწვეული იყო ნაწილობრივ მოსარჩლეთა ტექნიკური შეცდომებით და არასარწმუნო არგუმენტებით. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 4, შემოდგომა 1997, გვ. 41.

100. უმცირესობებს არა აქვთ უფლება მშობლიური ენით ისარგებლონ პარლამენტში, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 6 მარტი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

101. 34-ე მუხლის თანახმად:

1. სლოვაკეთის რესპუბლიკაში ეროვნული უმცირესობის ან ეთნიკური ჯგუფის მოქალაქეები სარგებლობენ განვითარების სრული უფლებით, განსაკუთრებით მათი კულტურული მემკვიდრეობის გავრცელების

უფლებით, მშობლიურ ენაზე ინფორმაციის მიღებისა და გავრცელების უფლებით, გაერთიანების უფლებით და საგანმანათლებლო და კულტურული ინსტიტუტების შექმნისა და შენარჩუნების უფლებით. დეტალები განისაზღვრება კანონით.

2. სახელმწიფო ენის შესწავლის უფლებასთან ერთად ეროვნული უმცირესობის ან ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები კანონით გათვალისწინებული დებულებებით სარგებლობენ:
 - ა. უმცირესობის ენაზე განათლების მიღების უფლებით,
 - ბ. ოფიციალურ ურთიერთობაში უმცირესობის ენის გამოყენების უფლებით,
 - გ. ეროვნული უმცირესობის ან ეთნიკური ჯგუფის საკითხებზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობის უფლებით.
3. ამ კონსტიტუციით გარანტირებული ეროვნული უმცირესობების უფლებების განხორციელებამ არ უნდა ხელყოს სლოვაკეთის სუვერენიტეტი და ტერიტორიული მთლიანობა ან გამოიწვიოს სხვა მოქალაქეთა უფლებების დარღვევა.

102. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, იხ. შენიშვა 51, სექტემბერი 1997, გვ. 23-25; Sharon Fisher, *Romanies in Slovakia*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 22 ოქტომბერი, 1993, გვ. 54.

103. ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კომისიის დაიჯესტი, იხ. შენიშვა 51, სექტემბერი 1997, გვ. 19-20.

104. უნგრეთის პარტიებმა, როგორც ჩანს, განიხილეს საქმე, მაგრამ გადაწყვიტეს მიემართათ ევროპის ადამიანის უფლებათა კომისიისათვის. უნგრეთის პარტიები ფიქრობენ პრემიერის წინააღმდეგ სარჩელის აღძვრას მოქალაქეობრივი შენიშვნებისათვის, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 12 სექტემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

105. Jan Obrman, *The Slovak Government versus the Media*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 5 თებერვალი, 1993, გვ. 26.

106. იქვე.

107. იქვე.

108. მაგალითად, სლოვაკეთის სახელმწიფო ტელევიზიას, რომელიც სლოვაკებისათვის ინფორმაციის ძირითადი წყაროა, მთლიანად აკონტროლებენ მღს-ის მხარდამჭერები და მთავრობა. Sharon Fisher, *Slovakia Heads toward International Isolation, Transition*, 7 თებერვალი, 1997, გვ. 11, 13.

109. პრივატიზაციის ობიექტების უდიდესი ნაწილი დაბალ ფასად გაიყიდა და თან ფარულად, რომლებიც პირდაპირ იყიდეს მთავრობის მხარდამჭერებმა, კოალიციის მოხელეებმა და მათმა ნათესავებმა. Sharon Fisher, *Slovakia Heads toward International Isolation, Transition*, 7 თებერვალი, 1997, გვ. 18-19.

110. სამოქალაქო საზოგადოების ფონდი, სლოვაკეთის მონიტორინგი, 19 თებერვალი, 1998, გვ. 18-19.

111. ამბობენ, რომ კანონი იყო მეჩიარსა და უკიდურესად ნაციონალისტური სლოვაკეთის ეროვნული პარტიის შეთანხმების ნაწილი. ეს პარტია იყო მისი კოალიციის უმცროსი პარტნიორი, რომელიც მიზნად ისახავდა ხმების მოპოვებას უნგრეთთან ძირითადი ხელშეკრულებისათვის. შეთანხმების თანახმად, უნგრეთი იღებდა სლოვაკეთის 600 ათასი ეთნიკური უნგრელის უფლებათა გარანტიას სლოვაკეთის საზღვრების ურდევების აღიარების სანაცვლოდ.

112. პარლამენტი ამტკიცებს „რესპუბლიკის დაცვის“ ცვლილებას, CTK Nat'l News Wire, 26 მარტი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

113. სლოვაკეთის პრეზიდენტი უარყოფს ცვლილების პროექტს, Reuters World Service, 9 აპრილი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

114. მეჩიარი პრესის მტერთა სიაში შეტანის წინააღმდეგ, CTK Nat'l News Wire, 2 მაისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

115. *Le Soir* სლოვაკეთის „შეკერი“ დემოკრატიის შესახებ, CTK Nat'l News Wire, 2 მაისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

116. სლოვაკეთის კონსტიტუციის თანახმად, ეროვნულმა საბჭომ კიდევ ერთხელ უნდა მიიღოს კანონი უბრალო უმრავლესობით. მუხლი 87(3) და 87(4).

117. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 29.

118. სასამართლო დავის ერთ ნაწილზე ზემოქმედება არაკონსტიტუციურია, CTK, 19 ნოემბერი, 1997 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). იხ. Herman Schwartz, *Defamation and Democracy*, 3 Parker Sch. J.E. Eur. Law 217 (1996).

119. სასამართლო არ განიხილავს არჩევნების შესახებ კანონის სექტემბრის არჩევნებამდე, CTK, 10 სექტემბერი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). კანონი ასევე შეიცავდა სხვა დებულებებს, რომლებიც მეჩიარს ხელახალ არჩევნებში დაეხმარებოდა.

120. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newslines, ტომი 3, № 55, 3/19/99.

121. 26-ე მუხლის 1-ლი და მე-2 პუნქტები შესაბამისად განსაზღვრავს, რომ:

1. სიტყვის თავისუფლება და ინფორმაციის უფლება გარანტირებულია;
2. ყველას აქვს უფლება გამოხატოს თავის აზრი სიტყვიერად, წერილობით, ბეჭდვით, ნახტით ან სხვა საშუალებით, ასევე თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს იდეები და ინფორმაცია სახელმწიფოს საზღვრების მიუხედავად.

122. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, შემოდგომა 1995, 30.

123. Sharon Fisher, *Slovakia Heads toward International Isolation, Transition*, 1997, გვ. 11. 1998 წლის დეკემბერში საგარეო საქმეთა სამინისტრომ ბოდიში მოუხადა უმცროს კოვანს მისი მოტაცებისას უმოქმედობის გამო. საგარეო საქმეთა სამინისტრო ბოდიშს უხდის უმცროს კოვანს, 22 ნოემბერი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

124. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 252.

125. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 26.

126. 48-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, ყველას აქვს საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება „უსაფუძვლო გადადების გარეშე“.

127. I U.S. 8/94. 48-ე მუხლის 1-ელი პუნქტის თანახმად, „დაუშვებელია მოსამართლისათვის საქმის დაწერის შემდეგ შეცვლა“.

128. I U.S. 79/93. დრგონეცს გადმოსცემს ორ საქმეს, Drgonec, *The Constitutional Court of the Slovak Republic*, გვ. 17-28 (1994) (გამოუქვეყნებელი მემორანდუმი).

129. Drgonec, იხ. შენიშენა 17, ხელნაწერი 13.

130. შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 194.

131. სლოვაკეთის პრესის გამოკითხვა, CTK Nat'l's News Wire 8, ნოემბერი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

132. სახელშეკრულებო უფლება ეხება მე-12 მუხლის 1-ელ პუნქტს, რომლის თანახმადაც ძირითადი უფლებები გაუსხვისებელი, ხელშეუხებელი და მუდმივია.

133. მე-20 მუხლის 1-ელი პუნქტის თანახმად, „ყველას აქვს საკუთრების უფლება. ყველა მესაკუთრის საკუთრების უფლებას საერთო სამართლებრივი შინაარსი აქვს და თანაბარ დაცვას საჭიროებს...“ საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ მთავრობას შეეძლო გამოეცა აქტი მედიკამენტებისათვის საფასურის გადახდის დაწესების შესახებ. გადაწყვეტილება განხილულია ამ ნაშრომის ერთ-ერთ თავში მთავრობის უფლებამოსილების შესახებ („მთავრობა“). ამთ გარდა, ფაქტობრივად არ არსებობს სხვა საქმე, თუ არ ჩათვლით შრომის კოდექსთან დაკავშირებულ რამდენიმე საქმეს.

134. ინტერვიუ მოსამართლე იან დრგონეცთან, ბრატისლავა, (30 ივნისი, 1997).

135. არაფორმალური ლუსტრაცია დაიწყო პირველი თავისუფალი არჩევნების დროს 1990 წელს. სხვადასხვა ადრეული მიდგომისათვის იხ. Pauline Bren, *Lustration in the Czech and Slovak Republics*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 16 ივლისი, 1997, გვ. 16.

136. იქვე, Schwartz, იხ. შენიშენა 12.

137. Jan Obrman, *The Slovak Government versus the Media*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 5 თებერვალი, 1993, გვ. 26, 27.

138. კანონი გამოიცხადდა 5 ათას ჩეხოსლოვაკიურ კრონაზე ნაკლებად ნაყიდ (office) ქონებას და მთავრობამ ეს განმარტა როგორც 5 ათას კრონაზე ნაკლები „ღირებულების“ მქონე ქონება. რა თქმა უნდა, ღირებულება ეცემა დროთა განმავლობაში, შესაბამისად ქონება, რომელიც 5 ათას

კრონზე მეტი ღირდა, შეძენისას უფრო ნაკლები ღირებულება ექნება რესტიტუციის პერიოდში. ამრიგად, გამოირიცხა ბევრი ობიექტი, რომელიც 5 ათასზე მეტ კრონად იქნა ნაყიდი, მაგრამ შემდეგ ნაკლებად შუფასდა; ამ ობიექტების რაოდენობის გაზრდა მათი დაბრუნების გამოირიცხვას ნიშნავდა.

139. Adele Kalniczky, *The Slovak Government's First Six Months In Office*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 5 თებერვალი, 1993, გვ. 18, 23.

140. Sharon Fisher, *New Slovak Government Formed after Meciar's Fall*, რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, კვლევის ანგარიში, 1 აპრილი, 1994, გვ. 7, 12. ფიშერის შემდეგი სტასტია: *The Slovak Economy: Signs of Recovery*, 1994 წლის აგვისტოში მიუთითებდა 45 საწარმოზე, რომელთა ნაჩქარევი პრივატიზაციაც მოხდა, ბევრი ეს დაწესებულება მათი ნამძვილი ღირებულების 40, 50 პროცენტად გაიყიდა.

141. შეჯამებულია 1995 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 193.

142. ინტერვიუ პეტერ კრესაკთან, ბრატისლავა, (4 ივლისი, 1998).

143. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1996, გვ. 25.

144. ინტერვიუ ერნესტ ვალკოსთან, პრაღა (30 ივნისი, 1997).

145. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 193 (დაწვრილებით განხილულია აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვაში, №2, გაზაფხული, 1995, გვ. 28,29).

146. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, № 2 და 3, გაზაფხული/ზაფხული, 1996, გვ. 23, 24; ადამიანის უფლებათა ზღვარულულების სავალდებულო ხასიათისათვის, იხ. მე-11 მუხლის I-ული პუნქტი.

147. შეჯამებულია 1996 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 405.

148. შეჯამებულია 1997 წლის ვენეციის ბიულეტენში, გვ. 82.

149. კონსტიტუციური მართლშედეგება ეკვყემ: ინტერვიუები, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 88, 92 (მოსამართლე იან დრგონეცი): „მაგალითად, გაურკვეველია, როგორ უნდა მოხდეს ობლიგაციების განაღდება. წარმოიდგინეთ, რომ ვიღაცა თავის ვალს გადაუხდის ეროვნული საკუთრების ფონდს ამ ობლიგაციებით. შეუძლია თუ არა ეროვნული საკუთრების ფონდს ეს ობლიგაციები ბაზარს უკან დაუბრუნოს? მოქმედ კანონში ამის ძასუხი არ არის“.

150. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 92.

151. ინტერვიუ ერნესტ ვალკოსთან, პრაღა (30 ივნისი, 1997). 1999 წლის თებერვალში სლოვაკეთის ახალმა მთავრობამ ნაბიჯები გადადგა მეჩიარის მთავრობის პრივატიზაციის ღონისძიებების გასაუქმებლად, რითაც, როგორც ამბობენ, მეჩიარი და მისი პარტიის მოკავშირეები გამდიდრდნენ. რადიო თავისუფალი ევროპა/რადიო თავისუფლება, Newslines, 3 თებერვალი, 1999.

152. მეჩიარის პარტიამ მიიღო ხმათა 25,3 პროცენტი, მისმა მოკავშირემ, სლოვაკეთის ეროვნულმა პარტიამ კი 8,8 პროცენტი, რაც არ იყო საკმარისი მთავრობის შესაქმნელად 15,7 პროცენტის მქონე პოსტკომუნისტების გა-

დაწყვეტილების გამო, რომლებიც არ შეუერთდნენ მათ და გადაწყვეტეს ოპოზიციის კოალიციაში დარჩენა. სამოქალაქო საზოგადოების ფონდი, სლოვაკეთის განახლებული ინფორმაცია, მარტი, 1998, გვ. 4.

153. 1998 წლის მარტში ევროკავშირმა ჩამოაყალიბა სლოვაკეთის წევრად მიღების მოთხოვნები:

სლოვაკეთმა უნდა უზრუნველყოს: „თავისუფალი და სამართლიანი საპრეზიდენტო, საპარლამენტო და ადგილობრივი არჩევნების ჩატარება; საპარლამენტო კონტროლსა და საზედამხედველო კომიტეტებში ოპოზიციის მონაწილეობა; უმცირესობების ენების შესახებ კანონის მიღება და მისი აღსრულება; კონსტიტუციისა და ოპოზიციის უფლებათა დაცვის მექანიზმების შემუშავება; დამოუკიდებელი სასამართლოების, დემოკრატიული ინსტიტუტების, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და მედიის, განსაკუთრებით რადიოსა და ტელევიზიის გაძლიერება. ევროკავშირმა განსაკუთრებით ზაზი გაუსვა უმცირესობების უფლებათა დაცვას.“

154. სლოვაკებს ყველაზე მეტად საკონსტიტუციო სასამართლოსი სჯერათ, CTK CTK National News Wire, 6 ნოემბერი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

155. ინტერვიუ ერნესტ ვალკოსთან, პრაღა, (30 ივნისი, 1997).

156. 1996 წელს მოსამართლე დროგონემა მხოლოდ 6 საქმე გაიხსენა, რომელშიც საკონსტიტუციო სასამართლომ ადამიანის უფლებათა დარღვევა აღმოაჩინა. აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1997, გვ. 90.

157. იქვე.

158. ეს პრობლემა ამ ნაშრომის ავტორს პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მოსამართლემ უამბო.

159. დაცვის საშუალებები ჩამოყალიბებულია იურისტების საერთაშორისო კომიტეტის, ევროსაბჭოსა და სხვათა შემოთავაზებებში. საქართველოს კანონი საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ასევე შეიცავს ბევრ ასეთ დაცვას.

160. იხ. მაგალითად, Mauro Cappelletti, *The Judicial Process in Contemporary Perspective*, გვ. 283-89 (Clarendon, 1989).

161. თვით ახსნაც კი, რომელიც მიმართულია იქითკენ, რომ აღწეროს, თუ რა შეიძლება მოჰყვეს ამას, შეიძლება არასწორი გამოდგეს. ამის ნათელი მაგალითია გერმანული გამოცდილება, რომელმაც ცხადყო, რა მოჰყვა იმას, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე შეეცადა აეხსნა გადაწყვეტილება საკლასო ოთ: ხშირ შემთხვევაში ქრისტეს ჯვარცმის ჩამოკიდების აკრძალვის თაობაზე.

162. სლოვაკეთის საინფორმაციო სამსახურის 1999 წლის 26 ნოემბრის სლოვაკეთის პრესის განხილვა, BBC-ის მსოფლიო მაუწყებლობის შეჯამება, 26 ნოემბერი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

თავი მეხუთე
შენიშვნები

(Endnotes)

1. იხ. Herman Schwartz, *Legitimizing the Power of One, Transition*, 13 დეკემბერი, 1996, გვ. 21.

2. ბელორუსში საკონსტიტუციო სასამართლო თავდაპირველად საკმაოდ დამოუკიდებელი იყო, მიიღო ლუკაშენკოს საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებები ადამიანის უფლებების საკითხებთან დაკავშირებით და მის მიერ პარლამენტის დათხოვნის საწინააღმდეგოდ. ლუკაშენკომ უგულებელყო საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება და სასამართლო გააკრიტიკა იუსტიციის სამინისტროს მეშვეობით და პრესაში. ამის შედეგად 1997 წლის მიწურულს, 11-იდან 7 მოსამართლეს გადადგომა აიძულეს ან სხვაგვარად მოიშორეს და მათი ადგილი ლუკაშენკოს მოკავშირეებმა დაიკავეს.

3. Herman Schwartz, *Defending the Defenders of Democracy, Transition*, იელისი, 1997, გვ. 80.

4. კონსტიტუციური მეთვალყურეობა: რუმინეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1996, გვ. 19, 20.

5. ელფოსტა რობერტ შარლეტისაგან, 11 მაისი, 1999.

6. სწორედ ამიტომ არის 1958 წლის საფრანგეთის კონსტიტუციის მიერ შემუშავებული „cohabitation“ „თანაცხოვრების“ შესაძლებლობა საკმაოდ ცუდი მოდელი ახალი ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისათვის, რომელიც ყოფს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, როდესაც პრეზიდენტის პარტია ვერ აკონტროლებს ეროვნულ ასამბლეას. პრობლემებს, რომლებსაც გაყოფილი აღმასრულებელი განშტოება ქმნის, თვით დემოკრატიული სახელმწიფოც კი აწყდება, რასაც შეტყველებს 1986-88 წლებში სოციალისტი პრეზიდენტისა და მემარჯვენე საპარლამენტო უმრავლესობის და პრემიერ-მინისტრის გამოცდილება. იხ. Jean V. Poulard, *The French Double Executive and the Experience of Cohabitation*, 105 *Poli. Sci. Q.* გვ. 243 (1990).

7. Peter Kellner, *Blair's Balkan Edge*, *New York Times*, 1 აპრილი, 1999, გვ. ა27.

8. დეპუტატთა გონივრული რაოდენობის ჯგუფისათვის სასამართლოსათვის მიმართვის უფლების მინიჭება შეიძლება იგივე მიზნებს მოემსახუროს, მაგრამ, როგორც ჩანს, უფრო ხშირია პრეზიდენტისათვის კონსტიტუციის დაცვის უფლებამოსილების მინიჭება, ვიდრე პოლიტიკურ პირთა ჯგუფზე დაყრდნობა, რომელთა საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის უმთავრესი მიზანიც არის მისი გამოყენება საკუთარი პოლიტიკური თუ საკანონმდებლო მიზნებისათვის.

9. რუმინეთის, ალბანეთისა და რუსეთის მიღება, როდესაც ისინი შეიმჩნეოდნენ ადამიანის უფლებათა სერიოზულ დარღვევებში, ამ უგულებელყოფის აშკარა გამოხატულებაა.

10. მაგალითისთვის, რუსეთის შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და უშიშროების სამსახურის საქმე, FBIS-USR-92-007, 23 იანვარი, 1992, გვ. 87. თათრეთის საკითხზე, იხ. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება სუვერენიტეტზე, FBIS-USR-92-038, 3 აპრილი, 1992, გვ. 84-90.

11. მაგალითისთვის იხ. Herman Schwartz, *General Principles and Human Rights*, 4 Parker School J. E. E'Peau L. გვ. 357 (1997).

12. ზოგადად იხ., Asbjorn Eide, Catarine Krause, & Allan Rosas, *Economic, Social and Cultural Rights*, (Kluwer 1995).

13. *U.S Railroad Retirement Board v. Frits*, 449 U.S 166 (1980). *Hellen v. Doe*, 509, U.S 312, 320 (1993).

14. სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების საკონსტიტუციო სამართალში ფართოდ გავრცელებული ერთადერთი სოციალური უფლება არის განათლების უფლება, რადგან ამერიკელებისათვის განათლება ინდივიდუალური განვითარების მამოძრავებელი ძალაა. Seymour Martin Lipset, *American Exceptionalism*, გვ. 72. 73 (New York 1996). რადგან განათლება ამერიკაში ადგილობრივი საკითხია, ეს აღიარება განმტკიცებულია შტატების კონსტიტუციით და არა ფედერალური კონსტიტუციით. იხ. *Plyler v. Doe*, 457 U.S. 202 (1982) და სასამართლოს კომენტარები განათლების განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არ არის ადამიანის ძირითადი უფლება ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციის მიხედვით. შტატების კონსტიტუციის თანახმად, სოციალური უფლებების განხილვისათვის იხ. Helen Hershkoff, *Positive Rights and State Constitutions: The Limits of Federal Rationality Review*, 112 Harv. L. Rev. გვ. 1131 (1999); Herman Schwartz, *Do Economic and Social Rights Belong in a Constitution?*, 10 Am. U.J. Int'l L. & Pol'y გვ. 1233, 1240-41 (1995).

15. Lipset, გვ. 21, 74. ყურადღება ინდივიდუალიზმთან დაკავშირებით გამოხატულია აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს დადებით გადაწყვეტილებებში. მაგ. *Regents of the University of California v. Bakke*, 438 U.S. 265, 317 (1978) (ჯ. პაუელი, უმრავლესობის აზრი).

16. იხ. M. de Salvia, *Applications Lodged against Central and East European Countries with the Human Rights Protection Organs in Strasbourg* (1992-1996), ევროსაბჭოს დოკუმენტი № H(97)7 (1997).

17. Eva A'etowska, *Liberal Concept of Human rights in Central and Eastern Europe*, გვ. 5. (საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, კონსტიტუციონალიზმისა და სამართლებრივი კულტურის ცენტრი, ვარშავა, 1998).

18. ბორის კაგარლიცკი, *კანონი ქალაქზე რჩება*, Moscow Times, 4 თებერვალი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

19. Donald Kommers, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, გვ. 27 (2d ed., Duke Univ. Press 1997).

20. რნე მაკლი, *მოსამართლეები უგულვებელყოფენ უმაღლესი სასამართლოს გადაწყვეტილებებს*, Prague Post, 14 აპრილი, 1999, (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

21. Ernest Ametistov, *Protection of Human Rights by the Constitutional Court of the Russian Federation: First Results and Future Prospects*, The Troika for Russian Constitutional Affairs, გვ. 75-77.

22. 1998 წლის ივლისში სლოვაკეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი ადგილი ეკავა საზოგადოებრივი ნდობის თვალსაზრისით, იგი მჭიდროდ მთავრობასა და პარლამენტზე წინ იყო. სლოვაკები ყველაზე უფრო საკონსტიტუციო სასამართლოს ენდობიან, CTK Nat'l News Wire 6 ივლისი, 1996 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis). 1999 წლის მაისის გამოკითხვამ პოლონეთში წარმოაჩინა, რომ ხალხს დაკარგული ჰქონდა ნდობა ყველა სამთავრობო ორგანოს მიმართ, მარტო საკონსტიტუციო სასამართლოს ნდობა არსებობდა, რომელმაც რეიტინგით 63 პროცენტი მოიპოვა. ჩეხეთის ნდობის არასამთავრობო ინსტიტუტების გამოკითხვა, CTK Nat'l, News Wire, 6 მაისი, 1999 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

23. უნგრეთი კვლავ კარგი მაგალითია: იხ. სოციალისტ პარლამენტის წევრთა შეკრება, MTI Econews, 24 ივლისი, 1995 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis), ბოკროსის გადაწყვეტილების რეაქციისათვის. თვით სლოვაკეთის პრემიერ-მინისტრმა მჭიდროდ აღნიშნა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებისადმი მორჩილება. იხ. მჭიდროდ უარყოფს მისი შიდა მოქმედებების კრიტიკას, CTK Nat'l News Wire, 20 მარტი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

24. იხ. საკონსულტაციო საბჭო შხარს უჭერს ელცინის შეკითხვას ხელოვნების ნიმუშების კანონის შესახებ, ინტერფაქსი, რუსეთის საინფორმაციო სამსახური, 23 აპრილი, 1998 (ხელმისაწვდომია Lexis-Nexis).

25. კონსტიტუციური მეთვალყურეობა: რუმინეთი, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №4, შემოდგომა 1996, გვ. 19, 20.

26. ინტერვიუ რობერტ ბაღინტერთან, *Le Figaro*, 9 მარტი, 1995, გვ. 8. იხ. აგრეთვე უნგრეთის სასამართლოს ერთსულოვნება ბოკროსის „სიმკაცრის პაკეტის“ ნაწილების გაუქმებისას.

27. Gordon Wood, *Comment in Antonin Scalia, A matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*, გვ. 49, 53-54 (Princeton Univ Press, 1997).

28. იხ. James L. Gibson, Gregory A. Caldeira, & Vanessa A. Baird, *On the Legitimacy of High National Courts*, 92 Am. Pol. Sci. Rev. გვ. 323, 345 (1998).

29. მაგრამ არა ყველა. პოლონეთის საკონსტიტუციო ტრიბუნალის ერთმა მოსამართლემ ამ ნაშრომის ავტორს რამდენიმე წლის წინ ვარშავაში საუბრისას საკუთარი მომავლის გამო თავისი წუხილი გაუშხილა. ასეთი დაუცველობის გამოყენება შეუძლია მთავრობას, თუ მას მოსამართლეზე ზემოქმედება უნდა.

30. Stephen Holmes, *Back to the Drawing Board*, აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციური მიმოხილვა, №1, ზამთარი 1993, გვ. 21; კლასიკური განცხადება James Bradley Thayer, *The Origin and Scope of the American Doctrine of Constitutional Law*, 7 Harv. L. Rev, გვ. 129 (1893).

31. 1960-იანი წლების მნიშვნელოვანი სამოქალაქო უფლებების კანონმდებლობა, ისევე როგორც შემდეგ, 1982 წელს საარჩევნო უფლების აქტის გაფართოება წარმოაჩინა სასამართლო დეკამ, ყველაზე ცნობილი *Brown v. Board of Education*, 347, U.S. 483 (1954).

32. ამერიკის შეერთებულ შტატებში კონსერვატორები სასტიკად აკრიტიკებდნენ ლიბერალ მოსამართლეებს „სასამართლო აქტივიზმის“ განხორციელებისათვის. და მაინც, რამდენიმე ლიბერალი მოსამართლე თუ იქნებოდა ისეთი აქტივისტი, როგორიც იყვნენ კონსერვატორი მოსამართლეები ფედერალური კანონმდებლობის გაუქმებისას. იხ. *Alden v. Maine*, 119 S. Ct. 2240; *City of Boerne v. Flores*, 512 U.S. 507 (1997); *Printz v. United States*, 521 ა.შ.შ 898; *Adarand Constructions, Inc. v. Pena*, 515 U.S. 200 (1995). დაბალი ინსტანციის ფედერალურ სასამართლოებში კონსერვატიული აქტივიზმის განხილვისათვის, იხ. ნილ ა. ლუისი, *სასამართლო ხდება კონსერვატიული დეენის მოდელი*, *New York Times*, 24 მაისი, 1999 (4 საოლქო სააპელაციო სასამართლო).

33. მოსამართლე მარია ტერეზა რომერმა აღწერა, რომ კომუნისტური რეჟიმის დროსაც კი არჩეული მოსამართლეები პოლონეთში საკმაოდ დამოუკიდებელი იყვნენ მათი უფლებამოსილების უმეტეს დროს, მაგრამ მათი დამოუკიდებლობა სულ უფრო მცირდებოდა, როგორც კი ხელმეორედ დანიშვნა ახლოვდებოდა. კომენტარი კონფერენციაზე პრესისა და სასამართლოს ურთიერთობის შესახებ, ვაშინგტონი, აშშ, 1 მაისი, 1999. *Gibson et al.*, შენიშვნა 28, გვ 347.

34. სასამართლო აქტივიზმის შედარებითი კვლევისათვის, რომელიც ცხადყოფს, რომ იგი საკმაოდ მიღებული და გავრცელებულია, იხ. *Kenneth Holland, ed., Judicial Activism in Comparative Perspective*, (St. Martins' 1991) (1989 წლის კონფერენციის მასალები).

35. განსაკუთრებით არასასურველი დებულებაა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონში, რომლის თანახმადაც, სასამართლო ერთდროულად შეიძლება განიხილაედეს მხოლოდ ერთ საქმეს და ამ დროს მას სხვა საქმის არსებითად განსახილველად მიღება-არმიღების საკითხის გადაწყვეტაც კი არ შეუძლია. კანონი საკონსტიტუციო სამართალწარმოების შესახებ (მე-6 მუხლის მე-4 პუნქტი). ეს დებულება რუსეთის დებულების მსგავსია. ამ დებულების შედეგი არის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მცირე გადაწყვეტილების მიღება წლის განმავლობაში, რაც სხვა საკითხებთან ერთად აკნინებს საკონსტიტუციო სასამართლოს სტატუსს. არსებობს საქართველოს კანონში ცვლილებების პროექტი, მაგრამ 1999 წლის დეკემბრისათვის ცვლილებები არ იყო მიღებული.

36. სომხეთის საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვის შეზღუდვის დებულებებმა ხელი შეუშალა სასამართლოს სომხეთში მიმდინარე მოვლენებზე მნიშვნელოვანი გავლენის განხორციელებაში, კონსტიტუციის 101-ე მუხლი განიმარტა ისე, რომ სარჩელის წარდგენის უფლებით სარგებლობს მხოლოდ პრეზიდენტი და დებუტატების ერთი მესამედი. საერთო სასამართლოებისაგან წარდგინებების შესახებ დებულება არც კი არსებობს. ჩეხოს-

ლოუკიის პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო (1920-39) ასევე შეზღუდული იყო ვიწრო მიმართვის დებულებებით. Jiri Hoeltz and U. Joachim eds., *The Constitution of the Czechoslovak Republic*, Int'L Conciliation, №179, გვ. 379, 403 (ოქტომბერი 1922); Lloyd Cutler and Herman Schwartz, *E Duibus Unum?* 58 U. Chi. L. Rev. გვ. 511, 538 (1991).

37. H. Siebert, *Admissibility Requirements for Constitutional Complaints and Mechanisms for Avoiding and Excessive Case Load*, *The Protection of Fundamental Rights by the Constitutional Court*, გვ. 13-14 (Council of Europe Press, 1996).

ვეჭვობ, ევროპაში ოდესმე იმ წერტილაძვე მივიღეთ, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოებს სრული დისკრეციული უფლებამოსილება ექნებათ თავად შეარჩიონ, თუ რომელ კონსტიტუციურ სარჩელებს მიიღებენ, ისევე როგორც ამას ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო აკეთებს, როდესაც იგი იღებს ან უარს ამბობს სააპელაციო საჩივარზე. მაგრამ ასევე დარწმუნებული ვარ, რომ ძალიან რთული იქნება საქმეთა გონივრული რაოდენობის შენარჩუნება, თუ სასამართლოებს არ ექნებათ დისკრეცია იმის თაობაზე, თუ რომელი კონსტიტუციური სარჩელი მიიღონ და რომელი არა.

38. Mauro Cappeletti, *The Judicial Process in Contemporary Perspective*, 295-99 (Clarendon Press, 1989).

39. იხ. მაგალითად, პოლონეთის 1997 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 193; რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხლი 144(გ); იტალიის კონსტიტუცია, მუხლი 134; ესპანეთის კონსტიტუცია, მუხლი 163 და მუხლი 35(2), ორგანული კანონი, 2/1979.

40. საწინააღმდეგო აზრების თაობაზე მოკლე განცხადებისათვის, იხ. Helmut Steinberger, *Models of Constitutional Jurisdiction*, 37 (Council of Europe Press, 1994).

41. Justice Ruth Bader Ginsburg, *Communicating and Commenting on the Court's Work*, 83 Geo. L. J., გვ. 2119, 2126 (1995) (არაფერია კარგ განსხვავებულ აზრზე უკეთესი, რათა აიძულო ვინმე ჩამოაყალიბოს თავისი წარმოდგენა სასამართლოს თაობაზე); William J. Brennan, *In Defense of Dissents*, 37 Hastings L. J. გვ. 427 (1986).

42. იხ. Gibson et al., შენიშვნა 28, გვ. 345.

43. სასამართლოთა ეს გაბატონება მოიხსენიება როგორც „პოლიტიკის გასასამართლოება“. Gibson et al., იხ. შენიშვნა 28, გვ. 343, *The Global Expansion of Judicial Power* ციტირება (C. Neal Tate & Torbjörn Vallinder eds., New York Univ. Press, 1995).

44. *Learned Hand, The Spirit of Liberty*, 190 (A.A. Knopf 1952).

ბიბლიოგრაფია

ქვეით ჩამოთვლილ ნაშრომებთან ერთად, დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია ნახოს *East European Constitutional Review* შესაბამისი სტატიებისა და სიახლეებისათვის და ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიის *Bulletin on Constitutional Case Law* საკონსტიტუციო სასამართლოების გადაწყვეტილებების შინაარსისათვის.

Ametistov, Ernest. "Protection of Human Rights by the Constitutional Court of the Russian Federation First Results and Future Prospects." In *The Troika for Russian Constitutional Affairs*. Mentor Group, 1994

Appiah, K. Anthony. "Human Rights and Cosmopolitan Liberalism." In *Human Rights at Harvard*, edited by Henry J. Steiner. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999.

Arato, Andrew. "Constitution and Continuity in the Eastern European Transitions." In *Proceedings of the Fourth Bratislava Symposium, "Constitutionalism and Politics"*, edited by Irena Grudzinska Gross. Bratislava: Slovak Committee of the European Cultural Foundation, 1993.

Ash, Timothy Garton. "The Truth about Dictatorship." *New York Review of Books*, February 19, 1998.

Becker, Theodore L. *Comparative Judicial Politics: The Political Functionings of Courts*. Washington, D.C.: University Press of America, 1987.

Bell, John. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

Beyme, Klaus Von. "The Genesis of Constitutional Review in Parliamentary Systems." In *Constitutional Review and Legislation*, edited by Christine Landfried. Nomos Verlagsgesellschaft, 1998.

Bobotov, Sergei. "Constitutional Justice: A Comparative Analysis." In *The Troika for Russian constitutional Affairs*. Mentor Group, 1994.

Brewer-Carias, Allan R. *Judicial Review in Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Brown, J. F. *Hopes and Shadows: Eastern Europe after Communism*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1994.

Brzezinski, Mark F. *Struggle for Constitutionalism in Poland*. New York: St. Martin's Press, 1998.

Butler, W. E. "Perestroika and the Rule of Law." In *Perestroika and the Rule of Law*, edited by W. E. Butler. London: I. B. Tauris, 1991.

Cappeletti, Mauro. *The Judicial Process in Comparative Perspective*. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Cappeletti, Mauro. "The Significance of Judicial Review of Legislation in the Contemporary World." In *Ius Privatum Gentium*. Tubingen: Mohr, 1969.

Catarino, Giovanni. *Independence et autonomie de la Cour constitutionnelle: Le budget controle et gestion*. Venice Commission, 1998.

Cohen, William, and Mauro, Cappeletti. *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1979.

Crampton, R. J. *A Short History of Bulgaria*. Cambridge: Cambridge University Press 1987.

Currie, David P. *The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.

Dahl, Robert A. *Democracy and Its Critics*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1989.

Dahl, Robert A. *On Democracy*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1998.

Dahrendorf, Ralf. *Reflections on the Revolution in Europe*. New York: Times Books, 1990.

Davis, Richard. *Decisions and Images: The Supreme Court and the Press*. New York: Prentice-Hall, 1994.

Dostoyevski, Feodor M. "Diary of a Writer". In *Ideas and Forces in Soviet Legal History*, edited by Zigurds Zile. New York: Oxford University Press, 1992.

Eide, Asbjorn, Catarina Krause, and Allan Rosas, eds. *Economic, Social and Cultural Rights*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1995.

Favoreu, Louis. "European and American Models of Justice." In *Comparative and Private International Law: Essays in Honor of John Merryman*, edited by David S. Clark Berlin: Duncker & Humbolt, 1990.

Finerty, John. "Russia Charges Nikitin for Fifth Time." *Commission on Security and Cooperation in Europe Digest*. March 1998.

Freeman, M. D. A. "The Rule of Law – Conservative, Liberal, Marxist and New-Marxist: Wherein Lies the Attraction?" In *Perestroika and the Rule of Law*, edited by W. E. Butler. London: I. B. Tauris, 1991.

Fuller, Lon. *The Morality of Law*, rev. ed. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1969.

Ganev, Venelin. "Bulgaria: The (Ir)Relevance of Post Communist Constitutionalism." In *Institutional Engineering in Eastern Europe*, edited by Jan Zielonka. European University Press, forthcoming.

Garlicki, Leszek. "The Constitutional Tribunal of Poland and Social Rights". Paper Delivered at the workshop in Budapest. March 19, 1998.

Garlicki, Leszek. "The Influence of American Ideas on the Development of Constitutionalism in Poland and Eastern Europe." In *Constitutionalism and Human Rights: America, Poland and France*, edited by Kenneth Thompson and J. R. Ludwikowski, University Press of America, 1991.

Gerber, Scott Douglass, ed. *Serialim: The Supreme Court before John Marshall*. New York: New York University Press, 1998.

Gionea, V. "Decisions of the Constitutional Court and Their Effects." In *The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law*. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.

Gross, Irena Gruzinska, ed. *Constitutionalism in East Central Europe: Discussions in Warsaw, December 14-15, 1992; Budapest, December 17-18, 1992; Prague, January 28-29, 1993; Bratislava, January 25-26, 1993*. Bratislava: Czecho-Slovak Committee of the European Cultural Foundation, 1994.

Habermas, Jürgen. *Between Fact and Norms*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996.

Habermas, Jürgen. "Law as a Medium and as an Institution." In *Dilemmas of Law in the Welfare State*, edited by Gunther Teubner. New York: Walter De Gruyter, 1998.

Halmi, Gabor. "The Constitutional Court." In *Lawful Revolution in Hungary 1989-1944*, edited by Béla K. Király. Boulder, Colo.: Social Sciences Monographs, 1995.

Halmi, Gabor. "Democracy versus Constitutionalism? The Re-Establishment of the Rule of Law in Hungary." *Journal of Constitutional Law of Eastern and Central Europe* 1 (1994): 5, 10.

Halmi, Gabor. "Judicial Review in Hungary." *Tilburg Foreign Law Review* 2 (1993): 293.

Halmi, Gabor, et al. "Confronting the Past: The Hungarian Constitutional Court's Lustration Decision of 1994." *East European Human Rights Review*, vol. 1 (1995).

Hand, Learned, *The Spirit of Liberty*. New York: A. A. Knopf, 1952.

Hazard, John N. "The Evolution of the Soviet Constitution", In *Towards the "Rule of Law" in Russia?* edited by Donald D. Barry. New York: M.E. Sharpe, 1992.

Holland, Kenneth, ed. *Judicial Activism in Comparative Perspective*. New York: St. Martin's Press, 1991.

Howard, A. E. Dick, ed. *Constitution Making in Eastern Europe*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Press, 1993.

Huskey, Eugeni. "From Legal Nihilism to Pravovoe Gosudarstvo: Soviet Legal Development 1917-1920." In *Towards the "Rule of Law" in Russia?* Edited by Donald D. Barry. New York: M.E. Sharpe, 1992.

Karpinski. "Politicians Endanger Independence of Polish TV." *Transit*, April 10, 1996.

Kelley, Donald R. *Historians and the Law in Postrevolutionary France*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1984.

Kommers, Donald P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, 2d ed. Durham, N.C.: Duke University Press, 1997.

Koopmans, Thijmen. "Legislature and Judiciary - Present Trends." In *New Perspectives for a Common Law of Europe*. Leyden: Sijthoff, 1978.

Kosáry, Domokos G. *A History of Hungary*. New York: Franklin Bibliophile Society, 1941.

Kucherov, Samuel. "Courts, Lawyers and Trials Under the Last Three Tsar." In *Ideas and Forces in Soviet Legal History*, edited by Zigurds Zile. New York: Oxford University Press, 1992.

Kusin, Vladimir V. "Czech and Slovaks: The Road to the Current Debate." *Report on Eastern Europe*, October 5, 1990.

Lambert, Edouard. *The Government of Judges and the Struggle against Civil Legislation*. Giard & Cie., 1921.

Łetowska, Ewa, and Łetowski, Janusz. *Poland: Towards the Rule of Law*. Warsaw: Scholar, 1996.

Linz, Juan J., and Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1996.

Lipset, Seymour Martin. *American Exceptionalism*. New York: Norton, 1996.

Livshits, R. Z. "Jus and Lex: Evolution of Views." In *Perestroika and the Rule of Law*, edited by W. E. Butler. London: I. B. Tauris, 1991.

Lopez Guerra, Luis. "The Role and Competences of the Constitutional Court." In *The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law: Proceedings of the UniDem Seminar*. Bucharest, June 8-10, 1994. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.

Mark Mazower, *The Dark Continent*. New York: Knopf, 1999.

Merryman, John H., David S. Clark, and John O. Haley. *Civil Law Tradition: Europe, Latin America and East Asia*. Charlottesville, Va.: Michie, 1994.

Nowak, John E., and Ronald D. Rotunda. *Constitutional Law*, 5th ed. West, 1995.

O'Donnell, Guillermo. "Polyarchies and the (Un)Rule of Law in Latin America." Working Paper no 254. Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, 1998.

Olta, Edith. "The Return of the Former Communists". *Transition*, January 30, 1994.

Remnick, David. "The Trail of the Old Regimes." *New Yorker*, November 30, 1992.

Remnick, David. *Resurrection: The Struggle for a New Russia*. New York: Random House, 1997.

Reynolds, Sarah J. Introduction To *The Troika for Russian Constitutional Affairs*. Mentor Group, 1994.

Sabbata-Sidlicka, Anna. "Polish Ombudsman Overruled on Religious Instruction." *RFE/RL Research Report*, 9 July 1993.

Scalia, Antonin. *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1997.

Schwartz, Herman. "Defamation and Democracy." *Parker School Journal of East European Law* 3 (1996): 217.

Schwartz, Herman. "Do Economic and Social Rights Belong in a Constitution?" *American University Journal of International Law and Policy* 10 (1995): 1233.

Schwartz, Herman. "Lustration in Eastern Europe." *Parker School Journal of East European Law* 1 (1994): 141.

Schwartz, Herman. "Suprising Success: The New East European Constitutional Courts." In *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies*, edited by Andreas Schedler, Larry Diamond, and Marc F. Plattner. Boulder, Colo.: Lynne Rienner.

Sharlet, Robert. *Constitutionality Crisis: From De-Stalinization to Disintegration*. New York: M. E. Sharpe, 1992.

Sharlet, Robert. "The Fate of Individual Rights in the Age of Perestroika." In *Towards the "Rule of Law" in Russia?* Edited by Donald D. Barry. New York: M. E. Sharpe, 1992.

Sharlet, Robert. "The Russian constitutional Court: First Term." *Post-Soviet Affairs*, vol, 9 (1993).

Sheehy, Ann. "Tatarstan Asserts Its Sovereignty." *RFE?RL Daily Report*, April 3, 1992.

Siebert, H. "Admissibility Requirements for Constitutional Complaints and Mechanisms for Avoiding and Excessive Case Load." In *The Protection of Fundamental Rights by the Constitutional Court*. Strasbourg: Council of Europe Press, 1996.

Slavin, I. "The Court and the New Economic Policy." In *Ideas and Forces in Soviet Legal History*, edited by Zigurds Zile. New York: Oxford University Press 1992.

Smith, Gordon. *Reforming the Russian Legal System*. Cambridge: Cambridge University Press 1996.

Stein, Eric. *Czecho/Slovakia*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997.

Steinberger, Helmut. "Historic Influences of American Constitutionalism upon German Constitutional Development." In *Constitutionalism and Rights*, edited by Louis Henkin and Albert J. Rosenthal. Columbia University Press, 1990.

Steinberger, Helmut. *Models of Constitutional Jurisdiction*. Strasbourg: Council of Europe Press, 1993.

Stone, Alec. *The Birth of Judicial Politics in France*. New York: Oxford University Press, 1992.

Taborsky, Edward. *Czechoslovak Democracy at Work*. London: Allen & Unwin, 1945.

Taylor, A. J. P. *The Habsburg Monarchy, 1809-1818*. London: Penguin, 1948.

Thorson Carla. "Constitutional Watchdog Suspends Presidential Decree." *Report on the USSR*, October 19, 1990.

Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America*. New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Tribe, Laurence H. *American Constitutional Law*, 2d ed. Mineola, N.Y.: Foundation Press, 1998.

Tribe, Laurence H. *American Constitutional Law*, 3d ed. Mineola, N.Y.: Foundation Press, 2000.

Turubiner, A. "Review of the Constitutionality of Laws and the Supreme Court of the USSR." In *Ideas and Forces in Soviet Legal History*, edited by Zigurds Zile. New York: Oxford University Press, 1992.

Vasilescu, Florin. "The Role and Competences [sic] of the Constitutional Court." In *The Role of the Constitutional Court in the Consolidation of the Rule of Law: Proceedings of the UniDem Seminar*. Bucharest, 8-10 June 1994. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.

Vinton, Luisa. "Velvet Restoration." *Transition*, 30 January, 1994.

Vitrouk, Nicolas. "Constitutional Justice in Russia: Results and Prospects." In *The Troika for Russian Constitutional Affairs*. Mentor Group, 1994.

Weber, Max. "The Fundamental Concepts of Sociology." In *The Theory of Social and Economic Organization*, edited by Talcott Parsons. New York: Free Press 1964.

Wood, Gordon. Comment in *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*, edited by Amy Guttmann. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1964.

Zile, Zigurds. Introduction to chapter 1 of *Ideas and Forces in Soviet Legal History*. New York: Oxford University Press, 1992.